

Міністерство освіти і науки України
Київський національний торговельно-економічний університет
Вінницький торговельно-економічний інститут КНТЕУ
Uniwersytet Humanistyczno-Przyrodniczym Jana Kochanowskiego
w Kielcach (Polska)
Університет «Petre Andrei» м. Яси (Румунія)
Академічне товариство ім. М. Балудянського
м. Кошице (Словацька Республіка)
Асоціація перспективних досліджень та вищої освіти «Схід-Захід»
Спільний Проект ЄС/ПРООН
«Місцевий розвиток орієнтований на громаду»

*СОЦІАЛЬНО-ПОЛІТИЧНІ, ЕКОНОМІЧНІ
ТА ГУМАНІТАРНІ ВИМІРИ
ЄВРОПЕЙСЬКОЇ ІНТЕГРАЦІЇ УКРАЇНИ*

**ЗБІРНИК НАУКОВИХ ПРАЦЬ
V Міжнародної науково-практичної конференції**

07-09 червня 2017 року

Частина II

Вінниця 2017

УДК 338:339.92(477)
ББК 65.9(4Укр)

Соціально-політичні, економічні та гуманітарні виміри європейської інтеграції України: Збірник наукових праць V Міжнародної науково-практичної конференції. – Вінниця: Видавничо-редакційний відділ ВТЕІ КНТЕУ, 2017. – Ч. 2. - 644с.

У збірнику наукових праць Міжнародної науково-практичної конференції розглядаються питання сталого розвитку суспільства: можливості розвитку місцевих громад; управління інноваційно-інвестиційним розвитком підприємства в сучасних умовах; актуальні проблеми менеджменту та фінансові механізми забезпечення розвитку економіки України; проблеми обліково-аналітичного, контрольного та інформаційного забезпечення управління підприємства. Досліджуються інноваційні моделі та інформаційні технології в науці, освіті, економіці; теоретичні та практичні аспекти сучасного товарознавства; актуальні проблеми, тенденції, перспективи розвитку готельно-ресторанного та туристичного бізнесу в Україні. Висвітлюються питання євроінтеграції України: історичні, економічні, соціально-політичні та правові орієнтири; інтерактивні технології та методи навчання як засіб формування іншомовної професійної компетенції.

Розраховано на науковців, спеціалістів, викладачів, аспірантів, здобувачів вищої освіти.

УДК 338:339.92(477)
ББК 65.9(4Укр)

Редакційна колегія: Голова редакційної колегії – **Замкова Н.Л.**, д.філос.н., доц.
Відповідальний секретар – **Мартінова Л.Б.**, к.філол.н., доц.

Члени редакційної колегії:

Бондаренко В.М., д.е.н., проф., **Боковець В.В.**, д.е.н., доц., **Власенко І.Г.**, д.мед.н., проф., **Власенко І.В.**, д.е.н., проф., **Денисюк О.М.**, д.е.н., проф., **Іваницька Н.Б.**, д.філол.н., проф., **Ліщинська Л.Б.**, д.т.н., проф., **Стопчак М.В.**, д.і.н., проф., **Байлема Т.М.**, к.і.н., ст. викладач, **Нечипоренко В.О.**, к.філол.н., доц., **Демченко О.П.**, к.е.н., доц., **Ковтун Е.О.**, к.е.н., доц., **Кульганік О.М.**, к.е.н., доц., **Мерінова С.В.**, к.е.н., доц., **Поліщук І.І.**, к.е.н., доц., **Сальникова С.В.**, к.фіз.вих., асист., **Сегеда С.А.**, к.е.н., доц., **Тернова А.С.**, к.т.н., доц.

Друкується за ухвалою Вченої Ради Вінницького торговельно-економічного інституту КНТЕУ.

Наукові роботи друкуються в авторській редакції.

ISBN 978-966-629-820-4

Н.Л. Замкова
Директор інституту,
доктор філософських наук, доцент

МІСЦЕ ВТЕІ У СТРУКТУРІ КИЇВСЬКОГО НАЦІОНАЛЬНОГО ТОРГОВЕЛЬНО-ЕКОНОМІЧНОГО УНІВЕРСИТЕТУ

Вінницький торговельно-економічний інститут Київського національного торговельно-економічного університету є провідним вищим навчальним закладом економічного профілю у нашому регіоні. Становлення закладу тісно пов'язано із досягненнями та успіхом кожної окремої особистості та колективу в цілому, які є невід'ємною частиною історії нашого краю і держави.

ВТЕІ КНТЕУ починає свою історію з 1968 року, коли наказом Міністра торгівлі Української РСР № 338 від 28 серпня 1968 року було створено Вінницький заочний філіал Київського торговельно-економічного інституту. У 1968-1969 навчальному році діяло три факультети: економічний, торговий і технологічний. Починаючи з 1969-1970 н.р. у Вінницькому філіалі КТЕІ було організовано денне відділення.

З 1 липня 1988 року наказом Київського торговельно-економічного інституту № 591 від 18.04.88 р. було відкрито Вінницький заочний факультет КТЕІ.

Визначна роль у розвитку нашого інституту належить Мазаракі А.А., ректору Київського національного торговельно-економічного університету, доктору економічних наук, професору, академіку Національної академії педагогічних наук України, заслуженому діячу науки і техніки, лауреату Державної премії України в галузі науки і техніки. Знаний в Україні та за кордоном вчений, Мазаракі А.А. багато уваги приділяв розбудові КТЕІ, в тому числі і його структурних підрозділів.

Знаковим для інституту став 1998 рік, коли за ініціативою ректора КДТЕУ Мазаракі А.А. Вінницький заочний факультет було реорганізовано у Вінницький торговельно-економічний інститут Київського державного торговельно-економічного університету.

Організаційна структура інституту складалася з трьох факультетів: обліково-фінансового; економіки та менеджменту; підприємництва.

Указом Президента України від 11.09.2000 року № 1059/2000 Київському торговельно-економічному університету надано статус національного.

У вересні 2005 року відповідно до постанови Вченої ради КНТЕУ «Про призначення повноважень відокремлених структурних підрозділів КНТЕУ» було значно розширено автономію інституту, його самоврядування, а також його відповідальність.

За час існування ВТЕІ КНТЕУ здійснені вагомі позитивні зрушення за всіма напрямками навчально-виховної, науково-дослідної та культурно-просвітницької діяльності, які підтверджують тезу про те, що ВТЕІ КНТЕУ і сьогодні є провідним, багатогалузевим інститутом на теренах Вінниччини.

Стратегічною метою діяльності Вінницького торговельно-економічного інституту КНТЕУ є забезпечення потреб підприємств і організацій регіону та України загалом у висококваліфікованих фахівцях у галузі економіки та торгівлі, що відповідають сучасним вимогам ринку праці; надання освітніх послуг замовникам з дотриманням норм та вимог, визначених Конституцією України, законами України «Про освіту», «Про вищу освіту», нормативними документами освітньої галузі.

Сьогодні у Вінницькому торговельно-економічному інституті КНТЕУ підготовку фахівців забезпечують три факультети, яким підпорядковано 11 кафедр. До складу обліково-фінансового факультету входить три кафедри: обліку та оподаткування; фінансів; іноземної філології та перекладу; до складу факультету економіки, менеджменту та права – чотири кафедри: менеджменту та адміністрування; економіки та міжнародних відносин; економічної кібернетики та інформаційних систем, права; до складу факультету торгівлі, маркетингу та сфери обслуговування – чотири кафедри: товарознавства, експертизи та торговельного підприємництва; маркетингу та реклами, туризму та готельно-ресторанної справи, філософії та економічної теорії.

Згідно з ліцензією інститут здійснює підготовку фахівців за освітнім ступенем «бакалавр» (за 13 спеціальностями) та освітнім ступенем «магістр» (за 11 спеціальностями): фінанси, банківська справа та страхування; облік та оподаткування; економіка; підприємництво, торгівля та біржова діяльність менеджмент; публічне управління та адміністрування, маркетинг; туризм, готельно-ресторанна справа; харчові технології; філологія. Форми навчання: денна, заочна та заочна зі скороченим терміном.

Колектив інституту постійно працює над реалізацією програми стратегічного розвитку навчального закладу.

З 2015 року в інституті функціонує Ресурсний центр зі сталого розвитку, який активно співпрацює з проектом ЄС/ПРООН «Місцевий розвиток, орієнтований на громаду».

Завдяки злагодженій роботі всього колективу за результатами вступної кампанії 2016 року інститут став лідером серед Вінницьких ВНЗ за результатами середнього балу ЗНО серед зарахованих вступників та посів провідне місце серед 150 інститутів України за кількістю поданих заяв. Щороку в інституті навчається більше 4000 студентів.

Викладання здійснюють висококваліфіковані науково-педагогічні кадри. Частка штатних викладачів з науковими ступенями і вченими званнями у ВТЕІ КНТЕУ постійно збільшується і на цей час становить 78,12 %. Із загальної кількості викладачів - 18 докторів наук (12 професорів) та 107 кандидатів наук (66 доцентів). За останніх п'ять років викладачами інституту успішно захищено 9 докторських та 45 кандидатських дисертації, видано 88 монографій, в т.ч. 11 монографій мовами Європейського Союзу, опубліковано 1863 навчально-методичних роботи та 48 навчальних посібників.

З квітня 2016 року в інституті діє система управління якістю (СУЯ), головним фактором реалізації якої є постійне поліпшення результативності у відповідності до вимог ДСТУ ISO 9001:2009 (9001:2008).

Впродовж 2016-2017 рр. адміністрацією інституту було здійснено ряд заходів щодо налагодження зв'язків із вищими навчальними закладами Польщі, Франції, Австрії, Словаччини, Словенії, Угорщини, Румунії, Литви, Казахстану, Грузії, Молдови, Білорусії та ін.

Здійснюється ефективна робота в напрямку розширення та поглиблення міжнародних контактів, організації й координації міжнародного співробітництва у галузі освіти та науки з іноземними партнерами, такими як: Пан-Європейський університет (м. Братислава, Словаччина), Центр підвищення кваліфікації (м. Кельце, Польща), Великопольська суспільно-економічна вища школа (м. Великопольська середа, Польща) та ін.

Якісна підготовка фахівців європейського рівня здійснюється в інституті також в рамках міжнародної практики студентів. Студенти інституту спеціальностей «Туризм», «Готельно-ресторанна справа», «Харчові технології та інженерія» та інші проходять практику в готельному комплексі «Дружба» (Деменівська долина, Словаччина), готелі «Планета» (Болгарія), на підприємстві «АНІМЕКС» (Польща), в Туреччині. Професійна практика дає студентам змогу отримати безцінний досвід роботи, який вони зможуть використати у майбутній професійній діяльності.

Завдяки тісній співпраці ВТЕІ КНТЕУ із загальноосвітніми навчальними закладами м. Вінниці у 2015 році була створена Школи економіки та бізнесу.

Різними формами науково-дослідної роботи щороку охоплено близько 2000 студентів. Сьогодні в інституті працюють 27 наукових гуртків та дискусійних клубів. На базі ВТЕІ КНТЕУ постійно проводяться наукові заходи, лекції, майстер-класи, семінари, тренінги за участі провідних вчених, науковців, фахівців-практиків, тематика яких присвячена актуальним питанням національної економіки, фінансів, обліку, контролю, ефективного менеджменту та маркетингу в сучасних економічних реаліях України та тісно пов'язані з тематикою наукових досліджень викладачів і студентів. Поліпшенню показників науково-дослідної роботи студентів сприяє урізноманітнення форм наукової роботи, організація в інституті наукових і науково-практичних заходів та активна діяльність студентського наукового товариства «ВАТРА». З 2015 року на базі СНТ «ВАТРА» функціонує «Бізнес-школа».

Відповідно до сучасних світових освітніх тенденцій у ВТЕІ КНТЕУ успішно використовується інноваційні технології навчання, а саме – система дистанційного навчання «Moodle».

Активно здійснює свою діяльність відділ з організації виховної та культурно-мистецької роботи студентів під керівництвом висококваліфікованих фахівців. У відділі функціонує 14 творчих колективів, до яких залучено більше 100 студентів. Двом колективам інституту – театру пісні «Слов'янка» та театру сучасного танцю «Ритм серця» присвоєно почесне звання «Народний аматорський колектив профспілок України».

У ВТЕІ КНТЕУ здійснюють свою діяльність Органи студентського самоврядування, які є складовою громадського самоврядування інституту. Організаційною формою студентського самоврядування є Рада студентського самоврядування інституту та факультетів. Студенти ВТЕІ КНТЕУ мають вагомі здобутки з різних видів спорту, беруть участь у Міжнародних турнірах, Чемпіонатах та Універсиадах міського, обласного та державного рівнів, про що засвідчують багаточисельні нагороди та відзнаки.

Отже, Вінницький торговельно-економічний інститут Київського національного торговельно-економічного університету пройшов довгий і складний шлях, що був позначений вагомими досягненнями в усіх напрямках його діяльності. Найголовніше те, що наш колектив вірить у свої сили. І саме це є запорукою вирішення всіх важливих завдань та викликів долі, які очікують на нас попереду. Вінницький торговельно-економічний інститут Київського національного торговельно-економічного університету має всі умови, необхідні для підтвердження свого авторитету та подальшого розвитку.

ЗМІСТ

ІННОВАЦІЙНІ МОДЕЛІ ТА ІНФОРМАЦІЙНІ ТЕХНОЛОГІЇ В НАУЦІ, ОСВІТІ, ЕКОНОМІЦІ

М.В. Бондар, к.пед.н.

Вінницький торговельно-економічний інститут КНТЕУ

ОСОБЛИВОСТІ ТЕОРІЇ ІГОР В ПРИЙНЯТТІ УПРАВЛІНСЬКИХ РІШЕНЬ.. 16

І.О. Гулівата, к.пед.н.

Вінницький торговельно-економічний інститут КНТЕУ

**КОНЦЕПЦІЯ І ПРОГРАМИ РОЗВИТКУ РЕГІОНАЛЬНОЇ СИСТЕМИ
ОХОРОНИ ЗДОРОВ'Я: ІНФОРМАЦІЙНА СКЛАДОВА..... 23**

Л.П. Гусак, к.пед.н.

Вінницький торговельно-економічний інститут КНТЕУ

**КОМПЕТЕНТІСНИЙ ПІДХІД ДО ПІДГОТОВКИ МАЙБУТНЬОГО
ЕКОНОМІСТА В ПРОЦЕСІ МОДЕЛЮВАННЯ НА ЗАНЯТТЯХ
З ВИЩОЇ ТА ПРИКЛАДНОЇ МАТЕМАТИКИ 30**

Н.В. Добровольська, к.пед.н.

Вінницький торговельно-економічний інститут КНТЕУ

**ОСОБЛИВОСТІ ВИКЛАДАННЯ МАТЕМАТИЧНИХ ДИСЦИПЛІН
МАЙБУТНІМ МЕНЕДЖЕРАМ..... 36**

К.В. Копняк

Вінницький торговельно-економічний інститут КНТЕУ

**РОЛЬ ЕЛЕКТРОННОЇ БІБЛОТЕКИ В ІНФОРМАЦІЙНО-ОСВІТНЬОМУ
СЕРЕДОВИЩІ ВНЗ..... 45**

Т.А. Костунець

Вінницький торговельно-економічний інститут КНТЕУ

**ПІДВИЩЕННЯ ЕФЕКТИВНОСТІ УПРАВЛІННЯ ПІДПРИЄМСТВОМ З
ПЕРЕВОЗКИ СІЛЬГОСППРОДУКЦІЇ ЗАСОБАМИ ІНФОРМАЦІЙНИХ
СИСТЕМ НА ОСНОВІ РЕІНЖИНІРИНГУ БІЗНЕС-ПРОЦЕСІВ 54**

О.М. Кузьміна, к.т.н.

Вінницький торговельно-економічний інститут КНТЕУ

ОЦІНКА ПРОЦЕСІВ АВТОМАТИЗАЦІЇ НА ПІДПРИЄМСТВІ..... 60

Л.Б. Ліщинська, д.т.н.

Г.І. Снігур

Вінницький торговельно-економічний інститут КНТЕУ

**ВИКОРИСТАННЯ ІНФОРМАЦІЙНИХ ТЕХНОЛОГІЙ В ДІЯЛЬНОСТІ
БІБЛОТЕКИ ВНЗ..... 68**

С.В. Мерінова, к.е.н. Л.П. Половенко, к.пед.н. Вінницький торговельно-економічний інститут КНТЕУ ІМІТАЦІЙНЕ МОДЕЛЮВАННЯ РУХУ МАТЕРІАЛЬНИХ РЕСУРСІВ НА ВИРОБНИЧОМУ ПІДПРИЄМСТВІ.....	76
---	-----------

С.А. Яремко, к.т.н. Вінницький торговельно-економічний інститут КНТЕУ ПЕРСПЕКТИВИ ВПРОВАДЖЕННЯ ІНФОРМАЦІЙНИХ ТЕХНОЛОГІЙ ОБЛІКУ ТА АУДИТУ БІЗНЕС-ПРОЦЕСІВ ДЛЯ БУДІВЕЛЬНИХ ПІДПРИЄМСТВ.....	84
---	-----------

АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ МАРКЕТИНГОВИХ ТЕХНОЛОГІЙ В УМОВАХ ЄВРОІНТЕГРАЦІЇ

В.М. Бондаренко, д.е.н. Л.М. Бондаренко, к.е.н. Вінницький торговельно-економічний інститут КНТЕУ ФОРМУВАННЯ ТА РОЗВИТОК ЗОВНІШНЬОЕКОНОМІЧНОГО ПОТЕНЦІАЛУ РЕГІОНУ	92
---	-----------

Н.Ю. Буга, к.е.н. О.П. Баніт Вінницький торговельно-економічний інститут КНТЕУ МАРКЕТИНГ В УПРАВЛІННІ РЕГІОНОМ.....	101
---	------------

О.М. Ковінько, к.е.н. Я.А. Маслюковська Вінницький торговельно-економічний інститут КНТЕУ ФОРМУВАННЯ ПЕРСПЕКТИВ ВИХОДУ НА ЗАРУБІЖНІ РИНКИ НАТУРАЛЬНОГО МЕДУ УКРАЇНИ.....	107
--	------------

В.В. Коновал, к.е.н. Вінницький торговельно-економічний інститут КНТЕУ ПЕРЕДУМОВИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ ВІТЧИЗНЯНОГО БІЗНЕСУ НА ОСНОВІ АУТСОРСИНГУ.....	117
---	------------

І.І. Поліщук, к.е.н. Вінницький торговельно-економічний інститут КНТЕУ ОСОБЛИВОСТІ СУЧАСНОГО ЕТАПУ ФОРМУВАННЯ ТА УПРАВЛІННЯ МАРКЕТИНГОВИМ ПОТЕНЦІАЛОМ ПІДПРИЄМСТВА.....	124
---	------------

ТЕОРЕТИЧНІ ТА ПРАКТИЧНІ АСПЕКТИ СУЧАСНОГО ТОВАРОЗНАВСТВА

Б.П. Авксентюк, д.т.н. Вінницький торговельно-економічний інститут КНТЕУ В.В. Овчинников, к.т.н. Інститут теплофізики ім. С.С. Кутателадзе СО РАН ТРЕТЯ КРИЗА ТЕПЛОВІДДАЧІ ПРИ НЕСТАЦІОНАРНОМУ ВИДІЛЕННІ ТЕПЛА В УМОВАХ ВІЛЬНОЇ КОНВЕКЦІЇ.....	132
---	------------

Т.М. Артюх, д.т.н. Національний університет харчових технологій	
І.В. Григоренко, к.т.н. Вінницький торговельно-економічний інститут КНТЕУ	
ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ВИМОГ ДО ЯКОСТІ ТА БЕЗПЕЧНОСТІ ТРИКОТАЖНИХ ВИРОБІВ НА РИНКУ УКРАЇНИ.....	141
І.Г. Власенко, д.мед.н. Вінницький торговельно-економічний інститут КНТЕУ	
СУЧАСНІ НАПРЯМИ РОЗВИТКУ ВИРОБНИЦТВА ФУНКЦІОНАЛЬНИХ КИСЛОМОЛОЧНИХ ПРОДУКТІВ.....	150
С.В. Гирич, к.т.н. Вінницький торговельно-економічний інститут КНТЕУ	
ЕКОМАРКУВАННЯ ТОВАРІВ: ВІТЧИЗНЯНІ ТЕНДЕНЦІЇ ТА ЗАРУБІЖНИЙ ДОСВІД.....	158
М.А. Дзюмак, к. с.-г. н. Вінницький торговельно-економічний інститут КНТЕУ	
ВИВЧЕННЯ ВПЛИВУ ЕКОНОМІЧНИХ ТЕРИТОРІЙ ВІННИЦЬКОЇ ОБЛАСТІ НА РОЗВИТОК ТЕРИТОРІАЛЬНО-РЕКРЕАЦІЙНОГО КОМПЛЕКСУ, В ЦІЛОМУ ТА ТУРИЗМУ ЗОКРЕМА.....	165
Г.С. Лояніч, к.т.н. А.О. Теклюк Вінницький торговельно-економічний інститут КНТЕУ	
ОСОБЛИВОСТІ СУЧАСНОЇ ВІТЧИЗНЯНОЇ ТА МІЖНАРОДНОЇ КЛАСИФІКАЦІЇ ПИВА.....	174
С.О. Сіренко, к.т.н. Вінницький торговельно-економічний інститут КНТЕУ	
СТАН РИНКУ МИЛА В УКРАЇНІ.....	179
А.С. Тернова, к.т.н. Вінницький торговельно-економічний інститут КНТЕУ	
СТАН ТА ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ РИНКУ СПОРТИВНИХ ТОВАРІВ В УКРАЇНІ.....	187
В.В. Шарко, к.е.н. Н.В. Андрусенко Вінницький торговельно-економічний інститут КНТЕУ	
ВПЛИВ ПРОЦЕСУ ПРИГОТУВАННЯ КАВОВИХ НАПОЇВ НА ФОРМУВАННЯ ЇХ СПОЖИВНИХ ВЛАСТИВОСТЕЙ.....	200
О.П. Янчик Вінницький торговельно-економічний інститут КНТЕУ	
ОЦІНКА ТОВАРНОЇ ІННОВАЦІЙНОЇ ПОЛІТИКИ ПІДПРИЄМСТВА.....	211

АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ, ТЕНДЕНЦІЇ, ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ ГОТЕЛЬНО-РЕСТОРАННОГО ТА ТУРИСТИЧНОГО БІЗНЕСУ В УКРАЇНІ

В.В. Власенко, д.б.н. Т.В. Семко, к.т.н. Вінницький торговельно-економічний інститут КНТЕУ НОВІТНІ ТЕХНОЛОГІЇ МІНІ-СИРУ ФУНКЦІОНАЛЬНОГО ПРИЗНАЧЕННЯ ДЛЯ РЕСТОРАННОГО БІЗНЕСУ.....	220
І.В. Власенко, д.е.н. Вінницький торговельно-економічний інститут КНТЕУ ПРОБЛЕМИ РЕКРЕАЦІЙНО-ТУРИСТИЧНОГО ПРИРОДОКОРИСТУВАННЯ В УМОВАХ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ СТАЛОГО РОЗВИТКУ УКРАЇНИ.....	230
В.В. Гринь Вінницький торговельно-економічний інститут КНТЕУ РОЛЬ КУЛЬТУРНО-ПІЗНАВАЛЬНОГО ТУРИЗМУ У СТІЙКОМУ РОЗВИТКУ ВІННИЦЬКОГО РЕГІОНУ.....	240
Т.А. Дзюба, к.е.н. Вінницький торговельно-економічний інститут КНТЕУ СУЧАСНИЙ РОЗВИТОК SPA – ІНДУСТРІЇ В ТУРИЗМІ.....	249
О.А. Іваніщева Вінницький торговельно-економічний інститут КНТЕУ ДОСЛІДЖЕННЯ ВИКОРИСТАННЯ ПОРОШКУ ОЖИНИ ПРИ ВИРОБНИЦТВІ БІСКВІТНИХ КОНДИТЕРСЬКИХ ВИРОБІВ ФУНКЦІОНАЛЬНОГО ПРИЗНАЧЕННЯ.....	260
А.В. Іващенко, к.е.н. Вінницький торговельно-економічний інститут КНТЕУ ТЕНДЕНЦІЇ РОЗВИТКУ ТУРИСТИЧНОЇ ГАЛУЗІ В УМОВАХ КРИЗИ.....	269
А.Г. Кізюн, к.геогр.н. Вінницький торговельно-економічний інститут КНТЕУ ОПТИМІЗАЦІЯ СІЛЬСЬКИХ ЛАНДШАФТІВ ПОДІЛЛЯ В КОНТЕКСТІ РОЗВИТКУ ТУРИЗМУ В УКРАЇНІ.....	276
В.М. Криворук Вінницький торговельно-економічний інститут КНТЕУ ЯКІСТЬ БОРОШНЯНО - КУЛІНАРНИХ ВИРОБІВ ІЗ ВИКОРИСТАННЯМ ДІЄТИЧНИХ ДОБАВОК	285
І.В. Левицька, д.е.н. В.В. Постова Вінницький торговельно-економічний інститут КНТЕУ МАРКЕТИНГОВИЙ АНАЛІЗ КОНКУРЕНЦІЇ НА РИНКУ ТУРИСТИЧНИХ ПОСЛУГ.....	293

А.В. Лук'янець
Вінницький торговельно-економічний інститут КНТЕУ
**КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНІСТЬ ТУРИСТИЧНИХ РЕГІОНІВ УКРАЇНИ
НА МІЖНАРОДНОМУ ТУРИСТИЧНОМУ РИНКУ..... 305**

І.О. Мазуркевич, к.е.н.
Вінницький торговельно-економічний інститут КНТЕУ
**ПРОБЛЕМИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ ВНУТРІШНЬОГО ТУРИЗМУ
В УКРАЇНІ..... 317**

І.О. Мазуркевич, к.е.н.
С.С. Гульбова
Вінницький торговельно-економічний інститут КНТЕУ
ПРОБЛЕМИ І ПЕРСПЕКТИВИ ЗДОРОВОГО ХАРЧУВАННЯ НАСЕЛЕННЯ 325

Н.В. Онищук, к.е.н.
Вінницький торговельно-економічний інститут КНТЕУ
**ВЛАСТИВОСТІ СИСТЕМИ МАРКЕТИНГУ СПІВПРАЦІ ТУРИСТИЧНИХ
ПІДПРИЄМСТВ..... 335**

ЄВРОІНТЕГРАЦІЯ УКРАЇНИ: ІСТОРИЧНІ, ЕКОНОМІЧНІ, СОЦІАЛЬНО-ПОЛІТИЧНІ ТА ПРАВОВІ ОРІЄНТИРИ

Т.М. Байлема, к.і.н.
Вінницький торговельно-економічний інститут КНТЕУ
**ПРОБЛЕМИ ДЕРЖАВНОЇ ПІДТРИМКИ ОБДАРОВАНОЇ
МОЛОДІ УКРАЇНИ..... 344**

І.П. Бахновська, к.ю.н.
Вінницький торговельно-економічний інститут КНТЕУ
**ВПЛИВ МОРАЛЬНОГО ТА ПРАВОВОГО ВИХОВАННЯ ОСОБИСТОСТІ
ПРИ СТАНОВЛЕННІ ГРОМАДЯНСЬКОГО СУСПІЛЬСТВА..... 352**

М.М. Бичков, к.філос.н.
Вінницький торговельно-економічний інститут КНТЕУ
**ПОЛІТИКО-ПРАВОВІ МЕХАНІЗМИ РОЗВ'ЯЗАННЯ
ЕТНІЧНИХ ПРОБЛЕМ В УКРАЇНІ..... 358**

І.М. Білоус, к.ю.н.
Вінницький торговельно-економічний інститут КНТЕУ
**АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ ІНФОРМАЦІЙНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ
РОЗСЛІДУВАННЯ ЗЛОЧИНІВ..... 368**

Ж.В. Грушко
Інститут законодавства Верховної Ради України
**МІЖМУНІЦИПАЛЬНЕ СПІВРОБІТНИЦТВО В УКРАЇНІ: ПРОБЛЕМИ
ТЕОРІЇ ТА ПРАКТИКИ..... 374**

О.А. Гуренко
Вінницький торговельно-економічний інститут КНТЕУ
**КУЛЬТУРА ЗДОРОВ'Я ОСОБИСТОСТІ З ПОЗИЦІЙ
СИСТЕМНОГО ПІДХОДУ..... 383**

О.М. Кабзюк Вінницький торговельно-економічний інститут КНТЕУ АНАЛІЗ ЗДОРОВ'Я ЯК ІНТЕГРАТИВНОЇ ЦІННОСТІ ОСОБИСТОСТІ.....	392
А.С. Киричук, к.пед.н. Вінницький торговельно-економічний інститут КНТЕУ ДО ПИТАННЯ ПОЗОВНОЇ ДАВНОСТІ У СПАДКОВОМУ ПРАВІ УКРАЇНИ	403
Н.П. Костюк Вінницький торговельно-економічний інститут КНТЕУ ГРОМАДСЬКИЙ КОНТРОЛЬ ЯК ЗАСІБ ВДОСКОНАЛЕННЯ МЕХАНІЗМУ ПРАВОЗАСТОСУВАННЯ.....	408
Г.М. Красніцька, к.і.н. Вінницький торговельно-економічний інститут КНТЕУ ЄВРОІНТЕГРАЦІЯ УКРАЇНИ: ІСТОРИЧНИЙ АСПЕКТ.....	417
О.Л. Маскевич Л.А. Бегай Вінницький торговельно-економічний інститут КНТЕУ ЦІННІСНІ ДОМІНАНТИ СУЧАСНОЇ УКРАЇНСЬКОЇ СІМ'І : РЕЛІГІЄЗНАВЧИЙ АСПЕКТ.....	423
Л.В. Осіпова, к.е.н. Вінницький торговельно-економічний інститут КНТЕУ ВИКЛИКИ ЄВРОІНТЕГРАЦІЇ ТА ПЕРСПЕКТИВИ ПОДАЛЬШОГО СПІВРОБІТНИЦТВА УКРАЇНИ З КРАЇНАМИ ЄС.....	433
Т.І. Павлюк, к.е.н. Вінницький торговельно-економічний інститут КНТЕУ УПРАВЛІННЯ ЗАЙНЯТІСТЮ НА ДЕРЖАВНОМУ РІВНІ.....	447
М.І. Пуздимір Вінницький торговельно-економічний інститут КНТЕУ ДИНАМІКА ПОКАЗНИКІВ ФІЗИЧНОЇ ПІДГОТОВЛЕНОСТІ СТУДЕНТОК ВНЗ ПІД ВПЛИВОМ ЗАНЯТЬ З ЛЕГКОЇ АТЛЕТИКИ.....	456
С.В. Сальникова, к.н.фіз.вих. Вінницький торговельно-економічний інститут КНТЕУ ВПЛИВ ЗАНЯТЬ ПЛАВАННЯМ ІЗ ВИКОРИСТАННЯМ ЕЛЕМЕНТІВ АКВАФІТНЕСУ НА ФІЗИЧНУ ПІДГОТОВЛЕНІСТЬ СТУДЕНТОК ВНЗ.....	465
О.А. Слободиська, к.і.н. Вінницький торговельно-економічний інститут КНТЕУ ВИКОРИСТАННЯ МВОК ЯК ЗАСОБУ ОРГАНІЗАЦІЇ САМОСТІЙНОЇ РОБОТИ СТУДЕНТІВ	474
М.В. Стопчак, д.і.н. Вінницький торговельно-економічний інститут КНТЕУ СПІВРОБІТНИЦТВО ЄС ТА УКРАЇНИ: СУЧАСНА ВІТЧИЗНЯНА ІСТОРІОГРАФІЯ.....	480
Т.І. Сухоребра, к.ю.н. Вінницький торговельно-економічний інститут КНТЕУ ОСОБЛИВОСТІ АДМІНІСТРАТИВНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ ЗА ПОРУШЕННЯ ТРУДОВОГО ЗАКОНОДАВСТВА.....	492

Л.Д. Тунік
Вінницький торговельно-економічний інститут КНТЕУ
**ІННОВАЦІЙНІ ТА ІНТЕРАКТИВНІ МЕТОДИ НАВЧАННЯ ТА ЇХ
ІНТЕГРАЦІЯ В ОСВІТНІЙ ПРОЦЕС СТУДЕНТІВ ЕКОНОМІЧНИХ ВНЗ....** 498

Н.М. Чорна, д.і.н.
Вінницький торговельно-економічний інститут КНТЕУ
**ЄВРОПЕЙСЬКИЙ ВИБІР УКРАЇНИ ТА МІСЦЕ ПОЛЬЩІ В УСПІХАХ
ЙОГО РЕАЛІЗАЦІЇ.....** 505

В.Є. Штифурак, д.пед.н.
Вінницький торговельно-економічний інститут КНТЕУ
**ПСИХОЛОГІЧНІ ОСНОВИ УПРАВЛІНСЬКИХ ВПЛИВІВ ТА
ПРИЙНЯТТЯ РІШЕНЬ.....** 512

**ІНТЕРАКТИВНІ ТЕХНОЛОГІЇ ТА МЕТОДИ НАВЧАННЯ ЯК ЗАСІБ
ФОРМУВАННЯ ІНШОМОВНОЇ ПРОФЕСІЙНОЇ КОМПЕТЕНЦІЇ**

Н.Д. Бондар, к.пед.н.
Вінницький торговельно-економічний інститут КНТЕУ
**ФОРМУВАННЯ КЛЮЧОВИХ КОМПЕТЕНТНОСТЕЙ
ФАХІВЦІВ ТУРИСТИЧНОЇ СФЕРИ В ПРОЦЕСІ ВИВЧЕННЯ
ГУМАНІТАРНИХ ДИСЦИПЛІН.....** 525

О.В. Василичина
Вінницький торговельно-економічний інститут КНТЕУ
**АКТУАЛЬНІСТЬ ФАХОВОГО НАВЧАННЯ
ЗДОБУВАЧІВ ВИЩОЇ ОСВІТИ ЕКОНОМІЧНОГО ПРОФІЛЮ.....** 532

N.V. Voinarovska, PhD in Education
Vinnytsia Institute of Trade and Economics of KNUTE
О.О. Samohval, PhD in Education
Vinnytsia State Pedagogical University named after M.Kotsiubynsky
**TEACHING PRACTICAL ASPECTS OF JUDICIAL NOTIONS WITHIN
PROFESSIONAL FOREIGN LANGUAGE LAWYERS' TRAINING.....** 539

S.V. Gladio, Candidate of Sciences (Philology)
Vinnytsia Institute of Trade and Economics of KNUTE
SECOND LANGUAGE ACQUISITION IN THE EFL TEACHING CONTEXT.... 545

О.Д. Жлобницька
Вінницький торговельно-економічний інститут КНТЕУ
ІННОВАЦІЙНІ ТЕХНОЛОГІЇ ВИКЛАДАННЯ ІНОЗЕМНОЇ МОВИ..... 552

N.L. Zamkova, Doctor of Sciences (Philosophy)
S.D. Chugu, Candidate of Sciences (Philology)
Vinnytsia Institute of Trade and Economics of KNUTE
REINFORCING COMMUNICATION STRATEGIES IN EFL/ESL..... 557

І.Г. Западинська, к.пед.н.
Вінницький торговельно-економічний інститут КНТЕУ
**НАУКОВО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ПІДХОДИ ДО РОЗКРИТТЯ ПРОБЛЕМИ
ПІДГОТОВКИ ПЕДАГОГІЧНИХ КАДРІВ ГУМАНІТАРНИХ
СПЕЦІАЛЬНОСТЕЙ.....** 565

Н.Б. Іваницька, д.філол.н.	
О.А. Мацера	
Вінницький торговельно-економічний інститут КНТЕУ	
ВИКОРИСТАННЯ ДВОМОВНИХ ВПРАВ В ІНШОМОВНІЙ ПІДГОТОВЦІ ПЕРЕКЛАДАЧІВ.....	569
А.І. Калініченко, к.пед.н.	
Вінницький торговельно-економічний інститут КНТЕУ	
СТАНОВЛЕННЯ ОСОБИСТОСТІ ТА ІНТЕГРАЦІЯ ФАХІВЦЯ У ПРОЦЕСІ НАВЧАННЯ АНГЛІЙСЬКОЇ МОВИ.....	579
V.O. Nechyporenko, Candidate degree in Philology	
Vinnitsia Institute of Trade and Economics of KNUTE	
INTERCULTURAL SENSITIVITY AS A CONSTITUENT ELEMENT OF TRANSLATORS' INTERCULTURAL COMPETENCE.....	584
І.Б. Паславська	
Вінницький торговельно-економічний інститут КНТЕУ	
ЛІНГВОКУЛЬТУРОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ ФОРМУВАННЯ МОВНОЇ ОСОБИСТОСТІ.....	592
Л.О. Сікорська, к.пед.н.	
Вінницький торговельно-економічний інститут КНТЕУ	
УДОСКОНАЛЕННЯ ПРОФЕСІЙНОЇ ПІДГОТОВКИ МАЙБУТНІХ КЕРІВНИКІВ ІНТЕРАКТИВНИМИ МЕТОДАМИ НАВЧАННЯ.....	598
Н.С. Смагло, к.філол.н.	
Вінницький торговельно-економічний інститут КНТЕУ	
ІННОВАЦІЇ В СИСТЕМІ ОСВІТИ.....	603
Т.І. Ткачук, к.філол.н.	
І.В. Ткачук	
Вінницький торговельно-економічний інститут КНТЕУ	
ВИКОРИСТАННЯ ІНТЕРАКТИВНИХ ТЕХНОЛОГІЙ НАВЧАННЯ ІНОЗЕМНИХ МОВ.....	611
Г.В. Швець, к.пед.н.	
Вінницький торговельно-економічний інститут КНТЕУ	
ВИКОРИСТАННЯ ДІЛОВИХ ІГОР В ПІДГОТОВЦІ ФАХІВЦІВ ТУРИСТИЧНОЇ СФЕРИ.....	617
У.В. Шостак, к.психол.н.	
Вінницький торговельно-економічний інститут КНТЕУ	
ВИКОРИСТАННЯ ІНФОРМАЦІЙНО-КОМУНІКАЦІЙНИХ ТЕХНОЛОГІЙ ЯК ЗАСОБУ СТИМУЛЮВАННЯ НАВЧАЛЬНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ СТУДЕНТІВ ПРИ ВИВЧЕННІ ІНОЗЕМНОЇ МОВИ.....	624
В.О. Яблочнікова	
Вінницький торговельно-економічний інститут КНТЕУ	
НОВІТНІ ПІДХОДИ ДО ФОРМУВАННЯ ІНШОМОВНОЇ ПРОФЕСІЙНОЇ КОМПЕТЕНЦІЇ.....	637

УДК 519.8:65.012.12(045)

М.В. Бондар, к.пед.н.

Вінницький торговельно-економічний інститут КНТЕУ

**ОСОБЛИВОСТІ ТЕОРІЇ ІГОР В ПРИЙНЯТТІ УПРАВЛІНСЬКИХ
РІШЕНЬ**

В статті розглянуті особливості теорії ігор у прийнятті управлінських рішень. Виділені основні особливості цих понять та наведені їх ключові характеристики. Наведені загальноприйняті форми їх класифікацій.

Ключові слова: математичні моделі, теорія ігор, управлінські рішення, матричні ігри, рівновага Неша.

Теорія ігор – це математичний апарат, що розглядає конфліктні ситуації, а також ситуації спільних дій кількох учасників. Також теорія ігор розглядається як розділ математики, що вивчає формальні моделі прийняття найбільш вигідних рішень в умовах конфлікту. Передбачає участь різних сторін, наділених різними інтересами і можливостями вибирати доступні для них дії відповідно до цих інтересів [1].

Теорія ігор займається тим, що вивчає способи зробити кращий хід і в результаті отримати якомога більший шматок вигратного пирога, відрубати частину його у інших гравців. Вона вчить аналізувати безліч чинників і робити логічно зважені висновки.

Сутність теорії ігор полягає в тому, щоб допомагати економістам розуміти та передбачати те, що буде відбуватись в економічному контексті.

Теорія ігор застосовується в економіці не тільки до моделювання задач організації промисловості, які стали вже класичними, але й взагалі практично до кожної задачі, що має економічний контекст. Так, сьогодні це:

- Математичні моделі торгів та аукціонів (мікрорівень).

- Виробнича поведінка фірм як на рівні продукту, так і на рівні його виробництва, включаючи також і поведінку внутрішніх для фірми суб'єктів (на проміжному рівні економіки).

- Моделі конкуренції країн та торгівельна політика держав, монетарна політика (макрорівень).

Апарат теорії рівноваги та теорії ігор став основою для створення сучасних теорій міжнародної торгівлі (international trade), оподаткування (taxation), суспільного блага (public goods), монетарної економіки, теорії виробничих організацій [2].

Тому, теорія ігор на сьогоднішній час є актуальною і широко використовується як потужний апарат дослідження суспільно-економічних процесів. Більш того, в теорії ігор розглядаються ситуації, що пов'язані з прийняттям рішень, що безпосередньо пов'язано з усіма управлінськими професіями, зокрема і тією, яку бажаю собі я.

Головним завданням теорії ігор є розроблення рекомендацій щодо раціональної поведінки учасників гри.

Конфліктні дії, що відбуваються реально є досить складними і наповненими великим числом несуттєвих чинників, які ускладнюють їх аналіз, тому на практиці будуються спрощені моделі конфліктних ситуацій, які називають іграми.

Рисами, що притаманні математичній моделі ігрової ситуації є наявність: декількох учасників, які іменуються гравцями; опису дій, які можливі з боку кожної зі сторін – стратегії; пошук визначених результатів дій для кожного гравця, що називаються функціями виграшу. Задачею кожного гравця – знайти найкращу стратегію, яка за умови неодноразового повторення гри забезпечить конкретному гравцю максимально можливий середній виграш.

Гра відрізняється від реальної ситуації не лише тим, що форма її спрощена, а також і тим, що в грі є певні правила, за якими учасники повинні слідувати. Розраховані на основі ігрових моделей оптимальні плани не визначають єдино правильного рішення за складених реальних умов, проте служать математично обґрунтованою підставою для прийняття таких рішень [3].

Ще від початку 17 століття розглядалися різні окремі питання, що стосуються конфліктів.

Теорія ігор вперше була систематично викладена Нейманом і Моргенштерном та оприлюднена лише 1944 року в монографії «Теорія ігор і економічної поведінки», хоча окремі результати були опубліковані ще в 20-х роках. Нейман і Моргенштерн написали оригінальну книгу, яка містила переважно економічні приклади, оскільки економічні задачі простіше за інші описати за допомогою чисел [1]. Вони розглянули її як засіб математичного підходу до явищ конкуренції в економіці.

Хоч навіть теорія ігор розглядала економічні моделі, аж до 50-х років 20 століття, вона була всього лиш математичною теорією.

Під час Другої світової війни і відразу після неї теорією ігор серйозно зацікавились військові, які побачили в ній потужний апарат для дослідження стратегічних рішень. На початку 50-х Джон Неш (на фото) розробляє методи аналізу, в яких всі учасники або виграють, або зазнають поразки. Ці ситуації отримали назви «рівновага Неша» [4].

Згідно з теорією, сторони мають використати оптимальну стратегію, яка призведе до створення стійкої рівноваги. В цій теорії він доводить, що гравцям буде вигідним збереження рівноваги, бо будь-яка зміна погіршить їх становище. Джон Неш показує не оптимальність класичного підходу до конкуренції Адама Сміта, коли кожен сам за себе. Більш оптимальною вважає стратегію, коли кожен намагається зробити краще для себе, покращуючи для інших.

Роботи Джона Неша зробили досить серйозний внесок до розвитку теорії ігор, були переглянуті математичні інструменти економічного моделювання.

Великим внеском у застосування теорії ігор стала робота Томаса Шеллінга, нобелівського лауреата з економіки 2005 року «Стратегія конфлікту». Т. Шеллінг розглядає різні «стратегії» поведінки учасників конфлікту. Ці стратегії збігаються з тактиками управління конфліктами і принципами аналізу конфліктів в конфліктології (це психологічна дисципліна) і в управлінні конфліктами в організації (теорія менеджменту).

Ігри поділяються на різні типи в залежності від критерію, за яким класифікують, а це можуть бути: кількість гравців, кількість стратегій, властивості функцій виграшу, можливість взаємодії між гравцями.

Тому, в залежності від кількості гравців ігри бувають: парними (якщо в грі бере участь два гравці), множинними (коли в грі бере участь багато сторін).

В залежності від кількості стратегій: скінченні, якщо кожен гравець має скінченну кількість стратегій, в іншому випадку – нескінченні.

Кооперативні та некооперативні. Гра кооперативна, якщо гравці можуть об'єднуватися в групи, взявши на себе деякі зобов'язання перед іншими гравцями і погоджуючи свої дії, тобто за умов поєднання інтересів гравців та домовленості між ним у виборі стратегій. Цим вона відрізняється від некооперативного гри, де гравці повинні бути самі за себе.

З нульовою сумою і з ненульовою сумою. Якщо виграш одного гравця дорівнює програшу іншого – гра з нульовою сумою. А грою з відмінною від нуля сумою є торгівля, де кожен учасник отримує вигоду.

Паралельні і послідовні, з повною або неповною інформацією, ігри з нескінченним числом кроків, дискретні і безперервні гри.

Найбільш використовуваною є гра з двома гравцями, в якій при виграші однієї зі сторін інша сторона програє, а в сумі виграші обох сторін рівні нулю. За допомогою вище наведеної класифікації можна визначити, що це гра двох осіб з нульовою сумою.

Подібна ситуація є типовою у практичній діяльності менеджерів, маркетологів, спеціалістів рекламних служб, які щоденно приймають рішення за умов гострої конкуренції, неповноти інформації тощо. Основною метою розв'язання задач цього класу є розроблення оптимальних рекомендацій щодо вибору оптимальних стратегій конфліктуючих сторін на основі застосування методичних підходів теорії ігор [1].

Хотілося б навести приклад простої ігрової стратегії на прикладі вище описаної рівноваги Неша.

Рівновага Неша – це набір ходів, де ніхто не хоче зробити щось по-іншому після доконаного факту. І якщо ми зможемо змусити це працювати, теорія ігор замінить всю філософську, релігійну і фінансову систему на планеті, тому що «бажання не прогоріти» стало для людства більш потужною рушійною силою, ніж вогонь.

Давайте швидко поділимо 100\$. Ви і я вирішуємо, скільки з сотні ми вимагаємо і одночасно озвучуємо суми. Якщо наша загальна сума менше ста, кожен отримує те, що хотів. Якщо загальна кількість більше ста, той, хто попросив найменшу кількість, отримує бажану суму, а більш жадібна людина отримує те, що залишилося. Якщо ми просимо однакову суму, кожен отримує 50\$. Скільки ви попросите? Як ви розділите гроші? Існує єдиний виграшний хід.

Вимога 51\$ дасть вам максимальну суму незалежно від того, що вибере ваш противник. Якщо він попросить більше, ви отримаєте 51\$. Якщо він попросить 50\$ або 51\$, ви отримаєте 50\$. І якщо він попросить менше 50\$, ви отримаєте 51\$. У будь-якому випадку немає ніякого іншого варіанту, який принесе вам більше грошей, ніж цей. Рівновага Неша – ситуація, в якій ми обидва вибираємо 51\$.

Отже, як же працює теорія ігор? Давайте спробуємо розібратись на так званій «Теорії ув'язненого», класичне формулювання якої звучить так:

Двоє злочинців, А і Б, попалися приблизно в один і той же час на подібних злочинах. Є підстави вважати, що вони діяли за змовою, і поліція, ізолювавши їх один від одного, пропонує їм одну і ту ж операцію: якщо один свідчить проти іншого, а той мовчить, то перший звільняється за допомогою слідству, а другий отримує максимальний термін позбавлення волі (10 років). Якщо обидва мовчать, їх діяння проходить по легшій статті, і вони засуджуються до 6 місяців. Якщо обидва свідчать проти один одного, вони отримують мінімальний термін (по 2 роки). Кожен ув'язнений вибирає, мовчати або свідчити проти іншого. Однак жоден з них не знає точно, що зробить інший. Що станеться? [4]

Уявивши гру в вигляді матриці ми матимемо:

	Злочинець Б Стратегія «мовчати»	Злочинець Б Стратегія «зрадити»
Злочинець А Стратегія «мовчати»	Пів року кожному	10 років злочинцю А Відпустити злочинця Б
Злочинець А Стратегія «зрадити»	10 років злочинцю Б Відпустити злочинця А	2 роки кожному

Отже, в загальному вигляді ми маємо матрицю A з елементами a_{ij} :

$$A = \begin{pmatrix} a_{11} & a_{12} & \dots & a_{1n} \\ a_{21} & a_{22} & \dots & a_{2n} \\ \dots & \dots & \dots & \dots \\ a_{m1} & a_{m2} & \dots & a_{mn} \end{pmatrix}.$$

Елемент цієї матриці a_{ij} – це вигравш гравця A , якщо він вибрав стратегію A_i , а гравець B – стратегію B_j .

Розглянемо задачу, що пов'язана з прийняттям рішення в економічній області.

Є два підприємства, що виробляють однорідну продукцію, стоять перед вибором.

В одному випадку вони можуть закріпитися на ринку, якщо встановлять високу ціну, яка забезпечить їм середній прибуток Π_K . При вступі в жорстку конкурентну боротьбу обидва отримують прибуток Π_W . Якщо один з конкурентів встановить високу ціну, а другий – низьку, то останній реалізує монопольний прибуток Π_M , інший же зазнає збитків Π_G . Така ситуація може, наприклад, виникнути коли обидві фірми повинні оголосити свою ціну, яку не можна змінити.

	2	
1	Низька ціна	Висока ціна
Низька ціна	Π_W	Π_G
Висока ціна	Π_M	Π_K

За відсутності жорстких умов підприємствам буде вигідним встановлення

низької ціни. Стратегія «низької ціни» в цьому випадку є домінуючою. Але в такому випадку перед фірмами постає дилема, так як прибуток Π_K (яка для обох гравців вище, ніж прибуток Π_W) не досягається.

Стратегічна комбінація «низькі ціни/низькі ціни» з відповідними платежами – це виявлення рівноваги Неша, де ні одному з гравців не буде вигідним окремо відхилитись від стратегії яку обрали. Подібна концепція рівноваги принципова при вирішенні стратегічних ситуацій, але за певних обставин вона все ж потребує вдосконалення.

Що ж до вищевказаної дилеми, то її вирішення залежить від оригінальності ходів гравців. Якщо у підприємства є можливість переглянути в даному випадку ціну, то може бути знайдено кооперативне рішення проблеми навіть без жорсткого договору між гравцями. І при багаторазових контактах гравців з'являються можливості домогтися прийнятної «компенсації». Так, за певних обставин недоцільно прагнути до короткострокових високих прибутків шляхом цінового демпінгу, якщо в подальшому може виникнути «війна цін» [4].

Експериментально доведено, що при розширенні гри до десяти і більше етапів гравці вже не в змозі користуватися відповідними алгоритмами і продовжувати гру з рівноважними стратегіями [4].

На жаль, становище в реальному світі часто бувають дуже складними і динамічними, змінюються настільки швидко, що точний прогноз реакції конкурентів на зміну тактики стає неможливим. Проте, теорія ігор корисна, коли потрібно визначити найбільш важливі і вимагають обліку чинники в ситуації прийняття рішень в умовах конкурентної боротьби. Ця інформація важлива, оскільки дозволяє врахувати додаткові змінні або фактори, які мають можливість вплинути на ситуацію, і тим самим підвищити ефективність вирішення.

У своєму висновку хочеться особливо підкреслити той факт, що теорія ігор – дуже складна область знання. При зверненні до неї необхідно бути дуже обережним і чітко знати межі застосування. Занадто прості тлумачення мають в собі приховану небезпеку.

Список використаних джерел:

1. Наконечний С. І. Математичне програмування / С. І. Наконечний, С. С. Савіна // К. : КНТЕУ. – 2004. – 452 с.
2. Шиян А. А. Теорія ігор: основи та застосування в економіці та менеджменті / А. А. Шиян // Вінниця: ВНТУ. – 2009. – 164 с.
3. Лусте І. П. Математичне програмування / І. П. Лусте, І. Д. Пукальський // Чернівці: Рута. – 2005. – 79 с.
4. Губкін Я. Теорія ігор: Вступ [Електронний ресурс] / Ярослав Губкін // Хабрахарб. – 2012. – Режим доступу: <https://habrahabr.ru/post/163681/>

УДК 614.2:004(045)

І.О. Гулівата, к.пед.н.

Вінницький торговельно-економічний інститут КНТЕУ

КОНЦЕПЦІЯ І ПРОГРАМИ РОЗВИТКУ РЕГІОНАЛЬНОЇ СИСТЕМИ ОХОРОНИ ЗДОРОВ'Я: ІНФОРМАЦІЙНА СКЛАДОВА

У статті розглянуто особливості концепції та регіональних програм охорони громадського здоров'я України. Здійснено аналіз їх інформаційної складової. Встановлено шляхи формування інформаційного простору охорони здоров'я України.

Ключові слова: *концепція, громадське здоров'я, інформаційні технології, інформаційний простір охорони здоров'я.*

Постановка проблеми. Здоров'я має важливе значення в житті кожної людини, надає можливість досягнути індивідуального і суспільного добробуту та благополуччя.

Збереження здоров'я та забезпечення повноцінного життя людей є однією з найважливіших цілей світової спільноти, відображених у засадах європейської політики “Здоров'я - 2020: основи Європейської політики в підтримку дій держави та суспільства в інтересах здоров'я і благополуччя” [5].

У Стратегії сталого розвитку – 2020 зазначено, що здоров'я населення є однією з найбільших цінностей, необхідною умовою для соціально-

економічного розвитку країни. А проблема створення оптимальних умов для реалізації потенціалу кожної особи впродовж всього життя, досягнення європейських стандартів якості життя та благополуччя населення є однією із основних [5].

На сучасному етапі розвитку суспільства розробка та інтеграція інформаційних технологій займає значне місце в комплексній реалізації загальнонаціональних програм в охороні здоров'я і соціальному розвитку.

Створення інформаційного простору охорони здоров'я України із залученням інформаційно-комунікаційних технологій для збереження та зміцнення здоров'я населення, забезпечення прав громадян на охорону здоров'я є одним із пріоритетних завдань для України [7].

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідження О.Баєва, М. Білінської, Ю. Вороненко, В. Грабовського, З. Гладуна, В. Степанова та інших свідчать про те, що впровадження інформаційних технологій у галузі охорони здоров'я сприятимуть збереженню та зміцненню здоров'я населення, поліпшенню демографічної ситуації, підвищенню якості й ефективності медико-санітарної допомоги, забезпеченню прав громадян на охорону здоров'я [1, 6, 7].

Мета – проаналізувати «Концепцію розвитку системи громадського здоров'я» та регіональні програми розвитку системи охорони здоров'я з точки зору використання інформаційних технологій для формування інформаційного медичного простору.

Виклад основного матеріалу. Існуюча система охорони здоров'я не в повному обсязі задовольняє потреби населення у високоякісній та ефективній медичній допомозі. Реформи, які проводилися до цього часу в галузі охорони здоров'я, не дали бажаного результату у зв'язку з тим, що носили непослідовний, переважно, фрагментарний характер, в цілому не змінюючи застарілу з часів планової економіки систему надання медичної допомоги, що не дало можливості адаптувати її до ринкових відносин в національній економіці.

Відсутність інформаційних систем обліку, моніторингу захворювань, що функціонують у режимі реального часу, ведення звітності на паперових носіях, неефективного опрацювання значних обсягів даних призвело до необґрунтованих витрат людських ресурсів.

Отже, постає питання формування інформаційного медичного простору, яке має бути вирішене за рахунок інтенсивного використання інформаційних технологій та забезпечення якісно нового підходу до збирання та обробки інформації [6].

Для підняття медицини і медичної освіти на сучасний рівень державною політикою інформатизації охорони здоров'я передбачені заходи, спрямовані на ліквідацію відставання в цій сфері від передових світових держав та прискорення входження в інформаційний простір міжнародного співтовариства [2].

Наразі виникає необхідність визначення нових підходів та розроблення програм для розв'язання проблем у сфері громадського здоров'я, оскільки наявна система медичної допомоги в Україні фактично не передбачає профілактичної складової частини, що стало передумовою для створення «Концепції розвитку системи громадського здоров'я» (далі - Концепція) схваленої розпорядженням Кабінету Міністрів України від 30 листопада 2016 р. № 1002-р. [3].

У Концепції під громадським здоров'ям розуміють ресурс національної безпеки, засіб, що дозволяє людям жити благополучним, продуктивним і якісним життям.

Ця Концепція визначає систему громадського здоров'я як комплекс інструментів, процедур та заходів, що реалізуються державними та недержавними інституціями для зміцнення здоров'я населення, попередження захворювань, збільшення тривалості активного та працездатного віку і заохочення до здорового способу життя шляхом об'єднання зусиль усього суспільства.

За концепцією, впровадження інформаційної складової єдиної системи громадського здоров'я здійснюватиметься за рахунок:

- удосконалення та уніфікація підходів до підготовки статистичної звітності та впровадження єдиних інформаційних систем і технологій;

- проведення центральними органами виконавчої влади державного соціально-гігієнічного моніторингу та формування бази даних про стан здоров'я населення та середовища життєдіяльності людини за результатами аналізу причин та наслідків впливу на стан здоров'я населення середовища життєдіяльності людини;

- організація проведення загальнонаціональних інформаційно-просвітницьких кампаній щодо попередження захворювань та переваг здорового способу життя; підтримка та розвиток технологій, спрямованих на здобуття знань, вмінь та навичок щодо управління здоров'ям;

- забезпечення системності інформаційних повідомлень стосовно здоров'я населення.

На часі реформування підходу до усієї системи профілактики і охорони здоров'я в масштабах країни. Така робота вже розпочата а Вінниччина стала одними з пілотних регіонів реформування системи охорони здоров'я України в цілому.

З метою забезпечення високих стандартів якості життя вінничан та стабільного економічного зростання міста Вінницькою міською радою розроблено Концепцію стратегічного плану розвитку міста на період 2011-2020 років. Серед довгострокових планів на Вінниччині чільне місце посідає програма реформування міської системи профілактики і охорони здоров'я «Охорона здоров'я належного рівня» [4]. В її основі лежить запровадження ідеї поширення стандартів здорового способу життя та забезпечення доступу мешканців до якісних медичних послуг як передумови підвищення показників якості та тривалості життя. Інформатизація галузі в рамках цієї програми передбачає:

- забезпечення якості надання лікувальних послуг (таких, як лікування за протоколами) шляхом стимулювання запровадження сучасних технологій;
- запровадження на рівні міста електронної медичної картки.

Цільові обласні програми з питань охорони здоров'я: «Цукровий діабет на 2010-2015 роки», «Репродуктивне здоров'я до 2015 року», «Здоров'я нації на 2013-2015 роки» завершили свій термін дії у 2015 році і питання подальшого удосконалення цих видів спеціалізованої медичної допомоги потребують нових підходів та організаційного вирішення відповідно до вимог сьогодення.

У зв'язку з цим Департаментом охорони здоров'я облдержадміністрації розроблено нову комплексну програму збереження здоров'я жителів Вінницької області з розширеним спектром заходів, що стосуються покращення медичного обслуговування як дорослого, так і дитячого населення. Метою обласної програми «Майбутнє Вінниччини в збереженні здоров'я громадян» на 2016-2020 роки є зниження захворюваності, інвалідності і смертності населення, підвищення якості та ефективності надання медичної допомоги, забезпечення соціальної справедливості і захисту прав громадян на охорону здоров'я, профілактика захворювань [4].

У програмі зазначається, що ефективне інформаційне забезпечення медицини є однією з важливих передумов її якості на всіх етапах від первинного огляду в поліклініці і спеціалізованої допомоги в профільних закладах з надання телемедичних консультацій.

Відповідно до концепції державної політики інформатизації охорони здоров'я області необхідно впровадити інформатизацію лікувально-діагностичного процесу в усі лікувально-профілактичні заклади області з використанням медичних інформаційних систем (далі - МІС).

Необхідно створити єдиний інформаційний простір охорони здоров'я, для чого має бути забезпечено достатній розвиток МІС усіх рівнів, які мають бути взаємопов'язані і взаємосумісні.

Заходи, передбачені програмою, дозволять:

- реалізувати створення обласної інформаційно-аналітичної медичної системи інтегрованого збору та обробки інформаційних потоків задекларованих напрямів, обмін статистичними даними для отримання достовірної інформації на всіх рівнях охорони здоров'я, тощо;

- підготовку закладів охорони здоров'я до впровадження страхової медицини, шляхом впровадження ліцензованих програмних продуктів, розробка яких спрямована на інформатизацію елементів лікувально-діагностичних процесів, уніфікації системи збору та обробки інформації про кожного пацієнта амбулаторно-поліклінічної та стаціонарної ланки;

- практичного впровадження та використання телемедицини в закладах вторинного та третинного рівнів;

- підвищити ефективність планування в системі охорони здоров'я області, шляхом моніторингу медичного забезпечення населення окремих територіальних одиниць та конкретних закладів, у тому числі підвищення рівня контролю за використанням фінансових та матеріальних ресурсів закладів охорони здоров'я області.

Також, Вінницькою облдержадміністрацією розроблена програма «Боротьба з онкологічними захворюваннями на період 2017- 2021 роки». Метою програми є поліпшення ранньої діагностики онкологічних захворювань, забезпечення медичних закладів вторинного та третинного рівнів, надання медичної допомоги лікувально-діагностичним обладнанням для підвищення ефективності лікування онкологічних хворих, що впливатиме на зниження рівня щорічної летальності вперше виявлених онкохворих та багаторічну виживаність онкохворих, а також зниження інвалідизації дорослого населення.

Окремим напрямом програми є удосконалення системи реєстрації хворих на рак, що передбачає проведення моніторингу обліку та диспансерного спостереження онкохворих на базі інформаційно-аналітичного відділу медичної статистики Вінницького обласного клінічного онкологічного диспансеру згідно з чинним законодавством. Удосконалення інформаційних технологій обласного канцер-реєстру та забезпечення новітньою комп'ютерною технікою. Такий

підхід дасть можливість якісно і швидко обробляти та отримувати необхідні дані щодо захворюваності, лікування та спостереження за онкологічними хворими. Дозволить охопити спостереженням 95,0% онкологічних хворих та поліпшити достовірність даних обласного канцер-реєстру до 99,0%.

Висновки. Таким чином, на Україні розпочато реорганізацію галузі охорони здоров'я шляхом впровадження інформаційних технологій, з метою створення єдиного медичного інформаційного простору. Такий підхід базується на використанні медичних інформаційних систем, систем медико-статистичного аналізу, створенні регіональних та галузевих баз даних, що сприятиме інтеграції системи охорони здоров'я у світовий інформаційний простір.

Список використаних джерел:

1. Державна політика у сфері охорони здоров'я : кол. монографія : у 2 ч. / [за заг. ред. проф. М. М. Білинської, проф. Я. Ф. Радиша]. – К. : НАДУ, 2013. – Ч. 1. – 396 с.

2. Концептуальні основи створення єдиного інформаційного поля охорони здоров'я України [Електронний ресурс] : Наказ МОЗ України від 21 травня 1998 р. № 127. – Режим доступу : http://search.ligazakon.ua/l_doc2.nsf/link1/MOZ187.html. – Назва з екрана.

3. Концепція розвитку системи громадського здоров'я [Електронний ресурс] : Розпорядження Кабінету Міністрів України від 30 листопада 2016 р. № 1002-р. – Режим доступу : <http://www.kmu.gov.ua/control/uk/cardnpd?docid=249618799>. – Назва з екрана.

4. Обласна програма «Майбутнє Вінниччини в збереженні здоров'я громадян» на 2016-2020 роки [Електронний ресурс]. - Режим доступу : http://vinobliacms.vn.ua/groups/regional_programs/reproductive_health. – Назва з екрана.

5. Про Стратегію сталого розвитку «Україна – 2020» : __Указ Президента України від 12.01.2015 р. № 5/2015 [Електронний ресурс]. - Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/5/2015/paran10#n10>. - Назва з екрана.

6. Слабкий Г.О. К вопросу о реформировании системы здравоохранения: международный опыт / Г.О. Слабкий, Г.Я. Пархоменко // Український медичний часопис. - 2012. - № 3 (89). - С. 14-16.

7. Степанов В. Ю. Інформаційний простір охорони здоров'я [Електронний ресурс] / В. Ю. Степанов. - Режим доступу : <http://www.kbuara.kharkov.ua/e-book/tpdu/2016-3/doc/2/01.pdf>. - Назва з екрана.

УДК 378.147:519.8(045)

Л.П. Гусак, к.пед.н.

Вінницький торговельно-економічний інститут КНТЕУ

**КОМПЕТЕНТНІСНИЙ ПІДХІД ДО ПІДГОТОВКИ МАЙБУТНЬОГО
ЕКОНОМІСТА В ПРОЦЕСІ МОДЕЛЮВАННЯ НА ЗАНЯТТЯХ
З ВИЩОЇ ТА ПРИКЛАДНОЇ МАТЕМАТИКИ**

В статті розглянуто роль компетентнісного підходу до навчання математиці студентів економічних спеціальностей. Досліджується проблема професійної компетентності майбутніх економістів на заняттях вищої та прикладної математики в умовах використання методу математичного моделювання при розв'язуванні профільних задач.

Ключові слова: *компетенція, професійна компетентність фахівця, профільні задачі, математичне моделювання.*

Постановка проблеми та її зв'язок з актуальними теоретичними та практичними завданнями. В сучасних соціально-економічних умовах актуальною залишається проблема підвищення рівня професійної компетентності майбутнього економіста, здатного вільно і активно мислити, проявляти творчу ініціативу, конкурентоздатність, мобільність, вміння самостійно генерувати і втілювати нові ідеї та технології до розв'язування фахових завдань. Тому одним із напрямків модернізації та реформування системи вищої освіти є ідея компетентнісного підходу.

Аналіз наявних досліджень. В сучасній педагогіці проблема компетентнісного підходу активно і різносторонньо досліджується різними

вченими: Н. В. Баловсяк (інформаційна компетентність економіста), Л. М. Дибкова (форми й методи індивідуального підходу у формуванні професійної компетентності майбутніх економістів), Е.Ф. Зеєр, А.К. Маркова, А.Г. Асмолов, (компетентність як інтегрована якість особистості, направлена на підвищення її ефективності), Є. А. Іванченко (формування професійної мобільності майбутніх економістів), Г. О. Копил (професійна компетентність фахівця з міжнародної економіки), Р. Уайт, Дж. Равен (компетентність розглядається як інтегральне явище, яке включає: концептуальну, соціальну, навчальну компетентності; компетентність в емоційній сфері, в області виховання; компетентність в окремих сферах діяльності), В. Г. Черевко (комунікативна компетентність майбутнього менеджера), В. Б. Уйсімбаєва (формування професійної компетентності економіста у процесі наукової роботи) та ін.

Метою статті є дослідження впливу побудови і аналізу математичних моделей на формування професійної компетентності студентів економічних ВНЗ при вивченні вищої та прикладної математики.

Виклад основного матеріалу дослідження. Реалізація компетентнісного підходу є ключовою, визначальною тенденцією, характерною для інноваційних перетворень в Україні на всіх щаблях сучасної системи освіти. Зрозуміло, що реалізація такого підходу передбачає істотну переорієнтацію освітнього процесу. Головною метою стає особистість того, яка навчається. Безсумнівно, що з цим пов'язані нові можливості для професійної підготовки майбутнього фахівця. Це забезпечить його становлення і розвиток. Тим самим буде забезпечено підготовку сучасних фахівців з вищою економічною освітою, які так необхідні сучасній економіці України.

Зміна ролі математики в сучасному світі, ствердження її як мови і найважливішого інструмента наукового пізнання і рішення практичних завдань має знайти відображення у всій системі освіти. Математика в системі вищої економічної освіти «переросла» статус загальноосвітньої дисципліни і повинна на основі міжпредметних зв'язків зі спеціальними дисциплінами стати невід'ємною складовою професійної підготовки.

Розглянемо якою буде взаємодія між процесом моделювання та формуванням професійної компетентності, коли мова йде про розв'язання прикладних задач, пов'язаних з майбутньою професійною діяльністю студентів.

Ми впевнені в тому, що студенту економічного ВНЗ необхідно:

1) знати:

- роль математики як в професійної діяльності, так і в засвоєнні всієї основної професійної освітньої програми;

- основні математичні методи, які використовуються для розв'язання прикладних задач з області професійної діяльності;

- основні поняття і методи таких розділів математики, як математичний аналіз, дискретна математика, лінійна алгебра, теорія комплексних чисел, теорія ймовірностей і математична статистика;

- практичні та теоретичні основи диференціального і інтегрального обчислень;

2) вміти розв'язувати типові прикладні математичні задачі, які стосуються області професійної діяльності.

Професійна компетентність майбутнього економіста передбачає готовність розв'язати специфічні для даної спеціальності задачі, виконувати певні дії для їх розв'язання, доведені до рівня умінь, які ґрунтуються на системному і глибокому засвоєнні знань. Розв'язання професійних задач базується на знанні і вмінні використовувати методи математичного моделювання, які включають в себе аналіз даних, побудову і дослідження математичної моделі, рефлексію.

Основними умовами розвитку професійної компетентності студентів є:

- організаційно-управлінські (навчальний план, розклад, складання розкладу, розробка критеріїв визначення рівня компетентності, матеріально-технічного оснащення навчального процесу);

- навчально-методичні (генерація матеріалу, тобто виділення стержневих ліній курсу; інтеграція різних дисциплін);

- технологічні (визначення ключових компетенцій, контрольні-оціночні заходи, організація активних форм навчання, використання інноваційних технологій);

- психолого-педагогічні (здійснення діагностики розвитку студентів, система стимулювання мотивації учіння, визначення критеріїв компетентності, рефлексивно-оціночний етап кожного заняття).

Оптимізація формування професійної компетентності випускника сучасного економічного ВНЗ при навчанні вищої та прикладної математики опирається на посилення прикладної спрямованості дисципліни, що в свою чергу, передбачає:

- розкриття змістовності і значущості математичних знань, що необхідно для професійного становлення фахівця з вищою економічною освітою, так як він повинен бути здатний продуктивно працювати в сучасних умовах, які значною мірою визначаються законами ринкової економіки;

- реалізацію принципу інтеграції;

- використання основних математичних методів, які використовуються при розв'язуванні прикладних задач, тобто акцентувати увагу на питаннях побудови і аналізу математичних моделей, які повинні бути адекватними і відповідати запитам сучасного виробництва;

- сучасність форми подання матеріалу, що вивчається, коли при освоєнні лекцій і розроблених практикумів використовується електронний варіант;

- надання можливості вибору однієї або декількох сучасних форм і методів, використовуваних при навчанні математики в системі вищої економічної освіти;

- використання можливостей сучасних інформаційних технологій.

Реалізація всього цього вимагає перебудови методики в системі навчання вищої та прикладної математики.

Викладачі повинні будувати свою діяльність так, щоб найважливішим елементом було формування у студентів, з одного боку, здатності застосовувати отриманні теоретичні знання, з іншого - здатності успішного

функціонування в сучасній дійсності, тобто вміння та навички здійснювати аналіз і розв'язувати конкретні практичні задачі. Найбільшу користь при навчанні студентів приносять прикладні задачі, пов'язані з їх майбутньою професійною діяльністю.

Важливо почати розгляд процесу навчання побудови і аналізу математичних моделей з акцентування того, що вони повинні бути адекватні сучасному виробництву.

Якщо в навчанні використовувати такі моделі, то це забезпечить вирішення важливої дидактичної проблеми рівневої і профільної диференціації. Крім того, такий підхід спрямований на гармонійне поєднання в навчанні інтересів особистості і суспільства. Таким чином, ми формуємо у студентів інтерес до математичного моделювання. Це відбувається через знайомство з областю знань, розгляд якої сприяє професійному становленню майбутнього фахівця.

Зрозуміло, що для успішного навчання студентів основним математичним методам розв'язування прикладних задач викладач вищої математики сам повинен бути готовий до такої роботи. І найбільша трудність полягає в тому, що він повинен бути добре підготовлений, тобто володіти математичним моделюванням, в області професійної діяльності студентів. Це свідчить про наявність необхідної спеціальної додаткової підготовки викладачів за методикою навчання вищої математики за конкретними напрямками підготовки студентів.

В результаті можна виділити наступні труднощі у вирішенні дидактичної проблеми, яка полягає в необхідності розкрити в процесі навчання вищої математики зв'язок між математикою і завданнями професійної діяльності:

- по-перше, роз'єднаність педагогічної діяльності. Викладачі навчальних дисциплін математичного циклу та викладачі професійних дисциплін на заняттях, як правило, «працюють» лише на свій предмет. Вони не співвідносять свої дії з роботою колег;

- недостатня розробка методичної літератури та інших дидактичних матеріалів для економічних ВНЗ. Це відноситься до проведення практикумів з питань застосування математики. І особливо гостро не вистачає методичних розробок щодо застосування методу математичного моделювання. Мова йде не про метод математичного моделювання взагалі, а про математичне моделювання для розв'язування прикладних задач. Необхідна конкретика, яка враховує професійну діяльність.

Аналіз показує, що до основних проблем модернізації вивчення вищої та прикладної математики в економічних ВНЗ треба віднести наступні:

- проблему практичної і прикладної спрямованості курсу вищої математики. Потрібні нові підходи до викладання курсу вищої прикладної математики в економічному ВНЗ. Необхідно включити в програму побудови і дослідження математичних моделей - розділи, які вивчають особливості ринкової економіки та сучасного виробництва, а також відповідають реаліям сучасного етапу соціально-економічного розвитку суспільства;

- проблему зв'язків. Потрібно виявити зв'язок між математичними абстракціями і реаліями, характерними для сучасної економіки та виробництва. З точки зору методики для цього необхідно дослідити можливості застосування математичних методів, те, наскільки їх використання при розв'язуванні задач прикладної спрямованості відповідає інтересам та можливостям студентів економічних спеціальностей. При розв'язанні цього питання треба враховувати особливості відповідного профілю навчання;

- проблему оновлення змісту завдань і вправ в курсі вищої математики економічних ВНЗ. Необхідно, з одного боку, включення в навчання і розкриття основних понять ринкової економіки і сучасного виробництва, а з іншого - використання практично-орієнтованих завдань;

- проблему формування професійної компетентності. Необхідно, щоб розвиваюча і виховуюча функції математики формували у студентів економічних ВНЗ професійну компетентність.

Підводячи підсумок розгляду проблеми, необхідно зробити наступні висновки:

- компетентність фахівця - багатогранне і інтегративне поняття;
- розвиток математичної складової цього поняття вимагає значних зусиль щодо формування професійної компетентності студентів економічних ВНЗ;
- завдання формування професійних компетенцій тісно пов'язана з формуванням загальних компетенцій, які відповідають за розвиток таких важливих потреб і здібностей майбутніх фахівців, як творчу працю, творчість, саморозвиток;
- навчання математики в економічному ВНЗ за допомогою побудови і аналізу математичних моделей, які створюються для розв'язання прикладних задач, має значний потенціал в сфері формування професійних компетенцій у майбутніх економістів.

Список використаних джерел:

1. Головань М. С. Система компетенцій випускника вищого навчального закладу напряму підготовки «фінанси і кредит» / М. С. Головань // Вища шк. – 2011. – № 9. – С. 27–38.
2. Грисенко М. В. Математика для економістів: методи й моделі, приклади й задачі : навч. посіб. / М. В. Грисенко. – К. : Либідь, 2007. – 720 с.

УДК 378.147

Н.В. Добровольська, к.пед.н.

Вінницький торговельно-економічний інститут КНТЕУ

ОСОБЛИВОСТІ ВИКЛАДАННЯ МАТЕМАТИЧНИХ ДИСЦИПЛІН МАЙБУТНІМ МЕНЕДЖЕРАМ

У статті розглянуто проблему викладання дисциплін математичного циклу для майбутніх менеджерів, а також зазначено, що саме використання методу ігрового проектування при підготовці майбутніх менеджерів сприяє формування професійно важливих якостей особистості фахівців і сприяє підвищенню рівня їх фундаментальної підготовки .

Ключові слова: професійні якості менеджера, ігрове заняття, навчально-ігрове проектування, ігри – імітації.

Постановка проблеми. Формування висококваліфікованого фахівця-менеджера, який володіє основами науки управління, специфічними знаннями й уміннями в галузі стратегічного менеджменту, неможливе без фундаментальної підготовки, яка значною мірою забезпечується циклом природничо-наукових дисциплін, серед яких чільне місце займають нормативні математичні дисципліни, а саме: „Вища та прикладна математика“, „Економетрія“, „Економіко-математичне моделювання“ та „Дослідження операцій“.

У наш час підготовка майбутніх менеджерів набуває особливого значення. Майбутні фахівці-менеджери мають органічно вписуватись у сучасну соціально-економічну обстановку, розв'язувати управлінські завдання, орієнтуватися на цілеспрямований розвиток економіки, володіти новими формами співробітництва в межах інноваційних соціально-економічних проектів. Значною мірою розв'язання цього завдання залежить від ефективності навчального процесу, спрямованого на професійну підготовку фахівців цієї галузі у вищих закладах освіти.

Тому, на нашу думку, особливої уваги заслуговує проблема викладання дисциплін математичного циклу, адже більшість менеджерів працює з цифрами, і це не просте додавання або віднімання. Тут є і побудова прогнозів, багатофакторні моделі розвитку, оптимізаційні задачі і т.д. І головним моментом тут є логіка побудови моделі, розв'язання задачі. Проте головною перевагою математичних дисциплін є те, що вони розвивають логічне мислення, а отже і творчі здібності, що є необхідною складовою професіоналізму менеджера.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питанням загальної професійної підготовки майбутніх менеджерів у ВНЗ як комплексного поєднання економічних, психологічних, педагогічних та ін. дисциплін присвячено чимало робіт провідних науковців (О. Большаков, В. Михайлов, Л. Волинська, В. Черевко, Д. Рупняк, В. Юзевич та ін.)

Проблемою дослідження теоретичних і практичних аспектів реалізації прикладної спрямованості навчання математики у ВНЗ займалися: В.Скатецький, О. Скафа, В. Петрук, Є. Машбиць, Г. Михалін, , Н. Морзе, Л. Нічуговська, О. Співаковський, Н. Тарасенкова, В. Швець та ін.

Водночас, слід зазначити недостатню увагу науковців до методичних аспектів забезпечення якості фундаментальної підготовки в контексті формування математичної підготовки майбутнього менеджера, що й надає актуальності нашому дослідженню.

Метою статті є аналіз і розкриття методичних шляхів реалізації завдань фундаментальної підготовки майбутніх менеджерів через опанування математичних дисциплін як основи для обґрунтування управлінського рішення.

Виклад основного матеріалу. Важливим є розуміння того, що сфера економічної освіти взагалі, і математичної, як її складової, зокрема повинна перебувати в постійній динаміці, адекватно реагуючи на зміни зовнішнього середовища та адаптуючись до його потреб. Це, у свою чергу, вимагає переосмислення більшості наших уявлень про традиційну освітню практику підготовки студентів ВНЗ з різних фахових спрямувань, зокрема з менеджменту. Останнє вимагає від майбутніх менеджерів знання всіх функцій підприємства, особливо у галузі маркетингу, фінансів, управління людськими ресурсами, а також умінь використання системного підходу до аналізу та підвищення ефективності функціональної діяльності його підрозділів.

Експерти Євросоюзу в галузі управління на основі аналізу документів міжнародних організацій, вважають недосконалою існуючу систему підготовки фахівців з менеджменту „... і виявляють такі недоліки у професійній діяльності менеджерів: небажання брати на себе відповідальність; повільність у прийнятті рішень; надлишкова емоційність в особистісному спілкуванні; відсутність прагнення до інноваційності; недостатня гнучкість; надмірне почуття безпеки; відносно низька ефективність праці" [1, с. 10].

На нашу думку, саме зміна методики викладання, впровадження активних методів навчання, зокрема застосування ігрового проектування в навчальному процесі допоможе усунути більшість «майбутніх недоліків» професійної діяльності менеджерів.

Дійсно, робота у проекті спрямована не стільки на здобуття нових знань, скільки на отримання практичних умінь та навичок під час вирішення конкретної проблеми. Беручи до уваги фактори формування професійної спрямованості, висунуті О. Вайсбургом [2, с. 45], нами було виявлено, що ігрове проектування може бути результативним у процесі професійної підготовки, якщо студенти включаються до пошукової діяльності, отримують індивідуальні завдання у межах проектування, беруть практичну участь у вирішенні завдань, морально стимулюються за успішне виконання роботи. При цьому, як зазначає О.Б.Орлов, необхідно враховувати “спонукання особистості, які утворюють важливий “мотиваційний перехід” від одної діяльності до іншої. А для того, щоб цей перехід відбувався успішно, студент має володіти досить розвиненими спонуканнями до певної діяльності” [2, с. 102]. Слід зазначити, що ігрове проектування є ефективним методом підготовки кваліфікованих кадрів. Цей метод навчання дозволяє імітувати процеси професійної діяльності, забезпечуючи ситуацію, досить близьку до реальності. Студентам пропонується на основі конкретної ситуації, що постійно змінюється, виробляти управлінські рішення, що будуть враховані при моделюванні наступних етапів розвитку. Це, в свою чергу, сприяє удосконаленню тактики управління, та закріпленню практичних навичок. Досить цікавим та ефективним процесом є побудова та проведення ігрових проектів з математичних дисциплін.

Дисципліна «Вища та прикладна математика» вивчається студентами майбутніми менеджерами на першому курсі навчання. У процесі її вивчення майбутні фахівці повинні оволодіти сучасними засобами мислення, засвоїти основні ідеї, принципи, поняття, закони і навчитися їх застосовувати під час вивчення інших фундаментальних та спеціальних дисциплін, на практиці під час розв’язування конкретних виробничих задач. Слід зазначити, що проблема викладання математичних дисциплін для майбутніх менеджерів стоїть особливо гостро, оскільки рівень знань з математики студентів першокурсників досить низький. При вступі сертифікат з математики зовнішнього незалежного оцінювання не вимагається. Більшість студентів не розуміють специфіку

майбутньої діяльності, а особливо, для чого їм потрібна математика. Тому перед викладачами постає задача, формування уявлення про майбутню спеціальність та обґрунтування доцільності вивчення математики для менеджерів. Одним із можливих шляхів розв'язання цієї проблеми є розроблена ігрова ситуація, яка буде формою відтворення предметного і соціального змісту майбутньої професійної діяльності спеціаліста, моделювання тих систем відносин, які характерні для цієї діяльності як цілого.

Щодо важливості математики для менеджерів, слід зазначити, що завдання спеціаліста з менеджменту полягає в тому, щоб зрозуміти і порадити відповідальній керівній особі, певні математичні методи, які можуть бути ефективно застосовані для розв'язання певних економічних завдань чи проблем. І при цьому менеджер повинен дати свою оцінку з приводу складності і трудомісткості розв'язання цих задач для подальшої оплати роботи виконавців - професійних кваліфікованих математиків. Не менш важливим є вміння і здатність менеджера перевірити за допомогою математичних методів керівні рішення відповідальної особи в їх економічному аспекті.

Нами розроблено та впроваджено в навчальний процес ігрові проекти «Керівник» та «Підприємство» з дисципліни «Вища та прикладна математика», з розділів лінійна алгебра та теорія ймовірностей відповідно. На цих заняттях студенти знайомляться із специфікою майбутньої професійної діяльності, структурою підприємства.

Виходячи з практики проведення таких занять, зазначимо, що поєднання досвіду і знань, що вимагає ігрове заняття, дає можливість тому, хто навчається, чіткіше побачити цілісність процесу майбутньої професійної діяльності, краще зрозуміти зміст навчання, побачити свої помилки та оцінити отримане. Наочність, відчуття процесу пошуку та одержання результатів приводить до більш глибокого і чіткого розуміння навчального матеріалу, дозволяє відчувати, що студент може зробити більше, ніж сам передбачав. Це надає йому впевненості у своїх силах, розкріпачує інтелектуальні можливості, сприяє активному здійсненню мети, а головне активізує процес навчання.

Ігрові заняття, на відміну від традиційних, крім активізації пізнавальної діяльності, забезпечують потрібну циркуляцію інформації, її осмислення, а також у деякій мірі компенсують недоліки традиційного та індивідуального навчання. Вони наближають процес навчання до умов реальної практичної діяльності спеціалістів[5, с.105].

Використання ігрового проектування в навчальному процесі ВНЗ – важлива умова та ефективний засіб підвищення якості підготовки спеціалістів, розвиток у студентів творчого мислення, адаптації до виробничих відносин. Ігрові заняття, як показали дослідження, сприяють розв'язанню ряду питань навчання і виховання майбутніх фахівців уже на першому курсі навчання у ВНЗ, підвищенню інтересу до вибраної професії. До них відносяться такі як: формування умінь самостійної роботи, творчого мислення, вироблення умінь науково-дослідної роботи [4, с.114].

Зазначимо декілька умов, за яких використання ігрових форм занять з математичних дисциплін є можливим .

По-перше, предмет математики – це система розумових задач, кожна із яких потребує обґрунтувань, аргументацій, тобто докладання логічних зусиль. Кожна задача, питання в математиці – проблема, розв'язання якої потребує зусиль думки, наполегливості, волі та інших якостей особистості.

Ці особливості математики створюють сприятливі умови для виникнення активності мислення.

По-друге, у студентів активізується процес пізнавальної діяльності, вони мають іншу мотивацію. В таких ситуаціях з великим ефектом можуть використовуватися ігрові поєдинки.

По-третє, нерідко після тривалої розумової праці і доступний для більшості матеріал не викликає активності. Введення ігрових елементів на занятті може допомогти зруйнувати інтелектуальну пасивність студентів. Саме у творчій праці забезпечується реалізація однієї із центральних потреб особистості: потреби у самовираженні.

Отже, ми навели лише деякі умови, в яких ігрове проектування при вмілому використанні, врахуванні конкретних умов може служити засобом впливу на пробудження інтелектуальної активності та формування професійно важливих якостей особистості майбутніх фахівців-менеджерів.

Зазначимо також, що саме ігрове проектування є одним з найяскравіших і дієвих методів бізнес-навчання. Менеджери різного рівня вже встигли оцінити їх практичність і високу її ефективність. Ігровий проект — це модель якої-небудь ситуації з умовами, які безперервно змінюються. Як правило, в ній діють декілька груп учасників з різними інтересами, і кожна з них повинна вирішити свою проблему.

Оскільки основним завданням менеджера є прийняття рішень. А професійність полягає у швидкості та правильності прийняття рішень, то доцільним є впровадження в навчальний процес управлінських ігор. Серед них досить цікавим є управлінський поєдинок. Це ділова гра, в ході якої менеджери змагаються в управлінській майстерності. Головна мета кожного з гравців — показати свою майстерність і за короткий проміжок часу довести переговори до потрібного кінця. Далі — ролі міняються, і слідує ще один раунд, після чого судді підводять підсумки.

Головна цінність і сенс таких поєдинків у швидкій демонстрації управлінського браку. У студента є унікальний шанс побути за ситуації, коли судді оцінюють його, наприклад, в ролі потенційного роботодавця або співробітника, якому можна доручити проведення переговорів або довірити власність. Такі поєдинки ми пробували проводити на заняттях, де розв'язуються прикладні задачі з різних тем «Вищої та прикладної математики».

Під час вивчення розділу математичне програмування дисципліни «Економіко-математичне програмування» нами розроблено гру «Бізнес», яка є типовим прикладом ділової гри-імітації. У подібних іграх обов'язково присутні всі схеми, чинники й обставини справжнього бізнесу. Зокрема, рулетка імітує мінливість і непередбачуваність ринкового середовища аж до економічних

криз, раптового банкрутства, вимоги дати крупний хабар і програних судових позовів. Високу конкуренцію забезпечують спеціальні правила, відповідно до яких кожен гравець представляє окрему компанію і бореться з останніми за певний сегмент ринку. Іншими словами, гравці в незвичній для них формі повинні зробити ті ж кроки, що і в бізнесі: прорахувати ризики і, використовуючи всі можливості і ресурси, досягти бажаних результатів.

У навчально-ігровому проектуванні значно збільшується важливість самостійної роботи студентів, під якою сучасні науковці здебільшого розуміють “форму організації індивідуального вивчення студентами навчального матеріалу в аудиторній та поза аудиторний час, спрямовану на засвоєння студентами певних знань, умінь, навичок, закріплення і систематизацію набутих знань, застосування отриманих знань під час розв’язання практичних завдань”. Організація самостійної роботи студентів в ігровому проектуванні ґрунтується на високому ступені їх відповідальності за результати проектної діяльності, становить близько 50% бюджету навчального часу та здійснюється із дотриманням певних вимог:

- 1) чіткого розуміння цілей;
- 2) надання детальних методичних рекомендацій щодо виконання роботи, за окремими завданнями – пам’яток;
- 3) здійснення індивідуального підходу, що сприяє самореалізації студента, розкриваючи у нього такі грані особистості, які допомагають професійному розвитку;
- 4) можливість ведення обліку та оцінювання якості виконання завдань;
- 5) зворотний зв’язок, що є фактором ефективності навчального середовища.

У цілому, робота у проекті передбачає закріплення на практиці відомого та вивчення нового матеріалу. На нашу думку, теми проектів не обов’язково повинні бути пов’язані з програмним курсом, вони мають бути цікавими для студентів, збільшувати їхній досвід і мати практичне значення.

Висновки. Якість фундаментальної підготовки майбутніх менеджерів у ВНЗ значною мірою залежить від методичних шляхів її реалізації. А отже, впровадження ігрових методів навчання, зокрема ігрового проектування, в процес викладання математичних дисциплін розв'язує ряд питань навчання і виховання майбутніх фахівців уже на першому курсі навчання у ВНЗ, сприяє формуванню уявлення про майбутню спеціальність, підвищує інтерес до вибраної професії, сприяє формуванню особистих якостей майбутніх фахівців, і що найголовніше -сприяє підвищенню рівня фундаментальної підготовки майбутніх менеджерів.

Список використаних джерел:

1. Володарська-Зола Л. Професійна підготовка майбутніх менеджерів у вищих технічних навчальних закладах: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. пед. наук: спец. 13.00.04 „Теорія і методика професійної освіти" / Л. Володарська-Зола. - К., 2003. - 24 с.
2. Балабанов П.И. Методологические проблемы проективной деятельности / П.И.Балабанов. – Новосибирск: Наука, 1990. – 200 с.
3. Кічук Н.В. Підготовка майбутніх менеджерів організацій: порівняльна ефективність зарубіжних моделей / Н.В.Кічук // Науковий вісник Південноукраїнського державного педагогічного університету ім. К.Д.Ушинського: Зб. наук. пр. – 2005. – Вип. 5-6. – С.232-237.
4. Селевко Г.К. Современные образовательные технологии: Учеб. пособ. / Г.К.Селевко. – М.: Народное образование, 1998. – 256 с.
5. Платов В.Я. Деловые игры: разработка, организация, проведение: Учеб. пособ./ В.Я.Платов. - М.: ИПО Профиздат, 1991. – 192 с.

РОЛЬ ЕЛЕКТРОННОЇ БІБЛІОТЕКИ В ІНФОРМАЦІЙНО-ОСВІТНЬОМУ СЕРЕДОВИЩІ ВНЗ

У статті узагальнений досвід дослідження проблем створення, розвитку та функціонування електронної бібліотеки як складової сучасного інформаційно-освітнього середовища ВНЗ. Розглянуто підходи до визначення понять «електронна бібліотека», «віртуальна бібліотека», «онлайн-бібліотека», «мобільна бібліотека». Визначено мету створення, основні завдання, вимоги, компоненти, переваги, функціональні можливості та роль електронної бібліотеки в структурі інформаційно-освітнього середовища ВНЗ.

Ключові слова: електронна бібліотека, віртуальна бібліотека, інформаційно-освітнє середовище, структурована медiateка, повнотекстова база даних, функції електронної бібліотеки.

Бібліотека вищого навчального закладу завжди посідала вагомe місце у забезпеченні навчального процесу, а впровадження сучасних інформаційних технологій як у бібліотечну, так і в освітню практику ВНЗ ставить її на якісно новий рівень в системі підготовки фахівців.

Вузівська бібліотека – це підрозділ інформаційної сфери вузу, головним завданням якого є формування інформаційної культури особистості, що набуває виняткового значення і стає одним із пріоритетних напрямів вищої школи [1]. Одним з основних напрямів діяльності бібліотек ВНЗ є створення оптимальних умов для самостійної роботи студентів. Із урахуванням того, що кількість годин, відведених на самостійне оволодіння професійними знаннями, постійно збільшується, роль бібліотеки в цих умовах неухильно зростає [2].

Ефективність самостійної роботи залежить від багатьох складових – упровадження сучасних освітніх технологій, забезпеченості навчальною, навчально-методичною, довідковою й науковою літературою, достатності робочих місць, обладнаних сучасною електронною технікою. Бібліотека надає студентам необхідні підручники, методичну допомогу й інші навчальні та методичні матеріали.

Дослідженням питання створення та функціонування електронних бібліотек займалися багато науковців, серед яких слід відмітити праці таких зарубіжних та вітчизняних вчених, як І.П. Бургер, Н.Г. Грабар, В.Г. Дригайло, Г.О. Євстігнєєва, Т.В. Єременко, А.І. Земсков, С.М. Іванова, Т.В. Коморовська, В.О. Копанєва, Л.Й. Костенко, Н.О. Коряковцева, Б.Е. Ленг, В.М. Маркова, Т. Манн, О.С. Онищенко, Т.П. Павлуша, І.А. Павлуша, О.М. Спирін, Р.Д. Стюарт та ін. Але, незважаючи на велику кількість досліджень, присвячених проблемі функціонування бібліотек ВНЗ та їх ролі в освітньому процесі, ті зміни, що відбуваються в сучасному суспільстві в цілому, а також реформування системи вищої освіти в Україні та стрімкий розвиток засобів інформаційних технологій і комунікацій зокрема, обумовлюють актуальність обраної теми статті.

Під інформаційно-освітнім середовищем ВНЗ будемо розуміти одну із сторін його діяльності, що включає організаційно-методичні засоби, сукупність технічних і програмних засобів зберігання, обробки, передачі інформації, що забезпечує оперативний доступ до інформації і здійснює освітні наукові комунікації [3].

Важливими освітніми та інформаційно-методичними ресурсами інформаційно-освітнього середовища сучасного ВНЗ є [4]:

- веб-сайт або портал ВНЗ;
- структурована медіатека – тематична колекція фото-, відео-, аудіоматеріалів, веб-ресурсів, друкованої продукції, що забезпечує максимальну візуалізацію навчально-виховної, науково-методичної діяльності закладу, задовольняє інтереси реальних і потенційних споживачів освітніх послуг щодо змісту освітньої діяльності ВНЗ;
- віртуальна бібліотека – електронна бібліотека з навчальною, навчально-методичною, методичною літературою, каталогами інших електронних бібліотек;
- електронні навчально-методичні комплекси дисциплін;
- дистанційні навчальні курси або їх елементи як форма організації і реалізації освітньої діяльності та самоосвіти студентів із використанням інформаційно-комунікаційних технологій.

Слід також визначити поняття «електронна бібліотека». Тривалий час в літературі та Інтернет-джерелах паралельно використовувалися терміни «віртуальна бібліотека», «електронна бібліотека», «комп'ютерна бібліотека», «онлайн-бібліотека» та «цифрова бібліотека», які й сьогодні часто вважаються синонімами, але це не зовсім так. Спробуємо докладніше розібратися у цих поняттях.

Віртуальною можна назвати бібліотеку, документи якої зберігаються в машиночитній формі і котрі отримує користувач, який звертається до пошукових машин глобальної мережі, не обов'язково будучи читачем бібліотеки. Такої бібліотеки може реально й не існувати. Можна зустріти й таке визначення «Віртуальна бібліотека – це розподілена у просторі телекомунікаційна мережа загального користування, орієнтована на обмін даними між бібліотеками. Середовище віртуальної бібліотеки складається із ряду бібліотек, територіально віддалених одна від одної, які виконують функції інтегрованого спілкування та отримання інформації про бібліотечні ресурси» [5].

Тоді що таке «онлайн-бібліотека»? На нашу думку, це ще більш вузьке поняття. В основному так називають систематизовані підбірки ресурсів в мережі Інтернет, що містять твори, які доступні в типових електронних форматах (наприклад, HTML, PDF, DjVu, Txt, FB2, EPUB, DOC тощо).

Нещодавно з'явився ще один новий термін – «мобільна бібліотека». Це інноваційний культурно-освітній проект, який активно пропагують мобільні оператори, метою якого є популяризація читання та надання мешканцям великих міст вільного доступу до найцікавіших інформаційних джерел, принцип роботи якої заснований на зчитуванні QR-кодів та завантаженні на мобільні пристрої сучасної і популярної літератури, у першу чергу художньої.

Стосовно понять «електронна» та «цифрова» бібліотека, то аналіз еволюції професійної термінології в цій сфері свідчить, що переважна більшість українських і російських спеціалістів використовують термін «електронна бібліотека», а західні спеціалісти – «цифрова бібліотека», тобто ці дефініції дійсно можна вживати як синоніми.

Ми будемо розуміти, що електронна бібліотека (англ. *digital library*) – це розподілена інформаційна система, що дозволяє зберігати і використовувати різноманітні колекції електронних документів (текст, графіка, аудіо, відео і т.і.) завдяки глобальним мережам передачі даних в зручному, для кінцевого користувача, вигляді.

Багато спеціалістів стверджують, що електронна бібліотека є функцією сучасної бібліотеки, її елементом, підрозділом. Тобто, вважається можливим створювати електронну бібліотеку всередині звичайної бібліотеки, яка здійснює традиційне обслуговування користувачів і зберігає фонди на традиційних носіях інформації. У цьому випадку під електронною бібліотекою мається на увазі комплекс взаємопов'язаних різноманітних носіїв інформації і засобів, що забезпечують доступ користувачів до ресурсів. Вважається, що електронна бібліотека повинна «вирости» з традиційної в ході автоматизації бібліотечних процесів, появи і нарощування електронного потенціалу й масивів електронних документів. Електронні бібліотеки – це складні інформаційні системи, які є сховищами знань. Основним їхнім досягненням є гнучкість організації інформації, що надається в електронній формі, доступ до якої здійснюється засобами комп'ютерних комунікацій [5].

Мета створення електронних бібліотек:

- забезпечення користувачів можливістю роботи з документами з обмеженим доступом (рідкісних і рукописних книг, фотоальбомів, дисертацій, архівів, яких немає у більшості бібліотек);
- забезпечення доступу до інформації, що існує лише в електронній формі;
- надання користувачам більш якісних можливостей роботи з електронними документами великих обсягів;
- інформаційне забезпечення користувачів повнотекстовими базами даних у режимі віддаленого доступу.

Основні завдання електронної бібліотеки [6]:

- тематичне упорядкування накопичених масивів;

- аналітико-синтетичне опрацювання;
- надання комфортного онлайн-доступу;
- ефективність швидкого доступу та використання електронних ресурсів.

Під впливом автоматизації та інформатизації класичні бібліотеки виконують нові функції. Якщо раніше бібліотечний працівник працював за схемою: «Бібліотекар – Книга – Читач», то нині він діє за схемою «Бібліотекар – Інформація – Користувач». Електронна бібліотека надає ресурси, включаючи обслуговуючий персонал, для підбору, структурування, інтелектуального доступу, тлумачення, збереження цілісності та забезпечення тривалого функціонування цифрових видань, доступних для використання [6].

На рис. 1 показані основні складові компоненти електронної бібліотеки ВНЗ (на прикладі бібліотеки ВДПУ імені Михайла Коцюбинського):

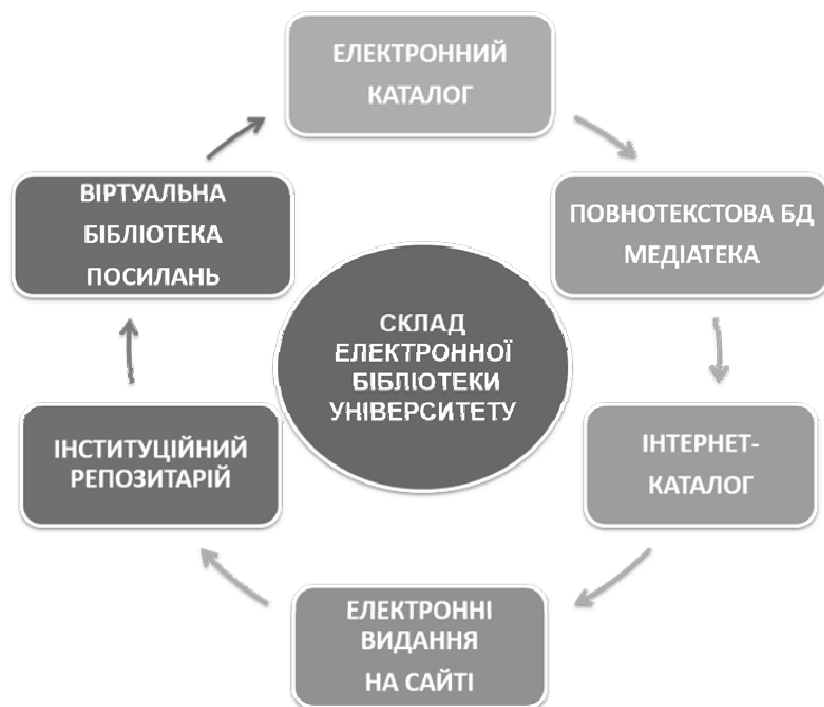

Рисунок 1. Структура електронної бібліотеки ВНЗ [7]

Як бачимо, до складу електронної бібліотеки ВНЗ входять:

- електронний каталог видань та ресурсів, що зберігаються у бібліотеці;
- електронна повнотекстова база даних видань, структурована медіатека;
- Інтернет-каталог бібліотеки;
- онлайн-бібліотека та електронні видання на сайті бібліотеки;

– інституційний репозитарій (повнотекстовий архів праць викладачів, студентів, магістрантів та видань бібліотеки);

– віртуальна бібліотека посилань на ресурси інших бібліотек.

Сучасна місія вузівської бібліотеки передбачає перехід від видачі книг у тимчасове користування до організації доступу до необхідних інформаційних ресурсів. Основні вимоги до вузівських бібліотек враховують [2]:

– забезпечення користувачів вільним доступом до інформації, незалежно від їхнього соціально-економічного статусу й місцезнаходження;

– надання можливості здобуття інформації з будь-якого джерела, без тимчасових, географічних та інших обмежень;

– ефективність відображення вмісту наявних в її фондах документів і швидкість отримання інформації користувачем;

– забезпечення тривалого життя документам (особливо культурної, історичної, наукової значущості) не лише засобами консервації, а й шляхом переведення їх зразків в електронну форму;

– вмiле регулювання співвідношення у своєму фонді документів на традиційних і електронних носіях інформації.

Переваги електронних бібліотек у порівнянні з традиційними очевидні [8]:

– доступність (як правило – на безоплатній основі) широкому колу користувачів;

– необмежений термін зберігання величезних масивів документів, переведених у електронну форму;

– висока інтегрованість інформаційного змісту з інструментами високошвидкісного пошуку.

Крім того, серед важливих переваг електронної бібліотеки як складової інформаційно-освітнього середовища ВНЗ варто відмітити:

– інтеграція форматів наукового контенту: періодика, книги, мультимедіа, бази даних;

– агрегування масивів контенту ВНЗ;

– інформаційний пошук забезпечує зручний інтерфейс, надаючи інтерактивний доступ до ресурсів бібліотеки;

- електронна підписка;
- сервіс 24/7 – необмежений доступ до ресурсів 24 години на добу 7 днів на тиждень з будь-якого місця;
- додаткові сервіси по роботі з інформацією – підготовка електронних покажчиків, формування довідок для ліцензування та акредитації спеціальностей, присвоєння шифрів УДК та ББК в онлайн режимі тощо;
- додаткова цінність – оцифрування може підвищити чіткість та видалити видимі недоліки зображення, додаткові зручності читання дрібного шрифту або навпаки великоформатних видань.

Основні функціональні можливості електронної бібліотеки показані на рис. 2.

Рисунок 2. **Функціональні можливості електронної бібліотеки**

Джерело: створено на основі [9].

Докладніше розглянемо вищезазначені функціональні можливості.

1. Навігація у всьому доступному інформаційному просторі – наочне надання користувачу логічної структури інформаційного простору, що організує всі інформаційні об’єкти системи, і засобів роботи з нею.

2. Лексичний пошук – інформаційний пошук за вільною лексикою національної мови і мов, що використовують латинський алфавіт. Пошук за лексикою національної мови повинен проводитися з урахуванням його граматичних особливостей.

3. Символьний пошук – різновид лексичного пошуку, де як лексична одиниця виступає певна послідовність допустимих символів;

4. Атрибутний пошук – інформаційний пошук об'єктів за значеннями їхніх характеристик. Для текстових об'єктів до таких характеристик можуть відноситися "автор", "назва", "місце видання", "дата видання" і т.п.

5. Перегляд змісту інформаційного об'єкта та його структури: послідовний (сторінка за сторінкою) і вибірковий (перехід на будь-яку задану сторінку чи на будь-який елемент об'єкта). При цьому структура і текст твору повинні бути синхронізовані: будь-яка зміна в структурі повинна викликати відповідну зміну в тексті, і навпаки.

6. Маніпулювання зі структурою інформаційного об'єкта, аналогічне роботі зі структурою всього інформаційного простору.

7. Підтримка апарату гіпертекстових і гіпермедійних зв'язків, що забезпечує користувачу оперативний перехід від об'єкта чи деякого його елемента до іншого взаємозв'язаного з ним за смыслом об'єкту чи елемента.

8. Протоколювання сеансу роботи користувача із системою з можливістю переходу в кожний з раніше існуючих станів системи.

9. Настроювання системи користувачем.

10. Встановлення закладок у тексті інформаційних об'єктів і можливість оперативного переходу на них.

11. Експорт інформації із системи з вказівкою на джерело.

Отже, говорячи про роль електронної бібліотеки в інформаційно-освітньому середовищі ВНЗ, необхідно зазначити, що багато залежить від рівня розвитку самої бібліотеки та якості її технологічних процесів. Впровадження нових інформаційних технологій та автоматизація бібліотечних процесів дають змогу розширити асортимент і оперативність інформаційних послуг, що

надаються для забезпечення науково-дослідної та самостійної роботи студентів. Істотним доповненням до книжкового фонду бібліотеки нині є видання на електронних носіях, а також електронне копіювання навчальних і методичних матеріалів, що сприяє більш оперативному отриманню інформації в самостійній роботі студентів.

Таким чином, орієнтація бібліотек на інформатизацію та постійний розвиток є нагальною необхідністю, оскільки цілі і зміст діяльності ВНЗ закономірно відображають відповідні трансформації в усіх сферах розвитку суспільства. Проектування і створення інформаційно-освітнього середовища виступає інноваційним інструментом стратегічного управління ВНЗ, взаємообміну знаннями, зумовлює якість надання освітніх послуг.

Список використаних джерел:

1. Коряковцева Н. А. Формирование информационной культуры студентов в библиотеке высшего учебного заведения : дис. ... канд. пед. наук : спец. 05.25.03 / Н. А. Коряковцева. – М., 1999. – 172 с.

2. Беззуб І. Бібліотека вищого навчального закладу у формуванні інформаційної культури студента / І. Беззуб // Наукові праці Національної бібліотеки України імені В.І. Вернадського. – 2012. – Вип. 33. – С. 94-105.

3. Соколова О. И. Педагогические основы развития информационной среды вуза: дис. ... канд. пед. наук: 13.00.01 / О. И. Соколова. – Ростов-на-Дону, 2001. – 229 с.

4. Копняк К.В. Складові інформаційно-освітнього середовища ВНЗ / К.В. Копняк, Т.А. Костунець // Дистанційне навчання як сучасна освітня технологія [Електронний ресурс] : матеріали міжвузівського вебінару (м. Вінниця, 31 березня 2017 р.) / відп. ред. Л.Б. Ліщинська. – Вінниця : ВТЕІ КНТЕУ, 2017. – С. 28-31. – Режим доступу : http://www.vtei.com.ua/images/VN/31_03.pdf. – Назва з екрану.

5. Титова Н. Як же живуть бібліотеки України сьогодні? (з виступу на колегії Міністерства культури і мистецтв України 27 лютого 2004 р.) [Електронний ресурс] / Н. Титова. – Режим доступу : <http://www.chl.kiev.ua/default.aspx?id=3466>. – Назва з екрану.

6. Білоус В.С. Електронна бібліотека вищого навчального закладу як середовище швидкого доступу до інформації [Електронний ресурс] / В.С. Білоус. – Режим доступу : http://library.vspu.edu.ua/inform/vidanna_bibliot/statti/bilous_VNTU_internet_konf.pdf. – Назва з екрану.

7. Бібліотека Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського. Електронні ресурси [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://library.vspu.edu.ua/html/bazdan.htm>. – Назва з екрану.

8. Кочеткова А.В. Цифрові бібліотеки як ознака ХХІ століття [Електронний ресурс] / А.В. Кочеткова // Світогляд : науково-популярний журнал. – 2009. – №6(20). – С. 68-73. – Режим доступу : www.uipv.org/atachs/statti2009/2009/53.doc. – Назва з екрану.

9. Топольник Я. Особливості створення та функціонування електронної бібліотеки / Я. Топольник // Професіоналізм педагога: теоретичні й методичні аспекти : збірник наукових праць. – Слов'янськ : ДВНЗ «Донбаський державний педагогічний університет», 2016. – Вип. 3. – С. 199-212.

УДК 65:004(045)

Т.А. Костунець

Вінницький торговельно-економічний інститут КНТЕУ

ПІДВИЩЕННЯ ЕФЕКТИВНОСТІ УПРАВЛІННЯ ПІДПРИЄМСТВОМ З ПЕРЕВОЗКИ СІЛЬГОСППРОДУКЦІЇ ЗАСОБАМИ ІНФОРМАЦІЙНИХ СИСТЕМ НА ОСНОВІ РЕІНЖІНІРИНГУ БІЗНЕС-ПРОЦЕСІВ

В статті досліджено застосування методології реінжинірингу бізнес-процесів для підвищення ефективності управління підприємством з перевозки сільгосппродукції. Виявлено основні завдання та проблеми при впровадженні інформаційних технологій в бізнес-процеси підприємства.

Ключові слова: *управління, реінжиніринг, бізнес-процеси, інформаційні системи, логістичні процеси, інформаційні технології, бізнес ініціатив, модель, реінжиніринг-ініціативи.*

В умовах глобалізації економічних відносин, коли діяльність великих

агрофірм поширюється на різні регіони та країни світу, необхідною умовою ефективного управління бізнес-процесами стає використання сучасних інформаційних систем.

Використання реінжинірингу бізнес-процесів(РБП) дозволить створити принципово нові бізнес-процеси, які підвищать ефективність діяльності підприємства. Розуміння керівництвом підприємства або окремими виконавцями певних робіт, потреби докорінних змін безпосередньо викликає виникнення реінжиніринг-ініціативи, тобто визначення нових результатів, очікуваних від нових процесів, процесного бачення того, що потрібно конкретній організації в майбутньому.

Світовий досвід організації логістичних процесів в агрохолдингах говорить про мінімізацію участі «людського чинника» в техніко-технологічних процесах забезпечення доставки і переробки продукції. Така стратегія визначена не випадково. Мінімізація «людського фактора» призводить в результаті до мінімізації ризиків в бізнес-процесах, пов'язаних із залученням людини в експлуатацію технічних систем. В Європі побудовані і успішно функціонують агрологістичні кластери, в яких участь людини залишається на рівні оператора спланованих процесів збору, розподілу, обробки, зберігання і доставки сільгосппродукції.

Метою статті є аналіз методики покращення бізнес-процесів, зокрема, реінжиніринг бізнес-процесів підприємств в сучасних умовах, визначити проблеми та оцінити наслідки впровадження інформаційних систем.

Дана тема має широке висвітлювання у роботах вчених, але не достатньо уваги надається проблемам, які існують у підприємства в цьому напрямку, конкретним крокам щодо впровадження сучасних інформаційних технологій у виробничу діяльність.

Теоретичні і практичні питання, пов'язані з даною темою були висвітлені в роботах як західних так і українських вчених: Н. Абдикеев, Т. Данько, С. Ильдеменов, Г. Павлова, І Приходько та інші.

Проте дослідження розвитку інформаційних технологій для управління підприємством із врахуванням нових концепцій в сучасних умовах стають все більш актуальними.

Існує певна кількість методологій РБП, які містяться в діапазоні від найзагальніших до сильно структурованих підходів, що використовують детальний аналіз і документацію по поточних процесах. Окремі методики базуються на поєднанні аналітичного й інтуїтивного підходів у рамках узагальненої методології представлення нового проекту, інші – на системному підході, що використовує інструменти процесного моделювання і дозволяє врахувати між функціональні і між організаційні взаємодії. Але всі вони підпорядковані певній логіці побудови, мають спільні напрями та послідовність (рис. 1) [1].

На сучасному етапі розвитку багато підприємств усвідомили, що успішний РБП включає більше, ніж нове проектування процесів і наступне їх застосування.

Рисунок 1. Процес виникнення та реалізації нових бізнес процесів на підприємстві

Успішний РБП потребує:

- єдності виконавців та лідерів, що проводять зміни;
- якісного управління персоналом і персоналу, залученого до енергійних дій по внесенню змін; бізнес-процесів, що мають виходи, відповідні цілям клієнтів і цілям бізнесу;
- інформаційних технологій як умови радикальних змін, що йдуть назустріч потребам реалізувати РБП-ініціативу [1, с. 15].

Безумовно реалізація робіт з реінжинірингу вимагає відповідної методичної та інструментальної підтримки, які як правило забезпечують консалтингові компанії. В ході розгортання програми реінжинірингу слід чітко розрізняти заходи, які покращують бізнес, та заходи, що складають процес реінжинірингу та докорінно змінюють бізнес. На відміну від традиційного процесу покращення в якості початкової точки беруть не існуючий процес, а «чистий листок», тобто відбувається проектування нового процесу. Якщо покращення відбуваються знизу-вгору, то реінжиніринг навпаки – згори вниз. Реінжиніринг охоплює всі сфери діяльності підприємства, а не лише «вузькі місця» окремих поліпшувачих заходів [2].

Впровадження інформаційних технологій (системи методів, процесів та способів використання обчислювальної техніки і систем зв'язку для створення, збору, передачі, пошуку, оброблення та поширення інформації) в управлінську діяльність має на меті не тільки автоматизацію методів опрацювання інформації, але і організацію інформаційно-комунікативного процесу на якісно новому рівні.

Логістична інформаційна система – це гнучка структура, що складається з персоналу, виробничих об'єктів, засобів обчислювальної техніки, необхідних довідників, комп'ютерних програм, різних інтерфейсів і процедур (технологій), об'єднаних зв'язаною інформацією, що використовується в управлінні організацією для планування, контролю, аналізу й регулювання логістичної системи. [3, с. 20].

В діяльності будь-якої організації важливе місце займає робота з документами, які необхідно одержувати ззовні, готувати всередині організації, реєструвати, передавати працівникам, контролювати виконання, вести довідкову роботу, зберігати тощо. Організація роботи з документами є важливою складовою частиною процесів управління і прийняття управлінських рішень, яка істотно впливає на оперативність, економічність і надійність функціонування апарату управління установи, культуру праці управлінського персоналу і якість управління.

Якщо в установі процес діловодства організований раціонально, фахівці й керівники вивільняються від виконання невластивих їм функцій, підвищується результативність їх праці, скорочуються витрати, пов'язані з функціонуванням апарату управління.

Для своєчасного вивезення сільгосппродукції, її подальшої переробки, зберігання і своєчасної доставки продуктів харчування кінцевому споживачеві агрохолдингам життєво необхідно довго- і короткострокове планування інфраструктурних потужностей. При стратегічному плануванні часто упускається аналіз всіх ланок, складових єдиний ланцюжок реалізації логістичного сервісу. Однією з таких ланок являється перевезення сільгосппродукції з поля на елеватор та з елеватора на продаж або подальшої обробки сировини.

Згідно з Правилами організації вантажних перевезень, на водія транспортного засобу покладаються такі завдання:

- 1) підтримання транспортного засобу в технічно справному стані;
- 2) своєчасне оформлення всієї документації на автомобіль, необхідної для здійснення процесу транспортування вантажів;
- 3) після прийняття вантажу до перевезення здійснення перевезення до пункту доставки продукції.

Основний транспортно-технологічний процес доставки продукції можна розділити на два основних етапи:

- 1) транспортування з поля до внутрішнього елеватора;

2) транспортування з елеватора на продаж або для подальшої обробки сировини[4].

По-перше, постає завдання у плануванні маршруту водіїв із врахуванням всіх чинників, які можуть вплинути на своєчасність доставки, мінімізація витрат та запобігання пошкодження або втрати вантажу.

По-друге, якісне вчасне оформлення документів, які потрібні для перевезення вантажу дозволить мінімізувати затрати часу при перевезенні на першому та другому етапах.

Впровадження інформаційних технологій на підприємстві дозволить вирішити дані проблеми: забезпечення водіїв технологічними засобами для отримання інформації про маршрути перевезень, переведення усього документообігу в електронний вигляд, розробка оптимальних маршрутів для перевезення в межах підприємства або співпраця з спеціалізованими компаніями.

Отже, основною метою реінжинірингу є гнучке і оперативне пристосування до очікуваних змін потреб споживачів, відповідну зміну стратегії, технології, організації виробництва та управління на основі побудови ефективної системи бізнес-процесів. Впровадження інформаційних технологій робить будь-яку компанію більш конкурентноздатною за рахунок підвищення її керованості й адаптованості до змін ринкової кон'юнктури.

Список використаних джерел:

1. Реинжиниринг бизнес-процессов : полный курс МВА: учебник / Н.М. Абдикеев, Т.П. Данько, С.В. Ильдеменов, А.Д. Киселев. – М. : Эксмо, 2005. – 592 с.

2. Гончарова О. М. Реінжиніринг бізнес-процесів як спосіб підвищення ефективності управління / О. М. Гончарова. // Ефективна економіка. – 2012. – № 2. – Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/efek_2012_2_27

3. Яценко Р.М. Інформаційні системи в логістиці : навчальний посібник / Яценко Р. М., Ніколаєв І. В. – Х. : Вид. ХНЕУ, 2012. – 232 с.

4. Обліково-фінансове забезпечення сталого розвитку аграрного сектору економіки України на інноваційній основі : колект. монографія / [за заг. ред. Г. Є. Павлової, І. П. Приходька]. – Дніпропетровськ : Герда, 2015. – 523 с.

ОЦІНКА ПРОЦЕСІВ АВТОМАТИЗАЦІЇ НА ПІДПРИЄМСТВІ

Сьогодні реалізація управлінських функцій вимагає радикальної зміни, як самої технології управління, так і технічних засобів. В сучасних умовах значного зростання обсягів інформації прийняття ефективних управлінських рішень можливе за умови комплексного підходу до процесів автоматизації підприємства. У статті охарактеризовано вплив засобів автоматизації та інформатизації на бізнес процеси, визначено показники та методи оцінки рівня автоматизації підприємства.

Ключові слова: *інформаційні технології, автоматизація підприємства, ефективність автоматизації, показники автоматизації.*

У ринкових умовах розвиток і ефективне ведення бізнесу в Україні стає неможливим без впровадження інформатизації (наслідком якої є повна автоматизація підприємства), яка забезпечує інтеграцію і зв'язок підприємств із зовнішнім середовищем, покращує якість послуг. У свою чергу, впровадження інформаційних технологій у процес управління підприємством здатне забезпечити його конкурентоспроможність, зайняти найбільш вигідну позицію на ринку. Таким чином, сьогодні, інформатизація бізнесу є найбільш перспективним напрямком в розвитку підприємництва, що й обумовлює актуальність обраної теми.

Метою статті є обґрунтування теоретичних засад процесів автоматизації підприємства, визначення їх показників та методів оцінки, доведення доцільності впровадження інформаційних технологій.

Значний внесок у дослідження проблем і перспектив автоматизації підприємств, а також ефективності застосування інформаційних технологій в їх діяльності зробили відомі українські вчені, такі як: Береза А.М., Войнаренко М.П., Гордієнко І.В., Гужва В.М., Захарченко В.І., Зелінський С.Є., Плєскач В.Л., Пономаренко В.С., Савенков О. І. та інші. Науковцями

досліджено теоретико - прикладні аспекти досвіду впровадження автоматизованих інформаційних технологій для успішного управління бізнесом.

Оцінка процесів автоматизації на підприємстві залежить від можливості поліпшення умов і підвищення продуктивності праці, зростання якості продукції, скорочення потреби в робочій силі і в систематичному підвищенні прибутку, що дозволяє змінити тенденцію розвитку, зберегти старі та завоювати нові ринки Рівень і способи автоматизації залежать від складу робочих місць, оснащеності їх технічними засобами і серійності продукції, що випускається [4,5].

Розвиток бізнесу безпосередньо пов'язаний з ефективним управлінням підприємством. Управління - це процес планування, організації, мотивації і контролю, необхідний для того, щоб сформулювати і досягти мети підприємства. Сьогодні, головна роль в процесі управління належить інформації та процедурам її опрацювання. В сучасних умовах значного зростання обсягів інформації ці функції можна здійснювати лише завдяки використанню комп'ютерної техніки і наявності програмних продуктів [2].

Фахівці, які впроваджують управлінську діяльність, менеджери - це професійно підготовлені управлінці. Їх робота полягає в розробці (аналізі та синтезі) інформації, постановці завдань, прийнятті рішення, організації його виконання, координації, мотивації та контролі. Основне призначення сучасного менеджменту - це здатність приймати ефективні рішення.

Тому сьогодні підвищується роль організації, автоматизації та комп'ютеризації праці менеджерів та фахівців всіх напрямів діяльності. Крім того, постійно з'являються нові інформаційні технології, що також впливає на комерційну діяльність підприємства. Усе це потребує від фахівців відповідного рівня знань і вмінь. Спеціалісту виконавцю необхідний зручний інструментарій для забезпечення професійної діяльності в конкретній сфері, що визначається використовуваними технологіями та розподіленням обов'язків між працівниками. Орієнтація і реалізація управлінських функцій вимагає

радикальної зміни, як самої технології управління, так і технічних засобів обробки інформації, серед яких головне місце займають персональні комп'ютери.

В контексті впровадження автоматизованих інформаційних систем та оптимального управління підприємством, тенденція до підсилення децентралізації управління призводить до розподіленої обробки інформації з децентралізацією застосування засобів комп'ютерної техніки і вдосконаленням безпосередньо робочих місць користувачів. На практиці цього досягають створенням автоматизованих робочих місць (АРМ), які враховують специфіку праці та спеціалізацію фахівця. Створення автоматизованих робочих місць передбачає, що основні операції по накопиченню, зберіганню і переробці інформації покладаються на комп'ютерну техніку та технологію, а фахівець виконує операції, які вимагають творчого підходу при підготовці робочих або управлінських рішень [7].

Створення АРМ на робочому місці спеціаліста підвищує ефективність виконання ним своїх функціональних обов'язків, дає змогу застосовувати нові методи управління, використовувати єдину вірогідну інформацію в управлінні всіма ланками, підвищувати продуктивність праці і загальний рівень культури управління тощо.

Під робочим місцем розуміють місце, на якому працівник здійснює свій трудовий процес. Автоматизація робочого місця передбачає наявність технічного і програмного забезпечення. Отже, автоматизоване робоче місце це програмно-технічний комплекс, призначений для автоматизації професійної діяльності працівника. Для АРМ фахівця характерна орієнтація на працівника, який має професійну підготовку щодо використання комп'ютерної техніки та професійно обізнаний у конкретній функціональній сфері. Головною складовою АРМ є програмне забезпечення, орієнтоване на розв'язання специфічних завдань фахівця.

АРМ є важливою складовою інформаційної системи підприємства. АРМ - це інформаційне середовище, що може пов'язуватися чи не пов'язуватися з

автоматизованими робочими місцями інших працівників. Сьогодні, найбільш оптимальним варіантом організації АРМ на підприємстві є об'єднання АРМів у локальну мережу та робота зі спільною інформаційною базою [2].

На підприємствах АРМи класифікуються таким чином:

- АРМ управлінського персоналу - реалізують функції прийняття рішень і призначені для керівників усіх рівнів;

- АРМ фахівців структурних підрозділів (відділів або секторів напряму діяльності) - допомагають розв'язувати функціональні завдання фахівцям конкретного напряму діяльності;

- АРМ оперативного управління - призначені для збирання первинних даних безпосередньо на робочих місцях контролерів, диспетчерів, та ін.;

- АРМ технічних працівників - орієнтовані на ведення діловодства і призначені для секретарів, референтів та інш.

Основне призначення АРМ забезпечити управлінський персонал новими засобами техніки та технології. Мова йде про автоматизоване діалогове виконання основних функцій управління, діалогову інформаційну взаємодію користувачів і оперативний доступ до баз даних.

Основоположним принципом побудови АРМ [2,7] є принцип системного підходу. Суть його полягає в тому, що АРМ розглядається як система, у якій усі її складові елементи й процеси, що відбуваються, взаємопов'язані з урахуванням як внутрішніх, так і зовнішніх чинників. Згідно з системним підходом, об'єкт розглядається як єдине ціле, а не як сукупність складових його частин. Тому що специфічні властивості об'єкта можна оцінити тільки з позицій усієї системи. Це означає, що спочатку треба обумовити цілі й критерії системи, а потім структурувати систему для виявлення комплексу технічних, економічних та організаційних питань, розв'язання яких необхідне для того, щоб проєктовані системи відповідали визначеним цілям і критеріям. Без комплексного і всебічного вирішення цих питань ефект від впровадження АРМ значно знижується.

Принцип системного підходу є не тільки основоположним при створенні АРМ, а й значною мірою впливає на інші принципи, визначаючи їх успішну реалізацію.

Крім того, обов'язковим при створенні та впровадженні АРМ є принцип неперервності розвитку, що передбачає постійне вдосконалення всіх видів його забезпечення (технічного, програмного, інформаційного та ін.). Це зумовлено тим, що з розвитком підприємства виникають нові завдання управління, удосконалюються та змінюються старі. Тому АРМ мають швидко реагувати на ці зміни. Із цією метою необхідно передбачити можливість заміни застарілих ПК новими, більш продуктивними для поліпшення інформаційного, математичного й програмного забезпечення, удосконалення технологічного процесу обробки даних.

Автоматизація управління підприємством переслідує тільки одну мету своєчасне ухвалення менеджером правильного організаційного рішення, яке буде реалізоване і проконтрольоване, на підставі чого буде прийняте подальше рішення [3,6]. Важливими чинниками для ухвалення рішень є:

- збір і аналіз достовірної інформації;
- підготовка альтернативних варіантів подальшого розвитку подій;
- безпосередньо ухвалення рішення;
- організація реалізації рішення;
- контроль виконання;
- аналіз одержаного результату;
- корекція.

Створення АРМ забезпечує:

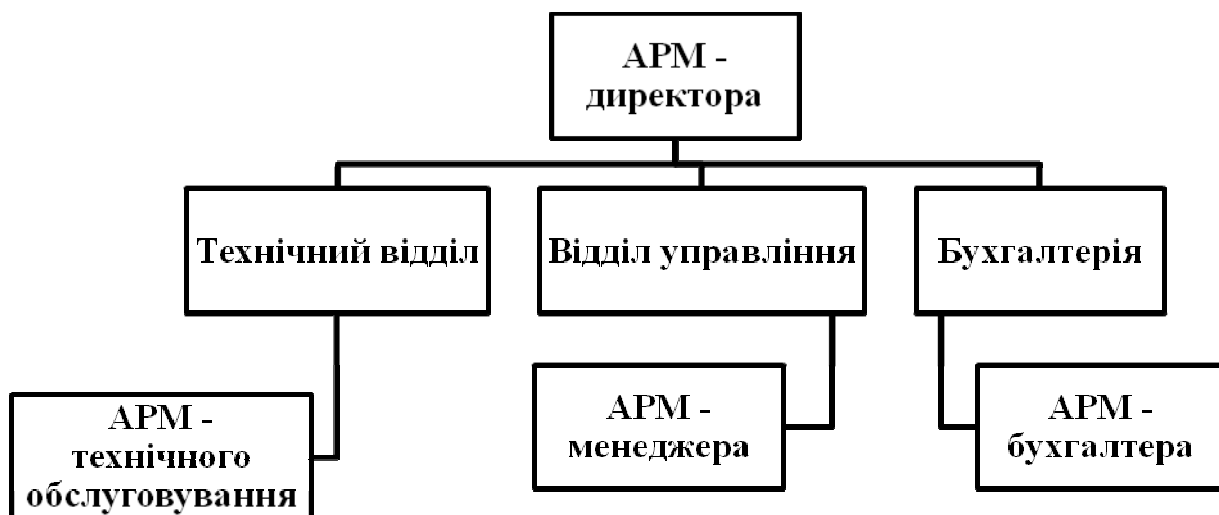
- простоту, зручність і дружнє ставлення до користувача;
- простоту адаптації до конкретних функцій користувача;
- компактність розміщення й невисокі вимоги до умов експлуатації;
- високу надійність і живучість;
- порівняно просту організацію технічного обслуговування.

Крім того, створені АРМ фахівців дають можливість користувачеві працювати в діалоговому режимі, оперативно розв'язувати поточні задачі, зручно вводити дані, вести контроль, оброблення інформації, визначати

достовірність результатної інформації, використовувати сучасні інтернет-технології. З урахуванням професійних знань і практичних навичок користувач може обирати методику розв'язання задач, маніпулювати даними для обчислень, аналізувати їх результати та приймати відповідне конкретній ситуації управлінське рішення.

Ефективність АРМ слід розглядати як інтегральний показник витрат на його створення та експлуатацію.

Створення автоматизованих робочих місць на підприємстві є одним з показників рівню автоматизації підприємства [1,5]. Найбільш ефективний шлях скорочення трудових затрат управлінського персоналу полягає у впровадженні в практику ділової діяльності інформаційних технологій. Матеріальною основою інформаційних технологій є засоби комп'ютерної та організаційної техніки. В якості прикладу, для розрахунку оцінки автоматизації підприємства розглянемо ТОВ «ДАТА ПРІНТ», де створено мережу автоматизованих робочих місць, а саме (рис.1):

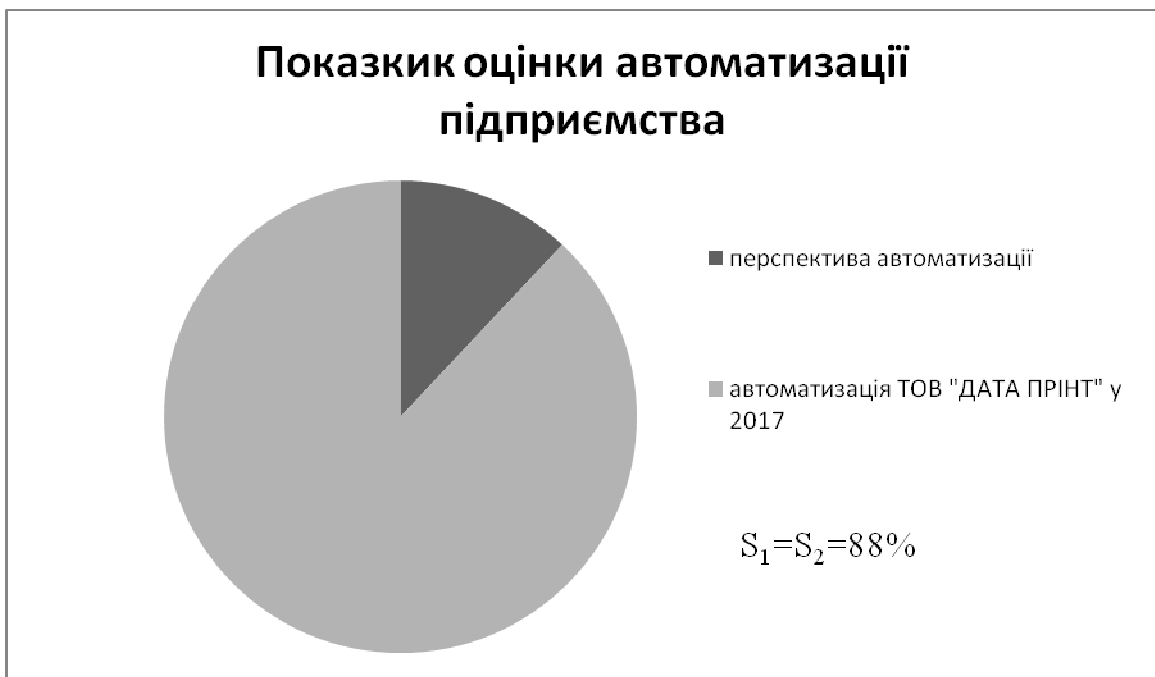
Рисунок 1. Мережа автоматизованих робочих місць ТОВ «ДАТА ПРІНТ»

Показники рівня розвитку інфраструктури обчислювальних засобів підприємства оцінюють за формулами, що наведені у табл.1 [4,5].

Показники рівня автоматизації підприємства

№ п.п.	Показник та його характеристика	Формула	Значення показника у ТОВ «ДАТА ПРИНТ»
1	Відсоток ПК до числа співробітників по підрозділах підприємства. Показник характеризує технічну та професійну готовність підрозділів для освоєння CALS-ERP технологій.	$S_1 = \left(\sum_{i=1}^n P_i \right) / n$ $P_i = \frac{k_i}{b_i} * 100\%$ <p>де $i=1, \dots, n$ число підрозділів на підприємстві, k_i – число ПК в i-му підрозділі, b_i – число співробітників в i-му підрозділі</p>	$S_1 = 88\%$
2	ПК, що підключені до комп'ютерної локальної мережі підприємства (ЛМП). Показник характеризує готовність до створення єдиного інформаційного середовища підприємства.	$S_2 = \left(\sum_{i=1}^n P_i \right) / n$ $P_i = \frac{k_i}{g_i} * 100\%$ <p>де $i=1, \dots, n$ число підрозділів на підприємстві, k_i – число ПК в i-му підрозділі, g_i – число ПК в i-му підрозділі підключених ЛМП</p>	$S_2 = 88\%$
3	Ланцюги взаємопов'язаних робіт між підрозділами підприємства для організації бізнес-процесів, Показник оцінює можливість реалізації наскрізної комп'ютерної технології за окремими видами робіт.	$K = (ТПК/ТП) * 100\%$ <p>де ТПК – число комп'ютеризованих технологічних підрозділів, ТП – загальне число технологічних підрозділів</p>	$K = 100\%$

Для наочності розраховані аналітично показники можна представити у вигляді діаграми (див. рис. 2).

Рисунок 2. Показник оцінки автоматизації підприємства

Наведені розрахунки показників оцінки автоматизації на ТОВ «ДАТА ПРІНТ» свідчать, що рівень автоматизації підприємства є достатнім для ефективного здійснення бізнес-процесів.

Висновок. Прогресивне застосування засобів комп'ютерної техніки та інформаційних технологій дозволяє забезпечити підвищення продуктивності праці в офісній та адміністративної діяльності, звільнення персоналу від виконання рутинних операцій, підвищити якість та надійність опрацьованої інформації. Впровадження автоматизованих систем сприяє зростанню конкурентоспроможності та збільшенню престижу будь-якого підприємства. Єдине інформаційне середовище та ефективна база даних підприємства дозволяє отримувати швидкий доступ до необхідної інформації, а спеціалізоване програмне забезпечення дозволяє оперативно вирішувати будь-які функціональні задачі.

Список використаних джерел:

1. Гончарук А.Г. Управление эффективностью деятельности предприятия / А.Г. Гончарук. – Одеса: Астропринт, 2012. – 260 с.

2. Зелинский С. Э. Автоматизация управления предприятием / С.Э. Зелинский. – К. : Кондор, 2006. – 518 с.

3. Войнаренко М.П. Інформаційні системи і технології в управлінні організацією. навч. посібник / М.П.Войнаренко, О.М.Кузьміна, Т.В.Янчук.- Вінниця: ТОВ «Едельвейс і Ко», 2015.-497с.

4. Камшилов С.Г. Определение уровня автоматизации бизнес-процессов на промышленном предприятии / С.Г. Камшилов // Вестник Челябинского государственного университета. Управление.- 2015.- №1(356).- С.56-61.

5. Орликовський М.О. Новітні концепції управління ефективністю діяльності сучасних підприємств [Електронний ресурс] / М.О. Орликовський, Д.І. Трокоз // Ефективна економіка. – 2014. – №5. – Режим доступу : <http://www.economy.nauka.com.ua>

6. Савенков О. І. Автоматизовані інформаційно-аналітичні системи : навч. посібник / О. І. Савенков, О. В. Нестеренко, І. В. Баклан. – К. : Національна академія управління, 2008. – 67 с.

7. Фетісов В. С. Автоматизоване робоче місце менеджера : навч. посібник / В.С.Фетісов .- К. : Знання, 2008. – 390 с.

УДК 004:027.7(045)

Л.Б. Ліщинська, д.т.н.

Г.І. Снігур

Вінницький торговельно-економічний інститут КНТЕУ

ВИКОРИСТАННЯ ІНФОРМАЦІЙНИХ ТЕХНОЛОГІЙ В

ДІЯЛЬНОСТІ БІБЛІОТЕКИ ВНЗ

Досліджуються питання підвищення ефективності діяльності бібліотек вищих навчальних закладів у сучасному інформаційному просторі

Ключові слова: *інтерактивна бібліотека, web-сайт, QR-код, мобільні технології*

Сьогодні неможливо уявити будь-яку діяльність без використання сучасних інформаційних технологій, зокрема і в освітній сфері. Відповідно і

бібліотеки вищих навчальних закладів змінюються під впливом сучасних вимог до них. Сьогодні інноваційний розвиток вузівських бібліотек – це не мода, а стійкий тренд. Відповідно бібліотеки повинні постійно бути готові до викликів часу і глобальних змін в інформаційному просторі, вони повинні стати мобільними, креативними, інноваційними. У науковому сегменті України інформаційні технології бібліотек активно досліджували в своїх роботах М. Слободяник, В. Загуменна, В. Дригайло, Т. Ярошенко, К. Лобузїна, В. Копанєва та ін.

Необхідно постійно шукати і реалізовувати нові підходи до реорганізації вузівських бібліотек у світі вимог часу, зокрема і щодо представлення університетських/інститутських ресурсів і бібліотек у глобальній мережі Інтернеті. У зв'язку з цим, питання, які розглядаються у статті, є актуальними і потребують подальшого дослідження.

Метою статті є дослідження питання підвищення ефективності діяльності бібліотек вищих навчальних закладів у сучасному інформаційному просторі.

Які ж вимоги на сьогодні висуваються до освітянських бібліотек?

Це перш за все зручність роботи читачів з бібліотечними ресурсами, можливість дистанційної роботи з ними, зручна навігація на веб-сайті бібліотеки, легкий для засвоєння контент, інші практичні і корисні елементи управління.

Новий рівень комфортності у роботі з «інтерактивною бібліотекою» забезпечують сьогодні мобільні пристрої, що потребує розробки відповідного бібліотечного мобільного додатку. Розвиток ринку мобільних технологій є одним з найбільш перспективним і таким, що сьогодні активно розвивається. Без мобільного пристрою ми не уявляємо свого життя, швидше за все це вже як додаток до нас самих. Користувачі все частіше очікують від бібліотеки в будь-якому місці і у будь-який час комфортний доступ до web-ресурсів і сервісів, які не так давно були доступні тільки на комп'ютерах у бібліотеці, або взагалі тільки на паперових носіях і в одиничних екземплярах. Консорціум Всесвітньої павутини визначає мобільний Інтернет як «web», в якому користувачі можуть

отримати доступ до інформації з будь-якого місця, незалежно від пристрою, яким користуються. В останні роки доступ до Інтернету з мобільних пристроїв кількісно значно виріс, завдяки таким факторам, як: технологічні вдосконалення цих пристроїв, більш швидка передача даних і низькі витрати на підключення [1].

Стрімкий розвиток інформаційних технологій стимулює бібліотеки швидко адаптуватися до нових вимог і потреб користувачів, тим більше студентської молоді, яка активно працює над засвоєнням і накопиченням нових знань. У зв'язку з цим, існуючі бібліотечні послуги мають швидко розвиватися і впроваджуватись нові послуги. Значна кількість користувачів бібліотеки виявляє інтерес в отриманні доступу до стандартних бібліотечних послуг через мобільний пристрій: пошук книг в каталозі, продовження терміну користування книгою або її резервування, перевірка годин роботи бібліотеки тощо. На сьогодні, більшість бібліотечних сайтів відображається у мобільних браузерах неадаптовано. Якщо сайт не оптимізувати, виникають незручності, пов'язані із тим, що користувачі надмірно користуються прокруткою і масштабуванням функцій, які, в свою чергу заважають або навіть перешкоджають процесу навігації користувачів web – сайту [1].

Всі ці тенденції і стали поштовхом для розробки нового web-сайту бібліотеки Вінницького торговельно-економічного інституту КНТЕУ, який має відповідати вимогам сучасності та бути адаптованим для мобільних пристроїв (рис. 1).

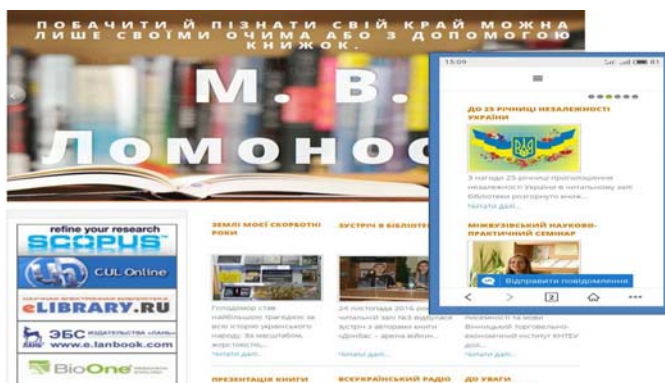

Рисунок 1. Зовнішній вигляд головної сторінки web-сайту бібліотеки ВТЕІ КНТЕУ

У контексті поширення в бібліотеках мобільних технологій актуальним є також використання в діяльності бібліотечних установ QR-кодів як ефективного способу надання додаткової інформації для читача, а також в якості інноваційної технології для сприяння популяризації книг, авторів і самої бібліотеки. QR-код покликаний швидко доносити зашифровану інформацію до користувача. Сьогодні за допомогою використання QR-кодів бібліотеки дають змогу користувачам перейти на сайт автора книги або на тематичні сайти, що мають відношення до книги, або тем, які книга охоплює, зорієнтуватись в бібліотеці та її послугах, взяти участь у різноманітних інтелектуальних естафетах, іграх, квестах, вікторинах, скачати на свій пристрій електронну книгу або іншу потрібну інформацію, тощо.

QR-код (quick response) - це новий вид штрих-коду, в якому кодується різна інформація. Винайдений і розроблений у 1994 р. японською компанією «Denso-Wave», QR-код є квадратним, як правило, чорно-білим зображенням, який може бути «прочитаний» скануючим пристроєм, мобільним телефоном, смартфоном, планшетом або ноутбуком з відеокамерою, де встановлена програма для читання QR-коду.

В QR-мітку поміщається текст обсягом до 4296 знаків, це букви, цифри або посилання. Завдяки йому користувач може отримати інформацію про об'єкт чи місце, де цей код нанесено. В середині QR-коду «зашифрована» службова інформація, яка дає змогу визначити, що це за посилання. Програма-сканер визначає тип повідомлення і пропонує користувачеві відповідний наступний крок. Якщо це посилання, то програма-сканер запропонує по ньому перейти, якщо SMS - відправити адресату.

QR-код може бути «прочитаний» скануючим пристроєм, мобільним телефоном, смартфоном, планшетом або ноутбуком з відеокамерою, де встановлена програма для читання QR-коду. Якщо програми не встановлені, їх можна скачати безкоштовно з Інтернету. Це такі як Wakodo, Barcode Scanner та інші. Таким чином, читач бібліотеки зі смартфоном в руках може сканувати QR-код, щоб скористатися додатковою інформацією.

До переваг QR-кодів можна віднести широкі можливості їх використання: починаючи від звичайного плаката, бібліотечних послуг і закінчуючи вітальною листівкою. Все залежить від фантазії працівника, який його створює, та мети, яку від ставить.

Згенерувати QR-код для своїх особистих цілей може будь-хто. Їх створення абсолютно безкоштовно і не викликає ніяких складнощів. Більшість безкоштовних генераторів надають кілька опцій формату на вибір. Ці формати зазвичай включають простий текст, посилання на веб-сторінку, номер телефону, СМС-повідомлення або контактну картку. На рис. 2 наведено приклад веб-сайту, де генерується QR-код [2].

Так, QR-коди можна розмістити на читацьких квитках, на бейджиках учасників різних заходів, конференцій, круглих столів, у соціальних мережах. QR-код позбавить від необхідності ретельно вводити велику кількість знаків в адресному рядку браузера або багато інформації на невеликому полі. Для бібліотеки це читацький квиток (рис. 3).

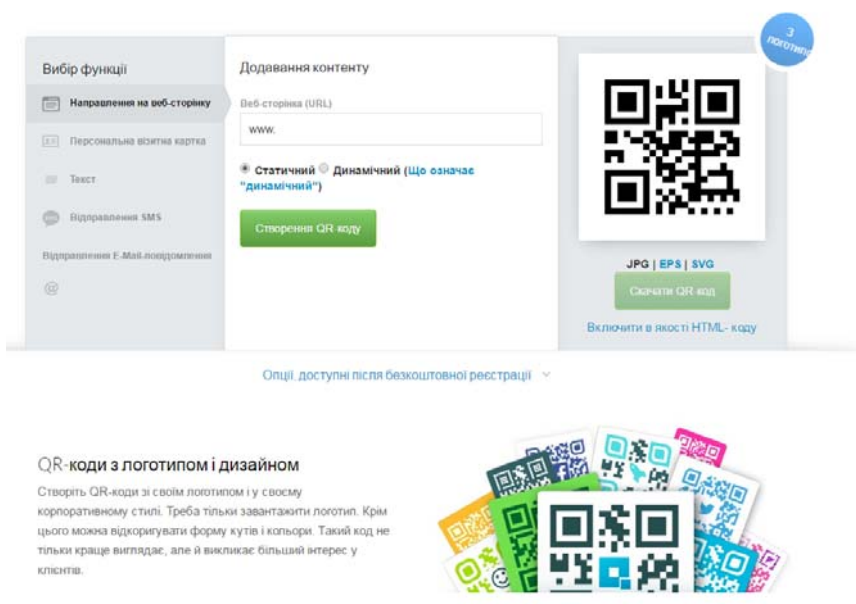

Рисунок 2. Приклад веб-сайту з генеруванням QR-коду

Рисунок 3. Читацький квиток бібліотеки ВТЕІ КНТЕУ з QR-кодом

Розміщення зображення обкладинок книг з QR-кодами на інформаційному стенді з різних тем дасть можливість направити читача на сторінки сайта зі списками книг, пов'язаних однією темою, забезпечать доступ до довідкових матеріалів про автора, віртуальну виставку або додаткову інформацію про книгу. Інформаційне середовище бібліотечного заходу при показі слайдів або відеоматеріалів можна значно збагатити, роздавши читачам матеріал з QR-кодами для доступу до презентації або додатковими матеріалами сайта. Зауважимо, що вже накопичено перший зарубіжний досвід використання бібліотеками згаданого сервісу. Так, бібліотеки Нідерландів, Австрії, Румунії, США активно впроваджують у свою діяльність послуги за допомогою QR-кодів. Зокрема, Публічна бібліотека міста Хенгело (Нідерланди) пропонує своїм читачам скачувати електронні книги за допомогою QR-кодів. Для цього бібліотека придбала 36000 електронних книг. Знаки із зображенням QR-коду, необхідного для завантаження книг, розміщені в усіх підрозділах бібліотеки. Ця процедура не вимагає будь-якої реєстрації. В США QR-коди, розміщені в бібліотеці, допомагають студентам знаходити електронні версії книг, а під час занять - отримувати посилання до додаткових матеріалів [3].

Однак крім переваг існують і недоліки цієї технології. Наприклад, у низці випадків нанесення QR-коду може бути недоречним, доцільніше використати короткі написи або ілюстрації. Також можлива загроза при скануванні коду запуску шкідливого контенту.

Але інформаційні технології швидко вдосконалюються і QR-код вже має низку «нащадків» (рис. 4) [4]:

– Micro QR-код – «урізана» версія стандарту, у випадках нанесення коду на поверхні невеликої площі MicroQR є ідеальним варіантом;

– iQR-код – покращена версія «традиційного» QR-коду, до найбільш гучних нововведень слід віднести збільшення рівня стиснення даних, зменшення площі самого коду, підтримка генерування прямокутних кодів, збільшення об'ємів зберігання та фантастична можливість відновлення до 50% втраченої інформації;

– SQR-код – захищена версія «традиційного» QR-коду, у цій версії розробники DENSO WAVE додали підтримку конфіденційності до технології кодування, сам QR-код генерується на спеціалізованому обладнанні і на вигляд зовсім не відрізняється від «традиційного», лише частину інформації можна розпізнати сканером звичайного коду, для зчитування всієї інформації потрібен спеціалізований сканер і ключ-дешифратор.

Рисунок 4. Різновиди QR-кодів

Отже, у статті досліджені питання підвищення ефективності діяльності бібліотек вищих навчальних закладів у сучасному інформаційному просторі. Запропоновано шляхи адаптування діяльності бібліотеки ВНЗ до нових вимог і потреб користувачів-здобувачів вищої освіти, яка активно працює над засвоєнням і накопиченням нових знань. У зв'язку з цим, оновлено сайт бібліотеки ВТЕІ КНТЕУ, організовано і адаптовано доступ до стандартних бібліотечних послуг через мобільний пристрій: пошук книг у каталозі, продовження терміну користування книгою або її резервування, перевірка годин роботи бібліотеки тощо. Крім того, актуальним є також використання в діяльності бібліотечних установ QR-кодів як ефективного способу надання додаткової інформації для читача, а також в якості інноваційної технології для сприяння популяризації книг, авторів і самої бібліотеки.

Список використаних джерел:

1. Безсмертна О. В. Мобільні технології на сайтах зарубіжних медичних бібліотек [Електроний ресурс] / О. М. Безсмертна. – Режим доступу: <http://repo.knmu.edu.ua/bitstream/123456789/13861/1/19-96-99.pdf>. – Назва з екрану.
2. QR-code generator.com : офіційний сайт [Електроний ресурс]. - Режим доступу: <http://ua.qr-code-generator.com/>. – Назва з екрану.
3. QR-коды как эффективный способ предоставления дополнительной информации для читателя [Електроний ресурс]. – Режим доступу: <http://studopedia.info/2-92917.html>. – Назва з екрану.
4. Снігур Г. І. Застосування мобільних сервісів у бібліотеках: QR – код. / Г. І. Снігур // Місце бібліотек ВНЗ у міжнародному науковому інформаційному просторі : матеріали наук.-практ. конф., 29 листоп. 2016 р., м. Вінниця / уклад. М. П. Сахарова. – Вінниця, 2016. – С. 11-15.

С.В. Мерінова, к.е.н.

Л.П. Половенко, к.пед.н.

Вінницький торговельно-економічний інститут КНТЕУ

ІМІТАЦІЙНЕ МОДЕЛЮВАННЯ РУХУ МАТЕРІАЛЬНИХ РЕСУРСІВ НА ВИРОБНИЧОМУ ПІДПРИЄМСТВІ

Побудовано логістичну мережу руху матеріальних ресурсів, яка включає можливі витрати на логістику. Досліджено загальноприйнятні моделі управління матеріальними ресурсами підприємства. Обґрунтовано ефективність здійснення імітаційного моделювання засобами GPSS World.

Ключові слова: матеріальні ресурси, модель, імітаційне моделювання, GPSS.

Постановка проблеми. Важливою ланкою управлінської діяльності на багатьох підприємствах різноманітних галузей, як у виробництві, так і у сфері надання послуг, є управління матеріальними ресурсами. В умовах ринкової економіки залишаються актуальними питання раціональної та ефективної організації процесів управління та контролю за рухом матеріальних потоків на підприємстві задля підвищення ефективності матеріально-технічного постачання самого підприємства та збуту виробленої ним готової продукції. Це необхідно для оптимізації рівня запасів та ефективного їх використання, зменшення їх рівня та мінімізації оборотних засобів, вкладених в ці запаси. Неефективне управління матеріальними ресурсами призводить до порушення ритмічності виробництва, зниження продуктивності праці, «замороження» грошових коштів у надлишках запасів тощо.

В сучасних умовах існує безліч математичних моделей, котрі дозволяють дослідити окремі етапи руху матеріальних ресурсів, таких як: замовлення товару, розмір та періодичність замовлень, рух товару зі складу та ін. Проте такі розрахунки у ручному режимі досить тривалі та не завжди точні. Тому метою даного дослідження є побудова імітаційної моделі руху матеріальних виробничих ресурсів за допомогою сучасних інструментальних засобів на основі досліджених економіко-математичних моделей обліку.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Питання руху та обліку висвітлено у працях К.О. Дулембова, С.С. Крохмаль, А.П. Олійник, Т.О. Олійник, К.В. Романчук. Проблемам забезпечення матеріальними ресурсами підприємства присвячено роботи А.С. Зінченка, Н.О. Кондратенка, О.З. Стожoka. Аналітичний огляд інформаційних систем в логістиці, на складі проведено Р.М. Яценко, І.В. Ніколаєвим. Проте в питаннях диференціації підприємств, різноманітності портфеля матеріальних ресурсів, автоматизації руху матеріальних ресурсів єдиного рішення не запропоновано.

Виклад основного матеріалу. Рух матеріальних ресурсів (матеріальний потік (МП)) – знаходяться в стані руху: матеріальні ресурси, незавершене виробництво, готова продукція, до яких застосовуються логістичні операції і логістичні функції (навантаження, розвантаження, затарювання, перевезення, сортування, консолідація, розукрупнення і т.д.)[6].

На рис. 1 наведено приклад логістичної мережі, що включає трьох постачальників, п'ять перевізників, фірму-виробника продукції, три склади і споживачів. Там же наведені основні джерела логістичних витрат.

Система управління запасами такого виробничого підприємства забезпечує вирішення наступних завдань: облік поточного рівня запасів на складі;

- визначення розміру гарантійного (страхового) запасу;
- розрахунок розміру замовлення для поповнення запасів;
- визначення інтервалу часу між замовленнями.

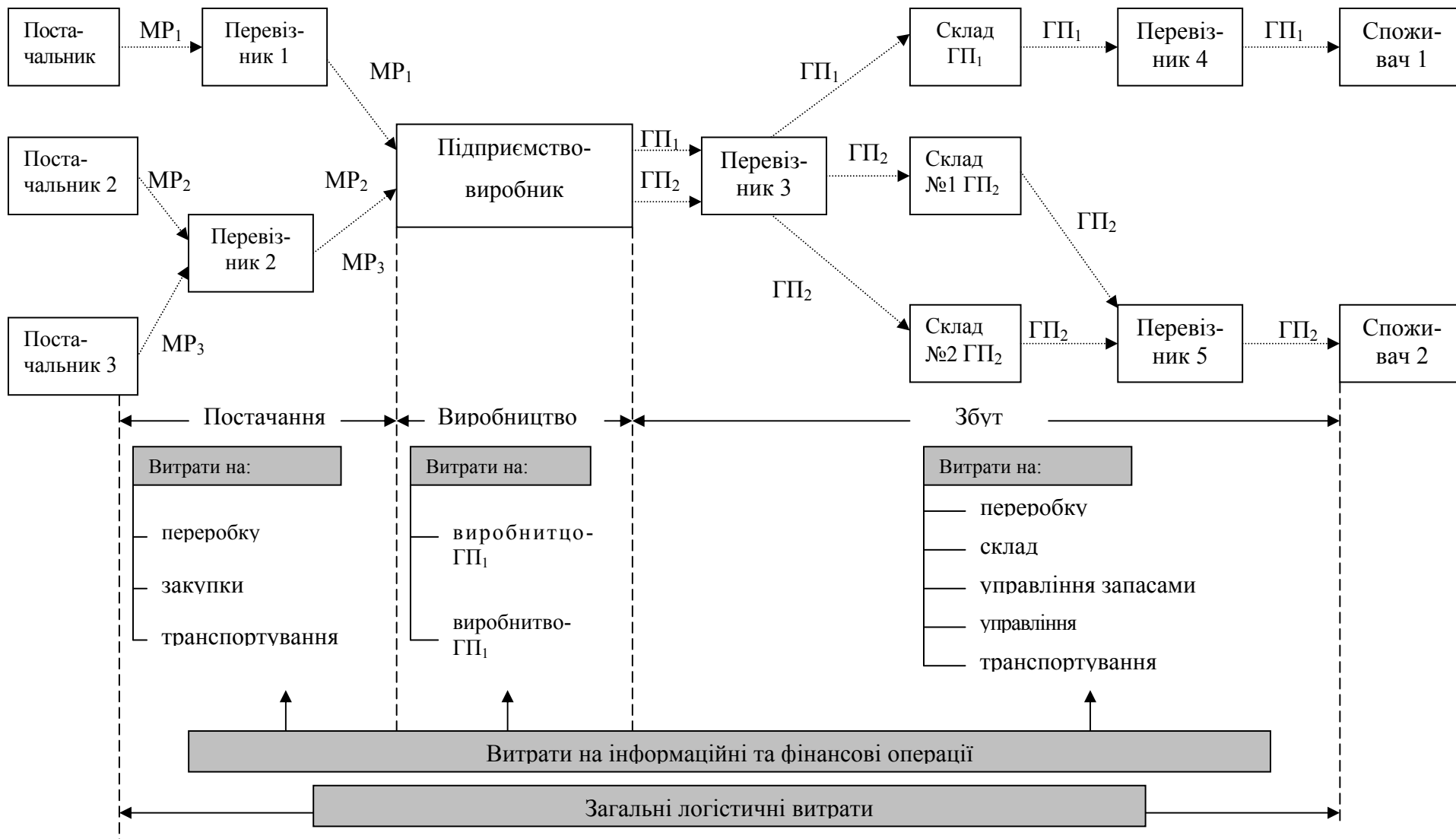

Рисунок 1. Логістична мережа і формування витрат (MP - матеріальні ресурси; ГП - готова продукція)

Джерело: розроблено авторами

На концептуальному рівні модель даної системи управління ресурсами може бути представлена у вигляді трьох типів взаємодіючих елементів (підсистем). Підсистемами першого типу є споживачі, які формують попит на товари. Підсистемою другого типу є склади, де зберігаються запаси товарів, задовольняються запити на товари з боку споживачів і формуються замовлення постачальникам для поповнення запасів товарів. Підсистемами третього типу є постачальники комплектуючих матеріалів товарів.

Новизна логістичного підходу полягає в інтеграції закупівельної (постачальної), виробничої, розподільної (збутової), транспортної, інформаційної та фінансової логістик, з метою досягнення результату з мінімальними витратами часу і ресурсів шляхом оптимального, наскрізного управління матеріальними та інформаційними потоками. Логістичні принципи управління та організація поточних процесів базується на наскрізному моніторингу матеріального потоку, що за даними Європейської асоціації, забезпечує скорочення запасів на 30-70%, за даними промислової асоціації США, - на 30-50% [7].

Для формалізації такої моделі її динаміку можна описати в термінах транзактів. Окремими типами транзактів в моделі можуть бути представлені вимоги, що надходять від споживачів на підприємство; вимоги, що направляються із відділу закупки постачальникам товарів для поповнення складських запасів; крім того, кожному найменуванню товарів відповідає окремий тип транзактів.

Логіку функціонування досліджуваної системи управління запасами можна задати певним набором правил, відповідно до яких визначаються моменти часу, в які здійснюється перевірка поточного рівня запасів товарів на складі, інтервали часу між замовленнями товарів і розміри замовлень. У логістиці згадані набори правил називаються моделями управління запасами. Ці моделі дозволяють отримати відповіді на два основних питання: скільки замовляти товарів і коли. Існує безліч різноманітних моделей, кожна з яких підходить для розрахунків, проте загальноприйнятими є: модель з фіксованим розміром

замовлення; модель з фіксованим інтервалом часу між замовленнями; модель з встановленою періодичністю поповнення запасів до встановленого рівня; модель «Мінімум - Максимум» [4].

Модель з фіксованим рівнем запасу працює так: на підприємстві є максимально-мінімальний бажаний запас товарів (ММЗ), потреба в цих товарах зменшує її кількість на складі, і як тільки кількість досягне порогового рівня, розміщується нове замовлення постачальникам. Оптимальний розмір замовлення (ОР) вибирається таким чином, щоб кількість товарів на складі знову дорівнювала ММЗ, а оскільки товари не поставляються миттєво, то необхідно враховувати очікуване споживання під час поставки. Тому необхідно враховувати резервний запас (РЗ) для запобігання дефіциту. Для визначення максимального бажаного запасу (МБЗ) використовується формула:

$$МБЗ = ОР + РЗ \quad (1)$$

Модель з фіксованим інтервалом часу між замовленнями працює наступним чином: із заданою періодичністю розміщується замовлення, розмір якого повинен поповнити рівень запасу до ММЗ.

Модель з встановленою періодичністю поповнення запасів до встановленого рівня працює наступним чином: замовлення робляться періодично (як у другому випадку), але одночасно перевіряється рівень запасів. Якщо рівень запасів досягає порогового значення, то робиться додаткове замовлення.

У зафіксовані моменти замовлень розрахунок розміру замовлення здійснюється за наступною формулою [2]:

$$РЗ = МБЗ - ПЗ + ОС \quad (2)$$

де РЗ - розмір замовлення, МБЗ - бажаний максимальний замовлення, ПЗ - поточне замовлення, ОС - очікуване споживання за час поставки.

У момент досягнення порогового рівня розмір замовлення визначається за формулою:

$$PЗ = МБЗ - ПР + ОС \quad (3)$$

де РЗ - розмір замовлення, МБЗ - максимальний бажаний замовлення, ПР - пороговий рівень запасу, ОС - очікуване споживання до моменту поставки.

Модель «Мінімум - Максимум»[7] працює наступним чином: контроль за рівнем запасів робиться періодично, і якщо при перевірці виявилось, що рівень запасів менше або дорівнює пороговому значенню, то робиться замовлення.

Будь-яка з описаних вище моделей може бути реалізована в нашій імітаційній моделі системи управління запасами виробничого підприємства. Вибір конкретної моделі дозволяє задати в імітаційній моделі логіку функціонування і формально описати динаміку системи, що моделюється.

Для отримання відповіді на питання, коли і скільки замовляти товарів, необхідно розрахувати обсяги резервного запасу і оптимального розміру замовлення. Рівень резервного запасу визначається з умови, що ймовірність можливого дефіциту буде не більше заданого граничного значення, а оптимальний розмір замовлення знаходиться за формулою Уїлсона. Вище були розглянуті одотоварні моделі управління запасами. У реальних ситуаціях замовлення робляться не на окремі види продукції, а на безліч з одними транспортними витратами. При переході до багатотоварної ситуації розрахунки резервного запасу і оптимального розміру замовлення не змінюються.

На функціонування модельованої системи істотно впливають різноманітні випадкові чинники, наприклад, час надходження вимог від споживачів на підприємство, розміри замовлень по окремим видам товарів і багато інших. Для формалізації врахування в моделі випадкових факторів необхідно задати відповідні імовірнісні параметри.

Для практичного використання програмна реалізація імітаційної моделі може бути отримана за допомогою різних сучасних інструментальних засобів. Ми здійснювали імітаційне моделювання в середовищі GPSS World. GPSS-модель оптового складу дозволяє досліджувати вплив на функціонування системи управління запасами різних факторів [8].

Оптимізація управління запасами може здійснюватися за різними критеріям ефективності. Це можуть бути, наприклад, сумарні витрати, пов'язані з запасами, які складаються з вартості зберігання; вартості виконання замовлення; збитків, викликаних відсутністю необхідних товарів на складі, або, наприклад, ризики можливих зривів планів з продажу.

На тестових прикладах за допомогою імітаційного моделювання нами були вирішені завдання вибору оптимального розміру оптового складу в залежності від числа обслуговувань складів магазинів і різних обсягів продажів. Порівнювалася ефективність використання різних моделей управління запасами з числа описаних вище. Крім того, нами були вирішені тестові завдання оцінки і оптимізації ризиків можливих зривів планів продажів через недостатні обсяги запасів окремих видів товарів на складі.

Аналіз даних, отриманих в процесі імітаційного моделювання функціонування системи управління запасами виробничого підприємства, показав, що модель з фіксованим розміром замовлення досить стійка до збільшення попиту, затримки поставки, неповної поставки і зниження розміру замовлення. Модель управління запасами з фіксованим інтервалом часу між замовленнями стійка до скорочення попиту, прискореної постачання, постачання завищеного обсягу і завищеного розміру замовлення.

Модель управління запасами із заданою періодичністю поповнення запасів до встановленого рівня об'єднує всі плюси двох перших моделей. Ці висновки добре узгоджуються з даними, представленими в літературі з логістики, що свідчить про адекватність і практичну цінність розроблених нами імітаційних моделей. Наші моделі можна використовувати в системах підтримки прийняття рішень в управлінні логістикою. Для комерційних підприємств моделювання системи управління запасами має самостійну цінність. Наприклад, практичне застосування імітаційної моделі оптового складу може з успіхом використовуватися для прогнозування ефективності системи управління запасами в умовах сезонної зміни попиту чи інших ситуаціях, коли досліджувана система працює не в стаціонарному, а в перехідному режимі. В управлінні логістичними

системами промислових підприємств імітаційне моделювання системи управління запасами також може бути корисним, разом з тим більший ефект може бути отриманий шляхом побудови моделі і аналізу всієї логістичної системи підприємства в цілому. В цьому випадку можна буде всебічно аналізувати ефекти взаємодії окремих ланок логістичного ланцюга.

Висновки. На підставі вищевикладеного можна зробити ряд практичних висновків. По перше, імітаційне моделювання є ефективним інструментом дослідження логістичних систем. По-друге, сучасні інструментальні засоби, наприклад, GPSS World, дозволяють з прийнятними трудозатратами здійснювати програмну реалізацію імітаційних моделей логістичних систем. По-третє, практичне використання імітаційного моделювання системи управління запасами дозволяє вибирати оптимальні стратегії управління і, в кінцевому рахунку, дозволяє підвищити ефективність логістичних процесів.

Список використаних джерел:

1. Дулембова К.О. Автоматизація обліку виробничих запасів / К.О. Дулембова / Вісник ХНЕУ. – 2014. – С. 14-17.

2. Зінченко А.С. Напрями розвитку методик аналізу формування та використання матеріальних ресурсів у виробництві / А.С. Зінченко // Управління розвитком. – 2013. - № 12. – С. 61-63.

3. Кондратенко О. В. Формування програм зовнішнього аудиту складських запасів на промисловому підприємстві / О. В. Кондратенко // Економіка і управління. – 2011. – №2. – С. 110-114. - Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/econupr_2011_2_19.

4. Крохмаль С.С. Оцінка циклів матеріальних ресурсів на машинобудівному підприємстві / С.С. Крохмаль // Бізнесінформ. – 2014. - № 5. – С. 297-301.

5. Олійник А.П. Сучасні методи обліку виробничих запасів / А.П. Олійник // [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/ecnof_2012_9%282%29_72.

6. Романчук К.В. Матеріальні ресурси як об'єкт бухгалтерського обліку / К.В. Романчук // Міжнародний збірник наукових праць. Серія: Бухгалтерський облік, контроль і аналіз. – 2014. – Вип. 2(20). – С. 423-428.

7. Стожок О.З. Методичні аспекти формування системи показників оцінки ефективності виробництва товарів та послуг / О.З. Стожок // [Електронний ресурс]. – Режим доступу: www.irbis-nbuv.gov.ua/.../cgiirbis_64.exe.

8. Яценко Р.М. Інформаційні системи в логістиці : навчальний посібник / Яценко Р. М., Ніколаєв І. В. – Х. : Вид. ХНЕУ, 2012. – 232 с.

УДК 004:657.6(045)

С.А. Яремко, к.т.н.

Вінницький торговельно-економічний інститут КНТЕУ

**ПЕРСПЕКТИВИ ВПРОВАДЖЕННЯ ІНФОРМАЦІЙНИХ
ТЕХНОЛОГІЙ ОБЛІКУ ТА АУДИТУ БІЗНЕС-ПРОЦЕСІВ ДЛЯ
БУДІВЕЛЬНИХ ПІДПРИЄМСТВ**

В статті розглянуто особливості використання інформаційних технологій обліку та аудиту для автоматизації обліку бізнес-процесів підприємств будівельної сфери. Проведено порівняння можливостей інформаційних систем обліку та аудиту. Визначено переваги впровадження інформаційних систем обліку та аудиту для підвищення ефективності діяльності підприємства.

Ключові слова: *бізнес-процеси, автоматизація, інформаційні технології і системи, процеси обліку та аудиту.*

Постановка проблеми. На даний час одним із найважливіших показників і передумов успішного ведення бізнесу є використання сучасних автоматизованих систем облікової інформації. Їхнє застосування надає нові можливості для розвитку й оптимізації бізнес-процесів, підвищує продуктивність праці, дає змогу ефективно використовувати ресурси, підвищувати якість управління бізнесом в будь-якій сфері, зокрема, і в будівельній галузі. Проведення обліку дебіторської заборгованості в умовах

автоматизованих облікових систем залежить від рівня автоматизації бухгалтерського обліку, наявності методик здійснення автоматизованого обліку, ступеня доступності облікових даних, складності оброблення інформації.

Для здійснення ефективного аудиту основних бізнес-процесів будівельних підприємств також необхідно застосовувати автоматизовані інформаційні системи. Аудиторська перевірка – складний і трудомісткий процес, який займає значний період часу та має для різних об'єктів свої особливості, пов'язані з масштабом і специфікою діяльності, ступенем організації бухгалтерського обліку і внутрішнього контролю. Це стосується і будівельних підприємств, які є масштабними і тому потребують значних трудових і часових витрат на здійснення обліку і контролю основних бізнес-процесів. У зв'язку із цим, використання автоматизованих інформаційних систем та технологій сприяє значному спрощенню та полегшенню процедур обліку та контролю.

Метою наукової роботи є теоретичне обґрунтування використання інформаційних технологій обліку та аудиту в діяльності підприємств будівельної сфери, а також узагальнення особливостей та переваг їх використання.

Завдання дослідження:

- визначити особливості використання інформаційних систем обліку основних бізнес-процесів підприємств;
- розглянути функціональні можливості інформаційних систем контролю діяльності підприємств;
- узагальнити переваги інформаційних систем обліку і аудиту.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблеми автоматизації обліку та аудиту основних бізнес-процесів підприємств розглянуті в працях таких науковців, як: М.Т. Білуха, Ф.Ф. Бутинець, Я.А. Гончарук, І.П. Житна, В.П. Завгородній, П.В. Іванюта, С.В. Івахненко, О.В. Клименко, М.В. Кужельний, Т.А. Писаревська, В.І. Подольський, М.В. Романів, Л.О. Терещенко, В.Д. Шквір. Проте не всі питання щодо обліку і аудиту основних бізнес-процесів із застосуванням інформаційних технологій були висвітлені та потребують подальших досліджень.

Виклад основного матеріалу дослідження. На сьогоднішній день, для здійснення ефективної та прибуткової діяльності, підприємствам потрібно швидко адаптуватися до змін зовнішнього економічного оточення, правових норм тощо. Це можливо забезпечити в умовах автоматизації обліку і контролю основних бізнес-процесів підприємства. На сучасному ринку програмних продуктів у сфері обліку, найбільш відомими є такі, «Галактика», «Парус», «BEST», основні функціональні можливості яких подані у табл. 1 [3].

Таблиця 1

Характеристика можливостей інформаційних систем обліку та контролю основних бізнес-процесів підприємств [5, с. 91-92]

Інформаційна система	Основні можливості
Галактика	<p>Можливість автоматизації фінансових проведень і балансування взаєморозрахунків з дебіторами; Розрахунок сальдо і складання платіжного балансу по дебітору; Контроль взаємозаліків; Можливість нарахування та обліку штрафів щодо невиконаних зобов'язань контрагентів або фірми; Можливість формування звітів: про реалізовані товари і послуги у розрізі номенклатур, груп, партій, зовнішньої класифікації, одержувачів; звіти за документами, що виконуються, на продаж; аналіз реалізації за періодами в розрізі контрагентів і товарів тощо.</p>
Парус	<p>Можливість створення первинних платіжних документів з подальшим їх опрацюванням в обліку. Ведення особових рахунків та журналу платежів щодо окремих контрагентів. Можливість формування оборотних відомостей за рахунками; взаєморозрахунків з дебіторами тощо. Формування головної книги, касової книги, відомостей аналітичного обліку; Розрахунок і аналіз підсумкових фінансово-економічних показників; Формування балансу та інших форм фінансово-статистичної звітності для подання в податкові органи.</p>
BEST	<p>Ведення оперативного обліку розрахунків за зобов'язаннями, що виникають у результаті здійснення різних угод. Ведення картотеки розрахунків з партнерами; Контроль дебіторської заборгованості в розрізі угод і по партнеру в цілому; Нарухування і списання заборгованості. Проведення взаємозаліків. Підготовка звітів. Загальний аналіз з різних видів договірної діяльності здійснюється у звітах.</p>

Наведені характеристики інформаційних систем в обліку дебіторської заборгованості дозволили встановити, що:

– Програма «Галактика» є багатофункціональною і тому вона підходить для великих підприємств, об'єднань, корпорацій тощо;

– Програми «Парус» та BEST є комплексними програмами автоматизації бухгалтерського обліку підприємств малого та середнього бізнесу, що містять широкий набір засобів, котрі можуть бути використані для автоматизації задач обліку та аналізу, використання яких суттєво полегшує виконання задач обліку і підвищує їх оперативність та достовірність.

Наступним важливим завданням є здійснення контролю діяльності підприємств будівельної сфери. На сьогоднішній день, при здійсненні аудиту, особливо на середніх та великих підприємствах, де кількість контрагентів може бути дуже значною, бажано використовувати сучасні інформаційні технології у процесі аудиту всіх ділянок обліку, зокрема: на етапах планування, контролю та складання аудиторського висновку. В Україні ринок аудиторського програмного забезпечення на сьогодні тільки починає розвиватися. Найпоширенішими вітчизняними програмами для автоматизації контролю господарських процесів є такі програмні продукти, як «КІТ. Аудит», «Турбо Аудит» та «Івахненко & Катеньов Аудит». Серед спеціалізованого аудиторського програмного забезпечення інших країн можна навести наступні комп'ютерні продукти: програмний продукт «Асистент Аудитора» (розробник фірма «Сервіс-аудит»), програмний продукт «Помощник аудитора» (фірма «Гольдберг-аудит»), програмний продукт AuditXP «Комплекс Аудит», програмний комплекс «ЕкспрессАудит: ПРОФ» та програмний продукт «IT Audit: Аудитор» (КСБ «Мастер-Софт»), характеристики яких подані у табл. 2 [6, с. 180].

Характеристика інформаційних систем аудиту

[1, с. 251-252]

Інформаційна система	Основні характеристики
«Івахненко & Катеньов Аудит»	Основними принципами роботи програмного комплексу є можливість аналізу облікових даних підприємств в автоматичному режимі і при потребі гнучке налагодження під конкретну програму аудиторської перевірки. Комплекс дозволяє формувати стандартний пакет робочих документів для загального аналізу стану справ на підприємстві (експрес-аналіз), а також працювати з ним у діалоговому режимі в разі творчого підходу до потреб окремої перевірки. Суттєвою відмінністю програмного комплексу є можливість проаналізувати весь об'єм бухгалтерських даних і виявити помилки та підозрілі моменти бухгалтерського обліку.
Асистент Аудитора (розробник фірма «Сервіс-аудит»)	Являє собою велику базу даних по нормативним актам у галузі аудиту, методикам аудиту, шаблонам робочих документів аудитора, довідкової інформації з бухобліку та оподаткування.
«Помощник аудитора» (фірма «Гольдберг-аудит»)	Складається з чотирьох основних блоків, функції яких відповідають чотирьом етапам проведення аудиту (блок підготовчого етапу, блок планування, блок процедур аудиту, блок заключного етапу), розрахована на невеликі і середні компанії, існує як в локальному, так і в мережевому варіантах.
AuditXP «Комплекс Аудит» (фірма «Гольдберг-аудит»)	Пропонує методику проведення аудиту, що містить вбудовані алгоритми розрахунків, планування, формування та аналізу вибірки, вибору видів виявлених порушень та автоматичної побудови висновків за розділами аудиту та підсумкового погодження. Вона містить понад 700 бланків, процедур, довідкових таблиць і звітів. Крім того, AuditXP «Комплекс Аудит» надає можливість автономної роботи аудиторам на переносних комп'ютерах з подальшим вивантаженням результатів аудиту за розділами в один обраний комп'ютер без використання мережевої версії.
«ЭкспрессАудит: ПРОФ» (фірма «Терміка»)	Містить модулі бухгалтерського і податкового обліку, що розбиті на підрозділи, за кожним з яких закріплені набір аудиторських процедур.
«ЭкспрессАудит: ПРОФ» (фірма «Терміка»)	Процес перевірки відбувається у вигляді відповідей аудитора на запропоновані системою питання. Програма не має мережевої версії, але допускає роботу в багатокористувацькому режимі, призначена для невеликих і середніх підприємств.
«IT Audit: Аудитор» (КСБ «Мастер-Софт»)	Забезпечує комплексну автоматизацію діяльності аудиторської фірми. Програма «IT Аудит: Аудитор» інтегрована з програмою «1С: Підприємство 8».

Наведені характеристики інформаційних систем контролю діяльності підприємств у будівельній сфері дозволили встановити, що найбільш ефективною інформаційною системою для здійснення аудиту на даний час є

AuditXP «Аудит звітності», адже вона має в наявності понад 700 робочих документів, сумісна з інформаційними системами обліку. Спільною перевагою усіх розглянутих інформаційних систем є автоматичне заповнення документів, що економить час аудитора під час перевірки, а також постійне оновлення версій, які є більш зручними у застосуванні. Використання цих програмних засобів при аудиті дебіторської заборгованості дає можливість: інформувати про недотримання термінів погашення дебіторської заборгованості; автоматично вводити операції у відповідні реєстри; оперативно відстежувати дебіторську заборгованість, терміни її виникнення і розподілу в розрізі категорій; списувати безнадійну заборгованість; аналізувати і приймати відповідні рішення щодо зменшення дебіторської заборгованості. Завдяки аудиту дебіторської заборгованості, зокрема можна уникати кризи неплатежів, своєчасно виявляти заборгованість, не допускати її прострочення та вимагати погашення [2, с. 146].

Методика комп'ютерного аудиту має такі переваги перед традиційними методами обробки інформації:

- надає можливість збільшити ефективність аудиторської роботи, зменшивши при цьому витрати;
- зменшує кількість даних, що обробляються вручну, внаслідок чого в аудитора з'являється час для детальнішої перевірки документів;
- надає можливість розширити сферу аудиторської перевірки, збільшити кількість проведених тестів;
- знижує ризик пов'язаний з тестами, вибірковою перевіркою;
- надає можливість одночасно працювати з багатьма документами та спостерігати, як зміна показників одного документа відображається на інформації інших, пов'язаних з ним [7, с. 36-37].

Висновки. Отже, автоматизація обліку та аудиту основних бізнес-процесів підприємств будівельної сфери є ефективним засобом підвищення рівня їх конкурентноспроможності на ринку.

З наведеного вище, можливо також підсумувати, що всі програми, які використовуються для автоматизації обліку та аудиту, можливо згрупувати наступним чином:

– бухгалтерські програми – для ведення бухгалтерського обліку та складання фінансової звітності (Галактика, Парус, BEST тощо);

– аудиторські комп'ютерні програми («Івахненко & Катеньов Аудит» (Україна) «Асистент Аудитора», «Помощник аудитора», AuditXP «Комплекс Аудит», «ЭкспрессАудит: ПРОФ» та «IT Audit: Аудитор»).

За допомогою даних програмних можливо здійснити тестування розрахунків, робити перерахунки і зіставляти отримані результати з нормативними даними, встановити відхилення, з'ясувати їх причини і пропонувати заходи щодо поліпшення облікової та аналітичної роботи, покращення якості управлінських рішень.

Таким чином, впровадження інформаційних технологій ведення обліку та аудиту у діяльність підприємств будівельної сфери сприятиме підвищенню їх ефективності та зростанню прибутків.

Список використаних джерел:

1. Волот О.І. Інформаційна модель автоматизованого аудиту ефективності діяльності підприємства / О.І Волот, О.Ю. Акименко // Проблеми і перспективи економіка та управління. – 2016. – № 1 (5). – С. 249-254.

2. Кобилюх Т.І. Аудит розрахунків за товарними операціями / Т.І. Кобилюх // Економічна діагностика підприємств. – 2010. – № 3. – С. 145-146.

3. Прийдак Т. Автоматизація дебіторської заборгованості, як засіб покращення фінансового стану підприємства / Т. Прийдак, І. Косовська – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://sophus.at.ua/publ/2013_11_21_22_kampodilsk/sekcija_4_2013_11_21_22/avtomatizacija_debitorskoji_zaborgovanosti_jak_zasib_pokrashhennja_finansovogo_stanu_pidpriemstva/38-1-0-768.

4. Ткаль Я.С. Особливості використання інформаційних систем і технологій в обліку / Я.С. Ткаль // Вісник Бердянського університету менеджменту і бізнесу. – 2014. – № 2. – С. 127-130.

5. Шипунова О.В. Проблеми обліку фінансових активів у середовищі інформаційної системи / О.В. Шипунова // Соціально-економічні проблеми сучасного періоду України. – 2015. – № 2. – С. 91-95.

6. Яремко С.А. Дослідження проблем впровадження сучасних інформаційних систем аудиту в контрольно-ревізійній діяльності / С.А. Яремко, В.В. Коваленко // Комп'ютерно-інтегровані технології: освіта, наука, виробництво. – 2014. – № 14. – С. 179-182.

7. Яровенко Г.М. Автоматизація як перспективний напрям розвитку зовнішнього аудиту / Г.М. Яровенко // Інвестиції: практика та досвід. – 2012. – № 4. – С. 34-38.

АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ МАРКЕТИНГОВИХ ТЕХНОЛОГІЙ В УМОВАХ ЄВРОІНТЕГРАЦІЇ

УДК 332.12:339.564

В.М. Бондаренко, д.е.н.

Л.М.Бондаренко, к.е.н.

Вінницький торговельно-економічний інститут КНТЕУ

ФОРМУВАННЯ ТА РОЗВИТОК ЗОВНІШНЬОЕКОНОМІЧНОГО ПОТЕНЦІАЛУ РЕГІОНУ

В статті розкрито принципи, фактори та умови формування і використання зовнішньоекономічного потенціалу регіону. Вказані завдання, вирішення яких заслуговують питання формування та використання зовнішньоекономічного потенціалу регіону. Розкрито пріоритети соціально-економічного розвитку, для повної реалізації яких потрібно нарощування зовнішньоекономічного потенціалу регіону. Наведені показники зовнішньоторговельного обігу товарів та послуг Вінницької області. Показана динаміка порівняльних показників зовнішньоторговельного обігу товарів та послуг регіону. Зроблено аналіз країн, на які припадають найбільші обсяги експорту та імпорту товарів. Визначено країни ЄС, які є головними партнерами у зовнішній торгівлі області послугами. Також здійснено аналіз роботи області по зовнішньоекономічній діяльності з укаванням основних імпортерів та експортерів. Вказано на основні напрямки покращення умов для здійснення зовнішньоекономічної діяльності.

Ключові слова: *зовнішньоекономічний потенціал, експорт, імпорт, регіон, зовнішня торгівля, динамічні процеси, економічна інтеграція, принципи, фактори, зовнішньоторговельний обіг.*

Постановка проблеми. В умовах інтенсивного розвитку міжнародної економічної інтеграції, активної участі регіонів України в глобальних світогосподарських зв'язках, враховуючи сучасні динамічні процеси глобалізації та поглиблення торговельних зв'язків між різними країнами,

проблема регулювання зовнішньоекономічної діяльності є надзвичайно важливою для пропорційного розвитку економіки регіону та її становлення як повноцінного учасника світового господарства. Роль зовнішньоекономічної діяльності полягає у створенні передумов для забезпечення економічного й соціального розвитку відповідно до світових стандартів і критеріїв господарювання.

У сучасному світовому господарстві зовнішньоекономічні зв'язки є важливим чинником, який робить значний вплив на динаміку і стійкість розвитку національної економіки, формування її структури, ефективність функціонування. Для регіону динамічний розвиток зовнішньоекономічних зв'язків став одним з каталізаторів економічного зростання. Зовнішньоекономічні зв'язки, як відомо, включають в себе зовнішню торгівлю, кооперацію виробництва, спільне підприємництво, інвестиційну взаємодію.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблемам поточного стану зовнішньоекономічної діяльності, її регулювання та поліпшенню присвячувались наукові розробки Л.С. Головка, С. Дем'яненка, Л.І. Дідківської, Г.М. Дроздової, Т. Зінчук, С.М. Кваши, О.А. Кириченка, А. Кредісова, М.Й. Маліка, А. Мокія, А. Мазаракі, Ю.Г. Козака, Т.М. Мельник, А.Ф. Мельника, І.Р. Михасюка, В.Є. Новицького, П. Саблука Д.М. Стеценка, В.І. Топіхи, А.В. Ключник, В.О. Храмова, С.М. Чистова та інших дослідників. Проте, особливої уваги заслуговує питання формування зовнішньоекономічного потенціалу регіону.

Метою статті є дослідження особливостей розвитку та визначення специфіки й напрямів зовнішньоекономічного потенціалу регіону в умовах глобальних зрушень. Розглянути засади удосконалення використання зовнішньоекономічного потенціалу регіон, визначити основні завдання для поліпшення ситуації у сфері зовнішньоекономічної діяльності та сформулювати заходи направлені на державне стимулювання експорту продукції.

Виклад основного матеріалу дослідження. Особливої уваги заслуговує питання формування та використання зовнішньоекономічного потенціалу регіону, що орієнтоване на вирішення таких завдань:

- максимально ефективного використання природно-кліматичних ресурсів регіону як необхідної передумови виробництва високоякісної й рентабельної продукції та надання послуг відповідно до світових стандартів;

- виділення експортно орієнтованих суб'єктів господарювання, які б забезпечили реалізацію зовнішньоекономічного потенціалу регіону та сприяли підвищенню рівня його конкурентоспроможності;

- підвищення інноваційно-інвестиційної активності як необхідної умови формування зовнішньоекономічного потенціалу регіону;

- створення передумов активізації підприємницької діяльності, яка б вирішувала проблему усунення диспропорцій між експортом та імпортом стосовно товарів, які потенційно можуть бути виготовлені в регіоні.

Таким чином, регіон як складова частина країни, що має свій унікальний потенціал і може його ефективно використовувати, необхідно розглядати як визначальний суб'єкт подолання кризових явищ в економіці та України.

Зовнішньоекономічний потенціал регіону являє собою сукупність природних, виробничих, науково-технічних, матеріально-технічних, інформаційних та трудових ресурсів, які використовуються для розвитку міжнародних зовнішньоекономічних зв'язків з близьким і далеким зарубіжжям. Перераховані ресурси можуть бути ефективно використані тільки за наявності розвинених форм регіональних економічних зв'язків і механізмів. Від ступеня задіяння елементів зовнішньоекономічного потенціалу регіону залежать масштаби розвитку зовнішньоекономічних зв'язків, рівень конкурентоспроможності регіону.

Формування зовнішньоекономічного потенціалу визначаються сукупністю чинників і умов та базується на принципах, наведених на рис.1.

Одним з найважливіших пріоритетів соціально-економічного розвитку є нарощування зовнішньоекономічного потенціалу регіону, для повної реалізації якого потрібні:

- посилення конкурентних позицій на світових ринках українських виробників-експортерів за рахунок впровадження нових технологій, що забезпечують відповідність продукції вимогам міжнародних стандартів,

- створення нових експортоорієнтованих виробництв на основі вітчизняних науково-технічних розробок,

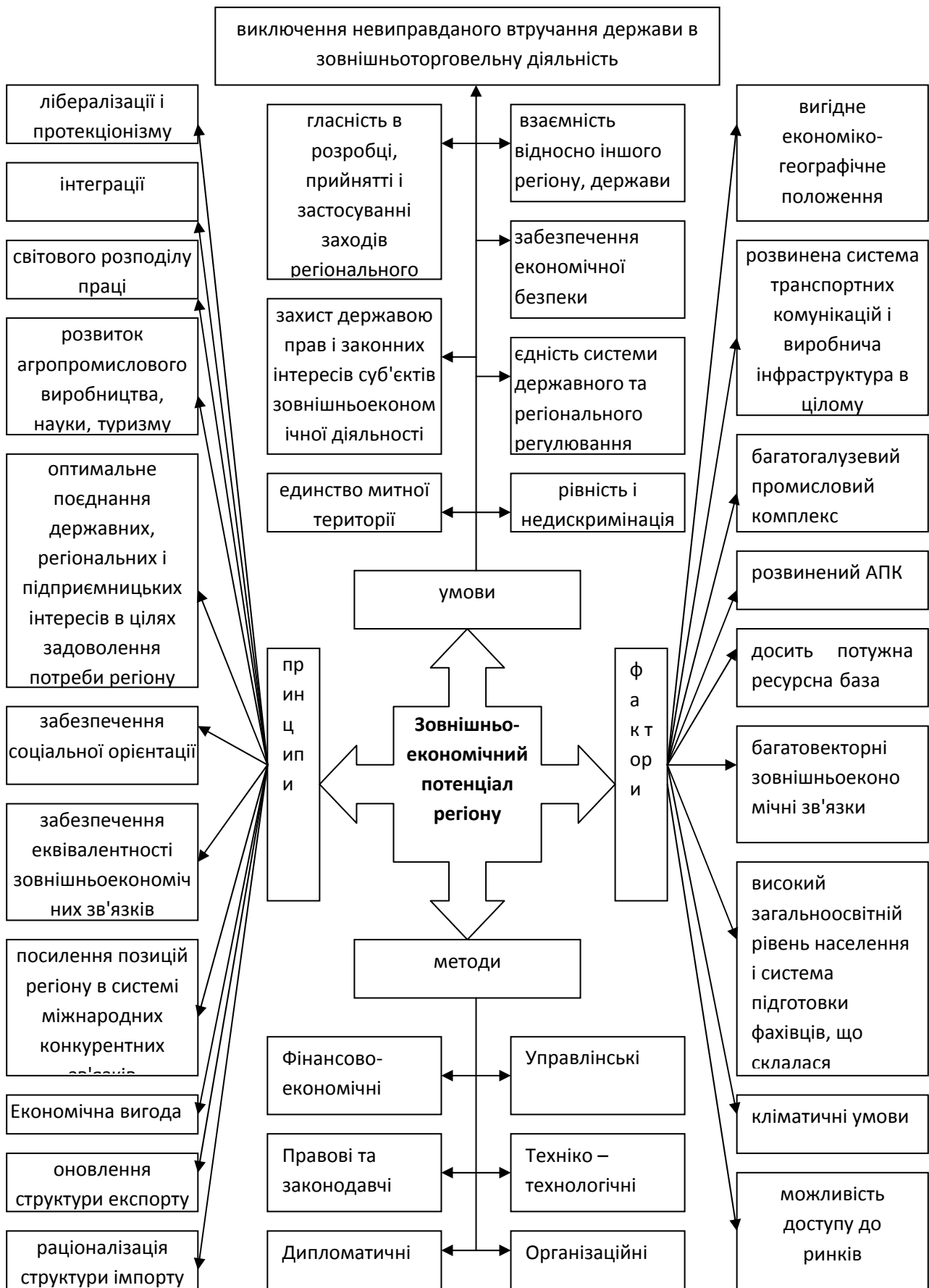
- активне застосування нових форм торгівлі (створення торгових компаній за кордоном, фінансово-промислових груп з іноземними партнерами відкриття складальних виробництв з одночасним формуванням мереж технічних центрів),

- вдосконалення механізму управління і регулювання зовнішньоекономічної діяльності.

Зміцнення позицій регіону на міжнародній арені та конкурентоспроможність його економіки можуть бути реалізовані через ефективну зовнішньоекономічну політику.

У Вінницькій області основу зовнішньоекономічного потенціалу регіону становить АПК. Значним зовнішньоекономічним потенціалом володіють добувна, легка, деревообробна, хімічна промисловість, машинобудування.

Роль і значення зовнішньоекономічного потенціалу для розвитку економіки регіону визначаються сукупністю факторів і умов. Для Вінниччини це насамперед: вигідне економіко-географічне положення, розвинена система транспортних комунікацій та виробнича інфраструктура в цілому, багатогалузевий промисловий комплекс, створений науковий та інноваційний потенціал, досить потужна будівельна база, значні земельні, лісові та водні ресурси, наявність ряду важливих корисних копалин, високий загальноосвітній рівень населення і сформована система підготовки фахівців, багатовекторні зовнішньоекономічні зв'язки, що сприяють розширенню зовнішніх ринків.

Рисунок 1. Принципи, фактори та умови формування і використання зовнішньоекономічний потенціал регіону

Серед торговельних партнерів країн СНД експортні поставки найбільше зросли до Азербайджану, Вірменії, Казахстану, Киргизстану, Молдови та Узбекистану. Серед країн ЄС експортні поставки значно збільшились до Бельгії, Болгарії, Великої Британії, Естонії, Іспанії, Німеччини, Польщі, Португалії, Румунії, Словаччини та Франції. Серед інших країн збільшились поставки до Грузії, Індії, Іраку, Китаю, Сирійської Арабської Республіки, Туреччини, Єгипту, Лівійської Арабської Джамахірії та Тунісу. Одночасно суттєво зменшились обсяги експорту, згідно з угрупованнями країн, до Російської Федерації, Туркменістану, Італії, Нідерландів, Угорщини, Чехії, Ізраїлю, Ірану та Йорданії.

В імпортних надходженнях найбільша частка припадає на Німеччину (14,7%), Польщу (14,0%), Італію (7,6%), Китай (6,2%), Білорусь (5,9%), Нідерланди (4,4%), Францію (3,7%), Казахстан (2,9%), Туреччину (2,6%) та Бразілію (2,1%).

Таблиця 1

**Перелік країн, на які припадають найбільші частки експорту,
імпорту товарів за 2016 рік**

Країни	Експорт		Імпорт		Сальдо
	тис.дол.США	%	тис.дол.США	%	
Всього	661695,7	100	384562,0	100	277133,7
Країни СНД	296217,4	44,77	101747,3	26,45	194470,1
Азербайджан	17704,4	2,68	117,6	0,03	17586,8
Білорусь	46045,1	6,96	22578,2	5,87	23466,9
Казахстан	27557,3	4,16	11293,9	2,93	16263,4
Молдова	27672,7	4,18	3792,2	0,99	23880,5
Узбекистан	4846,9	0,73	115,9	0,03	4731
Інші	12573,5	1,91	0,2	0	12573,3
Європа	233455,4	35,28	221235,0	57,53	12220,4
Італія	6137,3	0,93	29400,8	7,65	-23263,5
Нідерланди	5284,0	0,8	17028,1	4,43	-11744,1
Німеччина	46516,9	7,02	56443,5	14,68	-9926,6

Польща	93485,4	14,12	53809,4	13,99	39676
Угорщина	12770,2	1,92	3435,3	0,89	9334,9
Франція	5222,5	0,8	14112,8	3,67	-8890,3
Інші	64039,1	9,7	47005,1	12,22	17034
Азія	103606,6	15,66	44509,8	11,58	59096,8
Грузія	10811,9	1,63	64,6	0,02	10747,3
Індія	11583,2	1,75	585,4	0,15	10997,8
Китай	24860,3	3,76	23791,7	6,19	1068,6
Туреччина	31759,7	4,8	9945,6	2,59	21814,1
Інші	24591,5	3,72	10122,5	2,63	14469
Африка	19500,8	2,95	609,2	0,16	18891,6
Єгипет	12218,4	1,85	46,9	0,01	12171,5
Інші	7282,4	1,1	562,3	0,15	6720,1
Америка	8833,9	1,33	16456,7	4,28	-7622,8
Австралія	81,6	0,01	4,1	0,001	77,5

Імпортні поставки, порівняно з 2015р., суттєво збільшились з таких країн-партнерів СНД, як Білорусь; з країн ЄС – Австрія, Греція, Данія, Іспанія, Італія, Нідерланди, Німеччина, Польща, Португалія, Франція та Швеція; з інших країн – Сербія, Швейцарія, Ізраїль, Китай, Корея, Туреччина, Бразилія, Канада та США. Одночасно спостерігається вагоме зменшення обсягів імпорту, згідно з угрупованнями країн, з Білорусі, Казахстану, Молдови, Бельгії, Литви, Угорщини, Чехії та Норвегії.

Основу товарної структури зовнішньої торгівлі товарами складають жири та олії тваринного або рослинного походження(21,3%) і готові харчові продукти (33,6%), продукти рослинного походження (8,6%).

Крім того, вагома частка належить машинам, обладнанню, механізмам та електротехнічному обладнанню(5,6%), продукції хімічної та пов'язаних з нею галузей промисловості (2,6%), деревині і виробам з деревини(11,9%), текстильним матеріалам та текстильним виробам (6,8%) і засобам наземного транспорту(03%).

Експортні поставки та імпортні надходження за умови прямого товарообміну за 2016р. не здійснювались.

Серед регіонів області найбільші обсяги експорту товарів припадали на міста Вінницю (62,4% загального обсягу експорту), Могилів-Подільський (1,6%) і Хмільник (1,1%) та Немирівський (8,7%), Тульчинський (5,5%), Вінницький (2,7%), Калинівський (2,4%), Козятинський (2,3%), Барський (2,0%), Піщанський (1,5%), Тиврівський (1,4%), Літинський (1,2%) та Хмільницький (1,1%) райони. Відвантаження готової продукції, виготовленої з давальницької сировини, до різних країн світу здійснювались суб'єктами господарювання міст Вінниці, Могилів-Подільського, Козятина і Хмільника та Бершадського, Гайсинського, Калинівського, Тиврівського і Тульчинського районів.

Найбільші імпортні надходження здійснювались у міста Вінницю (76,0%) і Хмільник (1,1%) та Вінницький (6,4%), Крижопільський (2,6%), Калинівський (2,0%), Немирівський (1,6%), Тиврівський (1,3%), Піщанський (1,2%) і Бершадський (1,0%) райони. Водночас, користуються іноземною давальницькою сировиною суб'єкти господарювання міст Вінниці, Могилів-Подільського, Козятина та Хмільника і Бершадського, Гайсинського, Калинівського, Тиврівського та Тульчинського районів.

У 2016р. підприємства Вінниччини в зовнішній торгівлі послугами співпрацювали з резидентами із 98 країн світу, а саме, надавали послуги резидентам із 95 країн світу, а отримували – з 43 країн.

Зовнішньоторговельний оборот послуг становив 94507,0 тис.дол., при цьому обсяги експорту та імпорту послуг склали, відповідно, 39266,4 і 55240,6 тис.дол. Проти 2015р., обсяги експорту збільшились на 15,2%, а імпорту зменшились на 19,6%. Баланс зовнішньої торгівлі послугами має від'ємне сальдо і складає 15974.2 тис.дол.

Провідними партнерами серед країн ЄС в імпорті послуг є такі країни, як Кіпр (39943,8 тис.дол.), Польща (5508,5 тис.дол.), Австрія (2376,9 тис.дол.), Німеччина (1265,7 тис.дол.), Франція (696,3 тис.дол.), Іспанія (587,4 тис.дол.), Естонія (540,2 тис.дол.) та Велика Британія (338,7 тис.дол.).

Аналізуючи структуру зовнішньої торгівлі послугами з країнами ЄС можна зазначити, що це, в основному, роялті та ліцензійні послуги, послуги у виробництві готового одягу та хутра, комп'ютерні послуги, транспортні послуги і послуги реклами та вивчення ринку.

Аналіз регіональної структури зовнішньої торгівлі послуг показує, що найактивніше здійснювали експортні операції послугами підприємства міст Вінниці (76,4%), Хмільника (8,8%) і Козятина (1,5%) та Вінницького (5,1%), Калинівського (4,1%) і Тульчинського (1,6%) районів, а імпорту – суб'єкти господарювання Немирівського (74,4%) району та міста Вінниці (18,7%).

Протягом 2016 року здійснений комплекс заходів, спрямованих на забезпечення контролю за дотриманням законодавства в сфері зовнішньоекономічної діяльності, повернення суб'єктами зовнішньоекономічної діяльності області валютних і матеріальних цінностей, які з порушенням термінів, установлених законодавством, знаходяться за межами держави.

З метою створення позитивного експортного іміджу області та для забезпечення розширення ринків збуту і обсягів експорту продукції і продовольства державні органи влади до “Держзовнішінформу” систематично направляється інформація з переліком провідних експортерів та імпортерів регіону для опублікування в каталозі “Імпортери та експортери України “. Крім того, “Держзовнішінформу” регулярно надається перелік підприємств, які зацікавлені в налагодженні співпраці з зарубіжними країнами, за результатами узагальнених пропозицій підприємств області.

Спільно з державними органами влади проводилася робота по вивченню ринків збуту та пошуку зарубіжних партнерів для взаємовигідного співробітництва. З цією метою, а також удосконалення механізмів вітчизняного експорту та подолання негативних тенденцій у зовнішній торгівлі надано Міністерству економічного розвитку і торгівлі України та Міністерству закордонних справ України переліки підприємств області, які випускають експортоспроможну та конкурентоспроможну продукцію для просування їх на зовнішніх ринках.

Висновки. Ефективне використання зовнішньоекономічного потенціалу дасть можливість зміцнення позицій регіону на міжнародній арені. Аналіз зовнішньоекономічного потенціалу регіону показав, що в його структурі переважає товари агропромислового комплексу, а в структурі АПК переважає виробництво харчових продуктів, олії та жирів та продуктів рослинного походження.

Список використаних джерел:

1. Зовнішньоторговельні аспекти конкурентної політики України в умовах СОТ: монографія /А.А. Мазаракі, В.В. Юхименко, О.П. Гребельник, Т.М. Мельник [та ін.]; за заг. ред. А.А. Мазаракі // - К.: Київ. Нац. торг.-екон. ун-т, 2008. - 309 с.
2. Коломацька С.П. Зовнішньоекономічна діяльність в Україні: правове регулювання та гарантії здійснення / Коломацька С.П. // - К.: ВД "Професіонал", 2014. - 288 с.
3. Сисоєва Т.П. Фактори впливу на розвиток зовнішньоекономічної діяльності регіону // Зб. наук. пр. Черкаського державного технологічного університету: Серія: Економічні науки. – Черкаси: ЧДТУ, 2007. – Вип. 18. – С. 194-197.
4. Статистичний бюлетень « Інвестиції зовнішньоекономічної діяльності » (видання Держкомстату) [Електронний ресурс]. – Режим доступу : [http:// ukrstat. gov. ua](http://ukrstat.gov.ua).
5. Статистичний щорічник України (видання Держкомстату) [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http:// ukrstat. gov. ua>.
6. Трусів О. Довідник ЗЕДівця / Трусів О., Рудяк Ю. // - Харків: Фактор, 2016. - 704 с.

УДК 339.138

Н.Ю.Буга, к.е.н.

О.П.Баніт

Вінницький торговельно-економічний інститут КНТЕУ

МАРКЕТИНГ В УПРАВЛІННІ РЕГІОНОМ

В статті визначені основні проблеми соціально-економічного розвитку регіонів, обґрунтовано необхідність використання маркетингових інструментів у їх вирішенні, надано практичні рекомендації щодо використання регіонального маркетингу, маркетингу інновацій регіону.

Ключові слова: *маркетинг, управління регіоном, маркетинг регіону, маркетинг інновацій регіону.*

В останній роки пріоритетним напрямком розвитку країни стало саморегулювання економіки регіону, що пов'язано з децентралізацією його управління. Тривалий час економіка регіону розглядалася як об'єкт державного управління, а регіональні органи влади практично не займалися (або займались формально) питаннями стратегічного розвитку території. Сформована в перехідний період така модель управління, що базується на ключовій ролі державних органів влади у вирішенні питань регіонального економічного розвитку, не відповідає сучасним тенденціям.

Результативне управління економікою регіону передбачає розробку певних дій з підготовки, затвердження, реалізації та контролю за діями виконавчих органів влади регіону, пов'язаним із досягненням стратегічних цілей соціально-економічного розвитку регіону на основі трансформаційних змін певних методів державного стимулювання попиту і пропозиції, що формують імпульс для подальшого розвитку регіональної економіки ринковими методами.

Особливості регіонів, динамічна зміна ринкової ситуації змушує суб'єктів управління постійно здійснювати пошук нових та адаптувати ці управлінські інструменти. Однією з сучасних практик, що використовуються, є маркетинг в сфері управління регіонами, який має об'єднувати та інтегрувати всі види управлінської діяльності, що базуються на визначенні та врахуванні потреб як всього суспільства в цілому, так і окремих соціальних прошарків та груп населення, та стимулювання корисних для суспільства нових інтересів і цінностей.

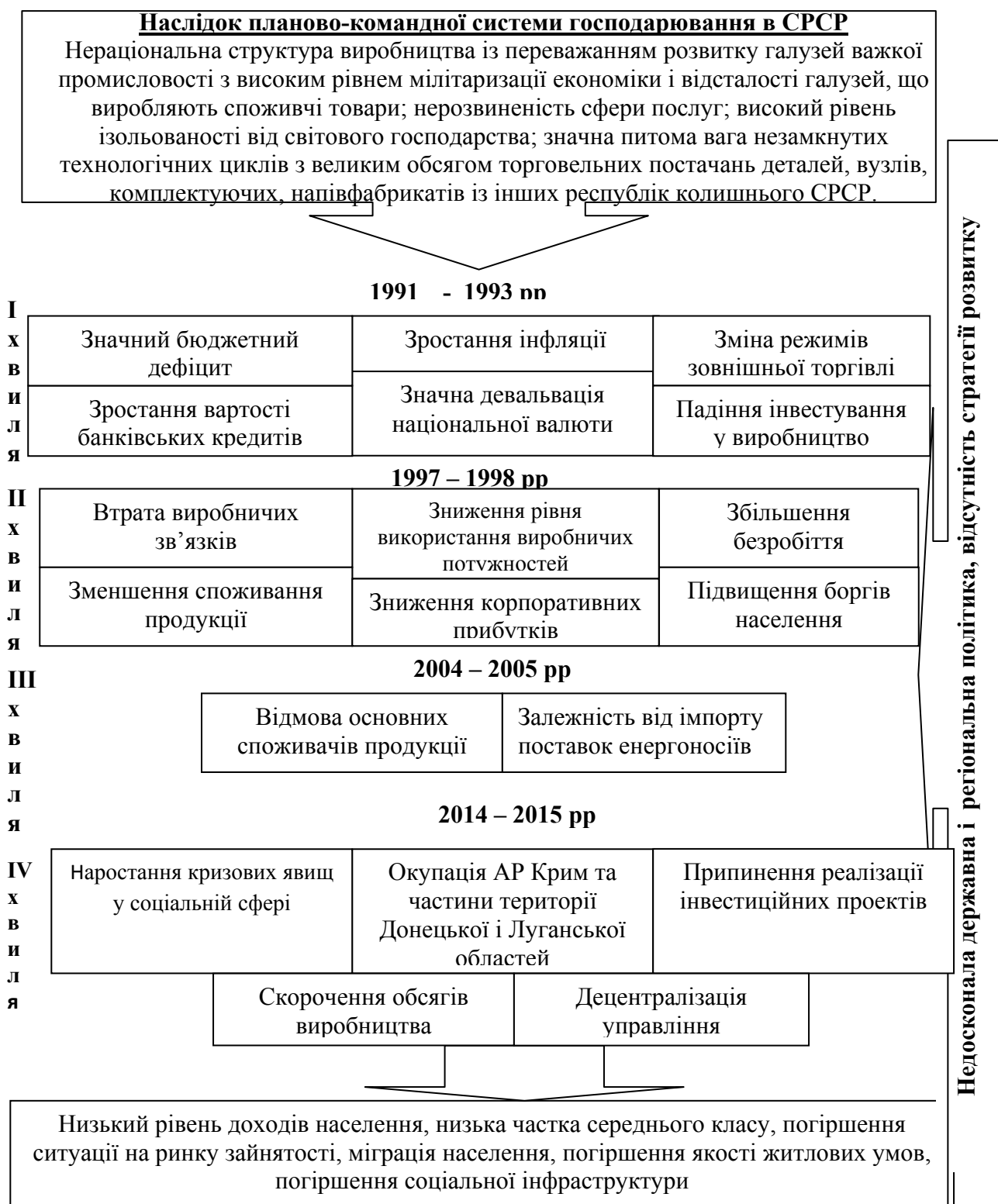
Метою статті є обґрунтування ролі маркетингу та практичних рекомендацій щодо використання маркетингових інструментів в управлінні регіоном.

Теоретичні основи регіонального (територіального) маркетингу в умовах трансформаційної економіки розглядали такі українські та зарубіжні вчені, як: І.В.Арженовський, О.Дейнека, А.Л.Гапоненко, Т.В.Кайкова, А.Кредисов, В.Кулішов, А.М.Лавров, А.П.Панкрухін, В.Н.Парсяк, В.Тканко. Проте вважається за доцільним визначити основні проблеми управління регіоном та навести пріоритетні напрямки використання маркетингових інструментів щодо їх вирішення.

Основними проблемами, що стримують розвиток українських регіонів, називають посилення їх диспропорційності соціально-економічного розвитку - триває тенденція поляризації розвитку і концентрації економічної активності в великих містах і окремих промислових регіонах; низька інвестиційна та фінансова спроможність органів місцевого самоврядування - більшість місцевих бюджетів дотаційні; невідповідність наявної системи адміністративно-територіального устрою сучасних умов господарювання і вимогам ефективності публічної влади; невідповідність сучасної територіальної організації влади новим завданням розвитку в посткризовий період [1].

Дослідження загального стану соціально-економічного розвитку регіонів України дозволяє визначити їх проблеми та наслідки (рис.1.).

В цих умовах виникає необхідність у використанні маркетингових інструментів в управлінні регіонами, що є ефективним способом вирішення проблем з метою підвищення рівня життя населення. Як і в бізнесі, метою використання маркетингу в управлінні регіонами є створення, підтримка або зміна думок, намірів і поведінки суб'єктів – споживачів за допомогою формування і підтримки привабливості, престижу регіону в цілому, умов життєдіяльності та ділової активності в регіоні, а також і привабливості зосереджених в ньому природних, матеріально технічних, фінансових, трудових, організаційних, соціальних та інших ресурсів, а також можливостей реалізації і відтворення цих ресурсів.

Рисунок 1. Проблеми соціально-економічного розвитку регіонів України

Досягнення цих цілей передбачає вирішення наступних завдань:

- формування і поліпшення іміджу території, її престижу, ділової та соціальної конкурентоспроможності;
- створення високого рівня популярності регіону;

- розширення участі регіону та його суб'єктів в реалізації міжнародних та національних програм;
- залучення державних та зовнішніх замовлень;
- стимулювання придбання і використання власних ресурсів регіону за його межами задля його вигоди та в його інтересах;
- підвищення конкурентоспроможності розташованих в регіоні підприємств промисловості і сфери послуг;
- залучення в регіон нових підприємств.

Ключовим моментом маркетингу в управлінні регіоном є підвищення конкурентоспроможності та інвестиційної привабливості регіону порівняно з іншими. Це означає формування інвестиційної, економічної, соціальної та культурної привабливості регіону.

Інвестиційна привабливість означає формування високого інвестиційного клімату регіону для ведення успішного бізнесу (створення транспортної, комунікаційної та інформаційної інфраструктури; довгострокових проектів, привабливих для бізнесу інших регіонів, створення привабливого податкового клімату; формування фінансових ресурсів тощо). Економічна привабливість означає формування ринку товарів, послуг та підвищення за рахунок купівельної спроможності населення (зняття адміністративних та інших обмежень на ведення місцевого бізнесу, підтримка та лобювання інтересів адміністрацією регіону місцевих виробників за межами території тощо). Соціальна привабливість пов'язана з формування сприятливого соціального середовища проживання (особиста та суспільна безпека, екологічна безпека, розвиток інфраструктури проживання, розвиток інфраструктури освіти) [2]. Культурна привабливість регіону пов'язана із здійсненням інноваційних культурних проектів, використанням наявних культурних та природних пам'яток у формуванні позитивного іміджу регіону [3].

А.Гапоненко, розглядаючи інструментарій управління економічним розвитком регіону та комплекс заходів, спрямованих на залучення в регіон бажаних економічних суб'єктів, пропонує застосовувати регіональний

маркетинг, під яким розуміє систему, що складається з маркетингу землі, житла, зон господарської забудови, інвестицій, туристичного маркетингу, виділяючи окремою його метою донесення до цільових споживачів інформації про регіон як місце для ведення бізнесу [4, с. 43–45].

Цілями регіонального маркетингу є: прогнозування і моніторинг ринкової ситуації; налагодження стійких зв'язків з іншими територіями, регіонами, країнами; дослідження платоспроможного попиту споживачів як регіону, так і споживчого попиту інших регіонів, країни в цілому; створення ефективного механізму завоювання ринків; розробка програм дій щодо організації ефективного виробництва і реалізації продукції; стимулювання постійного попиту на продукцію, вироблену в регіоні; забезпечення прибутків підприємств регіону, створення ефективною виробничо-збутовою діяльністю регіону; ефективне використання всіх ресурсів регіону [5, с. 166].

З метою активізації інвестиційного процесу і стимулювання регіонального розвитку в Європейських країнах використовуються маркетингові інструменти стимулювання інноваційної діяльності підприємств. Проблеми інноваційності є одними з головних в розвитку регіонів України. Маркетинг інновацій регіонів є тим механізмом, який спроможний підвищити їх конкурентоспроможність, поліпшити імідж як в середині країни, так і за її межами. Оволодіння механізмами та методами активізації інноваційної діяльності підприємств регіону є об'єктивно необхідними та може виступити каталізатором активізації внутрішнього потенціалу регіонів та додатковим фактором забезпечення стійкого стратегічно орієнтованого розвитку.

Вивчення світової практики реалізації регіональної політики дозволяє визначити маркетинг інновацій регіону як комплексну стратегію, спрямовану на стимулювання розробок та впровадження новацій суб'єктами регіональної економіки і політики, створення умов для зниження їх ризиків на кожному етапі інноваційного процесу, реалізацію заходів з підвищення інноваційного іміджу регіону. Метою маркетингу інновацій регіонів можна вважати допомогу відсталим регіональним підприємствам, які почали відтворювати свою економіку, об'єднання ресурсів для впровадження регіональних інноваційних проектів тощо.

Враховуючи важливість вищесказаного, вважається за необхідним формування комплексної стратегії маркетингу інновацій регіонів, яка включатиме рішення щодо створення інноваційної інфраструктури, залучення нових технологій, виділення пріоритетних напрямків розвитку регіонів, інвестиційного, кадрового та інформаційного забезпечення. Результативність реалізації такої стратегії полягає у створенні наукоємких виробництв, підвищення інвестиційної привабливості регіонів, забезпеченні самофінансування регіонів тощо.

Список використаних джерел:

1. Воротін В.Є. Державне управління регіональним розвитком України: монографія / За заг. ред. В.Є.Воротіна, Я.А.Жаліла. – К. : НІСД, 2010. – 123 с.
2. Кайкова Т.В. Маркетинг регіону як фактор інноваційного розвитку / Т.В.Кайкова // Академічний огляд. – 2014. – №2 (41). – С. 85–90.
3. Комарова О.М. Методологические основы государственного регулирования инновационного развития региона / О.М.Комарова // Экономика и управление. – 2010. – № 4 (54). – С. 102–107.
4. Гапоненко А. Л. Управління економічним розвитком на регіональному рівні / А.Л.Гапоненко // Економіка України. – 2006. – № 3. – С. 43–52.
5. Воронько Т.В. Сутність і головні цілі регіонального маркетингу як складової регіональної політики / Т.В.Воронько // Вісник Полтавської державної аграрної академії. – 2012. – №1. – С.164–167.

УДК 339.9:338.43

О.М. Ковінько, к.е.н.

Я.А. Маслюковська

Вінницький торговельно-економічний інститут КНТЕУ

ФОРМУВАННЯ ПЕРСПЕКТИВ ВИХОДУ НА ЗАРУБІЖНІ РИНКИ НАТУРАЛЬНОГО МЕДУ УКРАЇНИ

Проаналізовано структуру виробництва та споживання меду, динаміку експортно-імпортних операцій України з ним. Визначено потенційні можливості вітчизняних підприємств з виробництва меду в умовах міжнародної бізнес-діяльності.

Ключові слова: *бізнес-діяльність, експорт, імпорт, квоти, зовнішня торгівля.*

На сьогоднішній день український ринок меду є одним з найбільш перспективних серед решти агропромислових галузей країни.

За даними асоціації «Український клуб аграрного бізнесу» трійку найбільших імпортерів українського меду складають Німеччина (44,9 % від загального експорту), Польща (20,6 % від загального експорту) і США (11,9 % від загального експорту) [9].

Головними споживачами меду в світі вважаються ЄС (20–25 % світового споживання), Китай (приблизно 15 %) і США (близько 10 %). Основні виробники (у тому числі Україна) зацікавлені у збільшенні обсягів виробництва. Крім того, Україна розглядається в якості одного зі світових постачальників меду, особливо для американського і європейського ринків [5].

За аналітичними даними, виробництво меду є досить прибутковою та перспективною галуззю. Вітчизняні підприємці, які займаються бджільництвом, отримують майже 100 %-вий прибуток. Але це стосується середніх пасік, в яких налічується більше 60 бджолиних сімей. У такому випадку бізнес може окупитися всього за кілька років. Сьогодні українські бджолярі докладають величезних зусиль для того, щоб займати лідируючі позиції на світовому ринку меду та зробити Україну одним з найбільших експортерів даного виду продукції. Для досягнення цієї цілі існують всі необхідні передумови, зокрема:

- стрімке збільшення кількості бджільних господарств;
- досить висока якість меду порівняно з країнами-конкурентами (зокрема Китай, Індія, Пакистан та Болгарія);
- інтеграція до європейського ринку;
- валютна стабільність торгових операцій;
- розвиток приватних заготівельних центрів натурального меду в Україні;
- щорічне збільшення попиту на український мед від зарубіжних партнерів.

Окрім того, стимулом до виходу України на зовнішній ринок слугує ряд перешкод на її внутрішньому ринку, зокрема це:

- перевищення пропозиції над попитом на національному ринку меду;
- висока ставка податкового навантаження на малі бджільні господарства;
- низька платоспроможність громадян України.

Отже, виробництво українського меду й інших продуктів бджільництва, з подальшим збутом на зовнішні ринки, можна вважати досить прибутковою справою, оскільки попит на дану продукцію перевищує пропозицію, зокрема в таких країнах, як: Німеччина, США, Польща та Литва, які є потенційними споживачами українського меду [5].

Дослідженню різних аспектів національного виробництва меду та його виходу на зовнішні ринки присвячено праці багатьох вітчизняних науковців. Проблематиці та перспективам експорту українського меду на зовнішній ринок приділили увагу такі вчені як: Багрій І. Г., Бондарчук Л. І., Гудзінський О.Д., Завадський Й.С., Приймак Г. М., Поліщук В. П. та інші.

Метою слугує дослідження стану вітчизняного ринку меду та вивчення потенціалу України щодо виходу на міжнародні ринки.

Дослідження здійснено за матеріалами Державної служби статистики України, Міністерства аграрної політики та продовольства України, статистики торгівлі та розвитку міжнародного бізнесу, європейської служби статистики [3, 8].

Головним методологічним підґрунтям став системний підхід до оцінки бізнес-діяльності вітчизняних аграрних підприємств, які націлені на виробництво або торгівлю натуральним медом. При вивченні економічних показників вітчизняного ринку меду застосовано аналітичний та економіко-математичний методи.

Бджільництво є однією з традиційних і найбільш стародавніх галузей вітчизняного сільського господарства. Ще за часів Київської Русі мед був одним із головних товарів у тогочасній торгівлі, як на внутрішньому ринку так і в торговельно-експортних операціях, і впродовж багатьох століть залишався важливим джерелом добробуту сільської громади [4].

Сьогодні вітчизняне бджільництво є тією сферою економічної діяльності, що забезпечує не лише зайнятість населення, але й дозволяє при бажанні, наявності певних знань і вільного часу започаткувати власну справу в цьому

напрямі агробізнесу, без суттєвих перешкод адміністративно-дозвільного характеру. Також для даного виду діяльності не обов'язково створення юридичної особи, оскільки він може бути віднесений до домогосподарств.

Традиційно, виробництво одного з основних продуктів бджільництва – меду було зосереджено в домашніх господарствах, які останніми роками суттєво збільшили частку його пропозиції на внутрішньому продовольчому ринку, так в 2013 році – 75 тис. тон, в 2014 та в 2015 роках відповідно 70 тис. тон і 72 тис. тон. Різкий спад в 2014 році був обґрунтований відсутністю статистичних показників тимчасово анексованих територій України (АР Крим, зона АТО).

Загалом 97,7–98,2% меду виробляється приватними господарствами, 2,3–1,8% - сільськогосподарськими підприємствами. Точна статистика практично відсутня. Окремі дані фіксуються громадськими організаціями, підприємствами, що реалізують мед. Кожна пасіка повинна мати ветеринарний паспорт, щоб можна було фіксувати статистику кількості бджолосімей. Певна кількість меду продається на сільськогосподарських ярмарках, що не обліковується. На в Україні налічується близько 3 мільйонів бджолосімей. Безумовно, має бути достовірна офіційна статистика, аби ми могли робити прогнози та розраховувати на певну рентабельність [5].

Загальне виробництво меду в усіх категоріях господарств України за останні 5 років збільшилось на 6,7% і за 2015 рік склало 72 тис. тон. натурального меду (табл. 1).

Таблиця 1

**Динаміка виробництва та споживання натурального меду в Україні
за період 2011-2015 рр., тис. т.**

Показник	Роки					Відхилення 2014 до 2013		Відхилення 2015 до 2013	
	2011	2012	2013	2014*	2015*	+/-	%	+/-	%
Обсяг виробництва	67,5	71,43	75,0	70,0	72,0	-5	-9,3	-3	-4
Обсяг споживання	57,6	58,09	53,4	33,7	36	-19,7	-63,1	17,4	-32,6

*Без урахування тимчасово окупованої території Автономної Республіки Крим, м. Севастополя, зони проведення антитерористичної операції.

Дана таблиця відобразила, що обсяг виробництва меду за останні 5 років зріс на 6,7 %, а в період з 2014 по 2015 – на 2.8 %. Доцільним в дослідженні є порівняння 2015 та 2014 років з 2013 роком, де спадаюча динаміка обґрунтована відсутністю статистичних даних тимчасово окупованими територіями.

Значну частку у виробництві меду в 2015 р. займали такі регіони, як Житомирська (12 %), Дніпропетровська (8 %), Миколаївська (8 %), Вінницька (7 %), Запорізька (7 %), Полтавська (6 %), Харківська (5 %), Кіровоградська (5 %), Сумська (5 %), тоді як решту інші області (рис. 1).

Культура споживання меду в Україні є досить розвиненою і становить 1,1 – 1,3 кг/рік на душу населення [6].

На внутрішньому ринку з кожним роком розширюється асортимент продукції, з'являються ексклюзивні пропозиції меду, наприклад з шавлії, малини, фацелії, також виробляють і органічний мед [6].

Рисунок 1. Розподіл виробництва меду за регіонами України

Аналіз динаміки споживання дає змогу зробити висновки, що виробництво меду набагато перевищує його споживання в Україні. Це є позитивним явищем, тому що національний виробник може повністю забезпечити населення вітчизняним медом. Також спостерігається спадаюча динаміка споживання меду за останні роки, особливо з 2014 року. Дане зменшення обсягів споживання обумовлене зниженням платоспроможності вітчизняного

споживача[3]. Найяскравіше це зображено в статистичних показниках 2015 року, де споживання зменшилось і в співвідношенні до обсягу виробництва виступає в пропорціях 1:2.

З аналізу структури виробництва та споживання натурального меду випливає висновок, що Україна самотужки повністю забезпечує себе натуральним медом. Причиною, яка кардинально знизила споживання меду в країні стали зростання цін протягом 2014-2015 років та зниження платоспроможності населення. Зниження попиту на продукти медового походження негативно вплинуло на внутрішній ринок (табл. 2).

Таблиця 2

**Оцінка самозабезпеченості натуральним медом вітчизняного
виробництва, %***

Вид продукції	Відношення обсягу валового виробництва до його споживання				
	2011	2012	2013	2014	2015
Натуральний мед	117,2	122,9	140,4	207,7	200

* Показник розраховується як відношення обсягу валового виробництва продукту до обсягу його споживання.

Проаналізувавши оцінку самозабезпеченості натуральним медом вітчизняного ринку, було виявлено стрімкий профіцит в 2014 та 2015 роках, який створює проблеми реалізації даної продукції на національному ринку, до них можна віднести:

- стрімке зменшення платоспроможності населення з 2014 р.;
- щорічне зменшення попиту на медову продукцію за останні три роки;
- перенасиченість українського ринку меду вітчизняною продукцією;
- збільшення числа виробників, що спричинило збільшення виробництва

натурального меду.

Виходячи з вищезазначених факторів, можна зробити висновок, що саме дана ситуація на вітчизняному ринку меду дала поштовх для вітчизняних виробників прийняти рішення щодо виходу на нові зарубіжні ринки збуту.

Також основними факторами, що спонукали нарощування динаміки вітчизняного експорту меду, є:

- висока світова ціна та стабільний попит на продукцію;
- конкурентоспроможність вітчизняної продукції;
- визнання комісією ЄС відповідності якості українського меду європейським стандартам [4].

За проаналізованими даними статистичного проекту «Trade Map» найбільші показники експорту меду з України були в 2014 році, що яскраво виразило позицію України на міжнародному ринку меду. Тому найбільший обсяг експорту за період останніх п'яти років та взагалі за всю історію України відобразив показник експорту натурального меду за 2014 рік, коли національний виробник експортував 36 336 т. меду на зарубіжні ринки, порівняно з 2013 роком експорт збільшився на 67,6%. За 2015 рік дані позиції майже не змінились, хоча й доля експорту впала на 0,9% (за даними табл. 3).

Таблиця 3

**Обсяги експорту натурального меду з України
за 2011-2015 роки, тис. т.**

Вид продукції	Обсяг експорту натурального меду(р)				
	2011	2012	2013	2014	2015
Натуральний мед	9,874	13,338	21,674	36,336	36,013

Україна поступово стає провідним експортером меду до Євросоюзу. За останні десять років обсяг експорту українського меду збільшився у сім разів, в основному за рахунок поставок в європейські країни.

І це не межа – адже ЄС вважається найбільшим у світі споживачем меду. Щорічно там з'їдають 150 тис. тонн солодкого продукту – 27% всього світового споживання.

За підсумками минулого року обсяг експорту українського меду склав 36,3 тис. тонн. Завдяки відкриттю ринку і появі квот українські виробники змогли наростити свій експорт до ЄС на 67,6% – більш ніж у півтора рази. В одну лише Німеччини минулого року було експортовано 11,5 тис. тонн меду. Трохи менше – 7,8 тис. тонн – було продано в Польщу (табл. 4).

Отже, велика кількість імпортерів українського меду відображає, що не кожна країна світу може повністю забезпечити себе необхідним обсягом даною продукцією і змушена її імпортувати. Здебільшого це високорозвинені країни, які входять до ЄС та США.

Аналізуючи дану таблицю, щодо найбільших імпортерів українського меду то відкриває трійку лідерів Німеччина з часткою -42%, США – 17% та Польща 16,9%. Тобто, зарекомендувавши свою продукцію і отримавши відзнаки якості, зокрема FSSC:22000 [10], Україні необхідно збільшувати чисельність потенційних імпортерів вітчизняного меду.

Таблиця 4

Обсяг експорту меду в різні країни світу за 2015-2016рр.

Країни-імпортери	2015 рік (тис.тонн)	10 місяців 2016 року (тис. тонн)
Австрія	81	102
Бельгія	81	284
Білорусь	199	0
Болгарія	409	379
Греція	21	21
Іспанія	1563	502
Італія	799	20
Канада	609	220
Литва	608	1089
Німеччина	11472	8069
Польща	6976	3837
Румунія	131	103
Словаччина	1823	541
США	7807	6448
Туреччина	1397	1416
Угорщина	0	643
Франція	1783	367
Чехія	374	804

Отже, незважаючи на складну фінансову ситуацію в Україні, в умовах падіння промисловості, скорочення роздрібної торгівлі, бюрократичні та корупційні перепони для ведення бізнесу, медова галузь АПК демонструє позитивні показники розвитку, відіграє вагомую роль у формуванні експортних відносин України.

Протягом 2011 – 2015 рр. вітчизняні бджільні підприємства, всупереч складній політико-економічній ситуації в Україні, демонстрували активну бізнес-діяльність на зарубіжних ринках. Результати дослідження дають можливість зробити висновки, що під впливом неконтрольованих факторів у 2016 році матиме місце тенденція до збільшення обсягів продажу медової продукції на зарубіжних ринках вітчизняними підприємствами. Тому виробникам меду в Україні важливо уважніше розглянути та розвивати експортну діяльність оцінювати недоліки та переваги в організації бізнес-діяльності підприємства на зарубіжних ринках таких континентальних регіонів як Європа, Північна Америка, та деякі країни Азії, тому слід розглянути шляхи реалізації медової продукції на даних ринках збуту.

Потенційними можливостями медових виробників України в умовах експортної орієнтації бізнес-діяльності є підвищення обсягів експорту регіональними підприємствами-центрами закупівлі меду та медових продуктів. Також, наразі існує нагальна потреба у створенні інституційної основи для запровадження державної підтримки впровадження фінансових інструментів розвитку експорту, що забезпечить подальший розвиток і нарощування вітчизняного економічного потенціалу та закріплення на традиційних і нових ринках збуту. Україна має високі шанси стати глобальним лідером на світовому ринку меду.

Список використаних джерел:

1. Постанова Кабінету міністрів України № 656 від 14 квітня 2000 року [Електронний ресурс] // Офіційний вісник України. – 2000. – Режим доступу до ресурсу: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/656-2000-п>.

2. Види та властивості меду [Електронний ресурс] // Світ меду. – 2011. – Режим доступу до ресурсу: <http://www.svitmedu.com/properties.html>.
3. Державна служба статистики України [Електронний ресурс]. – 2015. – Режим доступу до ресурсу: <http://www.ukrstat.gov.ua>.
4. Кернасюк Ю. Медові перспективи [Електронний ресурс] / Юрій Кернасюк // Економічний гектар. – 2015. – Режим доступу до ресурсу: <http://www.agro-business.com.ua/ekonomichnyi-gektar/3457-medovi-perspektyvy.html>.
5. Мед має стати візитівкою України [Електронний ресурс] // АгроМаркет. – 2013. – Режим доступу до ресурсу: <http://www.honeyua.com/med-maye-staty-vizytivkoju-ukrayiny.html>.
6. Медовий шанс [Електронний ресурс] // Агробізнес. – 2014. – Режим доступу до ресурсу: <http://www.agrobusiness.com.ua/agrobusiness/technology/112-medovyi-shans.html>.
7. Медом намазано. Нові можливості для експорту. [Електронний ресурс] // Мій бізнес. – 2015. – Режим доступу до ресурсу: <https://msb.aval.ua/news/?id=24968>.
8. Офіційний сайт статистики Європи [Електронний ресурс] – Режим доступу до ресурсу: <http://ec.europa.eu/eurostat>.
9. Україна увеличила експорт меда в два рази [Електронний ресурс] // Дело. – 2014. – Режим доступу до ресурсу: https://delo.ua/business/ukraina-uvelichila-eksport-meda-v-dva-raza-285535/?supdated_new=1418211692
10. ТОП-5 крупнейших экспортеров меда в Украине [Електронний ресурс] // Інфоіндустрія. – 2016. – Режим доступу до ресурсу: <http://infoindustria.com.ua/top-5-krupneyshih-eksporterov-meda-v-ukraine/>.

Вінницький торговельно-економічний інститут КНТЕУ

ПЕРЕДУМОВИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ ВІТЧИЗНЯНОГО БІЗНЕСУ НА ОСНОВІ АУТСОРСИНГУ

У статті розглянуто один з інструментів, який дозволяє компаніям досягти успіху в бізнесі, а також мати конкурентні переваги на ринку. Досліджено основні види аутсорсингу за допомогою яких полегшить вихід компаніям на світовий ринок.

Ключові слова: *бізнес, аутсорсинг, бізнес-процеси, розвиток, ІТ-аутсорсинг.*

Займаючись бізнесом в умовах ринкової економіки, підприємці для того, щоб досягти успіху, безперервно вдосконалюють свій продукт, впроваджують механізми утримання існуючих та залучення нових клієнтів, застосовуючи передові технології, підвищують ефективність бізнес-процесів, знижують вартість використовуваних ресурсів. Одним з інструментів, який дозволяє компаніям досягти успіху в бізнесі - є делегування допоміжних бізнес-процесів аутсорсинговим компаніям й отримання за короткий проміжок часу наступних конкурентних переваг:

- впевненість в якісній і своєчасній підтримці, переданих на аутсорсинг бізнес-процесів, у потрібному обсязі і за обумовленою ціною. Під час укладання договору на аутсорсинг фіксується вартість і умови належної підтримки бізнес-процесів. У разі порушення умов договору, можливе застосування штрафних санкцій і в окремих випадках, компенсація заподіяної шкоди клієнту, яка може бути покрита за рахунок страховки професійної відповідальності провайдера послуг;

- вивільнення ресурсів на розвиток пріоритетних напрямків. Визначившись з провайдером послуг і зафіксувавши вартість і умови належного надання послуг, компанія концентрує всі свої людські і фінансові ресурси на вдосконалення та розвиток ключових бізнес-процесів, що впливають на лідерство компанії на ринку;

- доступ до кращих рішень організації бізнес-процесів на ринку. Вам не

потрібно досягати досконалості в допоміжних бізнес-процесах, підбираючи необхідну команду, витрачаючи кошти на її утримання і навчання, вирішувати проблему взаємозамінності співробітників, впроваджувати необхідні технології, удосконалювати матеріально-технічну базу. Провівши дослідження на ринку провайдерів послуг з підтримки необхідного Вам бізнес-процесу, Ви можете залучити в бізнес компанію, яка вже буде володіти персоналом необхідного рівня, мати стандартизовані бізнес-процеси, розвинену матеріально-технічну базу та впроваджені технології;

- гнучкість у прийнятті рішень. Передавши бізнес-процес на аутсорсинг, Ви можете регулювати рівень споживання послуг виходячи з Ваших потреб в конкретний момент. Також, Ви отримуєте можливість без проблем пройти будь-які пікові навантаження, не резервуючи при цьому людські ресурси, що обслуговують конкретний бізнес-процес.

Аутсорсинг - це інструмент управління підприємством, спрямований на підвищення ефективності та конкурентоспроможності діяльності, який передбачає укладання контракту між замовником і постачальником (аутсорсером) з метою виконання останнім як основних, так і другорядних бізнес-функцій замовника за певну плату, що зумовлює реорганізацію і оптимізацію підприємницької діяльності і, за необхідності, залучення тимчасового персоналу. Ефективність аутсорсингу підтверджує той факт, що сьогодні він розвивається швидкими темпами у всьому світі. Так, компанія Toyota здійснює лише проектування, складання і реалізацію продукції, в той час як багато комплектуючих деталей виробляють сторонні організації. Це зумовлено тим, що компанія передала на аутсорсинг значну кількість виробничих процесів, а в окремих випадках і весь виробничий цикл [1, с. 187].

В умовах посилення конкуренції і розвитку процесів глобалізації ринків та сучасного бізнесу, технології аутсорсингу набувають особливого значення. Наявність у компанії довгострокової аутсорсингової стратегії є, на думку провідних аналітичних агентств та відомих спеціалістів у цій галузі [1,3,4,5,6], є необхідною умовою успішного розвитку конкурентного бізнесу і його адаптації до мінливих ринкових умов. Для України аутсорсинг є новим діловим

інструментом розвитку бізнесу, що зумовило актуальність обраної теми дослідження. Таким чином, метою статті визначено пошук нових інструментів розвитку сучасного бізнесу, зокрема, на основі використання аутсорсингу. Результати. У 90-х роках деякі теоретики менеджменту вважали, що найважливішим фактором розвитку компанії та збереження конкурентоспроможності є поділ функцій на основні і другорядні, а потім передача всіх другорядних функцій спеціалісту в цій сфері. В ході дискусій на цю тему з'явилась концепція віртуальної організації, відповідно до якої, будь-яка функція, що не є основною повинна бути передана зовнішньому спеціалісту у цій сфері. Крім цього, відповідно до цієї теорії, завжди є організації, які будуть виконувати основні функції клієнта краще, ніж він сам – так чому б не передати на виконання і ці функції? Концепція віртуальної організації нова, але екстерналізація деяких функцій зовнішнім спеціалістам уже багато років практикується під різними назвами: виробництво по контракту, управління потужностями, аутсорсинг і інсоринг. Зазначимо, що аутсорсинг (від англ. outsourcing - використання зовнішніх джерел, або засобів) - це передача сторонньому підрядчику деяких бізнес-функцій або частки бізнес-процесу компанії. Аутсорсинг дозволяє підвищити ефективність виконання певних функцій в галузі інформаційних технологій, постачання, обслуговування, фінансів, забезпечення персоналом і навіть виробництва. Компанія-замовник може, використовуючи аутсорсинг другорядних функцій, концентруватися на тих функціях, які властиві саме їй, на своїй специфіці. На відміну від субпідряду, аутсорсинг - це стратегія управління компанією, а не просто вид партнерської взаємодії, він припускає певну реструктуризацію внутрішньокорпоративних процесів і зовнішніх відносин компанії [1, с. 156]. Розмежовують такі поняття, як аутсорсинг інформаційних технологій (ІТ-аутсорсинг) і аутсорсинг бізнеспроцесів. За такої класифікації кожен вид піддається конкретному опису, і, крім того, окремо виділений ІТ-аутсорсинг, який вимагає докладного розгляду, по-перше, як родоначальник сучасного аутсорсингу, а по-друге, як лідер ринку аутсорсингу. Компанії, як правило, починають використання схеми аутсорсингу, в першу чергу, з ІТ-

аутсорсингу, плавно переходячи до решти видів. Проте можна виділити ще і виробничий аутсорсинг, який останнім часом відіграє все більшу роль в діяльності ряду компаній та аутсорсинг у сфері послуг [8, с. 285].

Види аутсорсингу, які існують на теперішній час у світовій практиці зображено на рис.1 [4, с. 56].

Аутсорсинг інформаційних технологій (ІТ-аутсорсинг) - це передача спеціалізованій компанії повністю або частково функцій, пов'язаних з інформаційними технологіями, а саме обслуговування мережевої інфраструктури; проектування і планування автоматизованих бізнес-систем з подальшим постійним розвитком і супроводом; системна інтеграція; розміщення корпоративних баз даних на серверах спеціалізованих компаній; створення і підтримка публічних web-серверів; управління інформаційними системами; придбання в лізинг комп'ютерного устаткування, офшорне програмування.

Рисунок 1. Види аутсорсингу

Активний розвиток ІТ-аутсорсингу у всьому світі, окремими фахівцями [2,с.268; 7,с.270] пояснюється тим, що у зв'язку зі стрімким розвитком технологій компаніям складно самотійно відстежувати появу технологічних новин і своєчасно впроваджувати їх, не маючи великого штату технічних фахівців. Компаніям, як правило, вигідніше залучати досвідчені організації зі штатом висококваліфікованих фахівців в галузі інформаційних технологій, ніж створювати і розширювати власні спеціальні підрозділи.

Можна назвати такі основні види аутсорсингу:

- ІТ-аутсорсинг, що охоплює розробку та тестування програмних продуктів, сервісне обслуговування, локалізацію програмного забезпечення, мережеві послуги, ІТ-консалтинг;

- виробничий аутсорсинг, у складі якого виділяють основний та допоміжний аутсорсинг;

- аутсорсинг бізнес-процесів таких як, управління інтелектуальними ресурсами, надання гарантійних, фінансових і бухгалтерських послуг, створення call-центрів або центрів прийому і обслуговування дзвінків, управління персоналом, здійснення лізингових і логістичних операцій, проведення рекламних заходів;

- аутсорсинг персоналу (аутстафінг)[9, с.89].

ІТ-аутсорсинг передбачає передачу функцій у сфері інформаційних технологій, зовнішньому спеціалізованому виконавцю послуг. Його можна поділити на три типи: 1) професійний, який зумовлений тим, що аутсорсер має кращих спеціалістів ніж у замовника; 2) виробничо-технологічний причиною якого є те, що аутсорсер має необхідні технічні і професійні потужності; 3) фінансово-адміністративний - аутсорсер здійснює керування окремими проектами для прискорення їх виконання та зниження собівартості [10, с. 214].

Не дивлячись на швидкий розвиток, аутсорсинг бізнес-процесів ще не досить поширений в Україні. Це пояснюється невисоким ступенем мобільності фірм, компанії побоюються втратити контроль або ексклюзивну інформацію, довірити стороннім комерційні таємниці. Проте вважається, що повний

аутсорсинг бізнес-процесів поступово стане звичною справою для крупних вітчизняних компаній. Прогнозується поява великої кількості постачальників послуг, які або займатимуть невеликі ніші, або орієнтуватимуться на найширше коло завдань.

Ключовим критерієм рішення про аутсорсинг виступає оцінка ефективності використання даного інструменту. Така оцінка повинна проводитися з врахуванням індивідуальних особливостей кожної компанії і включати не тільки економію ресурсів, але і економію, пов'язану зі скороченням кількості об'єктів управління і контролю. В той же час, при прийнятті позитивного рішення про передачу тієї чи іншої функції на аутсорсинг, важливо пам'ятати про необхідність поточного моніторингу ефективності аутсорсингу. Дуже важливо контролювати, чи призводить використання аутсорсингу до позитивного ефекту. Необхідно зазначити, що позитивний ефект може виражатися як у вигляді безпосередньої економії ресурсів на виконання тієї чи іншої функції, так і в підвищенні якості виконання функції.

Моніторинг ефективності дозволить вчасно відмовитися від аутсорсингу у випадку, коли витрати, пов'язані з оплатою послуг аутсорсера, перевищуватимуть суму економії, пов'язану з відмовою від даної функції. Але необхідно пам'ятати, що не існує єдиного рецепту для всіх компаній, і в кожному окремому випадку ефективність використання аутсорсингу залежить від індивідуальних особливостей компанії і умов, що склалися на ринку.

В цілому, аутсорсинг є гнучким менеджерським рішенням, що дозволяє шукати необхідні ресурси на зовнішньому ринку і - з відносно невеликими транзакційними витратами - вибирати постачальників. Крім того, аутсорсинг не виключає можливості, що після набуття досвіду діяльності в даному напрямку за допомогою аутсорсингу, компанія вважатиме за доцільне відкрити власний спеціалізований виробничий або сервісний підрозділ. Рішення про використання аутсорсингу вимагає порівняльного аналізу розвитку ресурсу всередині компанії і отримання ресурсів у сторонньої фірми. Більш того, моніторинг прийнятих рішень слід проводити як постійну стратегічну програму.

Слід зазначити, що не дивлячись на труднощі, які виникають через нерозвиненість вітчизняного ринку і законодавства, існують і деякі особливості, завдяки яким використання аутсорсингу в нашій країні особливо перспективне.

В українських умовах компаніям-виробникам важливі не тільки підвищення якості і зниження ціни для отримання конкурентної переваги, але і збільшення фінансової стійкості, яку можна одержати при раціональному вживанні аутсорсингу.

Використання аутсорсингу, полегшить компаніям вихід на світовий ринок, оскільки завдяки підвищенню ефективності діяльності компанії без крупних додаткових інвестицій в нові дорогі технології дозволить сфокусуватися на пріоритетних напрямках. Аутсорсинг є новим інструментом розвитку сучасного бізнесу, за цією інновацією велике майбутнє.

Список використаних джерел:

1. Аутсорсинг: создание высокоэффективных и конкурентоспособных организаций: Учеб. пособие / Под ред. проф. Б.А. Аникина.– М: ИНФРА-М, 2003. – 187 с.

2. Зинченко Ю.А. IT-аутсорсинг как эффективное средство интернационализации российского предпринимательства / Ю.А. Зинченко // Материалы V Международной научно-практической конференции студентов, аспирантов и молодых ученых «Страны с переходной экономикой в условиях глобализации» (29-31 марта 2006, г. Москва). – Т.1. – М., 2006. – С.268-272.

3. Календжян С.О. Аутсорсинг и делегирование полномочий в деятельности компаний: Монография / С.О. Календжян. – М.: Дело, 2003. – 272 с.

4. Курьянович В. Реструктуризация фирмы и переход на аутсорсинг / В. Курьянович //Sales bussiness: Продажи. – 2005. – №4. – Режим доступа: www.salespro.ru.

5. Лески Ц. Аутсорсинг как долговременная стратегия / Ц. Лески //Научные и технические библиотеки. – 2004. – №5. – С.114-118.

6. Таймал Р. Аутсорсинг стає популярною бізнес-моделью / Р. Таймал, И. Пичугин // Комерсантъ. – 2001. – №15. – С.22-29.

7. Хейвуд Дж.Б. Аутсорсинг: в пошуках конкурентних переваг / Дж.Б. Хейвуд; Пер. з англ. Н.Е. Метоль, И.С. Половицы; Под ред. И.С. Половицы. – М.: Вільямс, 2002. – 174 с.

8. Baden-Fuller C. Outsourcing to outmanoeuvre: outsourcing re-defines competitive strategy and structure / C. Baden-Fuller, D. Targett, V. Hunt // European Management Journal. – 2000. – Vol. 18 (3). – P. 285-295.

9. Загородній А.Г. Аутсорсинг та його вплив на витрати підприємства / А.Г. Загородній, Г.О. Партин // Фінанси України. – 2009. – №9(166). – С. 87- 97.

10. Куцин Є.М. Теоретичні та прикладні аспекти аутсорсингу / Є.М. Куцин // Вісник Хмельницького національного університету. – 2011. – №1. – С. 213-217.

УДК 658.01

І.І. Поліщук, к.е.н.

Вінницький торговельно-економічний інститут КНТЕУ

ОСОБЛИВОСТІ СУЧАСНОГО ЕТАПУ ФОРМУВАННЯ ТА

УПРАВЛІННЯ МАРКЕТИНГОВИМ ПОТЕНЦІАЛОМ ПІДПРИЄМСТВА

Розкрито основні існуючі підходи щодо формування та оцінювання маркетингового потенціалу підприємства. Наведено авторські коментарі. Розкрито авторський підхід щодо класифікації та виокремлення складових управління маркетинговим потенціалом підприємства в сучасних умовах.

Ключові слова: *потенціал, маркетинговий потенціал, структуризація, оцінювання, управління, ринок.*

Сучасні динамічні соціально-економічні процеси, поглиблення міжнародної інтеграції, зростання конкуренції в більшості галузей і сфер діяльності, інтенсивність інноваційних процесів, все більше проникнення на національний ринок закордонної продукції, яка часто витісняє вітчизняну в

силу переваг за ціною і маркетинговими технологіями докорінно змінюють низку істотних умов зовнішнього середовища господарювання українських підприємств та впливають на ефективність їх діяльності.

Виокремлені фактори і умови привели до необхідності істотних змін в практиці діяльності вітчизняних підприємств, оскільки традиційна політика підприємств на ринку швидко втрачає свою ефективність і призводить до падіння продажів і втрати частки ринку. Одним з ключових ресурсів підвищення ефективності діяльності підприємств є використання маркетингового підходу, формування та використання маркетингового потенціалу.

Цілі статті полягають у ідентифікації особливостей сучасного етапу формування маркетингового потенціалу підприємства та обґрунтуванні перспектив його розвитку.

Дослідження проблем формування та оцінювання маркетингового потенціалу займалися відомі науковці та практики, такі як: Б. Андрушків, Н. Аткина, Л. Балабанова, В. Баранчєєв, М. Божко, Н. Краснокутська, Е. Лапін, Р. Марушков, І. Отенко, Є. Попов, О. Федонін, В. Хомяков та інші. Значний внесок у розвиток теорії та практики маркетингу внесли: А. Арзямов, А. Берлін, Е. Голубков, Ф. Котлер, О. Лабурцева, Н. Чухрай та інші.

Однак у сучасних наукових публікаціях відсутня єдина думка щодо сутності і структуризації маркетингового потенціалу, його ролі в структурі сукупного потенціалу підприємства, комплексного підходу до управління процесами його формування та використання. Також відсутня зрозуміла і ефективно функціонуюча на практиці, методика кількісної оцінки маркетингового потенціалу промислових підприємств. Саме тому, виникає необхідність у науковому обґрунтуванні теоретико-методологічних основ управління конкурентоспроможністю та результативністю діяльності підприємства за рахунок оптимізації маркетингової діяльності та розробки механізму управління маркетинговим потенціалом і практичних рекомендацій щодо його впровадження в діяльність підприємства.

У спеціалізованій літературі з маркетингу, в основному, представлені методи вивчення зовнішнього середовища діяльності підприємства, а також рекомендації щодо розробки програм маркетингу, у меншій мірі, висвітлені способи і маркетингові технології закріплення і утвердження позицій підприємства на ринку. Проте, ця концентрація досвіду ринкових відносин у теорії і практиці маркетингу являє собою серйозну науково-методичну базу розвитку вітчизняного бізнесу.

У сучасних ринкових умовах в Україні, враховуючи загальнонаціональне прагнення до євроінтеграції, складно припустити в найближчі роки масовий вихід українських підприємств на міжнародні ринки. На це здатні лише окремі підприємства. Проте, прагматичний підхід приводить до доцільності всебічного і масового пізнання вітчизняним бізнесом важливих категорій, понять і прийомів, якими оперує маркетинг як на українському, так і на міжнародному ринку.

Маркетинг сьогодні визнається більшістю дослідників і практиків новим напрямком організації діяльності підприємств, який базується на вивченні ринку як такого та, зокрема, формуванні маркетингового потенціалу, що сприяє посиленню позиції підприємства в умовах конкурентної боротьби. Сучасний маркетинг означає поєднання інформації, знань і маркетингових дій. Маркетингове управління вимагає від підприємства доступу до знань та інформації, що дає змогу досягнути конкурентні переваги у сфері його діяльності.

Пріоритет ринкових взаємодій та ефективність діяльності підприємства досягаються використанням інструментів маркетингового управління, які впливають на регулювання позиції на ринку шляхом планування, організації та контролю виконання. Маркетингове управління є сучасною ринковою концепцією, що ґрунтується на максимальній орієнтації всього підприємства на ринок і прийняття управлінських рішень з урахуванням потреб ринку та можливостей (оцінки) маркетингового потенціалу самого підприємства [1].

Аналізуючи наукові напрацювання, можна виділити кілька специфічних підходів до формування та оцінки маркетингового потенціалу. При цьому, маємо на увазі, що він є частиною економічного потенціалу, а, отже, в основу його оцінки може бути покладено ресурсний або результатні підходи. Більш повну оцінку інструментів впливу на маркетингові результати можна отримати, використовуючи ресурсний підхід.

Науковці виділяють два види оцінки маркетингового потенціалу: об'єктивну і суб'єктивну. Базою для об'єктивної оцінки маркетингового потенціалу є динаміка показників фінансово-господарської діяльності, що безпосередньо залежать від ефективності маркетингової діяльності: обсягу продажів, частки ринку, прибутку, коефіцієнтів ліквідності, показників структури капіталу, коефіцієнтів рентабельності, коефіцієнтів ділової активності, інвестиційних критеріїв [2].

Не можна повністю погодитися з таким підходом, так як фінансові показники в більшій мірі характеризують фінансовий потенціал підприємства, тоді як перелік показників, безпосередньо пов'язаних з ринковою активністю явно недостатній. Для отримання суб'єктивної оцінки маркетингового потенціалу, згідно із твердженнями науковців, потрібно провести експертне опитування менеджерів і зовнішніх експертів для отримання бальних оцінок наступних параметрів: ефективність товарної політики, темпи оновлення асортименту, відповідність цін рівню якості продуктів, відповідність цін рівню цін конкурентів, повнота охоплення сегментів ринку, територіальне охоплення ринку, ефективність маркетингових комунікацій, оплата праці [3] та ін.

Суб'єктивність методу експертних оцінок спростовується багатьма авторами, тому, швидше за все, мова йде про можливість кількісної та якісної оцінки, а не про суб'єктивні і об'єктивні критерії. На нашу думку, метод експертних оцінок досить об'єктивний і є випадки, коли ніякий інший метод не дозволить отримати комплексну оцінку, зокрема, якщо досліджувана величина складається з безлічі компонентів, логічна адаптованість яких можлива, але відмінність в одиницях вимірювання не дозволяє здійснювати їх складання. Саме таким і є маркетинговий потенціал підприємства.

Окремі науковці вважають, що виявити приховані резерви в розвитку системи управління і збільшити віддачу від більш обґрунтованого застосування передового економічного інструментарію може оперативна оцінка маркетингового потенціалу [4]. Для цього пропонується використовувати показник задоволеності споживачів (покупців, клієнтів) як визначальний рівень розвитку маркетингового потенціалу.

Традиційно вважається, що оцінити рівень задоволеності можна за допомогою відгуків споживачів про якість продукції, оцінки частоти повторного звернення для розміщення замовлення, відстеження числа звернень нових споживачів за рекомендацією постійних споживачів продукції підприємства, визначення кількості рекламаций від споживача за якістю, комплектності та строків поставки продукції. Однак, з точки зору, Є Попова, стосовно вирішення проблеми оцінки маркетингового потенціалу, необхідно вимірювати рівень взаємовідносин з ключовими споживачами, застосовуючи рейтинг основних критеріїв, залежно від особливостей продукції і класифікації споживачів. Зокрема, пропонуються такі показники, як: частка підприємства в бізнесі клієнта (споживача); частка продукції, зданої з першого пред'явлення; частка продукції, на яку не отримані рекламации, в загальній кількості зданої продукції; частка продукції, на яку від замовника отримані невідповідності, не оформлені у вигляді рекламаций, але визнані підприємством, в загальній кількості зданої продукції.

На наш погляд, дані показники характеризують маркетинговий потенціал не в повному обсязі, а вибірково. Крім того, не можна стверджувати, що вагомість складових маркетингового потенціалу можна вважати універсальною. Швидше за все, вона буде мати різні значення в залежності від специфіки ринку діяльності підприємства, галузі, асортименту товарів та послуг.

Є. Попов [5] пропонує оцінювати функціональний, аспектний і дивізіональний рівень маркетингового (ринкового) потенціалу. На більш загальному функціональному рівні він виводить залежність ресурсного рівня потенціалу маркетингу від: потенціалу маркетингового інструментарію

(методичний); потенціалу маркетингового персоналу (людських ресурсів); потенціалу маркетингових матеріальних ресурсів; потенціалу маркетингових інформаційних ресурсів підприємства.

Другий рівень маркетингового потенціалу у Є. Попова [5] – аспектний. Він є більш детальним і може бути представлений різними аспектами відзначених ресурсів. Так, різними сторонами потенціалу маркетингового інструментарію є потенціали аналітичний, виробничий і комунікативний.

Більш детальний, третій – дивізіональний рівень описує зміст потенціалів другого рівня залежно від розділів апарату маркетингу. Класичними розділами (дивізіонами) комплексу маркетингового інструментарію є [5]: маркетингові дослідження, маркетингові інформаційні системи, сегментація ринку, розробка товарів, ціноутворення, збут і просування товарів. В цілому, виділені компоненти можна продовжувати розбивати на складові для того, щоб на їх основі знаходити більш узагальнені величини.

В результаті чисельна оцінка потенціалів на кожному рівні дозволяє провести оцінку потенціалу маркетингу всього підприємства або групи підприємств. На нашу думку, підхід Є. Попова, який передбачає деталізацію інтегрального показника маркетингового потенціалу, можна використовувати, однак, на практиці він вимагатиме значних затрат часу.

Узагальнюючи, слід зауважити, що до оцінки маркетингового потенціалу має застосовуватись системний підхід, який передбачає врахування елементів маркетингової системи. В організаційному механізмі управління маркетинговим потенціалом можна виокремити «жорсткі» і «м'які» елементи (рис. 1).

Отже, маркетинговий потенціал в процесі управління необхідно розглядати, як композицію ряду елементів, які, в свою чергу, є композицією більш деталізованих складових. Крім того, маркетинговий потенціал є складовою частиною ринкового потенціалу підприємства, що характеризує взаємовідносини підприємства з ринковим середовищем.

Маркетингові ресурси складаються з трудових, матеріальних, інформаційних, інноваційних, часових і не ідентифікуються з загальними ресурсами підприємства. При цьому трудовим ресурсам відводиться провідна роль.

Рисунок 1. Складові управління маркетинговим потенціалом підприємства

Класифікація маркетингового потенціалу підприємства за основними класифікаційними ознаками дає підстави для висновку, що маркетинговий потенціал не є усталеною категорією, а постійно трансформується під впливом оточуючого середовища. З іншої сторони, відсутність спрямованості маркетингового потенціалу на збільшення конкурентоспроможності підприємства не тільки на внутрішньому, а й на зовнішніх ринках є головною стратегічною задачею формування маркетингового потенціалу підприємств на сучасному ринку за умови міжнародної інтеграції. Саме тому, на нашу думку, доцільним є, в процесі обґрунтування управлінських рішень, поділ маркетингового потенціалу за рівнем його інтегрування у зовнішньоекономічне середовище на маркетинговий потенціал, орієнтований на зовнішній ринок та маркетинговий потенціал, орієнтований на внутрішній ринок.

Список використаних джерел:

1. Бондаренко В.М. Маркетинговий менеджмент: Навчальний посібник / В.М. Бондаренко, І.І. Поліщук, В.В. Шарко. – Вінниця: Видавничо-редакційний відділ ВТЕІ КНТЕУ, 2016. – 224 с.
2. Международный менеджмент / под ред. С.Э. Пивоварова, Д.И. Баркана, Л.С. Тарасевича, А.И. Иайзеля. СПб. : Питер, 2000. – 569 с.
3. Воронкова А. Е. Стратегическое управление конкурентоспособным потенциалом предприятия: диагностика и организация / А. Э. Воронкова. – Луганск, 2000. – 315 с.
4. Лапин Е.В. Оценка экономического потенциала предприятия: Монография / Е. В. Лапин. – Сумы : Унив. кн., 2004. – 360 с.
5. Федонін О.С. Потенціал підприємства: формування та оцінка : Підруч. для студ. ВНЗ / О. С. Федонін, І.М. Рєпіна, О.І. Олексюк. – К.: КНЕУ, 2004. – 316 с.

ТЕОРЕТИЧНІ ТА ПРАКТИЧНІ АСПЕКТИ СУЧАСНОГО ТОВАРОЗНАВСТВА

УДК 536.248

Б.П. Авксентюк, д.т.н.

Вінницький торговельно-економічний інститут КНТЕУ

В.В. Овчинников, к.т.н.

Інститут теплофізики ім. С.С. Кутателадзе СО РАН

ТРЕТЯ КРИЗА ТЕПЛОВІДДАЧІ ПРИ НЕСТАЦІОНАРНОМУ ВИДІЛЕННІ ТЕПЛА В УМОВАХ ВІЛЬНОЇ КОНВЕКЦІЇ

Представлені результати експериментальних досліджень криз тепловіддачі при ступінчастому підведенні тепла до нагрівача, коли розпад метастабільної рідини відбувається у вигляді фронтів випаровування. Наводяться дані по динаміці розвитку третьої кризи тепловіддачі при насиченні. Показано, що під паровим формуванням, що виникло в результаті розповсюдження фронтів випаровування, мікрошар рідини відсутній.

Ключові слова: *третья криза тепловіддачі, нестационарне підведення тепла, вибухове кипіння, фронт випаровування.*

Інтерес до досліджень перехідних процесів при кипінні, включаючи кризи тепловіддачі, обумовлений необхідністю забезпечення стійкого охолодження поверхонь нагріву сучасних енергонапружених апаратів при локальних теплових обуреннях в елементах обладнання. Висока інтенсивність знімання тепла при бульбашковому кипінні зберігається лише до певної густини теплового потоку, вище за якої порушується контакт рідини з теплонапруженою поверхнею, що веде до різкого зменшення тепловіддачі (кризи). Безаварійна робота пристроїв з рідинним теплоносієм в значній мірі визначається правильним вибором режимних параметрів, що виключає можливість виникнення кризи тепловіддачі.

У роботах [1-3] при дослідженні кипіння лужних металів і органічних рідин в умовах вільної конвекції при стаціонарному підведенні тепла виявлений

новий різновид кризи тепловіддачі, коли перехід від однофазної конвекції до плівкового режиму кипіння обумовлений розповсюдженням фронтів випаровування. Для цього різновиду процесу кипіння введений термін «третья криза тепловіддачі». Показано, що густина теплового потоку, при якій можливе виникнення третьої кризи тепловіддачі, може бути суттєво нижча за критичну густину теплових потоків при бульбашковому кипінні $q_{кр1}$. Визначена область режимних параметрів, коли можлива реалізація цього різновиду криз в умовах вільної конвекції [1, 2, 4, 5].

До теперішнього часу опубліковано багато робіт, присвячених експериментальному дослідженню тепловіддачі, включаючи кризи при нестационарному тепловиділенні (наприклад, [6-10]). Особливість представлених в даній роботі результатів досліджень криз тепловіддачі при ступінчастому підведенні тепла до нагрівача полягає в тому, що розпад метастабільної рідини відбувався у вигляді розповсюдження фронтів випаровування. Наводяться дані по динаміці розвитку криз тепловіддачі при насиченні.

1. Методика вимірювань. Досліди проводилися при насиченні з толуолом марки ХЧ в умовах вільної конвекції. Нагрівач виготовлений з платиного дроту діаметром 100 мкм і довжиною 68 мм. Нагрівач в робочому об'ємі розташовувався горизонтально. Рівень рідини над ним становив 65 мм. У рідині на рівні нагрівача і в паровій області розташовувалися термометри для вимірювання температур рідини і пари в робочому об'ємі.

Нагрівання здійснювався пропусканням електричного струму безпосередньо через нагрівач, на який подавався імпульс напруги у вигляді сходинки з крутизною фронту порядку 10^4 В/с. Параметри електричного імпульсу задавалися регулюванням напруги на джерелі живлення з системою електронної стабілізації напруги. Система управління працювала з частотою 50 кГц, забезпечуючи досить високий ступінь надійності. Нагрівач використовувався також в якості термометра опору. Попередньо в стаціонарних умовах визначалася залежність електричного опору нагрівача від температури.

У робочому об'ємі розташовувався акустичний датчик тиску, який використовувався для реєстрації початку пароутворення. Перед накиданням потужності на нагрівач проводилися вимірювання тиску і температур рідини і пари в робочому об'ємі. Вимірювання в нестационарному режимі здійснювалися за допомогою підключеного до персонального комп'ютера програмованого чотиріканального 12-розрядного аналого-цифрового перетворювача з часовим дозволом 11,2 мкс на канал. Подача напруги на нагрівач та опитування датчиків здійснювалися автоматизованим контрольно-вимірювальним комплексом, керованим за допомогою спеціальної програми. За вимірними значеннями струму і напруги розраховувалися електричний опір і електрична потужність, що виділяється в нагрівачі. За температурної залежності електричного опору визначалася середня температура нагрівача. Проводилися відео зйомки процесу пароутворення на нагрівачі.

Досліди проводилися при тисках толуолу в робочому обсязі $2,3 \div 2,7$ кПа. Температура насичення на поверхні нагрівача визначалася з урахуванням ваги стовпа рідини.

Залежності середньої температури нагрівача і потужності, що виділяється в нагрівачі, від часу при різних значеннях потужності апроксимувалися кусочно-гладкими функціями (середньоквадратична помилка апроксимацій відповідала похибці вимірювань). Ці функції використовувалися для розрахунку середньоінтегральної по поверхні нагріву значень густини теплового потоку, що відводиться від нагрівача в різні моменти часу, за формулою (1):

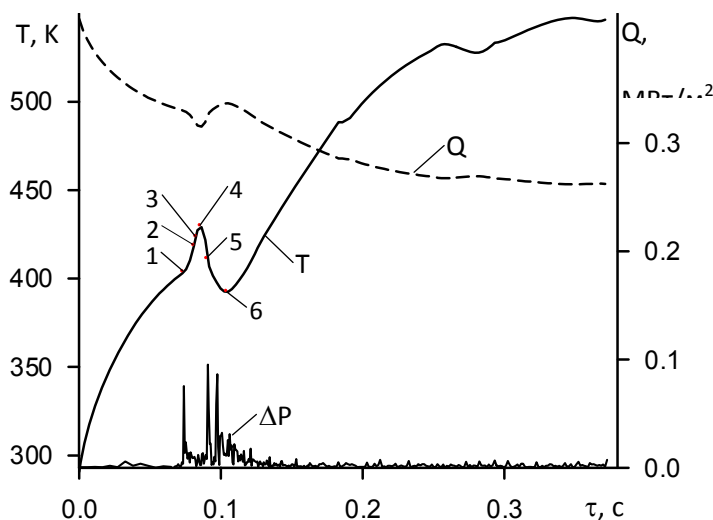
$$q_{liq}(\tau) = Q(\tau) - \frac{d \cdot \rho \cdot c_p}{4} \cdot \frac{dT(\tau)}{d\tau}, \quad (1)$$

де Q – швидкість генерації тепла в нагрівачі; τ - час; d , c_p , ρ - діаметр, теплоємність і густина нагрівача, відповідно; T - середня температура нагрівача.

2. Результати експериментів. Відео зйомки показали, що у всіх дослідах, коли виникала криза тепловіддачі при накиді теплової потужності, пароутворення в метастабільній рідині відбувалося у вигляді фронтів випаровування.

На рис. 1, 2 наведені експериментальні дані, що ілюструють динаміку розвитку третьої кризи тепловіддачі при насиченні.

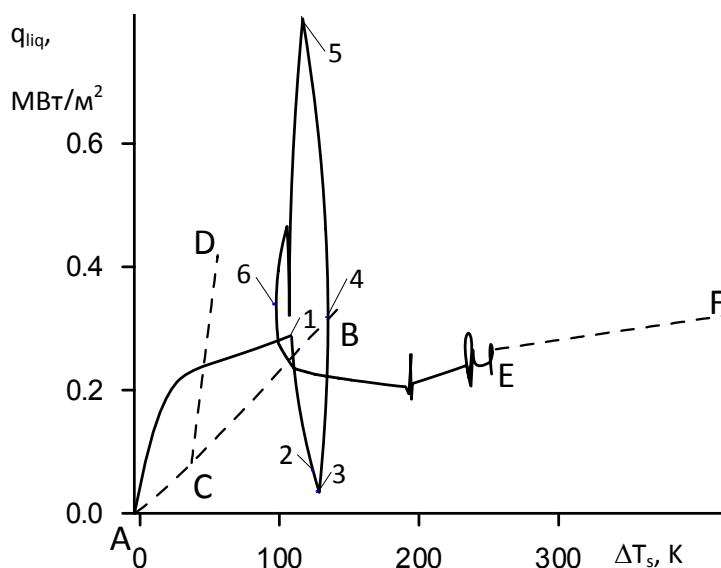
Значення середньої температури нагрівача T в залежності від часу при початковій швидкості генерації тепла в нагрівачі $Q_0 = 0,42 \text{ МВт/м}^2$ представлені на рис. 1.

Рисунок 1. Значення середньої температури нагрівача T , значення швидкості тепловиділення в нагрівачі Q і імпульс тиску ΔP залежно від часу. $Q_0 = 0,42 \text{ МВт/м}^2$, $P = 2,6 \text{ кПа}$

Тиск P в робочому об'ємі становив 2,6 кПа. Тут же наведені значення швидкості тепловиділення в нагрівачі Q і імпульс тиску ΔP , який виникав у акустичному датчику тиску при кипінні. Залежність густини теплового потоку, що відводиться від поверхні нагрівача, від перегріву поверхні нагрівача ΔT_s щодо температури насичення представлена на рис. 2 (безперервна лінія). Тут же для порівняння наведені дані, отримані при квазістаціонарному нагріванні (штрихові криві): крива АСВ відповідає режиму однофазної конвекції в рідині, CD - режиму бульбашкового кипіння, EF - режиму плівкового кипіння. Точка D відповідає першій критичній густині теплового потоку.

Після накидання потужності тепловіддача від нагрівача здійснювалася теплопровідністю (ділянка А - 1 на рис. 1, 2). Закипання сталося через 73,5 мс після накидання потужності при перегріванні 108,6 К (точка 1 на рис. 1, 2).

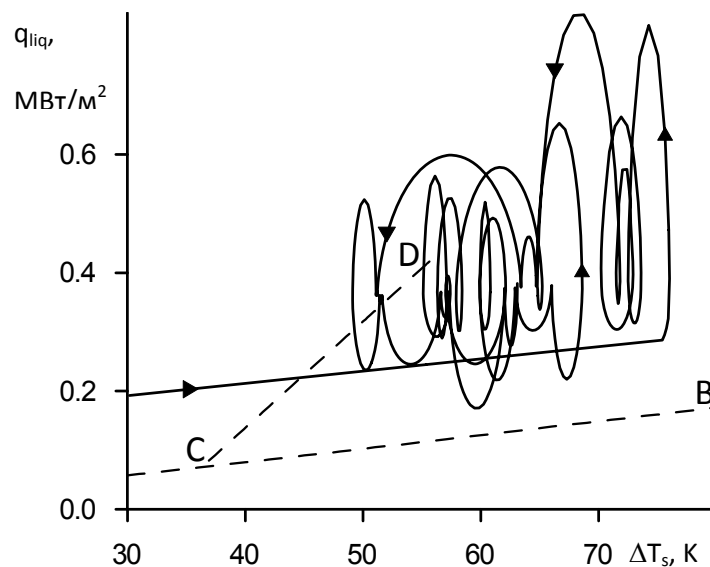
Рисунок 2. Густина теплового потоку q_{liq} , що відводиться від поверхні нагрівача, залежно від перегріву нагрівача ΔT_s щодо температури насичення (режимні параметри див. на рис. 1)

Тепловий потік, що відводиться в рідину, в цей момент дорівнював 0,29 МВт/м². Початкова бульбашка виникла на відстані 11 мм від краю нагрівача. Швидкість фронту випаровування $V_{фр}$ в цьому досліді склала 7,7 м/с. Фронти випаровування поширилися на всю тепловіддаючу поверхню за 7,4 мс (точка 2). Після закипання амплітуда акустичного сигналу і швидкість зростання температури нагрівача збільшилися, а густина теплового потоку, що відводиться від нагрівача, почала знижуватися. Після поширення фронтів на всю тепловіддаючу поверхню продовжувалося зростання температури нагрівача, а амплітуда акустичного сигналу знизилася. Густина теплового потоку, що відводився, зменшилася до 0,034 МВт/м² при $\tau_b = 8,6$ мс (точка 3 на рис. 1, 2), а температура нагрівача збільшилася до 429 К при $\tau_b = 12$ мс (точка 4) (τ_b - час, що відраховується з моменту закипання). Потім тепловий потік, що відводився, збільшувався до 0,8 МВт/м² при $\tau_b = 17,2$ мс (точка 5), що суттєво

перевищує значення $q_{кр1}$, а температура нагрівача знижувалася до 392 К при $\tau_b = 30$ мс (точка б). Процес супроводжувався збільшенням амплітуди акустичного сигналу. У той же час відбувалося часткове руйнування, деформація, відрив парового формування від поверхні нагрівача. На наступній стадії температура нагрівача збільшувалася до значення, відповідного стаціонарному режиму плівкового кипіння.

При накиданні густини теплового потоку, що дорівнює $0,8 q_{кр1}$, і перегрівів перед скипанням нижче 64 К на поверхні нагрівача після закипання встановлювався режим нестійкого бульбашкового кипіння. В діапазоні $\Delta T_s = 64 \div 72$ К закипання могло призводити або до бульбашкового режиму кипіння, або до плівкового. При більш високих перегрівів перед скипанням завжди виникала криза тепловіддачі.

Значення густини теплового потоку, що відводиться від поверхні нагрівача, в залежності від перегріву нагрівача щодо температури насичення для випадку переходу до бульбашкового режиму кипіння наведені на рис. 3.

Рисунок 3. Густина теплового потоку q_{liq} , що відводиться від поверхні нагрівача, залежно від перегріву нагрівача ΔT_s щодо температури насичення для випадку переходу до бульбашкового режиму кипіння $Q_0 = 0,37 \text{ MW/m}^2, P = 2,6 \text{ кПа}$

Позначення кривої кипіння при квазістаціонарному нагріванні нагрівача ті ж, що на рис. 2. Стрілками показано напрямки зміни в часі величини q_{liq} .

Після закипання виникла звичайна парова бульбашка (фронти випаровування не виникли) і температура нагрівача відразу стала зменшуватися, а потім стали відбуватися її циклічні коливання, обумовлені утворенням на поверхні нагрівача бульбашок. При цьому відбувалося періодичне збільшення і зменшення відведеного від нагрівача теплового потоку. На рис. 3 можна бачити, що цей перехідний процес в координатах $q_{liq} - \Delta T_s$ відбувається у вигляді обертання проти годинникової стрілки навколо центра, який зміщується від точки закипання до відповідної точки, розташованій на кривій квазістаціонарного бульбашкового режиму кипіння.

3. Обговорення результатів вимірювань. Дослідження динаміки розвитку третьої кризи тепловіддачі при ступінчастому тепловиділенні на нагрівачі малого діаметра, проведені при насиченні, показали, що під паровим утворенням, яке виникло в результаті поширення фронту випаровування, мікрошар рідини відсутній. На поверхні нагрівача відбувається процес вибухового кипіння - розпад метастабільної рідини в пристінному шарі відбувається у вигляді розповсюдження фронтів випаровування, а тепловіддача від нагрівача зменшується. Незважаючи на те, що швидкість поширення фронту випаровування на порядок вище швидкості випаровування рідини на ньому, після проходження фронту на поверхні нагрівача залишковий шар рідини або відсутній, або він настільки тонкий, що його випаровування не здійснює суттєвого впливу на динаміку температури робочої ділянки.

На підставі викладених вище результатів експериментальних досліджень пропонується наступний механізм виникнення третьої кризи тепловіддачі при насиченні. При перегріві рідини на поверхні нагрівача перед скипанням вище порогових значень на поверхні парової бульбашки, що росте на нагрівачі, розвивається нестійкість [11]. Це призводить до формування фронтів випаровування [12], які поширюються в метастабільній рідині з постійною в часі швидкістю. Швидкість їх поширення сильно залежить від перегріву і при великих перегрівіах може досягати десятків метрів в секунду.

Парове утворення, що виникло в результаті поширення фронтів випаровування, ізолює поверхню нагрівача від основної маси рідини, що призводить до зменшення тепловіддачі (ділянка 1-2 на рис. 1, 2). Після поширення фронтів випаровування на всю поверхню нагрівача триває зростання поперечного розміру парового утворення до розмірів, які суттєво перевищують товщину парової плівки при стаціонарному плівковому кипінні. Тому зменшення тепловіддачі відбувається до значень суттєво менших, ніж при стаціонарному плівковому режимі кипіння (ділянка 2-3).

Після стадії розширення парового утворення настає стадія його стиснення. На міжфазній поверхні рідина - пара внаслідок нестійкості Тейлора ростуть обурення. Відбувається часткове руйнування парового утворення і відривання його від нагрівача. Частина поверхні нагрівача змочується рідиною. На цій стадії (ділянка 3-5) тепловіддача збільшується. Густина теплового потоку, що відводиться від нагрівача, досягає значень, що суттєво перевищують $q_{кр1}$. Потім на частині поверхні нагрівача, ізолюваної від маси рідини залишками парового утворення, внаслідок низької тепловіддачі відбувається зростання температури. Парова плівка поширюється на всю поверхню нагрівача, і на нагрівачі встановлюється стаціонарний режим плівкового кипіння.

Результати експериментів для квазістаціонарного режиму, наведені на рис. 2, 3 усереднені за часом і об'ємом нагрівача. В описаних вище експериментах проводилися дослідження зміни в часі величин, усереднених за об'ємом нагрівача. Незважаючи на таке усереднення, виміряні значення суттєво відрізняються від значень усереднених за часом. Відмінність локальних значень теплового потоку і перегріву буде більш суттєвим. Крива бульбашкового кипіння, побудована з використанням локальних значень густини теплового потоку і перегріву, принципово відрізняється від стаціонарної кривої. Точка $q_{liq}(\Delta T_s)$ рухається проти годинникової стрілки навколо усередненого значення, що відповідає кривій стаціонарного бульбашкового кипіння, і її траєкторія має вигляд петель (див. рис. 3). Найбільші локальні значення теплового потоку суттєво перевищують $q_{кр1}$, під паровою бульбашкою на початковій стадії її

зростання, найменші значення - при прогріванні рідини перед зародженням бульбашки, а при появі сухих плям - на них. Фактично кожній точці на квазістаціонарної кривої бульбашкового кипіння відповідають еліптичні траєкторії, описувані локальними значеннями проти годинникової стрілки навколо цієї точки.

Список використаних джерел:

1. Авксентюк Б.П. О вырождении режима пузырькового кипения в условиях свободной конвекции / Б.П. Авксентюк, Г.И. Бобрович, С.С. Кутателадзе, В.Н. Москвичева // Журнал прикладной механики и технической физики. - 1972. - № 1. - С. 69-73.

2. Avksentyuk V.P. Characteristics of heat-transfer crisis during boiling of alkali metals and organic fluids under free convection conditions at reduced pressure / V.P. Avksentyuk, N.N. Mamontova // Progress in Heat and Mass Transfer. - N. Y.: Pergamon Press. - 1973. - V. 7. - P. 355-362.

3. Авксентюк Б.П. Самоподдерживающийся фронт вскипания и третий кризис кипения / Б.П. Авксентюк, В.В. Овчинников, В.Я. Плотников // Нестационарные процессы в двухфазных потоках. - Новосибирск: Институт теплофизики СО АН СССР. - 1989. - С. 52-68.

4. Авксентюк Б.П. Неустойчивость режима теплообмена на поверхностях, обедненных центрами парообразования / Б.П. Авксентюк, С.С. Кутателадзе // Теплофизика высоких температур. - 1977. - Т. 15. - № 1. - С. 115-120.

5. Авксентюк Б.П. Некоторые вопросы кризисов теплообмена при кипении в условиях естественной конвекции / Б.П. Авксентюк // Теплофизика и гидродинамика в процессах кипения и конденсации. - Новосибирск: Ин-т теплофизики СО АН СССР. - 1985. - С. 148-159.

6. Borishanskiy V.M. Onset of heat-transfer crisis with unsteady increase in heat flux / V.M. Borishanskiy, B.S. Fokin // Heat Transfer. Soviet Research. - 1969. - Vol. 1. - № 5. - P. 27-55.

7. Johnson H.A. Transient boiling heat transfer to water / H.A. Johnson // International Journal of Heat and Mass Transfer. - 1971. - Vol. 14. - P. 67-82.

8. Толубинский В.И. Теплообмен при кипении / В.И. Толубинский. – К.: Наукова Думка. - 1980. – 816 с.
9. Павлов П.А. Динамика вскипания сильно перегретых жидкостей / П.А. Павлов. – Свердловск: УрО АН СССР. – 1988. – 241 с.
10. Okuyama K. Transient boiling heat transfer characteristics of R113 at large stepwise power generation / K. Okuyama, Y. Kozawa, A. Inoue, S. Aoki // International Journal of Heat and Mass Transfer. - 1988. - Vol. 51. - P. 2161-2174.
11. Shepherd J. E. Rapid evaporation at the superheat limit / J. E. Shepherd, B. Sturtevant // Journal of Fluid Mechanics. - 1982. - Vol. - 121. - P. 379-402.
12. Авксентюк Б.П. Динамика вскипания жидкости в области высоких перегревов / Б.П. Авксентюк, В.В. Овчинников, В.Я. Плотников // Теплообмен в парогенераторах. Материалы Всесоюз. конф. Новосибирск, 28-30 июня, 1988 г. - Новосибирск: Институт теплофизики СО АН СССР. – 1988

УДК 33.339.3

Т.М. Артюх, д.т.н.

Національний університет харчових технологій

І.В. Григоренко, к.т.н.

Вінницький торговельно-економічний інститут КНТЕУ

ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ВИМОГ ДО ЯКОСТІ ТА БЕЗПЕЧНОСТІ

ТРИКОТАЖНИХ ВИРОБІВ НА РИНКУ УКРАЇНИ

У статті розкрито актуальні питання оцінювання відповідності трикотажних виробів та полотен. Досліджено стан ринку трикотажу. Проведено аналіз сучасного стану технічного регулювання виробів із трикотажу. Визначено ряд проблемних питань щодо регламентації вимог до якості та показників безпечності виробів із трикотажу.

Ключові слова: трикотаж, виробы, якість, безпечність, стандарти, технічні регламенти, ринок.

Постійне поглиблення інтеграції України у різноманітні підсистеми міжнародних економічних відносин, що відбувається в результаті

глобалізаційних впливів та реалізації відповідних політичних рішень, детермінує включення внутрішніх ринків України у сферу інтересів великих міжнародних гравців та підсилює тиск і ступінь конкуренції для вітчизняних товаровиробників.

Гарантія якості та безпечності трикотажних товарів є одним з найважливіших факторів забезпечення різноманітних потреб населення, підвищення рівня їх життя, конкурентоспроможності продукції на світових ринках. Сьогодні основна увага в торгівлі акцентується на формуванні асортименту трикотажних виробів з різноманітними показниками споживних властивостей. Зважаючи на те, що до такого одягу висувається багато функціональних та гігієнічних вимог, в першу чергу, перевага надається зручності, практичності, надійності під час прання та чищення і, зокрема, безпечності полотен, із яких він виготовлений.

Багаторічна практика свідчить, що найбільш комфортним для людини є одяг, виготовлений з трикотажу, що містить велику частку натуральних волокон, зокрема льону та бавовни. Проте практика вказує на значне застосування хімічних, особливо синтетичних волокон та ниток для виробництва полотен, призначених для виготовлення одягу та виробів особистої гігієни, що пов'язано з їхньою дешевизною. Деякі виробники перевагу віддають комерційному інтересу, а не потребам споживачів та вимогам гігієни. Нажаль виробники здебільшого приховують всю інформацію про склад тканин. А це, в свою чергу, негативно впливає на гігієнічні властивості виробів, здоров'я та самопочуття людей, формування нормальної фізіології організму тощо.

Тому актуальними є питання оцінювання відповідності трикотажних виробів, що стосуються оцінки якості та безпечності трикотажних виробів, виготовлених з різного волокнистого складу, які пропонуються на вітчизняному ринку, та аналізу тих вимог, які запропоновані системою технічного регулювання країни. Акцентування уваги на цих питаннях пов'язане з наявністю непоодиноких випадків невідповідності маркування щодо наявного застосування хімічних, особливо синтетичних, волокон та ниток для виробництва одягу та виробів особистої гігієни.

З огляду на вищевикладене номенклатура показників якості для виготовлення трикотажного одягу має відповідати вимогам безпеки життя та здоров'я щодо впливу на одяг хімічного складу сировини, оздоблювальних обробок, зміни забарвлення в умовах експлуатації, зручності та гігієнічності виробів. Окрім того, оновлення асортименту трикотажних виробів – це один із напрямів асортиментної політики підприємств-виробників і торгівлі в умовах насиченого ринку. Таким чином, постійне підвищення якості та безпечності трикотажних виробів є обов'язковою вимогою конкурентоспроможної продукції, яка базується на задоволенні потреб населення. Саме тому тема статті є на даний час досить актуальною.

Метою даної статті є оцінка вимог до показників споживних властивостей та якості трикотажних товарів, визначених в нормативних документах. Реалізація поставленої мети здійснювалась шляхом вирішення наступних завдань: аналізу ринку трикотажних товарів в Україні; визначення особливостей сертифікації трикотажних виробів; оцінювання стану нормативної документації для проведення експертної оцінки трикотажних виробів.

Моніторинг розвитку внутрішніх галузевих ринків набуває все більшої актуальності на всіх рівнях функціонування економічної системи. Ринок трикотажних виробів є складовим елементом системи забезпечення потреб населення країни у зручному, екологічному, естетичному та недорогому одязі. Моніторинг тенденцій розвитку ринку трикотажних виробів надає інформацію щодо ступеню забезпеченості відповідних споживчих потреб населення, розмірів товарної експансії іноземних та ринкової позиції вітчизняних виробників трикотажу.

Визначення тенденцій розвитку ринку трикотажних виробів в українській економічній науці найчастіше відбувається в межах комплексних досліджень розвитку легкої промисловості. Відповідної предметної спрямованості набули праці Л.В. Дейнеко, М.Ю. Завгородньої, А.П. Гречан, І.А. Іванченко, Н.П. Супрун, Ю.І. Островецької, І.С. Галика, Б.Д. Семака та інших. Внутрішній ринок трикотажних виробів в Україні є доволі динамічним, він повністю залежить від макроекономічної динаміки (табл. 1).

Динаміка обсягів українського ринку трикотажних виробів [1]

Гру-пи	Обсяги продажу, млн. грн. / темп росту, %											
	2010		2011		2012		2013		2014		2015	
	млн. грн.	%	млн. грн.	%	млн. грн.	%	млн. грн.	%	млн. грн.	%	млн. грн.	%
Верхній	736	129,1	1010	137,2	928	91,9	1103	118,8	1302	118	1409	121,3
Білизняний	491	123,4	674	137,1	620	91,8	736	118,7	868	117	831	126

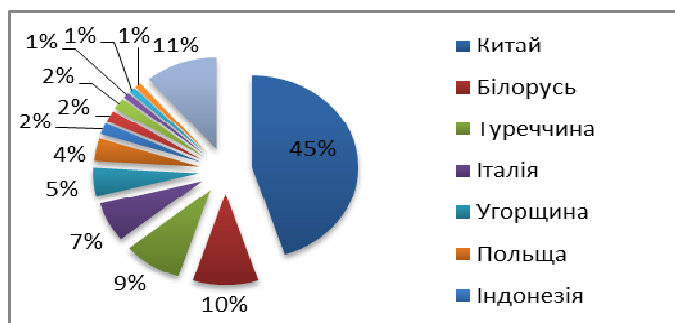
Загальне збільшення обсягів ринку трикотажних виробів з 2010 по 2015 рр. склало 176,8%. Враховуючи рівень девальвації національної валюти, який за той же самий період часу склав 196,2%, можна констатувати зменшення обсягів ринку на 19,4%. У докризовий період динаміка обсягів ринку трикотажних виробів мала хвилеподібний характер, зі зменшенням у 2012 р. на 8,1%. Частка трикотажних виробів у загальному обсязі роздрібної торгівлі непродовольчими товарами на внутрішньому ринку України є доволі стабільною, у 2013 р. вона складала 0,4%, у 2014 р. – 0,5%, а у 2015 р. – 0,6%. Інформація Державної служби статистики свідчить про слабку роль вітчизняного виробництва та нарощування імпортової складової у товарних позиціях на ринку трикотажних виробів (табл. 2).

Частка вітчизняної трикотажної продукції на внутрішньому ринку становить лише 4%. При тому, що її зменшення за шість років склало 6,4%.

Частка продажу трикотажних виробів, одягу та білизни з тканин, що вироблені на території України [2]

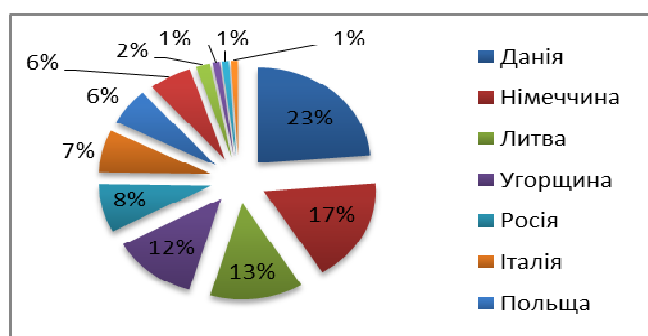
Товарні групи	2010	2011	2012	2013	2014	2015
Трикотаж верхній та білизняний, %	10,4	7,3	9,3	5,0	4,0	4,1
Вироби панчішно-шкарпеткові, %	38,3	37,7	37,8	40,1	38,0	40,1

Відповідна динаміка свідчить про неспроможність вітчизняних підприємств витримати конкуренцію з іноземними виробниками. Географічна структура імпорту трикотажної продукції представлена на рис. 1.

Рисунок 1. Структура імпорту трикотажних виробів в Україну у 2016 р. [2]

За офіційною статистикою більше 45% внутрішнього ринку трикотажних виробів захоплено товарами, що були вироблені у Китаї. Одночасно необхідно зазначити наявність експортної складової у діяльності підприємств трикотажного сегменту легкої промисловості (рис. 2).

Рисунок 2. Структура експорту трикотажних виробів з України у 2016 р. [2]

Працюючи за давальницькою сировиною, підприємства України у 2016 р. поставили на експорт трикотажної продукції на 135,7 млн. дол. США. Обсяг імпорту склав 254,2 млн. дол. США.

Найбільша кількість швейних виробів (в грошовому вираженні) постачається до Данії (23%), оскільки саме з цією країною укладено найбільше договорів, що регламентують роботу за давальницькою схемою. Близько 17% виробів надходило до Німеччини, 13 – Литви, 12 – Угорщини, 8 – Росії, 7 – Італії, по 6% до Польщі і Франції.

Виробництво трикотажу в Україні представлено такими видами одягу, як білизняний трикотаж (майки, труси, футболки, теніски 24 млн. шт.), верхній трикотаж (светри, кофти, пуловери, близько 10 млн. шт.). Також виробництво направлено на випуск панчішно-шкарпеткових виробів, спортивного одягу та одягу для дітей. Але через загальну непрозорість ринку, нерегульованість імпорту та нерівні умови конкуренції обсяг імпорту трикотажних виробів постійно збільшується, що спричиняє негативний вплив на господарську діяльність вітчизняних виробників трикотажних товарів. За період 2012-2016 рр. обсяги виробництва трикотажних виробів знизились на 16%. У загальній структурі виробництва простежується спад виробництва верхнього трикотажного одягу, приріст виробництва білизняного трикотажу та панчішно-шкарпеткових виробів.

В торговій мережі переважають товари імпортного походження, що ставить економіку країни та споживачів у критичну залежність від кон'юнктури зовнішнього ринку.

Для забезпечення якості вітчизняні трикотажні вироби повинні бути виготовлені у відповідності з діючими нормативно-технічними документами (ГОСТами, технічними умовами та ін.). Вони повинні відповідати сучасному напрямку моди за моделями, забарвленням і обробкою, володіти зручною конструкцією, високою якістю виконання, формостійкістю, міцністю фарбування, мінімальною усадкою, стійкістю до стирання. Всі вимоги, що пред'являються до виробів з трикотажу, можна підрозділити на естетичні, ергономічні та експлуатаційні.

Відповідно до ДСТУ ГОСТ 31409:2014 до верхніх трикотажних виробів висуваються вимоги до зовнішнього виду, ергономіки, гігієнічні вимоги, вимоги до маркування та пакування.

Вимоги до зовнішнього вигляду становлять комплекс показників, що забезпечує якість оформлення виробу, моделі, конструкції, прикладних матеріалів, які повинні відповідати зразку-еталону.

Ергономічні вимоги передбачають стійкість форми одягу в носінні, зручність використання, достатню тривалість строку служби, який обумовлений стійкістю трикотажного виробу до фізичного зносу. Гігієнічні вимоги характеризують здатність виробів захищати тіло людини від несприятливих впливів навколишнього середовища, а також забезпечують нормальну життєдіяльність організму, нормальний мікроклімат в підодяговому просторі. Відповідність трикотажних виробів гігієнічним вимогам визначається за родом показників, найбільш важливими з яких є: теплопровідність, повітро- і паропроникність, гігроскопічність, пилопроникність і пилоємність, водопоглинання і електризованість.

Деякі гігієнічні властивості залежать також від моделі і конструкції виробу – його довжини і ширини, наявності комірів, шарфів, поясів, манжетів, вирізу горловини, ширини і довжини рукава та ін. Особливі вимоги надаються до трикотажних дитячих верхніх виробів і трикотажних полотен, що використовуються для виготовлення дитячих верхніх виробів, які повинні мати показники повітропроникності не менше $100 \text{ дм}^3/\text{м}^2 \cdot \text{с}$, гігроскопічності відповідно до табл. 3, питомого поверхневого електричного опору відповідно до табл. 4.

Таблиця 3

Вимоги до гігроскопічності за віковими групами

Вікова група	Вид виробу	Гігроскопічність, %, не менше	
		оптимальна	допустима
Ясельна, дошкільна і шкільна	Блуза, сорочка, літня сукня	9 – 25	8 – 9
	Інші види виробів	9 – 25	1 – 9
Підліткова	Блуза, сорочка, літня сукня	9 – 25	6 – 9
	Інші види виробів	9 – 25	1 – 9

Вимоги до поверхневого електричного опору трикотажних виробів

Вид нитки, пряжі	Питомий поверхневий електричний опір, Ом, не більше
Бавовняна, бавовняносіблонна, бавовняноєфірна, віскозна та їх поєднання з синтетичними нитками, пряжею	10^{13}
Інші види сировини і поєднання	10^1

Полотна, що застосовуються для виготовлення верхніх виробів, повинні відповідати вимогам за показниками розтяжності, стійкості до фарбування, розривного навантаження. Дитячі верхні трикотажні вироби, що виготовляють з натуральної, хімічної сировини і їх різних поєднань, повинні витримувати фізико-гігієнічні показники за нормами відповідно до ГОСТ Р 50966-96 «Вироби трикотажні дитячі верхні. Норми фізико-гігієнічних показників». Зміна лінійних розмірів полотна для виробів після мокрих обробок повинна відповідати ГОСТ 26667 «Полотна трикотажні для верхніх і рукавичкових виробів. Норми вимірювання лінійних розмірів після мокрої обробки». Стійкість забарвлення полотна для виробів повинна відповідати вимогам ГОСТ 2351 «Вироби і полотна трикотажні. Норми стійкості забарвлення і методи її визначення». Зміна лінійних розмірів підкладкових матеріалів має забезпечувати стабільність форми деталей виробу і має бути зазначена в технічному описі на модель.

Важливу значущість для споживача становлять вимоги до маркування та упаковки. Маркування та упаковка верхніх виробів здійснюється за ГОСТ 3897 «Вироби трикотажні. Маркування, упаковка, транспортування і зберігання». Символи по догляду за виробами повинні вказуватися відповідно до ГОСТ Р ІСО 3758-2007 «Вироби текстильні. Маркування символами по догляду». Для маркування готових виробів регламентовані такі позначки: товарний ярлик; стрічка із зображенням товарного знаку; контрольна стрічка, на яких вказується інформація щодо виду виробу, підприємства-виготовлювача, розміру; сорту. Реквізит «Найменування виробу» вказують відповідно до ГОСТ 17037.

Додатково на товарному ярлику для виробів, в яких не застосовується при маркуванні стрічка із зображенням товарного знаку, повинен бути зазначений реквізит «Склад сировини» (найменування сировини і його процентний вміст по волокнам). Склад сировини вказують відповідно до вимог ГОСТ 26623 «Матеріали і вироби текстильні. Позначення за змістом сировини» з такими доповненнями: вказувати найменування волокон «синтетика» для виробів, що містять у складі сировини більш двох видів синтетичних волокон допускається: для виробів, виготовлених з натуральних і штучних волокон, з оздобленням (обробка горловини, рукавів, кант і ін.), що містять синтетичні волокна, вказувати найменування сировини обробки – синтетика; у виробках, виготовлених з одного виду сировини, не вказувати процентний вміст по волокнам. До виробів, що вимагають додаткового догляду (крім передбачених символів) або особливих умов носіння, в яких застосовується при маркуванні стрічка із зображенням товарного знаку, прикладати пам'ятку по догляду за виробами. Пам'ятка прикладається до виробів або друкується на зворотному боці ярлика або на індивідуальній упаковці, або вкладиші. Для імпоротної продукції допускається найменування країни, де виготовлена продукція, найменування виробника та його юридичну адресу вказувати з використанням латинського алфавіту. Приймання виробів здійснюється по ГОСТ 9173 «Вироби трикотажні. Правила приймання». Визначення сортності виробів – по ГОСТ 1115 «Вироби трикотажні верхні. Визначення сортності».

Отже, регулювання розвитку внутрішнього ринку трикотажних виробів в Україні та забезпечення їх якості та безпечності належать від: захисту ринку від контрафактної продукції; дотримання контролю за якістю та безпечністю і ціною імпортованих товарів через процедури добровільної сертифікації та ідентифікації й запровадження електронного декларування імпорту. Основними тенденціями у розвитку ринку трикотажних товарів в Україні необхідно визначити наступні:

- постійне зменшення обсягів ринку трикотажних товарів в Україні, що за період 2013-2015 рр. склало 19,4%;

- скорочення внутрішнього попиту на трикотажні товари вітчизняного виробництва, що обумовлюється низькими цінами імпорту, низькою якістю виробів;

- переважання частки імпортованої продукції, що складає 76% від загального обсягу ринку трикотажних товарів (Китай, Білорусь, Туреччина);

- занепад вітчизняної сировинної бази – більшість трикотажного полотна завозиться із-за кордону;

- трикотажні вироби вітчизняних виробників програють конкуренцію імпортним за критеріями: ціна-якість, не відповідність тенденціям моди, повнота асортименту, кольорова гама, не відповідність за фізико-механічними показниками (розтяжність, стійкість фарбування тощо), сировинним складом;

- в Україні відсутня державна політика щодо захисту інтересів вітчизняних трикотажних виробників.

За відповідних умов актуалізуються завдання пошуку шляхів ефективного регулювання ринку трикотажних виробів в Україні з урахуванням необхідності захисту та стимулювання розвитку вітчизняних виробників на організаційному рівні державної політики та системи технічного регулювання.

Список використаних джерел:

1. Огляд ринків. – [Електронний ресурс]. - Режим доступу: http://infokluch.com.ua/ua/article/cloth_boots

2. Легка промисловість України. – [Електронний ресурс]. - Режим доступу: <http://ukrexport.gov.ua/ukr/prom/ukr/9.html>

УДК 9784.78:98 (045)

І.Г. Власенко, д.мед.н.

Вінницький торговельно-економічний інститут КНТЕУ

СУЧАСНІ НАПРЯМИ РОЗВИТКУ ВИРОБНИЦТВА

ФУНКЦІОНАЛЬНИХ КИСЛОМОЛОЧНИХ ПРОДУКТІВ

В статті розглянуто групи функціональних молочних продуктів, їх склад та структуру, наведено характеристику пробіотиків, що використовуються при їх виробництві, представлено критерії оцінки перспективних пробіотичних еубактерій та фактори, що впливають на здатність бактерій до виживання і збереження активності у продукті.

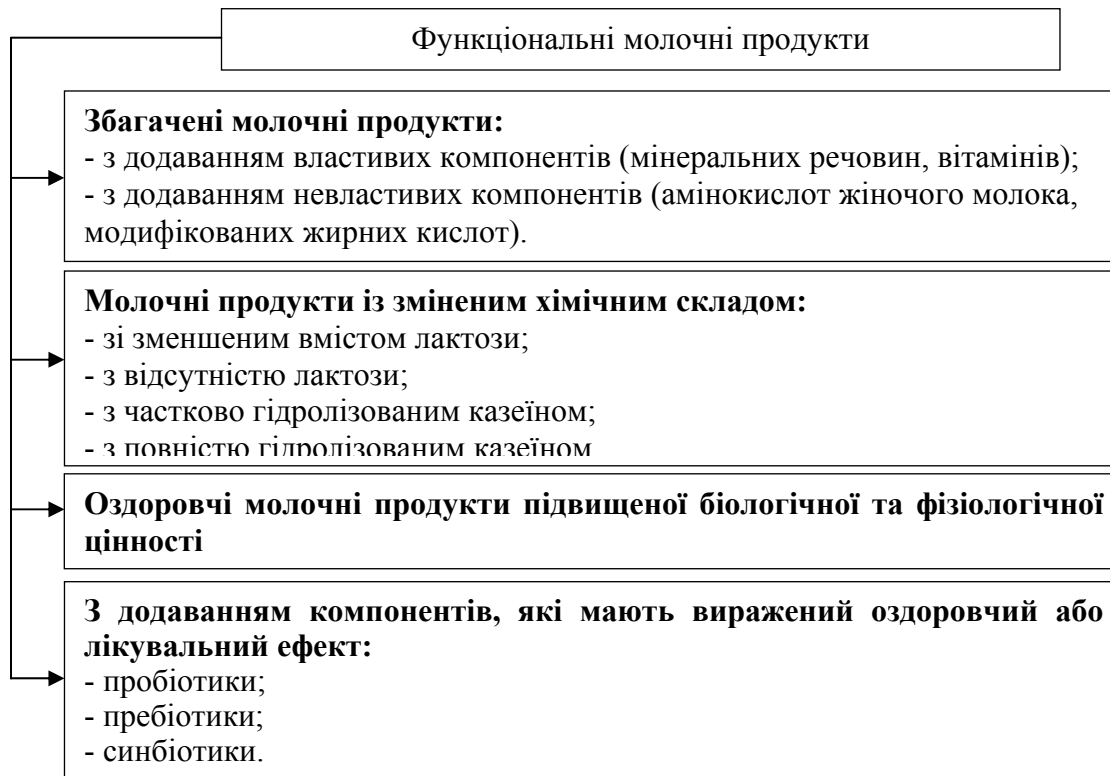
Ключові слова: функціональні кисломолочні продукти, пробіотики, пребіотики, біфідобактерії, еубактерії.

З огляду на екологічну ситуацію в Україні та світі, збільшення частоти захворювань, зростає актуальність розробки функціональних продуктів харчування як стратегічного напрямку розвитку харчової промисловості. Функціональні продукти одержують за інноваційними технологіями і розглядають як складний немедикаментозний комплекс, що відповідає фізіологічним потребам організму людини та має яскраво виражені лікувальні, профілактичні або оздоровчі властивості [1].

Великий внесок у розробку наукових основ підвищення харчової та біологічної цінності молочних продуктів та організацію їх виробництва внесли вітчизняні й закордонні вчені [1-7].

Молочні продукти є важливою складовою ринку продуктів функціонального призначення, які в Україні і країнах Європи складають близько 65 % від його загальної місткості. Понад 80 % ринку молочних продуктів функціонального призначення представлено продуктами з про- та/або пребіотиками, 8 % – продуктами з БАП, близько 12 % складають інші продукти. Перша група найбільш динамічно розвивається і постійно поповнюється новими продуктами, оскільки на дисбактеріоз в Україні, за статистичними даними, хворіє 65-75 % населення. Аналіз цієї групи продуктів свідчить про те, що у більшості випадків їх пробіотичний вплив обумовлений регламентованою кількістю лактобактерій, тоді як кількість життєздатних клітин біфідобактерій у продуктах часто не відповідає вимогам нормативних документів, що знижує їх функціональний вплив на організм людини. В сучасних умовах необхідність розширення асортиментного ряду молочних продуктів функціонального призначення диктується демографічною ситуацією в Україні (частка людей похилого віку у загальній структурі населення складає 20,5 %, за прогнозами Інституту геронтології АМН України до 2050 року вона зростає до 38,1 %), збільшенням кількості людей із серцево-судинними захворюваннями та цукровим діабетом (до 24,5 та 3,8 %, відповідно), поширенням вторинних імунодефіцитних станів, ускладнених дисбіотичними порушеннями шлунково-кишкового тракту, у половини населення країни [2].

За функціональними властивостям молочні продукти можна об'єднати в такі групи (рис.1).

Рисунок 1. Групи функціональних молочних продуктів

Такі категорії функціональних продуктів харчування на молочній основі як геродієтичні, діабетичні без додавання замінників цукру, продукти з підвищеними імуномодулюючими, антиоксидантними, сорбційними властивостями тощо на споживчому ринку України не представлені, або представлені дуже слабо, що обумовлено відсутністю науково обґрунтованих та клінічно підтверджених технологій їх виробництва. Розробка нового асортименту науково обґрунтованих технологій молочних продуктів функціонального призначення, збагачених комплексами пробіотичних культур лакто- та/або біфідо- бактерій, біологічно активними речовинами, пребіотиками є актуальним для України на сучасному етапі завданням і потребує вирішення.

Відомо, що кишкова мікрофлора складає 95% від загальної кількості клітин тіла людини, і може мати як позитивний, так і негативний вплив на організм. У нормі кишкова мікрофлора характеризується доволі високим ступенем стабільності. Склад та структура її залежать від багатьох факторів – способу народження, індивідуальних особливостей, стану здоров'я, гігієни, традицій та типу харчування. Під дією екстремальних умов, надмірному вживанні антибіотиків та інших лікарських засобів, техногенному забрудненні сировини та довкілля, а також при неправильному харчуванні може виникнути

розбалансування нормальної мікрофлори і як наслідок – спад захисних сил організму і зміни у його метаболічній активності. На сьогодні, навіть у здорових дітей, які отримують материнське молоко, стабілізація рівня біфідобактерій у кишечнику відбувається на 4-5 діб довше після народження, ніж у середині минулого сторіччя. В Україні до цього додаються ще наслідки Чорнобильської катастрофи. Тільки забруднення продуктів харчування радіоактивним цезієм на всій території збільшилося у сотні разів і досі зберігається на доволі високому рівні. Все це вимагає радикальних оздоровчих засобів, і найпростішим із них може бути функціональне харчування. Ключовими завданнями функціонального харчування є забезпечення стабільності та підтримка на належному рівні такого метаболічного об'єкту, як нормальна мікрофлора з метою зниження ризику виникнення та розвитку хвороб. За останні два десятиріччя науково підтверджено особливу роль молочних ферментованих продуктів в оздоровленні людей, представлено аргументовані докази лікувальних властивостей кисломолочних продуктів, засвідчено, що вони сприяють поліпшенню травлення лактози, конкурентному витісненню патогенів з кишечника, підвищенню стійкості організму до інфекцій, попередженню онкозахворювань, зниженню рівня холестерину в організмі людини. Серед представників нормальної мікрофлори людини особливе місце займають лакто- та біфідобактерії, саме їм належить провідна роль у підтриманні та нормалізації мікробіоценозу кишечника, неспецифічній резистентності організму, покращенні білкового та мінерального обміну. Це визнані класичні пробіотики. Кількість справжніх пробіотиків у світі з доведеним клінічним підтвердженням не така вже й значна (табл.1).

Таблиця 1

Найбільш відомі бактеріальні штами пробіотиків

Бактеріальні штами	Виробник
Lactobacillus casei штама Shirota	Yakult, Японія
Lactobacillus casei DN 114	Danone, Франція
Lactobacillus GG	Boston, Америка
Lactobacillus acidophilus (NCFB 1478)	Rhodia, Франція
Lactobacillus acidophilus LA1	Nestle, Швейцарія
Bifidobacterium bifidum	Campina, Нідерланди

Найбільш досліджені такі культури, як: *Lactobacillus acidophilus* (NCFB 1478), *Lactobacillus casei* штам Shirota, *Lactobacillus acidophilus* LA1, *Lactobacillus GG*, *Lactobacillus casei* Danon. Вони використовуються не тільки як фармацевтичні препарати, а й біологічно активні компоненти у молочних функціональних продуктах. Такі функціональні продукти можуть бути як рідкими – це молочний продукт Yakult (Японія) з використанням *Lactobacillus casei* штам Shirota, Actimel (Франція) з використанням *Lactobacillus casei* Danon, Vitamel (Нідерланди) з використанням *Bifidobacterium bifidum*, так і сухими молочними продуктами – Bacilac (Бельгія) з використанням *Lactobacillus acidophilus*, Bififlor (Нідерланди) з використанням *Bifidobacterium bifidum* та інші.

Найпопулярніші пребіотики, зареєстровані в Україні, представлені у табл. 2.

Таблиця 2

Пробіотики, зареєстровані в Україні

1	2
<i>I</i> покоління <u>Монокомпонентні препарати</u> (містять один штам бактерій (біфідобактерій, лактобактерій та ін.)	Лактобактерин (суха речовина), Україна
	Біфідумбактерин (суха речовина)
	Біо-Гая (краплі)
	Колібактерин (суха речовина), Україна
	А-Бактерин (суха речовина), Україна
<i>II</i> покоління <u>Полікомпонентні</u> (антагоністи, що самостійно елімінуються з організму. Складаються зі спорових бацил та дріжджеподібних грибів)	Біфіформ-бебі (каплі), Данія
	Лінекс (капсули), Словенія
	Біфіформ (капсули), Данія
	Біфікол (флакони), Україна
<i>III</i> покоління <u>Комбіновані (симбіотики)</u> (містять кілька штамів бактерій. Бактерії, що входять до його складу можуть відноситись до одного або різних видів та посилюють дію один одного)	Лактовіт форте (капсули), Великобританія
	Лацидофіл (капсули), Україна
	Біфіформ дитячий (порошок)
	Лактив-ратіофарм (капсули, порошок, флакони), Італія
	Біфіформ комплекс (таблетки), Данія
<i>IV</i> покоління <u>Рекомбінантні</u> (синбіотики – комбінація пробіотичного і пребіотичного компоненту)	Субалін (суха речовина), Україна
	Хілак, хілак-форте (каплі), Німеччина
<i>V</i> покоління <u>Самоелімінуючі</u> – (рекомбінантні або генно-інженерні пробіотики створені на основі генно-інженерних штамів мікроорганізмів, їх структурних компонентів та метаболітів, мають задані характеристики)	Бактисубтіл (капсули), Югославія
	Ентерожерміна (питні ампули), Франція
	Біоспорин (суха речовина), Росія
	Ентерол (суха речовина), Франція

З огляду на надзвичайну актуальність виникає необхідність пошуку власних перспективних штамів-пробіотиків (еубактерій) та створення за їх

участі заквашувальних препаратів для функціональних молочних продуктів. Узагальнюючі світовий досвід можна визначити основні критерії оцінки пробіотиків (табл. 3).

Таблиця 3

Критерії оцінки перспективних пробіотичних еубактерій

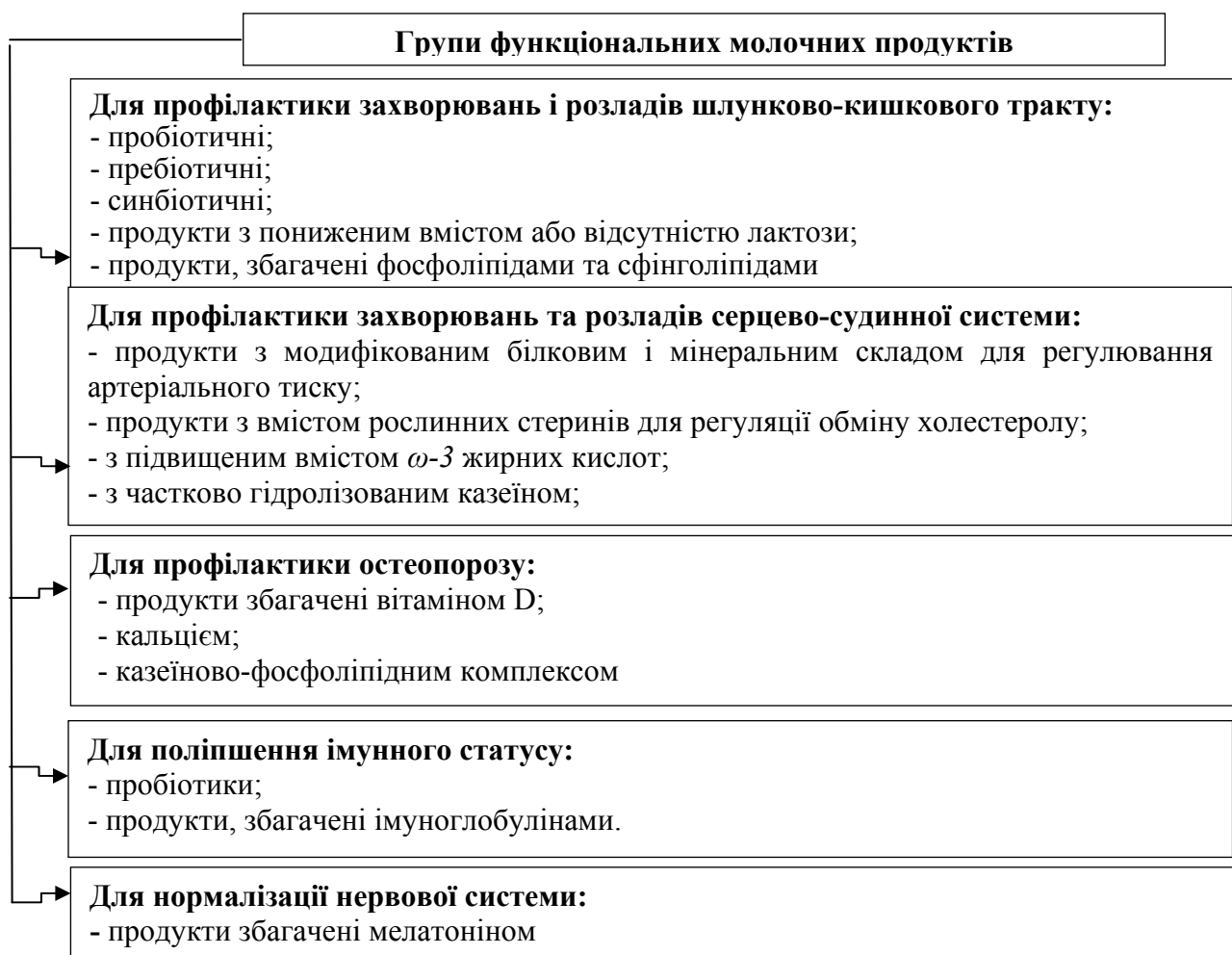
Характеристика	Функціональні властивості штамів
1	2
Джерело	Походження – кишкова мікрофлора людини; можливість використання в профілактичному, оздоровчому і дієтичному харчуванні; застосування різних продуктів для певних груп споживачів
Стійкість	Здатність до виживання в агресивному середовищі шлунково-кишкового тракту (стійкість до ферментів та метаболітів травної системи (HCl, жовчі, NaCl, фенолу), можливість розвитку в молоці
Адгезія	Можливість щільного приєднання до слизових оболонок та епітеліальних клітин зумовлена адгезійністю та іншими чинниками колонізації
Антагонізм із патогенними бактеріями	Конкурентне пригнічення патогенних мікроорганізмів
Продуктування антибіотичних речовин	Чітко виражена здатність до продуктування бактерицидних речовин, попередження адгезії патогенної та карієсогенної мікрофлори
Конкурентоспроможність	Здатність до розмноження і колонізація кишкового тракту, нормалізація кишкової та ротової мікрофлори
Безпечність використання	Ідентифікація видів і штамів мікроорганізмів, безпечність використання в харчових продуктах та лікарських препаратах
Клінічно підтверджений позитивний вплив на здоров'я	Стимулювання корисної мікрофлори, імуномодуляція, стимулюванням кишкової лімфатичної тканини; доведена кореляція між кількістю спожитих мікроорганізмів і фізіологічним ефектом

Позитивна дія пробіотичних бактерій на макроорганізм обумовлена їхніми біологічними властивостями, а саме: ферментативною та антагоністичною активністю, здатністю до адгезії на епітеліальних клітинах кишечника, здатністю нормалізувати вміст холестерину. Наявність саме цих властивостей є обов'язковою умовою та критерієм відбору пробіотичних мікроорганізмів. Селекцію таких мікроорганізмів для промислового застосування здійснювали не тільки за певними функціональними властивостями. При виробництві ферментованих продуктів із залученням пробіотичних бактерій слід враховувати фактори, що впливають на здатність бактерій до виживання і збереження активності у продукті до надходження до шлунково-кишкового тракту. Основними серед них є:

- 1) фізіологічний стан пробіотичного організму (в якій фазі росту, логарифмічній чи стаціонарній, знаходиться культура);
- 2) фізичні параметри зберігання продукту (наприклад, температура);
- 3) хімічний склад продукту, до якого вносять пробіотик (наприклад, склад кислот, вміст доступних вуглеводів, джерел азоту, склад мінеральних компонентів, рН та вміст кисню);
- 4) можлива взаємодія пробіотиків з іншими заквашувальними мікроорганізмами (наприклад, антагонізм чи синергізм).

Перспективними для розробки функціональних молочних продуктів є наступні групи (рис. 2).

Таким чином, розробка технологій виробництва функціональних молочних продуктів для людей з різними захворюваннями, особливо серцево-судинними зараз актуальна, як ніколи.

Рисунок 2. Перспективні групи для розробки функціональних молочних продуктів

Молочні продукти функціонального призначення сприяють оздоровленню і зміцненню організму. Першочерговою задачею науковців-харчовиків є створення функціональних продуктів профілактичного призначення, а задачею держави - популяризація їх серед населення, поряд з пропагандою здорового способу життя.

Список використаних джерел:

1. Капрельянц Л.В. Функціональні продукти: Тенденції і перспективи / Л.В. Капрельянц, Г.А. Хомич // Харчова наука і технологія. - 2012. – № 4. – С. 5-8.
2. Охотникова Е.Н. Микробиоценоз кишечника: Основные понятия, нарушения и их коррекция / Е.Н. Охотникова // Фах педіатрія. - 2010. - № 7. - С. 28-36.
3. Філімонова Н.І. Основні властивості пробіотиків та жовчорезистентність / Філімонова Н.І., Дика О.М. та ін. // Клінічна фармація. - 2011. – Т. 15. - № 2. - С. 38-40.
4. Христич Т.Н. Микробиоценоз кишечника: механизмы развития, клиника дисбиоза и возможная коррекция его нарушений / Т.Н. Христич // Сучасна гастроентерологія. - 2010. - № 1 (51). - С. 86-91.
5. Bifidobacteria as potential functional starter cultures: a case study by MSc students in Food Science and Technology (University of Foggia, Southern Italy) / A. Bevilacqua, M.T. Cagnazzo, C. Caldarola et al. // Food and Nutrition Sciences – 2012. – № 7. – P. 55-63.
6. Eszenyi P. Elemental, nano – sized (100-500 nm) Selenium production by probiotic lactic acid bacteria / P. Eszenyi, A. Sztrik, B. Babka // International Journal of Bioscience, Biochemistry and Bioinformatics. - 2011. - Vol. 1. - No. 2. – July. – P. 74-79.
7. Silvia Wilson Gratz Probiotics and gut health: A special focus on liver diseases / Silvia Wilson Gratz, Hannu Mykkanen, Hani S El-Nezami. // World Journal of Gastroenterology. - 2010. – 16 (4). – P. 403-410.

Вінницький торговельно-економічний інститут КНТЕУ

**ЕКОМАРКУВАННЯ ТОВАРІВ: ВІТЧИЗНЯНІ ТЕНДЕНЦІ ТА
ЗАРУБІЖНИЙ ДОСВІД**

В статті досліджено особливості екомаркування товарів. Означено основні вимоги до екологічного маркування в країнах ЄС та в Україні. Значна увага приділена характеристиці груп знаків екомаркування, питанням законодавчої підтримки екомаркування товарів.

Ключові слова: екологічна політика, екологічна безпека продукції, екологічна сертифікація, екомаркування товарів, екознаки.

За даними Всесвітньої організації охорони здоров'я (ВООЗ) третина різноманітних захворювань людства пов'язана із споживанням неякісних продуктів та напоїв. Відповідно до вимог Закону України «Про Основні засади (стратегію) державної екологічної політики України на період до 2020 року» однією зі основних цілей національної екологічної політики є запровадження системи екологічного маркування товарів. Екомаркування є ефективним інструментом державного управління асортиментом, а також менеджменту, що гарантує споживачу можливість вибору екологічно безпечного товару, а виробникові – конкурентоспроможність товару на ринку. Кожен споживач має право знати, продукцію якого рівня якості та безпеки він купує і в якій мірі її споживання чи використання вплине на стан його здоров'я та оточуюче середовище.

Лише сертифікація свідчить про відповідність продукції, товарів, послуг вимогам екологічних стандартів. Екологічна сертифікація продукції відноситься до добровільних видів сертифікації.

Проблеми сертифікації та екомаркування висвітлено в працях вітчизняних та закордонних вчених, таких як Смірної К.В., Березіної С.В., П. Скрипчука, Б. Б. Семака та ін. [1-4]. Для розкриття ролі екомаркування товарів і послуг у формуванні та функціонуванні вітчизняних сегментів ринку потрібні більш глибокі комплексні дослідження за участю фахівців і науковців різного профілю.

Мета роботи – дослідження стану екомаркування харчових продуктів у вітчизняній та зарубіжній практиці.

На основі аналізу літературних джерел вивчено й узагальнено зарубіжний досвід екомаркування, що дало можливість сформулювати та обґрунтувати напрями вдосконалення існуючої системи маркування вітчизняної продукції.

Об'єкт дослідження – екомаркування товарів в Україні та світі.

Основні вимоги до екологічного маркування були розроблені в 1992 році Радою ЄС. Саме це сприяло поширенню використання, а також розробці та виробництву товарів, які менше забруднюють навколишнє середовище на всіх етапах життєвого циклу, починаючи від виробництва та закінчуючи утилізацією. Екомаркування в Україні знаходиться на етапі становлення. Головними стимулами розвитку та впровадження екологічного маркування в країні є:

- потреба в споживанні екологічно безпечних товарів та послуг;
- пріоритет екологічної складової в концепції сталого розвитку України;
- необхідність гармонізації вимог щодо якості та безпечності продукції з вимогами ЄС.

Право використання знаків екологічного маркування може отримати лише та компанія, яка пройшла експертизу в державних структурах або екологічних організаціях і довела екологічну безпечність і високу якість своєї продукції.

Умовно всі знаки екомаркування поділяються на три типи, в залежності від змісту повідомлення (рис.1).

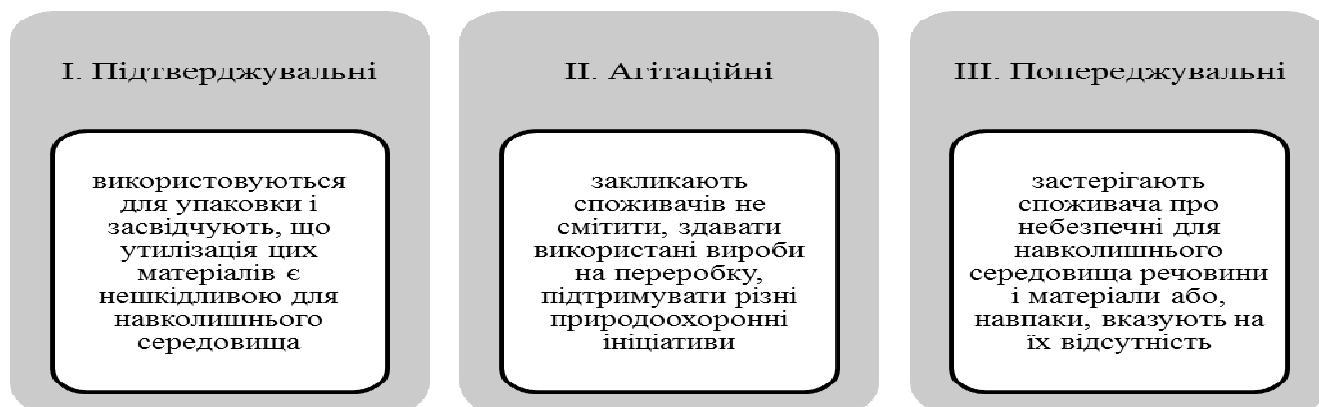

Рисунок 1. Характеристика груп знаків екомаркування

Найбільшу зацікавленість викликають знаки першої підгрупи, які свідчать про екологічну чистоту та безпечність продукції для природи, здоров'я і життя споживачів харчових продуктів. Екознаки другої та третьої підгруп, а саме ті, що говорять про екологічно чисті методи виробництва та переробки продукції та тари, а також вказують на небезпеку для оточуючого середовища, мало цікавлять споживача. Для отримання маркування першої підгрупи компанія повинна пройти експертизу і довести екологічну безпеку та високу якість своєї продукції.

Екологічне маркування в Україні здійснюється на двох рівнях: національному і міжнародному. На національному рівні статус екологічного маркування законодавчо до кінця не врегульований.

У світі існує більше 30 різних екологічних знаків для маркування харчових продуктів.

Впровадження екомаркування підтримали такі міжнародні організації, як ООН, СОТ і ЄС. Основним нормативно-правовим документом ЄС, який регламентує вимоги до екомаркування та процедури його проведення, є Регламент з екомаркування № 66/2010 від 25 листопада 2009 р. [5-7]. У ньому розкрито основні поняття; сформульовано вимоги до компетентних організацій, які беруть участь в екомаркуванні; обґрунтовано вимоги до критеріїв; описано процедуру присвоєння екологічного знака, вимоги щодо контролю законності його присвоєння та порядок стимулювання екомаркування продукції.

Певних успіхів у реалізації систем екомаркування товарів у останні роки досягла й Україна [8]. Про це свідчить прийняття Технічного регламенту з екологічного маркування, затвердженого Постановою КМУ від 18 травня 2011 р. № 529, що містить європейські вимоги з екомаркування (REGULATION (EC) № 66/2010 OF THE EUROPEAN PARLIAMENT AND OF THE COUNCIL of 25 November 2009); вступ до Міжнародної організації «Глобальна мережа екомаркування», розроблення та впровадження програми екологічного маркування товарів і послуг тощо [9].

Згідно вимог пункту 42 Технічного регламенту суб'єкт господарювання має право розміщувати екологічне маркування на продукції тільки після укладення угоди про право застосування екологічного маркування з обов'язковим зазначенням реєстраційного номера сертифіката екологічного маркування.

Споживач зацікавлений купувати товар з екомаркуванням, чим нерідко користуються недобросовісні товаровиробники, маскуючи певні позначки під знаки екомаркування, тим самим вводячи споживача в оману. Проте, згідно пункту 4 Технічного регламенту забороняється використання товаровиробниками чи продавцями продуктів, товарів, виробів та послуг нечітких або неправдивих екологічних маркувань, чи екологічних маркувань, які можна неправильно зрозуміти. Також забороняється використовувати такі неперевірені написи, як: «екологічно чистий», «екологічно безпечний», «екологічно сприятливий», «не забруднюючий», «зелений», «сприятливий до природи» тощо. Використання неперевірених тверджень відносно продукції від товаровиробника чи продавця порушує підпункт 6 пункту 1 ст. 15 Закону України «Про захист прав споживачів». За порушення вимог законодавства про захист прав споживачів згідно статті 156-1 Кодексу України про адміністративні правопорушення передбачається адміністративна відповідальність.

В Україні, на відміну від зарубіжних країн, перелік інформаційних ресурсів з питань технологій виробництва, асортименту, властивостей товарів і їх екомаркування є набагато вужчим, ніж у розвинутих країнах Заходу. Національні системи екомаркування товарів у деяких європейських країнах за своїми принципами та процедурою відрізняються від міжнародної системи екомаркування ЄС та США лише використанням різних типів екознаків і критеріями для оцінювання відповідності екологічним вимогам.

У зв'язку з необхідністю координації робіт між існуючими системами екомаркування товарів у різних країнах у 1994 р. створено Міжнародну організацію «Глобальна мережа екомаркування» (Global Ecolabelling Network –

CEN). Це некомерційна асоціація, яка розробляє і впроваджує в практику необхідну нормативно-правову документацію, координує екологічні програми екомаркування товарів і послуг окремих країн тощо. На сьогодні «Глобальна мережа екомаркування» об'єднує 27 систем, включаючи Україну. Потреба у вивченні та застосуванні зарубіжного досвіду екомаркування зумовлена постійним зростанням обсягів товарообігу після вступу України до СОТ, необхідністю більш широкого охоплення екомаркуванням різних за призначенням товарних груп. За цим показником Україна ще суттєво поступається зарубіжним країнам. Наприклад, якщо за даними 2012 р. в США система екомаркування «Зелена печатка» охоплювала понад 300 груп товарів, в Німеччині система «Голубой Ангел» – 80, то в Україні система «Зелений журавлик» – тільки 37 груп.

На підставі рішення Координаційної Ради органу з екомаркування від 7 квітня 2011 р. в Україні з 1 липня 2011р. впроваджено оновлену версію українського знака екомаркування товарів і послуг. В оновленій версії екознака надпис навколо логотипу «Зелений журавлик», Екологічно чисто і Безпечно «замінено на «Екологічний сертифікат». Окрім цього, під цим екознаком розміщено Код екологічного стандарту, на відповідність якому проведена сертифікація, та посилання на Сайт програми екомаркування в Україні.

Цей знак підтверджує екологічну перевагу та безпеку маркованої ним продукції, що пройшла екологічну сертифікацію за вимогами міжнародного стандарту ISO 14024 (ДСТУ ISO 14024), та контроль за дотриманням вимог екологічних стандартів на усіх етапах її життєвого циклу.

В Україні діє програма екологічного маркування. Ініціатори цієї програми – Всеукраїнська громадська організація «Жива планета», Комітет Верховної Ради України з питань екологічної політики, природокористування та ліквідації наслідків Чорнобильської катастрофи. Основною метою впровадження програми є формування і розвиток сталого збалансованого виробництва й споживання в Україні завдяки системі державної підтримки виробництва продукції з мінімальним впливом на довкілля та здоров'я людини.

Заслуговує на увагу зарубіжний досвід широкого залучення до оцінювання екологічної безпечності товарів і їх екомаркування великої кількості державних, громадських, науково-дослідних та інших установ.

Значний інтерес для України також має практика маркування та використання упаковки товарів у країнах Європейського Союзу.

Для застосування екологічного маркування в Україні суб'єкт господарювання повинен пройти процедуру оцінки відповідності продукції встановленим екологічним критеріям в органі з екологічного маркування. Орган з екологічного маркування після подання суб'єктом господарювання повного пакета необхідної документації видає йому в установленому порядку (за умови опублікування заходів із впровадження екологічних критеріїв та на підставі позитивного рішення за результатами оцінки відповідності продукції встановленим екологічним критеріям) видає сертифікат екологічного маркування, що має реєстраційний номер, та укладає угоду про право застосування екологічного маркування на строк дії зазначеного сертифіката.

Для успішного втілення процесу екомаркування в Україні, на нашу думку, потрібно насамперед:

- вивчення міжнародних вимог до систем екомаркування та оцінювання відповідності різних груп товарів;
- гармонізація національних правил та метрологічних вимог щодо екомаркування з вимогами ЄС для різних груп товарів;
- розроблення та моделювання екокритееріїв для окремих товарів;
- визначення необхідного спектру лабораторій з сертифікації продукції;
- визнання сертифікатів продукції з екомаркування за принципом «єдиного вікна»;
- створення баз даних та мережі інформаційних центрів галузевого призначення з сертифікації продукції, в тому числі що готується до подання тендерів на держзакупівлі;

- запровадження електронних реєстрів виданих сертифікатів продукції з екомаркування, здійснення аудиторського супроводу підприємств протягом періоду дії сертифікату.

Таким чином, споживчий вибір – потужний інструмент впливу на торгівлю і виробництво. Розвиток екологічного маркування в Україні сприятиме активному залученню представників науково-дослідних та громадських організацій, міжнародних органів із сертифікації, технічних комітетів стандартизації, центральних та місцевих органів виконавчої влади й суб'єктів підприємницької діяльності до розробки та впровадження ринкових механізмів, спрямованих на зниження негативного впливу на здоров'я людини та довкілля, яке може спричинити виробництво та споживання продукції.

Список використаних джерел:

1. Чи потрібне нам екологічне маркування? (за матеріалами Всеукраїнської галузевої газети «Деревообробник»). - [Електронний ресурс]. – Режим доступу: // <http://www.derevo.info>
2. Смірнова К.В. Екологічне маркування: ціль та необхідність. - [Електронний ресурс]. – Режим доступу: // <http://www.rusnauka.com>
3. Еколого-медичне науково-виробниче підприємство «ЕКОМЕДСЕРВІС». - [Електронний ресурс]. – Режим доступу: // <http://www.ems.kiev.ua>
4. Берзіна С. В. Оцінка життєвого циклу продукції та екологічне маркування. - [Електронний ресурс]. – Режим доступу: // <http://waste.com.ua>
5. Екологічний знак «Голубой Ангел». - [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://blauerengel.de/en/>.
6. Екологічний знак «Північний лебідь». - [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.svanen.se/Start Page.aspx>.
7. Екологічний знак «Європейська квітка». - [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.ec.europa.eu/environment/ecolabel>.
8. Екологічний знак «Зелена печатка». - [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.greenseal.org/>.
9. Глобальна мережа екомаркування. - [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.gen.gr.jp/>.

Вінницький торговельно-економічний інститут КНТЕУ

**ВИВЧЕННЯ ВПЛИВУ ЕКОНОМІЧНИХ ТЕРИТОРІЙ ВІННИЦЬКОЇ
ОБЛАСТІ НА РОЗВИТОК ТЕРИТОРІАЛЬНО-РЕКРЕАЦІЙНОГО
КОМПЛЕКСУ, В ЦІЛОМУ ТА ТУРИЗМУ ЗОКРЕМА**

Проаналізовано туристичний та територіально-рекреаційний потенціал області. Він оснований на компактності території, тобто наявність транзитних маршрутів, кордонів із «зовнішніми системами» та наявність басейнів трьох найбільших річок України. Встановлено привабливість області в галузі організації зимових видів відпочинку. Також доведено перспективність малих річок в галузі розвитку таких видів відпочинку, як катання на човнах і катамаранах, купання, рибальство. Запропоновано створення конкурентоспроможного Вінницького туризму.

Ключові слова: *територіально-рекреаційний комплекс, Вінницька область, рекреаційний потенціал, туризм, природні ресурси.*

Сучасна фінансово-економічна криза торкнулася всієї світогосподарської системи, не оминувши й туризму. Однак, на відміну від багатьох інших галузей, туризм є дещо стабілізаційним чинником, зокрема для районів із переважанням туристично-рекреаційної спеціалізації. Для цього фахівцям галузі необхідно брати до уваги територіальні особливості розвитку туризму і – чи не найголовніше – просторові відмінності попиту та пропозицій, які залежать не стільки від економічного стану країни, скільки від потреби в оздоровленні, відновленні фізичних і духовних сил. Саме тому економічне положення Вінницької області в контексті його впливу на розвиток територіально-рекреаційного комплексу, слід зазначити, що воно є сприятливим фактором перспективного розвитку області в цілому

Питання висвітлювалось у працях відомих учених України, зокрема Биркович В.І., Васильєва Н.В., Денисик Г.І. Воловик В.М., Кізюн А.Г., Лужанської Т.Ю., Феєр В.П. та ін. дослідників [1-9]. Незважаючи на значну

кількість праць, економічні регіони України володіють досі ще малоосвоєним, рекреаційним потенціалом, що потребує пошуку альтернативних ефективних стимулів для його раціонального використання у відпочинково-туристичних цілях.

Метою статті було дослідити можливості перспективного розвитку національної туристичної галузі і територіально-рекреаційного комплексу Вінницького регіону із врахування економічних особливостей територій.

Важливою складовою рекреаційного потенціалу Вінницького регіону є суспільно-географічне положення. Населення області становить 1701, 6 тис. чол. (на 01.01.2014 р.), що складає 3,6 % від загальної кількості населення України. В адміністративному відношенні Вінницька область поділяється на 27 районів, 18 міст, в тому числі 6 міст обласного підпорядкування: Вінниця, Могилів-Подільський, Жмеринка, Козятин, Хмільник, Ладижин; 29 селищ міського типу та 1466 сіл.

Вінницька область має вигідне суспільно-географічне та економічне положення. Це одна з центральних областей України, що входить до складу Подільського суспільно-географічного району. Вона має внутрішньоматерикове прирічкове розташування (в південно-західній частині України, в середній течії Південного Бугу та басейні Дністра). Протяжність її території з півночі на південь - 204 км, зі сходу на захід - 196 км. Таким чином, території притаманна така риса, як компактність. Географічний центр області знаходиться у Немирівському районі між селами Никифорівці і Лука. Розглядаючи Вінницьку область як зовнішньо відкриту систему, слід зазначити, що шістнадцять її районів – Козятинський, Погребищенський, Оратівський, Іллінецький, Барський, Хмільницький, Могилів-Подільський, Бершадський та ін. мають значну частку кордонів із «зовнішніми системами» – із Одеською, Черкаською, Кіровоградською, Київською, Житомирською, Хмельницькою, Чернівецькою областями та Республікою Молдова. Це сприяє розширенню зв'язків з цими регіонами, в тому числі і в галузі рекреації та туризму. Отже, аналіз ступеня сусідства області та її адміністративних одиниць свідчить про те, що він може

розцінюватись (поряд з іншими чинниками) пріоритетним аргументом на їх користь, особливо при визначенні місцеположення об'єктів рекреаційної інфраструктури. Аналіз показників віддаленості адміністративних районів відносно Південного Бугу та Дністра вказує на те, що найбільш вигідне прирічкове положення мають Тульчинський, Немирівський, Тиврівський, Ямпільський, Могилів-Подільський, Тростянецький, Томашпільський райони. Несприятливі показники характерні для Оратівського, Погребищенського, Козятинського районів.

Суспільно-географічне та економічне положення адміністративно-територіального суб'єкта визначається як сума оцінок ступеня сусідства та положення території відносно великих річок. В цьому плані найкращі показники мають Тульчинський, Тиврівський, Немирівський, Шаргородський та Жмеринський райони. Географічне положення в центрі України обумовлює транзитність території – область перетинають важливі автомобільні магістралі Київ-Одеса, Київ-Львів, Київ-Кишинів, Харків-Львів тощо. Вінницьку область також перетинають залізниці, які використовуються для міждержавних сполучень: Москва-Прага, Москва-Софія, Москва-Бухарест, Київ-Будапешт тощо.

В процесі вивчення суспільно-географічного та економічного положення встановлено, що важливою складовою рекреаційних ресурсів є природні ресурси, до складу яких входять ландшафти, компоненти природи, які використовують у сфері рекреації та туризму (геологічні, орографічні, кліматичні, гідрологічні, ґрунтово-рослинні, фауністичні). Одним з факторів, що визначає ступінь придатності території для рекреаційної діяльності, є рельєф.

Рельєф Вінницької області сформувався під дією ендегенних та екзогенних факторів. Особливе значення у створенні рельєфу мала і має діяльність річок. Тому сучасна поверхня області – це хвиляста, подекуди горбиста рівнина. Південна і центральна частина Вінницької області лежать у межах Подільської, а північна – Придніпровської височини. Загальний похил території – на

південний схід. В цьому напрямку тече головна річкова артерія області – Південний Буг. На території Вінницької області знаходяться найбільші висоти Подільської (370 між м. Жмеринкою і с. Рахнами) і Придніпровської (323 між с. Перемога Козятинського району) височин. Вінницьке Придністров'я – це своєрідна «гірська країна». Тут Подільське плато має нахил в бік Дністра і відзначається значною розчленованістю річками на окремі пасма. Для Придністров'я також характерні цікаві форми вивітрювання. Все це створює можливості для організації зимових видів відпочинку, навчальних та пізнавальних екскурсій. Побужжя значно менше розчленоване долинами річок. Кристалічні породи тут перекриті шаром (0,5-3 м) антропогенових відкладів, тому виходять на поверхню в долинах річок, утворюючи пороги. Ці території сприятливі для розвитку водного туризму.

Північна частина області зайнята Придніпровською височиною. Її схили розчленовані долинами річок і ярами, особливо в південно-східній частині. Середня висота височини в межах області становить 300 м. Низовин, у повному розумінні цього визначення, в межах області немає. Але долини та заплави річок області придатні для полювання, збирання ягід, грибів та лікарських рослин. Важливе значення для рекреації має естетична цінність території, можливість її залучення для потреб рекреації.

Визначивши коефіцієнти горизонтального і вертикального поділу рельєфу Вінниччини, можна зробити висновки, що територія області характеризується високими естетичними якостями, виразністю рельєфу. Незважаючи на незначні відносні перевищення є можливість панорамного огляду ближніх та середніх планів пейзажу, вибору найбільш вигідних точок огляду, що збільшує естетичну цінність території області в рекреаційному відношенні. Кліматичні особливості області також сприяють створенню клімато-терапевтичних закладів та проведенню відпочинку і оздоровлення з використанням кліматичних ресурсів.

За температурним режимом клімат Вінницької області є помірно-континентальним. Проведення зимового відпочинку вимагає поєднання

відповідних погодних умов. Середня місячна температура січня в області змінюється від $-6,0$ °C (північний схід) до $-4,3$ °C (південний захід). Середня тривалість зими області складає 100 днів.

В розрізі адміністративних районів тривалість змінюється від 98 днів в Могилів-Подільському та Ямпільському до 113 в Літинському та Вінницькому районах. Важливою характеристикою кліматичних умов холодного періоду є наявність снігового покриву, що є сприятливим для зимових видів відпочинку. На території області стійкий сніговий покрив утворюється у другій декаді або в кінці грудня. Звичайно ці строки коливаються в залежності від характеру погоди та особливостей атмосферної циркуляції. Середня висота снігового покриву на півночі області у лютому становить 15-19 см, на півдні – до 11 см і лише в деякі зими може сягати 40 см. На півдні області близько 50% зим не мають сталого снігового покриву через відлиги. Оптимальними температурами влітку, за яких можливі всі види рекреаційної діяльності, є температури вище 15°C . Середня місячна температура липня коливається від $+18,5^{\circ}\text{C}$ на півночі до $+20,6^{\circ}\text{C}$ на півдні. Середня тривалість літнього періоду становить в області 111 днів. В розрізі адміністративних районів вона коливається від 106 днів в Літинському, Вінницькому, до 124 – в Могилів-Подільському, Ямпільському районах. Активні види відпочинку можливі при температурі вище 12°C . Одним з основних видів рекреаційної діяльності влітку є купально-пляжний відпочинок.

Тривалість купально-пляжного періоду в області коливається від 95 до 110 днів, що відповідає оптимальним для рекреаційних цілей параметрам цього показника. У кліматичному відношенні Вінницька область належить до областей із найсприятливішим співвідношенням тепла і вологи, що звичайно сприяє розвитку різних видів рекреаційної діяльності. Вінницька область має досить густу мережу річок, що представлена річковими системами Південного Бугу, Дністра і Дніпра.

Басейн Південного Бугу займає 62 % території області. Густота річкової мережі – 0,43 км². З середніх річок тут протікає Соб і бере початок Гірський Тікич.

Басейн Дністра займає 28 % території області, густота річкової мережі складає 0,41 км². Протікає одна середня річка Мурафа.

Басейн Дніпра представлений середньою річкою Рось і займає 10 % території області. Густота річкової мережі – 0,48 км². Майже всі водні об'єкти області можна використовувати для відпочинку населення, але найбільш перспективними в цьому плані є малі річки, які служать природною основою для розвитку таких видів відпочинку як комплексно-купальний та оздоровчий відпочинок, рибальство.

Найбільші рекреаційні ресурси річок зосереджені в центральних та південних районах Вінниччини, головні з них Південний Буг та Дністер з притоками. Слід зазначити, що на Південному Бузі у незміненому природному вигляді збереглися пороги. Окремі брили граніту піднімаються тут над водою на висоту понад 1,5 м. Побужські пороги відомі далеко за межами області, тут можна здійснювати водні походи на байдарках, проводити змагання з туризму тощо. Значна кількість водних ресурсів області акумулюється в озерах, водосховищах і ставках. Озер, проте, на Вінниччині немає, тому що значна дренажність території не сприяє їх утворенню. Загальна площа водосховищ і ставків у Вінницькій області складає близько 32 тис га. На 1 км території припадає 1,2 водної поверхні водойм – це один із найбільших показників серед областей України.

На Вінниччині 63 водосховища знаходяться в межах області. Крім того, частини 2-х водосховищ Дністровського каскаду розташовані на південному кордоні області.

Загальна площа водосховищ області складає 11,2 тис га. Найбільше з них Ладижинське на Південному Бузі, його площа 20,8 км. Значними за розмірами водосховищами є також Пиківське в Калиновському районі та Дмитренківське в Гайсинському районі. Більшість ставків на Вінниччині побудовані на малих

річках та струмках, внаслідок чого їх водний стік зарегульований на 30-60 %. На території області знаходиться понад 4000 ставків загальною площею близько 20 тис. га. Середня площа ставка на Вінниччині складає 5 га. Насиченість ставками в області – одна з найвищих на Україні, чому сприяє хвилястий рельєф. Відкриті водойми Вінницької області мають всі умови для розвитку рекреаційної діяльності, зокрема для організації таких видів відпочинку, як катання на човнах, катамаранах, купання, мандрівки, сонячні та повітряні ванни. Найвищий бал забезпеченості водними ресурсами мають Бершадський, Вінницький, Гайсинський, Могилів-Подільський, Немирівський, Тиврівський, Тростянецький, Ямпільський райони; менш забезпечені Жмеринський, Козятинський, Оратівський, Теплицький, Чернівецький, Чечельницький.

Вінниччина багата якісними мінеральними та прісними підземними водами. Найбільш поширеним на території області є водоносний комплекс в тріщинуватій зоні кристалічних порід докембрію і продуктів їх вивітрювання. За хімічним складом води цього комплексу відноситься до типу гідрокарбонатних магній-кальцієвих або кальцієвих з мінералізацією 0,4-0,8 г/дм. Дебіт свердловин переважно від 2-3 до 20-50 м/год. До окремих специфічних зон в породах кристалічного фундаменту приурочені поклади мінеральних радонових вод. На території області розвідано та враховано державним балансом Хмільницьке родовище мінеральних лікувальних радонових вод (5 ділянок), родовище столових вод «Регіна» (4 джерела), 17 родовищ прісних вод (44 окремих ділянки). Розвідується Немирівське родовище мінеральних радонових вод, Бронницьке мінеральної лікувально-столової води, декілька родовищ столових вод.

Найбільш придатними для відпочинку та оздоровлення серед рослинних ресурсів є ліси. Крім естетичних якостей, ліс виконує також оздоровчі та санітарно-гігієнічні функції. Станом на 01.01.2006 р. в області налічувалась 376,90 тис. га земель лісового фонду, з них вкрито лісовою рослинністю – 364,52 тис. га (13,7 % від загальної площі області). По території області ліси

розміщені нерівномірно. У Чечельницькому, Піщанському районах ліси займають понад 20% території; в більшості районів області лісистість коливається в межах 15-20% (Тульчинський, Тростянецький, Літинський тощо), а в Козятинському та Липовецькому районах менше 5%. Лісові ресурси займають важливе місце в структурі природно-рекреаційного потенціалу області і можуть задовольнити різноманітні потреби рекреантів у короткочасному, довготривалому відпочинку, лікуванні та оздоровленні.

Об'єкти природоохоронного фонду, за винятком заповідників, теж складають рекреаційний потенціал Вінниччини. Адже крім свого основного призначення – збереження і відтворення природного фонду, вони виконують і рекреаційні функції, особливо як передумова для розвитку екологічного туризму. Станом на 01.01.2014 р. на території Вінницької області функціонує 338 природоохоронних об'єктів, серед яких: 90 заказників (21 загальнодержавного і 69 – місцевого значення), 182 пам'яток природи (10 – загальнодержавного і 172 – місцевого), 36 парків пам'яток садово-паркового мистецтва (11 – загальнодержавного і 25 – місцевого значення) та 30 заповідних урочищ. Загалом території і об'єкти природно-заповідного фонду Вінниччини займають 23878,67 га, що складає лише 0,78 % від площі області. Це один з найнижчих показників заповідності в Україні. За ним область знаходиться на одній сходинці з дуже розораними областями країни, такими як Дніпропетровська, Луганська, тобто територіями де заповідність нижча 1%.

Таким чином, в результаті проведеного дослідження можна зробити наступні висновки:

1. В процесі вивчення суспільно-географічного та економічного положення Вінницької області встановлено, що важливою складовою рекреаційних ресурсів є природні ресурси, до складу яких входять ландшафти, компоненти природи, які використовують у сфері рекреації та туризму

2. Водні об'єкти області можна використовувати для відпочинку населення, але найбільш перспективними в цьому плані є малі річки, які служать природною основою для розвитку таких видів відпочинку, як катання на човнах, катамаранах, купання, мандрівки, комплексно-купальний та оздоровчий відпочинок, рибальство.

3. Вінниччина має усі передумови, необхідні для успішного забезпечення сталого розвитку туристично-рекреаційної сфери.

Основним завданням в розвитку туристичної галузі ми вбачаємо створення конкурентноспроможного Вінницького турпродукту та розвиток внутрішнього туризму, а це можливо зробити лише за умови належного фінансування галузі шляхом залучення інвестицій так як у компонентній структурі природно-ресурсного потенціалу Вінниччини природні рекреаційні ресурси складають 5,1 %.

Список використаних джерел:

1 Биркович В.І. Сільський зелений туризм – пріоритет розвитку туристичної галузі України / Стратегічні пріоритети. Науково-аналітичний щоквартальний збірник. - 2008. – №1 (6). – С.138-143. - [Електронний ресурс]. - Режим доступу: http://tourlib.net/statti_ukr/byrkovych.htm

2. Васильєва Н.В. Зелений туризм – панацея чи черговий міф? – [Електронний ресурс]. - Режим доступу: <http://www.greentour.com.ua/ukrainian/progress/arch/>

3. Денисик Г.І. Воловик В.М. Рекреаційні ландшафти Поділля. – Вінниця: ПП «Едельвейс К», 2009. – 206 с.

4. Кізюн А.Г. Оптимізація сільських селитебних ландшафтів Поділля / А.Г. Кізюн, Т.Ю. Лужанська, В.П. Феєр // Географія та екологія: наука і освіта. – Умань: В-во «Сочінський» 2008. – С. 101-103.

5. Лужанська Т.Ю., Феєр В.П. Проблеми розвитку «сільського зеленого туризму». - [Електронний ресурс]. - Режим доступу: http://tourlib.net/statti_ukr/lugan.htm.

6. Зеленому туризму обіцяють зелене світло. – [Електронний ресурс]. - Режим доступу: <http://vn.20minut.ua/news/60519>.

7. Регіональна програма розвитку малого підприємництва у Вінницькій області на 2011-2012 роки. - [Електронний ресурс]. - Режим доступу: www.vin.gov.ua/web/vinoda.nsf/

8. Розвиток зеленого туризму на Поділлі, 2009. – [Електронний ресурс]. - Режим доступу: <http://www.bershad.ua/news/oficial/nove/14751.html>

9. Сільський Зелений Туризм Вінниччини .– [Електронний ресурс]. - Режим доступу: <http://www.greentour.vn.ua/>

Вінницький торговельно-економічний інститут КНТЕУ

**ОСОБЛИВОСТІ СУЧАСНОЇ ВІТЧИЗНЯНОЇ ТА МІЖНАРОДНОЇ
КЛАСИФІКАЦІЇ ПИВА**

Розглянуто особливості класифікації пива, передбачені діючим ДСТУ 3888-09. Дана характеристика органолептичних показників світлих та темних сортів пива. Узагальнено різноманітні ознаки пива, передбачені вітчизняною класифікацією. Наведено міжнародну класифікацію пива та характеристику окремих видів.

Ключові слова: *пиво, світле, напівтемне, темне, фільтроване, не фільтроване, не пастеризоване, пастеризоване, лагер, ель.*

Ринок харчових продуктів формується згідно потреб споживачів. Однак в сучасному економічному середовищі ці потреби не завжди є обґрунтованими та об'єктивними. І хоча пиво володіє певними корисними споживними властивостями, воно залишається алкогольним напоєм. Особливістю споживчого ринку пива є те, що він, насамперед, являє собою ринок виробників, які створюють власні збутові мережі, визначають тактику та стратегію боротьби за споживача. Тому на сьогодні у світі створено широкий асортимент пива з внесенням різних добавок, а це потребує вдосконалення системи його класифікації. Питанням аналізу ринку пива, асортименту та якості присвячені дослідження Абраменкової А., Бзенко А., Лобачова В., Ляшенко М., Чепурного І. та інших.

Відповідно до ДСТУ 3888-99, пиво – це слабоалкогольний, насичений діоксидом вуглецю, тонізуючий пінистий напій, що одержується під час бродіння охмеленого сусла пивними дріжджами. Відповідно зі згаданим ДСТУ [1] його виробляють трьох типів: світле, напівтемне та темне. Світлі типи пива вирізняються янтарним кольором із солодовим і хмелевим смаком з гіркотою, що відповідає сорту пива.

Темне пиво характеризується порівняно нижчим вмістом спирту, рубіновим кольором, приємним ячмінно-солодовим смаком і ароматом, яких надають йому барвні речовини, внаслідок спеціального ферментативного та високотемпературного оброблення ячмінного солоду [2]. Асортимент пива досить різноманітний. Особливо багато випускається світлих сортів пива, кожний сорт характеризується своєрідним ароматом, смаком, кольором, масовою часткою сухих речовин і вмістом спирту. Залежно від різних ознак, пиво поділяють на певні групи (табл. 1).

Таблиця 1

Класифікація пива

Ознака	Види
За масовою частка сухих речовин	Світле, напівтемне, темне
За застосуванням фільтрації	Нефільтроване, фільтроване
За способом теплової обробки	Непастеризоване, пастеризоване
За тривалістю зброджування	Звичайне, оригінальне
За особливостями рецептури	Звичайне, спеціальне
За видом тари	Пляшкове, бочкове, в банках
За вмістом спирту	Алкогольне, безалкогольне
За призначенням	Звичайного споживання, лікувально-профілактичного споживання

Щодо міжнародної класифікації пива, то в залежності від способу бродіння всі традиційні сорти пива поділяють на ель і лагер, проте є декілька сортів, які не можна віднести ні до однієї з цих груп [3].

Ель – пиво верхового бродіння, отримане при відносно високій температурі (15-25°C). Відрізняється підвищеним вмістом спирту і фруктовим присмаком. Виготовляється з ячмінного солоду. Найвідомішим представником елю є марка «Porter».

Лагер – пиво низового бродіння. Вариться при температурі 5-15° С, витримується протягом 20-120 днів при близькій до нуля температурі. Під час

витримки лагер насичують вуглекислим газом і освітлюють. На заключному етапі пиво фільтрують і розливають у пляшки або бочки. Основна сировина – ячмінний солод. Лагерне пиво найпопулярніше у світі (80% продажів). До лагера відносяться кращі види пива, представлені марками Amstel, Carlsberg, Budweiser, Becks, StellaArtois, Heineken, Балтика та Оболонь.

До нетрадиційних сортів пива відносять наступні види:

Ламб'ік – бельгійський сорт пива, вариться методом мимовільного бродіння. Пивні дріжджі не повинні додаватися, мікроорганізми потрапляють в сусло з повітря. Для бродіння підходять тільки бочки, в яких раніше зберігалось вино. В якості сировини використовується ячмінь і не пророслі пшеничні зерна. Щоб зменшити гіркоту напою хміль для ламб'іка сушать більше трьох років. Бродіння триває близько тижня, отримане пиво витримують кілька років. Деякі пивоварні змішують молодий ламб'ік з більш витриманими сортами, отримуючи пиво різного смаку.

Пшеничне пиво – виготовляється на основі пшеничного солоду. При його варінні використовується метод доброджування в плящі, тобто напій повністю дозріває, перебуваючи вже в плящі. У більшості випадків пшеничне пиво має світло-каламутний колір. Але в деяких пивоварнях його фільтрують і навіть роблять чорним. Це традиційне баварське літнє пиво.

Також існують гібридні сорти, що є комбінацією інгредієнтів і технологій пивоваріння, і особливі сорти – пиво з різними добавками. Але до класичного пивоваріння вони не мають відношення.

Будь-яке пиво можна віднести до лагера або елю. Лагер є найбільш розповсюдженим напоєм, ніж ель і складає близько 90 % всього споживаного пива. Лагер – м'якіший, сухіший і слабкіший напій. Основна відмінність між лагером і елем обумовлена вмістом дріжджів і температурою бродіння. Елі зброджуються швидко при відносно високій температурі, а лагер зброджується повільніше при низькій температурі. Виділяють наступну міжнародну класифікацію видів пива (табл.2) [4].

Міжнародна класифікація видів пива

Вид пива	Характеристика
Trappistbeer	різновид бельгійського елю. Пиво дозріває в пляшках. Міцні сорти траппістського пива володіють щільним і повним смаком, а свій маслянисто-фруктовий аромат набуває завдяки високотемпературній ферментації і використанню різних культур хмелю.
Saison	пиво янтарного або мідного кольору, верхового бродіння, з Бельгії і Франції, яке готується в основному влітку, але вживати його можна цілорічно.
Lambic	пшеничне пиво, яке виготовляється в Брюссельському регіоні, яке має стійкі кислотні характеристики і виготовлене швидким бродінням.
Gueuze	виготовляється в результаті змішування старого Lambic з новим, з повторним бродінням, складний, приємно кислий/кислотний, злагоджений, світлий, ель на основі пшениці, зброжений завдяки культурам бельгійської мікрофлори
Faro	суміш рівних частин двох видів Lambic, підсолоджених цукром, інколи забарвлена і розбавлена водою
Kriek	виробляється замочуванням вишні в молодому пиві Lambic з повторним бродінням
BerlinerWeisse	пиво з північної Німеччини, світле, верхового бродіння, виготовлене з пшениці
BestBitter	це ель з насиченим пивним хмільним ароматом, гіркуватим смаком, в якому легко розрізнити м'які фруктові карамельні відтінки.
Bitter	в Британії еквівалент світлого еля золотисто-коричневого кольору. Це пиво верхового бродіння, що зазвичай має сильний хмелевий аромат, відрізняється досить гірким смаком, колір буває від бурштинового до оранжевого.
BlackandTan	суміш рівних частин темного і світлого сортів пива
Bock	дуже стійкий лагер, з вираженим хмелевим ароматом
Brownales	Британський вид пива верхового бродіння, злегка хмелить, і приправлений підсмаженим і карамелевим солодом
Doppelbock	дуже стійкий Bock. Спочатку цей вид пива був зварений італійськими ченцями ордена св. Франциска Паули в Баварії.
Pilsner	загальна назва для світлого, золотистого кольору пива, низового бродіння, що має сильний хмелевий аромат. Спочатку воно було зварене в Богемії у місті Пльзень в 1842 році
Porter	дуже темне пиво верхового бродіння, його колір визначається смаженим ячменем.
RussianStout	британське дуже темне пиво верхового бродіння, на сьогоднішній день воно не пастеризується, дозріває в бочках протягом двох місяців, потім витримується в пляшках цілий рік.
Weissbier	в Німеччині це загальна назва для пшеничних сортів пива верхового бродіння, особливо поширених на півдні
Rauchbier	німецьке світле пиво, що отримується при низьких температурах бродіння, містить смак диму

Відомі також рецептури з використанням інших соків і фруктових пюре, в тому числі з китайської вовчої ягоди, ківі, винограду. Вносять також концентрований сік топінамбура, плоди європейської бузини, коньяку або фруктів і ягід, фруктові концентрати.

При виготовленні пива з додаванням рослинної сировини та продуктів його переробки в якості пряно-ароматичних добавок в світі використовують екстракти пряно-ароматичних рослин: імбиру, шавлії, ялівцю, полину та ін. Широко застосовуються добавки різних видів лікарської рослинної сировини - трав, квітів, коріння, горіхів.

У суслі при кип'ятінні з хмелем вносять суху траву полину, солянки холмової, корневища і коріння солодки, бад'яну, перець, траву ехінацеї, корені або біомасу женьшеню, горіхи або настій горіхів, бульби або порошок бульб топінамбура та інші види добавок. У готове пиво різні пряно-ароматичні рослини, прянощі вносять у вигляді настоїв чи екстрактів. У Європі досить популярне пиво з додаванням конопель. Використання рослинних добавок дозволяє отримати пиво зі специфічними органолептичними властивостями, збагачує продукт вітамінами, мінеральними компонентами, додає напоєм профілактичні та лікувальні властивості, в окремих випадках підвищує стійкість при зберіганні.

Корисність пива для організму залежить від хімічного складу вихідної сировини. Пиво містить ряд важливих компонентів, серед яких основне місце займають вітаміни, мінеральні речовини і органічні кислоти. Тому для формування споживних властивостей пива необхідно дотримуватись усіх рецептурних компонентів, хімічних складових і технології виготовлення.

Таким чином, пиво – це досить популярний напій, який має активний попит. Для підтримання і розширення асортименту пива в Україні і за її межами, активно йде робота над впровадженням нових сортів і видів пива з традиційними і нетрадиційними добавками, що задовольняє потреби усіх сегментів споживачів і приносить прибуток виробникам продукції. А це в свою чергу вимагає вдосконалення існуючої системи класифікації.

Список використаних джерел:

1. ДСТУ 3888-99 «Пиво. Загальні технічні умови». – [Чинний від 2000-01-01]. – Держспоживстандарт України, 1991. – 15 с.
2. Сирохман І.В. Товарознавство продовольчих товарів: 4е видання / І.В. Сирохман, І.М. Задорожний, П.Р. Пономарьов. – К: Лібра, 2007. – 600 с.
3. Позняковский В.М. Экспертиза напитков. Качество и безопасность: учеб.-справ. пособие / В.М. Позняковский, В.Л. Помозова, Т.Ф. Киселева, Л.В. Пермякова. – Новосибирск, 2009. – 407 с.
4. Чепурний І.П. Слабоалкогольні напої: пиво / І.П. Чепурний // Маркетинг. – 2002. – 229 с.

УДК 339.13.661.187(045)

С.О. Сіренко к.т.н.

Вінницький торговельно-економічний інститут КНТЕУ
СТАН РИНКУ МИЛА В УКРАЇНІ

В статті розглянуто стан ринку туалетних мил. Здійснено аналіз виробництва мила, визначено імпортно-експортну структуру.

Ключові слова: *жирові мила, засоби мийні та поверхнево-активні, експорт, імпорт.*

Мило – продукт, що складається з натрієвих солей натуральних і синтетичних жирних кислот, з додаванням фарбників, відбілюючих, антисептичних і пом'якшуючих речовин, ароматизаторів та інших компонентів, що поліпшують споживні властивості мила. Мило відноситься до групи парфумерно-косметичних товарів [1].

Згідно із санітарними нормами України необхідно 80-85 тис. т туалетного та 40-50 тис. т господарського мила на рік.

В зв'язку з економічною кризою в країні вітчизняна миловарна продукція стала такою, що менше споживається, а обсяг імпортного мила, з урахуванням низької ціни, з кожним роком збільшується.

Структура асортименту мила різноманітна і широка. Ринок мила поділено на кілька сегментів: мило у вигляді брусків, кусків для використання в

туалетних цілях, для використання в господарських цілях, а також інше мило, до якого входять мило для використання в технічних цілях, в побутових цілях, мило у вигляді пластівців, пластин, гранул чи порошків.

Дослідженням асортименту та якості туалетних мил займалися такі науковці, як Коломієць Т.М., Гільман Б.А., Писаренко Т.П., Захаренко В.О., Сорокіна С.В. та інші.

Однак ринок мийних засобів в Україні є досить динамічним. Його формування відбувається в значній мірі за рахунок імпорту. Останнім часом свою нішу відвоювало і туалетне мило ручної роботи.

Для визначення шляхів розвитку ринку туалетного мила необхідно вивчити його імпортно-експортну структуру.

Виробництво мила, речовин і засобів поверхнево-активних, що їх використовують як мило в Україні, наведено в табл. 1.

Таблиця 1

Виробництво мила, засобів мийних та засобів для чищення, тис. т [2]

Назва продукції	Роки					
	2011	2012	2013	2014	2015	2016
Мило, речовини і засоби поверхнево-активні, що їх використовують як мило	17,5	17,0	16,9	16,5	12,8	14,9
Засоби мийні та засоби для чищення	237	270	290	278	206	189,5

Аналіз даних свідчить про те, що найбільше було виготовлено продукції в 2011 році – 17,5 тис. т. Засобів мийних та засобів для чищення найбільше було вироблено в 2013 році – 290 тис. т.

Найменше мила за досліджуваний період було виготовлено в 2015 році – 12,8 тис. т, засобів мийних та засобів для чищення - в 2016 - 189,5 тис. т.

В загальному за 2011-2016 роки в Україні виготовлено 91,7 тис. т різних видів мила. Це свідчить про те, що за останні роки на українському ринку мила відбулися великі зміни. Однак, слід відмітити, що його виробництво щорічно зменшується. Однією з причин є подорожчання сировини і енергоносіїв, які використовуються в процесі миловаріння, що, в свою чергу, сприяє зниженню рентабельності його виробництва.

Структуру виробництва мила за призначенням подано на рис. 1.

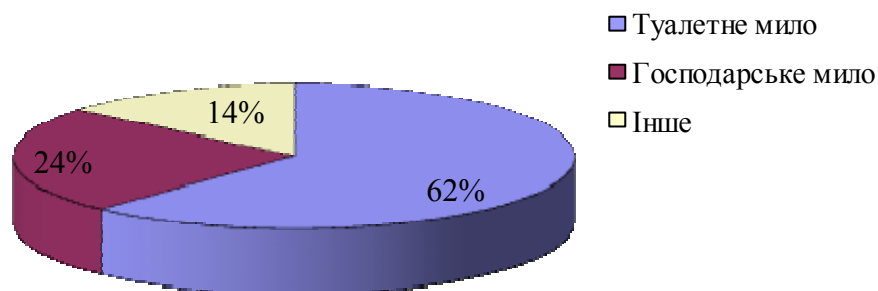

Рисунок 1. Виробництво мила в Україні [2]

Так, мило для туалетних цілей складає 62% загального обсягу виробництва мила в Україні, для господарських цілей – 24 та інше мило – 14%.

Виробництвом мила на території України займаються такі підприємства, як ПАТ «Харківський миловарний комбінат» (м. Харків); ТОВ «Слобожанський миловар» (Харківська область, с. Одвірки); ППТФ «ЮСІ» (м. Харків); Дочірнє підприємство фірма «ЛЕДА» (м. Одеса); ПАТ Миколаївський парфумерно-косметичний комбінат «Алые паруса» (м. Миколаїв), ТОВ ВТК ЕРА (м. Дніпро) та інші підприємства.

Однак, український ринок насичений продукцією не лише вітчизняного, але і зарубіжного виробництва різної якості та вартості – Туреччини, Німеччини, Франції, Польщі тощо. Основний імпорт припадає на Туреччину, де знаходяться виробничі потужності таких відомих фірм, як Colgate-Palmolive, Johnson & Johnson, Turk Henkel Kimya, Level-Elida та інші, які виробляють найвідоміші бренди мила: Fom, Hacı Sakir, Lux, Palmolive, Duru, Fax, Fa, Protex, Dave, Reward, Elva [4].

Серед відомих українських виробників мила, як уже зазначалося, можна виділити:

- ТОВ ВТК ЕРА, яке 16 років є виробником натурального господарського та туалетного мила у м. Дніпрі. Здійснюється серійне виробництво мила в асортименті: туалетне (Ера, Лимон, Полуниця, Банне тощо) та господарське. В якості сировини використовуються тільки натуральні компоненти – жиромісткі

речовини тваринного і рослинного походження вищого сорту, тропічні рослинні олії. Використовується тільки якісна сировина від кращих українських та імпорتنих виробників;

- ТОВ «Ремос» (ТМ «ЯКА») - українська торгова марка, під якою виготовляється натуральне тверде мило, рідке мило, шампуні і гелі для душу високої якості. Виробництво здійснюється за старовинними рецептурами і аптечними приписами, відновленими при співпраці із працівниками «Аптеки-музею» м. Києва і відтворює кращі традиції виробництва мила. Асортимент мила представлений такими видами, як Медове, Чистотіл, Алоє, Лаванда, Дехтарне тощо.

Нами досліджувався сумарний обсяг імпорту та експорту поверхнево-активних речовин, засобів для прання, миття та чищення, оскільки від вказаних засобів залежить реалізація та споживання мил.

Дані про імпорт поверхнево-активних речовин, засобів для прання, миття та чищення представлені в табл.2.

Таблиця 2

Дані про імпорт поверхнево-активних речовин, засобів для прання, миття та чищення [3]

Назва товару	Роки									
	2012		2013		2014		2015		2016	
	Вартість, тис. дол.	Нетто, кг	Вартість, тис. дол.	Нетто, кг	Вартість, тис. дол.	Нетто, кг	Вартість, тис. дол.	Нетто, кг	Вартість, тис. дол.	Нетто, кг
Поверхнево-активні речовини, засоби для прання, миття та чищення	264202	152873	275681	168085	229578	148135	155756	122683	171938	143041

Дані, наведені в таблиці, свідчать про те, що найбільший обсяг імпорту поверхнево-активних речовин, засобів для прання, миття та чищення спостерігався в 2013 році – як у вартісному, так і в натуральному вираженні; найменша їх кількість була завезена в Україну в 2015 році – 122,683 тис. т.

Дані про експорт поверхнево-активних речовин, засобів для прання, миття та чищення наведений в табл. 3.

Таблиця 3

Дані про експорт поверхнево-активних речовин, засобів для прання, миття та чищення [3]

Назва товару	Роки											
	2011		2012		2013		2014		2015		2016	
	Вартість, тис. дол.	Нетто, кг	Вартість, тис. дол.	Нетто, кг	Вартість, тис. дол.	Нетто, кг	Вартість, тис. дол.	Нетто, кг	Вартість, тис. дол.	Нетто, кг	Вартість, тис. дол.	Нетто, кг
Поверхнево-активні речовини, засоби для прання, миття та чищення	280919	162918	264202	152873	275681	168085	229578	148135	155576	122683	171938	143641

Найбільший обсяг експорту поверхнево-активних речовин, засобів для прання, миття та чищення – як в вартісному, так і в натуральному вираженні спостерігався в 2011 році – 280,919 тис. дол. і 162,918 тис. т відповідно, найменший - у в 2015 році – 122,683 тис. т.

Нами проаналізовано динаміку імпорту мила в Україну за 2005-2016 роки (табл.4, рис.2).

Аналіз наведених даних свідчить про те, що за вказаний період до 2013 року імпорт мила мав тенденцію до збільшення як в вартісному, так і в натуральному вираженні. Максимальна кількість мила була завезена в 2008 році – 49,511 тис. т.

Дані свідчать, що, починаючи з 2014 року, обсяг імпорту мила зменшувався як у вартісному, так і у натуральному вираженні.

Так, у 2014 році він склав 36,971 тис. т , у 2015 – 27,782 тис. т, а в 2016 – 27,033 тис. т.

Динаміка імпорту мила в Україну за 2005-2016 роки [3]

Імпорт	Роки											
	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016
Вартість, тис. дол.	16036	30529	23311	62747	65352	82937	86353	95118	101593	81081	50363	47452
Кількість, т	18560	25120	35720	49511	38124	45989	39286	42333	42352	36971	27782	27003

Динаміка імпорту мила в тоннажі та в грошовому вираженні майже синхронні. Це означає, що імпорт в грошовому вираженні в більшій мірі залежить від натурального обсягу, а ніж від ціни, яка все ж таки щорічно зростала.

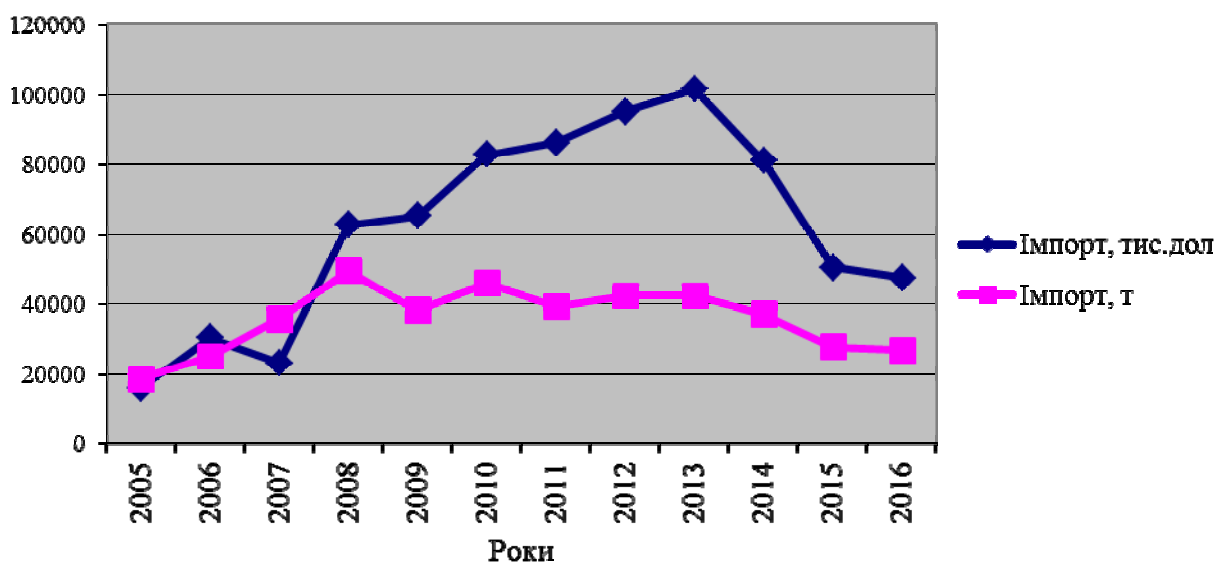

Рисунок 2. Динаміка імпорту мила в Україну за 2005-2016 роки [3]

Український ринок парфумерно-косметичної продукції (до складу якої входять і туалетні мила) – це привабливий ринок збуту для найближчих сусідів: як для Європи, так і для Росії. Україна займає провідне місце серед

найпрестижніших ринків. Основна частина компаній цієї галузі займається продажем імпортової продукції. 20-річна криза зіпсувала налагоджене партнерство і велика частина підприємств збанкрутували та були змушені закритися. Багато компаній прийняли пропозиції закордонних партнерів і створили спільні підприємства.

Найбільшими країнами-імпортерами мила впродовж вказаного періоду були Туреччина, Росія, Малайзія, Польща та Німеччина.

Експорт мила від українських виробників здійснюється в основному в країни СНД. Найбільша кількість продукції експортується в Росію, Білорусь, Казахстан, Молдову. Динаміка експорту мила за 2005-2016 роки наведена в табл. 6 та 7.

Таблиця 6

Динаміка експорту мила за 2005-2016 роки, т [3]

Роки	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016
Кількість, т	17547	18033	19783	22307	20769	27308	26497	27065	28128	27869	19958	14227

Таблиця 7

Динаміка експорту мила за 2005-2016 роки, тис. дол. [3]

Роки	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016
Вартість, тис. дол.	15001	16534	24418	40857	37228	49734	55470	57900	61320	56888	30459	18544

Аналіз даних, наведених в табл. 6 та 7, свідчать про тенденцію до зменшення обсягів експорту мила як в вартісному, так і в натуральному виразі. Слід зазначити, що до 2013 року спостерігалось збільшення експорту мила. Але, починаючи з 2014 року, експорт мила зменшився.

Основна частина українського мила експортується в Російську Федерацію (50,4%) та Казахстан (19,25%), а також в такі країни, як Чехія (5,84%), Білорусь (5,8%), Таджикистан (4,5%) та ін.

Якщо говорити про ринок мила в цілому, то до ТОП-20 постачальників мила на ринок входять лише дві українські компанії. За даними Euromonitor International, це «Слобожанський миловар» і Запорізький ОЖК. Але «Слобожанський миловар» – абсолютний монополіст на ринку твердого мила, на який припадає 40%.

Активно нарощують обсяги українські компанії за рахунок роботи з роздрібними мережами, для яких вони випускають товари під власною торговою маркою (VTM або private label). Ритейлери протягом останніх трьох років активно нарощують частку VTM. В Україні 80% побутової хімії під VTM виробляється на підприємствах, які працюють, в Україні.

У магазинах міжнародної роздрібною мережі Metro Cash & Carry, що працюють в Україні, на частку товарів private label припадає 16% у сегменті побутової хімії. Виробникові вигідно співпрацювати з роздрібною торгівлею. Це дозволяє їм забезпечити повне завантаження потужностей, почати тестування новинок, не чекаючи, поки їхній продукт з'явиться в рейтингу торгових марок.

Для роздрібною торгівлі це теж вигідна співпраця, оскільки дозволяє зменшити залежність від іноземних виробників. Близько 3-4 років ритейлери будуть збільшувати частку private label у загальних обсягах продажу.

Таким чином, проведений аналіз показав, що ринок мила в Україні є імпортозалежним та має високий потенціал розвитку.

Список використаних джерел:

1. ДСТУ 2472.2006 Продукція парфумерно-косметична. Терміни та визначення понять. –К.: Держстандарт України, 2007. – 18 с.

2. Інформаційний сайт статистики. - [Електронний ресурс]. - Режим доступу: <http://ukrstat.gov.ua/>.

3. Інформаційний сайт Державної фіскальної служби України. Офіційний портал. - [Електронний ресурс]. - Режим фopTyny/:/http://sfs.govj.ua/ms/fl 1.

4. Коваленко Р.М. Особливості товарного ринку мила в Україні / Р.М. Коваленко // Побутова хімія. - 2012. - № 6 - С. 20-22

УДК 685.6(477)(045)

А.С. Тернова, к.т.н.

Вінницький торговельно-економічний інститут КНТЕУ

СТАН ТА ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ РИНКУ СПОРТИВНИХ ТОВАРІВ В УКРАЇНІ

В статті проведено дослідження сучасного стану ринку спортивних товарів в Україні. Розглянуто основні тенденції та виявлено особливості, які найближчими роками домінуватимуть на ньому. Визначено фактори, які пояснюють позитивну динаміку на ринку спортивної індустрії в Україні, та основні проблеми ринку спортивних товарів.

Ключові слова: *спорт, спортивні товари, світовий ринок спортивних товарів, український ринок спортивних товарів, виробники спортивних товарів, експорт-імпорт спортивних товарів.*

В останні роки можна спостерігати тенденцію до зростання кількості українців, які звертають більше уваги на своє здоров'я, і, як результат – стає більш популярним активний спосіб життя та зростає попит на спортивні товари. Основні показники зростання ринку цих товарів - це середньорічне збільшення на 25-30% та зміни в ринковій структурі (10-15% росту цивілізованих каналів дистрибуції) [5].

Якщо взяти до уваги, що багато дорослих людей намагаються з дитинства залучити до активного відпочинку дітей, то можна зрозуміти, що потенціал цього ринку величезний. Дані окремих досліджень свідчать про те, що наразі у розвинутих країнах питома вага населення, яке веде здоровий спосіб життя, складає майже 50% [9]. Однак, про такі цифри в Україні говорити ще дуже рано, проте навіть ті приблизні 10%, про які говорять сьогодні, - вже багато для

молодого ринку. Щорічно світовий ринок спортивних товарів зростає приблизно на 15-17% [17]. Але ринок товарів для активного відпочинку не просто зростає, це ринок з попитом, який постійно змінюється. Тому всі учасники ринку змушені постійно підтримувати контакт із покупцем, вивчати його потреби і переваги, слідкувати за тенденціями на ринку, змінами в асортименті та грамотно використовувати канали просування своїх товарів.

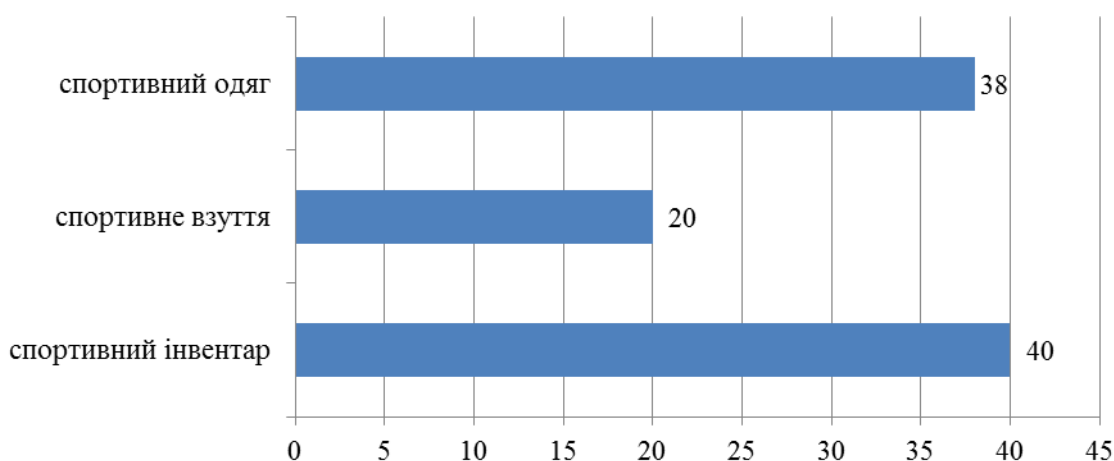
Вагомий внесок у дослідження проблематики розвитку промисловості в Україні здійснили такі науковці Амоша О.І., Барановська І.В., Богачова Л.В., Горський А.М., Дульська І.В., Ємельянов В.М., Єфетова К.Ф., Кіндзерський Ю., Клименко Л.П., Огаренко Ю., Стариченко Л.Л., Тарасова Н.В., Фащевська О.М., Череватський Д.Ю. та ін. На жаль, серед великої кількості публікацій, присвячених проблемам та перспективам розвитку ринків різних товарів, мало уваги автори приділяють питанням розвитку ринку спортивних товарів (лише Борисова О.В., Галкін В.В., Гуськов С.І., Данченко Л.А., Єнілін А.Н., Кречун І.В., Матвеев Л.П., Мічуда Ю., Платонов В.М.

Метою даної статті є дослідження сучасного стану ринку спортивних товарів в Україні, визначення основних тенденцій, виявлення особливостей, які найближчими роками домінуватимуть на ньому, визначення факторів, які пояснюють позитивну динаміку на ринку спортивної індустрії в Україні, та основних проблем ринку спортивних товарів.

Оцінка деяких експертів свідчить про те, що у спортивній індустрії на сьогоднішній день основна частка грошових відносин припадає саме на ринок спортивних товарів, а це близько 80%. За даними досліджень, у 2000 році обсяг світового ринку продажу складав 92 млрд. доларів США; - 2006 вже 175 млрд.; у 2011 він наближався до 200 млрд., а у 2017 році ця цифра може досягти позначки в 240 млрд. доларів США [17].

Аналітики оцінюють річний обсяг продажу світового ринку спортивного інвентарю у 40 млрд. доларів США; ринок спортивного взуття - в 20, а ринок спортивного одягу - у 38 млрд. доларів США (рис. 1).

Рисунок 1. Обсяг продажу на світовому ринку спортивних товарів, млрд. доларів США [19]

Світовий ринок спортивних товарів досить динамічний, його місткість складає понад 100 млрд. дол. на рік. Природно, значна частка споживання спорттоварів доводиться на розвинені країни США та ЄС. До 70% всього світового виробництва спортивної індустрії припадає на трійку лідерів – Китай (близько 28%), США (близько 25) і Росію (близько 20%). Частка товарів європейського походження становить близько 15% [10, 12].

Вітчизняний ринок спортивних товарів знаходиться у стадії становлення. За різними підрахунками його місткість наближається до 1,2-1,5 млрд. дол. США. Питома вага українських виробників у його загальному обсязі, на жаль, ледь наближається до 10% в залежності від категорій товару. І хоча за останні декілька років кількість українських спортивних компаній зросла вдвічі і склала 400, в рази збільшилася кількість спортивної продукції, яка виробляється в Україні. Однак близько 90% спортивних товарів поки що імпортується в Україну з-за кордону [13].

Лише одиниці компаній в Україні зайняті виробництвом спортивних товарів і обладнання. Насичення ринку імпортною продукцією та небажання українців займатися спортом стримують розвиток даної галузі.

На частку України припадає біля 1% світового ринку спорттоварів [15].

Домінуючу роль на ринку спортивних товарів відіграють фірми, які спроможні запропонувати споживачам максимально широкий асортимент спортивного та туристичного спорядження, одягу та взуття. За результатами аналізу світового ринку, 70% цих товарів виробляють у Китаї, Індії та Туреччині. Тому на українському ринку переважає продукція закордонного виробництва (особливо з країн Азії), яка досить часто не відповідає вимогам якості економічно розвинених країн або є фальсифікованою [3].

На сьогоднішній день спостерігаються наступні тенденції розвитку українського ринку спортивних товарів – високі темпи росту ринку, загострення конкуренції, посилення позицій великих міжнародних компаній, розвиток регіональних ринків, зміна в системі дистрибуції, формування ринкової інфраструктури, ріст інтересу до спорту, активного способу життя. Основні споживачі спортивних товарів відносяться до середнього класу.

Серед факторів, що пояснюють позитивну динаміку на ринку спортивної індустрії в Україні, можна виділити наступні:

- 1) велика кількість потенційних покупців;
- 2) більше 10 % населення України займається фізкультурою й спортом більш-менш постійно;
- 3) популяризація спортивного способу життя;
- 4) постійне збільшення числа торгових центрів, у яких представлені спортивні відділи;
- 5) мода на спортивний стиль у масового споживача [1, 2, 18].

Одним із показників розвитку ринку є присутність на ньому світових брендів. До лідерів на ринку спортивних товарів в Україні можна віднести «Puma-Україна», «Vasil», «Адідас-Україна» (Adidas Group відкрила 73 власні магазини), «Делта-спорт», «Інтер Атлетика», «Спортмастер», які займають окремі сегменти ринку. Наприклад, Puma та «Адідас» – це відомі світові торгові марки спортивного одягу та взуття. «Делта-спорт» та «Спортмастер» – магазини спортивного одягу та товарів, їх можна віднести до сегменту спортивних супермаркетів. «Інтер Атлетика» та «Vasil» займають перші позиції в сегменті тренажерів та спортивного устаткування [6].

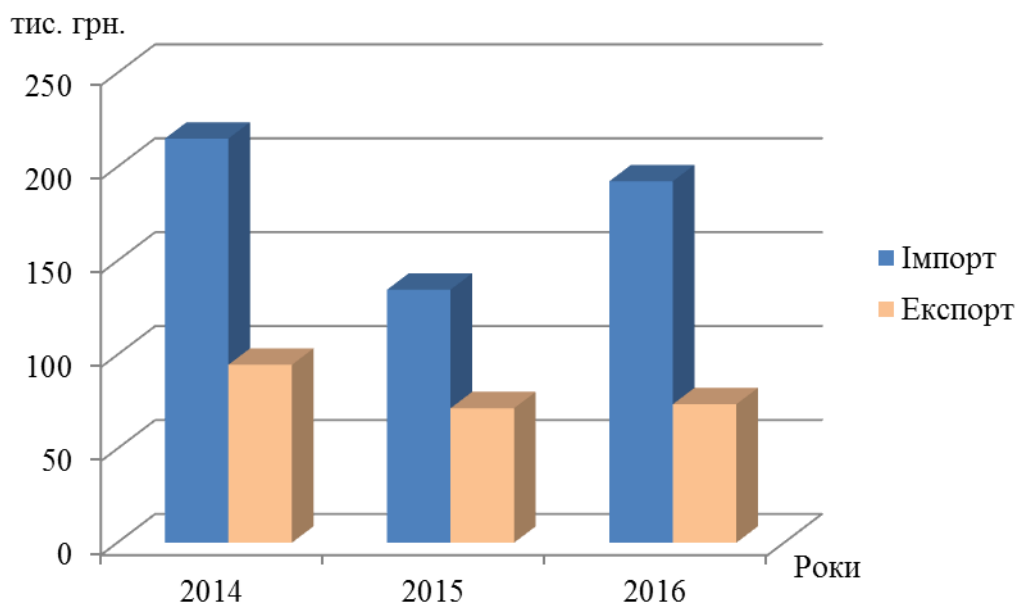
На українському ринку спортивного інвентарю лідируючі позиції займають закордонні фірми-виробники. Виробництво конкурентоспроможного спортивного інвентарю низької цінової категорії, зокрема, позитивно впливає на розвиток масового спорту в Україні. Відсутність провідних позицій для вітчизняних фірм у виробництві інвентарю по багатьох видах спорту пояснюється не тільки агресивною політикою закордонних фірм на вітчизняному ринку, але й досить пасивною позицією держави в області спорту, особливо аматорського [18].

Значними частками українського ринку володіють вітчизняні виробники товарів для спорту: «Крон» (м. Лівів), «Харбел» (м. Харків), «Спорт-зона» (м. Черкаси) в сегменті спортивного одягу та аксесуарів; «Спорт забезпечення» (м. Одеса) в сегменті спортивного устаткування та атрибутики; «Vadzaari» (м. Дніпро) - в сегменті товарів для фітнесу. Також в Україну за останні 3 роки прийшли марки так званого «другого ешелону», наприклад, в футболі, це Joma і Umbro.

Масштабна девальвація гривні суттєво знизилася попит на товари та послуги, що позначилося і на спортивній індустрії. Ситуація ускладнюється кризою ліквідності, неможливістю отримувати кредитні кошти. Бізнесмени, які завозять товари і матеріали для продажу та власного виробництва, не могли придбати їх в такому самому обсязі, що й раніше.

Спортивні товари Україна на 75% імпортує, в першу чергу, з Китаю, Тайваню, США та Західної Європи. До кризи 2014 року великі вітчизняні підприємці завозили товари спортивної групи на \$1,2 млрд на рік. У 2015 році обсяг імпорту знизився на 45-50%, а реально – на всі 60% [8].

За даними державної фіскальної служби України імпорт іграшок, ігор та спортивного інвентарю у 2014 році становив 215,1 тис. грн., у 2015 році – 134,7 тис. грн., а у 2016 році – 192,4 тис. грн. Експорт даних товарів відповідно становив – 94,7 тис. грн., 71,6 тис. грн. та 73,7 тис. грн. (рис. 2).

Рисунок 2. Обсяги імпорту-експорту іграшок, ігор та спортивного інвентарю за 2014-2016 роки [8, 11]

За наведеними даними видно, що імпорт переважає над експортом і це свідчить про те, що український ринок заповнений, в основному, товарами іноземного походження.

А за період з 01.01 по 31.03. 2017 року імпорт іграшок, ігор та спортивного інвентарю становив 42 тис. грн., а експорт – 16,9 тис. грн., що знову свідчить про від’ємне сальдо і малу частку вітчизняних товарів на закордонних ринках [8, 11].

Українські спортивні товари за кордоном взагалі не представлені, лише поодинокі українські виробники вийшли на глобальний ринок. Річ у тім, що пробитися на ринок Західної Європи можуть компанії, які готові виробляти дуже якісний товар за конкурентною ціною, вкласти гроші на сертифікацію, розраховуючи на продаж великих обсягів продукції.

Але в Україні розвинені переважно малі виробництва, орієнтовані на вітчизняний ринок і СНД, для яких витрати на сертифікацію товарів занадто високі. Тому ми могли б торгувати з Білоруссю, Румунією, країнами Східної Європи.

Орієнтуватися на країни Азії, Африки в надії, що там нижчі вимоги, також не варто. ПАР нещодавно приймала чемпіонат світу з футболу, Туркменістан – Азіатські ігри. Держави цих регіонів вкладають у розвиток спорту, зокрема у виробництво власних спортивних товарів, величезні кошти. Вони проводять спеціалізовані спортивні виставки. Україну запрошуюють від імені глав урядів цих країн взяти участь у експозиціях, а в Україні закрилася єдина виставка вітчизняної спортивної індустрії GO! Sport, яку проводила компанія «Євроіндекс» спільно з АСІУ.

Якщо говорити про роздрібні мережі, то два роки тому на український ринок вийшла естонська мережа спортивних магазинів Sportland, а в найближчий час очікується відкриття першого магазину світової мережі Decathlon, визнаного лідера в галузі доступних товарів для спорту і відпочинку.

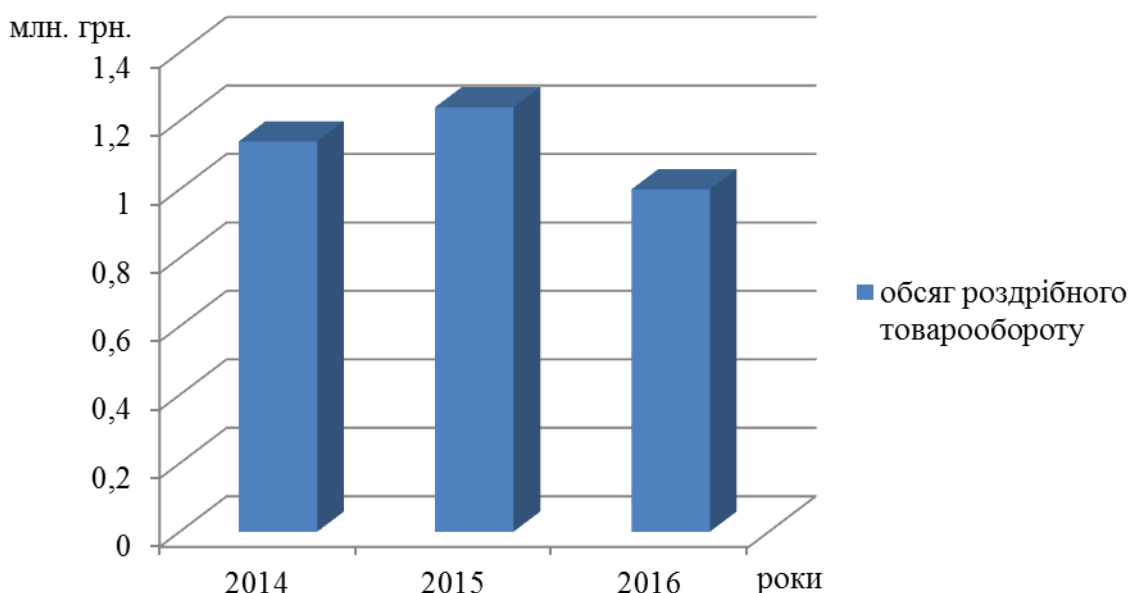
Торгівля спортивними товарами в Україні за останні півроку також скоротилась у кількісному показнику приблизно на 30%, хоча у грошовому еквіваленті за рахунок зростання цін прибуток бізнесменів не впав (умовно кажучи, продали не три пари кросівок по 500 грн., а одну за 1500). Тому вся спортивна індустрія (від мереж спортивних магазинів та виробників до одеського ринку, з якого «харчується» безліч магазинчиків) мала якісне погіршення за усіма показниками. Трохи скорочували кількість торгових точок, штат співробітників, обсяги виробництва, знижували якість використовуваних матеріалів [13].

Ще одним свідченням успішності торгівлі спортивними товарами є наявність франчайзингових проєктів, коли крупні власники мереж продають готовий бізнес партнерам.

За даними державної служби статистики України обсяг роздрібного товарообороту спортивного, туристичного інвентарю та спорядження у 2014 році становив 1,14 млн. грн., тобто 0,3% від загального обсягу. У 2015 році обсяг роздрібного товарообороту підприємств в Україні дорівнює 1,24 млн. грн., що становить також 0,3% від загального обсягу. А у 2016 році становив 1 млн. грн. У тому числі, обсяг продажу товарів, які були вироблені на території

України і продані через торгову мережу за 2016 рік становить 0,2 млн. грн . [7, 16].

Таким чином, враховуючи вищезазначене, відзначимо, що обсяг роздрібного товарообороту у 2015 році зріс порівняно з 2014 роком, але у 2016 році зменшився порівняно з 2014 і 2015 роками (рис. 3).

Рисунок 3. Обсяги роздрібного товарообороту спортивного, туристичного інвентарю та спорядження у 2014-2016 роках [7, 16]

Частка продажу спортивного і туристичного інвентарю та спорядження, які вироблені на території України, через торгову мережу підприємств у 2014 і 2015 роках становить 21,8 і 21,2% відповідно [16].

У табл. 1 наведено дані про продаж спортивного, туристичного інвентарю та спорядження у 2015 році за регіонами.

З таблиці видно, що у 2015 році найбільше було продано спортивного, туристичного інвентарю та спорядження у м. Києві – на 491968,1 тис. грн.; далі у порядку зменшення: у Одеській (166850,3), Дніпропетровській (134466,2), Харківській (83921,3) та Львівській (70624,1 тис. грн.) областях. Найменше його було реалізовано у Луганській та Івано-Франківській областях відповідно на 557,9 та 3442,1 тис. грн.

Продаж спортивного, туристичного інвентарю та спорядження у 2015 році

[14, 16]

Регіони	Роздрібний товарооборот торгової мережі			Продано товарів, які вироблені на території України, через торгову мережу	
	тис. грн.	у % до підсумку	на 1 осо- бу, грн.	тис. грн.	у % до відпо- відної товарної групи торгової мережі
Україна	1240206,4	0,3	28,9	263055,1	21,2
Вінницька	15334,0	0,1	9,5	234,1	1,5
Волинська	14327,5	0,1	13,7	10631,4	74,2
Дніпропетровська	134466,2	0,3	41,2	19516,1	14,5
Донецька	12428,0	0,1	2,9	8327,2	67,0
Житомирська	13905,7	0,1	11,1	3611,1	26,0
Закарпатська	10747,3	0,1	8,5	4000,9	37,2
Запорізька	41137,5	0,2	23,4	8860,1	21,5
Івано-Франківська	3442,1	0,0	2,5	1814,2	52,7
Київська	39497,2	0,1	22,8	12705,8	32,2
Кіровоградська	7985,3	0,1	8,2	3221,7	40,3
Луганська	557,9	0,0	0,3	200,0	35,8
Львівська	70624,1	0,2	27,8	13227,9	18,7
Миколаївська	19351,6	0,2	16,7	5285,3	27,3
Одеська	166850,3	0,5	69,7	29295,7	17,6
Полтавська	24430,9	0,2	16,9	6456,6	26,4
Рівненська	15936,4	0,2	13,7	3617,3	22,7
Сумська	11347,6	0,1	10,1	1805,6	15,9
Тернопільська	4764,3	0,1	4,5	1185,5	24,9
Харківська	83921,3	0,2	30,8	6647,7	7,9
Херсонська	23791,3	0,2	22,3	6533,4	27,5
Хмельницька	7103,4	0,1	5,5	2431,2	34,2
Черкаська	5166,1	0,0	4,1	508,9	9,9
Чернівецька	9218,3	0,1	10,1	4378,3	47,5
Чернігівська	11904,0	0,1	11,3	1245,5	10,5
м. Київ	491968,1	0,5	169,8	107313,6	21,8

На одну особу було реалізовано найбільше у м. Києві – на 169,8 грн., Одеській (69,7), Дніпропетровській (41,2), Харківській (30,8) та Львівській (27,8 грн.) областях при середньому значенні по Україні 28,9 грн. Найменше на одну особу було продано спортивного, туристичного інвентарю та спорядження у Луганській області – на 0,3 грн.

Ринок спортивних товарів в Україні дуже перспективний. Спорт матиме першочергове значення для майбутнього нашої країни. Зараз створюються спортивно-оздоровчі табори, відкриваються спортзали, фітнес-центри, проводяться масові спортивні заходи – розвивається культура здорового способу життя. Зараз відкривається багато фітнес-центрів, спортзалів, і вони майже стовідсотково заповнені. Можна розвивати вуличні спортивні майданчики: це буде захищена територія з якісним безпечним покриттям і вуличними тренажерами, турніками, дитячими майданчиками – для відпочинку всієї родини. Встановлюється багато спонсорських майданчиків, але вільна ніша з їх сервісного обслуговування.

В Україні є декілька великих виробників якісних тренажерів: «Інтератлетика», VASIL (колишній завод у Дніпропетровську), «Вадзаарі». У них представлена професійна серія тренажерів, і домашніх, і вуличних.

На 10-12 моделей найбільш функціональних тренажерів попит є завжди, тож виробники завантажені замовленнями на місяць-два вперед. Але, оскільки вони орієнтувалися здебільшого на ринок Росії та СНД, тепер обсяги виготовлення скоротилися [19].

Напрямок тримається на плаву за рахунок того, що українці почали активніше займатися фітнесом, тепер модно мати спортивний вигляд, тож і відкривається багато спортклубів по всій країні. Чимало залів укомплектовано українськими тренажерами. Завозять і нове американське обладнання, та частіше вживане європейське, яке ще довго прослужить.

Якщо держава розвиватиме масовий спорт, ринок обладнання для ігор буде дуже перспективним. Україна виготовляє якісне ігрове обладнання. Наприклад, українські волейбольні сітки кращі за польські. Футбольні ворота, волейбольні стойки і баскетбольні щити виробництва «Інтератлетика», SportSystems країна навіть експортує.

Найближчим часом обсяги імпортного і вітчизняного ігрового устаткування можуть зрівнятися за обсягами продажу, але це потребує уваги й підтримки держави.

Українським виробникам спортивних товарів потрапити на полиці великих спортивних магазинів легко, якщо товар буде якісним і вироблятиметься в потрібних обсягах. Буквально за півтора року обсяги товарів українського виробництва у мережах спортивних магазинів зросли практично з нуля до 20%. Сумки, чешки, скакалки, санки – всі ці товари українські. Але для малих виробників співпраця з мережевими магазинами, які вимагають покриття по всій Україні і, відповідно, великих обсягів виробництва, є невід’ємною.

За даними Держстату, у 2015 році експорт послуг та українських товарів у грошовому еквіваленті склав лише \$22,5 млрд, що на 40% менше, ніж за аналогічний період минулого року [5].

Спорт в Україні тримається за рахунок ентузіастів, любителів і небайдужих бізнесменів. Це приблизно як волонтерство.

Вільних ніш багато. Потрібні м’ячі волейбольні, футбольні, баскетбольні, лижний одяг та спорядження, інвентар для спортзалів, спортивний одяг, взуття, сумки. Українці можуть все це виробляти не гірше, ніж в ЄС.

Актуальним зараз було б виготовлення спортивного одягу: плавки, шорти, майки, фуфайки, костюми, зимовий одяг. Перспективним є виробництво спортивних сумок, рюкзаків, м’ячів для фітнесу. У школах багато дітей травмуються через старе, ще радянське, або дешеве китайське обладнання. У кожному дворі мають бути перекладини, турніки, бруси, гантелі, гирі. В Україні вміють виготовляти якісне обладнання для шкіл: мати, груші, боксерські рукавички (компанії «Ельфа», «Бойко-спорт», «Спорт Ко»).

Проте існує ряд невирішених проблем, таких як:

- значна кількість контрабандних спортивних товарів на українському ринку;
- завезення товарів, які не відповідають моді, мають низьку якість, видимий брак;
- відсутність кваліфікованих кадрів про розробці та виготовленні спортивних товарів.

Таким чином, на сьогоднішній день спостерігаються наступні провідні тенденції розвитку українського спортивного ринку: високі темпи росту ринку; загострення конкуренції; посилення позицій великих міжнародних компаній; розвиток регіональних ринків; зміни в системі дистрибуції; формування ринкової інфраструктури; зростання інтересу до спорту, активного способу життя. Основні споживачі спортивних товарів відносяться до «середнього класу». Ринок спортивних товарів стає все більш привабливим, головним чином, за рахунок великої кількості потенційних покупців, недостатньої насиченості ринку товарами, моди на спортивний стиль в одязі, взутті і аксесуарах.

Список використаних джерел:

1. Аналіз ринку спортивних товарів України та можливі чинники його подальшого розвитку. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://nauka.kushnir.mk.ua/?p=32711>
2. Аналіз факторів, що впливають на формування асортименту. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=2482>
3. Аналітика ринку спортивних товарів // СпортМагазин. – 2015. – Вип. - 6 (211). - 17 марта. – С._8-11. - [Електронний ресурс]. - Режим доступу: <http://bmsi.ru/doc/fa606e2a-286a-43dd-ad2c-e7e45ab001cc>
4. Борисова О. Профессиональный спорт: перспективы развития в Украине (на материалах тенниса) / О. Борисова // Слобожанський науково-спортивний вісник. – 2013. - № 1. - С. 29-34
5. В Украине процент занимающихся физкультурой не превышает 12%. - [Електронний ресурс]. - Режим доступу: <http://jankoy.org.ua/ukraine-zanimayushhihsya-fizkulturoj-12/>
6. Все для спорту. Огляд спортивного ринку України. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://msb.aval.ua/news/?id=25038>
7. Державна служба статистики України. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.ukrstat.gov.ua/>
8. Державна фіскальна служба України. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://sfs.gov.ua/>

9. Здоровий спосіб життя в Україні стає не менш популярним, ніж у країнах Європи або США. - [Електронний ресурс]. - Режим доступу: <http://homebiznes.in.ua/sportyvnyj-mahazyn-yak-vidkryty-ta-zaroblyaty/>
10. Значення спортивної галузі у зростанні добробуту країни. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://personal.in.ua/article.php?ida=633>
11. Зовнішня торгівля України за товарними групами з усіма країнами. - [Електронний ресурс]. - Режим доступу: <http://arc.customs.gov.ua/dmsu/control/cstat/f2/showstat>
12. Курдюкова О.С. Аналіз можливостей і загроз на ринку спортивних товарів в Україні / О.С. Курдюкова, О.І. Лабурцева // Технології та дизайн. – 2014. - №3 (12). - [Електронний ресурс]. - Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/td_2014_3_1
13. Обзор рынка спортивных товаров Украины. - [Електронний ресурс]. - Режим доступу: http://fanat.ua/brand/analiz/obzor_rynka_sportivn_80632.html
14. Продаж і запаси товарів в торговельній мережі (II том) у 2015 році. – К.: Державна служба статистики України, 2016. – 184 с.
15. Рынок спорттоваров перевалил за миллиард. - [Електронний ресурс]. - Режим доступу: <http://www.asiu.org.ua/ru/press/pod1.html>
16. Роздрібна торгівля України у 2015 році. - К.: Державна служба статистики України, 2016. – 165 с.
17. Спорт і фізкультура для кожного. - [Електронний ресурс]. - Режим доступу: <http://ar25.org/article/sport-i-fizkultura-dlya-kozhnogo.html>
18. Ткаченко Л.В. Аналіз ринку спортивних товарів України та можливі чинники його подальшого розвитку / Л.В. Ткаченко, П. Гущенко. - [Електронний ресурс]. - Режим доступу: <http://nauka.kushnir.mk.ua/?p=32711>
19. Федькович М.В. Аналіз ринку спортивних товарів в Україні / М.В. Федькович // Формування механізмів управління якістю та підвищення конкурентоспроможності підприємств: VII міжнародна науково-практична інтернет-конференція студентів, аспірантів та молодих вчених: тези доповідей, Дніпропетровськ, 25 березня 2016 р. – Дніпропетровськ: Університет імені Альфреда Нобеля, 2016. – С. 228-229

ВПЛИВ ПРОЦЕСУ ПРИГОТУВАННЯ КАВОВИХ НАПОЇВ НА ФОРМУВАННЯ ЇХ СПОЖИВНИХ ВЛАСТИВОСТЕЙ

У роботі представлено дослідження впливу способів приготування кавових напоїв у побуті та пропоновані в кав'ярні м. Вінниці на вміст антиоксидантів. Вивчено залежність забарвлення напоїв від розведення. Встановлено, що кава по-американськи є більш привабливим для прихильників здорового способу життя.

Ключові слова: *споживні властивості, кава натуральна, кавові зерна, оксиданти, атиоксидани, еспрессо, капучіно, рістретто*

Останнім часом розповсюдженими захворюваннями є порушення обміну речовин та зниження імунного статусу людини. Першочерговим заходом у подоланні таких проблем є забезпечення населення якісними харчовими продуктами, які володіли б функціональними властивостями. Саме тому створення і виробництво харчових продуктів радіозахисної та імуномодулюючої дії, які здатні коригувати патологічні зміни в організмі людини, є особливо актуальним.

Аналізуючи сучасні теорії старіння організму людини, акцентом стала теорія окислення ліпідів та накопичення в організмі вільних радикалів, надзвичайно активних сполук з одним або кількома неспареними електронами, які при перевищенні допустимого для живого організму рівня, проявляють руйнівну дію [4, 9-17].

Останні дослідження демонструють прямий зв'язок між вільнорадикальним окисненням і розвитком патологічних станів [1, 5, 8]. Для корекції таких станів та з метою профілактики рекомендуються малотоксичні препарати природного походження із вмістом біоантиоксидантів [2].

Відтак, перспективними залишається дослідження тих рослин, які використовуються людиною одночасно як харчові і лікарські, зокрема, кава, яка багата на антиоксиданти, які зміцнюють наші клітини і захищають їх від вільних радикалів.

Метою статті є аналіз показників антиоксидантної активності напоїв щоденного вжитку. Зокрема вивчення залежності загальної кількості антиоксидантів від виду сировини, способу приготування і рецептури напоїв з кави натуральної та какао-продуктів.

Останнім часом основні дослідження були направлені на сортові та фармакологічні особливості, рецептуру, оцінку якості та культуру споживання кави. Серед науковців варто відзначити роботи: Бажай-Жежерун С., Винничука Ю., Голубевої Н., Григорєва Ю., Денисова Д., Дубіна В., Коцієвської К., Кунділовської Т. та ін.

Оцінюючи споживні властивості кавових напоїв, варто відзначити, що кава – один з популярних напоїв, який чинить тонізуючу дію на центральну нервову та серцево-судинну системи організму. Багатофункціональний вплив кави на організм людини зумовлений вмістом у кавових зернах ряду мінорних біологічно активних речовин: фенольних сполук, алкалоїдів, органічних кислот, вітамінів, ефірних олій, мінеральних речовин [1, 8, 10]. В одній порції меленої кави міститься близько 2 мг заліза, що складає $\frac{1}{7}$ добової потреби людини, а також майже $\frac{1}{3}$ добової потреби нікотинової кислоти (вітамін PP); 100-200 мг кофеїну [5].

Останні дослідження американських вчених (Joe Vinson, University of Scranton, USA, 2015) показали, що кава є найважливішим джерелом антиоксидантів (АО) в дієті американців. Причому вміст АО в каві без кофеїну таке ж, як в звичайній каві. Обійшовши чай, молоко і журавлину, на перше місце вийшла кава як найбільш вживаний американцями продукт. Ці висновки зроблені на підставі статистичних даних щодо споживання американцями найбільш поширених продуктів з високим вмістом АО. Прагнення вести здоровий спосіб життя, який в значній мірі залежить від раціону харчування, характерно не тільки для американців, але і для українців [10].

В Україні, на сьогодні, внаслідок цілого ряду факторів склалося важке екологічне становище, підсилене наслідками катастрофи на ЧАЕС. У зв'язку з цим проблема здоров'я в країні постала дуже гостро.

Потреба людського організму в даних біологічно-активних речовинах з віком зростає, оскільки активність функціонування його власної

антиоксидантної системи після тридцяти років помітно зменшується [2,8]. Найкращим способом підтримання організму є споживання харчових продуктів, а також напоїв, багатих на біологічно активні речовини, яким характерні антиоксидантні властивості [2].

За даними літературних джерел, натуральна кава здатна проявляти антиоксидантні властивості. В ході численних досліджень, проведених закордонними вченими, встановлено, що кава має потужний антиоксидантний комплекс. При споживанні 7-10 філіжанок напою на добу забезпечується близько 65 % добової потреби в харчових антиоксидантах [16].

Антиоксиданти - інгібітори окиснення, природні або синтетичні речовини, що здатні сповільнювати процеси окиснення жиру та інших продуктів і матеріалів, що містять сполуки ліпідів [10].

Оксиданти - вільні радикал-речовини, які здійснюють і прискорюють окиснення. Значна кількість вільних радикалів може негативно впливати на організм людини, викликаючи при цьому запальні процеси, серцево-судинні, ауто-імунні, пухлинні захворювання. Вільні радикали здатні негативно впливати і на сполучну тканину, викликаючи поперечну зшивку колагенових та еластинових волокон, тим самим знижуючи їхню здатність до розтягування та скорочення, що призводить до втрати еластичності та старіння шкіри. Під дією вільних радикалів зростає вміст пігментів старіння (меламіну, цероїду, ліпофусцину) в нервовій тканині, внутрішніх органах, шкірі. Окрім того, вільні радикали можуть окислювати та руйнувати великі молекули полісахаридів, що утворюють слизувату речовину – синовіальну рідину, яка слугує змазкою для суглобів. Таким чином, вільні радикали здатні викликати хвороби суглобів. Найрозповсюдженішими проявами інтенсивного вільнорадикального окислення є: в'ялість, постійна втома, роздратованість, ламкість капілярів, втрата ваги, передчасне старіння [1].

Кава має складний хімічний склад: він містить приблизно дві тисячі хімічних речовин, які в сукупності визначають його відмітний аромат і смак. Причому вивчено менше половини цих речовин. Кава багата антиоксидантами, наприклад, меланоїдини смаженої кави надають антиокислювальний ефект [3].

Багатофункціональний вплив кави на організм людини зумовлений

вмістом у кавових зернах ряду міnorних біологічно активних речовин: фенольних сполук, алкалоїдів, органічних кислот, вітамінів, ефірних олій, мінеральних речовин (табл.1.) [1, 8].

Таблиця 1

Склад міnorних біологічно-активних речовин кавових зерен

№ з/п	Назва БАР	Характеристика
1	2	3
1.	Фенольні сполуки	– потужні природні антиоксиданти: антирадикальний (перехоплення $\bullet\text{OH}$, $\text{O}_2\bullet$); антиліпопероксидний (перехоплення $\text{R}\bullet$, $\text{RO}\bullet$, $\text{ROO}\bullet$); антикисневий (гасіння синглетного кисню ($^1\text{O}_2$), зв'язування O_2 і O_3); дезактивація пероксинітриду; пригнічення продукції $\text{NO}\bullet$; інгібування ензимів, які продукують радикали; хелатування важких металів.
1.1.	Хлорогенові кислоти та їх ізомери	– належать до групи складних ефірів, сформованої трансхоричними кислотами і хінною кислотою. Хлорогенова та кавова кислоти є потужними антиоксидантами. Обсмажування кавових зерен підсилює цю здатність порівняно із зеленими зернами. Таке явище пояснюють утворенням темнозбарвлених пігментів меланоїдинів під час термічного оброблення. Досліджено, що 200 мл кави «Арабіка» містить 70-200 мг хлорогенових кислот, «Робуста» – 70-350 мг.
1.2.	Дубильні речовини	– комплекс поліфенолів, які беруть участь в окисно-відновних процесах, мають в'язучий, протизапальний, антибактеріальний, P-вітамінний характер.
1.3.	Кумарини	– біологічно активні речовини, які проявляють антикоагуляційну, спазмолітичну, фотосенсобілізуючу, P-вітамінну та протипухлинну дію.
2.	Алкалоїди	– складні органічні азотовмісні сполуки основного характеру, більшість яких мають дуже сильну специфічну дію на організм людини.
2.1	Кофеїн	– алкалоїд, який стимулює й регулює процеси збудження в корі головного мозку; у певних дозах він підсилює позитивні умовні рефлекси й підвищує рухову активність. Стимулююча дія приводить до підвищення розумової й фізичної працездатності, секреторної діяльності шлунку, зменшенню втоми й сонливості. Серцева діяльність під впливом кофеїну активізується, скорочення міокарда стають більш інтенсивними й частішають. Кофеїн знижує агрегацію тромбоцитів, має сечогінну дію. Відомо, що алкалоїд кофеїн при окисненні різних зразків кави (мелена і розчинна) зв'язує вільні гідроксильні радикали, утворюючи 8-оксокофеїн.
2.2.	Тригонелін	– алкалоїд, що проявляє протимікробну дію, є ефективним попередником розвитку карієсу. При термічному обробленні значна його частина перетворюється на нікотинову кислоту.
2.3	Теобромін і теофілін	– міnorні біологічно активні стимулятори серцевої діяльності, проявляють легкі діуретичні властивості.
2.4	Органічні кислоти	– важливий компонент кавових зерен, представлений комплексом лимонної, яблучної, оцтової, кавової, хінної, ферулової та хлорогенових кислот. Надають певних смако-ароматичних особливостей напою, стимулюють травлення, є потужними антиоксидантами.
3.	Вітаміни	– складають водорозчинні вітаміни групи В: B_1 , B_2 , B_6 , B_{12} та вітамін РР, які підтримують нормальне функціонування нервової та кровотворної систем. У процесі підготовки кавових зерен основна частина вітамінів зберігається і переходить у кавовий напій.

Систематизуємо показники проведених досліджень [1, 8] щодо ефективності антиоксидантної концентрації напоїв з кави, приготовлених із зерен гатунку «Арабіка» - сім кавових напоїв, приготовлених за встановленими рецептами в кав'ярні (табл. 2, рис. 1); 4-х напоїв, приготовлених у побутових умовах із зелених зерен кави, а потім обжарених та доведених до світло-коричневого кольору (табл. 3, рис. 2); 11 напоїв із кавових зерен, приготовлених за методикою «Галапагос» (дана методика полягає в змішуванні різних зерен арабіки однакового обсмажування, а також із зерен торгової марки «Зерна Еспрессо – суміш кави» (зерна гатунку «Арабіка» з Африки та Південної Америки) шляхом доведення наважки кави до кипіння в турці (табл.4.)

Рістретто – це міцний кавовий напій, порція якого менша за об'ємом, ніж еспрессо (7 г кави на 15-20 мл води).

Таблиця 2

Результати аналізу кавових напоїв, приготовлених в кав'ярні

Назва напоїв	Загальна кількість антиоксидантів (ЦАО), моль	ЕОА, моль екв./л
Еспрессо	0,1230	4,106
Капучіно	0,2943	1,962
Кава по-американські	0,2895	1,930
Американо	0,1549	1,033
Кава по американські з цукром	0,2910	1,937
Капучіно з цукром	0,1821	1,214
Американо з цукром	0,1524	1,016

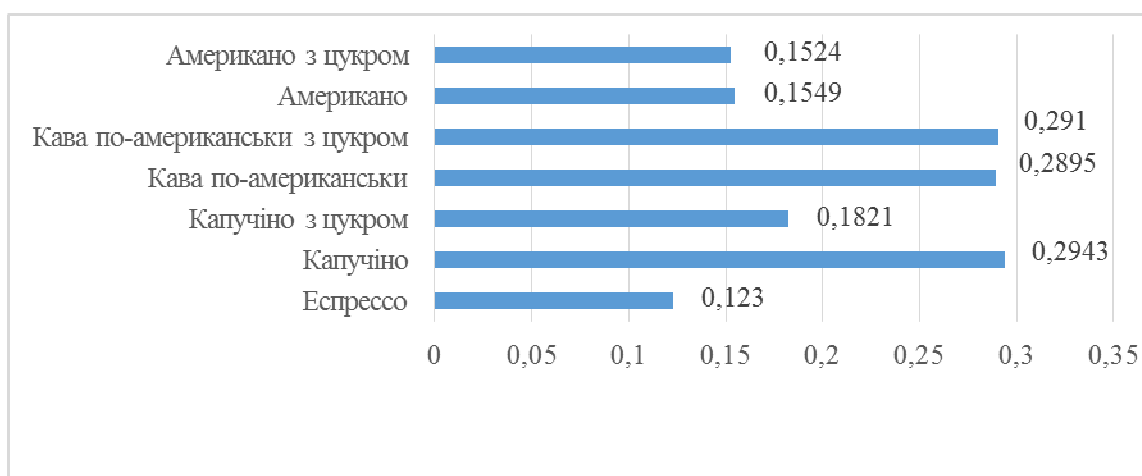

Рисунок 1. ЕОА кавових напоїв приготовлених в умовах кав'ярні

Капучіно – це напій італійського походження на основі еспресо з додаванням збитого парою молока, з гармонійним балансом насиченого солодкого смаку молока та еспресо.

Еспресо – це міцний кавовий напій, зварений за допомогою нагрітої насиченої водяної пари, пропущеної через обсмажені, дрібно перемелені зерна кавового дерева.

У кави Американо (I) вміст кофеїну в чашці буде значно вище, ніж в стандартній порції еспресо. У другому випадку воно буде таким же, однак концентрація кофеїну істотно знижується.

Як показано в табл. 1, наявність цукру практично не впливає на ЕОА. Однак наявність молока або вершків в напої з кави знижує величину ЕОА, що, очевидно, пов'язано з хімічним взаємодією речовин, що володіють інгібуючим властивістю з ліпідами і гідропероксид молока, що є важливим чинником для прихильників здорового способу життя. Крім того, цей ніжний, що не має гіркої присмаку, ароматний напій подобається багатьом людям. В динаміці результати ЕОА кавових напоїв матимуть такий вигляд (рис.1).

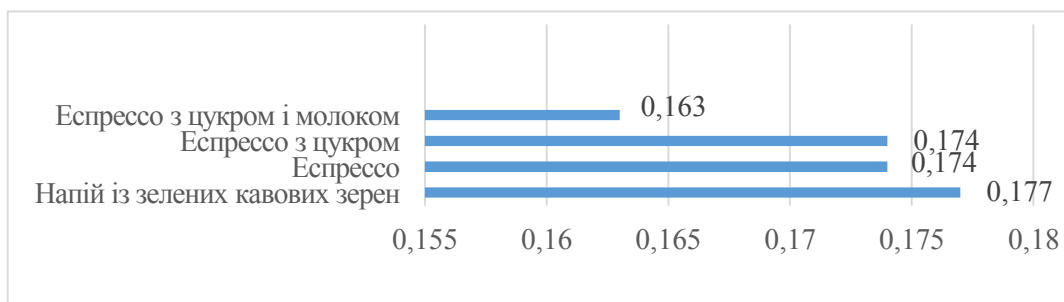
Дані, наведені в таблиці 3, підтверджують, що додавання цукру не знижує ЦАО.

Таблиця 3

Результати аналізу напоїв приготовлених в побутових умовах із обжарених зелених кавових зерен гатунку «Арабіка»

Назва напоїв	Загальна кількість антиоксидантів (ЦАО), моль	ЕОА, моль екв./л
Напій з зелених кавових зерен	0,177	5,902
Еспресо	0,174	5,845
Еспресо з цукром	0,174	5,775
Еспресо з цукром та молоком	0,163	5,440

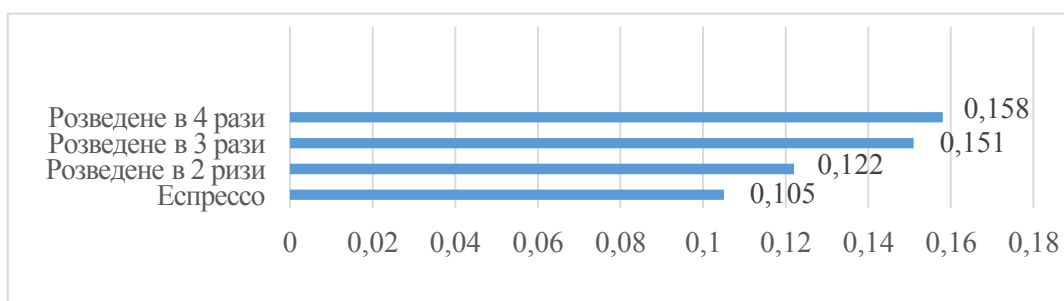
В динаміці результати ЕОА кавових напоїв приготовлених в побутових умовах із обжарених зелених кавових зерен матимуть такий вигляд (рис.2).

Рисунок 2. ЕОА кавових напоїв приготовлених в побутових умовах із обжарених зелених кавових зерен

Визначення ефективної антиоксидантної концентрації проводили методом, що базується на розрахунку потенціалів медіаторної системи, яка складається із окисленої і відновленої форми іонів заліза в присутності фосфатного буфера.

Напої приготовлені відповідно до стандартних рецептами в кава-машині. Різниця між кавою по-американськи і американо для даної кав'ярні полягає в тому, що для приготування першого використовується фільтр, а другий готується шляхом розведення еспресо окропом до 150 мл (рис. 3).

Рисунок 3. Значення ЕОА при розведенні напою еспресо кип'яченою водою

Вміст антиоксидантів після обсмажування зелених зерен не зменшується. Згідно з літературними даними [8], обсмажування в більшості випадків сприяє збільшенню САО внаслідок утворення метилпіридину, який є дуже активним АТ і міститься тільки в каві. Загальна кількість антиоксидантів (САО) знаходиться в залежності від типу кавового зерна, способу приготування, але і від часу з моменту приготування до вживання.

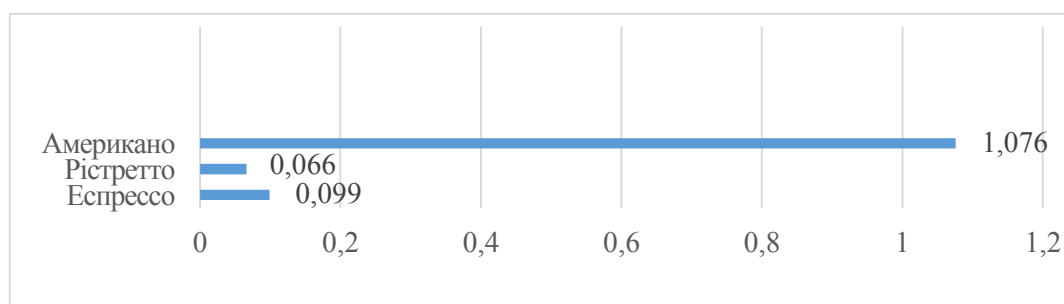
Також були досліджені напої з кави, приготовані з зерен «Галапагос». Наважку (7 г кави) доводили до виру, але не кип'ятили.

Таблиця 4

Результати аналізу напоїв із кави приготовленої із зерен «Галапагос»

Назва напоїв	Загальна кількість антиоксидантів (CAO), моль	ЕОА, моль екв./л
Еспрессо	0,099	3,322
Рістретто	0,066	3,320
Американо	0,054	1,076

Дані табл. 4 в динаміці будуть відображати такий стан (рис. 4).

Рис. 4. ЕОА кавових напоїв приготовлених із зерен «Галапагос»

Напої з кави, приготовлені з іншого сорту кавових зерен, містять меншу кількість АТ, однак це не впливає на органолептичні властивості кави, що є важливим для споживача. При цьому, речовини, які створюють смаковий букет, не відносяться до антиоксидантів.

Зменшення ЕОА при додаванні води до напою еспрессо відбувається непропорційно розведення в 2, 3 і 4 рази. Очевидно, АТ речовини знаходяться в дімерізованом стані і при розведенні переходять внаслідок дисоціації в мономери, і їх зміст збільшується. Отже, цей факт ще раз підтверджує доцільність споживання кави, приготованого, наприклад, по-американськи.

Дані з аналізу спектрів вживання напоїв з кави, приготованих із зерен торгової марки «Зерна Еспрессо суміш кофеїн» шляхом розведення, наведені в табл. 5.

Зміни інтенсивності забарвлення напоїв із кави при розведенні

Кавові напої	$d \times v(\text{при } \lambda = 280\text{нм})$		$d \times v(\text{при } \lambda = 325\text{нм})$	
	в день приготування	через добу	в день приготування	через добу
Американо	0,02	0,019	0,017	0,019
Еспрессо+60 мл. води	0,021	0,018	0,017	0,019
Еспрессо+90 мл. води	0,019	0,018	0,018	0,018
Еспрессо+120 мл. води	0,02	0,025	0,02	0,02

Вміст барвника в кави протягом доби практично не змінилося. Розведення сильніше позначається при розведенні від 2 до 3 разів.

У табл. 6 представлені результати ЕОА для напоїв з кави, приготовлених з «Зерна Еспрессо суміш кофеїн», причому наважки кави були залиті гарячою водою ($t = 95^\circ \text{C}$), але до кипіння не доводилися.

Таблиця 6

Результати аналізу класичного напою «Еспрессо» (зерна еспрессо суміш кави) до та після розведення в 2, 3 та 4 рази

Назва напоїв	Загальна кількість антиоксидантів (CAO), моль	ЕОА, моль екв./л
Еспрессо	0,099	3,322
Рістретто	0,066	3,320
Американо	0,054	1,076

Як видно з вищенаведеної таблиці, показники ЕОА в порівнянні з іншими показниками напоїв з кави дуже низькі, що можна пояснити способом заварювання. Очевидно, при доведенні наважки в турці до кипіння відбувається екстракція АТ.

При порівнянні показників по ЕОА напоїв, приготованих з кави і какао-бобів, можна зробити висновок, що для кави перехід від вихідної сировини (зелених зерен) до готового продукту, зміст АТ залишається постійним і лише при розведенні спостерігається нелінійне зменшення ЕОА.

У шоколадних виробках величина ефективної антиоксидантної концентрації в какао-маслі дорівнює 6,48 М / г, а в чорному шоколаді вона становить від 2,5 до 1,7 М / г [1]. Для порівняння: в порції еспрессо зміст АТ одно 135 *

10-6 моль, така ж кількість АТ повинно міститися в 20 г какао-масла або в 50 г шоколаду. Одна порція (100 г) американо містить від 1 до 2 ккал, одна порція какао (100 г) - 33 Ккал.

Таким чином, отримані дані дозволяють зробити висновок, що, перебуваючи на позиції прихильників здорового способу життя, кавові напої, зокрема, кава, приготований по-американськи, володіють багатьма перевагами в порівнянні з іншими.

Встановлено, що екстракт натуральної меленої кави та какао найактивніше проявляють свою антиоксидантну дію. Відтак, можна стверджувати, що кава є перспективною основою для створення напоїв оздоровчої дії.

Список використаних джерел:

1. Бажай-Жежерун С.А. Перспективи підвищення антиоксидантного потенціалу натуральної кави / С.А. Бажай-Жежерун // Харчова наука і технологія. - 2014. – № 4 (29). – С. 3-8.

2. Барабой В.А. Биоантиоксиданты / В.А. Барабой. – К.: Книга плюс, 2006. – 462 с.

3. Григорьев Ю.Г. Кофейная ода / Ю.Г. Григорьев // Университеты. – 2006. - № 2. – С. 25 -29.

4. Медведев Ж.А. Питание и долголетие: очерки о здоровом образе жизни / Ж.А. Медведев. – М.: Права человека, 2012. – 208 с.

5. Нисрин А.М. Антиоксидантная активность лекарственных субстанций и биологически активных веществ / А. М. Нисрин, О.А. Горошко; ММА им. И.М. Сеченова, Институт клинической фармакологии НЦ ЭСМП // Традиционная медицина – 2009. – №1 (16). – С.15–18.

6. Павлюк Р.Ю. Новые технологии биологически активных растительных добавок и их использование в продуктах иммуномодулирующего и радиозащитного действия: Монография / Р.Ю. Павлюк, А.И. Черевко, В.В. Погарская и др. – Харьк. академия технол. и орг. питания; НУПТ. – Харьков; Киев, 2002. – 205 с.

7. Панин Л.Е. Здоровье современного человека и проблемы качества питания / Л.Е. Панин; Сиб. науч.-исслед. и проект.-технол. ин-т перераб. с.-х. продукции. // Пища. Экология. Качество – 2013. – № 5. – С.408-411.

8. Храмеева Н.П. Влияние технологической обработки и времени хранения на содержание антиоксидантов в какао-продуктах / Н.П. Храмеева, Д.И. Мисюк, Е.А. Менгеле, О.Т. Касаикина // Товаровед продовольственных товаров. – 2012. - № 5. - С. 45-53.

9. Carla M. Olivera. New Qualitative Approach in the Characterization of Antioxidants in White Wines by Antioxidant Free Radical Scavenging and NMR / Carla M. Olivera, Antonio C. Ferreira // J. Agric. Food Chem. – 2008. – 56 (21). – P.10326–10331.

10. Bombardelli E. The flavonoids: New perspectives in biological activities and therapeutics / E. Bombardelli, P. Morazonni // Chim.Oggi. – 1993. – 6-7. – P.25-28.

11. Daglia M. Antioxidants // Journal of Agricultural and Food Chemistry. - 2015. – 48. – P. 1449-1454.

12. Del Castillo M.D. Effect of roasting on the antioxidant activity of coffee brews // Journal of Agricultural and Food Chemistry. - 2002. – 50. – P. 3698-3703.

13. deMan J.M. Principles of Food Chemistry / deMan J.M. – Maryland: Aspen Publishers, Inc. Gaithersburg, 1999. – 595 p.

14. Gordon M.S. Advances in electronic structure theory: GAMESS a decade later. / M.S. Gordon, C.E. Dykstra, G. Frenking, K.S. Kim // Theory and Applications of Computational Chemistry: the first forty years. – 2005. – 41 – P.1167–1189.

15. Lee KW. Cocoa Has More Phenolic Phytochemicals and a Higher Antioxidant Capacity than Teas and Red Wine / Lee KW, Kim YJ, Lee HJ, Lee CY // J. Agric. Food Chem. – 2003. – 51 (25). – P.7292-7295.

16. Roginsky V. and Lissi E. A. Review of methods to determine chain-breaking antioxidant activity in food // Food Chemistry. – 92. – P. 235–254 (2005).

17. Svilaas A. Intakes of antioxidants in coffee, wine, and vegetables are correlated with plasma carotenoids in humans. / A. Svilaas, A. K. Sakhi, L. F. Andersen, // Journal of Nutrition. – 2004. – 134. – P. 562-567.

Вінницький торговельно-економічний інститут КНТЕУ

ОЦІНКА ТОВАРНОЇ ІННОВАЦІЙНОЇ ПОЛІТИКИ ПІДПРИЄМСТВА

У статті представлено оцінку товарної інноваційної політики фармацевтичного підприємства м. Вінниці. Для проведення об'єктивного аналізу та надання рекомендацій по вдосконаленню асортименту, поєднано декілька відомих і універсальних методів.

Ключові слова: *товарна інноваційна політика, лікарські засоби, товарний асортимент, фармацевтичне підприємство, зведений XYZ та ABC-аналіз*

В сучасних умовах створення і просування на ринку нових (удосконалених) видів лікарських засобів, ефективних у виробництві, збуті і споживанні, які краще, ніж їх аналоги, задовольняють запити споживачів (формуєть нові запити для радикальних новинок), є основним способом адаптації фармвиробників до змін мікро- і макросередовища, забезпечення високої конкурентоспроможності на внутрішньому і зовнішньому ринках.

Ринок фармацевтичних товарів характеризується складністю та поліфункціональністю і входить до п'яти найприбутковіших галузей світової економіки. Це пояснюється специфікою лікарських засобів як товару, попит на який не залежить від політичних, а інколи й економічних чинників.

Одну з головних ролей при цьому відіграє товарна інноваційна політика, яку потрібно розглядати як комплекс заходів з управління розробленням, виготовленням, виведенням на ринок і просуванням на ньому нових товарів (лікарських засобів). Такий комплекс заходів сприяє ефективній реалізації потенціалу підприємства, забезпечуючи при цьому більший ступінь задоволення запитів споживачів, приведенню внутрішніх можливостей розвитку підприємства у відповідність до зовнішніх, що породжуються ринком. Метою товарної інноваційної політики при цьому є формування ефективного у виробництві, збуті і споживанні товарного асортименту, що дозволяє збільшити прибуток і (чи) ринкову частку підприємства-інноватора, розширити його

адаптаційні можливості до змін умов господарювання, забезпечити умови тривалого виживання й розвитку на ринку відповідно до визначеної місії і мотивації діяльності.

Відтак, питання формування, регулювання виробництва та обсягу продажів лікарських засобів у на сьогодні є актуальними.

Метою статті є оцінка товарної інноваційної політики фармацевтичного підприємства м. Вінниці.

Проблемам формування товарного асортименту (у тому числі інноваційної продукції) на засадах маркетингу, розроблення товарної інноваційної політики присвячені численні праці вітчизняних і зарубіжних науковців, зокрема [1, 2, 4-6, 9-10, 14, 16-17]. Розвиток фармацевтичного ринку постійно досліджується зарубіжними й вітчизняними науковцями [7, 8, 11, 12, 15].

Український ринок фармацевтичних товарів складається із двох сегментів – госпітального та роздрібного.

Умови діяльності ТОВ «ФМС СЕРВІС» постійно ускладнюються через прискорення науково-технічного прогресу, глобалізацію економіки, швидку зміну вимог та переваг споживачів, вплив державного регулювання. Одним із найважливіших напрямів забезпечення конкурентоспроможності, збільшення фінансових ресурсів і прибутків підприємства є використання обґрунтованих інноваційних підходів щодо формування товарного асортименту.

Товарна інноваційна політика орієнтована на розроблення, планування й виведення на ринок нових товарів [1]. Для її ефективного здійснення важливими є ідеї створення нових товарів, джерелом яких може бути зовнішнє оточення підприємства, діяльність конкурентів, запити споживачів. З огляду на це аналіз товарної інноваційної політики ТОВ «ФМС СЕРВІС» має ґрунтуватися на результатах оцінки можливостей і загроз на ринку, конкурентів та інших складових мікросередовища, споживчої цінності для клієнтів лікувальних засобів підприємства.

Аналіз інновацій можна проводити за різними напрямками, оцінюючи як використання окремих видів економічних ресурсів, так і результати

інноваційної діяльності в цілому. Через те, оцінка структури товарних інновацій ТОВ «ФМС СЕРВІС» здійснювалась з метою визначення її оптимальності на основі порівняння обсягів випуску за роками нових лікувальних засобів (табл. 1).

Таблиця 1

**Структура товарних інновацій підприємства ТОВ «ФМС СЕРВІС» у
2013-2016 рр.**

Види новинок	Обсяг випуску, тис. од				Частка у загальному випуску нових товарів, %			
	2013	2014	2015	2016	2013	2014	2015	2016
Абсолютно нові лікувальні засоби	-	-	3,9	6	-	-	3	4
Нові ЛЗ для підприємства	56	51,75	23,4	15	70	45	18	10

Дані табл. 1 вказують на поступове розширення підприємством ТОВ «ФМС СЕРВІС» структури інновацій за рахунок запровадження новинок, зокрема, таких як абсолютно нові лікувальні засоби та репозиціоновані товари у 2013-2016рр., що не випускалися підприємством раніше.

Відтак, удосконалення товарного асортименту необхідно здійснювати в напрямку стабілізації збуту та витрат протягом року; забезпечення підприємству прибутку й підвищення ефективності маркетингових програм; мінімізації залежності від одного товару або однієї асортиментної групи; досягнення максимальної ефективності системи реалізації; можливості раціонального використання відходів діючого виробництва на основі маркетингових рішень.

Основною метою вдосконалення асортименту продукції суб'єктів господарювання є максимізація їх прибутку. Виходячи із цього, поставлену задачу варто представити у такий спосіб: знайти оптимальні обсяги виробництва продукції ТОВ «ФМС СЕРВІС», що забезпечили б отримання максимального економічного ефекту за наявних у підприємства ресурсів виробництва та з урахуванням попиту на продукцію.

В табл. 2. представлено 1 % від загальної кількості продукції ТОВ «ФМС СЕРВІС».

Обсяг споживання лікарських засобів у натуральному та вартісному вираженні

№ п/п	Найменування продукту	Дані за кожен квартал з 2015 по 2016 рр.							
		II квартал 2015р.		III квартал 2015 р.		IV квартал 2015 р.		I квартал 2016 р.	
		Ціна	К-сть	Ціна	К-сть	Ціна	К-сть	Ціна	К-сть
1.	Амізон 250 мг	24,7	5	24,70	8	24,70	158	30,00	97
2.	Фервекс	35,0	15	35,00	1	37,00	48	38,00	61
3.	Грипоцитрон	21,0	1	21,00	1	21,00	21	23,20	17
4.	Гріпго	6,4	15	6,40	3	6,40	23	6,70	26
5.	Гриппостад	26,4	1	27,00	1	27,70	3	27,70	2
6.	Колдрекс Макс Грип	42,0	1	42,00	0,6	42,50	18	42,50	7
7.	Мазь оксолінова	2,95	1	2,95	4	5,50	74	8,50	19
8.	Екстракт ехінацеї рідкий 50 мг	4,10	3	4,20	9	4,20	149	4,20	23
9.	Цитрамон-Дарниця	1,10	340	1,20	290	1,35	320	1,10	345
10.	Амброксол сироп 30 мг	12,0	14	13,80	3	14,00	49	14,80	33
11.	Логіст драже	85,30	3	84,35	2	83,50	4	83,50	7
12.	Жанін драже	109,0	6	109,0	7	112,0	9	112,0	7
13.	Діане	98,70	13	99,90	10	101,0	12	101,0	9
14.	Марвелон	114,0	1	112,0	3	115,3	2	124,0	4
15.	Новінет	107,3	2	109,8	3	118,0	1	118,0	1
16.	Ліндинет	134,7	1	134,65	2	137,2	2	137,2	1
17.	Трі-регол	89,45	3	89,70	4	88,15	3	89,47	3
18.	Ригевізон	73,25	4	74,60	5	78,05	2	78,00	5
19.	Еротекс	32,7	6	34,20	7	34,60	5	37,00	9
20.	Контрацептін	14,7	4	14,65	7	17,60	9	20,20	14

Усі препарати, що виробляються ТОВ «ФМС СЕРВІС», згруповано у вісім груп: 1 група – протимікробні засоби, що діють у шлунково-кишковому тракті; 2 група – антианемічні препарати; 3 група – кокцидіостатики; 4 група – протимаститні препарати; 5 група – протимікробні засоби системної дії; 6 група – мазі; 7 група – вітаміни і стимулюючі препарати; 8 група – антигельментики.

Найбільшу частку (рис. 1) в асортименті ТОВ «ФМС СЕРВІС» займають протимікробні засоби системної дії (28 %). Наступними за обсягами виробництва йдуть вітаміни та стимулюючі препарати (21 %), протимікробні засоби, що діють у шлунково-кишковому тракті (14 %). Мазі, кокцидіостатики, антигельментики мають найменшу частку (від 3 % до 7 % відповідно) в асортименті.

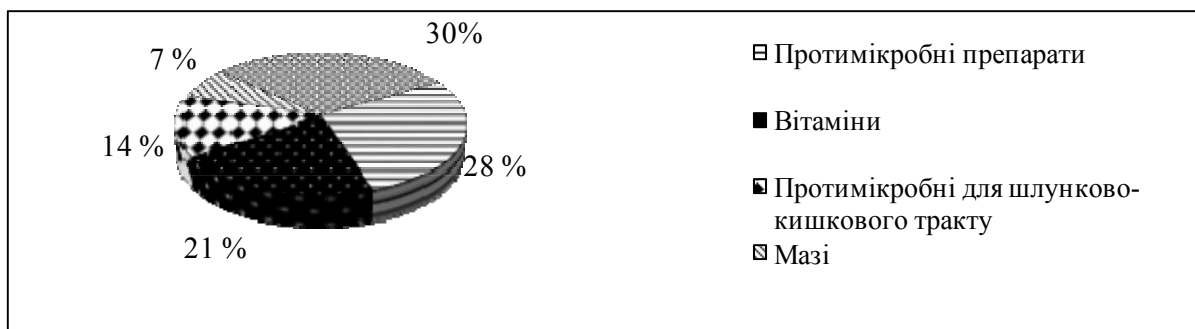

Рисунок 1. Частка лікувальних препаратів в асортименті ТОВ «ФМС СЕРВІС»

Асортимент підприємства є достатньо широким, проте не задовольняє попит всіх сегментів. Наприклад, відсутні вакцини, антибіотики, сульфаніламідні препарати. Найбільшу насиченість має група 5. Асортимент раціональний, але не стабільний, оскільки спостерігається значна розбіжність у попиті на препарати протягом року. Серед названих товарних одиниць ряд препаратів (Боваклокс, Діазивет, Пірапразіт) є відносно новими в товарному асортименті.

Проведемо зведений XYZ та ABC-аналіз для з'ясування місця кожного препарату. Об'єктами аналізу обрано названі вище вісім товарних груп з метою визначення найбільш пріоритетних. Як параметр, за яким проводився ABC-XYZ-аналіз, обрано обсяг продажів у натуральному вираженні по кварталах року. Результати зведеного ABC та XYZ-аналізу, а також аналізу за назвами препаратів підприємства наведено в табл. 3.

Зведений XYZ та ABC-аналіз лікарських препаратів ТОВ «ФМС СЕРВІС»

Препарат	Група	Обсяг продажів, шт.	Відсоток у загальному обсязі, %	Накопичувальний підсумок, %	ABC	Середній обсяг продажу в кварталі, шт.	Варіація, %	XYZ	Зведений аналіз
Мастисан	4	71864	10,88	10,88	A	23954,80	1,79	X	AX
Трифлон	5	65781	9,96	20,83	A	21927,13	1,51	X	AX
Ентрол 10%	5	64825	9,81	30,64	A	21608,37	8,31	X	AX
Біоферон	2	60470	9,15	39,79	A	20156,53	2,54	X	AX
Гепатонік	7	51339	7,77	47,56	A	17113,12	7,22	X	AX
Петлікс	7	49089	7,43	54,99	B	16363,02	5,09	X	BX
Прафен плюс	8	44906	6,80	61,79	B	14968,57	3,22	X	BX
Ампролінвет	3	41661	6,31	68,10	B	13886,83	0,40	X	BX
Спелімікс	5	41546	6,29	74,38	B	13848,77	2,55	X	BX
Тримаст Форте	4	40829	6,18	80,56	C	13609,63	12,28	Y	CY
Вітафарм	7	39215	5,93	86,50	C	13071,63	10,11	Y	CY
Флосан 10%	5	32824	4,97	91,46	C	10941,27	11,33	Y	CY
Унісан	6	31504	4,77	96,23	C	10501,33	3,70	X	CX
Кловерм	5	2864	0,43	96,67	C	954,77	1,03	X	CX
Солікокс	1	2450	0,37	97,04	C	816,53	11,28	Y	CY
Біофлок	2	2414	0,37	97,40	C	804,60	10,09	Y	CY
Місковіт Б	7	2166	0,33	97,73	C	722,00	7,74	X	CX
Доксітіл	5	1835	0,28	98,01	C	611,73	12,06	Y	CY
Боваклокс	4	1699	0,26	98,27	C	566,40	13,94	Y	CY
Празіфен	3	1636	0,25	98,51	C	545,30	18,06	Y	CY
Тримікозин	5	1394	0,21	98,72	C	464,57	11,26	Y	CY
Прафен плюс юніор	8	1367	0,21	98,93	C	455,70	16,57	Y	CY
Місковіт А	7	1350	0,20	99,13	C	450,03	25,06	Z	CZ
Пірапразіт	1	1215	0,18	99,32	C	405,14	20,63	Y	CY
Метродек	2	1213	0,18	99,50	C	404,23	23,65	Y	CY
Ампікол	5	1132	0,17	99,67	C	377,19	15,85	Y	CY
Діакокс	1	679	0,10	99,78	C	226,24	10,46	Y	CY
Біовіт	7	675	0,10	99,88	C	225,03	1,76	X	CX
Флосан 4%	5	409	0,06	99,94	C	136,23	12,93	Y	CY
Діазівет 60%	1	394	0,06	100,00	C	131,27	9,21	X	CX

До категорії X ввійшли товари, які характеризуються стабільністю

продажів і, як наслідок, високими можливостями прогнозу продажів, їх частка складає 47 %. До категорії Y – товари, які мають коливання в попиті і, як наслідок, середній прогноз продажів (50 % в обсязі).

До категорії Z – товари з нерегулярним споживанням, тенденції відсутні, точність прогнозу продажів невисока (3 % в обсязі). Група AX (5 препаратів) включає товари, які забезпечують найбільший обсяг продажів, такі товари користуються досить стабільним попитом і, відповідно, їм необхідно приділяти найбільшу увагу. Попит на товари цієї групи стабільний, він добре прогнозується.

Група VX (4 препарати) – товари, що продаються з нульовим залишком до наступної поставки. По них можна рекомендувати провести більш детальні дослідження і з'ясувати можливість поглиблення ринку. Товари групи SX (5 препаратів) мають незначні обсяги продажу, проте характеризуються постійним попитом.

Група SY (15 препаратів) – це препарати, що мають найбільший перелік товарних позицій на даному підприємстві. Характеризуються середнім ступенем надійності прогнозу споживання через коливання продажу. По цих товарах необхідно провести додатковий аналіз і з'ясувати, на якому етапі життєвого циклу знаходиться той чи інший препарат, який з них є супутнім для продуктів інших категорій, який – перспективним. Група CZ (1 препарат) – товари з нерегулярним споживанням, будь-які тенденції відсутні. Точність прогнозу продажів значно мала.

В результаті отриманих даних на основі інтегрованого ABC-XYZ-аналізу побудовано матрицю товарного асортименту лікувальних препаратів рис. 2.

Таким чином, за результатами проведеного аналізу констатуємо, що товарний портфель ТОВ «ФМС СЕРВІС» не збалансований, спостерігається велике скупчення товарних позицій у групі, яка характеризується нестабільністю продажу. При цьому має місце великий обсяг асортиментних груп та кількість препаратів, що є лідерами (Група AX) і забезпечують найбільший прибуток від реалізації.

	А	В	С
Х	Мастисан, Трифлон, Ентрол 10%, Біоферон, Гепатонік	Петлікс, Прафен плюс, Ампролінвет, Спелімікс	Унісан, Кловерм, Місковіт Б, Біовіт, Діазівет 60%
У			Тримаст, Форте, Вітафарм, Флосан 10%, Солікокс, Біофлок, Доксітіл, Боваклокс, Празіфен, Пірапразіт, Метродек, Ампікол, Діакокс, Тримікозин, Прафен плюс юніор, Флосан 4%
Z			Місковіт А

Рисунок 2. Матриця ABC та XYZ-аналізу лікарських препаратів ТОВ «ФМС СЕРВІС»

Результати аналізу асортименту, отримані за різними методами, порівняні між собою, і на підставі отриманої інформації сформовано рекомендації щодо певних змін товарного асортименту.

Список використаних джерел:

1. Ілляшенко С.М. Теоретико-методичні засади товарної інноваційної політики підприємства / С.М. Ілляшенко // Маркетинг і менеджмент інновацій. – 2011. - № 2 – С. 13-26.
2. Бриндіна О.А. Товарна політика підприємств в умовах маркетингової орієнтації: дис... канд. екон. наук: 08.06.01 / Донецький державний університет економіки і торгівлі ім. М. Туган-Барановського – Донецьк, 2004. – 247 с.
3. Гончарова Н.П. Маркетинг инновационного процесса: учеб. пособие / Н.П. Гончарова, П. Г. Перерва и др. – Л.: «ВИРА-Р», 1998. – 267 с.
4. Каракай Ю.В. Маркетинг інноваційних товарів: монографія / Ю.В. Каракай. – К.: КНЕУ, 2005. – 226 с.
5. Карлик Ю.Ю. Управління асортиментом машинобудівної продукції в умовах нестабільного середовища господарювання: дис... канд. екон. наук: 08.07.01 / Кременчуцький державний технічний університет. – Кременчук, 2005. – 227 с.
6. Купер Роберт Г. Разработка новых товаров // Маркетинг / под ред. М. Бейкера. – СПб. : Питер, 2002. – С. 434-454.

7. Мнушко З. М. Менеджмент та маркетинг у фармації: підруч. [для студ. вузів] / З. М. Мнушко, Н.М. Діхтярьова ; за ред. З. М. Мнушко. - Х. : Вид-во НФаУ, Золоті сторінки, 2012. - 448 с.

8. Немченко А.С. Актуальность внедрения формулярной системы в Украине / А. С. Немченко, И. В. Жирова, А. А. Котвицкая. - Режим доступа : <http://www.provisor.com.ua>.

9. Олефіренко О.М. Формування портфеля замовлень науково-виробничого підприємства / О.М. Олефіренко // Проблеми управління інноваційним розвитком підприємств у транзитивній економіці: монографія / за заг. ред. д.е.н., проф. С.М. Ілляшенка. – Суми: ВТД «Університетська книга», 2005. – С. 52-98.

10. Титов А. Б. Маркетинг и управление инновациями / А.Б. Титов. – СПб.: Питер, 2001. – 240 с.

11. Толочко В.М. Загальні аспекти та специфіка вітчизняного фармацевтичного маркетингу / В.М. Толочко // Провізор. - 2010. - № 5. - С. 47.

12. Фармацевтический маркетинг. Принципы, среда, практика / [Микки С.С., Коласса Е. М., Перкинс Г., Сикер Б.]; пер. с англ. Н. Мефодовская. - М.: Литтера, 2005. - 392 с.

13. Фармацевтичний ринок України: реалії та перспективи. - [Електронний ресурс]. - Режим доступу: z-l.com.ua/ua/newsid/187.

14. Фатхутдинов Р.А. Инновационный менеджмент / Р.А. Фатхутдинов. – СПб.: Питер, 2002. – 400 с.

15. Чибисова М. Против течения: проблемы украинской фармации / М. Чибисова. - 2010. - [Електронний ресурс]. - Режим доступу: <http://www.provisor.com.ua>.

16. Чухрай Н. Товарна інноваційна політика: управління інноваціями на підприємстві : підручник / Н. Чухрай, Р. Патора. – К.: КОНДОР, 2006. – 398 с.

17. Шеррингтон Марк. Брендинг и управление торговыми марками / Марк Шеррингтон // Маркетинг / под ред. М. Бейкера. - СПб. : Питер, 2002. – С. 487-506.

АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ, ТЕНДЕНЦІЇ, ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ ГОТЕЛЬНО-РЕСТОРАННОГО ТА ТУРИСТИЧНОГО БІЗНЕСУ В УКРАЇНІ

УДК 637.338

В.В. Власенко, д.б.н.

Т.В. Семко, к.т.н.

Вінницький торговельно-економічний інститут КНТЕУ

НОВІТНІ ТЕХНОЛОГІЇ МІНІ-СИРУ ФУНКЦІОНАЛЬНОГО ПРИЗНАЧЕННЯ ДЛЯ РЕСТОРАННОГО БІЗНЕСУ

Вивчено особливості технології міні-сиру функціонального призначення із рослинною біодобавкою. Як рослинну біодобавку нами використано біологічно-активну добавку, до складу якої входить спіруліна в поєднанні з топінамбуром, яку додавали до сирного зерна в технологічному процесі виробництва міні-сиру.

Виготовлення сичужного міні-сиру проводилось за традиційною схемою виробництва сиру "Естонський". Однак, окремі операції були децю змінені.

Так, при підготовці суміші до згортання у суміш вноситься гідролізат (гідролізована закваска із розрахунку 0,1% до маси нормалізованої суміші), сичужний фермент вносився у дозі 7 г на 1000 кг суміші. Поєднання фармакологічних дій спіруліни та топінамбуру - високоефективний лікувальний профілактичний засіб широкого спектру дії, а саме: атеросклероз, цукровий діабет, імунодефіцитні стани, остеохондроз, порушення обміну речовин, анемії, захворювання печінки (холецистити, гепатити), корекція маси, дисбактеріоз кишківника, виведення токсичних речовин, солей, важких металів, радіонуклідів.

Ключові слова: *сир, біодобавка, спіруліна, топінамбур, закваска, сиру функціонального призначення, сичужний фермент*

Вступ. У сучасних умовах в Україні навіть під час кризи сироварство продовжує розвиватись. Серед основних напрямків його розвитку слід виділити

декілька напрямків. Першим, традиційним, є відновлення втрачених виробництв, розширення асортименту, нарощування потужностей, впровадження нових технологій.

Ще одним цікавим напрямком діяльності є наповнення сирів традиційного спектру новими властивостями, створеними з врахуванням базових закономірностей технологічних процесів виробництва, існуючих умов сьогодення.

Вкрай важливим у цьому плані видається нам використання сичужних сирів як “молочної основи” при створенні продуктів лікувально - профілактичного харчування. Як добавки тут можуть бути використано різноманітні біодобавки (мікроелементи, вітаміни, біодобавки та багато інших).

Більш привабливим видається застосування натуральних рослинних біодобавок, що містять значний вміст дефіцитних мікроелементів та інших біологічно активних речовин, в технології сирів.

У зв'язку з цим і були поставлені завдання щодо розробки способів і методів використання різноманітних вітчизняних біодобавок як складників сичужного сиру, удосконалення технології сирів з різними біодобавками, оцінки їх органолептичних та технологічних властивостей.

Широке зацікавлення споживачів до сирів зумовлене його високою біологічною цінністю, широкою гамою смакових відтінків та порівняно довготривалим терміном дозрівання.

У зв'язку з цим, використання як біодобавок рослинних складників в технологічному процесі виробництва сирів видається нам важливим як з теоретичної, так і з практичної точки зору. Експерименти в цьому напрямку видаються нам перспективними та цікавими, що міститимуть практичні рекомендації для виробництва, а в результаті випуск нового продукту, який буде корисним потенційним споживачам.

Аналіз останніх досліджень і публікацій Даною темою займалися ряд вчених, серед яких значний вклад внесли: Г.Б. Рудавська, І.В.Строхман, Є.В.Тищенко, Е.А. Багданова, Р.Н. Хандак, З.С. Зобкова., М.В. Рудавська Г.Б.

Рудавська, Є.В. Тищенко, Н.В. Притульська, В.А Гніцевич, Н.С. Чехова, В.А.Гніцевич, Р.П.Никифоров, Н.А.Федотова та інші [1-8]. Незважаючи на значну кількість праць єдиної думки, що до ролі міні- сиру функціонального призначення в ресторанній сфері з метою лікувально – профілактичного призначення. не достатньо розробленими.

Метою роботи було вивчення органолептичних та технологічних характеристик і властивостей міні-сиру із застосуванням рослинної біодобавки “Спіруліна+топінамбур”.

Матеріал і методи. Експериментальні дослідження проводились в умовах лабораторії кафедри туризму та готельно - ресторанної справи ВТЕІ КНТЕУ та в умовах виробництва молокопереробного підприємства.

Теоретичною основою щодо проведення експериментів було використання технології сичужного сиру “Естонський”.

Дослідження передбачали виконання декількох серій досліджень. У першій серії досліджень вивчались особливості технології виробництва нового виду сиру (на базі сиру “Естонський”) із використанням спеціальних міні-форм, а також особливості формування сирного зерна, особливості його пресування, соління головок та дозрівання сиру.

Наступна серія досліджень передбачала вивчення способів і методів внесення вітчизняної рослинної біодобавки “Спіруліна+топінамбур” при виробництві нового виду міні-сиру в умовах підприємства та визначення оптимальних доз біодобавки.

Біодобавка „Спіруліна з топінамбуром” (*Spirulina platensis* 50% + *Helianthus tuberosus* 50%) ТУУ 20898991.002-200).

Поєднання фармакологічних дій спіруліни та топінамбуру - високоефективний лікувальний профілактичний засіб широкого спектру дії, а саме: атеросклероз, цукровий діабет, імунодефіцитні стани, остеохондроз, порушення обміну речовин, анемії, захворювання печінки (холецистити, гепатити), корекція маси, дисбактеріоз кишківника, виведення токсичних речовин, солей, важких металів, радіонуклідів.

Основною сировиною для виготовлення цього препарату є синьо-зелена водорість *Spirulina platensis* - одна із найстаріших рослин на землі. Вона зберігає в собі біологічну інформацію про високу адаптацію і витривалість (зберігає життєдіяльність при коливанні температури від - 100°C до 50°C), нагромаджену протягом сотень мільйонів років.

Комплекс амінокислот, вітамінів та мікроелементів, що їх містить харчовий складник спіруліна, розроблено і збалансовано самою природою. Цей біологічний додаток має певний набір амінокислот та інших поживних речовин, потрібних для нормальної життєдіяльності організму людини.

Спіруліна - дивовижно багате джерело натурального білка, в ній 60-70% протеїну (для прикладу у яйцях - 47%, у яловичині - 18-21%, у порошку сої - 37%). Спіруліна - джерело гамма-лінолевої кислоти, надзвичайно важливої при лікуванні сексуальних розладів у жінок і чоловіків, а у сполученні з вітаміном Е поліпшує функцію органів відтворення і сприяє нормальному перебігу вагітності.

Спіруліна містить практично всі вітаміни (за винятком вітаміну Д). Цікаво те, що їх активність значно вища ніж синтезованих; Р-каротину в ній більше у 25 разів, ніж у сирій моркві, вітаміну В₁₂ більше, ніж у будь-якому продукті харчування.

Ця рослина має у своєму складі такі мікроелементи: мідь, срібло, марганець, магній, кальцій, калій, натрій, фосфор, йод і селен. Спіруліна - найбагатше джерело заліза (у 58 разів більше, ніж у сирому шпинаті й у 28 разів більше, ніж у сирій яловичій печінці).

Саму спіруліну на даний час широко використовують при лікуванні атеросклерозу, ішемічної хвороби серця, цукрового діабету, залізодефіцитної анемії, онкологічних і психологічних захворювань, вона знижує терміни загоювання післяопераційних ран, стимулює відновлення кісткових тканин у разі переломів, що повільно заживають. Ще одним важливим складником вказаної біодобавки є топінамбур.

Важливою особливістю рослини є наявність у коренях великої кількості полісахариду інуліну, при розщепленні якого в організмі утворюється фруктоза, що необхідна в харчовому раціоні хворих цукровим діабетом. Пектини, клітковина, органічні кислоти зв'язують токсичні речовини, солі важких металів, в тому числі і радіоактивні елементи і сприяють їх виведенню з організму. Наявні окремі повідомлення про відновлення пігментації внаслідок застосування цього складника.

Спіруліна в поєднанні з топінамбуром - один з найцінніших харчових продуктів, що має лікувально-профілактичні властивості.

Дози даної біодобавки для сиру розроблялись нами на основі рекомендованих добових норм споживання сиру для різних вікових груп та лікувально-профілактичних доз біодобавки. Сама біодобавка вносились нами безпосередньо у сирне зерно, перед формуванням відповідних міні-форм.

Як показали попередні дослідження, проведені на кафедрі туризму та готельно-ресторанної справи ВТЕІ КНТЕУ кращим та економнішим є метод внесення рослинних біодобавок у готове сирне зерно, а не у нормалізовану молочну суміш до її сквашування у сирній ванні.

Враховуючи вище наведене, пропонована рослинна біодобавка у визначеній дозі вносились нами у сирне зерно безпосередньо, зерно перемішувалось і формувалось у міні форми.

Дози біодобавок розраховувались на масу однієї головки сичужного сиру (280-300 г), враховуючи добові норми споживання сирів, за відповідною схемою:

Варіанти	Доза біодобавки (г)	Втрати (г)	Всього (г)
I	0,10	0,05	0,15
II (оптимальна)	0,20	0,10	0,30
III	0,30	0,15	0,45
IV	0,40	0,15	0,55

Дози біодобавки "Спіруліна+топінамбур" вносились із врахуванням втрат (вихід із сироваткою та при пресуванні)

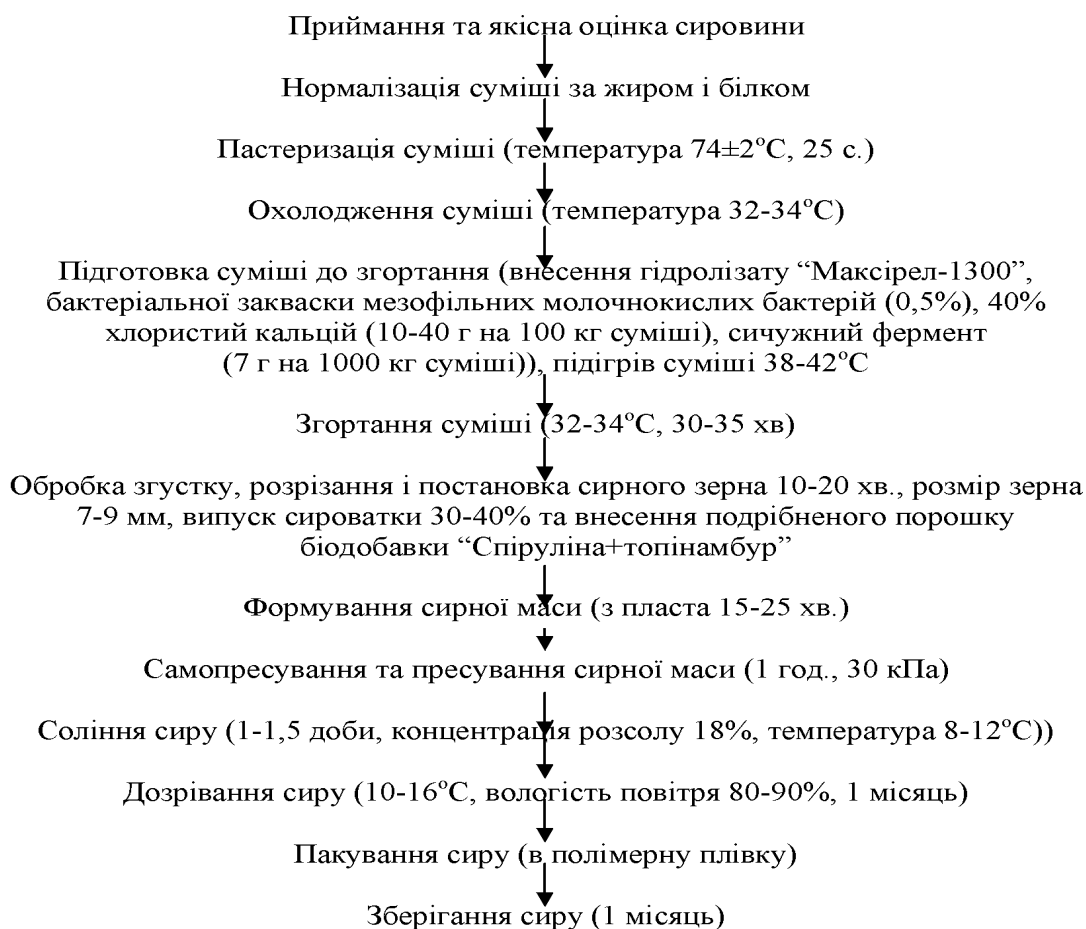
Слід констатувати, що визначальним фактором при додаванні рослинних біодобавок було збереження (максимально можливе наближення) до нормативних характеристик сиру.

Для оцінки якісних характеристик міні-сиру та при дегустаціях нами відбирались середні проби сиру згідно існуючих загальновідомих вимог.

Результати досліджень. Важливим напрямком у вирішенні сучасних проблем молокопереробних підприємств є виробництво комбінованих молочних продуктів, що передбачає використання різноманітних стандартизованих біодобавок, і що особливо важливо - з рослинної сировини. Ця ефективність обумовлена, перш за все, суттєвим скороченням витрат виробництва, а також тенденціями змін структури харчування населення, що пов'язані з необхідністю більш здорового харчування.

Вкрай важливою проблемою залишається використання у молочному виробництві компонентів рослинного походження. Поєднання сировини рослинного і тваринного походження дозволяє у максимальній мірі скорегувати склад і властивості продуктів. Використання таких добавок дозволяє поповнити дефіцит есенціальних харчових речовин, підвищити неспецифічну резистентність організму до дії несприятливих факторів зовнішнього середовища. У сучасних умовах теоретичні гіпотези вже отримують наукове підтвердження та виробниче застосування. (Вінницький госпіталь інвалідів Великої Вітчизняної війни). Виготовлення запропонованого міні-сиру проводилось за традиційною схемою виробництва сиру "Естонський". Однак, окремі операції були дещо змінені.

Технологічна діаграма виробництва сичужного міні-сиру з рослинною біодобавкою “Спіруліна+топінамбур”

Так, при підготовці суміші до згортання у суміш вноситься гідролізат (гідролізована закваска із розрахунку 0,1% до маси нормалізованої суміші), сичужний фермент вносився у дозі 7 г на 1000 кг суміші.

Технологічні процеси згортання, обробки новоутвореного сирного згустку проводять за традиційною технологією базового сиру “Естонський” і в послідовності (приведений у технологічній діаграмі). Зрозуміло, що застосування міні-форм для виготовлення головок сиру вплинуло на технологічний процес виготовлення продукту (міні-сир), а внесення рослинної біодобавки “Спіруліни+топінамбур” - на формування його органолептичних та технологічних характеристик, скорочення термінів дозрівання сиру.

У таблиці 1 наведено органолептичні показники сиру “Естонський” та дослідного міні-сиру (за результатами проведених нами експериментів).

**Органолептичні показники сичужного сиру “Естонський” та лінії-сиру з
рослинною добавкою**

Назва сиру	Назва показників та їх характеристика				
	смак і запах	консистенція, поверхня	Рисунок	зовнішній вигляд	колір, стан тіста
Сир “Естонський” (традиційного виробництва)	Виражений сирний, злегка кислуватий, допускається наявність легкої пряності	пластична, однорідна по всій масі	вічка круглої, овальної форми, рівномірно розташовані по всій масі	кірка рівна, тонка, без пошкоджень покриває полімерним комбінованим сплавом, круглий брусок	Тісто пластичне, біло-жовтого кольору, однорідне по всій масі
Міні-сир 3 рослинною добавкою „Спіруліна+ гошінамбур”	свіжий, сирний, злегка пряний, злегка гострий, ситний	злегка пружна, порівняно щільна, поверхня блискуча	вічка різної форми (округлі, овальні), окремі трикутні	кірка тонка, без пошкоджень, суцільно покрита полімерною плівкою, дрібно кругла головка	Тісто пластичне, світло зеленувато-жовте сітчасте, неоднорідне по всій масі

Аналіз органолептичних характеристик базового та дослідного зразків сиру засвідчив їх деяку зміну у зв’язку із модифікаційними змінами традиційної технології. Тісто набувало світло-зеленувато-жовтого сітчастого забарвлення, нерівномірного по масі, смак і запах міні-сиру поряд із збереженням традиційного сирного злегка кислого відтінку став більш ситним. Консистенція залишилась порівняно пружною, нещільною, а поверхня блискучою. Однак, слід відзначити, що із збільшенням дози біодобавки вище оптимальної дози (0,45 г/на головку сиру) консистенція ущільнюється і стає матовою і кришиться. При огляді рисунку сиру дослідного зразку з біодобавками, порівняно із традиційним продуктом, нами виявлене наступне: на розрізі рисунок характеризувався вічками різної форми (круглі, овальні, окремі трикутні) більш-менш рівномірно розташованими по перерізу батону. Продукт зберіг тонку кірку, на якій не виявлено пошкоджень чи ущільнень.

Поряд з цим, дослідний зразок міні-сиру характеризувався оригінальною формою (кругла головка), зовні покрита полімерною плівкою. Із збільшенням

доза біодобавки вище оптимальної тісто ставало крихким із більш темно-сірим забарвленням та матовим відтінком.

Згідно з нормативними вимогами, до переліку основних технологічних показників, за якими контролюють виробництво сирів, відносять масову частку жиру, вологи, рН сиру та масову частку солі, що наведені в таблиці 2.

Таблиця 2

Технологічні показники сиру “Естонський” та міні-сиру з рослинною добавкою

Назва сиру	Технологічні показники сиру. %						Маса Батону (кг)	Форма сирного батону	Енергетична цінність, ккал
	мгж, %	мг вологи		рН сиру		Сіль %			
		після пресування	Зрілого	Після пресування	зрілого				
Сир “Естонський” традиційний	45	44	43	5,3-5,4	5,1-5,2	1,5-2,5	2-3	Високий циліндр, допускається овальний переріз	358
Міні-сир з рослинною добавкою „Спіруліна +топінамбур”	44	42	41	5,3-5,4	5,2-5,3	1,8	0,3-0,4	Кругла міні-головка	372

У таблиці 2 дані показники наведені у базовому сирі “Естонський” та міні-сиру з рослинною біодобавкою “Спіруліна+топінамбур” дослідних зразках. Як видно із цифрового матеріалу таблиці фізико-хімічні показники сиру традиційного виробництва були в нормативних межах. Так, жирність продукту становила 45%, масова частка вологи 44-43%. Величина рН сиру після пресування 5,2-5,4, а зрілих зразках була нижчою - 5,1-5,2. Зразки сиру були масою 2-3 кг із 1,5-2,5% солі та мали енергетичну цінність 358 ккал.

В той же час, фізико-хімічні показники міні-сиру характеризувались певними змінами порівняно із базовими. Так, масова частка жиру становила у сирі 44%, вміст вологи після пресування 42%, а зрілого 42-41%, визначення рН показало, що її величини складала у сирі після пресування 5,3-5,4, а у зрілому

продукті - 5,2-5,3. Вміст солі у сирі складав 1,8%. Міні-сир являв собою круглу міні головку масою 0,3-0,4 кг жовто-зеленого кольору, запакований у термоусадкову плівку.

Додавання до сирного зерна рослинної біодобавки не змінило у зразках нормативних характеристик, але й підвищило їх енергетичну цінність (372 ккал проти 358 ккал).

Висновки

1. Запропонована технологія міні-сиру з рослинною біодобавкою, із використанням міні-форм.

2. Запропоновано оптимальну дозу лікувально-профілактичної біодобавки “Спіруліна+топінамбур” із розрахунку 0,30 г на головку сиру

3. Застосування рослинної добавки забезпечує оптимальні органолептичні показники пропонованого продукту.

4. У випадку використання рослинної біодобавки “Спіруліна+топінамбур” в технології виробництва міні-сиру з рослинними біодобавками основні технологічні показники (рН, мчж, масова частка вологи) знаходяться в межах нормативних вимог.

5. Міні-сир з рослинними біодобавками із додаванням рослинної біодобавки “Спіруліна+топінамбур” розширює вітчизняний асортимент продуктів лікувально-профілактичного напрямку.

Список використаних джерел:

1. Товарознавство молочних та яєчних товарів Підручник/ Г.Б. Рудавська, І.В. Стрехман, Є.В. Тищенко. – К.: КДТЕУ, 2000. – 250с.

2. Технология цельномолочных продуктов и молочнобелкового концентратов: Справочник / Е.А. Багданова, Р.Н. Хандак, З.С. Зобкова.- М.: Агропромиздат, 1989.- 311с.

3. Рудавська М.В. Формування споживних властивостей молочних прохолоджуючих напоїв оздоровчого спрямування / М.В. Рудавська // Автореферат дисертації на здобуття наукового ступеня кандидата технічних наук / Харківський державний університет харчування та торгівлі Міністерства освіти і науки, молоді та спорту України. – м. Харків, 2011 – С. 20

4. Рудавська Г.Б. Наукові підходи та практичні аспекти оптимізації асортименту продуктів спеціального призначення [Текст]: монографія / Г.Б. Рудавська, Є.В. Тищенко, Н.В. Притульська; Київськ. нац. торг. - екон. ун-т. – К.: [б. и.], 2002. – 370 с. – ISBN 966-629-052-9.

5. Гніцевич В.А. Дослідження показників якості на півфабрикату на основі печериць та насіння гарбуза // В.А. Гніцевич, Н.С. Чехова. Обладнання та технології харчових виробництв: темат. зб. наук. пр. – Донецьк: Дон НУЕТ, 2012. – Вип. 28. – С. 207-212.

6. Гніцевич В.А. Технологія харчових продуктів із заданими властивостями на основі вторинної молочної та рослинної сировини. Монографія // В.А. Гніцевич, Р.П. Никифоров, Н.А. Федотова / Донецьк: Донбасс, 2014. – 337 с.

7. Гудков А.В. Сыроделие: технологические, биологические и физико-химические аспекты. - М.: Де Ли принт, 2004. - 140 с.

8. Козак М. В., Гачак Ю. Р., Наговська В. О. Особливості виробництва сичужних і плавлених сирів та їх санітарна оцінка. - Львів, 2010. - 288с.

УДК 338.48;48:502.5 (477) (045)

І.В. Власенко, д.е.н.

Вінницький торговельно-економічний інститут КНТЕУ

**ПРОБЛЕМИ РЕКРЕАЦІЙНО-ТУРИСТИЧНОГО
ПРИРОДОКОРИСТУВАННЯ В УМОВАХ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ СТАЛОГО
РОЗВИТКУ УКРАЇНИ**

У статті обґрунтовано роль рекреації та туризму для забезпечення сталого розвитку держави на основі встановлення й підтримання рівноваги між збереженням природних і історико-культурних ресурсів, економічними інтересами і соціальними потребами. Досліджено внесок рекреації та туризму в економіку України та проаналізовано еколого - економічну та соціальну роль ринку рекреаційних послуг у забезпеченні сталого розвитку держави. Сформульовано принципи державного управління сферою рекреації на засадах сталого розвитку та виокремлено економічні, екологічні та соціальні наслідки дієвого державного управління рекреаційно-туристичною сферою на засадах сталого розвитку.

Ключові слова: рекреація, туризм, рекреаційно-туристична сфера, державне управління, сталий розвиток.

Постановка проблеми. Територія України являє собою складний і розмаїтий комплекс географічних, природно-кліматичних, гідрологічних та інших факторів, а також ресурсів тваринного та рослинного світу, унікальність сполучення яких обумовлює формування незвичайного за властивостями рекреаційно-оздоровчого потенціалу багатьох регіонів нашої країни. Головними рекреаційними ресурсами регіону є: кліматичні ресурси; різноманітний природний ландшафт; сприятливий клімат; Чорне і Азовське море, інші водні і лісові ресурси, об'єкти природно-заповідного фонду. Саме в сфері туристично-рекреаційної діяльності (ТРД) проблема посилення антропогенного впливу продуктивної людської активності, набуває надзвичайно складного та суперечливого змісту. З одного боку, навіть в ході задоволення розмаїтого комплексу потреб туристів у забезпеченні масового відпочинку відбувається загострення протиріччя між економічними (збільшення прибутку підприємців та відповідних надходжень до бюджету, покращення торгівельного балансу держави, стимулювання інфраструктурного розвитку територій, створення нових робочих місць) та медико-біологічними (оздоровлення, підтримка належного психофізіологічного стану) й соціально-гуманітарними (підвищення культурно-освітнього рівня, розвиток самоосвіти й комунікації, формування моральних та етичних цінностей, просвітництво та ін.) функціями туризму. . Наслідками такого роду залучення майже неодмінно стають погіршення стану довкілля, вичерпання природних ресурсів, порушення балансу екосистеми територій, руйнування біосферних утворень та інші негативні явища. Основою для подолання зазначених протиріч та відповідних негативних наслідків їхнього виникнення слід вважати реалізацію концепції сталого розвитку України. Дієве державне управління рекреаційно-туристичною сферою дасть змогу вирішити низку завдань сталого розвитку держави в трьох векторах: економічному, соціальному та екологічному. У цьому контексті рекреація є унікальною, оскільки вона дає можливість поєднати ці складові сталого розвитку в органічному взаємозв'язку.

Мета статті полягає у визначенні проблем рекреаційно-туристичного природокористування в умовах забезпечення сталого розвитку України.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. У цьому напрямку працюють як вітчизняні наукові школи академічної і вузівської науки (Інститут регіональних досліджень, Національний університет України ім. Т.Г. Шевченка, Національна академія природоохоронного та курортного будівництва, Таврійський Національний університет імені В.І. Вернадського, Одеський національний університет імені І.І. Мечнікова та інші), а також окремі вчені України і країн СНД (С.О. Боголюбова [1], О.А. Голуб [2], А.О. Гусев [3], Б.В. Буркинський і Н.Г. Ковальова [4], Ю.М. Куражківський [38], В.В. Побірченко і І.М. Воронін [5], М.Ф. Реймерс [6], та ін. Аналіз робіт [1-15] показує, що до проблеми рекреаційного природокористування існує три групи підходів – екологічний, географічний і економічний, кожен з яких цілком правомірний і розглядає дане питання під кутом зору існуючих проблем. Проте, публікацій, пов'язаних з розробкою організаційно-економічного механізму сталого рекреаційно-туристського природокористування, практично відсутні [7].

Виклад основного матеріалу дослідження. В результаті нашого дослідження встановлено, що в даний час існують різні визначення і трактування суті природокористування. Проте в основі всіх визначень його суті лежить взаємодія практичної діяльності людини і природи в цілях задоволення матеріальних і культурних потреб соціуму. Ця взаємодія буде ефективною при раціональному (розумному) використанні, збереженні і відновленні природних (у тому числі і рекреаційних) ресурсів. Природокористування виконує такі життєво важливі функції, як забезпечення суспільства природними ресурсами і надання людям можливості оздоровлення за допомогою рекреації, туризму, естетичного задоволення. Витрати по підтримці необхідної рівноваги використовуються для збереження сприятливих економічних умов відтворення природних ресурсів в сьогоденні і майбутньому. Цільова стратегія системи розвитку (див. рис.1) є ключовим компонентом організаційно-економічного механізму забезпечення сталого рекреаційно-туристського природокористування (СРТП), яка дозволяє визначити рекреаційний потенціал, чинники, поставити цілі, вибрати критерії, показники і відповідні функції по досягненню поставлених цілей. Дієве державне управління рекреаційно-

туристичною сферою дасть змогу раціонально використовувати рекреаційний потенціал України і посилити роль рекреації та туризму у ВВП. Так, туристична та суміжні сфери у грошовому вираженні мали 114,2 млрд. грн. і 8,6% від загального ВВП у 2013 р. На необхідності впровадження дієвої системи державного управління в рекреаційній сфері та у сфері рекреаційного природокористування наголошують багато вітчизняних науковців. Так, деякі з них наголошують на необхідності удосконалення різноманітних механізмів державного регулювання розвитку рекреаційної сфери, інші – удосконалення державного управління у сфері рекреації та рекреаційного природокористування [1-17, 18].

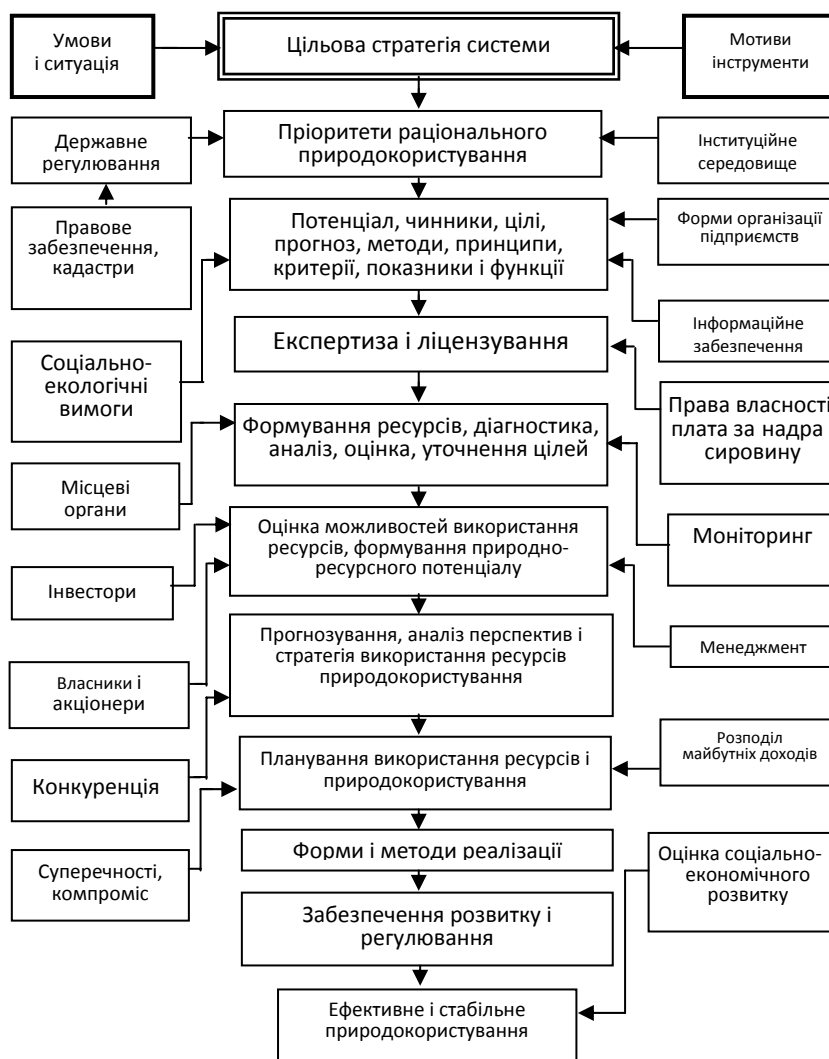
Важливою складовою організаційно-економічного механізму розвитку природокористування є аналіз, прогнозування, перспективи і стратегія використання ресурсів природокористування і його потенціалу. Зміни показників, з яких складається оцінка потенціалу використання ресурсів природокористування, робить вплив на стійкість попиту і рівень ринкової ціни. Дана ситуація свідчить про певну чутливість економічної оцінки природного ресурсу (наприклад рекреаційній території) до різного роду зовнішніх і внутрішніх чинників, які необхідно враховувати при плануванні використання ресурсів, а також можливі фактори ризику.

У нинішніх умовах важливу роль в розвитку культури природокористування грають місцеві регіональні власті і самі виробники туристсько-рекреаційних послуг. Річ у тому, що вигоди і невдачі ведення рекреаційного господарства в регіоні виявляються насамперед на місцевому рівні і вимушує місцеві власті приділяти їм першорядну увагу.

Саме тому розробляються цільові програми, стратегії розвитку і інші документи з метою створення організаційно-економічних механізмів управління розвитком системи природокористування і територіальних туристсько-рекреаційних підприємств.

Під державним управлінням туристичною галуззю слід розуміти вид діяльності держави, що передбачає цілеспрямований вплив на галузь чи окремі її складові через дієвий механізм державного управління з метою досягнення визначених стратегічних завдань.

При цьому стратегічне планування у сфері рекреації та туризму здійснюється на основі стратегії соціально-економічного розвитку країни, що забезпечує його цільову спрямованість на покращення якості життя населення як основний показник оцінки сталого розвитку. На нашу думку необхідність державного управління туристичною галуззю обґрунтована також специфікою самої галузі .

Рисунок 1. Модель системи державного управління із забезпечення сталого рекреаційно-туристського природокористування

Позитивно оцінюючи принципи стратегічного планування переходу рекреаційно-туристичних комплексів до сталого розвитку, , можна сформулювати такі принципи державного управління рекреаційно-туристичною сферою на засадах сталого розвитку:

– забезпечення природно-екологічної стійкості та уважне ставлення до біорізноманіття;

– забезпечення сталого соціального розвитку та уважне ставлення до соціально- культурної самобутності населення;

– необхідність пошуку рівноваги між цілями великого бізнесу й місцевого населення, розвитком рекреації та туризму і охороною навколишнього середовища;

– використання частини ресурсів, отриманих від рекреації та туризму, для реалізації заходів, спрямованих на відновлення навколишнього середовища;

– екологізація суспільної свідомості на основі використання системи освіти та засобів масової інформації;

– поєднання зусиль центральних органів влади, місцевих громад і ділових структур у розвитку території та чітко визначеної відповідальності за збереження природного та культурного ландшафту. Велике значення для подальшого динамічного розвитку рекреаційно- туристичної сфери має активна політика держави, що стосується підтримки розвитку рекреаційної інфраструктури, створення умов для підвищення рекреаційної привабливості, покращення якості рекреаційних послуг.

Що до проблеми рекреаційно-туристичного природокористування існує три групи підходів – екологічний, економічний і соціальні.

1. Економічні:

- запровадження системи стратегічної екологічної оцінки планів та програм розвитку рекреаційних територій;

- запровадження екологічної сертифікації та ліцензування у сфері природокористування і ресурсозбереження в рекреаційній галузі;

- удосконалення системи довгострокового прогнозування стану природних рекреаційних ресурсів, їх економічної оцінки; створення уніфікованих кадастрів рекреаційних ресурсів;

- прискорений розвиток екологічно орієнтованої рекреації та зеленого туризму та ін.

2. Екологічні:

- запобігання антропогенній деградації, збереження цілісності природних екосистем і підтримання їхніх екосистемних функцій;
- збереження ландшафтів і біоти, зникаючих видів, відновлення чисельності та ареалів природних популяцій;
- збереження та відновлення особливо цінних культурних ландшафтів;
- пошук нових родовищ мінеральних вод на принципах еколого-економічної доцільності їх освоєння;
- удосконалення механізмів ліцензування та плати за бальнеологічні рекреаційні ресурси; • розроблення та впровадження системи протидії вирубуванню лісів і лісовим пожежам та ін.

3. Соціальні:

- розроблення та проведення медико-соціальних заходів щодо збереження соматичного і психофізіологічного здоров'я населення;
- збереження та поліпшення сукупності природних і соціальних умов, що забезпечують здоров'я і тривалість безпечного життя людини, а також відповідність життєвого простору індивідуальним і суспільним потребам;
- забезпечення високої трудової зайнятості населення, продуктивності праці та гідної її оплати;
- збереження та примноження рекреаційних якостей територій курортного призначення, а також територій для відпочинку і туризму;
- збереження історичної та культурної спадщини українського народу, його природної духовності;
- відродження національної культури та народних ремесел, формування національної свідомості, патріотичне виховання дітей та молоді та ін.

Тобто, коли йдеться про сталий розвиток рекреаційно-туристичної сфери, необхідно наголосити на необхідності раціонального використання наявних рекреаційних ресурсів країни для їх подальшого збереження і використання в довгостроковій перспективі. Сталий розвиток ринку рекреаційних послуг передбачає збалансованість між елементами екологічно орієнтованої,

економічно ефективної та соціально відповідальної діяльності; здатен викликати мультиплікативний ефект для розвитку економіки ринку в трьох взаємопов'язаних площинах: економічній, соціальній та екологічній.

При цьому еколого-економічна роль (мультиплікативний ефект) ринку рекреаційно-туристичних послуг у забезпеченні сталого розвитку держави полягає у:

- стимулюванні розвитку суміжних галузей (будівництва, торгівлі, сільського господарства, транспорту, житлово-комунального господарства, виробництва товарів та надання послуг, освіти і т. ін.);
- збільшенні надходжень до бюджетів усіх рівнів;
- створенні нових та збереженні наявних робочих місць, зниженні рівня безробіття;
- розвитку екологічно-орієнтованих форм і видів малого та середнього підприємництва у сфері надання рекреаційних послуг;
- збереженні навколишнього природного середовища;
- раціональному використанні й охороні природних ресурсів

Соціальна роль ринку рекреаційних послуг у забезпеченні сталого розвитку держави полягає у:

- сприянні відновленню та розвитку фізичних і духовних сил людини, її працездатності та здоров'я;
- підвищенні життєвого рівня населення;
- відродженні національної культури та народних ремесел, формуванні національної свідомості;
- збереженні і відновленні унікальних природних та історико-культурних пам'яток.

Отже, державне управління сферою рекреації та туризмом необхідно розглядати як складну систему в єдності соціальної, економічної та екологічної компонент.

Воно має бути спрямоване на створення комплексних умов для розвитку туризму та курортів і стати одним із пріоритетів забезпечення сталого розвитку держави в цілому та підвищення якості життя населення.

Висновки

1. Сталий розвиток рекреаційно-туристичної сфери має бути спрямоване на створення комплексних умов для розвитку туризму та курортів і стати одним із пріоритетів забезпечення сталого розвитку держави в цілому та підвищення якості життя населення.

2. Державне управління рекреаційно-туристичною сферою покликане встановити і підтримувати рівновагу між збереженням природних та історико-культурних ресурсів, економічними інтересами й соціальними потребами та розвитком рекреації.

3. Важливим питанням у застосуванні підходів та принципів сталого розвитку у процесі здійснення державного управління рекреацією є виявлення практичних і вимірюваних індикаторів сталого розвитку рекреаційно-туристичної сфери. У цьому напрямі й необхідно продовжити дослідження з метою виявлення таких індикаторів, які зможуть пов'язувати і відображати екологічні, економічні та соціальні аспекти.

Список використаних джерел:

1. Боголюбова С.А. Эколого-экономическая оценка рекреационных ресурсов / С.А. Боголюбова – М.: Издательский центр «Академия», 2009. – 256 с.

2. Голуб А.А. Экономика природных ресурсов: [монография] / А.А. Голуб, Е.Б. Струкова. – М.: Аспект Пресс, 1999. – 217 с.

3. Гусев А.А. Современные экономические проблемы природопользования / А.А. Гусев. – М.: Международные отношения, 2004. – 277 с.

4. Буркинський Б.В. Економічні проблеми природокористування / Б.В. Буркинський, Н.Г. Ковальова. – К.: Наукова думка, 1994. – 142 с.

5. Куражковский Ю.Н. Очерки природопользования: [монография] / Ю.Н. Куражковский. – М.: Мысль, 1969. – 268 с.

6. Побирченко В.В. Природоохранно-рекреационное природопользование: принципы организации и функционирования / В.В. Побирченко, И.Н. Воронин // Культура народов Причерноморья. – 2001. – № 16. – С.79-83.

7. Реймерс Н.Ф. Особо охраняемые природные территории / Н.Ф. Реймерс, Ф.Р. Штильмарк. – М.: Мысль, 1978. – 296 с.

8. Куницын С.В. Организационно-экономический механизм устойчивого рекреационно-туристского природопользования / С.В. Куницын // Ученые записки Таврического национального университета имени В.И. Вернадского. – 2011. – Т. 24 (63), № 4. – С. 182-189.

9. Реймерс Н.Ф. Особо охраняемые природные территории / Н.Ф. Реймерс, Ф.Р. Штильмарк. – М.: Мысль, 1978. – 296 с.

10. Куницын С.В. Административный менеджмент в территориальной организации туристско-рекреационной сферы / С.В. Куницын // Административный менеджмент: теория и практика: региональная научно-практическая интернет конференция-форум профессорско-преподавательского состава, аспирантов, студентов, 12-13 апреля 2012 г.: материалы конференции. – Симферополь, 2012. – С. 151-159.

11. Medlik S. Dictionary of Travel, Tourism and Hospitality / S. Medlik. – London and New York : Amazon Digital Services LLC, 2012 – 286 p.

12. Котенко Т.М. Сучасні аспекти розвитку світового рекреаційно-туристичного комплексу / Т.М. Котенко // Вісник Херсонського державного університету. – 2015. – Вип. 15, ч. 2. – С. 124–128.

13. Humke M. Sustainable tourism enterprise development a business planning approach [Електронний ресурс] / Humke M. – Washington: US Agency for International Development. – 137. Режим доступу https://www.usaid.gov/sites/default/files/documents/1865/EnterpriseDev_5%5B2%5D.pdf

14. Keller P. The future of small and medium size enterprises in tourism [Електронний ресурс] / P. Keller // 54th AIEST Congress (Petra, Jordan, 2004). – Jordan: AIEST, 2004 - Режим доступу <http://www00.unibg.it/dati/corsi/44014/47865-The%20future%20of%20small%20and%20medium%20enterprises.pdf>

15.Панасюк К. А. Управління розвитком малого підприємства сфери туризму: автореф. дис. ... канд. екон. наук : 08.00.04 / К. А. Панасюк ; Донец. нац. ун-т економіки і торгівлі ім. М. Туган-Барановського. – Донецьк, 2011. – 19 с. – укр.

16.Димеденко І.В. Управління розвитком підприємств туристичного бізнесу: автореф. дис. канд. екон. наук: 08.00.04 / І.В. Димеденко ; Донец. нац. ун-т економіки і торгівлі ім. Михайла Туган-Барановського. – Донецьк, 2007. – 18 с. – укр.

17. Черчик Л. М. Напрями удосконалення державного управління у сфері рекреаційного природокористування / Л. М. Черчик // Наук. - інформ. вісн. Акад. наук вищ. освіти України. – 2012. – № 2 (79). – С. 105–112.

18. Шаптала О. С. Автономна Республіка Крим: проблемні питання державного управління сферою рекреаційного обслуговування : монографія / О. С. Шаптала. – Одеса : ОРІДУ НАДУ, 2003. – 264 с

УДК: 379.85(477.44)(045)

В.В. Гринь

Вінницький торговельно-економічний інститут КНТЕУ

РОЛЬ КУЛЬТУРНО-ПІЗНАВАЛЬНОГО ТУРИЗМУ У СТІЙКОМУ РОЗВИТКУ ВІННИЦЬКОГО РЕГІОНУ

У статті проаналізовано теоретичні аспекти функціонування культурно-пізнавального туризму. Охарактеризовано ресурси для організації культурно-пізнавального туризму у Вінницькому регіоні. Вказано на проблеми збереження та використання історико-культурної спадщини, традицій та звичаїв території дослідження. Виокремлено найпопулярніші туристичні об'єкти у межах Вінницької області та шляхи їх використання в культурно-пізнавальному туризмі. Також вказано перспективи і застереження щодо використання історико-культурних пам'яток області у культурно-пізнавальному туризмі

Ключові слова: історико-культурна спадщина, культурно-пізнавальний туризм, екскурсійний об'єкт, стійкий розвиток регіону, пам'ятки історії та культури.

Постановка проблеми та зв'язок з актуальними теоретичними та практичними завданнями. Культурно-пізнавальний туризм – один із найважливіших елементів сучасного туризму, стає глобальним чинником розвитку нації, також являється однією зі складових економіки, соціальної сфери, духовної культури населення країни.

Перспективи культурно-пізнавального туризму, як ресурсу регіонального розвитку, розширюють у світі інші, дещо нові сприйняття культури в розвитку суспільства та значення збереження історико-культурного різноманіття, а також вплив на соціальну й культурну сферу життя, екологію та міжнародні відносини. Дане поняття є наслідком того, що туризм в сучасному світі перетворюється на соціальне та культурне явище із переважно економічного. Актуальним стає вивчення впливу культурно-пізнавального туризму на розвиток окремих регіонів України, а саме Вінницького, враховуючи насиченість регіону різноманітними туристичними ресурсами та значною історико-культурною спадщиною.

Формулювання цілей статті. Основними цілями дослідження даної теми є висвітлення перспектив розвитку культурно-пізнавального туризму у Вінницькому регіоні, дослідження та оцінка збереження туристичних ресурсів та формулювання стратегії використання історико-культурної спадщини регіону.

Аналіз досліджень та публікацій. Українські та зарубіжні науковці протягом останніх десятиліть активно досліджують теоретико-методологічні аспекти розвитку туризму. У справі вирішення проблем організації та функціонування культурного туризму активно діють чимало вітчизняних учених-філософів, культурологів, таких як В. Пазенок, В. Федорченко, С. Горський, М. Цюрупа. Дані вчені у власних працях розглядають туризм як явище культури і чинник духовного розвитку особистості, виявляють

світоглядні аспекти туризму [6, 25]. Особливу увагу та інтерес являють праці англійського філософа Дж. Урі, швейцарських та французьких авторів Г. Марселя, А. Оло, Ф. Депре, Ж. Фереоля, Ж.-П. Норека й інших, які стверджують визначальну роль культури в розвитку міжособистісних і міжнародних комунікацій, етнічних і національних культур [5, 9, 10]. Теоретичні та практичні аспекти регіонального розвитку туризму досліджують такі відомі вітчизняні вчені як: О. О. Бейдик, В. Г. Гуляєв, А. П. Дурович, Д. М. Стеченко, Л. М. Яцун, В. К. Фе-дорченко, В. І. Цибух, Л. М. Черчик та ін. [1, 8].

Виклад основного матеріалу дослідження. Сучасний стан суспільства є періодом розвитку нових тенденцій у культурному житті, незважаючи на всі труднощі, відроджуються раніше забуті події, пам'ятки та імена, історико-культурна спадщина оцінюється по-новому. Саме це дало поштовх для більшості регіонів України переорієнтуватися на культурний туризм, що стає однією з реальних можливостей економічного, соціального й культурного піднесення.

Культурно-пізнавальний туризм це, насамперед, подорожі та походи туристів з метою відвідання будь-яких регіонів, місцевостей, центрів туризму для ознайомлення з пам'ятками природи, історії та культури, пізнання побуту, традицій та народних промислів місцевого населення регіону що відвідується, а також з досягненнями в галузі науки, культури, промислового виробництва, будівництва і т.д. Даний вид туризму поєднує у собі широкий спектр туристичної діяльності, що формує у туриста розуміння характерних особливостей окремого регіону чи місцевості, що забезпечує в свою чергу доступність та відкритість культури. [7, с. 8].

Головним принципом розвитку даного виду туризму, на сьогодні, є принцип стійкого розвитку, що будується на підтримці місцевої культури, збереження історико-культурної спадщини та природних об'єктів, що в свою чергу призводить до налагодження духовного рівня та покращення матеріального становища місцевого населення. Усі види туризму та культурно-пізнавальний, зокрема, які реалізуються за даним принципом є вирішальними

засобами економічного розвитку регіону - збереження та залучення історико-культурної спадщини у сфері туризму, створення нових робочих місць, популяризація регіону.

База розвитку культурно-пізнавального туризму це, насамперед, історико-культурні ресурси, які поділяються за типами на:

1. Предметні, тобто матеріальні – пам'ятки археології, історії, архітектури, містобудування, монументального мистецтва, музеї, садиби;

2. Непредметні, тобто нематеріальні – духовні звичаї, традиції, обряди, фольклор, усна народна творчість [2, с. 136–137].

Провідну роль серед численної кількості культурно-пізнавальних об'єктів, які слугують основою задоволення культурно-пізнавальних потреб туристів, займають пам'ятки історії та культури. Наявність значної кількості історико-культурних об'єктів, доступність до них та розвинена інфраструктура є головною умовою розвитку та становлення культурно-пізнавального туризму.

Вагоме місце на регіональному туристичному ринку Вінниччини займає культурно-пізнавальний туризм, який може розвиватися у екскурсійно-пізнавальному та культурному напрямках. Дане явище зумовлене тим, що область насичена значною кількістю різноманітних історичних, архітектурних, культурних пам'яток, також велике значення мають самобутні національно-етнічні особливості регіону. Зручне географічне розташування, досить розвинена інфраструктура та транспортна мережа Вінницької області також дають можливості для розвитку туризму загалом.

Під охороною держави на території Вінницької області знаходиться 4307 пам'яток: 1739 – археології, 1893 – історії, 526 – містобудування та архітектури, 48 садово-паркового та ландшафтного мистецтва, 101 – монументального мистецтва. За цими показниками Вінниччина займає одне із провідних місць в державі, повідомляє Головне управління статистики у Вінницькій області. Згідно з постановами Кабінету Міністрів України, 189 пам'яток культурної спадщини визначені як пам'ятки національного значення. Серед них 5 пам'ятки історії, 14 – археології, 3 – монументального мистецтва, 166 пам'яток архітектури і містобудування та один національний історико-культурний заповідник [11].

До Державного реєстру об'єктів культурної спадщини національного значення відносяться такі відомі пам'ятки як Немирівське скіфське городище, Палац Потоцьких у місті Тульчині, склеп-усипальниця М.І. Пирогова в м.Вінниці та інші. З 2000 року працює Державний історико-культурний заповідник «Буша», до складу якого увійшли пам'ятки археології, скельний храм, залишки фортеці і підземних ходів XVI ст. – дві останні мають статус національних.

Архітектурна спадщина області охоплює п'ятки XV – початку XX століть. Найхарактернішими є пам'ятки архітектури доби бароко, класицизму, історизму.

Щорічно на теренах області відбуваються археологічні експедиції. У 2013р. проводилися археологічні дослідження Інституту археології НАН України на Северинівському скіфському городищі біля с.Межирів Жмеринського району та на території комплексу пам'яток архітектури національного значення «Мури» XVII ст. у м.Вінниці.

Вінницька область відома також археологічними пам'ятками періоду неоліту, зокрема буго-дністровської культури VI – V тис. до н.е. найбільш характерні пам'ятки цієї культури досліджені В.Даниленком поблизу с. Скибинці Тростянецького району. Виявлені й інші поселення, пов'язані з історією неолітичних племен: с. Сокілець Гайсинського району, с. Самчинці Немирівського району, м. Хмільник та ін.

IV – III тис. до н.е. представлено в нашому краї широко відомою трипільською культурою (с. Ворошилівка Тиврівського району, с. Печора Тульчинського району, с. Борисівка Іллінецького району та ін.). Найбільш повно досліджено поселення біля с. Кліщів Тиврівського району (1969-1992р.). Серед найбільш відомих пам'яток – Немирівське та Сабарівське скіфські городища. Немирівське городище – одне з найбільших в Україні. Його площа – близько 150 га., сучасна висота валів – 9 м., довжина їх по периметру становить 3,5 км. Територія городища вперше заселена людьми в III тис. до н.е. племенами трипільської культури. У Немирівському городищі вперше на

Поділлі знайдено давньогрецька кераміка, що свідчить про тісні торгові зв'язки з причорноморськими містами-державами.

До найвизначніших пам'яток культури та архітектури області слід віднести палаци родини Потоцьких у Тульчині, Печорі, Немирові, палац Костянтина Ксідо у Хмільнику, чернятинський палац І.Вітославського, Чорноминський палац, який відзначається великою схожістю із резиденцією президентів США – Білим домом, музей-садибу М.Коцюбинського та М.Пирогова, могили видатних композиторів М.Леонтовича і П.Ніщинського та могилу соратника Б.Хмельницького Данила Нечая. Також в смт. Браїлові Жмеринського району зберігся палац фон Мек, який кілька разів відвідував російський композитор П.І.Чайковський, із іменем винахідника літака О.Ф.Можайського пов'язаний будинок в смт. Вороновиці та багато-багато інших [3, с.68].

Пам'ятки історії представлені братськими могилами воїнів, загиблих у часи громадянської війни 1918-1920 років, могилами жертв голодомору і політичних репресій 30-х років ХХ ст., братськими могилами воїнів, загиблих під час Великої Вітчизняної війни, могилами жертв фашизму.

Найбільша кількість пам'яток історії у Вінницькій області відноситься до періоду Великої Вітчизняної війни.

Усі пам'ятки монументального мистецтва розташовані окремо. До пам'яток монументального мистецтва національного значення належать пам'ятники М.Пирогову у м. Вінниця, М.Леонтовичу та О.Суворову у м. Тульчині, бюсти двічі Героя Радянського Союзу І.Бойка в с. Жорнище Іллінецького району, двічі Героїв Соціалістичної праці Т.Марцину в с. Голубече Крижопільського району та П.Романенко в с. Сосонка Вінницького району [4, с.75].

В останні роки особлива увага приділяється увіковіченню пам'яті жертв голодомору 1932-1933рр. (в області на державному обліку 59 таких пам'яток) та діячам науки, культури, мистецтва тощо. Зокрема, до 200-річчя від дня

народження видатного українського поета та художника Т.Г.Шевченка, відкрито низку пам'ятників у районних центрах Вінницької області та місті Вінниці.

Як уже відзначалося, Вінниччина - одна з найперспективніших областей держави у галузі туризму, багата на різноманітні природно-рекреаційні ресурси, численні пам'ятки, які відображають її багатовікову історію й культуру. З метою збереження й ефективного використання природно-рекреаційних та історико-культурних ресурсів регіону у 2007 році Вінницька обласна рада зініціювала проведення конкурсу «Сім чудес Вінниччини». На розгляд журі було представлено 48 найрізноманітніших пам'яток краю, серед яких і були обрані найкращі. Разом з цим, було започатковано номінацію «Перлина Поділля», до якої увійшла ще 21 пам'ятка – духовні святині, палаци та парки, меморіальні музеї, історичні та природні об'єкти Вінниччини [11].

З нагоди свята Всесвітнього дня туризму та Дня туризму України в м. Києві на Хрещатику Міністерством культури і туризму, Державною службою туризму і курортів була організована всеукраїнська туристична виставка, у якій взяли участь представники всіх областей України. Вінницька область була представлена експозицією «Вінниччина туристична», в рамках якої демонструвались виставки «Сім чудес Вінниччини» та «Перлини Поділля». На відміну від інших областей, виставка мала тематичне та художнє оформлення, була забезпечена рекламно-інформаційною продукцією, носила змістовний цілеспрямований характер.

На сьогоднішній день існують приклади окремих програм, як наприклад Програма розвитку туризму у Вінницькій області на 2017-2020 роки, яка була створена з метою забезпечення сталого розвитку туристичної галузі, підвищення її частки в економічних показниках області, збільшення частки в'їзного туризму, покращення іміджу Вінниччини на всеукраїнському і міжнародному ринку туристичних послуг.

В ході даної програми вважають за доцільне створити та виокремити як стратегічну ціль розробку маркетингових планів розвитку територій (районів та міст обласного підпорядкування), техніко-економічне обґрунтування розвитку історико-культурних, курортно-туристичних об'єктів, що мають унікальне значення як для місцевого позиціонування, так і для області, а в деяких випадках і для всієї країни, навіть міжнародної спільноти. Після детального діагностування історико-культурного, курортно-туристичного потенціалу важливо не тільки розробити відповідну маркетингову стратегію, але й навчити працівників культури бізнесових підходів, розробити різноманітну систему якісного надання послуг [11].

Окрім рекомендацій з розвитку інфраструктури, запропоновано пропозиції зі створення іміджу та маршрутів.

Створення позитивного іміджу має ґрунтуватися на: збереженні, раціональному використанні найвизначніших пам'яток історико-культурної спадщини, залученні їх до туристичної інфраструктури; розробці археологічних та історичних туристичних маршрутів; оновленні й доповненні експозицій, розвиткові виставкової діяльності музеїв; створенні розвинутої історико-туристичної інфраструктури для поліпшення інформаційної та експозиційної значущості історичних об'єктів; збереженні й охороні пам'яток, вжитті заходів щодо запобігання порушенням установлених режимів їх використання.

Отже, культурно-пізнавальний туризм є чудовим засобом пізнання і дослідження власного регіону. Активізація досліджень регіональної науково-історичної проблематики, поглиблення «регіоналізації» досліджень є одним із важливих чинників, що сприяють виразнішому окресленню індивідуального обличчя історико-культурних областей України, їх самобутнього образу з усіма етнографічними й історичними складовими. А створення й закріплення в масовій культурі конкретних символів сприятиме просуванню в суспільстві відповідних культурних цінностей і формуванню нових суспільних ідеалів.

Список використаних джерел:

1. Бейдик О. О. Рекреаційно-Туристські ресурси України: методологій та методика аналіз, термінологій, районування / О.О. Бейдик. - К. : Альтерпрес, 2001. - 234 с.
2. Величко В.В. Організація рекреаційних послуг : Навч. посібник / В. В. Величко; Харк. нац. ун-т міськ. госп-ва ім. О. М. Бекетова. – Х.: ХНУМГ ім. О. М. Бекетова, 2013. – 202 с.
3. Вінниця. Історичний нарис / А.М. Подольний. – Вінниця: Книга Вега, 2007. – 9 – 281с.
4. Гижко Н. Перлини Вінниччини / Н. Гижко. – Вінниця: ПП Фенікс, 2007. – с.75.
5. Марсель Г. Etre і ін Avoir / Г. Марсель. - Видання Universitaires, 1991.
6. Пазенок В.С. Феномен туризм: людський вимір / В.С. Пазенко // Готельний и ресторанний бізнес. - 2001. - № 1.
7. Сущинская М.Д. Культурный туризм : Учеб. пособие / М.Д. Сущинская. – СПб. : Изд-во СПбГУЭФ, 2010. – 128 с.
8. Тронько П.Т. Краєзнавство у відродженні духовності і культури. Досвід. Проблем. Перспективи / П.Т. Тронько. - К. : Науки. думка, 1998. - 98 с.
9. Ferreol J. Культура ET стилі де-ві / J Ферреоль, Ж.-П. Noreck, А. Колін. - Париж, 2001.
10. Урри Дж. Погляд туриста і глобалізація / Дж. Уррі // Масова культура: сучасні західні дослідження. - М., 2005.
11. Вінницька ОДА. [Електронний ресурс] Режим доступу: www.vinrada.gov.ua

Вінницький торговельно-економічний інститут КНТЕУ

СУЧАСНИЙ РОЗВИТОК SPA – ІНДУСТРІЇ В ТУРИЗМІ

У статті висвітлено сучасний розвиток спа-індустрії, історію виникнення спа-курортів. Виділені основні види спа та описані основні тенденції викликані спа-індустрією.

Ключові слова: *спа, спа-послуги, готельно-курортний комплекс, спа-курорти.*

Постановка проблеми. Сучасне життя характеризується частими стресами, емоційним перевантаженням та гіподинамією. Сучасна людина потребує якісний та доступний профілактично-оздоровчий відпочинок, який на сьогоднішній день переважно представлений санаторіями, профілакторіями, SPA-центрами та wellness-курортами

Сьогодні «SPA» - це оздоровчий комплекс процедур з використанням води з лікувальними властивостями (мінеральної, морський, прісної), а також морських водоростей і солі, лікувальних грязей і цілющих рослин. Дія SPA-процедур направлена на оздоровлення та релаксацію всього організму в цілому. Впливаючи через шкірний покрив, SPA-компоненти активізують процеси обміну речовин, покращують кровообіг, виводять токсини і шлаки з організму, поліпшують загальне самопочуття і насичують організм життєвою енергією.

Історію виникнення SPA-курортів західні вчені трактують неоднозначно. Однак, SPA-рекреації налічує понад два тисячоліття. Найвищого щабля розвитку курортна справа з використанням SPA сягнула в епоху Римської імперії. Римляни успадкували кращі традиції еллінської системи дозвіллевих цінностей і на цій основі вибудували власну концепцію життєдіяльності, у якій рекреація поряд з освітою і працею посідала одне з чільних місць [4, с. 320].

Зазвичай давньоримські курорти розташовували біля виходів на поверхню джерел термальних і мінеральних вод, що відображалось у їх назвах - «терме». Чимало з тих прадавніх, заснованих ще понад дві тисячі років тому курортів у передгір'ях Апенін процвітають до тепер як найпрестижніші у світі SPA-

комплекси (Абано-Терме, Сан-Джуліано-Терме, Сан-Кашіано-Терме, Баньї-ді-Кашіана, Монтекатіні-Терме, Монсуммано-Терме, Сан-Пелегріно-Терме, Сірміоне-Терме тощо) [6, с. 153].

Давні римляни сформулювали аксіому здорового способу життя. Латинське «sanitasproaqua», тобто «здоров'я через воду» покладено в основу найпрогресивніших сучасних технологій курортного оздоровлення і релаксації. А таке популярне нині SPA - це аббревіатура латинської фрази «sanitasproaqua».

Відвідування терм було невідомою частиною римського способу життя. Крім свого основного призначення, терми включали відкриті дворики для повітряних і сонячних ванн (аеро- і геліотерапія), плавальні басейни та лікувально-релаксаційні ванни, кімнати для відпочинку і масажу після лазні, екседри для відпочинку і дружнього спілкування, німфеї з фонтанами, гімнастичні зали, бібліотеки і приміщення для музичних, сценічних і літературних виступів [5, с. 72].

На сьогодні світова SPA-індустрія є одним з провідних і найбільш розвиненим в індустрії туризму. Сьогодні СПА-салони стають все більш доступними в результаті їх співпраці з готелями та іншими організаціями. Цей факт дає можливість насолодитися СПА-послугами більшій кількості людей за прийнятну ціну.

У боротьбі за масового споживача провідні готелі та курорти світу змушені урізноманітнювати свій продукт, щоб виходити на нові сегменти споживчого ринку і залучати додаткових клієнтів. Зберігаючи лікувальну функцію, провідні курорти світу збагачують програму перебування клієнтів, пропонують ширший вибір комплексів оздоровчих і відновлювальних послуг. Досить частим стає запровадження програм «вродливе обличчя», «струнка фігура», «антицелюліт», «схуднення», «омолоджена шкіра» тощо [3, с. 152].

Актуальним постає питання щодо розширення послуг SPA-центрів при готелях згідно сучасних світових тенденцій. Дане рішення допоможе урізноманітнити асортимент додаткових послуг готелю, що у подальшому дозволить залучати більшу кількість клієнтів та покращити імідж підприємства [6, с. 155].

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Загальні питання щодо сучасного стану розвитку світової SPA-індустрії та класифікації послуг SPA-центрів при готельних підприємствах розкрито у роботах таких науковців як Е.А. Богачьова, О.В. Лисикова, А.С. Кусков, М.В. Кучуркіна. Сучасні тенденції розвитку SPA-індустрії в Україні розкрито у роботах С.П. Кучмій, П.О. Масляк, М.В. Рутинського. Дослідженню питань організації роботи SPA при готелі свою увагу приділив С.А. Кучмистий та М.В. Одрехівський [4, с. 324].

Аналіз наукової літератури з досліджуваної проблеми підтверджує актуальність теми, але слід зазначити, що питанню визначення сучасних тенденцій розвитку SPA-центрів при готельних підприємствах не було приділено достатньо уваги.

Виділення не вирішених раніше частин загальної проблеми. Однією з найважливіших тенденцій її розвитку є динамічне зростання ринку лікувально-оздоровчого туризму, який виявляється, насамперед, у:

- стабільному зростанні внутрішніх і міжнародних туристичних потоків з метою лікування та оздоровлення;
- збільшення кількості SPA-підприємств та інших типів курортно-рекреаційних установ, на базі яких формується лікувально-оздоровчий турпродукт;
- інтенсивному зростанні доходів підприємств галузі [1, ст. 236].

Мета статті. Провідними факторами динамічного розвитку спа-індустрії виступають масові суспільні потреби в лікуванні та оздоровленні, особливо на тлі усвідомлення в сучасному суспільстві важливості збереження і зміцнення здоров'я, підтримання міцної фізичної форми та сприятливого психо-емоційного стану. Найважливіші реалізують чинники: зростання доходів та рівня життя населення економічно розвинених держав, що динамічно розвиваються, нових індустріальних країн, розвиток систем кредитування та соціальної допомоги, збільшення фонду вільного рекреаційного часу, розвиток особистих і суспільних засобів транспорту, доступність інформаційних ресурсів [2].

Виклад основного матеріалу. У сучасній світовій спа-індустрії паралельно з розвитком глобальних спа-мереж відзначається динамічний розвиток малого і середнього бізнесу, функціонування значної кількості малих підприємств, що мають обмежені фінансові можливості для інноваційної та маркетингової діяльності, але відрізняються виключно гнучким характером реагування на зміни кон'юнктури ринку, орієнтацією на конкретні цільові сегменти. Широка мережа таких малих підприємств забезпечує доступність відповідних послуг для масового споживача [1, ст. 238].

На світовому ринку лікувально-оздоровчого туризму мають місце тенденції еволюційного переходу спа-індустрії розвинених країн від природно-ресурсної до інвестиційно-інноваційної стадії розвитку, коли ресурсні фактори втрачають роль ведучого базису формування конкурентних переваг на туристичному ринку. Цим пояснюється поява якісно нових видів рекреаційних занять, формують турпродукт, а також інноваційних бізнес-моделей глобальної спа-індустрії [3, ст. 148].

Розвинені країни є центрами формування інновацій у спа-індустрії. Дифузія інновацій в країнах, що розвиваються, здійснюється через функціонування глобальних спа-мереж та інші форми інвестування, обміну ринковою інформацією, технологіями та досвідом менеджменту. Європейські країни до теперішнього часу залишаються інноваторами, фактори зростання спа-індустрії в них залишаються екстенсивними [2].

Діяльність SPA-центрів ґрунтується на використанні виключно ефективних природно-оздоровчих компонентів, які транспортуються з всесвітньо відомих рекреаційних місцевостей світу. Транспортування здійснюється з дотриманням технології збереження цілющих властивостей цих природних компонентів. Так, зокрема, здійснюється перевезення й зберігання грязей Мертвого моря з дотриманням необхідних біохімічних показників. Поряд з використанням природних компонентів SPA-центри взяли «на озброєння» найновіші досягнення й технології апаратної медицини, що значно підвищують ефективність комплексних SPA-процедур.

Загалом організаційне розмаїття SPA-центрів поділяються на два типи: клубні та курортні. Різниця між ними криється в особливостях геопросторового розташування. Клубні SPA-центри розташовуються у великих містах - центрах максимального споживацького попиту. Це інноваційний тип закладів муніципального дозвілля, що стоїть в одному ряду з такими типами закладів повсякденної міської рекреації як спортклуби, плавальні басейни (аквапарки), сауни, косметологічні клініки, клініки відновної терапії, центри нетрадиційної терапії. До цього типу відносяться також такі підтипи: wellness-клуби, фітнес-центри та салони краси. Клуби - це найбільші за розмірами, поліфункціональністю сервісних продуктів і елітні за клієнтурою релаксаційно-оздоровчі комплекси клубного дозвілля. За режимом доступу вони можуть бути закритими (виключно для фіксованої кількості персоніфікованих членів клубу); напівзакритими (для членів клубу та обмежених квот додаткових гостей клубу) чи відкритими (для фіксованої кількості клієнтів). Wellness-клуби поєднують у собі кращі традиції клубного дозвілля та інноваційні програми SPA, фітнесу, технології і продукти геронтології тощо [5, с. 76].

Доступнішими для населення організаційними формами клубного SPA є ті фітнес-центри й салони краси, які надають своїм клієнтам окремі SPA-послуги. Часто в таких центрах клієнтам, обмеженим у часі, пропонують SPA-інтенсиви: week-SPA (однотижневі), week-end-SPA (програми на вихідні) чи навіть day - SPA (одноденні (одноразові) процедури) [6, с. 158].

Серед курортних SPA-центрів виокремилися два підтипи: стаціонарні та круїзні. Спеціалізовані SPA-круїзи тільки починають користуватися попитом серед споживачів, проте з огляду на вартість, доступні вони лише обмеженому колу респектабельних споживачів.

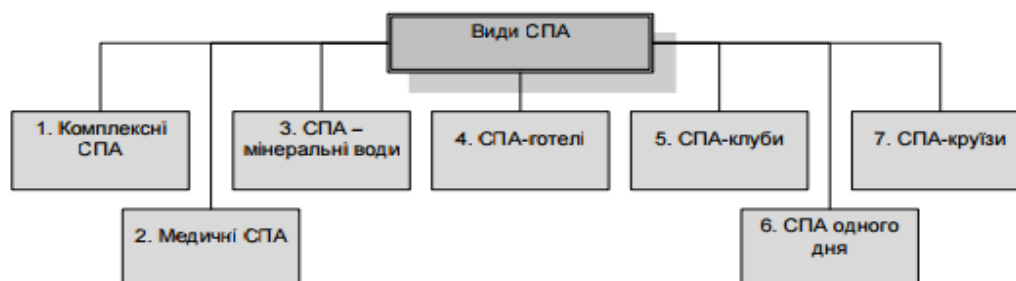
Основною ж організаційною формою SPA-курорту у сучасному світі є Hotel Resort & SPA. Це готельно-курортний комплекс, розташований у курортній місцевості, де використовуються природні лікувальні ресурси й функціонує центр SPA-рекреації; західний еквівалент вітчизняних санаторіїв з лікуванням, оснащених сучасним апаратним комплексом фізіотерапії та відповідно обладнаними SPA-процедурними кабінетами. На сьогодні найкращим в Україні прикладом курортних закладів цього типу є Hotel & SPA

«Palmira Palace Resort & SPA» в Ялті та «Rixos - Прикарпаття» у Трускавці).

У рекреаційний комплекс курортних SPA-готелів входять такі складові: відкриті і закриті басейни з термальною, морською чи звичайною водою (часто з ефектом гідромасажу), душі з ефектом масажу, грязева й парна лазні, лежачки з підігрівом для мокрого масажу. Між сеансами SPA гості можуть скористатися освіжаючими душами із регульованим струменем води. Душі бувають двох видів - тропічного або холодного полярного дощу. Альтернативою також є «крижаний туман». За бажанням до води додають аромоекстракти лимона, маракуї тощо [4, с. 327].

Паралельно з водними процедурами на SPA-курортах пропонуються безліч різновидів ручного масажу і послуги професійних східних масажистів, маски для обличчя і тіла, лімфодренаж, пілінги, обгортання, ароматизовані ванни тощо. При багатьох SPA-курортах працюють медичні центри, що спеціалізуються на лікуванні тих чи інших захворювань. Вони ж пропонують програми для вирішення таких проблем, як зайва вага, нервові розлади, а також послуги естетичної хірургії. У багатьох центрах складають спеціальні SPA-меню, продукти для яких добирають лікарі-дієтологи. Клієнти одержують збалансовані за живильними елементами страви і худнуть, не відчуваючи голоду [3, с. 154].

Повну класифікацію СПА запропонував Європейський центр вивчення і пропаганди курортів та водних джерел ISPA Europe [2]. Дана класифікація приведена на рис. 1.

Рисунок 1. Класифікація СПА за Європейським центром вивчення і пропаганди курортів та водних джерел ISPA Europe

Організація SpaFinder (Нью-Йорк, США) визначила ряд основних тенденцій розвитку СПА-індустрії у світі [4, с. 328]:

1) Серед СПА-процедур велика увага приділяється рефлексотерапії, яка належить до традиційної китайської медицини (в основному використовують точковий масаж стоп з метою впливу на різні органи тіла). Майже в кожному СПА-салоні обов'язково є програми догляду за ногами. Така тенденція не є випадковою, оскільки сучасна жінка у повсякденному житті більшу частину дня носить взуття на підборах, що спричинює біль у суглобах та м'язах ніг. Статистика, яку надають медичні експерти, говорить про те, що 4 із 5 американок та 60 % жінок Великобританії мають проблеми зі здоров'ям ніг.

2) Відроджується використання в СПА-центрах холодної води та льоду з метою зміцнення здоров'я. Традиційно СПА-терапія спирається на оздоровчі властивості гарячої води, використовуючи при цьому сауни, парові бані, джакузі, масаж з гарячими камінцями тощо. Це допомагає людині розслабитися, заспокоїтися, зняти нервовий стрес, а також стимулює потовиділення, що дає змогу очистити організм від токсичних речовин та сприяє покращенню стану шкіри.

Контрастне використання холодної і гарячої води в оздоровчих цілях використовувалося ще 2000 років тому. Римляни завершували свої СПА-процедури у фригідарії (одне з приміщень в стародавніх римських термах, де був басейн з холодною водою і який використовувався після купання в басейні з гарячою водою), що стимулювало вироблення ендорфінів. Ендорфіни мають корисний вплив на організм людини: зменшують больові відчуття, позитивно впливають на емоційний стан та роботу регуляторних систем організму, нормалізують артеріальний тиск, частоту дихання [2].

Новаторством у даному методі терапії є облаштування у СПА-центрах «снігових кімнат», в яких можна встановлювати режими «снігопад з освітленням», «помірний снігопад», «заметіль» (HillResort&Spa (Канада), ChampneysTring(Великобританія)). Найсуворішим типом «холодної терапії» є кріотерапія, яка передбачає перебування людини в охолодженій камері від -

160°C до 0°C протягом 2-3 хвилин лише у купальному костюмі, шкарпетках, рукавичках та масці. Так, наприклад, у реабілітаційному Олімпійському центрі у Польщі кімната кріотерапії використовується спортивними командами з усього світу. Крім того, слід зазначити, що низька температура прискорює процес схуднення, оскільки сприяє спалюванню зайвих калорій.

3) Розвиток «оздоровчого коучингу» сприяє становленню його як найбільш ефективної моделі для спонукання людей до здорового способу життя. Оздоровлення за даною методикою виконується із використанням спеціально складених оздоровчих програм для кожної особи окремо, враховуючи її фізичні, фізіологічні, психічні та психологічні властивості, тип темпераменту, стан здоров'я, вік тощо. Використання аналітичних комп'ютерних програм, які дають можливість вивчати та аналізувати стан здоров'я клієнта на кожному етапі програми, підтримка з ним зв'язку та надання консультацій після від'їзду стають пріоритетними напрямками розвитку СПА-центрів.

4) Останнім часом зростає популярність комп'ютерних ігор, присвячених СПА-індустрії. Мільйони людей у всьому світі витрачають свій вільний час на такі ігри, як «SallieSpa», «Sara'sSuperSpa» or «SpaMania». Деякі компанії використовують такі ігри як рекламу та як метод розповсюдження своєї продукції. Так, наприклад, французька компанія «Clarins» розмістила на Facebook подібну іграшку «SpaLife», в якій учасникам надається можливість накопичувати бали для придбання її продукції. Більшість медичних експертів погоджуються із твердженням, що ігри можуть стати ключовим фактором у зміні охорони здоров'я у світі, оскільки вони за допомогою рівнів, бонусів, балів, задач стимулюють зацікавленість учасників залишатися у системі. Потрібно лише правильно спроектувати етапи та результат гри, щоб вона приносила максимум користі здоров'ю населення.

Лідером у цій індустрії є проект США «GamesforHealth», який об'єднує професіоналів двох сфер – медицини та комп'ютерних ігор з метою створення та дослідження позитивного впливу подібних ігор на здоров'я людей і державну політику охорони здоров'я. Існують навіть спеціальні сайти для тих,

хто дотримується дієти з метою схуднути, на яких можна робити ставки і отримувати прибуток за умови втрати зайвої ваги (HealthyWage.com). За прогнозами експертів, доходи від «оздоровлюючих ігор» у 2015 році досягнуть 2 млрд. доларів США, що доводить перспективність даного напрямку [1, с. 238].

5) Ще одним напрямком у СПА-індустрії є поєднання її із кулінарним туризмом. У даному випадку туристам, які відпочивають та оздоровлюються у СПА-готелях та курортах, пропонуються екскурсії із дегустацією до виноробень, майстер-класи по приготуванню вишуканих страв тощо. Наприклад, у СПА-комплексі «Guerlain» (Нью-Йорк) нещодавно був запущений проект подання у вестибюлі СПА-ланчів до або після процедур. Зробити замовлення можна за допомогою айподів, розташованих у межах всього СПА-салону.

6) З'являються нові підходи до використання у СПА-терапії старих методів зняття стресу за допомогою кольору, світла, ароматерапії, вібрацій та звуків природи. Медичні дослідження показують, що різні системи організму людини вібрують на різних частотах. При подальшому вивченні цього питання дана властивість може бути використана для профілактики захворювань органів тіла за допомогою вібрацій.

7) Історично в СПА-індустрії увага акцентувалася лише на оздоровленні організму, але останнім часом тенденція змінилася. Значного розвитку набувають краса та догляд за зовнішністю, при чому доступність таких послуг розрахована на різні верстви населення. На сьогодні майже у всіх СПА-салонах пропонують широкий вибір косметичних послуг.

8) У 2011 р. Всесвітнім самітом СПА-індустрії був відкритий сайт SpaEvidence.com, який став першим світовим порталом, створеним для накопичення медичних досліджень у сфері оздоровлення та СПА. Сайт корисний як для туристів, так і для структур, які надають СПА-послуги.

Відповідно до маркетингових досліджень «Spas&theGlobalWellness», 71% респондентів відповіли, що вони відвідуватимуть більш охоче СПА, якщо

матимуть доступ до результатів досліджень, які стосуються якості послуг у різних СПА. Крім того, слід відмітити таку тенденцію, як використання СПА-процедур у медичних закладах. Яскравим прикладом таких інтегрованих лікарень є Медичний центр UCLA в США, де розроблені програми з підготовки медичних фахівців з терапії йоги, лікування ефірними маслами та правильного харчування.

9) Сучасні СПА з метою привернення уваги більшої кількості клієнтів пристосовуються до відпочинку своїх гостей усією родиною, пропонуючи послуги для підлітків і дітей. На багатьох курортах пропонуються послуги нянь. Пристосовані до дитячого відпочинку СПА знаходяться зараз на підйомі. Такими, наприклад, є «NickelodeonSuites» та «KeylimeCove» у Флориді (США). У BodywizeDaySpa (Гонконг) дітей змалку привчають до йоги за допомогою історії, музики і ляльки. Новий гавайський курорт Aulani пропонує батькам вивчити основи дитячого масажу під керівництвом професіоналу.

10) Ще однією тенденцією в СПА-індустрії є індивідуалізація кожного закладу, копіткий підхід до їх дизайну та створення вражаючих інтер'єрів. Так, наприклад, у SoqoonSpa на Пхукеті (Таїланд), дизайн буквально переносить любителів СПА у світ природи. В центрі знаходиться «Гніздо», розкішний сплетений з гілок дерева будинок, в той час як на території курорту знаходяться приватні басейни, тропічний душ,сауни і т.д., до того ж заклад розташований в тропічному лісі. Ritz-CarltonSPA у Гонконзі за версією ISPA є найвищим СПА у світі, оскільки знаходиться на 116 поверсі готелю. SparklingHillResort&Spa (Канада)позиціонує себе як перша будівля у світі із «кришталевою архітектурою»,так як збудована вона із 3,5 млн. кристалів Сваровські. VotaVota SPA на воді в старому порту Монреалю є плавучим п'ятизірковим СПА-центром, побудованим на старій баржі.

Усі описані тенденції викликані розвитком СПА-індустрії як прибуткового бізнесу, заснованого на концепції здорового способу життя [4, с. 329].

Отже, ринок СПА послуг у світі перебуває на стадії швидкого розвитку. В більшості цивілізованих країнах спа-відпочинок став складовою частиною

життя поважаючого себе громадянина. Зростання щоденного навантаження на здоров'я приводить у спа-заклади тисячі клієнтів у всьому світі. Великої популярності набуває здоровий спосіб життя, і в усьому світі зростає кількість людей, які хочуть підтримувати гарну фізичну форму та мають потребу у відновлювальних програмах. Здебільшого, це люди середнього віку, які надають перевагу активному відпочинку і часто обмежені в часі. Саме споживачі цього сегмента стають головними клієнтами курортів і гарантією процвітання лікувально-оздоровчого туризму ХХІ ст.

Список використаних джерел:

1. Любіцева О.О. Ринок туристичних послуг (геопросторові аспекти) - 2-е вид., перероб. та доп. - К.: Альтерпрес, 2003. - 436 с.
2. Кучмистий С.А. Spa у готелі: додатковий сервіс чи повноцінний бізнес / С.А. Кучминский [Електроний ресурс]. - Режим доступу: http://alfa-spa.com/uploaded/files/pdf/hotel_business/Otelier_SPA_V_OTELE.pdf
- 3.Креббин-Бейли Д. Spa-терапия в индустрии красоты. Методика процедур, эксплуатация оборудования, программы обучения spa-менеджменту / Д. Креббин-Бейли, Д. Харкап, Д. Харрингтон; [пер. с англ. В.Е. Бельченко]. - М.: РИПОЛклассик, 2010. - 304 с.
4. Скобкин С.С. Практика сервиса в индустрии гостеприимства и туризма: учебное пособие для студентов вузов / С. С. Скобкин. - М.: Магистр, 2010. - 493 с.
5. Ляпина И.Ю. Материально-техническая база и оформление гостиниц и туркомплексов: ученик для студ. образоват. учреждений сред. проф. образования / И. Ю. Ляпина, Т. Л. Игнатьева, С. В. Безрукова. - 2-е изд., испр. - М.: Академия, 2008. - 256 с.
6. Джум Т.А. Организация гостиничного хозяйства: учебное пособие для студентов вузов / Т. А. Джум, Н. И. Денисова. - М.: Магистр: ИНФРА-М, 2011. - 400 с.

**ДОСЛІДЖЕННЯ ВИКОРИСТАННЯ ПОРОШКУ ОЖИНИ
ПРИ ВИРОБНИЦТВІ БІСКВІТНИХ КОНДИТЕРСЬКИХ ВИРОБІВ
ФУНКЦІОНАЛЬНОГО ПРИЗНАЧЕННЯ**

Розглядається можливість застосування порошку ожини у виробництві борошняних кондитерських виробів з метою створення продуктів функціонального призначення. Наведено хімічний склад різних сортів ожини. Представлена технологічна схема і рецептура виробництва бісквітного напівфабрикату з порошком ожини. Досліджено органолептичні і фізико-хімічні показники розробленого бісквіта. Представлено харчову цінність бісквіту з порошком ожини і ступінь задоволення добової потреби організму в основних харчових речовинах.

Ключові слова: функціональні властивості, ожина, порошок, бісквітний напівфабрикат, виробництво, рецептура, харчова цінність.

Постановка проблеми. Сьогодні умови навколишнього середовища та спосіб життя сучасної людини вимагають таких харчових продуктів, які містили б в фізіологічно значимих кількостях незамінні макро- і мікронутрієнти. Одним з шляхів вирішення цієї проблеми є можливість використання добавок на основі рослинної сировини. У якості добавок, що використовуються для збагачення кондитерських виробів, доцільно використовувати порошки, отримані з плодів і ягід [5]. Використання порошків дає можливість інтенсифікувати технологічні процеси виробництва продукції і дозволяє збагатити її цінними харчовими речовинами. Порошкоподібні напівфабрикати можуть виступати як основні структуроутворюючі компоненти, так і в якості наповнювачів і збагачувачів з метою збалансованого складу продуктів харчування.

Формулювання цілей статті. Метою роботи є розробка технологій і рецептур бісквітних кондитерських напівфабрикатів з використанням порошку ожини.

Посилання на останні дослідження і публікації. Даною проблемою займається ряд вчених, зокрема теоретичні і практичні основи використання порошку з рослинної сировини при виробництві борошняних кондитерських виробів були закладені в наукових роботах Малюк Л.П., Галікаберова З.К., Ніколаєва Н.А., Корячкіної С.Я., Чудік Ю.В. та багатьох інших. Надалі вони були продовжені і розвинені Прісухіною Н.В., Тіпсіною Н.Н., Дзюндзею О.В., Шестак О.В., Шидловською О.Б., Іщенко Т.І., Медвідь І.М., Андросюк А.М. та іншими вітчизняними і зарубіжними науковцями.

Так, Шидловська О.Б. та співавтори, представляючи свої дослідження, вважають очевидною можливість використання продуктів переробки ожини в технології борошняних кондитерських виробів з пісочного тіста з метою створення нових виробів із заданими властивостями, що дозволить використовувати їх як для профілактики аліментарно-залежних захворювань, так і для нормалізації роботи організму людини [10]. Однак, особливості застосування порошків з рослинної сировини у процесі виготовлення інших борошняних кондитерських виробів вивчено недостатньо.

Виклад основного матеріалу. Серед сировини для отримання порошків дуже цікавою є дикоросла ожина, що дає стабільно високі врожаї ягід, володіє тонким стійким ароматом, високими смаковими, дієтичними і функціональними властивостями [3]. Види ожини дуже мінливі і відзначаються великою різноманітністю, численними підвидами, різновидами, формами. В даний час в у нашій природній зоні налічується 52 види дикорослої ожини. Хімічний склад ягід ожини в основному представлений водою, нерозчинними і розчинними речовинами, вільною яблучною кислотою, дубильними речовинами, клітковиною, азотистими, мінеральними речовинами і фосфорною кислотою. Кількість цих речовин залежить від біологічних особливостей, ґрунтово-кліматичних умов, термінів збору та інших факторів. Встановлено, що цукри в ягодах ожини представлені глюкозою і фруктозою, а сахароза зустрічається в малих кількостях або взагалі відсутня. Масова частка пектинових речовин становить до 2% на сиру масу. З органічних кислот в ягодах переважає лимонна, поряд з нею присутні ізолимонна, яблучна, бурштинова, щавлева та інші харчові кислоти. Досліджено, що ожина містить

значну кількість поліфенолів, представлених хлорогеновою кислотою, катехинами, лейкоантоціанідами і антоціанами. З флавоноїдів переважають антоціани. Вони складають 64,7-69,6%, а катехіни - 5% загальної кількості фенолів [1].

На зарубіжних дослідних станціях було вивчено залежність хімічного складу ожини від сорту і видових форм [9]. Результати дослідження представлені в таблицях 1 і 2.

Таблиця 1

Вміст сухих речовин, цукрів, кислот і біологічно активних речовин в різних сортах і плодових формах ожини, % на сиру речовину

Зразок	Суха речовина, %	Сума цукрів, %	Кислотність, град	Аскорбінова кислота, мг / 100г	Сума Р-активних речовин, мг / 100г	Флавоноли, мг / 100г	Антоціани, мг / 100г	Лейкоантоціани, мг / 100г
Ізобільна	11,37	6,03	1,17	33,2	598,0	111,6	309,6	116,0
Кітгатіні	15,17	7,13	1,30	39,1	568,0	196,5	202,4	97,3
Лаутон	14,60	7,53	1,04	32,2	650,7	244,8	264,4	102,7
Ловеттс Бест	14,90	6,40	1,42	37,5	622,7	208,0	311,0	117,3
Макдоналд	18,08	11,74	0,83	29,3	596,0	216,0	318,0	96,0
Максуел Ерлі	13,95	6,92	1,04	38,9	822,7	290,9	458,0	90,7
Торнфрі	12,80	4,98	1,46	25,9	726,0	145,6	409,5	84,0
Уілсонс Ерлі	19,5	10,43	0,52	30,2	752,0	326,7	225,0	102,7
Флінт	15,24	6,77	1,22	37,3	751,7	287,7	402,0	102,7
Ері	15,00	7,85	1,17	30,1	672,0	213,2	293,1	114,0
<i>R. abnormis</i>	16,28	8,01	1,21	28,3	708,0	129,1	465,0	105,3
<i>R. allegheniensis</i>	16,76	8,96	1,00	23,4	694,6	236,5	310,0	88,0
<i>R. candicans</i>	15,66	7,73	1,16	32,1	864,0	197,6	398,0	102,7
<i>R. caucasicus</i>	18,34	9,40	1,06	39,3	890,7	137,3	473,6	101,3
<i>R. cyri</i>	15,25	8,47	1,16	30,7	721,3	161,6	443,0	85,3
<i>R. discernendus</i>	15,71	6,70	1,44	54,0	70,0	99,2	402,0	88,0
<i>R. georgicus</i>	16,45	8,38	1,14	30,1	701,3	225,5	271,3	96,0
<i>R. idericus</i>	14,97	8,17	1,31	36,6	664,0	161,6	412,0	106,7
<i>R. Juzepszukii</i>	17,8	8,61	1,29	29,2	649,0	127,5	396,0	93,3
<i>R. leptostemon</i>	19,08	9,60	0,72	36,0	772,0	112,0	486,0	80,0

З отриманих даних випливає, що ягоди представників різних сортів форм ожини дуже відрізняються за хімічним складом.

Так, кількість сухої речовини коливається від 11,37 до 20,10%, сума цукрів - від 4,98 до 13,58%. Вміст аскорбінової кислоти в ягодах ожини дещо невисокий - в межах 20-55 мг/100г.

До складу ягід ожини входить значна кількість Р-активних речовин. За цим показником виділяються серед сортів Максуел Ерлі (822,7 мг / 100г), Вілсон Ерлі (752,0 мг / 100г), серед дикорослих видів - *R. Lloydianus* (942,7 мг / 100г), *R. sanguineus* (934, 0мг / 100г), *R. caucasicus* (890,7 мг / 100г).

Кількість зольних елементів в ягодах різних зразків також різна.

Таблиця 2

Вміст зольних речовин в різних сортах і видових формах ожини (% на суху речовину)

Зразок	Зола,%	Фосфор,%	Кальцій, мг/100г	Магній, мг/100г	Залізо, мг/100г
Ізобільна	3,53	204,9	282,8	315,1	6,7
Кіттатіні	3,17	224,2	182,3	165,1	5,9
Лаутон	2,86	208,2	205,4	213,2	5,7
Ловеттс Бест	3,47	253,9	202,3	177,8	7,2
Макдоналд	3,66	227,9	227,1	204,3	5,6
Максуел Ерлі	2,69	182,0	218,9	172,1	4,2
Торнфрі	3,45	201,7	177,8	139,3	11,71
Уілсонс Ерлі	2,79	199,4	208,4	141,1	7,0
Флінт	2,98	207,8	199,2	159,1	4,4
Ері	2,70	199,1	192,0	139,2	6,1
<i>R. abnormis</i>	3,13	186,0	255,2	200,9	7,4
<i>R. allegheniensis</i>	2,51	202,8	202,3	159,9	6,5
<i>R. candicans</i>	3,13	202,7	258,9	204,6	6,2
<i>R. caucasicus</i>	2,87	183,1	228,7	187,0	6,7
<i>R. cyri</i>	2,43	171,1	199,3	145,1	5,7
<i>R. discernendus</i>	3,67	220,2	303,0	229,9	4,5
<i>R. georgicus</i>	2,46	188,6	169,3	161,3	6,5
<i>R. hirtus</i>	3,26	239,8	284,2	176,4	11,1
<i>R. idericus</i>	2,92	196,6	208,9	153,2	5,2
<i>R. Juzepzukii</i>	2,46	163,5	240,6	168,4	5,7
<i>R. leptostemon</i>	3,77	220,2	242,4	278,3	7,5

Найвищий вміст фосфору відзначено в ягодах сортів Ловеттс Бест (253,9 мг/100г), Максуел Ерлі (227,9 мг/100г), виду *R. hirtus* (239,8 мг/100г), кальцію - у сорті Ізобільна (282,8 мг/100г), дикорослих видів *R. discernendus* (303,0мг/100г), *R. hirtus* (284,2 мг/100г), магнію - у сортів Рясна (315,1мг/100г), Лаутон

(213,0 мг/100г), видів - *R. leptostemon* (278,3 мг/100г), *R. discernendus* (229,9 мг/100г), заліза - у сорту Тортфрі (11,7 мг/100г), виду *R. hirtus* (11,1 мг/100г).

В ході наукових досліджень було відзначено, що накопичення цукрів, аскорбінової кислоти, Р-активних та інших речовин було неоднаковим в роки вивчення та залежало від погодних умов. Найбільш високим вмістом речовин відрізнялися ягоди, дозрілі і зібрані в теплу сонячну погоду [6]. Порівняльний аналіз біохімічного складу різних сортів і форм ожини показав, що ягоди дикорослих видів не поступаються за харчовою цінністю культурним сортам, а іноді і перевершують їх за своїми властивостями.

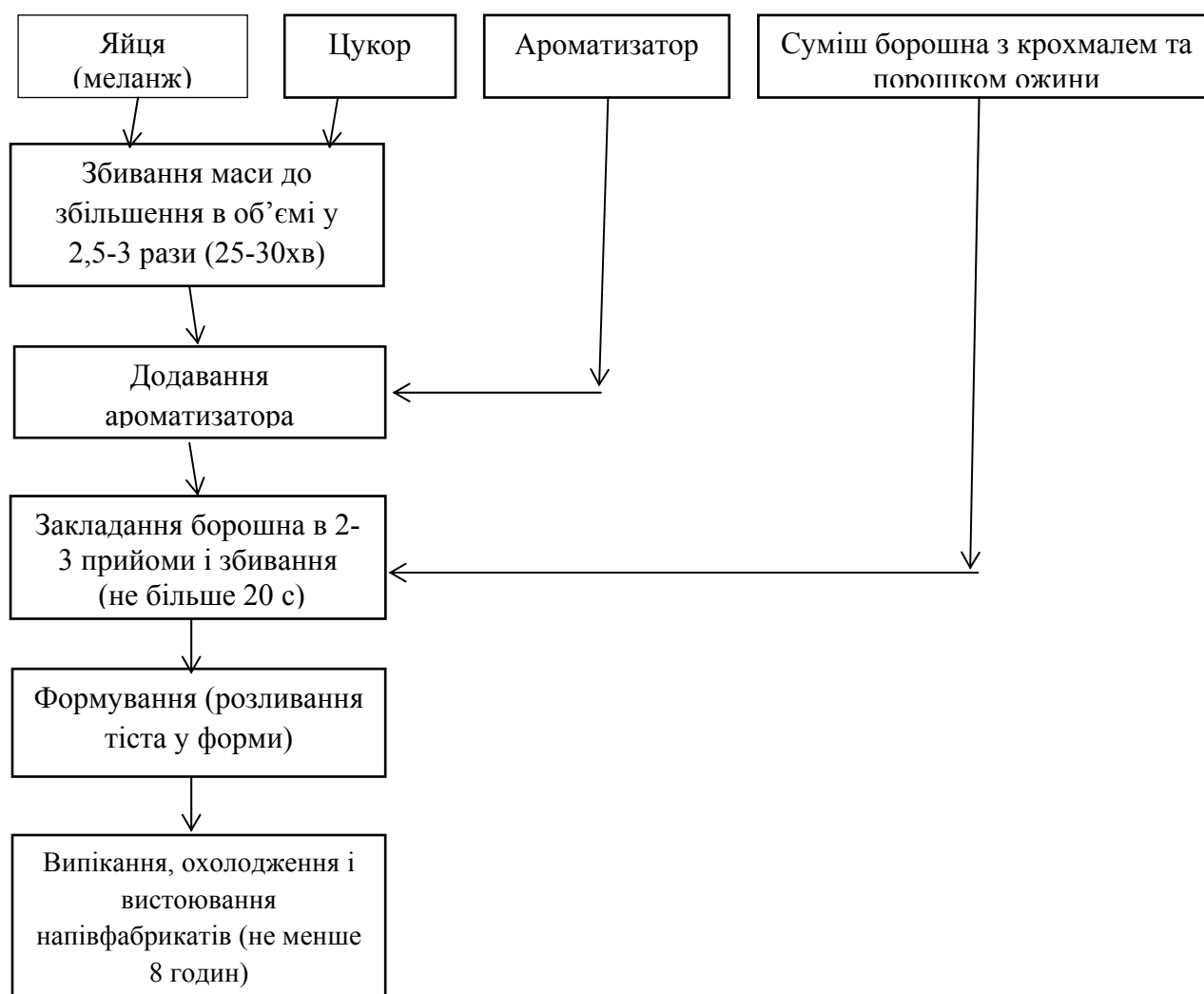
Використання порошків дає можливість інтенсифікувати технологічні процеси виробництва продукції і дозволяє збагатити її цінними харчовими речовинами [2]. Харчові порошки мають ряд особливостей, які вигідно відрізняють їх від інших форм харчових продуктів та добавок. В результаті сушіння вони звільняються від значної частини вологи, у зв'язку з чим мають незначний обсяг, масу і високу концентрацію поживних речовин [4]. Для фруктів застосовуються різні методи сушки, що забезпечують максимальні збереження харчової цінності і смакових переваг продукту: конвективний, кондуктивний, радіаційний, сублімаційний, високочастотний і їх комбінації [7]. Вибір методу сушки залежить від біохімічних, фізичних і структурно-механічних властивостей рослинної сировини, її стану при зневодненні, а також від тих властивостей кінцевого продукту, які необхідно отримати [10].

Дослідження проводилися на кафедрі туризму та готельно-ресторанної справи Вінницького торговельно-економічного інституту КНТЕУ. Порошок ожини отриманий конвективним методом в плодово-ягідних сушарках. Ягода сушилася на піддонах в один шар на початку при температурному режимі 65-70°C для швидкого підв'ялювання. Через кілька годин температура була зменшена до 40°C, в такому режимі довели ягоди до повного висихання. Висушений продукт було розмелено в дрібнодисперсний порошок, що використовувався для поліпшення функціональних властивостей борошняних кондитерських виробів. Розроблено технологічну схему та рецептуру бісквіта з порошком ожини (табл.3).

Рецептура основного бісквіта з використанням порошком з ожини

Сировина	Масова частка сухих речовин, %	Витрата сировини, г	
		в натурі	в сухих речовинах
Борошно пшеничне в/г	85,5	23,898	20,433
Крохмаль	80,0	6,942	5,554
Цукор	99,9	34,711	34,659
Яйця	27,0	57,853	15,621
Ароматизатор	-	0,347	-
Порошок з ожини	95,0	3,796	3,606
Разом	-	127,547	79,873
Вихід	75,0	100,0	75,0

Технологічна схема виробництва бісквіта з порошком з ожини

Результати дослідження впливу порошку з ягід ожини на якість бісквіта наведені в таблиці 4.

Органолептичні і фізико-хімічні показники бісквіта з додаванням порошку з ягід ожини

Показник	Бісквіт з порошком ожини
Зовнішній вигляд	Без зламів і вм'ятин
Поверхня	Поверхня гладка, без тріщин
Колір м'якушки	Світло-вишневий
Стан м'якушки	Пишний, еластичний з рівномірною тонкостінної пористістю пропечений
Смак і запах	Солодкий з ягідним присмаком і ароматом
Вологість, %	24,4
Кислотність, град	1,8
Питомий об'єм, см ³ /100г	358
Пористість, %	78

Отримані результати дослідження показують, що внесення порошку з ягід ожини призводить до поліпшення фізико-хімічних показників. Це пов'язане з тим, що полісахариди порошку, адсорбуючись на поверхні розділу фаз газ-рідина і взаємодіючи з білками яєць, підвищують міцність міжфазного прошарку. За органолептичними показниками бісквіт відповідає стандартним вимогам, у нього з'являються приємний ягідний присмак і аромат. Також було проведено розрахунок харчової цінності виробу, який представлений в таблиці 5.

Харчова цінність бісквіту з порошком ожини і ступінь задоволення добової потреби організму в основних харчових речовинах

Показник	Вміст в 100 г бісквіта з порошком ожини	Ступінь задоволення добової потреби, %
Білки, г	9,88	13,17
Жири, г	6,93	8,35
Засвоєвані вуглеводи, г	57,51	15,76
Харчові волокна, г	1,04	3,47
Мінеральні речовини, мг: натрій	81,37	3,39
калій	131,76	3,76
кальцій	48,64	4,86
магній	17,49	4,37
фосфор	143,96	14,40
залізо	2,07	14,78
Вітаміни, мг: В1	0,06	4,00
В2	0,24	13,33
Енергетична цінність, ккал	332	

Вживання бісквіта з порошком ожини задовольняє добову потребу в натрії, калії, кальції, магнії і фосфорі.

Економічна ефективність розробленого бісквіта є рентабельною, оскільки, згідно розрахунків, рентабельність становить 22%. Тому випуск цього виробу доцільний для розширення асортименту і збільшення обсягів виробництва лікувально-профілактичних виробів, так як бісквіт з порошком з ожини є збагаченим мінеральними речовинами, що підвищує харчову цінність виробів.

Висновки. На підставі отриманих результатів можна зробити висновок, що науково обґрунтовано і експериментально підтверджено доцільність використання продуктів переробки ожини у виробництві борошняних кондитерських виробів, зокрема бісквітних напівфабрикатів. Вироби володіють зниженою калорійністю і підвищеною харчовою цінністю. Вони багаті калієм, кальцієм, магнієм і фосфором. Пектинові речовини, що містяться в порошку з ягід ожини, мають добру зв'язуючу здатність, позитивно впливають на роботу шлунково-кишкового тракту. Виявлено ефективний спосіб внесення порошку з ягід ожини в процесі приготування бісквітного тіста (в суміші борошна і крохмалю).

Враховуючи всі показники якості та висновки, зроблені після обробки експериментальних даних, порошок з ожини можна рекомендувати для використання в бісквітних кондитерських виробках з метою підвищення поживної цінності і створення нових продуктів функціонального призначення.

Список використаних джерел:

1. Азиев Д.Л., Меркулов Н.Ю. Растительные порошки и пищевая ценность хлебобулочных изделий / Д.Л.Азиев, Н.Ю. Меркулов // Хлебопечение России. – 2000. – №6.

2. Галкин М.А., Казаков А.Л. Дикорастущие полезные растения Северного Кавказа / М.А. Галкин, А.Л. Казаков // Ростов н/Д: Изд-во Ростовского ун-та, 1980. – 128с.

3. Галикаберов З.К., Николаев Н.А. Получение сухих порошков из растительного сырья / З.К.Галикаберов, Н.А.Николаев // Пищевая пром-сть. – 1995. – №9. – С.32.
4. Іваніщева О.А. Аналіз шляхів удосконалення технології кондитерських виробів лікувально-профілактичного призначення / О.А.Іваніщева // «Глобалізаційні виклики розвитку національних економік: матеріали міжнародної науково-практичної конференції Ч.3., Київ: КНТЕУ, 2016. – С. 694-703.
5. Корячкина С.Я. Новые виды мучных и кондитерских изделий / С.Я. Корячкина // Орел: Труд, 2001. – 212с.
6. Малюк Л.П. Новое в технологии переработки плодового сырья / Л.П. Малюк [и др.] // Харьков: Изд-во Харьк. гос. акад. технологии и организации питания, 1995. – 105с.
7. Петрова В.П. Биохимия дикорастущих плодово-ягодных растений / В.П. Петрова // Киев: Выща шк., 1986. – 360с.
8. Черевенко А.И., Потанов В.Б. Новая технология сушки продуктов / А.И.Черевенко, В.Б. Потанов // Питание и общество. – 1997. – №9. – С.33.
9. Присухина Н.В., Типсина Н.Н. Использование порошка ежевики при производстве мучных кондитерских изделий/ Н.В. Присухина, Н.Н. Типсина // Вестник КрасГАУ. – 2013. – №3. – С. 219–224.
10. Шидловська О.Б. Використання продуктів переробки ожини в технології пісочного напівфабрикату/ О.Б Шидловська, Т.І. Іщенко, І.М. Медвідь, А.М. Андросюк.// Молодий вчений. - 2016. - № 12 (39). - Режим доступу: <http://molodyvcheny.in.ua/files/journal/2016/12/18.pdf>

Вінницький торговельно-економічний інститут КНТЕУ

ТЕНДЕНЦІЇ РОЗВИТКУ ТУРИСТИЧНОЇ ГАЛУЗІ В УМОВАХ КРИЗИ

У статті розглянуто розвиток української туристичної галузі на фоні дослідження особливостей її формування та функціонування з урахуванням оцінки аналізу конкурентних форм та напрямів її розвитку.

Позитивні наслідки розвитку туризму для держави відображаються в зростанні доходу від розвитку цієї галузі використання можливостей регіонів України, збільшення обізнаності про туристичні можливості країни, зростання конкурентоспроможності вітчизняних туристичних компаній на світовому туристичному ринку.

Ключові слова: *туризм, пріоритетність, рекреація, спеціалізований туризм, діловий туризм, активний туризм, екотуризм, управління, система.*

Постановка проблеми. Стан розвитку туристичної діяльності один із важливіших та перспективних напрямків економіки країни. Особливої актуальності набувають питання які пов'язані зі створенням сучасного високоефективного конкурентоспроможного туристичного комплексу, що забезпечує широкі можливості для задоволення потреб українських та іноземних громадян у туристичних послугах.

З цією метою перед маркетологами стоїть завдання пошуку та впровадження нових напрямків розвитку туристичної галузі. Першочергове значення для виконання цього завдання та забезпеченні конкурентних позицій туристичної сфери має діяльність держави у напрямі всебічної підтримки та заохочення функціонування галузі. Це пояснюється необхідністю відповідного розвитку та розширення взаємозв'язків з іншими країнами у сфері туризму.

Пріоритетне значення для розвитку галузі, зокрема її в'їзної складової, має вибір та всебічне обґрунтування пріоритетних напрямів розвитку туристичного бізнесу. Особливе значення має визначення провідних для України видів туризму. Насамперед цей вибір має ґрунтуватися на їх рентабельності, соціальній та культурній значущості.

Метою даної статті є визначення конкурентних напрямів туристичної галузі за їх формою, видами та засобами в умовах кризи.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Слід зазначити, що перспективи розвитку конкретних та загальних видів туристичної діяльності, її конкурентоспроможності привертають увагу як вітчизняних, так і зарубіжних учених. Серед них можна виділити Ю.Аванесова, А. Александрову [1], В. Бабарицьку, І. Балабанова [2], А. Виноградську, Р. Заблоцьку, В. Квартальнова [4], Г. Папіряна, В. Шмагіну, Л. Шульгіна, Ш. Датар, Н. Цветкова, Дж. Фостер. У працях зазначених авторів висвітлюються питання розвитку ринку туристичних послуг, його ролі в системі економіки, визначаються форми та види туризму, приділяється увага особливостям функціонування сучасної туристичної індустрії, аналізуються загальні напрями розвитку цієї сфери господарювання.

Проте питання визначення конкурентних напрямів розвитку туристичної галузі в умовах кризових явищ та глобалізації ще не знайшли достатнього відображення.

Результати аналізу наукової літератури показують, що класифікація видів туризму ще знаходиться в процесі розробки. Основною причиною такого становища є новизна цього наукового й практичного напрямку. Зважаючи на це, різні джерела досить різняться не лише за переліком видів та форм туризму, а й за критеріями їх виокремлення. Тому пропонуємо звернутися до аналізу вірогідних перспектив розвитку туристичної галузі, привернувши при цьому увагу до необхідності постійного й послідовного вдосконалення критеріїв аналізу наукового матеріалу.

Виклад основного матеріалу дослідження. Зважаючи на сучасний стан розвитку ринку туристичних послуг в Україні, вважаємо за необхідне сконцентрувати свою увагу на найперспективніших видах в'їзного туристичного бізнесу. Перевага надається з огляду на економічні критерії, рекреаційному та діловому туризму, активному, екологічному (за формою) та сільському. Безумовно, кожен з перерахованих напрямів туризму заслуговує

окремої уваги, а також інструментів ефективного розвитку. Розробка відповідних моделей розвитку окреслених елементів індустрії туризму, з урахуванням специфіки функціонування кожного, сприятиме підвищенню конкурентоспроможності туристичних послуг України на міжнародному ринку. Це має стати ключовими завданнями туристичної галузі, та відбуватися у тісній співпраці зі всіма суб'єктами туристичної інфраструктури.

Серед пріоритетних напрямів розвитку туристичної галузі є рекреаційний туризм. Ефективний розвиток цього напрямку потребує розробки оптимальної моделі поєднання системи заходів державної політики та природних переваг регіонів України, що забезпечить конкурентне місце на світовому ринку рекреаційних послуг. Визначального значення набуває розробка механізмів стимулювання залучення інвестицій під реконструкцію рекреаційних засобів розміщення, та активне просування туристичних послуг на міжнародному ринку.

В моделі ефективного розвитку рекреаційного туризму основне місце належить окресленню основних переваг нашої держави в цій сфері. Серед пріоритетних доцільно відмітити: транспортна інфраструктура, географічне положення, кліматичні умови, унікальні лікувальні можливості, наявність пізнавальних ландшафтів, наявність санаторно-курортних об'єктів. Головне значення рекреації – відпочинок, який може бути досить різноманітним як за метою, так і за формою. Крім атрактивності значних територій України, основою для розвитку в'їзного туризму є лікувально-оздоровчі можливості. До них належать: бальнеологічні; кліматичні; грязьові. Наявність на курортах лікувальних грязей, мінеральних та термальних вод практично всіх бальнеологічних типів: вуглекислих, радонових, сульфідних, арсенистих, йодних, залізистих, бромних, кремнієвих та органічних, дає змогу надавати оздоровчо-лікувальні послуги найрізноманітнішого характеру. [3] Це дає змогу надавати оздоровчо-лікувальні послуги різноманітного характеру і, за рахунок цього, охоплювати весь сегмент потенційних споживачів.

Для реалізації зазначених послуг необхідно створення ефективного механізму регулювання нормативно-правової бази та запровадження комплексних заходів щодо модернізації рекреаційних закладів.

Основним завданням даної моделі слід вважати виділення економічних та соціальних перспектив та ефектів, які здатна отримати наша країна. Економічний ефект від використання запропонованої моделі розвитку рекреаційного туризму в Україні полягає у можливості отримання ряду конкурентних переваг у сфері туристичного бізнесу: 1) збільшення надходжень до місцевих бюджетів за рахунок зростання попиту на рекреаційні послуги; 2) підвищення привабливості рекреаційної сфери нашої держави для потенційних споживачів та інвесторів. Соціальна складова включає в себе, по –перше ,зростання зайнятості населення в цій сфері. По – друге – збільшення можливостей для покращення здоров'я населення України.

Серед перспективних напрямів розвитку в'їзного туризму варто виділити діловий туризм [5]. Це зумовлено його позитивним впливом на розвиток економічних відносин України , в контексті укладання перспективних угод в різних сферах господарювання нашої держави.

Модель розвитку ділового туризму в Україні поєднує чотири складові. По-перше, це напрями вдосконалення державної політики щодо регулювання сфери ділового туризму. По-друге, створення спеціалізованих туристичних компаній, що сприятиме підвищенню конкурентоспроможності України в сфері бізнес-туризму. По-третє – організація бізнес-турів з використанням переваг так званого високого сезону в виставковому бізнесі. По-четверте, розробка програм ділових турів з урахуванням екскурсійної складової, яка дозволить бізнес-туристам ознайомитися з культурними та соціальними особливостями наших регіонів, що сприятиме популяризації нашої країни у світі.

Вагома роль у розвитку туристичної галузі належить такому перспективному виду туристичної діяльності, як активний туризм. Перспективи його розвитку слід вбачати у ландшафтно-географічному розташуванні України. Це дає можливість розвивати такі види активного відпочинку:

гірськолижний, гірський, пішохідний, рафтинг, сафарі, яхтинг, сільський зелений туризм, екотуризм, поїздки на квадрациклах, мисливські тури, польоти на повітряних кулях, кінний туризм [7, с. 21].

Позитивні наслідки розвитку активного туризму для держави відображаються в зростанні доходу від розвитку галузі, використання можливостей регіонів України, збільшення обізнаності про туристичні можливості країни, зростання конкурентоспроможності вітчизняних туристичних компаній на світовому туристичному ринку.

Ефективна модель функціонування цього напрямку може бути забезпечена за рахунок дотримання зазначених заходів:

- Проведення міжнародної рекламної компанії з метою зацікавлення потенційних туристів різних країн з унікальними можливостями активного відпочинку в нашій країні.
- Створення спеціалізованих туристичних компаній, які забезпечуватимуть розвиток цього напрямку з урахуванням його потреб.
- Запровадження комплексу заходів щодо модернізації об'єктів активного відпочинку з метою приведення їх у відповідність з вимогами іноземних туристів. Йдеться, насамперед, про забезпечення безпеки, подекуди екстремального відпочинку.
- Створення нормативно-правових аспектів розвитку окремих підвидів активного відпочинку.
- Створення умов для розвитку підприємницької діяльності, зокрема шляхом заохочення пільгового довгострокового кредитування.
- Створення єдиної інформаційної бази, яка забезпечить обмін інформацією та збільшення попиту.
- Запровадження спеціальних міжнародних програм, тренінгів з підготовки спеціалістів та супроводжуючих щодо правових та управлінських аспектів діяльності.

Системна діяльність у перерахованих напрямках буде мати позитивний вплив на розвиток активного туризму в нашій країні. Серед них важливу роль будуть мати такі чинники: створення нових робочих місць для жителів приміських районів; відродження культурних традицій; розвиток інфраструктури регіонів.

Суттєвим аспектом даної моделі слід вважати виділення перспективних регіонів для розвитку кожного з підвидів активного відпочинку, з урахуванням відповідних природних, кліматичних та соціальних умов. До пріоритетних регіонів з розвитком зазначених видів активного відпочинку відносяться Закарпатська та Львівська область, південні регіони України.

В запропонованій моделі, серед пріоритетних переваг для іноземних туристів істотну роль відіграють:

Можливість скористатися, поряд з традиційними видами активного відпочинку, нестандартними туристичними пропозиціями. Серед них виділено: мисливські тури, тури-сафарі, каятинг.

Конкурентоспроможні ціни на послуги такого спрямування в нашій країні, ніж на аналогічні послуги на міжнародному ринку.

3. Можливості вивчення культурних особливостей різних регіонів нашої країни в поєднанні з відпочинком в екологічно чистій місцевості і споживанні страв етнічної кухні.

Вагома роль у розвитку туристичної галузі належить такій перспективній формі туристичної діяльності, як екотуризм. Основні форми екологічного туризму: фауністичні поїздки, флорістичні подорожі, етнографічні подорожі.

Оптимізації розвитку екотуризму сприятиме розробка та впровадження таких основних завдань:

1. Дослідження флори і фауни різних територій у науково-практичних цілях.

2. Розробка маршрутів подорожей заповідними територіями зі збереженням природного середовища.

3. Розробка програм поїздок спеціального тематичного призначення для різних туристичних сегментів: науковців, дітей, іноземних туристів які цікавляться історичними, етнічними традиціями України.

4. Створення механізму економічної діагностики потенціалу регіонів.

5. Створення електронної довідкової інформації для різних туристичних сегментів.

6. Розробка електронної цифрової карти еко – маршрутів

Запровадження та дотримання завдань розвитку екотуризму в регіонах дасть можливість забезпечити життєздатність і ефективне використання туристичного потенціалу країни.

Висновки. Серед конкурентних напрямів ринку туристичних послуг нашої країни слід виділити рекреаційний, діловий, активний та екотуризм. Такий вибір зумовлений привабливістю та пріоритетністю саме цих видів туризму для іноземних відвідувачів, наявністю ресурсів та можливостей для розвитку цих сегментів ринку.

Слід враховувати цілі, з якими подорожують туристи, необхідно провести окреме дослідження, тому що, наприклад, згідно з деякими нормативно-правовими актами України, особи, що прибувають до санаторно-курортних закладів із лікувально-оздоровчою метою, вважаються хворими, а не туристами, що приводить до протиріччя з низкою інших законодавчих документів, при в'їзді туристів до нашої країни.

1. Практичне значення отриманих результатів виражається в можливості їх використання для планування концепції туристичного розвитку регіонів України. Основна увага в запропонованих моделях зосереджена на конкурентних перевагах та основних проблемах й перспективах розвитку кожного виду туристичного бізнесу з урахуванням особливостей територій.

2. Важлива роль у зміцненні конкурентоспроможності туристичної галузі України належить державі. Це виражається у необхідності відповідного законодавчого регулювання туристичного бізнесу, налагодженні взаємозв'язків з іншими країнами у сфері туризму та створення широкої рекламної компанії з метою ознайомлення потенційних туристів з різних країн з унікальними можливостями відпочинку .

Список використаних джерел:

- 1.Александрова А.Ю. Международный туризм / А.Ю. Александрова. – М.:ИНФРА-М, 2001.- С. 325.
- 2.Бейдик О.О. Рекреаційно-туристські ресурси України: Методологія та методика аналізу, термінологія, районування / О.О.Бейдик. – К.: Київський університет, 2001. – С. 395
- 3.Борисенко З.М. Основи конкурентної політики / З.М. Борисенко – К., 2004. – №7
- 4.Голян В.А. Еколого-економічні проблеми землекористування в Україні / В.А. Голян, А.І. Крисак // Актуальні проблеми економіки. – 2012. - № 3. С. 117-124.
- 5.Гудзь П.В. Економічні проблеми розвитку курортно-рекреаційних територій: монографія / П.В. Гудзь. – Донецьк: Юго-Восток ЛТД, 2001. – С. 269 .
- 6.Про охорону навколишнього природного середовища: Закон України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua>.
- 7.Про природно-заповідний фонд: Закон України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua>.

УДК 712.3:338.48(045)

А.Г. Кіжун, к.геогр.н.

Вінницький торговельно-економічний інститут КНТЕУ

ОПТИМІЗАЦІЯ СІЛЬСЬКИХ ЛАНДШАФТІВ ПОДІЛЛЯ В КОНТЕКСТІ РОЗВИТКУ ТУРИЗМУ В УКРАЇНІ

В статті аналізуються шляхи поліпшення структури, раціональне використання, охорона сільських ландшафтів та можливість їх використання як туристичного ресурсу.

***Ключові слова:** сільські ландшафти, екореконструкція, екологізація, відродження села, українська культура.*

Постановка проблеми: Сільським ландшафтам науковці приділяють мало уваги, хоча це один із важливих ресурсних елементів розвитку туризму в Україні, особливо сільського («зеленого» та аграрного) туризму.

Аналіз природних досліджень. Серед вітчизняних вчених першими сільські ландшафти почали вивчати Л.І. Воропай та М.О. Куниця. Вони детально розглянули місце і роль сільських селитебних ландшафтів у структурі природокористування фізико-географічних районів Поділля.

Результати дослідження. З початку зародження система сільських поселень Поділля постійно удосконалювалась, села неодноразово міняли своє місцезрештування, зникали й знову відбудовувались, займаючи все нові й нові території. Ландшафтознавчі дослідження показують, що незалежно від строку існування й місця рещтування – виникнення села завжди супроводжуються корінною перебудовою функціонуючого на його місці природного ландшафту. Завдяки цьому, оптимізація сільських ландшафтів завжди є актуальною проблемою. Її вирішення частково розпочалося, але йде надто повільними темпами.

У тому, що українська культура за своїми витокami є переважно сільською, немає нічого такого, чого можна було б соромитися. Більшість нині передових і розвинутих націй починала своє сходження із землеробства [1].

В українському землеробському етносі напрочуд органічно поєднувалися етнічні та естетичні компоненти, тому й села завжди були чепурні, квітучі, веселі і багаті. Це не означає, що обов'язково необхідно повертатися до традиційного селянського укладу щоб зберегти, сільські ландшафти [2].

Коли ми прагнемо до відродження села та землеробства, маємо залучати й використовувати те цінне, що було набуто народом (селянами) у минулому: його етнічну культуру, землеробський та екологічний досвід, звичаї тощо. Ігнорування здобутків минулого, наших історичних коренів, є таким же небезпечним, як і міфологізація їх [3]. Звідси, для відродження українського, зокрема й подільського, села, приведення в порядок сільського ландшафту необхідно використовувати увесь набутий найкращий досвід з врахуванням їх розбудови у майбутньому. Шляхів для цього багато. Розглянемо окремі, на наш погляд найперспективніші, з них.

Поєднання «двох культур». Прикладом гармонійного поєднання «двох культур», традиційного й нового, є сучасна Японія з її принципом «вакон есай» (японський дух + західні технології). Якщо у нас часто відкидали набуте предками як непотрібне і все прагнули починати «з нуля», японці точно відчуючи зв'язок епох, наполегливо створювали свою сучасну культуру завдяки терплячому накопиченню їх складових. Унаслідок цього, сучасна високорозвинута держава не втратила почуття органічної єдності з природним довкіллям. І нині рік японця розбитий на сезони: сезон дощів, сезон милуванням цвітом сакури тощо. Звичайно, й вони зустрічаються з серйозними проблемами, але часто поєднання «двох культур» дає можливість їх вирішувати. Органічне поєднання традиційної і сучасної форми культур є, на наш погляд, ефективним засобом відродження й збереження подільського села, його своєрідного ландшафту та перспектив розвитку. У відродженні подільського села, відновленні та збереженні його ландшафту шлях поєднання «двох культур» непростий. Він потребує детальних знань з історії, етнографії, архітектури, ландшафтознавства, екології, а також регіональних традицій і звичаїв, що притаманні кожному регіону України, зокрема й Поділля. Більше того, навіть у межах Поділля напрям (принцип) поєднання «двох культур» буде мати свої «відтінки» у кожному історико-географічному районі. Села Придністер'я за ландшафтною структурою, традиціями архітектури, способом будівництва і планування, звичаями людей суттєво відрізняються від сіл Центрального Поділля та Середнього Побужжя. У відновленні їх оригінальної і в той же час традиційної для цих територій ландшафтної структури, поєднання «двох культур» є вирішальним. Це дасть можливість відновити й впорядкувати просторове різноманіття сільських ландшафтів. Частково це уже простежується. Зокрема, навіть села Подільських Товтр «образно» виокремлюються від прилеглих до них районів Подільської височини. У подальшому поєднання традиційного і нового у відновленні сільських ландшафтів Поділля найбільш чітко проявиться у Придністер'ї, Подільських Товтрах і Кременецьких горах. Значно повільніше цей процес проходитиме у

селах Центрального і Східного Поділля та північних поліських районах, що зумовлено значною втратою минулих традицій та звичаїв у їх будівництві і формуванні ландшафтної структури [3].

Можливо, одним з варіантів розвитку сіл де будуть поєднані «дві культури» є створення показових поселень. Серед претендентів: с. Горошова і с. Колодрібка Тернопільської області, с. Лядова і с. Буша Вінницької області, с. Залуччя, Біле, Княжпіль Хмельницької області (усі на середньому Придністер'ї), с. Гуменці та с. Завалля у межах Кам'янець-Подільських Товтр, с. Медвідка – Прибузьке Полісся та багато інших (рис. 1).

Придорожні села. Села, що примикають до доріг, особливо автомобільних, або доріг, що проходять через села, мають значно більші перспективи для розвитку ніж ті, що віддалені від доріг. Корінна перебудова ландшафтної структури села спостерігається там, де дорога села «перерізає» і продовжує інтенсивно розширювати свої межі. У ландшафтній структурі села активно розвивається потужна дорожня ландшафтно-інженерна система з відповідною інфраструктурою – станціями обслуговування автомобілів, готелями, ресторанами, базарами тощо.

У селах, що примикають до автомобільних доріг, крім названих структурних елементів, часто створюють оригінальні зони відпочинку на малих річках, ставках або у прилеглому лісі.

Такі рекреаційні зони не лише прикрашають села, урізноманітнюють їх ландшафтну структуру, але й сприяють подальшому розвитку. У зв'язку з тим, що Поділля відноситься до регіонів України з найщільнішою дорожньою мережею і у майбутньому її перебудова буде суттєвою (програма входження у Європейську транспортну систему), перебудова придорожніх сіл теж буде суттєвою, що дасть можливість значно покращити і їх ландшафтну структуру. Це стосується лише сіл у яких дорожні ландшафтно-інженерні системи не будуть впливати на їх екологічний стан. В іншому випадку, такі села будуть поступово занепадати, або їх необхідно «переносити» на відповідну відстань від дороги.

Рисунок 1. Села відновлення котрих можливе завдяки поєднанню «двох культур» [5]

Зростуть площі та кількість населення сіл, що приурочені до доріг обласного та районного значення (така тенденція уже спостерігається). Зміниться їх «образ»: села «витягнуться» вздовж доріг, інколи й на кілька кілометрів, можливе їх злиття. Подібне спостерігається у Польщі і її досвід можна використати у нас. Ландшафтна структура таких сіл чітко спланована: у центрі дорога з придорожньою неширокою (5-6 м) трав'яною або дерево-кущовою смугою, потім смуга присадибних ділянок зайнятих квітниками, декоративними кущами, мініводоймами, за ними жилі та господарські споруди, далі городи і на завершення – невеличкі сади, що примикають до сільськогосподарських угідь або лісових масивів. Частково така структура сільських ландшафтів уже почала формуватися, зокрема у Вінницькій області на ділянках доріг міжрайонного значення Немирів – Брацлав, Турбів – Стара Прилука, Липовець – Дашів тощо. З врахуванням польського досвіду розроблено проект раціональної ландшафтно-придорожніх сіл ділянки «Немирів – Брацлав».

З екологічного погляду краще щоб дороги (крім місцевих) не проходили через села, або уже наявні були «винесені» з них. Там, де це можливо – дороги перебудовані і прокладені за межами села (с. Дорожне, с. Вороновиця Вінницької області, с. Ружичанка, с. Адамівка, с. Ленківці Хмельницької області та ін.).

Село як музей під відкритим небом. Є два шляхи реалізації цього проекту: перший – на заздалегідь вибраному місці відбудувати заново українське село; друге – провести реконструкцію наявного. За попередніми підрахунками собівартість другого проекту у 1,5-2 рази менша. Перший проект уже реалізований на Волині. Тут неподалік від Луцька, під відкритим небом відтворене життя українського села XIX сторіччя. Подібні музеї уже функціонують (приклад – Пирогово під Києвом), але на противагу їм, тут усе наближене до дійсності. Працівники музею постійно живуть у музейних будинках, печуть хліб, обробляють землю стародавніми знаряддями, доглядають за свійськими тваринами й, загалом, ведуть господарство за правилами 200-річної давнини. Більше того – відвідувачі мають можливість не лише усе побачити, але й взяти участь: з плугом вийти в поле і працювати, а після поїсти вареники, деруни або козацький куліш. На Полтавщині віддали перевагу першому варіанту – відтворили знаменитий гоголівський хутір біля Диканьки. Тут можна побачити хутірські хатки, ставок (навіть порибалити), отримати справжнє задоволення від полтавських галушок. І на Волині, і на Полтавщині, за відносно невеликі гроші можна відчути себе селянином позаминулого сторіччя й отримати хоча би приблизне уявлення про сільські ландшафти минулих сторіч, побут, працю та, частково, звичаї. На Поділлі у музей під відкритим небом поступово перетворюється село Буша Вінницької області [3].

Часткова музеєфікація села. За ландшафтною структурою села неоднорідні. У кожному з них, виділяються окремі території (місцевості), які у селах часто називають «куточками». Ці «куточки» інколи мають власні назви: «за греблею», «під гаєм», «біля млину» тощо. У кожному з них обов'язково є, або був (можна відновити) якийсь оригінальний природний або антропогенний

об'єкт, що підлягає, або можна взяти під охорону. Такі об'єкти необхідно перетворювати в заповідні, виділяти їх як такі, що мають культове, історичне, виховне, естетичне тощо значення для цього села. Серед таких об'єктів можуть бути церкви, стародавні городища й вали, млини на річках, «стілки» з геологічними відслоненнями, різноманітні пам'ятки, просто стародавні садиби тощо.

У межах села поступово формується своя система заповідних урочищ, що допоможе оптимізувати сучасні, часто занедбані сільські ландшафти. Ці заповідні урочища – «куточки» можуть також бути тематичними й, наприклад, повністю відтворити історію села у різні періоди його розвитку [4].

Створення у селах спеціалізованих музеїв. Цей шлях оптимізації сільських селитебних ландшафтів вибрали країни Балтії. У Литві славу й красу селу Моседіс приніс створений тут музей литовського каменю. Формувати музей почав сільський лікар В. Інтас. Зараз біля лікарського дому п'ять тисяч каменів. Деякі експонати колекції сягають 25 тонн вагою. Тут є вапняки, пісковики, граніти і навіть брили вулканічного походження. Між ними – квіти, привезені з Паміру, Алтаю, Узбекистану, Туркменії, Кавказу. У водоймі цвітуть кали та лілії.

Колекція лікаря В. Інтаса виявилася настільки вдалою і красивою, що незабаром усе село «захворіло» тихим збиранням. Тепер у Моседісі на вулицях, у скверах, біля багатьох будинків лежать значних розмірів камені. Село є справжнім музеєм під відкритим небом, а на основі зібрання В. Інтаса створюється музей каменю на березі річки Бартуви.

Подібний музей можна створити в подільських селах Придністер'я та Побужжя. Тут з давніх-давен камінь відігравав і відіграє важливу роль у будівництві, створює архітектурний колорит сіл. Приїжджих часто вражають оригінальні тераси й огорожі, криниці і ворота, сходи до будівель, столи та лави з пісковика, вапняку і граніту. Вдивляєшся у ці витвори місцевих майстрів-каменярів і забуваєш, що вони зроблені з досить твердого матеріалу, а потемнілі форми нагадують – цей промисел прадавній.

З плином часу і розвитком цивілізації відпадала потреба в кам'яних виробках для домашнього вжитку. Все більше застосовується бетон та залізо. Вироби з каменю залишилися як реліквії і, звичайно, потребують зберігання у відповідних музеях. На жаль, до цього часу музею подільського каменю не маємо. На Придністер'ї багато сіл могло б мати музеї. Тут можна зібрати не лише чудові композиції з різних видів каменю, але й зберегти чудові форми вивітрювання, на які так багате Придністер'я і які так часто гинуть у кар'єрах або в результаті обвалів. У Вінницькій області такими селами-музеями могли б стати, зокрема, Миролюбівка, Буша, Лядова, Вищеольчедаїв, Печера, Губник, у Хмельницькій області села Жванець, у Тернопільській. У селі Буша такі роботи уже розпочалися і враховуючи його історичне минуле, це село поступово перетворюється в спеціалізований музей під відкритим небом.

Інвестиційні проекти та реконструкція сіл приватними особами. Це один із своєрідних шляхів відновлення села. Своєрідність в тому, що на фоні тривалого запустіння сіл, в окремих з них, на викуплених за безцінь колишніх фермах, створюються сучасні розкішні ранчо. Вкладених у це ранчо (чи щось подібне) грошей вистачило б для реконструкції та відновлення 2-3 подібних сіл. Та й сільських людей на ранчо працює мало. З одного боку такі «маленькі розваги» олігархів прикрашають села, або їх окремі куточки, з іншого – ще більше підкреслюють сучасне зубожіння сіл, психологічно травмують сільських жителів. Безперечно, що у створенні таких сучасних закладів розваг чи задоволення хобі немає нічого поганого, але якщо при цьому їх власники дбають й про села та їх жителів.

Інший підхід, коли житель села – олігарх, відновлює або частково реконструює своє село з урахуванням його традиційної структури та розбудовує окремі «куточки» (с. Баланівка Вінницької області), будує нові сучасні села.

Зараз, особливо у віддалених селах, багато покинутих житлових будівель, розвалених ферм, колишніх тракторних станів, навіть невеликих заводів з виробництва цегли, каоліну, складських приміщень, пилорам тощо. Інколи

враження таке, що тут без додаткових зусиль можна знімати фільми про війну або страхи. Будь-який психолог скаже, що жити на фоні цих руїн шкідливо. Зanedбані й покинуті будівлі в селах призводять до своєрідного «візуального отруєння» людей. Будь-яке відновлення села хоча й можливе частинами, але завжди повинно бути повним, продуманим й з врахуванням перспектив його майбутнього розвитку.

Проектів оптимізації сільських ландшафтів Поділля може бути багато. Зокрема, спостерігається відродження сіл, де активно розвивається так званий «зелений» туризм. Досвід в інших, особливо в гірських регіонах України уже є, а на Поділлі необхідно лише врахувати регіональні особливості природи, звичаї й традиції. Цей процес уже розпочався і «зелений» туризм поступово розвивається у селах Губник, Канава, Гармаки Вінницької області, Горошова, Кривче, Іване Золоте в Тернопільській області та багато інших. Ще один із шляхів – переорієнтація господарської діяльності жителів сіл. Зокрема, замість вирощування традиційних для Поділля видів сільськогосподарської продукції – зернових, цукрових буряків, кукурудзи тощо, вирощувати лікарські рослини, пальметні сади, розвивати різноманітні подільські промисли: гончарство, вишивку, плетіння з лози, виробництва з каменю, дерева тощо [5]. Реалізація цих та інших шляхів відродження подільських сіл оптимізація їх ландшафтної структури займе час і потребує значних коштів. Цей процес уже розпочався. Можливо, прагнення створювати (особливо останнім часом) музеї (навіть приватні) просто неба, пояснює підсвідоме намагання до відродження власної автентичності, ностальгія за батьківською хатою у рідному селі.

Висновки. Шляхів оптимізації сільських ландшафтів Поділля багато. Їх реалізація займе час і потребує значних коштів. Але розвиток туристичної індустрії України має великі перспективи, зокрема сільський туризм, тому розпочинати таку діяльність необхідно.

Список використаних джерел:

1. Воропай Л.И. Селитебные геосистемы физико-географических районов Подолии /Л.И. Воропай, М.Н. Куница. – Черновцы: ЧГУ, 1982. – 90 с.

2. Денисик Г.І. Антропогенні ландшафти Правобережної України / Г.І. Денисик. – Вінниця: Арбат, 1998. – 292 с.

3. Кізюн А.Г. Сільські селитебні ландшафти: суть і проблеми // Наукові записки ВДПУ. Серія: Географія / А.Г. Кізюн. – Вінниця, 2007. – Вип. 13. – С 42-45.

4. Кізюн А.Г. Сільські селитебні ландшафти Поділля: проблеми оптимізації // Фізична географія та геоморфологія / А.Г. Кізюн. – К.: Обрії, 2008. – Вип. 54. – С.153-156.

5. Кізюн А.Г. Сільські ландшафти Поділля Автореф. дисертації. Київський національний університет імені Тараса Шевченка / А.Г. Кізюн – 2011.

УДК 664.68 (045)

В.М. Криворук

Вінницький торговельно-економічний інститут КНТЕУ

ЯКІСТЬ БОРОШНЯНО - КУЛІНАРНИХ ВИРОБІВ ІЗ ВИКОРИСТАННЯМ ДІЄТИЧНИХ ДОБАВОК

В статті досліджено вплив пряних овочів, а саме селери, на органолептичні, фізико-хімічні та структурно-механічні властивості пирогів. Проведено аналіз перспективи розробки тістового напівфабриката з начинкою що містить пряний коренеплід для виробництва борошняних кулінарних виробів. Проаналізовано можливість покращення харчової цінності пирогів за рахунок додавання начинки із пряних овочів. Відображено хімічні властивості вищезазначених коренеплодів та доведено їх лікарські властивості. В ході роботи обґрунтовано використання впливупряного коренеплоду на властивості пирогів. Обґрунтовано, що внесення 10 - 12 відсотка селери до рецептури пирогів істотно впливає на його якість.

Ключові слова: *пирогови, коренеплоди, селера, начинка, харчова цінність, органолептичні, фізико-хімічні та структурно-механічні властивості.*

Постановка проблеми. Підвищення харчової та біологічної цінності пирогів, поліпшення їх органолептичних характеристик і надання їм лікувально-профілактичних властивостей є досить актуальним сьогодні.

Нетрадиційні види сировини набувають дедалі більшої популярності. Особливу увагу слід приділити продуктам рослинного походження, коренеплодам, а саме селері, петрушці та пастернаку. Вони найбільше збагачені корисними речовинами та мають лікувальні властивості. Їх використання у якості начинки для пирогів сприятиме пониженню енергетичної цінності виробу.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблемі оздоровчого харчування та підвищенню вмісту корисних речовин у пирогах сьогодні відведено значну роль. Чимало вітчизняних та зарубіжних вчених відображали це питання у своїй праці, а саме: Николаева, М.А. [1], Болотских А.С. [2], Барабаш О.Ю. [3], Козьміна, Н.П.[4], Дудченко Л.И.[5], Льовшина Л.Д.[10]. Незважаючи на попередні дослідження існує необхідність у подальшому аналізі впливу пряних коренеплодів у готову продукцію.

Аналіз наукової літератури показав, що не зважаючи на значну кількість наукових праць в них не висвітлені питання харчової та біологічної цінності борошняних кулінарних виробів з використанням пряних коренеплодів овочів.

Мета статті: Головною метою цієї роботи є покращення органолептичних та показників харчової цінності борошняних кулінарних виробів, а саме пирогів, за рахунок впливу пряних коренеплодів на них.

Викладення основного матеріалу. Робота проводилася в лабораторії кафедри туризму та готельно - ресторанної справи Вінницького торговельно - економічного інституту.

В якості контролю випікали пироги згідно рецептури збірника рецептур та кулінарних виробів, наповнювачем у пирозі використовувалася сирна начинка.

Дослідні зразки виготовлялися з тої ж сировини що й контрольні, але в дослідні зразки начинки додавали селеру, ламінарію, кріп, моркву, твердий сир.

Якість готових виробів оцінювали після повного остигання, та вистоювання протягом 8 - 10 год. В подальшому отримана продукція підлягала органолептичному та фізико-хімічному дослідженню. Результати наших досліджень викладені в таблиці 1 та 2.

Вплив прямих коренеплідних овочів на фізико-хімічні показники якості зразків пирогів

Показник	Контроль	Зразки						
		№1	№2	№3	№4	№5	№6	№7
Масова частка вологи%	42,57	42,97	43,11	43,26	43,4	43,57	43,72	43,9
Кислотність град	4,5	4,5	4,6	4,6	4,7	4,7	4,7	4,9
Пористість, %	63	62,3	62	61,8	61,5	61,3	61,1	60,9
Питомий об'єм, см ³ /г	1,94	1,92	1,89	1,87	1,85	1,83	1,79	1,76

Як видно, з (табл.1) внесення різного відсотка селери до рецептури начинки пирогів істотно впливає на його якість.

Насамперед ці зміни стосуються такого важливого показника якості борошняних кулінарних виробів, як масова частка вологи, що збільшується від 42,57 % (контроль) до 43,90 % (зразок 7). Ці зміни можна пояснити тим, що коренеплід селери має високий вміст вологи та при внесенні його до складу пирога вноситься й деяка частка додаткової вологи. На показник кислотності готової продукції включення коренеплоду селери вплинуло незначно, (зразки 6 і 7) лише на 9 %.

За результатами даного етапу досліджень для подальшого вивчення було обрано чотири варіанти дослідних зразків із внесенням 6, коренеплоду селери (зразки 3 – 6). Саме ця кількість добавки забезпечувала найкращі органолептичні та фізико-хімічні характеристики нових видів пирогів.

Добавки, що були внесені до складу пирогів у меншій кількості, не проявляли позитивного впливу на якість готового продукту, а внесення селери у кількості більшій за 12 % несло погіршення всіх органолептичних та фізико-хімічних показників якості. Результати органолептичних досліджень наведені в табл. 2

Вплив пряних коренеплідних овочів на органолептичні показники якості зразків пирогів

Показник	Конт-роль	Зразки						
		№1	№2	№3	№4	№5	№6	№7
Форма	Пироги відповідної форми, із випуклою верхньою скоринкою, без бокових впливів							
Колір скоринки	Темно золотистий		світлокоричневий			коричневий	коричневий	
Поверхня	поверхня шорстка, одиничні пухирці, без тріщин і підривів		помітні дрібні короткі тріщини, пухирці та підриви			поверхня розпливчаста, шорсткувата, помітні пухирці, невеликі тріщини		
Розжовуваність м'якушки	м'якушка досить ніжна, ледь сухувата, добре розжовується		м'якушка дуже ніжна, добре розжовується			м'якушка ніжна, ледь липкувата		
Колір м'якушки	світло-золотистий		золотистий			світло-коричневий		
Аромат (запах)	характерний для пирогів	приємний характерний для пирогів	приємний, характерний для пирогів			не виражений		
Смак	приємний, характерний для пирогів	приємний, характерний для пирогів, слабо виражений смак	приємний, характерний для пирогів, інтенсивно виражений смак			не виражений, інтенсивно виражений смак		

У результаті аналізу органолептичних показників якості нових видів пирогів були отримані наступні результати.

За формою зразки дещо відрізнялися між собою. При внесенні коренеплоду селери у кількості від 2 до 10 % (зразки 1 – 5) пиріг виходив відповідної форми, із випуклою верхньою скоринкою, без бокових впливів; при включенні 12 % добавки (зразок 6) скоринка була менш випуклою, а у випадку внесенні 14 % (зразок 7) продукт характеризувався ледве випуклою верхньою скоринкою.

Що стосується структури пористості м'якушки дослідних зразків пирогів, то зі збільшенням відсотка внесення до складу пирогів коренеплоду селери відбувалося потовщення пор та збільшення їх розмірів (зразки 1 – 5), а при максимальній кількості внесенні (зразки 6, 7) з'являлися безпористі ділянки. Ці зміни можливо відбуваються за рахунок того, що коренеплід селери має властивість пригнічувати життєдіяльність дріжджових клітин [4, 5, 6] та відповідно трохи гальмувати процес бродіння, у результаті чого структура пористості м'якушки виходить не така розвинута.

Колір скоринки зразків нових видів пирогів змінювався зі збільшенням відсотка внесення добавки – від темно-золотистого (зразки 1, 2) до світло-коричневого (зразки 3 - 5) та коричневого (зразок 6), а при збільшенні кількості включення до 14 % (зразок 7) до темно-коричневого, не характерного для цього виду пирогів. Це можна пояснити тим, що коренеплід селери у подрібненому вигляді має більш насичений темнуватий колір, ніж біоактивоване зерно пшениці, який і передається готовому продукту.

Поверхня дослідних зразків також мала певні зміни у характеристиці в залежності від відсотка внесення добавки. При внесенні до складу пирога від 2 до 10 % коренеплоду селери (зразки 1 – 5) на поверхні з'являлись помітні дрібні короткі тріщини, пухирці та підриви, на відміну від контрольного зразка, який мав поверхню з одиничними пухирцями, без тріщин та підривів. При включенні селери у кількості 12 % (зразок 6) поверхня ставала дещо роспливчастою або шорсткуватою, з'являлись помітні пухирці, невеликі тріщини і підриви. У разі збільшення відсотка включення коренеплоду до 14 % (зразок 7) поверхня ставала шорсткою або розпливчастою, з крупними пухирцями, тріщинами і підривами.

Додавання до складу пирога з цільного зерна пшениці кореня селери вплинуло також на показник розжовуваності м'якушки. При включенні добавки у кількості від 4 до 10 % (зразки 2 – 5) м'якушка характеризувалася ніжністю та доброю розжовуваністю, на відміну від контрольного та дослідного зразку 1, м'якушка яких була досить ніжною, але ледь сухуватою.

При збільшенні відсотка включення до 12 % (зразок 6) м'якушка ставала ледь липкуватою, а при наявності 14 % добавок (зразок 7) – липкою та починала грудкуватися.

Додавання до складу пирога з цільного зерна пшениці коренеплідних овочів вплинуло і на колір м'якушки, змінюючи його від світло-золотистого (зразки 1, 2) до золотистого (зразки 3 – 5) та світло-коричневого (зразки 6, 7). Зміна кольору готового продукту відбувалася за рахунок внесення темнозбарвленого після процесів бланшування та подрібнення коренеплоду селери.

Залежно від відсотка внесення змінювались також показники смаку та аромату пирога. Додавання на рівні 2...6 % (зразки 1 – 3) було недостатнім для надання пирогу приємного пряного присмаку та аромату селери, а внесення понад 14 % (зразок 7) надавало продукту занадто інтенсивних смаку та аромату, що перебивали характерні смак та аромат пирога.

Такі зміни смако-ароматичних характеристик дослідних зразків можна пояснити тим, що коренеплід селери, як і решта коренеплідних овочів (петрушка, пастернак), містить у своєму складі велику кількість різноманітних ароматичних та смакових речовин.

В подальших наших дослідженнях вивчали структурно-механічні властивості готового продукту за стандартними методиками на фаринографі фірми «Брабендер».

Досліджували 5 зразків – напівфабрикатів з начинками без добавок (контроль) та напівфабрикатів з начинками (зразки 3 – 6), які були відібрані на попередньому етапі досліджень. Всі зразки готували з вологістю тіста 45...48 %. Для дослідження використано фаринограми, їх цифрова обробка представлена у таблиці 3.

Відповідно до даних фаринограм та їх цифрових обробок, при внесенні подрібненого коренеплоду селери до складу фаршу його структурно-механічні властивості помітно змінюються.

Так, час утворення тіста при збільшенні відсотка включення добавки значно збільшувався у порівнянні з контролем – від 1,5 хвилини (контроль) до 3,0 хвилин (зразок 6).

Таблиця 3

Цифрова характеристика фаринограм замісу тіста для виробництва пирогів з включенням коренеплідних овочів

$p \geq 0,95, n=3$

Відсоток внесення добавки, %	Значення показників структурно-механічних властивостей тіста				
	Консистенція, од. прил.	Час утворення тіста, хв	Еластичність, од. прил.	Стабільність (стійкість), хв	Розрідження тіста, од. прил.
0 (конт-роль)	500	1,5	75	8,0	70
6 (зразок 3)	450	2,0	60	6,5	100
8 (зразок 4)	440	2,5	55	6,0	110
10 (зразок 5)	430	2,5	55	6,0	120
12 (зразок 6)	400	3,0	45	5,0	170

Як видно з таблиці 3, що наявність селери впливає на еластичність тіста, істотно знижуючи її від 75 одиниць приладу (контроль) до 45 одиниць приладу (зразок 6). Стійкість тіста по відносно контролю знижується у всіх варіантах дослідів, а особливо у зразках з підвищеним вмістом коренеплоду (зразок 6). Наявність селери впливає і на еластичність тіста, істотно знижуючи її від 75 одиниць приладу (контроль) до 45 одиниць приладу (зразок 6). Стійкість тіста відносно контролю трохи знижується у всіх варіантах дослідів, а особливо у зразках з підвищеним вмістом коренеплоду (зразок 6).

Це можна пояснити тим, що при внесенні пряних овочів частка білків клейковини зменшується, що й призводить до зниження стійкості тіста.

За результатами другого етапу досліджень з визначення відсотка внесення коренеплідних овочів до складу пирога з цільного зерна пшениці було обрано три варіанти дослідних зразків: зразки з включенням 6, 8 та 10 % добавок (зразки 3 – 5). Саме цей відсоток внесення зберігає структурно-механічні

властивості тіста, з якого виробляється пиріг, на допустимому рівні. Зі збільшенням кількості добавки тісто характеризується низькою консистенцією, малою еластичністю і більшим показником розрідження, що в подальшому призводить до зниження споживних властивостей готових виробів. Таким чином з проведених досліджень можна зробити висновки.

Висновки: На основі проведених досліджень було виявлено вплив прямих овочів, а саме селери на органолептичні, фізико-хімічні та структурно-механічні властивості пирогів. Результати дослідження показали, що внесення 10 - 12% селери до рецептури пирогів істотно покращують органолептичні фізико-хімічні та структурно-механічні характеристики нових видів пирогів пониженої енергетичної цінності.

Список використаних джерел:

1. Николаева, М.А. Товароведение плодов и овощей : учебник для вузов / М.А. Николаева / – М.: Экономика, 2010. – 288 с.
2. Болотских А.С. Энциклопедия овощевода / А.С. Болотских / – Х.: Фолио, 2012. – 799 с.
3. Барабаш О.Ю. Столові коренеплоди / О.Ю. Барабаш, О.Д. Шрам, С.Г. Гутиря / – К.: Вища школа., 2011. – 85 с.
4. Козьмина Н.П. Биохимия хлебопечения / Н.П. Козьмина. – 2-е издание/ – М.: Пищевая промышленность, – 2011. – 278 с.
5. Дудченко Л.И., Козьяков А.С., Крищенко В.В. Пряно - ароматические и пряно - вкусовые растения: Справочник / Л.И. Дудченко, А.С. Козьяков, В.В. Крищенко/ - К.: Научная мысль, 1989. – 304 с.
6. Лавренова Г.В., Лавренов В.К., Лавренов Ю.В., Онипко В.Д. Специи и пряности. - Донецк: Стакер, 1999. – 368 с.
7. Цуркова К.Є. «Харчова цінність овочів і фруктів, і їх роль харчуванні»/ - М. : «Харчова промисловість» ,1988. – 265 с.
8. Покровский А. А. Химический состав пищевых продуктов. Справочные таблицы содержания основных пищевых веществ и энергетической ценности пищевых продуктов. / - М. : «Пищевая промышленность», 1976. - 227 с.

9. Мазаракі А. А. Хімія та методи дослідження сировини та матеріалів: навчальний посібник / за ред. А.А. Мазаракі - К. : Київ, 2005. - 16-19 с.

10. Льовшина Л. Д. Товарознавство плодоовочевих товарів, пряно-ароматичних рослин: навчальний посібник для студентів вищих навчальних закладів / Л. Д. Льовшина / - К. : Київ, 2007. - 432 с.

УДК 338.48

І.В. Левицька, д.е.н.

В.В. Постова

Вінницький торговельно-економічний інститут КНТЕУ

МАРКЕТИНГОВИЙ АНАЛІЗ КОНКУРЕНЦІЇ НА РИНКУ

ТУРИСТИЧНИХ ПОСЛУГ

В статті досліджено специфіку конкурентних відносин на ринку туристичних послуг, розглянуто проблеми українського ринку туристичних послуг, виявлено ключові індикатори його розвитку і запропоновано управлінські підходи до забезпечення підвищення конкурентоспроможності туристської організації. Розроблено методику дослідження споживчих переваг на ринку туристичних послуг і проведено відповідно до цієї методики дослідження переваг споживачів. Сформовано модель стратегічної поведінки туристської організації в сучасних умовах. Розроблено методичні рекомендації щодо формування цінової та нецінової стратегії туристської організації.

Ключові слова: *маркетинговий аналіз, конкуренція, туристична галузь, модель стратегічної поведінки, споживчі переваги, цінова стратегія, нецінова стратегія.*

Постановка проблеми. Туризм у більшості людей асоціюється з новими враженнями, відпочинком і задоволенням. Причому багато хто з них готові на це витратити час і гроші. Цілком закономірно, що сьогодні туристична діяльність – це одна з найбільш дохідних та стрімко розвинених галузей, а ринок туристичних послуг характеризується високим рівнем конкуренції.

Дослідження конкурентного середовища та вироблення конкретних дій

щодо конкурентів можуть істотно поліпшити становище організації на ринку. Аналіз сильних і слабких сторін конкурентів дозволяє оцінити їх потенціал, цілі, теперішню і майбутню стратегії. Розробивши на основі проведеного аналізу власну стратегію, можна підсилити позицію організації на ринку.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідженню проблем розвитку конкурентних відносин на ринку туристичних послуг присвячені роботи ряду зарубіжних і вітчизняних вчених.

Так, питання теоретичного характеру, пов'язані з дослідженням процесу маркетингового управління на ринку туристичних послуг, висвітлюється в роботах Н.А. Восколович, Є.П. Голубкова, М.Н. Григор'єва, А.П. Дурович, Ф. Котлера, Д. Кревенса, Ж.-Ж. Ламбена, Л.Ш. Лозовського, М. Портера, Б.А. Райзберга, Е. Б. Стародубцевої, В. В. Храбовченко. Специфіка конкурентних відносин на ринку туристичних послуг розкривається в працях В.С. Боголюбова, А.Б. Здорово, А. Идрисова, В.А. Квартальний, Р.А. Фатхудінова, Г.А. Яковлева. Існуючі теоретичні розробки не набули широкого поширення на ринку туристичних послуг, в зв'язку з чим проблема використання теоретичних розробок також вимагає особливої уваги.

Виділення не вирішених раніше частин загальної проблеми. Будь-яка організація, в тому числі туристська, ігнорує інтереси споживачів, ризикує не отримати прибуток. Для створення конкурентоспроможної організації недостатньо модернізації процесу надання послуг, як це часто прийнято, необхідна чітко поставлена, обґрунтована мета, яка досягається на основі ефективного використання переваг організації. Зусилля мають бути спрямовані на розвиток тих якостей, які вигідно відрізняють організацію від потенційних або реальних конкурентів.

Актуальність теми дослідження пов'язана з відсутністю загальновизнаних критеріїв конкурентоспроможності туристської організації та моделі її стратегічної поведінки. Недосконала практика визначення факторів конкурентоспроможності туристських організацій, споживчих переваг, а звідси «слабкість» їх впливу на результати туристського бізнесу.

Мета статті. Мета дослідження полягає в дослідженні конкуренції для забезпечення конкурентоспроможності організації на ринку туристичних послуг.

Виклад основного матеріалу. У науковій літературі вчені по-різному визначають поняття «туризм».

Ми виходимо з того, що туризм – це галузь економіки, яка регулює відносини, які виникають у зв'язку з тимчасовим виїздом громадян і осіб без громадянства з постійного місця проживання в місця тимчасового перебування, не пов'язаним з трудовою діяльністю.

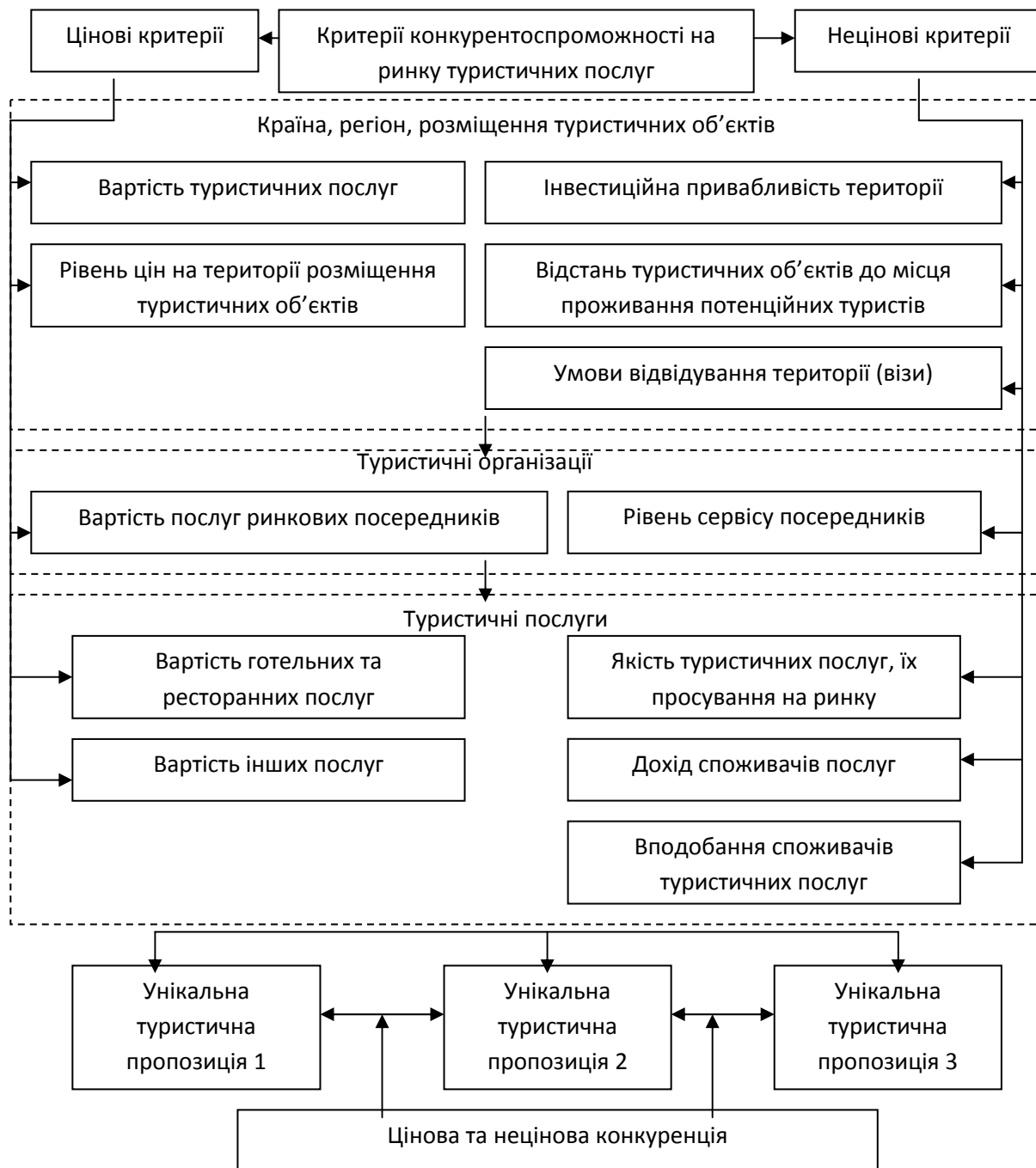
Будучи однією з найбільш дохідних, туристська галузь характеризується високим рівнем конкуренції. Саме аналіз конкурентного середовища і вироблення конкретних дій відносно головних конкурентів можуть істотно поліпшити становище організації на ринку.

Туристська послуга може бути продана як в комплексі з іншими видами послуг, так і окремо. Така можливість покупки туристської послуги означає корисність для покупця і можливість вибору, і з цієї точки зору туристська послуга – приватне індивідуальне благо. Специфіка туристського продукту передбачає його невіддільність від джерела формування, наявність яскраво виражених зовнішніх ефектів, диференційованість туристського попиту, вплив на продажі з боку зацікавленої клієнтури, складність взаємозв'язку між складовими елементами туристичний продукт [1, с.431].

Дослідження літературних джерел на предмет виявлення критеріїв конкурентоспроможності туристських організацій і продукту дозволяє зробити наступні висновки. Автори в залежності від своїх наукових поглядів і області маркетингових досліджень обґрунтовують різний набір критеріїв, що визначають конкурентоспроможність організації і продукції.

Проведений аналіз показав, що запропоновані авторами критерії не відображають специфіку туристських послуг. Так, оскільки споживач туристських послуг використовує їх в комплексі (транспортні, готельні, послуги харчування та ін.), то кількість цінових факторів значно зростає.

Виявлені особливості туристичних послуг дозволили виділити найбільш значущі для даного ринку критерії, які можуть бути використані в процесі управління конкурентоспроможністю. Концептуальна модель конкуренції на ринку туристичних послуг, побудована на основі специфічних критеріїв конкурентоспроможності, представлена на рис. 1.

Рисунок 1. Концептуальна модель конкуренції на ринку туристичних послуг [2, с.97]

Таким чином, конкурентоспроможність на ринку туристичних послуг визначається поєднанням унікального набору цінових і нецінових факторів.

Ключове завдання, яке може бути вирішене при використанні даної моделі, є вибір тієї чи іншої форми участі в конкурентній боротьбі або їх поєднання, і подальше підвищення конкурентоспроможності території розвитку туризму, туристські організації і окрема туристична послуга. Проведення оцінки по кожному з критеріїв і подальше узагальнення висновків дозволяє приймати обґрунтовані рішення при розробці конкурентних стратегій на ринку туристичних послуг.

Сучасному українському туристу доступна тільки приблизна оцінка туристських послуг, які він може придбати. В результаті часто ці послуги не відповідають реальним споживчими перевагами, що вимагає проведення додаткових досліджень з боку туристських організацій і адаптації туристських послуг до цих переваг.

З огляду на специфіку туристської послуги як продукту, дослідження конкуренції на даному ринку має настільки ж специфічний характер. Серед методів маркетингового аналізу слід використовувати такий метод, як опитування споживачів, оскільки саме споживач є суб'єктом, який в більшому ступені формує конкурентоспроможність туристської організації. Опитування / анкетування доцільно доповнити більш глибоким джерелом отримання інформації – відгуками споживачів туристичних послуг [3, с.125].

Відповідно до запропонованої методики була визначена типологія сучасного українського туриста, перевагу і основні потреби.

Відповідно до цього необхідно вирішити наступні завдання: описати соціальну стратифікацію відпочинку (гендерна, майнова); виявлені основні форми дозвілля.

Дослідження споживчих переваг (збір суб'єктивної інформації) направлено на виявлення спонукальних і стримуючих факторів, що впливають на перевагу туристської послуги; відповідності пропозиції попиту, очікування споживачів і ступінь їх задоволення. Потім на основі виявлених споживчих переваг туристська організація формує цілі маркетингової політики в туризмі і стратегії, які служать реалізації конкретних цілей. Оскільки серед різних видів туризму в українських умовах переважає виїзний туризм, доцільно досліджувати споживчі переваги тієї ж самої активної групи споживачів. Серед найбільш значущих споживчих переваг в рамках виїзного туризму, виявлених в ході проведеного дослідження, стали:

- 1) знаходження обраного напрямку туризму недалеко від України;
- 2) безвізове відвідування країни;
- 3) сприятливі і різноманітні кліматичні умови;
- 4) багату культурну спадщину;
- 5) хороша організація туристських і розважальних заходів;
- 6) безліч готелів з різноманітним набором розваг і кухні;
- 7) прийнятна ціна турів;
- 8) можливість проведення колективних заходів [4, с.211].

Очевидно, що дані переваги можуть бути використані і для розвитку внутрішнього туризму (за винятком питання, пов'язаного з візами). Критерій «знаходження напрямки туризму недалеко від України» також актуальний в адаптованому варіанті «знаходження напрямки туризму недалеко від місця проживання споживачів», оскільки великі відстані роблять його вельми значущим.

За результатами проведеного дослідження був також сформований образ українського туриста в залежності від його гендерної приналежності (табл. 1).

Таблиця 1

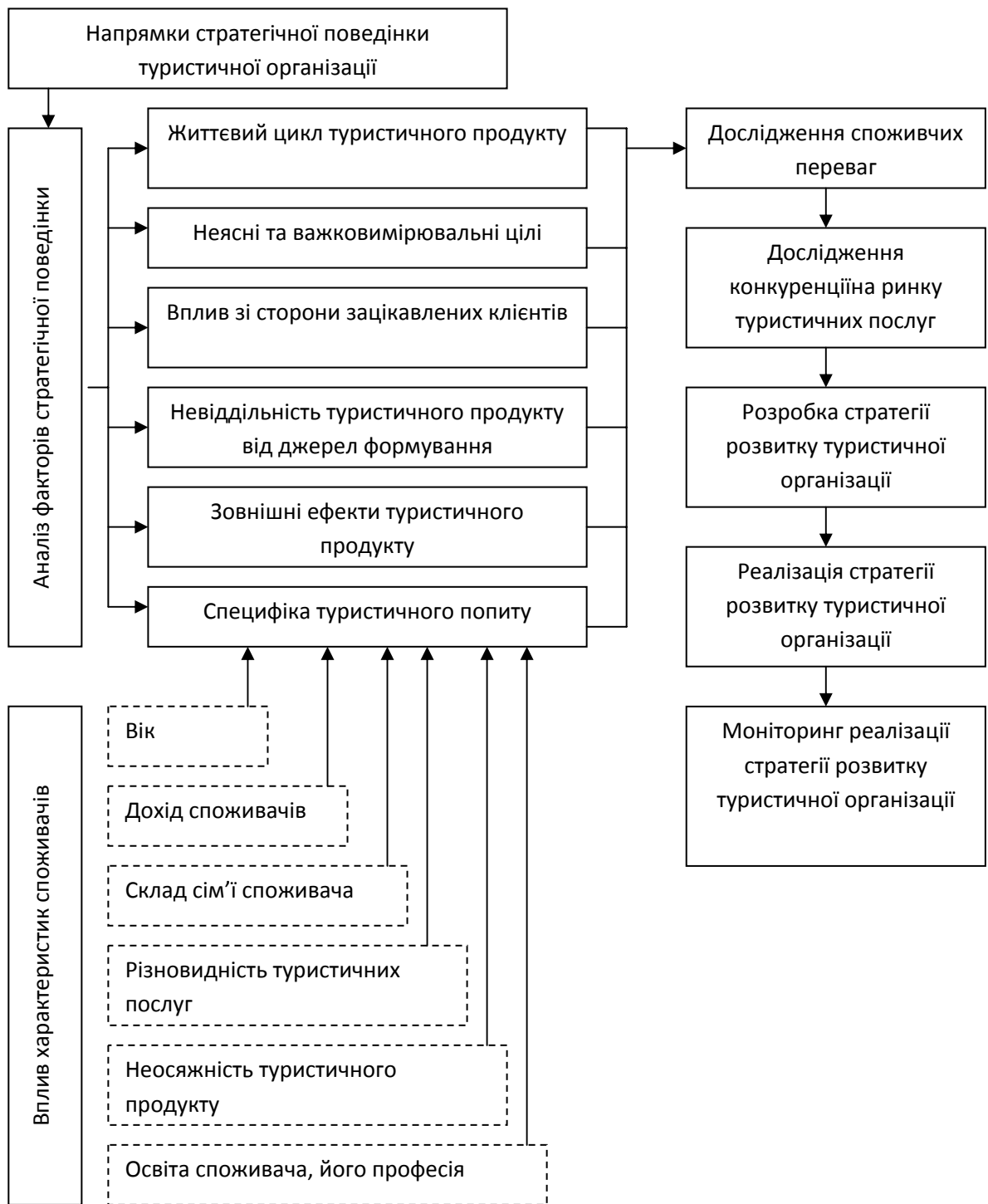
Гендерні переваги українських туристів [5, с.49]

Чоловіки	Жінки
1. Спокій, релаксація	1. Милування природою
2. Природа	2. Ліс
3. Гарна їжа	3. Купівля дешевих сувенірів
4. Подорожування без путівників	4. Незаймана природа
5. Увага до себе в групі	5. Бронювання місць на наступний рік
6. Екстрим	6. Не химерність, а затишність
7. Подорож не в складі групи	7. Пам'ятники архітектури
8. Ретельний вибір готелів (у відповідності ціна-якість)	8. Маленький старовинний будиночок (простота)
9. Відсутність проблем, пов'язаних з фінансовими операціями (складнощів з кредитними картками, з обміном валюти).	9. Відповідне місце для сімейного відпочинку
10. Маленький старовинний будиночок (простота)	
11. Гарне спиртне	
12. Багато розваг, причому недалеко від місця проживання	
13. Доступність транспорту	

Виявлення соціальних відмінностей при виборі туристського продукту і гендерних відмінностей в стратегіях вибору туристської послуги дозволяють в подальшому сформувати типологію українських туристів, тобто типи образу потенційних споживачів туристських послуг. Це необхідно для того, щоб туристична організація міг коригувати характеристикою туристської послуги з метою формування більш привабливої пропозиції і розвитку життєвого циклу продукту. Дана корекція необхідна при формуванні пропозиції і при розробці стратегії організації, а також при виборі форми участі в конкурентній боротьбі.

Конкурентоспроможність туристської послуги залежить від конкурентоспроможності регіону, на території якого відбувається факт її споживання. На регіональному рівні конкурентоспроможності туристської послуги буде визначатися комплексом чинників, який зумовлює як абсолютні, так і відносні переваги регіонів. Фактори можна розділити на загальні, наявні в усіх галузях і регіонах, і специфічні, що діють в ряді окремих галузей і регіонів. Кожна група факторів поділяється на економічні, природно-географічні, соціально-культурні [6, с.521].

З огляду на специфіку формування стратегічної поведінки туристської організації (рис. 2), можна виділити фактор, що визначає попит і пропозицію на туристичні послуги, - рекреаційні ресурси. Саме від їх характеристик залежить ціна і всі інші критерії туристського продукту.

Рисунок 2. Модель формування стратегічної поведінки туристичних організацій [7, с.110]

Оскільки рекреаційні ресурси розподілені на планеті вкрай нерівномірно, все більша кількість людей вирушає в подорож з рекреаційних цілей і мотивів. Ці рекреаційні подорожі стали основою розвитку туризму. Рекреаційні аспекти завжди присутні і в діловому виді туризму.

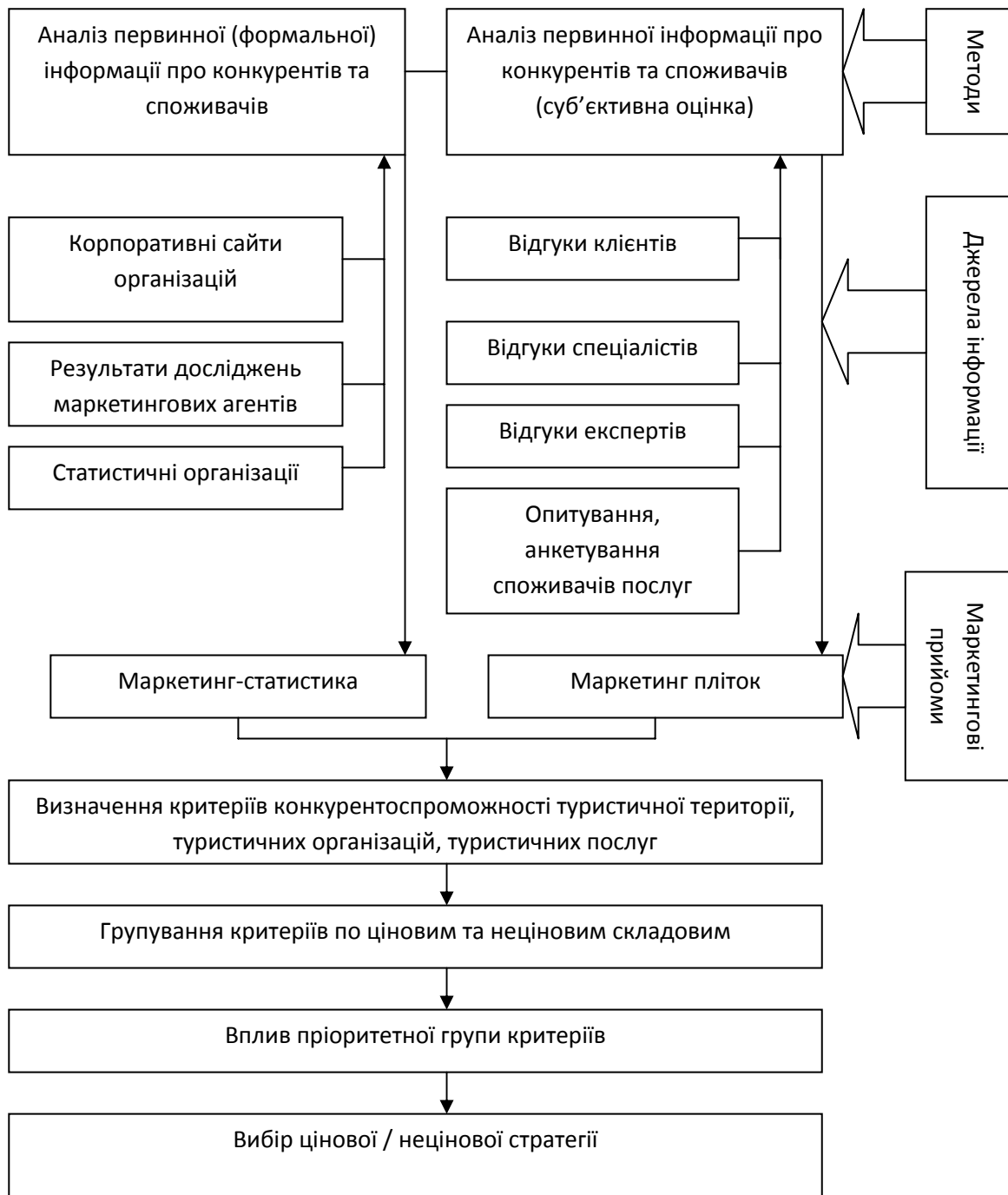

Реалізація туристського бізнесу в умовах ринку може бути здійснена при наявності чотирьох основних складових: капіталу, технології, кадрів, рекреаційних ресурсів. Це означає, що, недостатньо, маючи капітал, придбати кадри, технологію і займатися туризмом. Для цього необхідно вибрати місце, де є рекреаційні ресурси, а якщо такого місця немає, то треба створити його. Це одна із специфічних особливостей туристського бізнесу в умовах ринку. Так як четверта складова - рекреаційні ресурси - є найбільш дешевою, то в цілому вона визначає високу рентабельність туристського бізнесу. Якщо туризм пов'язаний зі створенням таких ресурсів, то собівартість туристського продукту різко зростає.

Однією з умов успіху в конкурентній боротьбі на ринку туристичних продуктів є розробка і реалізація маркетингових заходів, адекватних перевагам сучасного українського туриста, його характеристикам і основним потребам відпочинку. Основа таких маркетингових заходів є кращою для конкретного ринку цінових / нецінові стратегії [8, с.55]

В якості джерел інформації при виборі цінової / нецінової стратегії може бути використані формальні (корпоративні сайти організації, результати маркетингових досліджень, дані статистичні організації) і неформальні джерела (відгуки клієнтів, фахівці, експерти, опитування, анкетування споживачів послуг) [9, с.420]. Маркетингові прийоми, найбільш затребуваний в даному випадку, є маркетингова статистика.

Потім на основі проведених досліджень і отриманої інформації туристська організація виявляє критерії конкурентоспроможності туристської території, самої організації і окремих туристських послуг, які служать основою реалізації заходів щодо вибору адекватної даному ринку цінової / нецінової стратегії (рис. 3).

Рисунок 3. Вибір цінової / нецінової стратегії туристичної організації [10, с.112]

На рис. 3 визначено послідовність дій по вибору цінової / нецінової стратегії на ринку туристичних послуг, що базується на використанні сукупності аналітичних методів і маркетингових прийомів вивчення інформації про конкурентів і споживачів, на основі якої приймається рішення про пріоритетність цінових і нецінових критеріїв конкурентоспроможності туристської організації.

Висновки. Проведене дослідження дозволяє сформулювати такі основні висновки і рекомендації:

1. Виявлено специфіку конкурентних відносин на ринку туристичних послуг, що передбачає вплив на продажі з боку зацікавленої клієнтури, складність взаємозв'язків між складовими елементами туристського продукту, його невіддільність від джерела формування, наявність яскраво виражених зовнішніх ефектів, диференційованість туристського попиту, що зумовлює конкурентні відносини і надає вплив на конкурентоспроможність організації на ринку. Визначено цінні і нецінні критерії конкурентоспроможності країни, регіону розміщення туристських об'єктів, туристської організації та послуги.

2. Встановлено, що базою забезпечення конкурентоспроможності окремих географічних напрямків виїзного туризму на українському ринку туристичних продуктів виступає комбінація природних і набутих переваг туристичної галузі тієї чи іншої країни, а також інтенсивність заходів з просування конкретного географічного напрямку, що дозволяють визначити управлінські підходи до розвитку внутрішнього туризму, що включають: 1) залучення приватних інвестицій в об'єкти туристської інфраструктури на території України і організація туристичної діяльності; 2) реалізація інвестиційних проектів на території особливих туристично-рекреаційних зон; 3) розвиток туризму за рахунок фінансування в рамках цільових регіональних програм туристської спрямованості.

3. Сформульовано методичні положення дослідження споживчих переваг на українському ринку туристичних послуг, на основі яких виявлені гендерні та вікові відмінності в поведінці, а також визначені найбільш значущі для всіх споживачів характеристики туристичних послуг, що дозволяють зробити висновок про доцільність використання в конкурентній боротьбі тих чи інших стратегій.

4. Досліджено принципи стратегічної поведінки туристських організацій і запропонована базова модель її стратегічної поведінки, в основі якої покладено вибір ефективних форм участі в конкурентній боротьбі, яка визначається специфікою туристських послуг і споживчими характеристиками.

Список використаних джерел:

1. Агафонова Л.Г. Визначення конкурентоспроможності туристичного продукту // Стратегія розвитку туристичної індустрії та громадського харчування. – К: КТЕУ, 2000. – С. 430-434.
2. Волков С.К. Маркетинг в индустрии туризма: монография / С.К. Волков, В.Н. Островская, А.И. Сорокина, Э.С. Голеузова. – М.: Кнорус, 2010. – 164 с.
3. Дурович А.П. Управління маркетингом у туризмі. – Мінськ.:БГЭУ, 2000. – 386 с.
4. Дурович О.П. Поведінка покупців над ринком: маркетинговий аналіз. – Мінськ.:БГЭУ, 2003. – 352 с.
5. Дурович О.П. Просування туристського продукту ринку. – Мінськ.:БГЭУ, 2008. – 186 с.
6. Кифяк О.В. Регіональні фактори розвитку ринку рекреаційно-туристичних послуг // Науковий вісник ЧТЕІ КНТЕУ. – Чернівці: АНТ Лтд, 2005. – Вип. III. – С. 520-522.
7. Ополченев І.І. Маркетинг у туризмі: забезпечення ринкової позиції: Навчальний посібник. – М.: Радянський спорт, 2003. – 186 с.
8. Сорокина, А.И. Выявление критериев конкурентоспособности организации и продукта на рынке туристских услуг / А.И. Сорокина // Современная экономика: проблемы и решения: науч.-практ. журнал. – Воронеж, 2010. – №7 (7). – С. 50-58.
9. Холловой Дж.К. Туристический маркетинг: пер. с 4-го англ. изд. / Дж.К. Холловой. – К.: Знання, 2008. – 575 с.
10. Юрик Р.А. Маркетинг як необхідний інструмент управління турфірмою / Р. А. Юрик // Маркетинг в Росії і за кордоном. – 2005. – № 2. – С. 109 -118.

**КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНІСТЬ ТУРИСТИЧНИХ РЕГІОНІВ
УКРАЇНИ НА МІЖНАРОДНОМУ ТУРИСТИЧНОМУ РИНКУ**

Досліджено туристичний потенціал регіонів України. Здійснено аналіз можливостей окремих регіонів для створення конкурентоспроможного туристичного продукту на міжнародному туристичному ринку. Обґрунтовано рекомендації щодо більш ефективного використання наявного туристичного потенціалу регіонів в євроінтеграційних процесах.

Ключові слова: *регіон, міжнародний туризм, туристичний потенціал, кластер, туристичний центр.*

Туризм - багатогранне явище, що поєднує економічні, соціальні, культурні та екологічні аспекти, має практично невичерпний потенціал для постійного розвитку, тісно поєднується з багатьма галузями економіки, що зумовлює його провідне місце у соціально-економічному житті країн в цілому та окремо кожного регіону.

Постановка проблеми. Наявність усіх груп туристично-рекреаційних ресурсів України дають змогу розглядати її як вагому туристичну дестинацію на міжнародному туристичному ринку. Однак, особливість існуючої у дійсний час ситуації в країні полягає у тому, що формування високо розвинутої індустрії туризму та її інтеграція у світовий ринок туристичних послуг пов'язані з необхідністю вирішення ряду нагальних соціально-економічних проблем держави і кожного регіону окремо. У контексті зазначеного, туризм сьогодні повинен розглядатися як невід'ємна складова соціально-економічної кожного регіону країни, так як кожна область наділена туристичними ресурсами.

Аналіз останніх досліджень і публікацій засвідчує, що найбільше уваги цим питанням приділяється у працях В.К.Бабарицької, М.П.Мальської, І.М.Школи, Є.Н.Сапожнікової, М.Б.Біржакова, В.А.Квартальнова, М.С.Кагана,

Є.Л.Драчева. Внесок туризму у соціально-економічний розвиток, його значення для світової економіки, у тому числі, з урахуванням сучасних світових тенденцій відзначають у своїх дослідженнях багато вітчизняних учених, серед яких: М. Бондаренко [2], О. Вуйцик [4], Н. Гостева [5], М. Рега [7], В. Смаль [8], В. Суходуб [9] та інші. Основні проблеми, умови та чинники розвитку туризму розглядаються у працях багатьох вітчизняних науковців, таких як: А. О. Мельник [4], І. О. Темник [8], С. Ю. Цьохла [9] та ін. Однак, ще багато аспектів функціонування туризму потребують додаткової уваги, особливо з питань комплексного аналізу впливу туристичної сфери на конкурентні позиції України та її місце у міжнародному туристичному бізнесі.

Мета статті є проведення теоретичного аналізу туристичних можливостей регіонів України як основної складової міжнародного туристичного ринку.

Матеріали та методи. У дослідженні використано методи статистичного та порівняльного аналізу, дедукція, системний підхід, методи діалектики, наукового прогнозування.

У ринковому просторі країни надходження капіталу в той або інший регіон більше не залежить від централізовано прийнятих галузевих рішень, а цілком визначається конкурентними можливостями регіону й перспективами нарощування цього потенціалу. Підприємницький капітал спрямовується в ті райони й сфери діяльності, де можна розміщати конкурентоспроможні виробництва й організувати дохідний бізнес. Кожний регіон покликано оцінити свої конкурентні позиції, щоб сприяти залученню регіону до здійснення програм розміщення й територіальної організації продуктивних сил. Україна повинна стати конкурентоспроможною - це одне з головних стратегічних завдань країни. Цим пояснюється те, що питання регіонального комплексного розвитку й конкурентоспроможності регіонів стали сьогодні одними з найважливіших для України.

Прийняті останніми роками керівні документи на різних рівнях управління у сфері туризму визначають два головні напрями і, відповідно, цілі

розвитку туристичної галузі в Україні: перший - становлення туризму як високорентабельної галузі економіки, другий - формування конкурентоспроможного на світовому ринку вітчизняного туристичного продукту. За першим напрямом документами передбачено вживання заходів з упровадження ефективних методів управління та механізмів фінансово-економічного регулювання, стимулювання підприємницької та інвестиційної діяльності, створення нових робочих місць. У результаті очікується збільшення частки туристичної галузі у ВВП та надходжень від туристичної діяльності до державного та місцевих бюджетів. Другий напрям - популяризація національного туристичного продукту, досягнення світових стандартів у наданні туристичних послуг, а також спрощення процедур, зокрема, митних, візових тощо, під час їх отримання іноземними туристами.[6] Це сприятиме активізації участі України в міжнародному поділі праці, очікується також, що вона посяде провідні позиції на світовому ринку туристичних послуг. Розпочався процес їх реалізації. Реформування економічної системи України стосується всіх галузей національної економіки. Її розбудова зумовлює активне включення в міжнародний поділ праці, зовнішньоекономічні зв'язки, активні інтеграційні процеси. Не є винятком і розвиток міжнародного туризму. Основою становлення туристичної індустрії стали розробка регулюючих туристичну діяльність законодавчих актів, ліцензування підприємств, установ, фірм, компаній, наукові дослідження, обґрунтування соціального розвитку сфери туризму. Звичайно всі ці заходи сприяли деякому підйому туризму в Україні, але туристичні ресурси на цей час використовуються далеко не в повному обсязі. [9, с. 10]

З розвитком масового організованого туризму і переходом його на нову основу відбулися певні зміни у формах організації міжнародного туризму.

По-перше, суттєво збільшилася кількість роздрібних фірм, які пропонують туристичні послуги турагентів, інколи не маючи юридичної та господарської незалежності.

По-друге, змінився характер діяльності туристичних оптових фірм, які перетворились у туроператорів, що пропонують повний комплекс послуг у вигляді ексклюзив-турів.

По-третє, з'явилися великі корпорації, засновані на капіталі транспортних, торговельних, страхових компаній і банків, які здійснюють операції з надання туристичних послуг клієнтам. [7, с.2]

Сьогодні, на думку аналітиків, в основі розвитку міжнародного туризму лежать такі чинники:

- економічне зростання і соціальний прогрес, що привели до розширення обсягу ділових поїздок та подорожей у пізнавальних цілях;
- удосконалення всіх видів транспортних засобів, яке сприяло зде-шевленню поїздок;
- збільшення чисельності найманих робітників і службовців у розвинутих країнах та підвищення їхнього матеріального й культурного рівня;
- інтенсифікація праці й отримання працюючими триваліших відпусток;
- розвиток міждержавних зв'язків і культурних обмінів між країнами, який зумовив розширення міжособистісних зв'язків між регіонами;
- розвиток сфери послуг, що стимулював розвиток сфери перевезень і технологічний прогрес у галузі телекомунікацій;
- послаблення обмежень на вивіз валюти у багатьох країнах і спрощення прикордонних формальностей. [9]

Що стосується економіки окремого регіону, тут міжнародний туризм виконує низку важливих функцій:

- є джерелом валютних надходжень і засобом для забезпечення зайнятості;
- розширює вкладення у платіжний баланс ВВП і ВНП;
- сприяє диверсифікації економіки, створюючи галузі, які обслуговують сферу туризму, і вдосконалює інфраструктуру регіону;
- збільшує доходи населення і підвищує рівень добробуту людей внаслідок зростання зайнятості у сфері туризму. [8]

Сучасні тенденції та перспективи свідчать про розширення значного потенціалу та можливостей для подальшого розвитку готельної та туристичної сфери як у межах національної економіки, так і на регіональному рівні. Це супроводжується ефективним використанням природно-рекреаційних, історико-культурних, туристично-екскурсійних ресурсів, всебічного задоволення пізнавальних, духовних потреб вітчизняних та іноземних туристів, сприятливих умов для активізації діяльності інвесторів у сфері туризму тощо.[10; с. 4]

Розглядаючи більшість фінансових інструментів, національні та закордонні інвестори все частіше звертають увагу на туристичний бізнес в Україні, оскільки він знаходиться на стадії становлення, є прибутковим, демонструє динаміку до зростання. [11, с. 5] Макроекономічними чинниками впливу на туристичну інфраструктуру є політичні, економічні, соціальні, демографічні, географічні, екологічні та ін. аспекти діяльності органів державотворення, зокрема структурні зміни у національній економіці, зовнішньоекономічна діяльність, фінансові результати діяльності підприємств, система ціноутворення тощо. [3,с. 15]

За даними Державного комітету статистики України, у 2015 році інвестиції у розвиток готельної сфери становили 1232,4 млн. грн., що на 0,7 % більше порівняно із 2014 роком. За січень-березень 2015 р. обсяг послуг, реалізованих споживачам підприємствами сфери готельних послуг, становив 573,1 млн. грн., за аналогічний період минулого року - 391,5 млн. грн., що також свідчить про позитивні тенденції у розвитку туристичної сфери. Крім того, бум у секторі банківського кредитування позитивно відобразився на розширенні об'єктів туристичної інфраструктури у регіонах України.

Однією з основних тенденцій розвитку готельного ринку України є активізація інтересів до нашої країни з боку міжнародних операторів, які активно шукають партнерів, зацікавлених у реалізації готельних проєктів. Можемо констатувати прихід відомих міжнародних брендів та управляючих компаній, які можуть активно змінити тенденції на регіональних ринках туристичної інфраструктури України до 2020 року.

На розвиток туристичної інфраструктури також активно впливає політико-правова сфера країни, а саме: створення ефективної системи інституційного забезпечення діяльності іноземних інвесторів, пріоритетом якого є послідовна політика зниження регуляторного тиску на інвесторів та покращення інвестиційного клімату України; співпраця із Всесвітньою Туристичною Організацією у напрямі інтеграції до світового туристичного простору та розвитку міжнародних туристичних зв'язків; відкриття кордонів, безвізовий в'їзд до України представників країн ЄС тощо. [1]

Так, наприклад, на території Хмельницької області функціонує близько 30 закладів розміщення, які надають готельні послуги. Відповідно до чинного законодавства та діючих стандартів, місця розміщення повинні мати належну матеріально-технічну базу та необхідні умови для безпечного і комфортного проживання клієнтів. Проте не всі вони спроможні надавати послуги відповідно до вимог чинних нормативних документів. Більшість закладів розміщення не відповідають вимогам стандартів щодо рівня підготовки обслуговуючого персоналу, який, залежно від категорії готелю, повинен мати відповідну кваліфікацію, володіти іноземними мовами та періодично підвищувати свою професійну майстерність.

Таким чином, на сучасному етапі склалися перспективи розвитку туристичної інфраструктури через активізацію інвестиційної діяльності, створення правового поля та проведення сертифікації діючих об'єктів і розширення міжнародних мереж на регіональних ринках.

На рівень розвитку, структуру господарського територіального комплексу, життя населення значно впливають особливості географічного розташування області, її історико-культурне становлення і природно-кліматична своєрідність: близькість до державного кордону, багатонаціональний склад населення, переважання рівнинного рельєфу, наявність мінеральних джерел, значні рекреаційно-туристичні ресурси.

Поділля - це рекреаційний регіон багатопрофільного літнього і зимового, гірсько-спортивного та масового оздоровчого відпочинку і бальнеологічного

лікування. Область має сприятливі кліматичні умови, а також високий природно-рекреаційний і курортний потенціал, що й визначає привабливість рекреаційно-туристичних зон для зарубіжних туристів. [3, с.25]

Тут на невеликій території поєднуються живописні гірські ландшафти та лісові масиви передгір'я, численні річки, джерела лікувальних мінеральних вод, пам'ятки культури, історії, фольклору та природи. Ліси та гірські полонини з багатою флорою та фауною. Все це створює необхідні передумови для розвитку високоефективних рекреаційно-туристичних зон світового рівня.

В Україні перші теоретичні і практичні наукові напрацювання у цій царині почали зустрічатися десять років тому у працях М. Войнаренка і С. Соколенка. З ініціативи американського економіста В. Прайса, волонтера Корпусу миру США, на Хмельниччині тоді були створені перші в Україні кластери у швейній, будівельній, харчовій і туристичній галузях, які за підтримки представників науки і влади об'єднали ініціативних підприємців заради підвищення конкурентоспроможності власної продукції та регіону в цілому [9, с.10].

Специфікою розвитку кластерів Поділля стало те, що центрами об'єднання підприємців у кластери були різні за розміром і географічним розміщенням територіальні одиниці - обласний центр (м. Хмельницький), центр району (м. Кам'янець-Подільський), сільський центр (сmt. Гриців Шепетівського району).

Десятирічна практика функціонування кластерних об'єднань на Хмельниччині свідчить, з одного боку, про сприйняття і позитивну оцінку кластерних технологій суб'єктами господарювання, а з іншого, переконливо доводить, що діяльність органів влади спрямована на всебічну підтримку нових форм організації підприємницької діяльності [3, с. 12].

Головною метою у 2015 році є здійснення комплексної модернізації підприємств, утвердження принципів та механізмів структурно-інноваційної моделі соціально орієнтованої економіки, розвиток сфери соціальних послуг як запорука покращення життя подолян в умовах членства України в СОТ. Один із

шляхів досягнення мети — ефективна підтримка самозайнятості населення, сімейного підприємництва, у тому числі й у сфері малого і середнього бізнесу, сільського зеленого туризму тощо [1, с. 13].

Сьогодні зусилля ентузіастів розвитку сільського туризму на Хмельниччині спрямовані на реалізацію великої програми «Шлях сталого розвитку: Україна-Європа», яка об'єднає інформаційно-освітню, рекреаційно-оздоровчу та культурно-просвітницьку діяльність кластеру «Оберіг» та найближчих партнерів: Фонду сталого розвитку «Стара Волинь», Спілки сприяння сільському зеленому туризму, Хмельницького обласного центру зайнятості, Державної туристичної адміністрації та багатьох інших.

Кам'янець-Подільський є одним із найцікавіших в історичному та культурному плані міст Східної Європи. Величезна історична й природна спадщина визначила розвиток туризму як пріоритетний напрямок стратегічного плану економічного розвитку міста.

Основна мета діяльності кластеру - активне сприяння розвитку туристичного бізнесу, об'єднання можливостей та потужностей партнерів, створення єдиного туристичного продукту, участь у розробці проектів і програм розвитку туристичної індустрії, участь у грантових програмах.

З моменту заснування діяльність кластеру була орієнтована на популяризацію міста та його туристичних можливостей. У цьому напрямку зусиллями кластеру організовувались виставкові стенди Кам'янця-Подільського на Міжнародному туристичному салоні в місті Києві у 2010, 2011 та 2012 роках, а також виставках дитячого і молодіжного туризму «Канікули». Делегації від ГО «Туристичний кластер «Кам'янець» брали участь у конференціях, семінарах і тренінгах з питань розвитку туризму в регіонах, які проходили у таких містах, як Яремче, Львів, Херсон, Одеса.

За активної підтримки кластеру розроблено Перспективну програму розвитку туризму в місті до 2020 року.

У 2007 році завершено реалізацію проекту переможця Всеукраїнського конкурсу проектів і програм розвитку місцевого самоврядування 2006 року

«Запровадження інноваційної системи забезпечення безпеки туристів та охорони пам'яток архітектури у місті Кам'янці-Подільському». Реалізовано проект «Створення інноваційної моделі збереження та раціонального використання природно- рекреаційних ресурсів Смотрицького каньйону м. Кам'янець- Подільський для розвитку туризму».

Продовжуються співпраця й розширення міжнародного співробітництва, туристичні обміни з містами-партнерами у 13 країнах світу, представниками міжнародних туристичних організацій, представництвом Європейської комісії, Європейським банком реконструкції та розвитку. [5]

Досвід регіону Поділля став важливим полігоном для освоєння специфіки і перспектив кластеризації для інших двадцяти чотирьох регіонів України. Мине час, і буде детально вивчатися процес передачі унікального досвіду Хмельницьких кластерних першопрохідців нашим регіонам України шляхом великої кількості семінарів, робочих соціологічних досліджень і публікацій. [4, с. 2]

В умовах активного формування туристичного ринку в усіх регіонах України значно зростають потоки туристів. Наприклад, у Хмельницькій області за 2014-2015 рр. кількість туристів, обслугованих суб'єктами туристичної діяльності України, зросла з 25,3 до 43,6 тис. чол., або на 72,3%, а їх питома вага в загальній кількості туристів у країні - з 2,1 до 3,7%. Кількість внутрішніх туристів в області збільшилася з 19,1 до 32,4 тис. чол., або на 69,6%, а їх питома вага в загальній кількості внутрішніх туристів в Україні - з 2,3 до 5,1% [3, с. 150; 3, с. 65]. У деяких містах, які мають привабливі природні та туристсько-рекреаційні ресурси, сезонний потік туристів у декілька разів перевищує чисельність місцевого населення.

У зв'язку з цим особливої актуальності набувають питання управління туристичними, транспортними, інформаційними, фінансовими, матеріальними потоками; удосконалення процесів обслуговування туристів (раціональне розміщення, харчування, перевезення туристів, організація дозвілля та розваг); поліпшення інформаційного забезпечення процесів надання послуг, формування туристичної, транспортної та інституціональної інфраструктури.

Логістичні процеси є розрізненими та незв'язаними, відсутні структури, які б здійснювали аналіз туристичних потоків на території туристично привабливих міст та регіону в цілому, їх організацію : координацію, а також надавали б комплекс логістичних послуг [4].

На території туристично привабливих міст, як правило, виникають проблеми щодо раціоналізації процесів розміщення, перевезення туристів, організації медичного та побутового обслуговування, харчування, поведінки з побутовими відходами, ефективного використання енергетичних ресурсів, формування туристичної та інституціональної інфраструктури.

Для вирішення цих проблем доцільно створити господарські структури, які б здійснювали організацію та координацію логістичних процесів на конкретній території, виходячи з особливостей формування регіональних туристичних потоків та продуктів [7]. Такі структури можуть виконувати різні функції та завдання. Це залежить від того, де саме їх планується створити: на території туристично привабливих міст або на території конкретної області, що сприятиме формуванню єдиного туристичного простору в регіоні.

Створення регіонального логістичного центру сприятиме координації всіх логістичних потоків (сукупність туристичних, транспортних, матеріальних, інформаційних, банківських, фінансових, сервісних потоків, які перебувають у постійному русі), логістичних процесів (сукупність взаємопов'язаних, послідовно виконуваних операцій, а саме: організація раціонального розміщення туристів; визначення раціональних маршрутів перевезення туристів та узгодження роботи транспортних засобів; організація раціональних маршрутів і графіків перевезення туристів; інформаційне забезпечення організації логістичних процесів; зменшення ризиків, пов'язаних зі здійсненням логістичних процесів) і логістичних послуг у сфері туристичного бізнесу (надання інформації про об'єкти туристичної інфраструктури та організацію можливих туристичних маршрутів; розробка та видання інформаційних буклетів; проведення тренінгів, семінарів, круглих столів; організація заходів з метою екологічного виховання туристів; надання туристсько-екскурсійних послуг) та здійсненню їх у єдиному комплексі.

Результати дослідження. Організація перерахованих напрямів діяльності регіональної логістичної структури в туристичній сфері сприятиме одержанню економічних, соціальних та екологічних складових ефекту за рахунок економії витрат об'єктів розміщення, харчування та транспортування на обслуговування туристів на основі оптимізації потоків туристів і транспортних потоків, а також раціоналізації їх завантаження; поповнення місцевих та обласних бюджетів унаслідок надходження податків на прибуток від діяльності регіонального логістичного центру; підвищення рівня якості туристсько-екскурсійного обслуговування туристів за рахунок удосконалення організації логістичних процесів; поліпшення благоустрою територій туристично привабливих міст регіону на основі залучення спеціалізованих організацій з метою вдосконалення діяльності об'єктів транспортної та туристичної інфраструктури; поліпшення соціально-економічного розвитку регіону на основі активізації туристсько-екскурсійної діяльності та підвищення інвестиційної привабливості міст; створення нових робочих місць; поліпшення екологічного стану та зменшення екологічних збитків за рахунок екологічного виховання туристів та удосконалення екологічного контролю.

Висновки. Наявність у регіоні структури, яка б здійснювала організацію та координацію логістичних потоків, процесів і послуг, дозволить підвищити рівень сервісу обслуговування туристів та якість надаваних логістичних послуг. Подальші дослідження доцільно проводити, окресливши стратегічні напрями розвитку туристичних регіонів України, які є основними складовими міжнародного туристичного рівня в Україні

Список використаних джерел:

1. Басюк О.В. Теоретико-методологічні засади формування потенціалу нової економіки регіону / В.Ф. Семенов // Теоретико-методологічні засади дослідження економічного потенціалу регіону: Монографія / за ред. д.е.н., професора В.Ф. Семенов, к.е.н., доцента О.І. Руденко. – Суми: Видавничо-виробниче підприємство «Папірус» ТОВ, 2012. – с. 15-32.

2. Бондаренко М.П. Туристичний сектор економіки України: реалії та перспективи / М.П. Бондаренко // Економіка і прогнозування: [науково-аналітичний журнал]. – К., 2011. – № 1. – С. 104-119.

3. Войнаренко М.П. Стимулювання праці в туристичній сфері : монографія / М.П. Войнаренко, Л.П. Радецька, А.В. Юр'єва-Юрій. – Вінниця : ТОВ «Меркьюрі-Поділля», 2010. – 196 с.

4. Вуйцик О. Вплив рекреаційно-туристичного комплексу на розвиток економіки держави / О. Вуйцик // Вісник Львівського університету. Серія «Міжнародні відносини». – Львів, 2008. – № 24. – С. 35-42.

5. Гостева Н.П. Місце туристичної індустрії України у світі / Н.П. Гостева // Держава та регіони: [науково-виробничий журнал]. Серія «Державне управління». – Запоріжжя, 2009. – № 2. – С. 45-50.

6. Мельник А.О. Перспективи розвитку вітчизняного туризму в умовах євроатлантичної інтеграції / А.О. Мельник, І.А. Чапліч // Вісник Хмельницького національного університету: [науковий журнал]. – Хмельницький, 2009. – № 1. – С. 76-80.

7. Рега М.Г. Туристичний бізнес в економічному просторі України / М.Г. Рега // Теоретичні та прикладні питання економіки: [зб. наукових праць]. – Київ, 2009. – № 19. – С. 299-303.

8. Смаль В. Туризм і сталий розвиток / В. Смаль, І. Смаль // Вісник Львівського університету. Серія географічна. – Львів, 2005. – № 32. – С. 163-173.

9. Суходуб В.С. Роль міжнародного туризму в економічному розвитку країн світу / В.С. Суходуб // Науковий вісник Волинського державного університету імені Лесі Українки. – Луцьк, 2007. – № 12. – С. 245-251.

10. Темник І.О. Умови та чинники розвитку міжнародного туризму / І.О. Темник // Ефективна економіка: [електронне наукове фахове видання] [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.economy.nauka.com.ua>

11. Цьохла С.Ю. Систематизація факторів розвитку туристичної індустрії / С.Ю. Цьохла [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://science.crimea.edu/zapiski/2010/econ/uch_22_2e/373-380.pdf

**ПРОБЛЕМИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ ВНУТРІШНЬОГО
ТУРИЗМУ В УКРАЇНІ**

Дана стаття присвячена актуальним питанням розвитку внутрішнього туризму в Україні. В роботі узагальнено існуючі підходи щодо розуміння сутності внутрішнього туризму та значення його розвитку в контексті політики децентралізації та сталого розвитку регіонів. Вивчено коло основних проблем, що стримують розвиток внутрішнього туризму в Україні, запропоновано орієнтири його розвитку в сучасних умовах.

Ключові слова: внутрішній туризм, туристичний бізнес, ринок туристичних послуг, сфера послуг.

Постановка проблеми. Туризм відіграє важливу роль в соціально-економічному та культурному розвитку кожної країни. На сьогодні туристична галузь є однією із провідних та прогресивних галузей світового господарства, що сприяє підвищенню рівня зайнятості населення в країні, стимулює розвиток інноваційної діяльності, сприяє надходженню коштів до місцевого та загальнодержавного бюджетів та в цілому позитивно впливає на розвиток інфраструктури міст та їх іміджу. Розвиток туристичного бізнесу відноситься до сфери послуг і тісно взаємопов'язаний із розвитком таких ключових галузей як: транспорт, комунікації та зв'язок, готельно-ресторанний бізнес, сільське господарство та інші.

В умовах сьогодення існуюча соціально-економічна та політична ситуація в Україні відображається в гальмуванні розвитку більшості галузей народного господарства, не виключенням є і сфера туризму, яка є найбільш чутлива до зміни зовнішніх чинників. Останнім часом в країні проведено чимало заходів щодо підвищення туристичного іміджу України, проте на ринку туристичних послуг відбулися певні структурні зміни. Зокрема, виникли об'єктивні причини для розвитку внутрішнього туризму на противагу зовнішньому, що сприятиме стабілізації соціально-економічної напруженості в країні та регіонах та стимулюватиме розвиток в'їзного (іноземного) туризму.

Здебільшого в науковій літературі внутрішній туризм розглядається в межах досліджень загальних процесів розвитку сфери туристичного бізнесу. Теоретико-методологічні та практичні аспекти становлення та розвитку туристичної індустрії досліджено в працях багатьох відомих вітчизняних та закордонних дослідників. Окремі аспекти розвитку внутрішнього туризму розглянуто в працях О.М. Бейдика, О.О. Любіцевої, М.М. Мальської, Г.П. Науменка, С.І. Поповича, Т.Г. Сокол, Т.І. Ткаченко та ін. Проте, більшість дослідників проблем внутрішнього туризму вивчають його з позицій аналізу статистичних даних ринку туристичних послуг. Теоретико-методологічний аспект внутрішнього туризму є недостатньо сформованим та потребує поглибленого вивчення та узагальнення.

Виклад основного матеріалу. Аналіз більшості наукових праць показав, що внутрішній туризм в основному розглядається в контексті класифікації туризму за туристичними потоками, згідно якої видами туризму є виїзний (зарубіжний), в'їзний (іноземний) та внутрішній. В працях дослідників туризму в контексті географічної складової вказано, що внутрішній туризм – це туризм у межах кордонів країни або території будь-якого внутрішнього регіону [4].

З позицій існуючих нормативно-правових міжнародних документів Всесвітньої туристичної організації (ЮНВТО), наведено наступне визначення: «внутрішній туризм включає діяльність відвідувачів-резидентів у межах певної країни (як частина внутрішньої туристичної поїздки або частина виїзної (зарубіжної) туристичної поїздки)»[9]. Незважаючи на те, що даний документ регламентує та визначає забезпечує загальні концептуальні засади вивчення туристичного сектору, проте дане визначення є узагальненим та не відображає функціональної значущості розвитку внутрішнього туризму.

В нормативно-правових актах України, зокрема в Законі України «Про туризм» внутрішній туризм розглядається як одна із організаційних форм туризму і характеризує подорожі в межах території України громадян України та осіб, які постійно проживають на її території [1]. Такий же підхід використовується у визначенні згідно Методики розрахунку обсягів туристичної діяльності, затвердженій спільним наказом Держтурадміністрації

та Держкомстату України від 12 листопада 2003 року: «внутрішній туризм – це поїздки відвідувачів-резидентів за межі свого звичайного середовища, але в межах своєї країни (подорожі в межах України осіб, які постійно проживають в Україні)» [6].

Натомість вітчизняні науковці, погоджуючись із загальною концепцією визначення терміну «внутрішній туризм», пропонують свої варіанти трактування цього поняття. В праці В.Ф. Кифяк зазначено, що внутрішній туризм – тимчасовий виїзд громадян конкретної країни з постійного місця проживання в рамках національних кордонів цієї країни для відпочинку, задоволення пізнавальних інтересів, занять спортом та з іншою туристичною метою [2, 89]. На нашу думку, дане визначення ґрунтується на міжнародних нормативно-правових актах із деталізацією цілей здійснення подорожі.

Із акцентом на туристичні цілі, але без їх деталізації, зустрічаємо визначення внутрішнього туризму в праці П. Р. Пуцентейло: «внутрішній туризм являє собою міграційні потоки людей в межах країни постійного проживання з туристськими цілями» [7].

Дещо узагальнене тлумачення внутрішнього туризму наведено в працях А. І. Кубах, Т. А. Коляда, О. В. Харитонова, які визначають, що внутрішній туризм це подорожі в межах території України громадян України і осіб, які постійно проживають на її території [3].

Спільним у всіх визначеннях є те, що споживачами послуг внутрішнього туризму є громадяни України, а також зони туристсько-рекреаційного комплексу внутрішнього туризму обмежуються наявними державними кордонами України. Звідси випливає головна особливість внутрішнього туризму в Україні - правові відносини між об'єктами й суб'єктами послуг внутрішнього туризму регулюються національним законодавством країни.

Таким чином, в основі визначення внутрішнього туризму слід дотримуватись загальноприйнятих міжнародних нормативно-правових актів, а деталізацію та уточнення формувати при розробці класифікації внутрішнього туризму.

1. Вагомим аспектом вивчення значущості внутрішнього туризму є його роль або виконувані функції. Термін «функція» застосовується в контексті зовнішнього прояву властивостей туризму як об'єкта в системі соціально-економічних відносин, його ролі та призначення в цій системі суспільства [8]. Узагальнення існуючих точок зору дозволило сформулювати наступні основні функції внутрішнього туризму:

1. Рекреаційна – полягає у відновленні фізичних сил, оздоровленні, відпочинку, психологічному розвантаженні на рідних серцю просторах. дана функція реалізується через право громадянина на відпочинок.

2. Економічна – передбачає залучення у розвиток інфраструктури і послуг; зростання зайнятості і доходів населення, зайнятого у виробництві сувенірної продукції кустарним способом, у сфері ресторанного господарства, системі розміщення тощо. А оскільки туризм є не лише джерелом пізнання світу, а й прибутковим бізнесом, то розширення його сфери з допомогою таких перспективних видів, як внутрішній, безперечно принесе додаткові економічні дивіденди.

3. Культурна – відродження народних промислів, традицій, пізнання культури та історії етносу, оскільки саме історико-культурний ресурс часто слугує основним стимулом відвідування території.

4. Екологічна – раціональне використання та збереження природних рекреаційних ресурсів, бо саме психофізіологічна пам'ять людини допомагає відтворювати запахи, звуки, краєвиди, до яких хочеться повернутись хоча б в уяві.

5. Виховна – розширення світогляду та формування національної свідомості, особливо це стосується нащадків емігрантів, які активно цікавляться територією походження предків.

6. Соціальна – визначає, що людина, її життя та здоров'я, честь і гідність, недоторканність і безпека визнаються в усіх демократичних державах найвищими соціальними цінностями, тому суспільство бере на себе відповідальність за відпочинок і організацію дозвілля своїх громадян та гостей, використовуючи для цього відповідні ресурси.

7. Політична – сприяє розвитку взаємопорозуміння та налагодження культурно-економічних зв'язків, формуванню іміджу держави в цілому.

8. Просвітницька - пізнання власної історії; виховання патріотизму, любові до рідного народу; формування екологічної свідомості, прагнення зберегти та передати майбутнім поколінням наявні туристично-рекреаційні ресурси; духовне збагачення.

9. Інтеграційна - сприяння входженню країни у світові інтеграційні процеси через впровадження та дотримання міжнародних стандартів гостинності.

Для розвитку внутрішнього туризму в Україні існують усі передумови. Так, маючи вигідне геополітичне розташування, Україна володіє значним рекреаційним потенціалом: сприятливими кліматичними умовами, різноманітним рельєфом, мережею транспортних сполучень, культурною спадщиною тощо. Крім цього, в Україні дедалі частіше розробляються нові маршрути, розвивається готельна інфраструктура, підвищується рівень обслуговування туристів і зростає відвідуваність туристичних об'єктів. У сукупності ці передумови й сприяють динамічному розвитку туристичного бізнесу в Україні. Останні офіційні статистичні дані станом на 05.05.2017р. свідчать про суттєве зменшення внутрішніх туристичних потоків (рис. 1.) [5].

Слід зазначити, що з метою відповідності статистичних даних нами вибрано тих туристів, які користувалися послугами туристичних суб'єктів господарювання України. З рисунку видно, що загострення ситуації на світовому фінансовому ринку практично не відобразилося на кількості громадян України, які виїжджали за кордон (порівняно з 2015 р. їх кількість збільшилась на 0,41 млн. осіб, або майже на 25%).

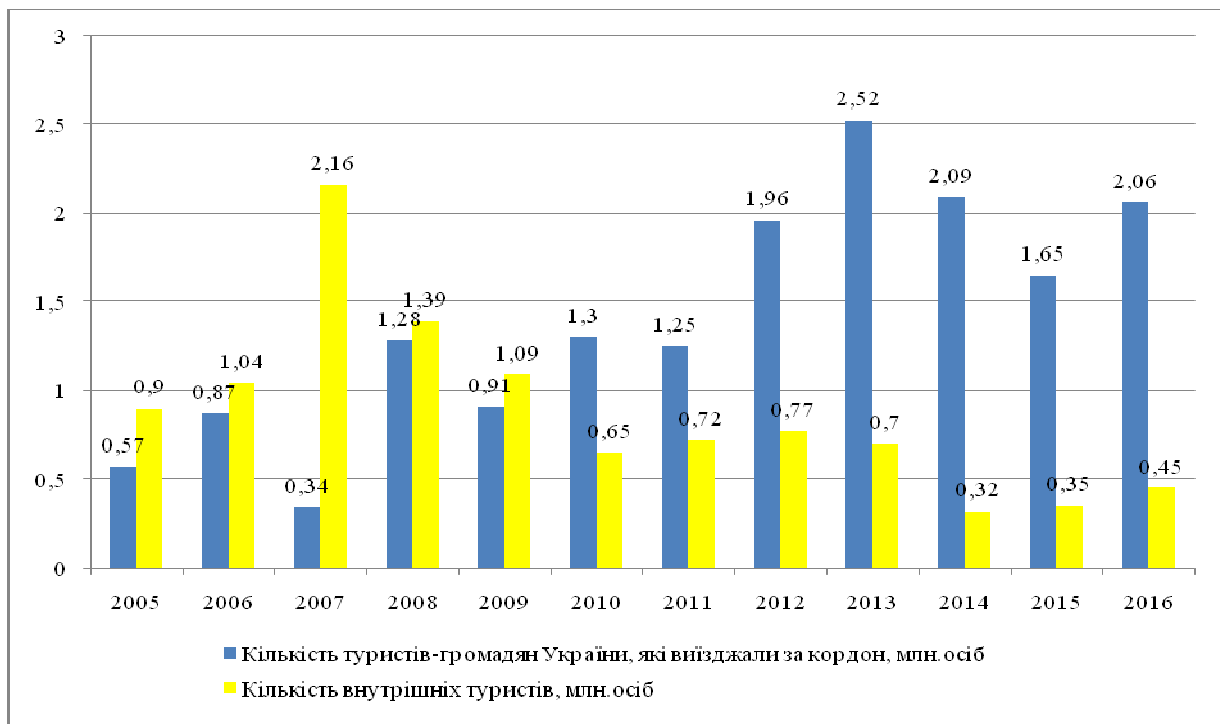

Рисунок. 1. Динаміка туристичних потоків в Україні за 2005 - 2016 рр.

В цілому попит на внутрішні тури зростає, що в свою чергу, в майбутньому призведе до здорожчання туристичних послуг. Стосовно динаміки внутрішнього туризму, то можна сказати, що впродовж останніх трьох років маємо незначне зростання – на 0,13 млн. осіб в 2016 році порівняно з 2014 роком. Власне вони більшою мірою представлені сільським зеленим туризмом, адже, як показує практика, селяни продовжують здавати в оренду туристам кімнати або цілі житлові будинки (котеджі) для відпочинку. Вартість однієї доби зданого в оренду приміщення є різною і залежить від регіону відпочинку та умов, які пропонуються. Корінні мешканці села з метою заробітку пропонують туристам найрізноманітніші послуги спортивного, розважального, культурно-просвітницького характеру (піші та кінні прогулянки, автоподорожі, огляд пам’яток, відвідування старовинних сільських будинків, музеїв, історичних місць, спостереження дикої природи, релаксацію та ін.). Останнім часом набуває поширення залучення відпочиваючих до сільськогосподарських робіт – овочівництва, бджільництва, збирання винограду, фруктів, трав і грибів. Завжди цікавим для гостей є знайомство з

місцевою кухнею, традиціями та культурною спадщиною. Аналіз карти сільського зеленого туризму в Україні доводить, що туристичні зони та маршрути тяжіють до найбільш цінних елементів екологічного каркасу України – чистих річок, лісових масивів, морського узбережжя, озер та водоймищ, а також до архітектурних комплексів малих міст та сіл. На сьогодні основними районами сільського зеленого туризму в Україні залишається курортна місцевість (зокрема Прикарпаття та Карпати). Особливо інтенсивно він розвивається в Карпатському регіоні – Івано-Франківській, Закарпатській і Львівській областях. Збільшується кількість «зелених» садиб також у Чернівецькій та Волинській областях. Такі садиби з'являються в центральній частині України: Київській, Черкаській та Вінницькій областях.

Основною перешкодою розвитку внутрішнього туризму є недостатня обізнаність українців про існуючі мальовничі куточки та пропозиції внутрішніх турів. Експерти на ринку туристичних послуг відзначають по недостатньо розвинуту туристичну інфраструктуру. Це підтверджують і статистичні дані. Так, кількість туристів, обслугованих суб'єктами туристичної діяльності України є незначною порівняно з масштабами в'їзного, виїзного та внутрішнього туризму. З цією метою слід розробити і впровадити конкретні практичні заходи ефективного державного регулювання щодо розвитку внутрішнього туризму із залученням провідних туристичних підприємств та організацій.

Висновки. Проведені теоретичні та практичні дослідження динаміки ринку туристичних послуг підтвердили пріоритетність та необхідність реалізації заходів щодо розвитку внутрішнього туризму в Україні, оскільки розвиток внутрішнього туризму особливо сприяє вирішенню соціальних конфліктів між населенням різних територій, сприяє у формуванні комунікаційних зв'язків між мешканцями регіонів туристичних дестинацій та регіонів постійного проживання туристів, сприяє цілісному сприйняттю країни та її культурно-історичної спадщини.

Список використаних джерел:

1. Закон України про внесення змін до Закону України «Про туризм»// Відом. Верховної Ради України. – 2004. – №13.– Ст.4.
2. Кифяк В. Ф. Організація туристичної діяльності в Україні: [навч. посіб. для студ. вищ. навч. закл.]. – Чернівці : Зелена Буковина, 2003. – 311 с.
3. Кубах А. І. Правове регулювання туристської діяльності / Кубах А. І., Коляда Т. А., Харитонов О. В. — Харків : ХНАМГ, 2010. — 282 с.
4. Кузик С.П. Географія туризму : навч. посіб. / С. П. Кузик; Львів. нац. ун-т ім. І. Франка. - К. : Знання, 2011. - 271 с.
5. Офіційний сайт статистики. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.ukrstat.gov.ua/>
6. Про затвердження Методики розрахунку обсягів туристичної діяльності №№ 142/394, 142/394, 12.11.2003, Наказ, Методика, Державна туристична адміністрація України, Державний комітет статистики України. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon.nau.ua/doc/?code=z1128-03>.
7. Пуцентейло П. Р. Економіка і організація туристично-готельного підприємництва : [навч. посіб. для студ. вищ. навч. закл.] / П. Р. Пуцентейло. – К. : ЦУЛ, 2007. — 300 с.
8. Ткаченко Т.І. Сталий розвиток туризму: теорія, методологія, реалії бізнесу: монографія / Тетяна Іванівна Ткаченко. 2–ге вид., випр. та доповн.. – К.: КНТЕУ, 2009. – 463с.
9. Tourism Satellite Account: Recommended Methodological Framework 2008. – Department of Economic and Social Affairs. Statistics Division. – World Tourism Organization. –Luxembourg, Madrid, NewYork, Paris, 2010. [Електронний ресурс]. – Режим доступу:

**ПРОБЛЕМИ І ПЕРСПЕКТИВИ ЗДОРОВОГО ХАРЧУВАННЯ
НАСЕЛЕННЯ**

У статті висвітлено теорії здорового та смачного харчування, а також традиційні й окремі нетрадиційні види харчування, загальні підходи до раціонального і лікувального харчування згідно сучасних досягнень нутриціології. Дається характеристика раціону харчування людини, опис і детальна оцінка повсякденної шкідливої їжі, шляхи пошуку рівноцінної заміни деяким продуктам, особливості технології приготування страв, які є не лише дієтичні, а й смачні.

Ключові слова: харчування, здорова їжа смачна їжа, збалансованість харчування, корисна їжа, режим харчування, страви.

Постановка проблеми. Вивченням раціонального харчування займалися такі відомі дослідники як: Ткаченко Є.І., Тутельяна В.О., Успенський Ю.П., Уголев О.М. [8, 9]. В своїх працях вони вивчали сутність та особливості оптимального харчування, принципи виокремлення не лише нутрієтивних, але й інших компонентів їжі, досліджували роль бластних речовин і ендогенної мікрофлори. Завдяки їхнім працям, а також еволюції харчування було з'ясовано, що сучасній людині внаслідок зниження енергозатрат потрібно в 2-3 рази менше кількості їжі, ніж в більш ранній еволюційний період. На сьогодні розробка і впровадження біологічно активних добавок до їжі та створення харчових композицій з їх використанням продуктів функціонального призначення відносять до одного з найбільш динамічно прогресуючих напрямів сучасної дієтології. Сьогодні люди все більше уваги приділяють своєму харчуванню, але на суспільному рівні це питання ще не досить розвинене і потребує вивчення та вдосконалення з врахуванням останніх інноваційних розробок.

Виклад основного матеріалу. Важлива роль у забезпеченні високого рівня здоров'я, збільшення тривалості життя, збереженні працездатності людини належить харчуванню. Воно має бути раціональним, тобто розумним з урахуванням особливостей кожної людини, яке забезпечує постійний стан внутрішнього середовища організму, підтримує його життєві прояви (ріст, розвиток, діяльність різних органів і систем), сприяє зміцненню здоров'я, підвищенню опору організму людини інфекціям. Універсальних раціональних режимів харчування не існує. Для кожної людини воно специфічне, при цьому враховуються індивідуальні особливості обміну речовин, стать, вік, характер праці[1].

Постійне і тривале порушення харчування може стати причиною різноманітних змін, в основі яких – зміни метаболізму клітин, пов'язаних або з ушкодженням генетичного апарату, або з недостатністю незамінних компонентів їжі, або з їх надлишковістю. Основними причинами зростання найбільш розповсюджених хронічних інфекційних захворювань у багатьох країнах світу є постійний дефіцит есенційних, тобто незамінних мікро- і макроенутрієнтів у раціонах харчування людей. Більшість вчених хронічні інфекційні захворювання відносять до категорії аліментарно-залежних захворювань, а чинниками їхнього розвитку вважають постійний вплив на організм навколишнього середовища, нераціональну хімізацію сільського господарства, впровадження сучасних методик переробки харчової сировини, орієнтованої на рафінування, пастеризацію, консервацію, що супроводжуються втратою цінних харчових речовин [2].

Раціональне харчування базується на таких законах:

1. Баланс енергії. Уся необхідна для організму людини енергія надходить з їжі. Найголовніше потрібно навчитися тримати рівновагу між тією енергією, яку ми отримуємо з їжею, і тією, що витрачаємо.

2. Забезпечення організму необхідними речовинами, мінералами, вітамінами та ін. для нормальної життєдіяльності. Приблизна добова потреба дорослої людини, яка займається легкою фізичною працею коливається від 27000 до 3500 ккал, білків 80-90г, жирів 90-110г, вуглеводів 360-400г.

3. Режим прийому їжі, тобто прийом їжі приблизно в один і той же час. Крім того, прийоми їжі необхідно дробити на кілька разів впродовж дня.

Основний енергетичний матеріал дають організму вуглеводи і жири. Білки використовуються головним чином як пластичні матеріали (будівельні), але їх надлишок також йде на отримання енергії. При чому енергетичний матеріал різного походження використовується організмом тільки за потребами. Якщо добова калорійність їжі перевищує енергозатрати організму, то надлишки жирів та вуглеводів відкладається в депо. Поступово це приводить до збільшення маси тіла. При короткочасній нестачі енергетичного матеріалу, пов'язаному з обмеженням харчового раціону витрачаються запасні речовини організму (глікоген, жири). В умовах тривалої нестачі їжі (голодування) на покриття енергозатрат йдуть не тільки жири й вуглеводи, але й білки організму. Тому для енергетичної рівноваги потрібна оптимальна кількість харчових речовин. Будь-яке відхилення від цієї рівноваги призводить до змін в організмі. Енергозатрати у чоловіків вищі, ніж у жінок. Якщо жінка їсть на рівні з чоловіком, вона обов'язково почне набирати вагу. Отже, одним із основних принципів раціонального харчування – це принцип дотримання помірності у їжі. Це основа збереження здоров'я і краси.

Розглянемо детальніше, що і як потрібно їсти. Перевагу слід надавати свіжо приготовленій їжі. Необхідно організувати свій спосіб життя і роботи так, щоб був час для щоденного приготування їжі. На жаль, у більшості господарок є звичка готувати їжу на декілька днів вперед. Таку їжу треба декілька разів нагрівати, смажити, внаслідок чого руйнується цінні харчові речовини. У закладах ресторанного господарства часто працюють на напівфабрикатах та заморожених продуктах, що в подальшому негативно відображається на користі приготовленої їжі. Навіть якісні свіжі продукти можуть бути приготовлені так, що втрачають свою біологічну цінність взагалі.

Слід обмежувати, по можливості, час теплової обробки продуктів. Наприклад, важко говорити про корисні властивості такого продукту харчування як згущене молоко. При тривалій обробці теплом в згущеному

молоці утворюються шкідливі для організму речовини. Для цього прикладу підходить і ультрапастеризоване молоко. На смак, можливо не сильно відрізняється, але через рік зберігання в холодильнику в ньому корисних речовин набагато менше, ніж в щойно кип'яченому.

Свіжо приготовленими найкраще їсти м'ясо, рибу, птицю. Їх слід вживати з зеленими овочами і травами (петрушкою, селерою, кропом, салатом, солодким перцем, зеленою цибулею, капустою), які значно полегшують перетравлення м'ясних продуктів, сприяють швидкій появі втамування голоду, знижують вміст холестерину в крові. Крім того, зелені овочі – прекрасне джерело вітамінів і мінеральних речовин. Не слід захоплюватися м'ясними, рибними та курячими бульйонами.

Жири – це важливе джерело енергії і будівельний матеріал. Це також основа кулінарної обробки продуктів. Однак слід пам'ятати, що не слід повторно їх нагрівати. Для кулінарної обробки продуктів краще вживати рослинну олію.

Овочі краще їсти сирими або запікати в духовці. Якщо овочі потрібно варити, то робити це краще на пару, не чистячи їх (у шкірці), щоб максимально зберегти вітаміни і мінеральні речовини. Овочеві страви слід готувати безпосередньо перед вживанням. Овочеві соки також слід пити одразу після приготування. Не бажано обробляти фрукти теплом, виключення може бути для людей, що страждають хворобами органів травлення.

Консервовані фрукти великої користі організмові не приносять. Краще їх заготовляти сушеними. Ягоди найкраще вживати свіжим особливо, коли їх небагато. Важливе значення має правильне поєднання страв, що може призвести до виникнення здуття живота, появи важкості, болю в животі, проносу та інших порушень травлення. Дині, кавуни, фрукти і ягоди слід їсти окремо, через годину-дві після основної їжі, або до їжі. Це сприяє більш ефективному їх перетравленню і кращому всмоктуванню цінних харчових речовин.

Необхідно, по можливості, обмежувати ті продукти харчування, які не містять корисних харчових компонентів. Це такі як: цукор і все, що готується

на його основі, соління і копченості всіх видів, страви смажені, жирну свинину, вироби здобного тіста, консерви і консервовані продукти. Кожен з нас з роками звикає до певної їжі та до її смаку.

Тож сформуємо основні правила прийому їжі:

- довготривалі проміжки часу між прийомами їжі призводять до захворювань травної системи. Вечеряти бажано за 2 години до сну;

- їжа не повинна бути дуже гарячою та дуже холодною. Не слід також зловживати гострою їжею;

- як розпочнеться день, так і організм буде працювати протягом всього дня, тому пропустити сніданок або перекусити вранці незбалансованої їжею – неприпустимо;

- після їжі необхідно сполоснути ротову порожнину водою та очистити від залишків їжі,

- страви з приємним запахом та виглядом сприяють кращому травленню. Спочатку слід вживати страви, які сприяють соковиділенню: салат, суп, а солодощі навпаки знижують апетит;

- не слід їсти перед та відразу після важких фізичних навантажень;

- вживати напої слід мінімум за півгодини до їжі і не раніше, як через годину після прийому їжі. Загальний обсяг вживання води становить 2-3 літра в день;

- після вживання їжі не слід одразу прийматися за роботу, але й лягати спати не можна. Краще прогулятися на свіжому повітрі;

- звести до мінімуму вживання смаженої їжі на користь тушкованої та запеченої;

- необхідно пам'ятати, що ми їмо, для життя, а не живемо, щоб їсти.

Переїдання – одна з головних проблем сучасної людини. З цією звичкою важко боротися, та знання законів раціонального харчування допоможе в цьому. Протягом століть люди виробили способи періодичного обмеження кількості їжі, особливо тваринного походження. Для цього могли бути різні

причини: релігійні, медичні, соціальні, економічні. Так, обмеження їжі під час посту, що переноситься значно легше, ніж звичайне голодування. Під час посту організм має можливість очиститись від шлаків, відновити потенціал ферментних систем органів травлення.

Хоча харчування, безумовно, є фізіологічною потребою, але психологічна мотивація також впливає на харчову поведінку. Наприклад, потреба поїсти може бути викликана не лише бажанням «нагодувати себе», але й позитивними і негативними емоціями. Це можуть бути щастя, злість, гнів, радощі тощо. Психологічна залежність від їжі, коли їжа використовується для корекції настрою, дуже характерна для наших людей. Для чоловіків більш властиво «залити» горе або нудьгу спиртним, а для жінок найбільш прийнятний спосіб «втішитися» - це з'їсти солоденьке тістечко чи шоколадку. І, враховуючи українські особливості менталітету, людина не може зупинитися, навіть коли з'їсть повноцінну порцію.

Неправдивим є той факт, що від шоколаду повнішають. Навпаки, якщо протягом дня скуштувати 3-4 шматочка якісного чорного шоколаду з вмістом какао-продуктів не менше 60%, то це буде корисно. Інша справа, коли в стані емоційного піднесення, ейфорії з'їдають цілий торт і лягають відпочивати – зрозуміло, що талія від цього стане ширшою. Переїдання – це проблема, від якої страждає третина населення планети. Щоб з нею впоратися потрібно враховувати як фізіологічні чинники, так і психологічні [3].

Більшість людей вважає, що корисна їжа не смачна, але її можна приготувати смачно і з користю. Все залежить від того, які продукти використовуємо, та способу їх приготування. Наприклад, важливим є, чим ми заправляємо салати, маринуємо м'ясо, намащуємо бутерброди. Як правило, це майонез або соуси на його основі, оскільки він смачний, завжди під руками і ми звикли до нього. Але зараз до складу майонезу входять різні добавки, домішки і фактично майонез – це емульсія. Раніше використовували жовтки, потім соєвий лецитин, а тепер уже всякі хімічні стабілізатори і загусники, барвники, що прикриваються буквою Е. Тепер термін придатності збільшений до 180 днів,

адже треба встигнути продати сотні тонн виготовленого майонезу! Для цілей збереження майонезу і збільшення терміну його придатності використовуються консерванти. Часто це сорбіт калію (E 202) і бензоат натрію (E 211). Варто зазначити, що чим більше термін зберігання – тим більше в майонезі консервантів. За своїм складом майонез дуже жирний і висококалорійний продукт, а роблять його з дешевих рослинних масел, які на 25% складаються з транс-жирів. Але в повсякденному житті зовсім відмовитись від майонезу не можливо, натомість замінити на корисний і смачний соус досить просто. У таблиці розглянуто рівноцінні варіанти детальніше.

Таблиця 1

Альтернатива майонезу

№	Назва	Інгредієнти	Призначення
1	Йогуртовий соус	Кефір, кріп чи кінза, спеції	Для салатів
2	Сметанний	Сметана, часник, зелень	До страв з картоплі, салатів
3	Соус із оливкової олії	Оливкова олія, гірчиця в зернах, мед, яблучний оцет, соєвий соус	Для весняних салатів з огірків та помідор
4	Сметанно-соєвий соус	Сметана, соєвий соус, цукор, гірчиця, часник, бальзамічний оцет	За смаком дуже схожий на майонез та підійде до більшості салатів
5	Тартар	Жовтки сирих яєць, жовтки варених яєць, оцет, огірок, рослинне масло, сметана, гірчиця, цукор, сіль, лимонний сік	Для салатів, риби, для запечених основних страв
6	Каррі	Йогурт, сметана, порошок каррі, соєвий соус	Підходить для креветок, яєць, рису, овочів, риби, м'яса
7	Карбонара	Шинка, вершки, яєчні жовтки, сир «Пармезан», оливкова олія, часник, сіль	Ідеально для спагеті, грибів, як соус за смаком до інших страв
8	На основі муки	Борошно, олія, лимонний сік, гірчиця, вода, цукор, сіль, спеції та запашні трави – за смаком	Для тушкованих страв, для запікання
9	Вершковий	Сметана або вершки, жовток варений, оливкова олія, сіль, перець	Підійде для салатів з сиром, яйцем, шинкою
10	Королівський	Жовтки варені, перець білий, гірчиця, сухе біле вино	Підійде як заправка до салату, овочів на грилі або риби

Отже, виявляється шкідливий майонез можна замінити більш корисними продуктами та більш якісними і різноманітними смаками.

Ще одним продуктом харчування, без якого важко уявити раціон харчування – це хліб та хлібобулочні вироби загалом. В сучасному ритмі життя часто бутерброди та перекуси у фаст-фудах, пекарнях стають вимушеною необхідністю. Але технологія випічки хліба сьогодні зазнала суттєвих змін. Наші прадіди мололи зерно цілком – така мука називається цільнозерною; а при виробництві борошна вищого сорту знищується найцінніше – зародкова оболонка зерна, в якій зосереджені вітаміни, клітковина, мінерали та інші біологічно активні речовини. Як альтернативу краще використовувати висівкову муку. Висівки багаті вітамінами – бета-каротином, А, Е,Б, а також мінералами – це залізо, натрій, магній, мідь, марганець, цинк, йод, кобальт[5]. В залежності від первинної сировини калорійність, вміст вітамінів і мінеральних речовин різні. В рисових висівках міститься велика кількість фосфору, заліза, тіаміну. Пшеничний продукт багатий калієм, магнієм, хромом, цинком. Вівсяні висівки вважаються лідерами за змістом клітковини. Саме вони є обов'язковим компонентом всесвітньо відомої дієти доктора Дюка [4].

Найважливішим у складі висівок є наявність клітковини. Саме нерозчинні волокна проходять по травному тракту таким собі транзитом, всмоктують воду, шлаки та інші речовини з кишечника, тим самим очищають його, посилюють перистальтику, висівки накопичують у собі рідину і розбухають, створюючи відчуття насичення, що дозволяє скоротити кількість споживаної їжі, а це є суттєвим в боротьбі з зайвою вагою. Завдяки таким властивостям висівки посідають значуще місце у раціональному харчуванні.

Що стосується кулінарного використання пшеничних висівок, у закладах ресторанного господарства, то страв з ними не так багато, як хотілося б. Їх додають в тісто, коктейлі, каші, другі страви, супи, салати, м'ясні і рибні фарші, використовують як панірування і т.д. Сьогодні суспільство ще вірить в стереотип, що висівки це корм для худоби, вони не смачні і не потрібні. Але правильно проведена маркетингова компанія, вміння та майстерність наших пекарів та цінова доступність таких продуктів можуть легко розвіяти цей міф. Українські пекарі поступово намагаються змінити уявлення споживачів про те,

що хліб буває білим і чорним, а ще з тмином. Нині асортимент цього злакового продукту постійно розширюється: з чорносливом, курагою, насінням льону, соняшниковим та гарбузовим насінням, бездріжджовий, на хмелевій заквасці, французький багет, італійська чіабата тощо. З'являються виробники за зразком закордонних приватних пекарень, які забезпечували цим зерновим продуктом мешканців довколишніх вулиць і, які продовжують традицію випікання хліба «на очах відвідувачів». Звісно, такий свіжовипечений хліб не пакують у поліетиленову плівку, і зовсім іншими є терміни його зберігання. «У всій Європі, особливо в Іспанії, немає величезних хлібних заводів-гігантів. Там мало не на кожній вулиці є маленька пекарня, яка випускає значно якіснішу продукцію, ніж величезне підприємство. Її вироби легше проконтролювати, бо менші партії. Маленька приватна пекарня дає значно позитивніший ефект для споживача. Вона мобільніша щодо зміни обладнання, запровадження нових рецептів. Майбутнє – саме за такими пекарнями-кафе, як-от у Парижі, куди можна спуститися з верхнього поверху будинку на нижній, випити зранку кави, з'їсти запашний свіжий круасан чи багет, чіабату або булочку, - розповів маркетолог торгової марки «Просто добрий хліб» Еміль Трофимюк для державного підприємства «Львівський науково-виробничий центр стандартизації, метрології та сертифікації» [10].

Висновки. Таким чином, харчовий раціон сучасної людини з точки зору самого організму досить бідний. На жаль, але з розвитком харчової індустрії і різноманітністю пропонованих для споживання продуктів харчування, наш організм став катастрофічно недоотримувати багатьох необхідних елементів для підтримки організму людини в здоровому стані. Перероблені продукти, присмачені консервантами, харчовими добавками і синтетичними вітамінами, тільки навантажують організм людини і створюють йому з часом великі проблеми[6]. Розуміючи викладений вище матеріал, ми повинні розумно підходити до вибору їжі, і думати насамперед про ту цінність, яку вона повинна нести нашому організму та здоров'ю. А ще потрібно, щоб ця їжа була смачна і мала апетитний вигляд, а тенденція здорового харчування була модною. Це і є основа правильного здорового харчування.

Список використаних джерел:

1. Фридман Стив «Ешь правильно, беги быстро. Правила жизни сверхмарафонца». - Видавництво Манн, Иванов і Фербер, 2014. –Режим доступу: <http://www.rulit.me/books/esh-pravilno-begi-bystro-pravila-zhizni-sverhmarafonca-read-359024-2.html>
2. Карпенко П.О. Основи раціонального і лікувального харчування: навч. посіб. / П.О. Карпенко, С.М. Пересічна, І.М. Грищенко, Н.О. Мельничук: за заг. ред. П.О. Карпенка. – К.: Київ. нац. торг. - екон. ун-т, 2011. – 504 с.
3. Джилліан Райлі «Їж менше. Припини переїдати». – Режим доступу:<http://vidpoviday.com/yak-perestati-pereidati-izh-menshe-pripini-pereidati-dzhillian-rajli>
4. Зубар Н.М. Логістика у ресторанному господарстві: навч. посіб. / Н.М. Зубар, М.Ю. Григорак; Київ. нац. торг-екон. ун-т. – К., 2008. – 206 с.
5. <http://inmoment.com.ua/index.htm>
6. Колін Кемпбелл Китайське дослідження. Результати наймасштабнішого дослідження зв'язку харчування і здоров'я. / Колін Кемпбелл за участю Томаса Кемпбелла. - Видавництво: Манн, Иванов і Фербер. – 2013. - 528 с.
7. Кулінарний практикум. – Режим доступу: foody.net.ua
8. Ткаченко Е.И. Холистическая теория питания // Клиническое питание. – 2004. - №1. - С.2 - 4.
9. Ткаченко Е.И., Успенский Ю.П. Питание, микробиоценоз и интеллект человека . - СПб.: СпецЛит, 2006. - 590 с
10. Офіційний сайт ДП Львівський науково-виробничий центр стандартизації, метрології та сертифікації /Режим доступу: <http://www.semesta.lviv.ua/>

ВЛАСТИВОСТІ СИСТЕМИ МАРКЕТИНГУ СПІВПРАЦІ

ТУРИСТИЧНИХ ПІДПРИЄМСТВ

Розглянуто систему маркетингу співпраці (СМС) як ідеологічне, методологічне та технологічне підґрунтя існування туристичних центрів (ТЦ), обґрунтовано, що за умови наукового формування вона має забезпечити взаємовигідну співпрацю не лише між туристичними операторами (ТО) та туристичними агентами (ТА), а й між усіма підприємствами, організаціями і фізичними особами, що зацікавлені у розробленні та просуванні конкурентоспроможного місцевого туристичного продукту (ТПР).

Ключові слова: *система маркетингу співпраці, елементи системи, етапи підготовки, алгоритми впровадження, очікувані результати.*

Постановка проблеми. Досягнення головної цілі мікрорекетування в туризмі – забезпечення високих темпів розвитку ТП у стратегічній перспективі та зростання його конкурентних позицій на туристичному ринку – перебуває у тісному взаємозв'язку з станом реалізації головних цілей макро- та мезорекетування туризму, якими є розроблення конкурентоспроможного національного та регіонального туристичного продукту конкретного регіону на базі збалансованого та інтенсивного розвитку туризму у ньому, а також його популяризація серед внутрішніх і зовнішніх споживачів.

Звідси випливає, що розроблення системи маркетингу співпраці туристичних підприємств будь-якого туристичного регіону чи центру повинно відповідати наступній цілі - співпраця усіх суб'єктів ТЦ (туристичних підприємств з іншими суб'єктами підприємництва, а також некомерційними організаціями та установами) має бути взаємною і вести до покращення результативності їх діяльності за рахунок зростання привабливості, унікальності, естетичних характеристик комплексного ТПР у межах ТЦ.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Висвітленню проблеми побудови системи маркетингу партнерських відносин між підприємствами значну увагу приділено в дослідженнях та публікаціях Антонюк Л.Л. [1, 210], Ареф'євої О.В [2, 70], Бая С.І.[3, 150], Безверхнюка Т.М. [4], Шульгіної Л.М . [7, 170], тощо. Обґрунтовуючи вибір системи партнерських відносин вчені виходили з того, що вона (система) повинна враховувати комплексність продукту та розглядати його з позицій усіх учасників. Інакше кажучи, усі учасники системи мають певний вплив на цінність продукту і несуть колективну відповідальність за його якість.

Невирішеною частиною поставленої проблеми залишається розгляд системи маркетингу співпраці як ідеологічного, методологічного та технологічного підґрунтя існування туристичних центрів.

Метою статті є формування системи маркетингу співпраці туристичних підприємств на регіональному рівні. Для досягнення поставленої мети слід виконати наступні завдання.

Формулювання цілей статті (постановка завдання). По-перше, розширити типовий перелік аспектів системного підходу , з огляду на зростання ролі його нових аспектів у сучасних умовах. По-друге, усі аспекти СП розглядати саме у контексті системи маркетингу співпраці суб'єктів підприємництва у туризмі. По-третє, зміст методики впровадження СМС узгодити із стратегічною метою її формування, досягнення якої забезпечить підвищення цінності ТПР для усіх учасників його виробництва / споживання. По-четверте, детально (відповідно до мети дослідження) розробити елементи СМС і алгоритм її упровадження на рівні співпраці між ТП та іншими учасниками ТЦ у межах регіону.

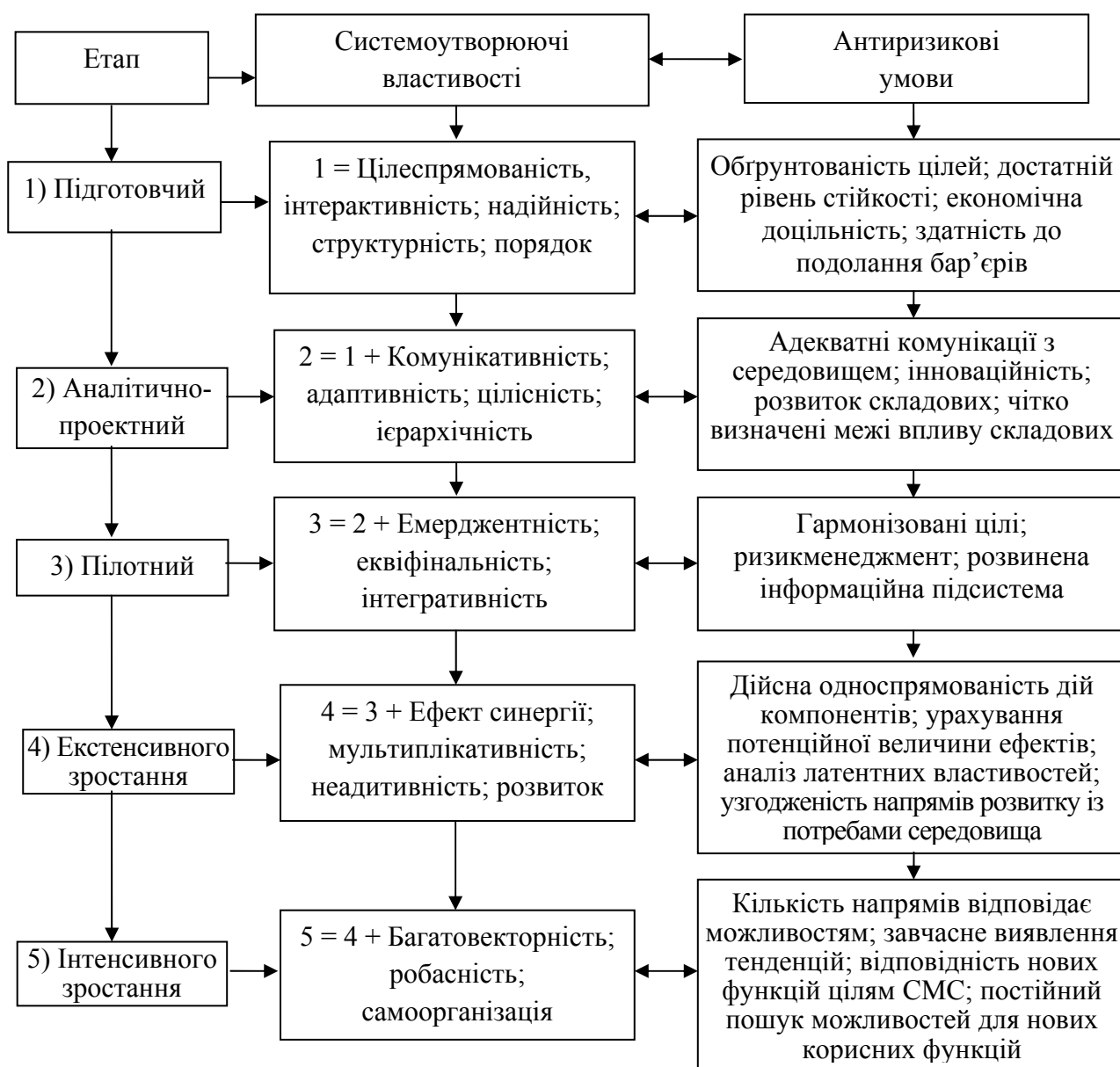
Виклад основного матеріалу дослідження. Таким чином, ми розглядаємо СМС як ідеологічне, методологічне та технологічне підґрунтя самого існування ТЦ, яке (за умови наукового – або відповідального – формування) має забезпечити взаємовигідну співпрацю не лише між ТО (туристичними операторами) та ТА (туристичними агентами), а й між усіма підприємствами, організаціями і фізичними особами, що зацікавлені у розробленні та просуванні конкурентоспроможного місцевого ТПР.

Повний перелік представлених на (рис.1) системоутворюючих властивостей має характеризувати СМС вже на початку 5-го етапу, однак, для досягнення такої мультиатрибутивності, ініціаторам необхідно забезпечити послідовне набуття системою комплексу важливих характеристик на кожному етапі її творення. Водночас слід мати на увазі, що сформованою СМС можна вважати лише з 4-го етапу, оскільки на перших трьох система ще не буде цілісною, а зазначені характеристики у цей період будуть притаманні її окремим системоутворюючим елементам. До таких ми відносимо передусім ТО та ТА Вінниччини, які можуть виступити у ролі ініціаторів розроблення нових ТПР у межах місцевих ТЦ.

Враховуючи біполярну сутність властивостей СМС, на кожному етапі її формування якірні ТП (від моменту виникнення ідеї), а також усі учасники майбутнього ТЦ (починаючи з другого етапу) мають забезпечити комплекс умов, що зменшуватимуть імовірність виникнення відповідних ризиків або навіть перешкоджатимуть їх настанню. З метою досягнення зазначеного ефекту, розробили алгоритм формування СМС ТП Вінниччини. З огляду на значну кількість і багатоплановість кроків, загальний алгоритм розділили на дві фази: «Виведення на ринок» і «Зростання».

Перша фаза – «Виведення на ринок» – включає початкові три етапи (див. рис.1), мета яких – виконання усіх підготовчих робіт для забезпечення успішного функціонування майбутнього ТЦ, включаючи аналіз і проектування, а також пілотне апробування усього комплексу розробок (а саме: ТЦ, СМС і ТПР) в умовах ринку.

Перший етап запропонованого алгоритму – «Підготовка до формування СМС» – має розпочатися з ініціювання так званим «якірним» підприємством (на нашу думку, це має бути саме ТП Вінниччини) прийняття рішення щодо необхідності розвитку внутрішнього та в'їзного туризму. Відправною точкою реалізації прийнятого рішення стане складання переліку можливих партнерів.

Рисунок 1. Порядок формування властивостей СМС туристичних підприємств у межах проєктованого ТЦ (розроблено автором на основі [5,6].

Згаданий перелік буде мати кілька розділів, складених згідно зі спеціалізацією претендентів, серед яких можуть бути зокрема такі: суб'єкти підприємництва туристичної галузі (ТП, готелі, ресторани, санаторії, та ін.); підприємства інших галузей економіки [торговельні (фірмові вузько-спеціалізовані магазини або, виробничі (з такими ключовими характеристиками: місцеве, специфічне, сувенірне, унікальне, широко відоме та ін. виробництво)]; рекламні агенції; виставкові центри; транспортні організації тощо]; фахівці бізнес-напрямів; заклади культури і дозвілля; культові заклади;

діячі культури; державні органи; заклади освіти / науки (школи, коледжі, університети, науково-дослідні інститути / відділи та ін.); діячі освіти / науки (історики, краєзнавці, етнографи, екскурсоводи та ін.); фахівці лікувально-реабілітаційних напрямів (інструктори, тренери, лікарі-спеціалісти, лікарі-реабілітологи та ін.); ЗМІ (журнали, газети, інтернет-видання); інші спеціалісти (інженерно-технічні, системні адміністратори та ін.).

Про завершення першого етапу алгоритму та готовність до здійснення наступних кроків будуть свідчити такі очікувані результати його втілення: визначений перший склад учасників ТЦ, укладені договори про співпрацю, сформовані робочі групи для виконання завдань програми співпраці.

Другий етап «Аналіз інформації та проектування СМС» розпочнеться зі збору інформації, необхідної для генерування ідей за визначеними напрямками. При цьому будуть застосовані найпопулярніші методи, серед яких: фокус-група, Дельфі, мозковий штурм і ін. Кожна робоча група повинна сформувавши банк даних, що дозволять їй проаналізувати отримані ідеї. Зокрема, для аналізу ідей щодо варіантів ТПР необхідні такі дані: 1) для характеристики ТПР (складність розроблення; стан готовності ресурсів, інфраструктури, інформаційного супроводу тощо); 2) для характеристики цільових сегментів, зацікавлених у наявності ТПР (обсяг цих сегментів, їх доступність, потужність, перспективи розвитку, сучасний та перспективний рівень попиту на ТПР і ін.); 3) для обґрунтування варіантів ціни на ТПР та очікуваної рентабельності від його продажу (кон'юнктура ринку, собівартість ТПР, витрати на маркетинговий супровід тощо); 4) для визначення наявності необхідних фахівців (характеристики персоналу ТП і ін.).

Позитивне рішення щодо характеристик протестованих і проранжованих ідей є переходом до розроблення уточненої та деталізованої програми, яка буде складатися з чотирьох розділів: 1) розроблення ТПР; 2) розвиток ТЦ; 3) спеціалізація ТП; 4) формування СМС. Усі розділи програми мають бути конкретизовані за послідовністю кроків, змістом і терміном їх реалізації, за необхідними умовами виконання, за відповідальними фахівцями (чи ініціативними робочими групами) та за мірою їх відповідальності.

Важливе значення у тестуванні має незалежна оцінка експертів галузі, для систематизації вражень яких доцільно запропонувати їм анкету, у якій виділити блоки запитань: щодо характеристик ТПР; щодо характеристик ТП; щодо характеристик СМС.

Після збору оцінок учасників рекламного (інформаційного) туру за щойно вказаними групами критеріїв відбувається їх систематизація, опрацювання, розгляд та аналіз можливих пропозицій щодо доопрацювання за кожним напрямом. До зазначених процесів також варто залучити незалежних експертів, а підсумкову зустріч організувати у формі круглого столу, форуму тощо. Після урахування критичних зауважень приймають рішення щодо готовності ТПР до виведення на ринок.

Отже, про завершення та успішну реалізацію третього етапу (тобто практичної перевірки розроблених проектів у реальних умовах) будуть свідчити такі результати: удосконалено характеристики ТПР з урахуванням вимог експертів, а потім і споживачів; уточнено зміст Програми розвитку ТЦ і СМС, а також напрями та темпи зміни спеціалізації ТП. Інакше кажучи, згідно з концепцією трьох рівнів продукту – комплексний ТПР перейшов від стадій «Ідея продукту» та «Продукт за задумом» до стадії «Продукт у реальному виконанні». Водночас згідно з іншою концепцією – життєвого циклу продукту – настав етап «Виведення на ринок», тривалість і динаміка якого (як і всього ЖЦП) значною мірою залежить від якості комунікаційної підтримки.

З огляду на сказане, від початку четвертого етапу «Екстенсивне зростання СМС ТП» необхідно зосередитися на реалізації трьох паралельних взаємоузгоджених процесів: 1) створенні ТЦ; 2) реалізації комплексної просвітницької програми та 3) популяризації і продажу внутрішнього та в'їзного ТПР. Про отримання бажаних результатів буде свідчити досягнення проектних значень за показниками: обсяги реалізації внутрішнього та в'їзного ТПР, збільшення названих туристичних потоків, зростання рівня лояльності споживачів до місцевих ТПР, зміна співвідношення між виїзним туризмом та

в'їзним і внутрішнім на користь двох останніх. Водночас про те, що усі розділи Програми виконуються і кожен напрям проекту (функціонування ТЦ, якість ТПР і СМС, розвиток ТП і ТЦ) є успішним буде свідчити покращення статистичних показників розвитку Вінниччини.

У підсумку, результати реалізації четвертого етапу мають бути такими: диференційовано ТПР у межах сформованого ТЦ; необхідну диференціацію ТПР забезпечило зростання кількості елементів ТЦ; ТЦ набув передбачених Програмою контурів; визначено спеціалізацію ТП; скориговано зміст Програми у частині подальшого розвитку ТЦ і СМС, а також перспективної спеціалізації ТП; створено умови для інтенсивного розвитку ТЦ, а отже і зростання внутрішнього та в'їзного ТПР.

На п'ятому етапі система перейде до фази інтенсивного зростання, викликаного ускладненням взаємозв'язків між елементами і системою, а також елементів між собою.

Модифікована спеціалізація ТП стане приводом до підвищення рівня лояльності споживачів до ТПР, а отже і зростання цінності ТПР для усіх учасників, підвищення рівня знання про ТЦ на туристичному ринку. Все це – необхідні умови для очікуваного рівня рентабельності ТП, яка дозволить спрямовувати кошти для подальшого удосконалення іміджу. Останній однак буде потребувати все ширшого розгортання просвітницької програми та участі у її реалізації засобів масової інформації, освітніх закладів, бізнесових структур, державних установ і громадських рухів.

Таким чином, процеси п'ятого етапу (який, до речі, не має завершення у запропонованому алгоритмі) забезпечать СМС формування необхідного комплексу властивостей, оскільки до набутих на попередніх чотирьох етапах додадуться такі: багатовекторність; робасність; самоорганізація.

Висновки. На основі розгляду СМС як ідеологічного, методологічного та технологічного підґрунтя існування ТЦ, обґрунтовано, що за умови наукового формування вона має забезпечити взаємовигідну співпрацю не лише між ТО та

ТА, а й між усіма підприємствами, організаціями і фізичними особами, що зацікавлені у розробленні та просуванні конкурентоспроможного місцевого ТПР. У цій системі ТЦ розглянуто як джерело майбутнього зростання за рахунок створення сприятливих умов для розвитку внутрішнього ТПР; як межі і ресурсно-інфраструктурна основа для формування СМС; як платформа для посилення конкурентних позицій на ринку ТПР; як система, що забезпечує обраний вектор диференціації асортименту ТПР, а отже і позицію самого ТП, що їх пропонує.

Перспективи подальших досліджень. Розроблені алгоритми представляють структурно-логічну послідовність формування СМС туристичних підприємств у межах кожного ТЦ Вінниччини. Однак, досягнення очікуваних результатів потребуватиме застосування туристичними підприємствами та усіма учасниками СМС відповідного методичного інструментарію, який планується розробити.

Список використаних джерел:

1. Антонюк Л.Л. Інновації: теорія, механізм розробки та комерціалізація: монографія / Л.Л. Антонюк, А.М. Поручник, В.С. Савчук. – К.: КНЕУ, 2003. – 394 с.
2. Ареф'єва О.В. Бізнес-процеси підприємств сфери послуг: фактори, формування, конкурентноспроможність: [монографія] / О.В. Ареф'єва, Т.В. Луцька; Європейський ун-т. – К.: Вид. Європейського ун-ту, 2009. – 96с.
3. Бай С.І. Розвиток організації: політика, потенціал, ефективність: [монографія] / С.І. Бай; Київський національний торговельно-економічний ун-т. – К., Київ. нац. торг.-ек. ун-т, 2009. – 280с.
4. Безверхнюк Т.М. Еволюція основних ідей та напрями розвитку ресурсного підходу в теорії регіонального управління / Т.М. Безверхнюк // Держава та регіони. – Запоріжжя – № 3. – 2010. – С. 119-127.

5. Бистров А. Г. Особливості та зміст організаційно-управлінських інновацій [Електронний ресурс] / А. Г. Бистров // Управління проектами та розвиток виробництва . - 2011. - № 2. - С. 53-57.]).

6. Момчева А. М. Управлінські інновації: сутність, види, особливості впровадження / А. М. Момчева // Вісник Дніпропетровського університету, Серія "Економіка". – 2013. – № 7/4. – С. 98–105.

7. Шульгіна Л.М., Ткешелашвілі М.Л. Маркетингове управління туристичними підприємствами: монографія / Л.М. Шульгіна, М.Л. Ткешелашвілі; Нац. техн. ун-т України «КПІ», Київ. нац. торг.-екон. ун-т, Європейський ун-т. – Київ-Тернопіль: Астон, 2011. – 296 с.

УДК 351.84:364.446(045)

Т.М. Байлема, к.і.н.

Вінницький торговельно-економічний інститут КНТЕУ

ПРОБЛЕМИ ДЕРЖАВНОЇ ПІДТРИМКИ ОБДАРОВАНОЇ

МОЛОДІ УКРАЇНИ

У статті відзначено пріоритетність державної політики щодо розвитку творчого потенціалу молоді. Розкрито особливості реалізації підтримки обдарованої молоді державними органами України. Розглянуто загальні шляхи заохочення творчої молоді та проблеми їх реалізації.

Ключові слова: обдарована молодь, державна підтримка, державна програма, державна молодіжна політика.

Кожна цивілізована держава дбає про своє майбутнє, підвалини якого започатковують молоді громадяни. Прямий зв'язок виховання з процесом державотворення та національного відродження України надає йому особливої актуальності. Для того, щоб людина навчилася мислити і діяти по-новому, необхідно вже з дитячих років зорієнтувати її на самооцінку, самостійність, саморозвиток й самореалізацію.

Одним із пріоритетних напрямів державної освітньої політики є турбота про обдаровану і талановиту молодь, її творчий, інтелектуальний, духовний і фізичний розвиток. Адже молодь – це той потенціал держави, який буде визначати шляхи розвитку мистецтва [1, с.10].

Талановита молодь – це стратегічний запас інтелектуальної сили, тому обдаровану особистість слід розглядати як майбутнє держави.

Актуальність вивчення проблем підтримки обдарованих молодих людей для сучасного суспільства відображає поворот держави до особистості та визнання особливої цінності для держави творчого потенціалу її громадян.

Темі обдарованої молоді приділено значну увагу з боку науковців, перш за

все це стосується досліджень, які розглядають питання державної молодіжної політики щодо створення умов для розвитку обдарованої молоді України крізь призму системи освіти, зокрема, методологічного визначення змісту, форм і методів роботи у даному напрямі. Крім того, проблема організації роботи з талановитою молоддю розглядається авторами у рамках досліджень державної молодіжної політики. Так, загальнотеоретичні підходи до питання обдарованої молоді, підтримки розвитку інтелектуального потенціалу знаходять своє відображення в дослідженнях І. Ластовченко, В. Моляко, С. Поздяєвої, В. Чупрова, В. Лісовського, М. Кольчугіної та ін. [2].

На сьогодні в Україні сформовано розуміння важливості проблеми підтримки талановитої та обдарованої молоді як національної, про що свідчить зацікавленість органів влади різних рівнів, широких кіл громадськості, вчених в діяльності творчих об'єднань, Малих академій наук на базі загальноосвітніх та позашкільних навчальних закладів. З метою створення механізму добору та залучення обдарованої молоді до впровадження у державі економічних та соціальних реформ.

В Україні державна підтримка обдарованої молоді активізувалася з прийняттям низки указів Президента та постанови Кабінету Міністрів України:

- «Про державну підтримку культури і мистецтва в Україні» від 20 жовтня 1998 р. № 1152/98 [3, с.14];
- «Про додаткові заходи щодо державної підтримки обдарованої молоді» від 24.04.2000 № 612 [4, с.44];
- «Про гранти Президента України для обдарованої молоді» від 2 серпня 2000 року № 945 [5, с.26];
- «Про Премію Кабінету Міністрів України за особливі досягнення молоді у розбудові України» від 13 червня 2000 р. N 951[6, с.149].

Зважаючи на пріоритети державної політики у сфері мистецтва, держава заохочує залучення широкого загалу суспільства до творчого процесу, духовного самовираження, намагається знайти шляхи підтримки таланту, артистичних здібностей професійних митців.

Одним із таких шляхів є гранти й премії, якими відзначають мистецьку молодь.

Наприклад, виплачуються щорічні гранти Президента України молодим діячам мистецтва для створення й реалізації творчих проектів у галузі образотворчого, музичного, драматичного мистецтва і кінематографії, а також молодим письменникам. Фінансування витрат, пов'язаних з виплатою грантів, здійснюється за рахунок Державного бюджету Міністерством культури України.

Також щороку до Дня молоді присуджується премія Кабінету Міністрів України за внесок молоді у розбудову держави. З 2005 року вона – єдина молодіжна премія, що присуджується урядом і має назву «Премія Кабінету Міністрів України за особливі досягнення молоді у розбудові України» [7].

Однак, існування багатьох проблем, пов'язаних насамперед з низьким рівнем громадянської свідомості, активності та правової культури молоді, формуванням та розвитком особистості на засадах духовності, загальнолюдських цінностей та культурної спадщини, толерантності зумовили необхідність підготовки і прийняття розпорядження Кабінету Міністрів України концепцію Державної цільової соціальної програми “Молодь України” на 2016-2020 роки.

Метою Програми є створення сприятливих умов для розвитку і самореалізації української молоді, формування її громадянської позиції та національно-патріотичної свідомості.

Виконання Програми передбачає збільшення у 2020 році до 50 відсотків порівняно з 2015 роком (13,8 відсотка) чисельності молоді, яка візьме участь у молодіжних програмах та заходах, спрямованих на розв'язання актуальних проблем молоді [8].

Затвердження Програми є логічним продовженням Загальнодержавної програми підтримки молоді на 2006-2010 роки та Загальнодержавної цільової соціальної програми «Молодь України» на 2009-2015 роки [9, с.50].

В регіонах Загальнодержавна програма з підтримки молоді реалізуються силами обласних та міських органів влади: проводяться різноманітні конкурси, змагання, фестивалі місцевого значення. Непоодинокими є випадки регіональної співпраці державних органів та комерційних структур у запровадженні місцевих конкурсів для молоді, іменних стипендій та грантів для обдарованої молоді.

Переважає більшість запроваджуваних в Україні конкурсів та грантів для обдарованої молоді стосується освітніх програм та фінансування індивідуальних чи групових проектів [10].

Оголошуються ціла низка всеукраїнських конкурсів у найрізноманітніших напрямках підтримки та заохочення обдарованої молоді:

1. Всеукраїнський конкурс «Малюю дім – малюю майбутнє»;
2. Всеукраїнський профорієнтаційний конкурс прозових творів для дітей та юнацтва;
3. Всеукраїнський соціальний проект «Дбаємо про майбутнє України!»;
4. Всеукраїнський музичний конкурс молодих композиторів імені Івана Карабиця;
5. Міжнародний конкурс кращих творів молодих українських літераторів «Гранослов»;
6. Всеукраїнський молодіжний мистецький пленер «Мальовнича Україна»;
7. Всеукраїнський конкурс обдарованої молоді та її наставників «Первоцвіт»;
8. Всеукраїнський конкурс на кращий інформаційний сайт навчального закладу «Веб-сайт – обличчя успіху»;
9. Національний конкурс курсових та дипломних проектів з архітектури;
10. Національний конкурс на кращу роботу (рисунок академічної постановки) та інші.

Водночас, є проблеми, які пов'язані із не адаптованістю національної системи освіти для роботи з обдарованою молоддю. Для того, щоб обдаровані молоді люди залишалися в Україні, потрібно правильно використовувати та

спрямовувати їхні здібності. Повертаючись з олімпіади чи міжнародного змагання, юний талант знову потрапляє в середовище низької ефективності, де не може на повну силу застосувати свої здібності й хист, спілкуватися та співпрацювати з рівними собі. Зазвичай виходом у такій ситуації стає пошук кращих варіантів, які підводять молоду людину до думки виїхати за кордон. Так Україна втрачає таланти, свій основний капітал – перспективну молодь.

Наприклад, за офіційними даними, щороку з-за кордону не повертається 10% українських громадян, які там навчаються. А отже, щороку Україна втрачає щонайменше 2 тисячі конкурентоспроможних талановитих людей. Очевидно, що ці втрати пов'язані з тим, що молодь не змогла реалізувати себе в Україні. Йдеться не лише про роботу, а й про навчання, адже значна частина «втрачених талантів» розчарувалась у вітчизняній освіті і шукає гідного застосування своєму хисту і своєму часу.

Звичайно, щоб утримати на Батьківщині молоді таланти, насамперед, необхідна увага з боку держави. Та проблема не лише в матеріальній вигоді. Для того, щоб обдарована молодь залишилася в Україні, потрібно зробити лише кілька кроків: 1) виявити її; 2) створити гідні умови для навчання/розвитку; 3) заохочувати до самовдосконалення; 4) допомогти застосувати свій дар з користю для себе і людей. А інакше країна ризикує перетворитися на інтелектуальну пустелю [11].

Актуальність проблеми захисту інтересів обдарованої молоді в Україні зумовлена суспільною практикою. В сучасному глобалізованому світі наростає жорстка кадрова конкуренція між державами й регіонами за обдарованих молодих митців. Безсистемність державної політики у цій сфері спричиняє втрату Україною свого майбутнього внаслідок виїзду обдарованої молоді за кордон. Існує фундаментальне протиріччя між фактичним рівнем підтримки обдарованої молоді в Україні і суспільною потребою в творчій особистості [7].

Варто відмітити і проблему поширення інформації як про всеукраїнські конференції, стажування, круглі столи, тренінги, гранти, конкурси, семінари, літні школи тощо, так і про регіональні. Шляхи віднаходження всього масиву

інформації про довгострокові та короткотермінові заходи, програми й інші можливості можна розділити на безпосереднє отримання в уповноважених органах, по-перше, та самостійний пошук у спеціалізованих джерелах, по-друге.

Серед джерел поширення інформації слід виділити:

- органи державної влади (на місцевому рівні – органи виконавчої влади), їхні структурні підрозділи, комунальні установи;
- органи місцевого самоврядування, їхні структурні підрозділи, комунальні підрозділи та заклади;
- об'єднання громадян, громадські організації, зокрема, молодіжні та дитячі, їхні ЗМІ [12].

Таким чином, головним і необхідним щодо підтримки професійного мистецтва є нарощування бюджетного фінансування закладам академічного мистецтва (зокрема – коштів на держзамовлення і придбання творів), при одночасному посиленні законодавчої підтримки меценатства, а також податкових пільг. Це зробить господарче становище митців та колективів стабільнішим, а саме мистецьке життя – різноманітнішим.

Отже, серед основних пріоритетних завдань української державної культурної політики на найближчі роки можна назвати, зокрема:

- піднесення матеріального рівня, належний соціальний захист тих, хто працює в галузі культури,
- поліпшення умов творчої праці та соціальної захищеності професійних митців (особливо молоді),
- налагодження постійного дієвого партнерства держави з недержавними некомерційними організаціями у сфері культури (передусім – творчими спілками), приділяючи окрему увагу підтримці творчої молоді
- налагодження схеми зв'язку з молодими талантами (поширення відомостей щодо майбутніх акцій, програм та заходів) [7].

Підбиваючи підсумки, можна стверджувати, що якісне й вчасне виконання основних завдань і заходів, окреслених діючими в Україні нормативно-правовими актами, забезпечить:

- оновлення змісту та створення особистісно-орієнтованої системи роботи з обдарованими дітьми та молоддю;
- створення міської науково-педагогічної інформаційної системи;
- запровадження сучасних педагогічних технологій навчання і виховання обдарованої молоді;
- підвищення рівня професійної компетенції педагогів, що працюють з обдарованою молоддю;
- збагачення освіти міста інноваційними технологіями навчання та розширення зв'язків з міжнародними освітянськими організаціями;
- забезпечення соціально-правових гарантій обдарованій молоді, створення системи її морального і матеріального заохочення діяльності.

Список використаних джерел:

1. Обдарована молодь України: оцінка сучасного стану та поширення перспективного досвіду роботи із обдарованою молоддю в регіонах України / Терепищій С.О., Антонова О.Є., Науменко Р.А. та ін.// Київ: ВМГО «Союз обдарованої молоді». - 2008. – 156 с.

2. Тарасенко Т.М. Державна політика щодо створення умов для розвитку обдарованої молоді в Україні [Електронний ресурс] // Електронне наукове фахове видання «Державне управління». – 2010. – №1. – Режим доступу: www.nbuv.gov.ua/e-journals/Dutp/2009-1/doc_pdf/Tarasenko_TM.pdf.

3. Про державну підтримку культури і мистецтва в Україні: Указ Президента України від 20 жовтня 1998 р. № 1152/98/ Офіційний вісник України. – 1998. – № 42. – С.14.

4. Про додаткові заходи щодо державної підтримки обдарованої молоді: Указ Президента України від 24.04.2000 № 612/ Офіційний вісник України. – 2000.– № 17. – С. 44.

5. Про гранти Президента України для обдарованої молоді: Указ Президента України від 2 серпня 2000 року № 945/ Офіційний вісник України. – 2000. – № 31. – С. 26.

6. Про Премію Кабінету Міністрів України за особливі досягнення молоді у розбудові України: Постанова Кабінету Міністрів України від 13 червня 2000 р. N 951/ Офіційний вісник України. – 2000. – № 24. – С. 149.

7. Лелик М.Б. Державна підтримка і можливості самореалізації творчої молоді в Україні (оглядова довідка за матеріалами преси) [Електронний ресурс]/ М.Б. Лелик// Міністерство культури та туризму. – 2008. – Режим доступу: <http://mincult.kmu.gov.ua/mincult/uk/publish/article/103249;jsessionid=4E2ACD2A743781B5B88F07105F57B793>.

8. Концепція Державної цільової соціальної програми “Молодь України” на 2016-2020 роки [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/1018-2015-p>.

9. Державна цільова соціальна програма «Молодь України» на 2009-2015 роки: Постанова кабінету Міністрів України від 28 січня 2009 року № 41/ Офіційний вісник України. – 2009. – № 7. – С. 50.

10. Обдарована молодь в Україні: шанси та перспективи [Електронний ресурс]/ Портал Центр Медіареформ. – 2004. – Режим доступу: <http://www.mediareform.com.ua/article.php?articleID=228>

11. Терепиций С. Чи потрібні Україні талановиті люди? [Електронний ресурс] / Сергій Терепиций// Дзеркало тижня. Україна. – 2012. – №40. – Режим доступу: http://dt.ua/SOCIETY/chi_potribni_ukrayini_talanoviti_lyudi_-111855.html.

12. Можливості для молоді [Електронний ресурс] / А. Коновалов, М., Шишкова, Д. Таран // Видання Харківського міського центру дозвілля молоді. – 2007. – с. 78. – Режим доступу: http://ciacy.org.ua/uploads/opportunities_for_youth.pdf.

**ВПЛИВ МОРАЛЬНОГО ТА ПРАВОВОГО ВИХОВАННЯ
ОСОБИСТОСТІ ПРИ СТАНОВЛЕННІ ГРОМАДЯНСЬКОГО
СУСПІЛЬСТВА**

В статті проаналізовано основні теоретичні підходи до розуміння поняття і змісту морального та правового виховання в Українській державі. Виявлено та проаналізовано що правова норма живе завдяки її моральному змісту і забезпечує моральний клімат у суспільстві, а саме його основоположні моральні цінності.

***Ключові слова:** Мораль, право, правосвідомість, моральне виховання, правова культура, правова культура суспільства, правової культури особистості, правове виховання, правова освіта.*

Постановка проблеми. Сучасні реалії вимагають розвиток демократії висуває нові вимоги до політичного і правового виховання молоді. Громадянське суспільство само виступає потужним генератором виховних практик, що формують свідомого громадянина-патріота. Однак це можливо лише за умов наявності в суспільстві високого рівня культури свободи.

До останнього часу в теорії і практиці морального і правового виховання, в юридичних і педагогічних дослідженнях мало звертали уваги на взаємодію морального і правового виховання, а в низці публікацій правове виховання навіть відривалися від морального. Правове виховання є важливою складовою частиною ідейно-політичного та морального виховання громадян. Звернення до людини як до суб'єкта правового життя суспільства означає прагнення пізнати всю його багатогранність як правових так і протиправних зв'язків та обставин, що впливають на правовідносини.

Метою даної статті є розкриття особливостей морального і правового виховання особистості, формування в неї правової культури громадянина України, що насамперед передбачає свідоме ставлення до своїх прав і обов'язків перед суспільством і державою.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Педагогічні і психологічні основи морально-правового виховання розкрито в працях вітчизняних вчених М. Козюбра, А. Колодій, В. Копейчиков, В. Котюк, С. Лисенков, М. Матузов; О. Мурашин, А. Олійник, І.В. Осика, О. Петришин, В. Погорілко, П. Рабінович, В. Селіванов, В. Сіренко й ін. Провідною ідеєю досліджень вчених є знайомство з фундаментальними культурними цінностями, повага до людської особистості, її достоїнства, прав і свободи.

У наукових працях цих учених чільне місце посідають питання, пов'язані з формуванням правосвідомості та правової культури особистості, її морально-правової відповідальності. Проблеми правового виховання молоді залишаються ще недостатньо дослідженими, передусім існує потреба розвитку процесів інтеграції виховних впливів усіх форм організації навчання, позаурочних заходів, діяльності громадських організацій, правоохоронних органів, інших державних структур, сім'ї тощо.[3, с.74]

У складному процесі формування всебічно розвиненої особистості чільне місце належить моральному вихованню. Моральне виховання — виховна діяльність школи і сім'ї, що має на меті формування стійких моральних якостей, потреб, почуттів, навичок і звичок поведінки на основі засвоєння ідеалів, норм і принципів моралі, участь у практичній діяльності.

Організація життєдіяльності молоді потребує безпосереднього впливу на неї і взаємодії з нею. Це має стати своєрідним фундаментом, на якому базується і діяльність, і спілкування, і стосунки, і поведінка молодих людей. Соціальний розвиток сучасної молоді потребує рішучого переведення його з позиції виконавця у позицію активного учасника, співавтора, автора і співвиконавця всього виховного процесу. Адже відома істина стверджує, що бездумний виконавець ніколи не стане господарем ситуації.

Моральне виховання формує в людині характерні для суспільства норми поведінки на основі правових взаємовідносин. Відповідно до цього, професійна підготовка майбутнього фахівця у вищих навчальних закладах повинна включати й виховання духовно-моральної та правової компетентності,

що надасть йому можливість бути гідним суб'єктом громадянського суспільства.

Моральне виховання — виховна діяльність, що має на меті сформувати стійкі моральні якості, потреби, почуття, навички і звички поведінки на основі ідеалів, норм і принципів моралі, участі у практичній діяльності.

Моральне виховання формує моральні поняття, погляди і переконання. Воно покликане також сприяти розвитку моральних почуттів, що виражають запити, оцінки, спрямованість духовного розвитку особистості. Не менше значення має і вироблення навичок і звичок моральної поведінки. [2, с.20]

Вплив моралі на вдосконалення правової системи відбувається в основному шляхом впливу моральної свідомості на правові погляди суспільства. Моральний вплив на право здійснюється через правотворчість народу, його громадську думку, особливо на референдумах.

Моральний вимір права є необхідною умовою його подальшого розвитку й вдосконалення, умовою його гуманістичної, особистісної орієнтації. Моральне обґрунтування права та правове забезпечення моральних норм ведуть до їх гармонійності і дієвості. Зрозуміло, що проникнення моральних принципів і норм у зміст права може мати залежно від галузі права різний характер. Так, яскравим прикладом органічного поєднання вимог моралі та права є галузь сімейного права. Правові норми, коли вони відповідають моральним уявленням щодо справедливості, здебільшого реалізуються громадянами добровільно. Порушення таких норм розглядається не лише як юридичний конфлікт, але за умов поєднання моральних та правових вимог воно спричиняє як правову відповідальність, так і моральний осуд.

До цього часу не стихають дискусії, в центрі яких питання про те, що ж визначає формування моральної свідомості особистості: «виховання» умовами середовища чи виховання у власному значенні цього слова. Як уже підкреслювалося, сучасна етична думка йшла до розуміння сутності морального виховання через подолання абсолютизації його суб'єктивних та об'єктивних моментів. Можливість абсолютизації останніх була зумовлена суперечливим характером морального виховання, розбіжністю між реальною соціальною практикою й спрямованістю морально-виховних зусиль суспільства.[4, с.123]

Правова норма живе завдяки її моральному змісту, як тільки він зникає вона фактично перестає діяти, тому право за будь-яких умов і у будь-які часи зацікавлене у забезпеченні морального клімату у суспільстві, його основоположних моральних цінностей, які його живлять.[5, с.25] Багато правових норм безпосередньо закріплюють моральні вимоги. У свою чергу, право здійснює вплив на формування моральних уявлень і норм. Але законодавець не може декретувати моральність людей і суспільства, адже право є не лише соціоморальним явищем, а й покликане виконувати політико-юридичні функції. правова значущість. Законодавці часто прагнули шляхом створення правової норми стимулювати розвиток моральних якостей людей.

Людина може бути компетентною як юрист, але відсутність у неї належно розвинених власне особистісних компетенцій (комунікативність, презентабельність, повага до людей, толерантність, моральність, високий рівень правосвідомості, гнучкість тощо) значно зменшує результативність та ефективність її роботи і ступінь гармонізації з правовим суспільством. Саме особистісні компетенції дають можливість досягти успіху в професійній діяльності та задовольнити суспільний запит на фахівця як носія знань, моралі та права. [1, с.21]

Відповідно і в правовому вихованні слід проводити ідею взаємозв'язку моралі і права, показувати правову захищеність важливих моральних норм, моральний зміст правових норм, інститутів і принципів. Зокрема, вивчення правових норм, в той же час є важливим каналом інформування про значимість моральних норм, які тому і взяті під охорону закону. Слід також мати на увазі, що норми моралі і права взаємодіють при розробці системи ціннісних орієнтацій, надаючи комплексний морально-правових характер цій системі. Підтримуємо думку Брусакової О. В., яка вважає, що такі фактори, як низький рівень правових знань та правових очікувань, готовність і спроможність користуватися лише частиною проголошених прав, перш за все трудовими правами, нехтуючи при цьому загальними природними правами і свободами людини, правовий нігілізм та правовий інфантилізм, на жаль, характеризують правосвідомість сучасного українського суспільства. [1, с.22]

На сучасному етапі правове виховання має такі завдання:

- озброєння знаннями законів, систематичне інформування їх про актуальні питання права;

- формування правової свідомості як сукупності правових уявлень, поглядів, переконань і почуттів, які визначають ставлення особистості до вимог законів, регулюють її поведінку в конкретній правовій ситуації;

- прищеплення поваги до держави і права;

- вироблення навичок і звичок законослухняності як результату свідомого ставлення до громадянського обов'язку;

- формування в особистості нетерпимості до правопорушень, злочинності, намагання брати посильну участь у боротьбі з ними, здатності протистояти негативним впливам;

- подолання у правовій свідомості помилкових уявлень, що сформувалися під впливом негативних суспільних явищ. [6, с.36]

Висновки. Необхідність проблеми правового виховання особистості на сучасному етапі, зумовлена наступними основними факторами: по-перше, однією із сторін всебічного розвитку особистості є наявність у неї високої культури поведінки, адже не можна вважати фізично здорову людину культурною, коли вона, маючи ґрунтовні знання, добре працюючи або навчаючись, порушує норми моралі чи законів; по-друге, в Україні спостерігається тенденція зростання злочинності, поширення злочинності серед неповнолітніх випереджає її загальне зростання, при цьому вона "омолоджується.

Демократія вимагає більше, ніж ухвалення законів і заснування демократичних установ. Зрештою, вона, щоб працювати, повинна бути в серці та розумі громадян. Демократії потрібна політична, моральна та правова культура, яка її підтримує. Генеза демократичних засад суспільного буття, трансформації, що відбуваються в економіці, суспільному і духовному житті та в ціннісних орієнтаціях українського соціуму, спрямування інтеграційного вектору України у бік європейського простору (політичного, економічного,

освітнього) зумовлюють розвиток відповідної системи освіти, яка за своїм змістом і методологією покликана формувати високоморальну особистість з високим рівнем правої культури, справжнього громадянина країни з європейською самоідентифікацією.

Правова освіта — необхідний елемент правової культури, умова правової вихованості особи. Система освіти і виховання має бути безперервною, починаючи з дошкільного закладу, продовжуючи у школі, у вузі. Проблеми правової культури ще тривалий час будуть актуальні. Це зумовлює необхідність неухильного зростання й досягнення високого рівня правової культури кожного громадянина, кожної посадової особи, кожного державного службовця й особливо професійних юристів, які виконують головну роботу із законотворення та застосування права.

Список використаних джерел:

1. Брусакова О. В. Моральне і правове виховання як чинники конструювання громадянського суспільства // Право і безпека. — 2015. — № 2 (57). — С.19-22.
2. Лисогор В. Правова культура як елемент механізму реалізації прав і свобод громадян / В. Лисогор // Підприємництво, господарство і право. — 2009. — № 5.— С. 19-21.
3. Кудрик Л. Принципи, методи та прийоми правового виховання учнів птнз за безпосередньою участю працівників / Ю. Сурмяк, Л Кудрик // Молодь і ринок. - №8(79). — 2015. – С. 73-78.
4. Кутиркін А. Шляхи розвитку теорії та практики правового виховання населення України / А. Кутиркін. // Право України. — 2008. — № 3. — С. 122-125.
5. Голосніченко І. Правосвідомість і правова культура у розбудові української держави / І. Голосніченко // Право України. — 2014. — № 4. — С. 24—25.
6. Фібула М.М. Педагогіка : навч. посіб. для студ. вузів / М.М. Фібула. — К.: ВД "Академія", 2013. — 544 с.

**ПОЛІТИКО-ПРАВОВІ МЕХАНІЗМИ РОЗВ'ЯЗАННЯ
ЕТНІЧНИХ ПРОБЛЕМ В УКРАЇНІ**

У статті виділяються три основні взаємопов'язані компоненти етнополітики: етнополітичні відносини, етнополітична свідомість, етнополітична організація. Розглядаються головні політичні проблеми етнічних стосунків в країні. Розкриваються особливості та типологізація етнополітичних конфліктів, визначаються основні напрямки їх розв'язання.

Ключові слова: *етнос, етнополітика, етноменшини, національні меншини, етнополітичні конфлікти.*

На даному етапі в Україні склалися умови, коли політика стає шляхом розв'язання завдань, які визначають подальші перспективи існування української держави та її народу. Державна політика є засобом впливу на обсяг доступу різних соціальних груп до матеріальних цінностей, освіти, зайнятості тощо. Держава визначає соціально-економічні умови, які надаються окремим регіонам для їх розвитку. Неоднорідність простору, недавнє формування території України породжує проблеми в етносфері. І саме тому питання виникнення етноконфліктів, як складової суспільних відносин, потребує виняткової уваги щодо пошуку шляхів та методів їх вирішення. Важливою стороною також виступає аналіз і пояснення причин їх виникнення, виявлення мотивів нестабільності у сфері відносин етнічних меншин з державою, зокрема на прикордонних територіях.

Актуальність вибраної теми також визначається особливостями сучасної політичної ситуації, яка склалася в Україні, де процеси етнізації набувають зростаючого значення. Конфліктність етнічних груп українського суспільства зумовила потребу у серйозних дослідженнях явища етнополітичного конфлікту і зрозуміти, яке значення для суспільства має недопущення і врегулювання етнополітичних конфліктів.

Мета статті полягає у дослідженні явища етнополітики, етнічних конфліктів, визначенні політичних і правових механізмів розв'язання етнополітичних проблем.

Проблеми етнічних меншин завжди перебували в центрі уваги вітчизняних та зарубіжних науковців. Останнім часом вчені зосереджують свою увагу на особливостях етнічних конфліктів, вивченні їх конкретних проявів, причин та способів врегулювання. Серед них такі вчені як: О. Антонюк, Є. Головаха, В. Євтух, А. Коновалов, М. Лебедева, О. Маруховська, Л. Нагорна, М. Панчук, Ю. Римаренко, Т. Сенюшкіна, Л. Шкляр та інші. Розробки цих вчених слугують основою для подальших поглиблених досліджень даної проблематики.

Сучасні напрями світового суспільно-політичного розвитку відзначаються зростанням в ньому ролі етнічного чинника, прагненням етнічних меншин до самоідентифікації та їхнім бажанням набути більшої участі у політичному житті держави. Не є винятком таких тенденцій і Україна. Інтереси етноменшин завжди повинні мати належну увагу з боку держави, адже їх ігнорування може призвести до небажаних наслідків, бо саме в етнонаціональній сфері дуже важко знайти компроміси. На даному етапі розвитку молодих держав гармонізація та досягнення розуміння в етнонаціональній сфері постає як найбільш проникливе соціально-політичне питання. Важливим чинником, що впливає на зміни у суспільствах як інших молодих держав, так і України є етнополітичний фактор. Саме тому ефективне управління в етнічній сфері є умовою стабільності суспільства. Але закономірністю постає те, що незважаючи на спроби суб'єктів етнічних відносин досягнути мирного існування і задоволення потреб всіх сторін, все ж реалізація таких прагнень дається важко, що і спричиняє напруженість в даній сфері відносин.

Етнонаціональні процеси виступають інтенсивним поштовхом до розвитку людства, зростає роль етнічних меншин як взаємодоповнюючого фактора розвитку суспільних відносин у державі. У зв'язку з цим проявляється помітне бажання етнічних меншин до самоствердження, що визначає потяг країн до гармонізації інтересів різних груп та демократичних принципів врегулювати суперечності, які виникають. Саме етнополітика є домінуючим впливом на процес розвитку етноменшин, їх відносин з державою та суспільством.

Для кращого розуміння явища етнополітики, необхідно виділити її компоненти, які тісно взаємодіють між собою та з інститутами влади. Їх можна звести до трьох основних напрямів, на яких акцентується увага у «Малій енциклопедії етнодержавства»:

1. Етнополітичні відносини суб'єктів певної країни, які виявляють певний характер взаємозв'язків етносів між собою та з інститутами влади. У змістовному плані вони характеризують багатоманітну взаємодію національної еліти та національного електорату, національних рухів, партій тощо. Показником етнополітичного життя виступають відносини суб'єктів етнополітики у змаганні за політичне панування або задоволення власних інтересів – свідоме національне примирення чи міжнаціональний конфлікт у суспільстві.

2. Етнополітична свідомість як сукупність поглядів і настанов, що характеризують ставлення етноспільнот та різних національностей до владних інституцій, традицій, норм політичного життя виражаються через суспільні думки, настрої та політичні дії.

3. Етнополітична організація як частина інституцій держави та етноспільнот у вигляді національних автономій, етноеліт, національних рухів, партій та інших ланок. Відбиваючи національний склад держави, вона зосереджує в собі владні волевиявлення цього поліетнічного складу, втілює його в керівні рішення, надає певної спрямованості процесу міжнаціональних відносин. Наявність і взаємодія цих структурних елементів дозволяє здійснювати етнополітичні функції у поліетнічному суспільстві [7, с. 572 – 573].

Етнонаціональна сфера на сучасному етапі розвитку України є особливим чинником, невіддільною частиною суспільно-політичних реалій, що визначають розвиток суспільства. Розуміння умов функціонування етносів є важливим чинником успішного розвитку держави. Для цього і потрібна етнополітика держави, яка повинна забезпечити права етнічних меншин політико-правовими механізмами. Першочерговим заходом має стати належна

увага до етнонаціональних прав людини, закріплення на законодавчому рівні демократичного розвитку всіх учасників суспільних відносин, сприяння злагодженому розвитку етнотеншин на території України, ефективне функціонування державної мови. А державні та регіональні заходи щодо духовного та культурного зближення меншин з суспільством будуть виступати як взаємодоповнюючі компоненти його прогресивного розвитку.

Потреба у формуванні Українською державою власної етнополітики зумовлена такими об'єктивними чинниками: незалежним існуванням України як суверенної, демократичної, соціальної, правової, унітарної держави; поліетнічним складом населення; активізацією етнополітичного процесу, широкою включеністю в нього структурних етнокомпонентів українського суспільства – української нації, етнічних меншин; потребою узгодження інтересів, установлення рівноправних і гармонійних відносин між етнічними групами; незавершеністю процесів консолідації української нації; важливістю подолання політичних, соціально-психологічних, культурно-мовних, інших наслідків деформації етнонаціональної сфери в минулому; трансформацією в українське суспільство депортованих за національною ознакою осіб, які повертаються в Україну [8]. Вдала етнополітика має стати своєрідним об'єднуючим та стабілізуючим фактором для населення нашої країни, сприяти безперешкодному проживанню етносів на нашій землі та їхньому культурному, політичному та економічному розвитку.

В своїх дослідженнях правової захищеності етнотеншин В. Овчаренко підкреслює, що принципово важливо, що у міжнародній практиці тривалий час діє система заходів із врегулювання і захисту інтересів національних меншин. У багатьох розвинутих країнах реалізується державна етнополітика довготермінової дії, розроблені і функціонують механізми захисту національних меншин. В документах ООН, Ради Європи, ОБСЄ містяться узгоджені критерії політики відносно національних меншин. У відповідності з ними, у структурі прав національних меншин потрібно виділяти права загальні (основні) і спеціальні (особливі компенсаційні). Перші включають такі

історично значущі права як на: самобутність (існування) і захист від загроз; повагу до себе, розвиток і виявлення своїх особливостей; захист від геноциду і вигнання; на рівність перед законом; рівність можливостей, що включає безперешкодну реалізацію своїх прав і свобод без будь-якої дискримінації. Спеціальні заходи включають такі права як на: користування рідною мовою; освіту; об'єднання у власні організації; безперешкодні контакти як у своїй країні, так і за її межами; інформацію; пропорційний доступ до державної та муніципальної служб, політичне життя; на самоврядування – автономію; вільне сповідування своєї релігії або переконання і створювання релігійної організації; зберігати та розвивати національну культуру і традиції (звичаї); використання національної символіки; відновлення національної топоніміки; охорону історичних пам'яток тощо [6, с. 119-120].

Етнополітика держави повинна виконуватися у трьох сферах: законодавчій, виконавчій, судовій. У законодавчій сфері – дотримання положень різних міжнародних правових актів і декларацій, створення власних регіональних правових актів, які будуть регулювати етновідносини на тій чи іншій території з притаманними їй особливостями. Виконавча сфера передбачає впровадження та дотримання на всіх рівнях влади інтересів різних етнополітичних груп, підтримку регіональної ідеології та утвердження загальнонаціональної. Судова система повинна забезпечити конституційні права і норми, що гарантують рівність громадян незважаючи на їхню расу, мову, релігію та етнос, покарання осіб, які вчиняють утиск щодо етнонаселення України.

До національних меншин, згідно законодавства України, відносяться росіяни, білоруси, молдавани, поляки, кримські татари, болгары, греки, німці, словаки, румуни та інші. Також у законодавстві зазначається, що держава сприяє розвитку етнічної, культурної, мовної та релігійної самобутності всіх корінних народів і національних меншин України. Держава гарантує всім національним меншинам права на національно-культурну автономію: користування і навчання рідною мовою чи вивчення рідної мови в державних

навчальних закладах або через національні культурні товариства, розвиток національних культурних традицій, використання національної символіки, святкування національних свят, сповідування своєї релігії, задоволення потреб у літературі, мистецтві, засобах масової інформації, створення національних культурних і навчальних закладів та будь-яку іншу діяльність, що не суперечить чинному законодавству [4].

Незважаючи на заходи етнополітики в Україні, дана сфера характеризується рядом проблем, а саме:

- стихійність становлення української політичної нації, яку поглиблюють регіональні відмінності, що перешкоджає становленню спільної загальнонаціональної свідомості, утвердженню української національної ідеї;

- відсутність гнучкої з урахуванням регіональних особливостей політики підтримки української мови та культури, яку б із розумінням сприйняла більшість російськомовного населення;

- відсутність постійного системного моніторингу політичного, соціально-економічного та культурного станів, у яких перебувають етнічні громади, що перешкоджає виявленню реального рівня задоволення їхніх інтересів і потреб, налагодженню між ними діалогу для обговорення суперечностей, що виникають на ґрунті розбіжностей інтересів;

- еміграційні настрої серед частини громадян України, наслідком яких є пасивність їхньої переважної більшості у створенні громадянського суспільства;

- незавершеність процесу облаштування депортованих у минулому народів, насамперед кримських татар [2];

- неналежна економічна основа для розвитку етнонаціональної сфери, яка зумовлюється періодичними кризами в економіці України.

Наслідком цього є виникнення етнополітичних конфліктів або загострення етнополітичної ситуації в країні. До загальних факторів, які впливають на виникнення, розвиток та гостроту етноконфліктів, зараховують поліетнічну структуру людства чи держави; існування типологічно різних форм

етносоціальної організації народів – від розвинутих великих націй до нечисленних етногруп; відсутність чи недостатність правового захисту національних меншин у поліетнічних державах та гарантій у забезпеченні і задоволенні етнічних потреб; тенденційну інтерпретацію у засобах масової інформації окремих історичних подій чи політичної боротьби етноспільнот [5, с. 225 – 230].

При поясненні причин конфлікту здійснюється аналіз наявних у конфлікті проблем (предмета суперечки), через які виникає конфлікт. Найпоширенішою типологією причин конфлікту є поділ їх на ресурсні (засновані на конкуренції за політичну владу та участь у поліетнічному процесі), ідеологічні (засновані на конкуренції між ідеологіями і системами цінностей) і конфлікти ідентичностей (засновані на конкуренції ідентичностей (тобто етнічними, релігійними, клановими) групами за доступ до політичної влади та економічними можливостями) [1, с. 177].

Конфлікти між етнічними меншинами і суспільством можуть зароджуватися через відмінності між етнічними і державними кордонами, через різні правові умови та позиції населення та етнічної групи тощо. Етноконфлікти є реактивним явищем, тобто це є реакція суб'єктів етнополітики на дію чи бездіяльність іншого суб'єкта або фактора (держава, регіональна політика, недотримання законодавства, утиски).

Етнополітичний конфлікт хоча і є частиною соціального конфлікту, проте володіє своїми специфічними особливостями, які були глибоко проаналізовані В. Ачкачовим. У своїх дослідженнях він, перш за все, акцентує увагу на таких:

- 1) переважна більшість етнічних конфліктів мають політичну складову, тобто тією чи іншою мірою є етнополітичними конфліктами. Проте необхідно розрізняти горизонтальні етнічні конфлікти – між етнічними групами та вертикальні – конфлікти між етнічною групою та державою, хоча ці відмінності є доволі умовними, оскільки в горизонтальні конфлікти рано чи пізно втручається держава – або як посередник-миротворець, або як суб'єкт конфлікту;

2) важливо враховувати, що в одних випадках етнічність може бути лише прикриттям політичної боротьби, в інших йдеться про «зворотний камуфляж», коли за політичними гаслами і декларованими цілями приховується гострий етнічний конфлікт;

3) етнополітичні конфлікти здебільшого мають статусну природу: предметом таких конфліктів найчастіше є статус етнічної групи, тому однією із важливих причин розгортання конфлікту виступає зміна взаємодії, при якій політичний статус однієї із них сприймається її членами як несприйнятливий;

4) етнічні конфлікти є не стільки конфліктами інтересів, скільки конфліктами ідентичностей, оскільки участь в конфлікті переважно на основі групових мотивів обов'язково передбачає ототожнення з групою, яка бере участь у конфлікті, її етнічну ідентифікацію;

5) політичний конфлікт під час його розгортання може набути етнічної основи. Так, конфлікти політичних еліт різного рівня (наприклад, державні та регіональні) можуть виникати як ресурсні, однак у разі їх ігнорування чи невдалих спроб їх вирішення можуть перетворюватися в конфлікти ідентичностей. До того ж, чим довше буде тривати конфлікт, тим більша кількість людей буде в нього втягуватися, пов'язуючи з його вирішенням збереження і підвищення своєї гідності, престижу та статусу;

6) внаслідок надмірної емоційної складової етнічної ідентичності етнополітичні конфлікти відзначаються високим ступенем ірраціональності, що виражається у величезному потенціалі агресивності та ворожості, що далеко виходить за межі раціонального усвідомлення інтересів сторін конфлікту і вибору стратегії взаємодії;

7) специфічною характеристикою динаміки етнополітичного конфлікту, яка пов'язана з його ірраціональністю, є значний ступінь ескалації конфлікту;

8) деструктивний потенціал етнополітичного конфлікту повністю домінує над його конструктивною складовою;

9) практично у всіх випадках етнополітичні конфлікти є

багатофакторними і мають декілька об'єктів конфлікту та проблемних зон (наприклад, територіальний спір і проблеми політичного чи соціального статусу етнічних груп);

10) етнополітичні конфлікти важко піддаються вирішенню, оскільки це є надзвичайно складним завданням – знайти шляхи задоволення як нематеріальних інтересів – підвищення статусу, так і повернення «споконвічних» територій, розширення економічних можливостей, більшого доступу до політичної влади тощо [3, с. 182 – 183].

В Україні існує ускладнена етнополітична ситуація, яка є наслідком тривалого перебування нашої держави у складі більш могутніх держав. В процесі формування держави відбувалися суперечливі процеси на прикордонних територіях, пов'язані з їх розподілом та формуванням, що зумовило різні погляди етногруп на ці події, і які на належному рівні ще не врегулювалися.

Іншими словами, в Україні постає необхідність пошуків форм національної самоорганізації та державотворення. Потрібно виробити свою платформу державотворення, політики, ментальності, формування суспільних відносин; платформу, яка буде унікальною і стане опорою для населення держави. При таких умовах етнополітика буде результативною.

Необхідно наголосити на тому незаперечному факті, що в Україні з перших днів незалежності велася інтенсивна робота як стосовно самих етнічних меншин, так і тих процесів, які відбувалися в їхньому середовищі. Тому цілком закономірно, що головним вектором налагодження управління новою державною етнополітикою в Україні стає системна спрямованість на використання процесів етнічного відродження та розвитку у руслі кардинального реформування всього суспільного організму, побудови у кінцевому підсумку дійсно незалежної демократичної правової держави.

Система нормативно-правового забезпечення державної етнополітики в Українській державі зосереджується на приведенні в дію усіх її компонентів і чинників: державних, політичних, культурних, наукових, інформаційних тощо.

Вона спрямована на створення оптимальних умов для нормальної життєдіяльності держави, на теренах якої мешкають представники різних етносів [6, с. 119].

Висновок. Отже, забезпечення етнополітичної безпеки України передбачає проведення виваженої державної етнополітики в напрямі гармонізації відносин між різними етнічними спільнотами. Важливими умовами етнополітичної безпеки є своєчасне запобігання та мирне врегулювання етнополітичних конфліктів. Для України вагомим є удосконалення законодавства та системи органів державного управління відповідно до сучасних реалій політичного, зокрема й етнополітичного стану. Ефективна державна етнополітика можлива лише при налагодженні дієвих механізмів взаємодії державних органів, включно зі структурами сектору безпеки, та інститутів громадянського суспільства з метою дієвого забезпечення етнополітичної безпеки України. Тобто головним вектором налагодження управління новою державною етнополітикою в Україні стає системна спрямованість на використання процесів етнічного відродження та розвитку у руслі кардинального реформування всього суспільного організму, побудови в кінцевому підсумку дійсно незалежної демократичної правової держави.

Список використаних джерел:

1. Аклаев А.Р. Этнополитическая конфликтология: Анализ и менеджмент : Учебное пособие / А.Р. Аклаев. – М. : Дело, 2005. – 472 с.
2. Алексеєв Юрій. Особливості сучасної етнополітики України в контексті євроінтеграційних проблем / Алексеєв Юрій : [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://vuzlib.com/content/view/2643/74/>
3. Ачкасов В.А. Этнополитология : Учебник. – СПб.: Изд-во С.-Петербургского ун-та, 2005. – 337 с.
4. Закон України «Про національні меншини», [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/2494-12>
5. Куць О.М. Етнополітологія : Навчальний посібник для студентів-політологів / Х: організаційно-видавничий відділ НМЦ, – 2005. – 280 с.

6. Овчаренко В. Етнополітика в сучасній Україні: проблеми формування законодавчої бази // Етнічна історія народів Європи. Вип. 39. – 2013 – С. 118 – 123.

7. Мала енциклопедія етнодержавознавства / НАН України; Ін-т держави і права ім. В.М. Корецького. Редкол.: Ю.І. Римаренко (відп. ред.) та ін. – К : Довіра, Генеза, 1996. – 942 с.

8. Політологічний словник : [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://subject.com.ua/political/dict/516.html>

УДК 343.98

І.М. Білоус, к.ю.н.

Вінницький торговельно-економічний інститут КНТЕУ

**АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ ІНФОРМАЦІЙНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ
РОЗСЛІДУВАННЯ ЗЛОЧИНІВ**

У статті аналізується інформаційне забезпечення розслідування злочинів та стан проблем, які пов'язані з виявленням і збиранням доказів.

Ключові слова: *злочин, джерела інформації, науково-технічні засоби, процесуальні дії, оперативно-розшукові заходи.*

На сьогоднішній день з'явилися нові науково-технічні засоби пошуку, дослідження, фіксації і вилучення інформації, що спонукає до перегляду ряду процесуальних положень, технічних і тактичних рекомендацій відносно інформаційного забезпечення досудових стадій кримінального судочинства. Актуальність теми обумовлена тим, що для формування судових доказів інформаційне забезпечення розслідування злочинів є невід'ємною частиною комплексу проблем, що пов'язані з вивченням та використанням закономірностей виявлення і збирання джерел інформації.

Метою статті є проведення комплексного аналізу положень криміналістичної методики щодо використання інформаційного забезпечення при розслідуванні злочинів.

Окремим напрямком інформаційного забезпечення розслідування злочинів

присвячені праці вчених: К.І. Белякова, М.І. Бажанова, В.Д. Берназа, Т.В. Варфоломеевої, А.Ф. Волобуєва, В.І. Галагана, В.Г. Гончаренко, І.О. Іерусалімова, Є.Д. Лук'янчикова, В.Я. Лукашенко, Ю.В. Попова, К.В. Скибицького, Д.І. Сулейманова, М.А. Чельцова, С.А. Шейфера, М.П. Яблокова та інші.

Прийняті загальнонаукові категорії як інформація, інформаційні системи, інформаційний підхід та інші з 60-х років минулого століття поширюються в юридичній науці та правоохоронній діяльності, а також в кримінальному судочинстві. У цьому зв'язку в кримінальному процесі і криміналістиці останнім часом при висвітленні проблемних питань удосконалення кримінально-процесуальної діяльності та оптимізації розкриття й розслідування злочинів, як один із їх аспектів, застосовується словосполучення інформаційне їх забезпечення.

Науковці у своїх дослідженнях пропонують розглядати засоби інформаційного забезпечення у двох аспектах. По-перше, це передбачені законом дії, які здійснюються в кримінально-процесуальній або оперативно-розшуковій формі з метою встановлення інформації в процесі пізнавальної діяльності з розкриття злочину. По-друге, це знаряддя (інструментарій), які застосовуються в межах передбачених дій для підвищення їхньої ефективності і забезпечення результативності.

Є.Д. Лук'янчиков, зазначає, що виходячи з специфіки органів дізнання і слідства щодо розкриття і розслідування злочинів, загальне поняття забезпечення за його структурно-змістовними функціями умовно поділяється на такі три основні предметно функціональні напрямки: а) служіння; б) обслуговування; в) сприяння [1].

Всі дії з інформаційного забезпечення виділяються у дві групи, залежно від особливостей засобів їх правового врегулювання: процесуально визначені та факультативні. Процесуальними вважаємо усі дії, засоби і заходи, що регламентовані кримінально-процесуальним законом. Другу групу складають факультативні засоби інформаційного забезпечення.

Значну групу складають засоби, порядок провадження яких врегульовано Законом України «Про оперативно-розшукову діяльність», іншими законами та підзаконними нормативними актами, якими регулюється діяльність правоохоронних органів та їх підрозділів з питань охорони правопорядку, дотримання прав та свобод громадян. Досліджуючи інформаційне забезпечення сфери оперативно-розшукової діяльності, В. Євтушок зазначає, що воно виступає як необхідна передумова здійснення оперативно - тактичних заходів, що забезпечують у конкретних умовах оперативної обстановки успішне попередження, розкриття злочинів, розшук осіб, а також інтереси кримінального судочинства [2].

Класифікації засобів інформаційного забезпечення може бути сформована і на таких підставах:

1) за пізнавальними можливостями: а) за допомогою яких виявляють джерела інформації, досліджують їх та отримують інформацію (огляд, обшук, допит); і б) ті, що створюють умови і забезпечують успішну реалізацію дій першої групи (ексгумація, відібрання зразків для порівняльного дослідження);

2) за режимом (порядком) застосування (проводяться безпосередньо слідчим або за його дорученням співробітниками оперативних підрозділів) [3].

Інформаційне забезпечення діяльності з розслідування злочинів має деякі спільні риси з її криміналістичним забезпеченням, яке в межах, передбачених законом, включає в себе елементи організаційні, технічні, науково - методичні й інші супутні аспекти (наприклад, кадровий, психологічний і т.п.) і конкретно спрямоване, зокрема, на:

- орієнтацію суб'єктів у виборі відповідних засобів, форм і методів розслідування;
- виявлення чинників слідчої ситуації і визначення форм й методів впливу на них для зміни на краще;
- визначення часу, місця, масштабів та обсягів заходів впливу на суб'єктів досудового провадження[4].

Змістовну сторону судових доказів складає інформація (у розумінні відомості), яка встановлена з джерел та у порядку передбаченому законом. Доказовий або орієнтуючий характер інформації визначається відносно факту, який нею встановлюється. Доказово значущою слід розуміти інформацію, яка своєю сутністю, змістом підтверджує або спростовує існування будь-якої події або явища. Застосування зазначеного терміну припустимо не тільки до інформації, яка встановлена процесуальними засобами, а і до інформації, встановленої оперативно-розшуковими засобами і не замінювати ним поняття “докази”, оскільки кожне з цих понять має свій зміст і конкретне значення.

Також для збирання доказів використовують науково-технічні засоби, які поділяють на три основні групи: 1) науково-технічні засоби слідчо - оперативної техніки. До них належать:

- а) засоби для огляду різних об'єктів і проведення окремих слідчих дій;
- б) засоби для пошуку, фіксації та вилучення слідів й інших об'єктів;
- в) засоби судово - оперативної фотографії та кінозйомки й ін.;
- г) засоби фіксації звукової інформації (магнітофони, відеомагнітофони тощо);

2) засоби науково-дослідницької техніки, які включають науково-технічні засоби, що використовують для:

а) вивчення та аналізу властивостей і ознак, складу та структури різноманітних об'єктів дослідження;

б) експериментального вивчення досліджуваних явищ і окремих ознак, відтворення певних процесів (наприклад, механізму утворення пошкоджень на склі, руйнівної дії кулі в перешкоді);

в) порівняльного дослідження об'єктів; г) фіксації результатів дослідження та ін.;

3) науково-технічні засоби попередження злочинів. До них належать:

- а) засоби охоронної сигналізації;
- б) засоби та пристрої для спостереження в нічний час; в) засоби захисту документів;

г) організаційно-технічні профілактичні засоби (наприклад, спеціальні правила виготовлення, оформлення й обліку окремих видів документів) [5].

Отже, розширення сфери застосування даних природничих і технічних наук у слідчій, судовій та експертній практиці є об'єктивним процесом підвищення ефективності розкриття та розслідування злочинів. При цьому однією з актуальних проблем теорії та практики розкриття і розслідування злочинів є процесуальне регулювання та доказове значення використання (особливо нових) науково-технічних засобів і методів. Технічні засоби і методи із конкретної галузі природознавства, техніки, що застосовуються слідчим, судом, експертом та іншими особами, будуть мати доказове значення тільки тоді, коли вони отримали всебічну перевірку та здатні давати достовірні результати, а також, якщо вони за своїм призначенням не суперечать нормам законодавства. При цьому порядок їх застосування та отримані результати повинні бути відображені у відповідних процесуальних документах (протоколах, висновках експертів тощо). Тому, тільки в результаті встановлення чіткої процесуальної регламентації науково-технічні засоби і методи матимуть змогу бути представленими як один із інструментів досягнення об'єктивності, всебічності та повноти під час здійснення досудового слідства, зокрема експертних досліджень [6].

Також однією із проблем, щодо інформаційного забезпечення розкриття злочину є розкриття злочину по «гарячих слідах», коли злочин вважають розкритим якщо особа, що його вчинила, встановлена в результаті невідкладних слідчих дій і оперативно-розшукових заходів, проведених у швидкому темпі протягом чергової доби, тобто 24 годин із моменту надходження інформації про нього. А саме, ряд процесуальних перешкод не дають змогу слідчим, оперативним працівникам мати швидкий доступ до каналів зв'язку, доступу до приміщення, до засобів фіксації інформації, щоб розкрити злочин.

На нашу думку, сучасний стан і суттєві зміни у характері злочинності

ставляють завдання розробки нових засобів інформаційного забезпечення, коли слідчі дії проводить не сам слідчий, а за його дорученням співробітники оперативних підрозділів або інший спеціаліст. Цей напрям встановлення інформації про злочинну діяльність є перспективним, і потребує наукового обґрунтування: а) видів нових слідчих дій, які будуть проводитися за дорученням слідчого; б) чіткого розмежування повноважень кожного з суб'єктів такої діяльності; в) обґрунтування правової природи і процесуального значення встановленої інформації.

Список використаних джерел:

1. Лук'янчиков С.Д. Інформаційне забезпечення розслідування злочинів (правові і тактико-криміналістичні аспекти) [Текст] : дис... д-ра юрид. наук: 12.00.09 / Лук'янчиков Євген Дмитрович ; Національна академія внутрішніх справ України. - К., 2005. - 429 арк. - арк. 345-403
2. Євтушок В.П. Деякі аспекти інформаційного забезпечення оперативно-розшукової тактики // Вісник Львівського інституту внутрішніх справ. – 1981. – № 7. – С. 189-197.
3. Бузинарський М.Ю. Інформаційне забезпечення розслідування злочинів, вчинених шляхом підпалу[Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://ippi.org.ua/sites/default/files/09bmuvsp.pdf>
4. Шумак Г.А. Функции бухгалтерского учета в криминалистическом обеспечении расследования экономических преступлений / Г.А. Шумак // Теоретическое и правовое обеспечение реформы в сфере борьбы с преступностью в Республике Беларусь: материалы междунар. науч.- практич. конф. – Минск: Право и экономика, 1999. – С. 203–209.
5. Салтевський М.В. Криміналістика (у сучасному вигляді): підручник / М.В. Салтевський — К.: Кондор, 2005. — 588 с.
6. Неня О.В. Питання правового регулювання використання науково-технічних засобів і методів криміналістики [Електронний ресурс]. – Режим доступу: file:///C:/Users/ROMAN/Downloads/vaau_2010_2_11.pdf

МІЖМУНІЦИПАЛЬНЕ СПІВРОБІТНИЦТВО В УКРАЇНІ:

ПРОБЛЕМИ ТЕОРІЇ ТА ПРАКТИКИ

Співробітництво територіальних громад відносно новий, але досить перспективний напрямок впровадження реформи децентралізації в Україні. Однак про великі успіхи запровадження такого інституту говорити поки не доводиться через ряд об'єктивних причин: недосконалість правового регулювання, неможливість реалізації деяких форм співробітництва на практиці, відсутність єдності поглядів механізму міжмуніципального співробітництва.

Ключові слова: міжмуніципальне співробітництво, суб'єкти міжмуніципального співробітництва, договір про співробітництво територіальних громад.

Постановка проблеми та її зв'язок із теоретичними та практичними завданнями. Підготовка до здійснення реформи адміністративно-територіального устрою в Україні та реформи місцевого самоврядування мають сьогодні особливе значення в питаннях міжмуніципального співробітництва (далі - ММС), що тотожне поняттю «співробітництво територіальних громад». Стратегія реформування місцевого самоврядування, ряд нормативно-правових актів передбачають формування на добровільній договірній основі об'єднання територіальних громад. Сьогодні така практика в Україні почала активно застосовуватися, що пов'язано з делегуванням повноважень і ресурсів місцевим органам влади. Для України найближчі роки є визначальними у вирішенні питань децентралізації влади. Передача повноважень і ресурсів на місцевий рівень вимагає ефективних механізмів управління на рівні територіальних громад. Обмеженість ресурсів спонукає до пошуку шляхів розвитку співробітництва для вирішення питань, що пов'язані з розвитком транспорту, водозабезпечення, утилізації відходів, охорони здоров'я, освіти, розвитку рекреаційних зон, вирішення питань охорони навколишнього середовища та раціонального використання природних ресурсів.

Більше того, ММС є також ключовим інструментом для подолання проблем галузі житлово-комунального господарства та покращення якості адміністративних послуг. Тому вже сьогодні необхідне методологічне підґрунтя для забезпечення організаційних, правових і фінансових механізмів такого співробітництва.

Однак, становлення місцевого самоврядування в Україні відповідно до Європейської хартії місцевого самоврядування сьогодні не забезпечує впровадження механізмів міжмуніципального співробітництва, яке є характерним для децентралізованої територіальної адміністративної системи. Європейський досвід свідчить – чим вищим є ступінь автономії муніципалітетів, тим більше вони потребують співпраці і тим більше вони можуть співпрацювати.

Основними цілями цієї статті є аналіз існуючих правових проблем забезпечення впровадження міжмуніципального співробітництва, а також визначення заходів, необхідних для покращення та заохочення співпраці між органами місцевого самоврядування для забезпечення розвитку регіонів і територіальних громад, підвищення якості послуг населенню.

Посилання на сучасні дослідження та публікації. Теоретичні та практичні основи впровадження механізмів ММС, які є ключовим аспектом нашого дослідження, розробляються за кількома науковими напрямами. Зокрема, проблемам регіонального розвитку присвячені роботи В. Бабаєва, Т. Безверхнюк [2], А. Бутенка, В. Вакуленка, О. Васильєвої, В. Воротіна [3], В. Керецмана, В. Куйбіди, О. Лебединської [4], В. Мамонової, М. Орлатого, Р. Плюща та ін. Також заслуговують на увагу роботи щодо інноваційного управління та формування інноваційних соціальних технологій – М. Афонасової, А. Васильєва, В. Іванова, С. Князева, С. Кравченка, Г. Лобачова, А. Михненко, Є. Потапової, Х. Хачатуряна та ін. Вагомий вклад у дослідження напрямів підвищення ефективності діяльності регіональних органів влади та органів місцевого самоврядування, упровадження механізмів міжмуніципального співробітництва зробили Г. Борщ, А. Гук, О. Ігнатенко,

В. Купрій, Е. Рахімкулов, В. Толкованов [7]. Разом з тим, наукові дослідження правових, організаційних і фінансових механізмів реалізації міжмуніципального співробітництва теоретико-методичних підходів до формування регіональної стратегії розвитку, до вибору суб'єктами господарювання стратегій, спрямованих на досягнення сталого розвитку. Їх вирішення надасть можливість сформуванню таких стратегічно обґрунтованих рекомендацій, які підвищать ефективність практичної реалізації стратегій різних рівнів господарювання.

Виклад основного матеріалу. Міжмуніципальне співробітництво (співробітництво територіальних громад) можна визначити як відносини між двома або кількома органами місцевого самоврядування (громадами базового рівня місцевого самоврядування), які мають статус юридичних осіб та мають певну політичну, юридичну та фінансову автономію (відповідно до принципів Європейської хартії місцевого самоврядування).

Правовими основами співробітництва територіальних громад виступають Закон України «Про співробітництво територіальних громад» (далі – Закон) і договори про співробітництво між його суб'єктами.

Закон визначає основні форми здійснення ММС, порядок його здійснення, відповідальність сторін за порушення умов договору про співробітництва та інше. Та чи регламентує він усі важливі аспекти такої співпраці. Очевидно, що ні. З огляду на те, що з 2014 року, у якому прийнято Закон, діють не всі форми співробітництва, а з п'яти лише три. Місцеві ради найактивніше використовували можливість реалізації спільних проєктів, що передбачає координацію діяльності суб'єктів співробітництва та акумулювання ними на визначений період ресурсів з метою спільного здійснення заходів. Таких договорів серед зареєстрованих 82%. Так і не застосоване делегування повноважень одного суб'єкта співробітництва іншому щодо вирішення окремих завдань. Поза увагою залишилось співробітництво у формі створення спільного органу управління. Порядок його ініціювання є недосконалим. І це лише найочевидніші недоліки для кожного члена громади.

Що ж стосується договору про міжмуніципальне співробітництво, то такий є добровільною домовленістю, що не нав'язується законом, хоча в деяких випадках закон може невтомно рекомендувати або спонукати муніципалітети до пошуку напрямів ефективної та результативної співпраці. Користь для територіальних громад – партнерів доволі різна, однак, позитивна: формування ресурсів для надання якісних публічних послуг, які є недоступними для малих муніципалітетів, краща координація у плануванні майбутнього соціально-економічного та культурного розвитку, більш ефективна та прозора діяльність органів місцевого самоврядування щодо територіального розвитку [5, с. 29].

Аналізувати ефективність Закону «Про співробітництво територіальних громад», як і самих договорів напевне ще зарано. Однак, слід зазначити, що можливості співробітництва, які несе цей закон для розвитку територіальних громад, особливо у період децентралізації влади та об'єднання громад, використані, на нашу думку, вкрай недостатньо.

Адже укладення договорів про співробітництво наразі практикують лише 5 із 24 областей України. Великі міста взагалі не квапляться співробітничати із невеликими територіальними громадами [19].

Серед ймовірних причин такої ситуації можна виокремити:

- недостатню інформованість сільських, селищних, міських голів, депутатів місцевих рад про можливість укладення договорів про співробітництво з іншими громадами (особливо це стосується громад, віддалених від районних, обласних центрів);

- відсутність правового регулювання на місцевому рівні механізму місцевої ініціативи членів територіальної громади через відсутність або недосконалість Статутів територіальних громад [6, с. 53];

- погане розуміння процедури укладення договорів про співробітництво територіальних громад через невелику практику їх укладення;

- побоювання місцевої влади втратити вплив на ті чи інші комунальні об'єкти, які до того ж нерідко використовуються як джерела неврахованих доходів;

- невміння враховувати інтереси іншої сторони при визначенні умов договору, невміння вести перемовини і знаходити консенсус [5, с. 98].

З огляду на зазначене, пропонуємо деякі варіанти вдосконалення співробітництва територіальних громад.

Важливо, щоб депутати місцевих рад та сільські, селищні, міські голови вносили у свій «порядок денний» питання розгляду можливості співробітництва із іншими територіальними громадами. Це може бути будь-яка інша, навіть несуміжна громада, оскільки Закон не містить вимоги щодо їхньої суміжності. Наприклад, договір про співробітництво можуть укласти територіальні громади із Львівської та Тернопільської області.

Члени територіальних громад теж не мають бути пасивними. Процес децентралізації влади запущений саме для того, щоб передавати повноваження та ресурси на місця. І це стосується не лише місцевих органів влади, а й самих людей, місцевих спільнот, територіальних громад, які відповідно до статті 5 Конституції України, є першоджерелом влади.

Сьогодні інститути громадянського суспільства мають дедалі більшу роль у житті територіальних громад. Особливо це стосується місцевих громадських організацій та органів самоорганізації населення (які поки що більш розвинені у містах). Вони теж мають мобілізуватися, консолідувати свої зусилля та проводити консультативні, роз'яснювальні роботи серед населення, органів місцевого самоврядування з питань співробітництва територіальних громад. Тим самим внести свій внесок у процес децентралізації та реформування.

За цих умов, співробітництво територіальних громад, запрацює як потужний інструмент реформування місцевого самоврядування та посилення реальної спроможності територіальних громад.

Висновки. Міжмуніципальне співробітництво (ММС) як нова (інноваційна) форма політики місцевого і регіонального розвитку останнім часом набуває все більшого поширення в європейських країнах, зокрема й в Україні. Його поява пов'язана з тим, що місцеве самоврядування у багатьох країнах Європи (у тому числі й в Україні) сьогодні має справу з проблемами,

можливі варіанти вирішення яких пропонує саме ММС. Воно має великий потенціал, який може бути дуже корисним для забезпечення сталого розвитку усіх без винятку (великих та малих) громад. Досвід багатьох країн засвідчує, що органи місцевого самоврядування (територіальні громади базового рівня) ніколи не є абсолютно самодостатніми, незалежно від їх площі та чисельності населення. У зв'язку з цим, ММС є актуальною та інноваційною формою діяльності багатьох громад.

Особливе значення ММС має для формування майбутніх громад, яким надане конституційне право об'єднувати на договірній основі свої зусилля і фінансові ресурси для вирішення спільних проблем розвитку. Такі об'єднання мають функціонувати за принципом “пробного шлюбу”, переконуючись на власному досвіді у доцільності в подальшому злиття в єдину громаду в первісному або зміненому складі. Таким чином, міжмуніципальне співробітництво може стати дієвим інструментом для підготовки до об'єднання територіальних громад та проведення адміністративно-територіальної реформи в Україні.

Як вже зазначалось, розвиток ММС має сприяти покращенню якості послуг, що надаються громадянам органами місцевого самоврядування. Згадане покращення якості послуг можна досягти завдяки ефекту масштабу. Чим більша кількість громадян користується певними послугами або чим більш масштабними є ці послуги, тим нижчими є витрати, пов'язані з їх наданням. Якщо певна послуга надається для двох або більше муніципалітетів, кількість користувачів зростає, завдяки чому знижуються виробничі та інші витрати.

Важливим завданням є інституційне забезпечення (підтримка) міжмуніципального співробітництва як на центральному, так і на регіональному й місцевому рівнях. Утворення та розбудова протягом 2015 року офісів реформ має безперечно сприяти реалізації реформи місцевого самоврядування в Україні. Разом з тим, із урахуванням досвіду інших зарубіжних країн (Німеччина, Франція, Бельгія та ін.), для України на сьогодні є можливими три наступні моделі інституційної підтримки розвитку

міжмуніципального співробітництва: Утворення ресурсного центру підтримки розвитку міжмуніципального співробітництва при органі державної влади, зокрема при Міністерстві регіонального розвитку, будівництва та житлово-комунального господарства України, яке є центральним органом виконавчої влади, уповноваженим на реалізацію реформи місцевого самоврядування та розвиток співробітництва територіальних громад. Утворення ресурсного центру підтримки розвитку міжмуніципального співробітництва при (національних) асоціаціях органів місцевого самоврядування. Утворення та розбудова діяльності згаданого ресурсного центру як неурядової громадської організації.

Список використаних джерел:

1. Адміністративно-територіальний устрій України. Проблемні питання та можливі шляхи їх вирішення / [заг. ред. В. Г. Яцуби]. – К. : Секретаріат КМУ, 2003. – 321 с.
2. Конституційні акти Європейського Союзу (в редакції Лісабонського договору) / Пер. Г. Друзенка та С. Друзенко, за заг. ред. Г. Друзенка. — К.: К.І.С., 2010. — 512 с.
3. Кращі практики муніципального розвитку в Україні: збірник / Уклад.: С. Маліков, О. Гарнець, О. Тертишна, О. Бурий, М. Куля, А. Авоян, Ю. Сак. – К.: Ніка Прінт, 2012. – 398 с.
4. Міжмуніципальне співробітництво: навчальний посібник / Уклад.: В. Вакуленко, О. Ігнатенко, Г. Борщ, О. Курт, Ф. Тедік, Т. Журавель. – К. : Фенікс, 2012. – 392 с.
5. Міжмуніципальне співробітництво у Франції. Доповідь Клемана Фурші. – Російська Федерація, 2010 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://coopregion.ru/uploaded/VE%20ville%20durable/intercommunalite-RU.pdf>
6. Молодожен Ю. Б. Самодостатність територіальних громад: системний підхід: монографія / Ю. Б. Молодожен. – Одеса: ОРІДУ НАДУ, 2010. – 370 с.

7. Муниципальное право зарубежных стран (сравнительно-правовой анализ) : учеб. пособие / под ред. В. В. Еремяна. – М. : Академ. Проект ; Фонд “Мир”, 2006. – 752 с.

8. Про місцеве самоврядування: закон України від 21 травня 1997 р. № 280/97ВВР: за станом на 14 травня 2013 р. [Електронний ресурс] // Офіц. сайт Верхов. Ради України. – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/280/97B%D0%B2%D1%80/page> . – Назва з екрана.

9. Про співробітництво територіальних громад: закон України від 18 черв. 2014 р.: за станом на 01 травня 2015 р. [Електронний ресурс] // Офіц. сайт Верхов. Ради України. – Режим доступу – Назва з екрана.

10. Про затвердження Концепції реформування місцевого самоврядування та територіальної організації влади в Україні: розпорядження Кабінету Міністрів України від 1 квітня 2014 року № 333: за станом на 01 травня 2015 р. [Електронний ресурс] // Офіц. сайт Верхов. Ради України. – Режим доступу – Назва з екрана.

11. Про затвердження Примірних форм договорів про співробітництво територіальних громад: наказ Міністерства регіонального розвитку, будівництва та житлово-комунального господарства України від 27 серпня 2014 р. № 233 : за станом на 01 травня 2015 р. [Електронний ресурс] // Офіц. Сайт Мінрегіону – Режим доступу – Назва з екрана.

12. “Про затвердження Порядку формування та забезпечення функціонування реєстру про співробітництво територіальних громад”: наказ Міністерства регіонального розвитку, будівництва та житлово-комунального господарства України від 15.08.2014 р. № 225: за станом на 01 травня 2015 р. [Електронний ресурс] // Офіц. Сайт Мінрегіону – Режим доступу – Назва з екрана.

13. Розвиток міжмуниципального співробітництва: вітчизняний та зарубіжний досвід: посібн. / В. В. Толкованов, Р. Герцог, А. К. Гук [та ін.]; під ред. В. В. Толкованова. – К.: Крамар, 2011. – 261 с.

14. Рогозина Л. Г. Правовое обеспечение и практика осуществления различных форм межмуниципальной кооперации в России и за рубежом [Электронный ресурс] / Л. Г. Рогозина. – М. : Ин-т экономики города, 2009. – Режим доступа : http://www.urbanecomomics.ru/download.php?dl_id=3077
15. Сайт проекту “Реформа управління на сході України”, що виконується Deutsche Gesellschaft für Internationale Zusammenarbeit (GIZ) GmbH [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.imsBukraine.org>. – Назва з екрана.
16. Сайт проекту ЕС/ ПРООН “Місцевий розвиток, орієнтований на громаду” [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://www.cba.org.ua>. – Назва з екрана.
17. Сайт швейцарсько-українського проекту “Підтримка децентралізації в Україні” (DESPRO) [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.despro.org.ua>. – Назва з екрана.
18. Сайт програми Ради Європи “Посилення інституційної спроможності органів місцевого самоврядування в Україні” [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.slgVcoe.org.ua>. – Назва з екрана.
19. Толкованов В. Добре врядування та інструменти його забезпечення на місцевому і регіональному рівнях: вітчизняний та зарубіжний досвід: монографія / В. Толкованов. – Івано-Франківськ: Місто НВ, 2013. – 264 с.
20. Толкованов В. В. Міжмуниципальне співробітництво як інноваційний інструмент у розвитку місцевого самоврядування в Україні / В. В. Толкованов // Ефективність держ. упр.: зб. наук. праць Львів. регіон. ін.Вту держ. упр. Нац. акад. держ. упр. при Президенті України. – Львів: ЛРІДУ НАДУ, 2011. – Вип. 28. – с. 253–262.
21. InterMunicipal cooperation: Manual of the Europ. Committee on Local and Regional Democracy (CDLR) / prep. with the coll. of Clotilde Deffigier. – Strasbourg, 2008. – 100 p.
22. InterMunicipal Cooperation Practices: coll. from 8 countries of ECIS region within the frameworks of the “Strengthening Decentralized Public Service Delivery through InterMunicipal Cooperation” Project / UNDP BRC. – June 2009. – 245 p.

23. The Strategy for Innovation and Good Governance at Local Level [Електронний ресурс] / Council of Europe. – Режим доступу: <http://www.coe.int>. – Назва з екрана.

24. Toolkit on Intermunicipal Cooperation [Електронний ресурс] / Council of Europe. – Strasbourg. – Режим доступу: <https://wcd.coe.int>. – Назва з екрана.

УДК-796.011.1-057.875

О.А. Гуренко

Вінницький торговельно-економічний інститут КНТЕУ

КУЛЬТУРА ЗДОРОВ'Я ОСОБИСТОСТІ З ПОЗИЦІЙ СИСТЕМНОГО ПІДХОДУ

У статті представлена характеристика культури здоров'я особистості з позицій системного підходу з виділенням системоутворюючих, системонаповнюючих і системообумовлюючих факторів, які визначають функціонування цілісної системи, яка, у свою чергу, складається із компонентів: мотиваційно-особистісного, когнітивного і діяльнісного.

Ключові слова: *культура здоров'я особистості, здоровий спосіб життя, системні фактори, компоненти, мотивація, цінності, діяльність.*

Постановка проблеми. Пізнання сутності і значимості певного компонента якогось процесу, явища, розвитку науково обґрунтованого уявлення про нього пов'язане, перш за все, зі створенням повної картини про дефініцію поняття, що ототожнює цей компонент. Такий процес пізнання базується на послідовному і взаємопов'язаному вивченні основоположних категорій чи понять, особливо, якщо компонент, що пізнається позначається словосполученням, а з ним і явищем, в контексті чого представлена «культура здоров'я особистості». Робіт, що стосуються дослідження проблеми культури здоров'я особистості є значна кількість. Однак, не достатньо дослідженою, на наш погляд, є проблема інтерпретації даного феномену як системної цілісності.

Різні наукові підходи до визначення культури здоров'я особистості обумовлюють розгляд даного феномену з точки зору системного підходу суть

якого у розумінні її як цілісної системи, що не зводиться до простої суми частин, а володіє якостями, які можуть бути відсутні у окремих її елементів. Системний підхід передбачає розгляд відносно самостійних компонентів не ізольовано, а у взаємозв'язку і розвитку, виявленні структурних і функціональних зв'язків і побудові моделей з метою отримання знань про закономірності функціонування системи. Аналіз культури здоров'я особистості з позицій системної цілісності сприятиме більш глибокому розумінню її детермінантної ролі у формуванні здоров'я людини.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. У зв'язку з набуттям глобального статусу проблеми здоров'я, останнім часом активізувались міждисциплінарні наукові дослідження факторів, детермінант, які визначають здоров'я людини. Так ВООЗ, виділяючи чотири найбільш значимих для здоров'я фактори, надає їм наступні співвідношення: спосіб життя – 50-55%, навколишнє середовище – 20-25%, спадковість – 15-20%, охорона здоров'я – 15-20%. Наукові дослідження проблеми здоров'я останніх років розглядають його з позицій цілісності, використовуючи холістичний, інтегративний підхід, методологічні принципи, що лежать в основі знань про людину з позицій закономірностей системної цілісності і синергетичної взаємодії її складових [6, 8, 9 і ін.]. У даному контексті активізувались і дослідження проблеми культури здоров'я особистості, як одного з основних чинників, що через культурну поведінкову складову значним чином детермінує здоров'я людини, а відтак і якість її життя [3, 7, 9 і ін.].

Важливість дослідження здоров'я людини з точки зору антропогенних потреб у сучасних умовах визначається тією обставиною, що взаємодія потреб і здоров'я реалізується у культурі здоров'я, що є психологічною моделлю відношення до здоров'я та здоров'яформуючої поведінки, вибраної індивідом у пошуках кращого самоздійснення життя.

Мета, завдання і методи роботи. Мета – проаналізувати структуру, компонентний склад культури здоров'я особистості та обґрунтувати здоров'яформувальну сутність культури здоров'я особистості з позицій системної цілісності.

Методи дослідження: системний метод, теоретичний аналіз, інтерпретація та узагальнення даних наукової літератури з проблеми дослідження.

Виклад основного матеріалу дослідження. Основою поняття «культура здоров'я особистості» є категорія «культура». Культура є найбільш яскравим і складним феноменом у людському суспільстві. Теорія сучасної культури нараховує багато (сотні) її визначень. У контексті нашого дослідження підійде визначення наведене нижче.

Культура – творіння людини, що являє собою процес і результати збереження, освоєння, створення, відтворення і поширення матеріальних і духовних цінностей, що виступає у вигляді якісної характеристики діяльності людини і суспільства, міри і способу його розвитку.

Всі компоненти визначення категорії культура, їх сутність і взаємозв'язок обумовлені діяльністю людини, її наступністю від покоління до покоління, філософією спірального розвитку суспільства, на чому базується і користування, і примноження цінностей культури.

У вузькому смислі культура – це, перш за все, ті зразки поведінки, діяльності і взаємодії з іншими людьми, яких дотримуються індивіди, що населяють спільну територію, занурені у відповідне життєве середовище. Відповідно, культура характеризує особливості поведінки, свідомості і діяльності людей у конкретних сферах суспільного життя.

Культура є найбільш складним феноменом у сучасній науці. Про це свідчить той факт, що у науці існують сотні її визначень. Із всіх підходів до її визначення найбільш значимими, на думку В.М. Видріна, є наступні:

- культура - творіння людини, те, що не створено у такому вигляді природою;
- культура – міра і спосіб розвитку людини;
- культура – якісна характеристика діяльності людини і суспільства;
- культура – процес і результат збереження, освоєння, розвитку і поширення матеріальних і духовних цінностей [3].

Розглядаючи культуру у якості міри і способу розвитку людини, мається на увазі всебічне її вдосконалення, включаючи інтелектуальний, фізичний, психічний, духовний, естетичний розвиток. Людина розвивається у процесі діяльності і конкретних її видів, основними з яких є: пізнавальна, трудова, комунікативна, ігрова [4]. На основі цих видів діяльності формуються і додаткові, серед яких, на нашу думку, особливе місце і гуманну значимість для людини має оздоровча діяльність, яка, в свою чергу, може вважатись якісною характеристикою культури здоров'я особистості. При цьому якісна характеристика діяльності людини у цілому свідчить про те, що не сама по собі діяльність, а її способи, якості, міра розумності і корисності для людини і суспільства в цілому характеризують рівень її культурності. У цьому смислі оздоровча діяльність, спрямована на формування, збереження і зміцнення здоров'я, організацію здорового способу життя, перетворює людину, вдосконалює її відношення до самої себе, природи і суспільства, формує культуру здоров'я особистості.

Діяльність нерозривно пов'язана з потребами, оскільки вся історія людського суспільства є не що інше як діяльність із задоволення її потреб. Аналізуючи різні класифікації потреб, можна виділити два класи: природні, до культурні і людські соціальні, культурні. До перших відносяться потреби в їжі, воді, повітрі, рухові, потреби розмноження, захисту потомства. Вони у повній мірі притаманні як тваринам, так і людині, але у людському суспільстві вони детерміновані соціальними умовами.

Культурні людські потреби не даються, а лише задаються природою, вони формуються у процесі виховання і різних видів діяльності. Рівень їх сформованості і усвідомленості залежить від якості діяльності людини з задоволення усвідомленої ним потреби, необхідності в матеріальних і духовних, фізичних і психічних, інтелектуальних і емоційних цінностях.

До числа найбільш загальних соціальних потреб відноситься необхідність створення здорової, життєдіяльної і мобільної нації, у всебічно і гармонійно розвинених людях і у створенні об'єктивних умов для вільного розвитку сил,

здібностей і дарувань кожної людини, збереження і зміцнення її здоров'я. Ступінь сформованості цієї потреби, її рівень залежать, перш за все, від рівня культури людини, її вихованості і освіченості, які, в свою чергу, формуються головним чином у системі освіти і суспільних відносин протягом усієї людської життєдіяльності.

Культура здоров'я, як найважливіша складова усієї людської культури, - одна із основних форм освоєння людиною зовнішньої і внутрішньої природи, спосіб створення гармонії свого існування у найширшому сенсі. Разом з тим культура здоров'я особистості включає в себе не лише об'єктивні результати діяльності людей, що проявляються у рівні їх здоров'я, але і суб'єктивні людські сили і здібності, що реалізуються в діяльності, спрямованій на організацію індивідуального здорового способу життя.

Розглядаючи співвідношення поняття культура здоров'я з визначенням загальної культури, слід виділити пріоритет духовно-моральних цінностей і мотиваційних установок на здоров'я, які знаходять своє вираження у менталітеті здорового способу життя. При цьому розвиток духовного світу людини, її творчих здібностей, відношення до праці, до соціального середовища є стратегією освіти у зміні способу життя з метою збереження і примноження індивідуального здоров'я.

Важливими характеристиками категорії «здоров'я» є кількість і якість здоров'я, які дозволяють людині реалізовувати свої біологічні і соціальні функції, а також є потенціалом для активної творчої діяльності людини. При цьому однією із умов нарощування потенціалу здоров'я чи його збереження при наявності серйозних (незворотніх) відхилень є наявність морально-вольових і ціннісно-мотиваційних установок на здоров'я і здоровий спосіб життя.

Цілісне розуміння здоров'я передбачає не лише єдність організму, це організм і особистість з властивим їм рівнем розвитку психофізіологічних функцій, ступенем розвиненості мислення, відповідним менталітетом, що дозволяє проявляти певну міру працездатності, соціальної активності, яка, в

свою чергу, визначається стратегією життя людини, мірою його панування над обставинами життя. Іншими словами, особистісний рівень здоров'я будується у відповідності з основними цілями і цінностями життя і визначається індивідуальним стилем життя (у нашому розумінні – здоровим способом життя). Таким чином, здоровий спосіб життя – це сукупність духовних цінностей і фактичних діяльнісних форм зі збереження здоров'я. сутністю ЗСЖ є забезпечення оптимального задоволення потреб людини за умови і на основі оптимізації розвитку, стану і функціонування організованих зовнішніх і внутрішніх систем, зв'язків індивіда і суспільства. Причому здоровий спосіб життя має індивідуальну адресність. Індивідуалізація ЗСЖ є врахуванням природних задатків, потреб, соціальних і кліматичних умов та є основним принципом з формування культури здоров'я особистості і дозволяє перевести так званій узагальнений «здоровий спосіб життя» в індивідуалізований «здоровий стиль життя» [6, 7].

Здоровий стиль життя пов'язують із задоволенням базових людських потреб. У різних особистостей, при однаковому наборі базових потреб, присутній свій власний спосіб їх задоволення, багато в чому обумовлений вихованням. Окрім цього кожна людина вибудовує свою власну систему потреб і у відповідності з ієрархією в ній розподіляє час, сили, життєві ресурси між різними видами діяльності. Різні способи задоволення потреб і індивідуальність систем потреб обумовлюють різні життєві стилі. Відповідно, здоровий стиль життя передбачає таку систему індивідуальних потреб, яка сприяє розвитку даної особистості, а також оптимальні способи реалізації цих потреб. У контексті цього представляє інтерес твердження А. Маслоу [8], що самоактуалізація, прагнення до розвитку своїх здібностей, до особистісного росту є потребою вищого рівня людини, яка перетворюється у мотив поведінки за умови задоволення нижчих потреб. Самоактуалізація виступає не тільки метою і результатом, але і процесом актуалізації потенційних можливостей особистості. Розвинена потреба у самоактуалізації орієнтує на ведення здорового стилю життя як необхідної умови повноцінного, активного,

тривалого життя, що дозволяє у повній мірі реалізувати потенційні індивідуальні можливості. Але здоровий стиль життя лише тоді відповідає своєму визначенню, коли є умови для задоволення не лише життєво необхідних потреб, але і потреби у само актуалізації. Звідси, здоровий стиль життя є продуктом самостійного пошуку, індивідуальної смислотворчості, особистісної еволюції.

Виходячи із аналізу стильових рис, з точки зору їх оптимальності для суб'єкта життєдіяльності, М.Я. Віленський [6] виділяє наступні критерії здорового стилю життя: організаційний (наявність у особистості повноцінної життєвої стратегії, а не короткочасних тактик виживання); гігієнічний (раціональний режим праці і відпочинку, оптимальний руховий режим, дотримання правил особистої гігієни); комунікативно-діяльнісний (багата палітра різних видів діяльності, регулярна оздоровча діяльність, здатність до продуктивного спілкування, пошуково-творча активність); адаптаційно-рольовий (гармонійне протікання процесів соціалізації і індивідуалізації), гнучкість у поведінці і спілкуванні, конгруентність); культурно-естетичний (широта культурних контактів, наявність естетичного ідеалу, здатність протидіяти проявам антикультури, розумне дотримання моди); ціннісно-мотиваційний (пріоритет цінностей здоров'я і саморозвитку, наявність ідеологічного ідеала); емоційно-вольовий (емоційно-психологічна стійкість, внутрішній контроль, оптимізм); індивідуально-особистісний (високий рівень само прийняття і самоповаги, чутливість до себе, здатність зберігати свою унікальність і творчо реалізовувати її).

Відповідно, здоров'я багато в чому залежить від життєвої позиції і зусиль людини, здатної активно регулювати власний стан з урахуванням індивідуальних особливостей свого організму, реалізовувати програми самозбереження, самореалізації і саморозвитку. Для цього потрібні мотивація формування здоров'я, культура знань про свій організм і способів вдосконалення здоров'я. При цьому освоєння здорового способу життя можливе на основі принципу активності особистості, що дозволяє поєднувати

цінності здоров'я з формуванням валеологічних знань і освоєнням практичних навичок збереження і зміцнення здоров'я, які реалізуються у повсякденній життєдіяльності.

Розглядаючи культуру здоров'я з позицій системно-структурного підходу [9], ми представляємо її у вигляді цілісної системи з притаманним їй внутрішнім змістом, зовнішніми умовами і інтегральним результатом, що виражається узгодженістю системо утворюючих, системо наповнюючих і системо обумовлюючих факторів.

Системоутворюючими факторами є стан індивідуального здоров'я людини у його динаміці і практико-орієнтований здоровий стиль життя. При цьому критерії стану здоров'я слід розглядати з позицій нарощування чи збереження його кількісного і якісного потенціалу як при відносно високому рівні здоров'я, так і при наявності певних відхилень, фізичних дефектів, тих чи інших захворювань.

Системо наповнюючими компонентами культури здоров'я є: духовно-моральні цінності (у тому числі цінності здоров'я і здорового способу життя) і менталітет здорового стилю життя; валеологічна грамотність (знання причин і механізмів формування здоров'я, організації ЗСЖ, навички оздоровчої діяльності); оздоровчі технології, спрямовані на фізичне і психічне вдосконалення особистості.

Системообумовлюючі фактори формування культури здоров'я носять об'єктивний і суб'єктивний характер. До об'єктивних можна віднести соціальні і біологічні фактори. Соціальними факторами, на наш погляд є: рівень соціально-економічного розвитку суспільства, матеріальне благополуччя громадян і рівень їх життя, державна політика у сфері охорони здоров'я, наявність «моди» на здоров'я, яка формується державними і суспільними структурами, розвиток системи освіти, охорони здоров'я, фізичного виховання і ін.. До біологічних системообумовлюючих факторів культури здоров'я особистості можна віднести генетично детерміновані і набуті передумови фізичного і психічного розвитку особистості, вікові особливості і гетерохронність психофізіологічних функцій організму, умови існування індивіда у конкретній екосистемі. Найбільш значимими суб'єктивними

факторами є мотивація на здоров'я і наявність вольових якостей, необхідних для прояву активності особистості, прагнення до самовдосконалення і самореалізації, подолання власної інертності.

Виходячи із структури особистості, можна виділити наступні компоненти культури здоров'я особистості:

- мотиваційно-особистісний компонент – включає в себе розвиток потреби у підвищенні рівня здоров'я, мотивів здорового стилю життя, вдосконалення властивостей і якостей особистості, що забезпечують процес саморозвитку, самовиховання, самовдосконалення;

- когнітивний компонент являє собою цілісну практико-орієнтовану систему валеологічних знань і умінь фізичного і психічного саморозвитку, сукупність норм і цінностей, які забезпечують уявлення про роль і місце культури здоров'я у системі культурних відношень;

- діяльнісний компонент забезпечує досягнення певного рівня здоров'я через особистісно-значимий і індивідуально-орієнтований здоровий спосіб життя.

Висновки. Таким чином, проведений аналіз дає підстави стверджувати, що культура здоров'я особистості характеризується життєвими позиціями людини (наявністю позитивних цілей і цінностей); грамотним відношенням до свого здоров'я, природи і суспільства; організацією здорового стилю життя, який дозволяє узгодити норму і варіативність, індивідуальність і заданість, розглядати специфіку активності особистості у реалізації здорового способу життя в індивідуальній життєдіяльності. Культура здоров'я особистості, виникаючи на певному рівні суб'єктивності і творчості у процесах життєдіяльності, утворює цілісну систему життєвих проявів особистості, яка сприяє гармонізації власної індивідуальності з умовами життєдіяльності і є засобом само актуалізації в ній, дозволяє активно регулювати стан людини з урахуванням індивідуальних особливостей і рівня здоров'я, реалізувати програми самозбереження, самореалізації, саморозвитку, які призводять до гармонізації усіх компонентів здоров'я і цілісного розвитку особистості.

Перспективи подальших наукових пошуків у даному напрямку полягають у більш детальному дослідженні компонентів культури здоров'я особистості.

Список використаних джерел:

1. Лернер И. Я. Философия дидактики и дидактика как философия / И. Я. Лернер. – М., 1995. – 49 с.
2. Скаткин М. Н. Проблемы современной дидактики / М. Н. Скаткин. – М., 1998. – 95 с.
3. Теория и методика физической культуры / Под ред. Ю. Ф. Курамшина, В. И. Попова. – СПб., 1999. – 324 с.
4. Леонтьев, А. Н. Деятельность. Сознание. Личность / А. Н. Леонтьев. – М., 1975. – 304 с.
5. Щедрина А. Г. Педология – наука о детстве в формировании здорового образа жизни / А. Г. Щедрина. – Новосибирск, 2010. – 220 с.
6. Виленский М. Я. Методологический анализ общего и особенного в понятиях «здоровый образ жизни» и «здоровый стиль жизни» / М. Я. Виленский, С. О. Авчинникова // Теория и практика физической культуры. – 2004. – № 11. – С. 2–7.
7. Манжелей И. В. Субъекты и среда физического воспитания и спорта / И. В. Манжелей, В. Н. Потапов. – М., 2010. – 192 с.
8. Маслоу А. Г. Новые рубежи человеческой природы / А. Г. Маслоу. – М., 1999. – 496 с.
9. Трещева О. Л. Формирование культуры здоровья в условиях современного образования / О. Л. Трещева. – Омск, 2002. – 268 с.

УДК-796.011.1-057.875

О.М. Кабзюк

Вінницький торговельно-економічний інститут КНТЕУ

АНАЛІЗ ЗДОРОВ'Я ЯК ІНТЕГРАТИВНОЇ ЦІННОСТІ

ОСОБИСТОСТІ

У статті висвітлено теоретичні аспекти інтегративного змісту здоров'я як пріоритетної цінності людини. Проведено аналіз аксіологічної сутності здоров'я з теоретичною інтерпретацією та з'ясуванням структури і ролі у житті людини. Дається характеристика здоров'я у системі інших людських цінностей. Підтверджено, що пріоритет здоров'я у системі інших людських

цінностей визначається тим, що воно виступає як регулятор поведінки людини охоплюючи усі сторони її буття, адже від рівня здоров'я залежить можливість самореалізації та самоактуалізації особистості.

Ключові слова: здоров'я, здоров'яціннісні аспекти, цінність, ціннісні орієнтації.

Постановка проблеми. Серед низки пріоритетних цінностей людини здоров'ю, безумовно, відводиться головне значення. Проблему здоров'я було віднесено до глобальних проблем, вирішення яких пов'язують з виживанням людської цивілізації через демографічну катастрофу, причиною якої є психологічні, соціальні, екологічні, економічні, політичні та інші чинники. Міжнародні та державні документи акцентують увагу на необхідності термінового вирішення зазначеної проблеми, залучаючи різні рівні впливу на неї: політичні, медико-біологічні, медико-соціальні, психолого-педагогічні та інші. Цивілізаційні впливи негативно впливають на здоров'я людини, тому все гостріше постає питання його збереження-формування.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблемою дослідження здоров'яціннісних аспектів особистості займалося багато дослідників [1, 3, 5, 6, 7, 9, 10, 13, 15 і ін.], виокремлюючи філософський, педагогічний, валеологічний, медичний, соціальний аспекти. Здоров'я, як понятійна категорія, несе в собі суб'єктивні й водночас об'єктивні ознаки. Цікавими з цього приводу є роботи академіка В.Казначеева, який вважає здоров'я особистості, як процес збереження й розвитку психічних, фізіологічних, біологічних здібностей людини, її оптимальної працездатності, соціальної активності при максимальній тривалості активного життя [8]. Останнім часом робляться дієві спроби розроблення “моделі” здоров'я людини [1, 2, 3, 14 і ін.]. Окремі дослідники вважають, що здоров'я – це стан організму людини, коли його функції врівноважені з довкіллям, а будь-які хворобливі зміни відсутні. Здоровий організм характеризується широким діапазоном фізіологічних можливостей функціональних систем, високим рівнем фізіологічних резервів [1, 4, 8]. Незважаючи на різні підходи до проблеми трактування здоров'я людини, всі дослідники сходяться на його найвищій інтегративній цінності у житті людини.

Викликає інтерес праця К. Хруцького, у якій він, розглядаючи здоров'я людини в триєдності його фізичного (біологічного), душевного (психічного) і духовного благополуччя, відзначає, що важливим є інтеграція двох основних підходів: адаптаційного й креативного – і доходить до висновку, що головним напрямом у досягненні індивідуального здоров'я виступає підвищення свідомого творчого потенціалу людини й вивільнення її активної самостійної креативної (духовної) діяльності. На цьому шляху центральним елементом затверджується розвиток і вдосконалення ціннісних ставлень людини. Цінності виступають як основні посередники здійснення процесу розвитку людини й послідовного досягнення нею станів свого особистого благополуччя (здоров'я) [15].

Мета, завдання і методи роботи. Мета – проаналізувати та дати інтерпретацію здоров'я як інтегративної цінності особистості.

Методи дослідження: теоретичний аналіз та узагальнення даних наукової літератури з проблеми дослідження.

Виклад основного матеріалу дослідження. Здоров'я – поняття багатофакторне, єдине визначення якого ще не сформульовано. Це пояснюється, очевидно, відсутністю у науці закінченого уявлення про самого носія здоров'я – людину як складне і суперечливе явище природи.

На сучасному етапі розвитку вчення про здоров'я предметом дискусій є рівень здоров'я, його структура, якість і кількість. На думку Г.Л. Апанасенка, для оцінки стану здоров'я людини найбільш перспективним є комплексний і кількісний підхід [1]. Під кількістю здоров'я слід розуміти суму "резервних можливостей" основних функціональних систем організму. Дане визначення, проте, не має чіткого кількісного змісту, що пов'язано з труднощами розробки кількісних критеріїв здоров'я, які стосуються як морфологічних, так і функціональних показників.

Інтегральна, системна сутність здоров'я призводить до великої кількості його дефініцій. Зокрема, у медицині здоров'я людини розглядається як відсутність хвороб; в гігієні - як відсутність чинників ризику захворювань або

стійкості організму до них і ліквідації можливих загроз; в біології погляд на здоров'я показує необхідність взаємодії організму із середовищем і його адаптацією до нього в процесі онтогенезу. Психологічне формулювання здоров'я зводиться до подолання і заперечення хвороби як стратегії життя людини. Інформаційний підхід характеризує здоров'я як здатність людини зберігати відповідну віку стійкість в умовах різких змін кількісних та якісних параметрів триединого потоку сенсорної, вербальної та структурної інформації.

Фахівці в галузі екології розглядають здоров'я як стан динамічної рівноваги між людиною і навколишнім середовищем, а хворобу як невміння людського організму пристосуватися до умов навколишнього середовища. Соціальні науки розглядають здоров'я не тільки як медико-біологічний феномен. Указується, що на нього впливають соціальні, психологічні, культурні, економічні та біологічні чинники. Здоров'я відображає одну з найбільш чутливих сторін життя суспільства і через це визначає необхідність проведення наукових досліджень і вироблення шляхів його збереження. Широке тлумачення проблеми здоров'я різними науками не привело до єдиного трактування цього поняття.

Концептуальне трактування поняття «здоров'я» може розглядатися в двох напрямках. У широкому сенсі слово «здоров'я» виступає як стан людського організму, що відображає адекватні функції організму в конкретних умовах, біологічних, екологічних, соціальних. У вузькому сенсі слова, «здоров'я» означає нормальне функціонування організму людини і відсутність хвороби, що оцінюється стандартами здоров'я для певних груп населення на підставі середньостатистичних даних.

Сучасні наукові дані свідчать, що здоров'я людини є складним феноменом, котрий можна розглядати як філософську, соціальну, економічну, біологічну, медичну категорії, як об'єкт споживання, вкладання капіталу, як індивідуальну і суспільну цінність, явище системного характеру, динамічне, що постійно взаємодіє з довкіллям, яке, в свою чергу, постійно змінюється.

Говорячи про людину як про вищу форму реалізації феномена життя, варто пам'ятати про її здатність пізнавати і пропускати через себе картину навколишнього світу, відчувати своє місце серед собі подібних і

самовиражатися через соціальну активність. Ці здібності характеризують психічні (емоційно-інтелектуальні) і духовні аспекти здоров'я людини як вищі прояви його цілісності. Цінність людського життя є абсолютною цінністю, бо життя - це єдина умова і критерій для існування будь-якої іншої цінності. Вона може оцінюватися як самим індивідом, так і суспільством, в якому індивід живе. Це обумовлює необхідність розгляду цінності життя в двох аспектах: соціальному та індивідуальному.

Уявлення про цінність життя і здоров'я в соціальному аспекті має конкретно-історичний характер, через що його необхідно розглядати як особливий культурно-історичний феномен. Отже, суспільні підвалини, економічний розвиток, рівень освіченості населення сприяють формуванню певного типу особистості з конкретними потребами і способами їх реалізації. Е.Н. Вайнер [4] виділяє дві основні ознаки, що визначають цінність здоров'я людей:

- соціальну як міру працездатності, соціальної активності, діяльного ставлення людини до світу;
- особистісну як стратегію життя людини, ступінь панування людини над собою і над обставинами життя.

Якщо спробувати визначити місце здоров'я в структурі особистості, то варто виділити наступні взаємозв'язки структурних елементів з компонентами здоров'я: індивід - фізичний (тілесний) показник благополуччя; індивідуальність – психологічний або душевний; особистість - соціальний показник благополуччя людини.

Фізичний показник здоров'я та способи його формування вивчалися вже досить довго в різних галузях знань (медицина, гігієна, фізична культура), і нині ці знання успішно використовуються в діяльності людини. Основним критерієм благополуччя фізичного в науці прийнято вважати відповідність різних показників роботи систем організму прийнятним нормам (фізіологічними, фізичними, біохімічними та ін.).

Що стосується душевного здоров'я, то деякі суттєві кроки в цьому напрямі були зроблені, починаючи з релігійних вчень про душу і сенс життя, а потім науково конкретизовані в області психодіагностики, психотерапії та в психології розвитку особистості людини. Його можна визначити як результат взаємодії між біологічними потребами індивіда і вимогами суспільства.

Соціальне благополуччя як компонент здоров'я є самим непостійним, що залежить від великої кількості чинників та з великими труднощами піддається вивченню і регулюванню. Отже, соціальне благополуччя - це найскладніший елемент здоров'я, оскільки містить у собі всі рівні існування й розвитку індивіда. Оскільки основою соціального благополуччя людини є успішне розв'язання суперечностей між потребами особистості та потребами суспільства, то мірою, що визначає цей компонент здоров'я, можна вважати певний критерій збігу системи цінностей особистості та суспільства, що в цілому опосередковує розвиток суб'єктності. Ціннісні орієнтації - змістовна сторона спрямованості особистості і системотворчий компонент внутрішньої структури особистості. Проявляючись у переконаннях, оцінках, мотивах і потребах особистості, ціннісні орієнтації багато в чому визначають поведінку і діяльність людини.

Найважливішим підходом у формуванні здоров'я є постулювання його ціннісного сенсу. Цінності є соціально набутими елементами структури особистості, і виступають як фіксовані, стійкі уявлення про бажане. Вони існують незалежно від конкретної особистості, як елемент культури, і стають елементами духовної культури особистості, важливими регуляторами поведінки настільки, наскільки освоюються цінності культури.

Усі соціальні цінності проходять «фільтрацію» через шкалу цінностей особистості на підставі її життєвого досвіду, знань і планів. Цінність і сенс виникають із взаємодії об'єктивного світу з потребами людини, що не завжди збігаються, особливо щодо визначення цінності і сенсу здоров'я для суспільства і індивіда. На кожному етапі свого розвитку суспільство має певні життєві цінності, і вони досить стабільні. Життєві цінності людини зазнають змін у визначені вікові періоди життя, а також і в періоди соціально-економічних криз суспільства, що дуже характерно для нинішньої України.

Цінність здоров'я набула особливої актуальності в наш час і цілком правомірно належить як до життєво важливих індивідуальних цінностей, так і до універсальних, загальнолюдських, вічних і абсолютних цінностей. Це та наскрізна цінність, актуальність якої є незаперечною у житті людської спільноти.

Нині склалися нові обставини, які поставили проблему людини, її життя, здоров'я й інших вітальних, духовних і соціальних цінностей на перший план. У зв'язку з цим особливу значимість здобувають питання уточнення й конкретизації поняття здоров'я, у тому числі й здоров'я як цінності.

Здоров'я може мати різні ціннісні характеристики, які суттєво різняться за носіями, видами, структурою тощо. Насамперед аксіологічний аналіз здоров'я припускає з'ясування його ціннісної сутності, структури й ролі в житті людини [9].

За своєю ціннісною сутністю здоров'я виступає благом, тобто тим, що відповідає потребам, інтересам, має позитивне значення для людей. В аксіологічній ієрархії здоров'я відноситься до розряду вищих, універсальних цінностей, тому що має неминуще, всеосяжне й позачасове значення. Водночас здоров'я є цінністю-засобом, тому що «існує не само по собі» (Платон), а є умовою існування ще більш значимої цінності – життя.

Ціннісний зміст здоров'я акумулюється відносно людини (соціуму) до свого стану, який забезпечує успішну життєдіяльність. Разом зі ставленням людини до здоров'я вибудовується система її ціннісних орієнтацій, переваг, цілей, без яких людське існування втрачає смисл.

Здоров'я як цінність включає безліч субцінностей, які мають смисложиттєве значення для людини. Здоров'я – це і насолода, і користь, і слава, і краса, і добро, і щастя. У цьому відношенні про здоров'я можна говорити як про універсальну цінність. Носіями здоров'я, а отже, і суб'єктами ціннісного ставлення можуть виступати окремі особистості, соціальні групи, суспільство в цілому. Розрізняють індивідуальне здоров'я, соціальне (здоров'я колективу, соціальної спільності, етносу, релігійної конфесії, професійної або вікової групи тощо) і планетарне (загальнолюдське) здоров'я.

Здоров'я індивіда як цінність – це захід можливого здійснення людиною цілеспрямованих і усвідомлених дій (обмеження невмінням не береться до уваги) на поліпшення свого фізичного й духовного стану, адаптації до життєвого середовища. Здоров'я соціальне (суспільства) як цінність – це значимість для суспільства ступеня реалізації смисложиттєвих можливостей його членів.

За своєю структурою здоров'я як цінність включає два основних компоненти. Об'єктивний компонент – це сукупність можливостей, які можуть бути реалізовані за наявності повноцінного здоров'я. Це може бути статусна роль у суспільстві, професія, рід занять, тривалість життя тощо. Суб'єктивний компонент здоров'я як цінності – це ставлення суб'єкта до свого здоров'я. Воно виражається в перевагах, ціннісних орієнтаціях, мотивації в поведінці стосовно здоров'я.

Потреба в здоров'ї та переживання стану здоров'я як життєвої цінності багато в чому обумовлюють суб'єктивну оцінку здоров'я. Людина може знати про цінності здоров'я, але з цього не виходить, що вони (цінності) будуть визнані, прийняті й засвоєні нею. Тобто людина може ставитися до них індиферентно, оскільки вони віддалені від її головних проблем.

Проаналізуємо поняття «здоров'я» з погляду того, чи є воно «справжньою» і «вищою» цінністю людського буття. Звернемося для цього до критеріїв, розроблених для таких цінностей Г. Парсонсом [11].

За теорією Парсонса така цінність повинна бути надійною, тому що непередбачена, мінлива, і тому ненадійна, цінність не може щонайкраще задовольняти потреби людей. Справжня цінність завжди надійна, ніколи не підводить і діє постійно протягом тривалого часу. Здоров'я, безумовно, належить до цінностей такого роду, оскільки діє впродовж філогенезу людства й онтогенезу окремих людей, задовольняючи їх біологічні, психологічні, соціальні й духовні потреби.

За іншої умовою цінність повинна бути джерелом і творцем інших цінностей (благ), тобто такою цінністю, без якої різко слабшає або зовсім припиняється процес створення окремих цінностей, їх зростання і зміна. Здоров'я являє собою саме таку цінність, оскільки є необхідною умовою реалізації всіх життєвих планів (цінностей) особистості, тільки за наявності здоров'я можлива ефективна діяльність людини і повноцінне здійснення всіх інших цінностей.

Цінність повинна бути повністю задовольняючою, самодостатньою. Вона повинна бути повністю задовольняючою не тільки окремого індивіда, але й усіх, хто нею володіє. Здоров'я є саме такою цінністю, оскільки робить життя бажаним, а також стає благом для всіх і для кожного, хто його має.

Цінність повинна бути цільовою в тому розумінні, що задає значення, роль, порядок і напрямок усім речам і видам діяльності, які співвіднесені з нею. І цій умові «здоров'я» відповідає, оскільки здійснення здорового стилю життя підпорядковує й визначає весь спосіб життя людини, накладаючи відбиток на його життєдіяльність.

Цінність повинна задовольняти родові людські потреби, тобто, як стверджують гедоністи, цінність повинна бути такою, щоб у тому або іншому смислі, у будь-який час і в будь-якому місці задовольняти всіх людей. І цьому критерію здоров'я як цінність, безумовно, відповідає.

Отже, згідно з даною класифікацією, «здоров'я» за всіма критеріями підходить під визначення «справжньої» і «вищої» цінності.

В. Казначеев стверджує, що «здоров'я – лише засіб у виконанні людиною її соціально-історичних цілей». Він уточнює, що «коли здоров'я стає для індивіда з його соціальними переконаннями домінуючою самоціллю, то подальша лінія його життя (вітального циклу), по суті, зменшує в людини, що прийняла таку установку, можливості важливих інструментів керування здоров'ям, мобілізації резервів, життєстійкості тощо» [8].

П. Бундзен переконаний, що «здоров'я саме по собі навряд чи є термінальною (кінцевою) цінністю для людини, яка обумовлює всю систему життєвих установок особистості» [3]. Здоров'я само по собі варто розглядати не як самоціль, а лише як передумову, плацдарм для досягнення вищого рівня життєдіяльності.

Досліджуючи психічне здоров'я і його порушення у взаємозв'язку з вищими цінностями людини, А. Маслоу у своїй теорії самоактуалізації розглядав вищі цінності як свого роду детермінанти здорового й повноцінного індивіда [10].

Ураховуючи наукові позиції різних авторів, ми можемо говорити, що здоров'я, навіть будучи вищою цінністю, не може бути головною метою життя (самоціллю), але оскільки воно є необхідною умовою досягнення всіх інших значущих цінностей (без здоров'я вони не мають смислу), то, навіть не будучи головною метою життя, воно може й повинно бути вищою цінністю життєдіяльності людини.

Будучи вищою цінністю, здоров'я в процесі свого формування створює численні й різноманітні групи інших цінностей: матеріальні (добробут, висока заробітна плата, пільги тощо), фізичні (працездатність, бадьорість, краса тощо), психічні (гарний настрій, упевненість у власних силах, психологічний комфорт тощо), духовні (естетичні, моральні), соціальні (повага навколишніх, престиж).

Висновок. Таким чином проведений аналіз дає підстави стверджувати, що у системі цінностей людини цінність здоров'я займає одне з пріоритетних місць. Лише здорова особистість здатна у повній мірі проявити свій потенціал самоактуалізації. Пріоритет формування ціннісного ставлення до здоров'я визначається тим, що воно виступає як регулятор поведінки людини, охоплюючи всі сторони її особистісного, сімейного, духовного, суспільного й державного буття. Ціннісне ставлення до здоров'я має загальнолюдське значення. Воно в тій або іншій формі приймається й усвідомлюється всіма людьми, існує в тісному зв'язку з іншими ціннісними настановами особистості, пронизує всі види ставлень, збагачуючи їх, і надає діяльності людини емоційне забарвлення й гуманістичний зміст.

Перспективи подальших досліджень у даному напрямку полягають у виявленні здоров'яформувальних мотиваційно-ціннісних механізмів.

Список використаних джерел:

1. Апанасенко Г. Л. Книга о здоровье / Г. Л. Апанасенко. – К. : Медкнига, 2007. – 132 с.
2. Бальсевич В.К. Физическая культура человека: состояние, проблемы и стратегия развития на перспективу (актовая речь). – М: ГЦОЛИФК, 1992.
3. Бундзен П. В. Современные технологии валеометрии и укрепление здоровья населения / П. В. Бундзен, В. И. Баландин, О. М. Евдокимова, В. В. Загранцев // Теория и практика физической культуры, 1998. – №9. – С. 7–11.
4. Вайнер Э. Н. Валеология: учебник для вузов / Э. Н. Вайнер. – [3-е изд., испр.]. – М. : Флинта: Наука, 2005. – 416 с.
5. Визитей Н.Н. Социология спорта. – К: Олімпійська література, 2005. – 247с.

6. Завидівська Н. Н. Аксиологічні аспекти формування культури здоров'я студентської молоді у процесі фізичного виховання / Наталія Завидівська // Молода спортивна наука України : зб. наук. пр. з галузі фіз. культури та спорту. – Львів : Українські технології, 2009. – Вип. 13 : у 4-х т. – Т. 2. – С. 47–53.
7. Каган М. С. Философская теория ценности / М. С. Каган. – СПб. : Петрополис, 1997. – 204 с.
8. Казначеев В. П. Основы общей валеологии. / В. П. Казначеев. – М. : Воронеж, 1997. – С. 21.
9. Куйдина Т. М. Аксиологический аспект изучения здоровья в процессе подготовки педагогов-валеологов / Т. М. Куйдина // Здоровье человека –6 : матер. VI Международного научного конгресса валеологов / под ред. проф. В. В. Колбанова. – СПб. : издательство СПбГМУ, Санкт-Петербург, 2011. – С. 53–54.
10. Маслоу А. Г. Мотивация и личность. Изд. 3. / А. Г. Маслоу. – СПб. : Питер, 2002. – 352 с.
11. Парсонс Т. Человек в современном мире // пер. с англ. – М., 1985. – 428 с.
12. Понамарёв Н.И., Физическая культура, как элемент культуры общества и человека. – СПб: ГАФК.-1996.
13. Столяров В.И. Ценности спорта и его гуманизации. – М., РГАФК, 1995.
14. Сущенко Л. П. Здоровий спосіб життя людини / Л. П. Сущенко . – Запоріжжя : ЗДУ, 1999. – 324 с.
15. Хруцкий К. С. Аксиологический подход в современной валеологии : дис... кан. философ. наук: 09.00.13. / Константин Станиславович Хруцкий. – Великий Новгород, 2000. – 194 с.

ДО ПИТАННЯ ПОЗОВНОЇ ДАВНОСТІ У СПАДКОВОМУ ПРАВІ

УКРАЇНИ

Статтю присвячено з'ясуванню питань матеріально-правової природи давності у цивільному праві. Специфіку окресленого питання зроблено крізь призму спадкових правовідносин.

Ключові слова: *цивільне право, спадкове право, давність, строк.*

Можливість фіксування та відліку часу забезпечує люду його ефективно сприйняття. Питання дослідження способів сприйняття і відліку часу порушувалися у працях істориків, філософів, культурологів, правознавців. Однак, категорія часу належить особлива роль у регулюванні суспільних правовідносин, оскільки вона напряду пов'язана із темпоральним буттям права і формалізацією часу за допомогою права.

Проблемам темпоральних аспектів у сфері сучасної юриспруденції присвячені праці українських та іноземних правників Бехруз Х., Вахонєвої Т., Волк И., Гаврилюка Р., Жоль К., Журавльової Т., Исаєвої Е., Исакова В., Красавчикова О., Максимова С., Новицкого И., Оборотова Ю., Погребняк С., Пушняк О., Сучкової Г., Тенилової Т., Тилле А. та ін.

Метою цієї статті є дослідження специфіки інституту давності у регулюванні питань спадкового права України.

Спадкові правовідносини є видом цивільно-правових відносин, вони характеризуються загальними закономірностями, які притаманні цивільним правовідносинам взагалі. Але як засіб регулювання особливої групи суспільних відносин, спадкові правовідносини мають свої особливі, лише їм властиві риси.

До таких рис, можна віднести:

- особливість предмету правового регулювання – правовідносин з приводу специфічного виду прав і обов'язків – спадщини;

- при домінуванні диспозитивного методу регулювання, наявність у регулюванні цих правовідносин імперативного методу;

- односторонній вектор впливу на поведінку учасників;

- суб'єктний склад цих правовідносин вказує на наявність особи, яка хоч безпосередньо і не бере участі у правовідносинах, оскільки останні виникають лише після її смерті, але воля якої значною мірою впливає на динаміку правовідносин;

- час виникнення цих правовідносин залежить лише від настання юридичного факту у формі події;

- «втягнутість» у ці правовідносини може бути як очікуваним так і неочікуваним фактом для спадкоємців;

- можлива наявність у цих правовідносинах третіх осіб, які є лише виконавцями (заповіту);

- можливість звуження свободи заповідальних розпоряджень лише стосовно найменш забезпечених осіб;

- неможливість бути у спадщині тих відносин, які були нерозривно пов'язані з існуванням особи спадкодавця і т.п.

Ми не претендуємо на вичерпний перелік особливостей спадкових правовідносин, але очевидним є те, що, навіть окреслені вище характерні ознаки, демонструють специфіку цієї підгалузі цивільного права.

Питання позовної давності у спадкових правовідносинах пов'язані із поняттями «позов про спадщину» або «спадковий позов».

У науковій юридичній літературі існує декілька підходів до тлумачення цього поняття. З одного боку, спадковим є позов про визначення кола спадкоємців за законом або за заповітом та про характер їх участі в спадковому наступництві [Осокина, с. 15]. З іншого – він є позовом про сукупність прав та обов'язків, привласнених особою, що у дійсності не має права спадкувати [Цікало, с. 79]. Відповідно до третьої позиції, це особливий позов, що спадкоємець може пред'являти проти того, хто не надає йому чого-небудь зі

спадщини тому, що не визнає його права спадкування. [Саломатова, с. 505]. Всі вищенаведені точки зору відображають поняття спадкового позову з позиції матеріально-правової сторони.

Спробу узагальнення багатьох існуючих на сьогоднішній день визначень позову в цілому та спадкового позову зокрема, зробила Т.В. Саломатова. Об'єднуючи сутнісні особливості як матеріального, так і процесуального характеру вона вважає «... позовом про спадщину є подана до суду для розгляду та розв'язання в певному процесуальному порядку вимога спадкоємця, що впливає зі спору про права та речі, що входять до спадкової маси, та засноване на фактах, пов'язаних з переходом майна в порядку спадкування, до особи, що помилково або з яких-небудь інших причин вважає себе спадкоємцем» [Саломатова, с. 59].

У зв'язку з вищевикладеним, виникає необхідність розмежування спадкового та віндикаційного позовів, що обумовлено їхньою загальною рисою: обоє ці позови можуть бути спрямовані проти всякої особи, яка незаконно заволоділа спадщиною, в першому випадку, та майном – у другому. В залежності від предмету позову, буде визначено, який строк позовної давності слід застосовувати у подібних випадках.

Існує низка відмінностей, що дозволяє чітко розмежувати вищевказані правові засоби захисту цивільних прав.

По-перше, за віндикаційним позовом позивач вказує на факт права власності на річ, якою у цей момент володіє, відповідач, вказаний у позові. При спадковому позові позивачем є особа, яка дійсно є спадкоємцем. Доводити своє право власності на той або інший об'єкт, що входить до спадкової маси, позивач не зобов'язаний. Відповідачем за таким позовом може бути тільки особа, що вважає себе спадкоємцем (помилково або за іншими підставами), яка заволоділа спадщиною, її частиною або претендує на спадщину. Таким чином, позов про спадщину обмежений винятково спадковим правовідносинами.

По-друге, при віндикації власник вимагає повернення певних речей. При спадковому позові позивач вимагає видачі йому спадщини, до складу якої

можуть входити найрізноманітніші об'єкти речі, зобов'язальні права вимоги, авторське право в його майновій частині і т.п. Тому спадковий позов має універсальний характер.

Крім того, спадкове майно являє собою величину не постійну. Однак, перебуваючи в руках відповідача, може бути як збільшено, так і зменшено з позиції кількісних, вартісних характеристик або її форми.

По-третє, особлива скорочена шестимісячна позовна давність може мати застосування тільки до першого з вищенаведених позовів, у той час як до другого підлягає застосуванню винятково загальна трирічна позовна давність.

Стосовно питання про позовну давність, яка застосовується до даної категорії спадкових спорів, слід зазначити, що у Цивільному кодексі УРСР була висловлена думка про диференціацію строків позовної давності, що застосовуються до спадкових позовів. В залежності фактуприсутності чи відсутності спадкоємця-позивача, могли бути встановлені різні строки позовної давності [Саломатова, с. 241].

У чинному Цивільному кодексі України, як відомо, загальним строком для встановлення всіх спадкових правовідносин є шестимісячний строк від дня відкриття спадщини, передбачений ст. 1270 ЦК. Протягом цього строку й може бути пред'явлений будь-який позов про спадщину, не залежно від того, буде зацікавлена особа «відсутнім» або «присутнім» спадкоємцем-позивачем.

Ускладнений порядок обчислення строку позовної давності може мати місце лише у випадках, передбачених п.2 зазначеної статті, коли виникнення в особи права на спадкування й, відповідно, на захист своїх спадкових прав, залежить від неприйняття спадщини або відмови від її прийняття іншими спадкоємцями.

Як зазначалося вище, у спадкових відносинах, за необхідності, може бути призначено виконавця заповіту. Згідно ЦКУ він може бути призначений заповідачем (ст. 1286), за ініціативою спадкоємців (п. п. 1-2 ст. 1287), за рішенням суду (п.3 ст. 1287) або нотаріусом (ст. 1288).

У разі, коли до дій виконавця заповіту є обґрунтовані претензії з боку спадкоємців, строк позовної давності встановлюється у один рік (ст. 1293 ЦКУ).

Отже, спадкові правовідносини, є специфічним видом цивільних правовідносин. Виокремлення їх специфіки, дало можливість з'ясувати підстави виникнення спорів, пов'язаних із прийняттям або неможливістю прийняття спадщини, які мають свій матеріальний вияв у існуванні спадкового позову. Окреслення підходів до його розуміння поняття «спадковий позов» забезпечило розмежування його з віндикаційним позовом.

Простеживши можливі підстави існування спорів з приводу спадкових правовідносин, було з'ясовано, що для прийняття спадщини встановлюється строк у шість місяців, який починається з часу відкриття спадщини. Для позовів з приводу перешкоджання дійсним спадкоємцям у їхньому праві на спадщину, застосовуватиметься загальна позовна давність. Для випадків, коли виникнення в особи права на спадкування залежить від неприйняття спадщини або відмови від її прийняття іншими спадкоємцями, строк для прийняття нею спадщини встановлюється у три місяці з моменту неприйняття іншими спадкоємцями спадщини або відмови від її прийняття. Якщо строк, що залишився, менший як три місяці, він продовжується до трьох місяців. Для оскарження дій виконавця заповіту закон визначає позовної давності строком у один рік.

Таким чином, особливості інституту давності у спадковому праві виявляються крізь призму специфіки спадкових правовідносин: суб'єктів, об'єкта, змісту, з одного боку, і загальних аспектів, що характеризують цивільні правовідносини загалом.

Список використаних джерел:

1. Конституція України, прийнята на п'ятій сесії Верховної Ради України 28 червня 1996 року // Відомості Верховної Ради України. – 1996. – №30. – Ст.141.

2. Цивільний кодекс України від 16.01.2003 р. № 435-ІУ [станом на 24.02.2016 р.] [Електронний ресурс] / Верховна Рада України. Законодавство України. — URL : <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/435-15>.

3. Осокіна Г.Л. Проблеми позову і права на позов: [навч. посіб.] / Г.Л. Осокіна. — М.: Городец, 2000. — 213 с.

4. Саломатова Т. В. Наследование по завещанию и по закону. Защита наследственных прав в суде / Т. В. Саломатова. — М. : Ось-89, 2002. — 495с.

5. Цікало В. І. Розвиток інституту давності у цивільних правовідносинах [Текст] / В. І. Цікало // Вісник Львівського університету. Серія юридична. — Вип. 35. — Львів, 2000. — С. 281-286.

УДК 340.1

Н.П. Костюк

Вінницький торговельно-економічний інститут КНТЕУ

ГРОМАДСЬКИЙ КОНТРОЛЬ ЯК ЗАСІБ ВДОСКОНАЛЕННЯ МЕХАНІЗМУ ПРАВОЗАСТОСУВАННЯ

У статті досліджуються проблемні питання здійснення громадського контролю за правозастосуванням, визначається поняття уніфікації правозастосування. Визначаються основні напрями розвитку системи інформаційного забезпечення процесу застосування норм права.

Ключові слова: *громадський контроль, застосування норм права; уніфікація правозастосування; моніторинг правозастосування; інформатизація процесу застосування норм права.*

Постановка проблеми. У зв'язку з побудовою в Україні демократичної правової держави виникає необхідність щодо визначення поняття громадського контролю за правозастосовною діяльністю. Суб'єкти застосування норм права повинні діяти тільки на підставі і відповідно до законодавства України. Сфера цієї діяльності має бути чітко визначена нормативно-правовими актами, її мета - впорядкування суспільних відносин, вона є спрямована державою, тому можна говорити про особливу форму керування державою суспільством.

Втілення у життя правил поведінки, що становлять зміст права, здійснюється у процесі застосування норм права. Саме через застосування норм права досягається результат, зміст якого був закладений законодавцем при виданні норми права. Тому своєчасне і точне застосування правових норм — це найважливіша передумова додержання та зміцнення правопорядку.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідженню питань громадського контролю за правозастосовною діяльністю присвячені праці: Скакун О.Ф., Дюрягіна І.Я., Денисюк М.В., які визначають, поняття та особливості здійснення громадського контролю за правозастосовною діяльністю. А. Монастирський досліджує уніфікацією правозастосування, яка здійснюється з метою забезпечення ефективності правового регулювання суспільних відносин.

Не вирішені раніше частини загальної проблеми. Незважаючи на широке вивчення правозастосовної діяльності, існує потреба у фундаментальному дослідженні проблем правозастосовної діяльності органів виконавчої діяльності: уніфікації правозастосування; інформатизації та застосуванню громадського контролю за правозастосовною діяльністю органів виконавчої влади .

Формулювання цілей статті. Метою статті є дослідження громадського контролю як засобу вдосконалення механізму правозастосування.

Виклад основного матеріалу дослідження. Одним із напрямків вдосконалення механізму правозастосування є громадський контроль, який виступає проявом демократії і способом залучення населення до управління суспільством. О. Скакун зазначає, що соціальне призначення демократії знаходить свій вияв у такій її функції, як функція контролю, яка спрямована на забезпечення діяльності органів держави у межах її компетенції [1, с. 164]. Громадський контроль є інструментом громадської оцінки виконання органами державної виконавчої влади її соціальних завдань. Денисюк М.В. справедливо звертає увагу на те, що будь-яка політична влада, особливо державна, має тенденцію до розширення своїх повноважень і встановлення тотального

контролю. На сьогоднішній день контроль суспільством державної влади - як ніколи раніше актуальна проблема і в практичному, і в теоретичному сенсі. Роль і місце громадського контролю у життєдіяльності країни має безпосередній зв'язок із загальною характеристикою держави (тоталітарної чи демократичної). У тоталітарній державі не просто домінує контроль держави над суспільством, а існує тотальний державний контроль в усіх сферах суспільного та приватного життя, держава контролює не тільки публічні, а й особисті інтереси громадян [2, с. 103]. Б. Кузьменко визначає, що у новітній політичній теорії тоталітаризм визначається саме «як такий тип політичного режиму, політичної та суспільної системи, якому внутрішньо притаманний всеохоплюючий (тотальний) контроль з боку влади над суспільством і особою». У демократичній державі, поряд з державним контролем, обов'язково існує і реальний громадський контроль суспільства за діяльністю державних органів, а не декларативний контроль, який зазначено лише на папері [3, с. 103]. Наявність громадського контролю дає можливість контролювати органи державної виконавчої влади, що позитивно впливає на боротьбу зі зловживаннями в сфері державного управління, оскільки контроль діяльності державного апарату, допомагає виявити правопорушення, які виникають в процесі функціонування державної влади. Громадський контроль за правозастосовною діяльністю органів державної влади може здійснюватися у таких формах: контроль громадських об'єднань (організацій); контроль громадських правозахисних організацій та об'єднань; контроль засобів масової інформації; оскарження неправомірних дій посадових осіб органів державної влади та місцевого самоврядування [2, с. 103]. Одним із дієвих механізмів громадського контролю в європейській спільноті є інститут місцевих уповноважених з прав людини. Рекомендація Конгресу місцевих і регіональних влад Ради Європи № 61(1999) присвячена досвіду його застосування [4, с. 71–72]. За умов зростаючої складності адміністративних систем та навантаженості адміністративних судів, Конгрес підтримав створення бюро уповноваженого з прав людини та запровадження посад місцевих і регіональних омбудсменів.

Досвід показує, що це допомагає уникнути занадто тривалих і дорогих судових процедур, скоротити їхню кількість та відстань між громадянами й органами державної влади, а також сприяє кращому захисту прав людей та врахуванню потреб громадян; прозорості та ефективності державного управління. Виходячи з цього, Конгрес рекомендує урядам держав - членів Ради Європи, де на національному рівні вже створено інститут уповноваженого з прав людини (а Україна належить саме до таких держав), сприяти запровадженню відповідних інститутів на місцевому й регіональному рівнях і належним чином інформувати громадян про завдання й можливості таких інститутів [4, с. 72]. Враховуючи бажання України стати членом ЄС, слід на законодавчому рівні врегулювати питання громадського контролю за діяльністю органів державної виконавчої влади. Досить актуальним, вважає Денисюк М. В. залишається питання розмежування особистої та колективної відповідальності, а саме відповідальності державного службовця та державного органу. Поставлену проблему можна вирішити наступним чином. По відношенню до державного органу і державних службовців діє принцип «дозволено тільки те, що прямо передбачено законом». Якщо посадова особа порушує покладені на неї обов'язки, то це його особиста провина і, як наслідок, особиста відповідальність. Однак якщо дії посадової особи узгоджуються з його посадовими обов'язками та це спричинило шкоду, то це вина державного органу, держави в цілому. В такому випадку відповідальність повинен нести державний орган. Саме дотримання даного принципу дасть змогу розмежувати особисту відповідальність державних службовців від колективної відповідальності державного органу. Така позиція полегшує діяльність інститутам громадянського суспільства в процесі контролю [2, с. 103].

А.М. Перепелюк для покращення роботи правозастосовних органів пропонує створення експертного центру моніторингу ефективності застосування норм права при Міністерстві юстиції, де буде здійснюватися кваліфікаційний збір, аналіз та узагальнення експертами (фахівцями наукових центрів, вищих навчальних закладів, громадськими представниками,

незалежними експертними організаціями) практики застосування нормативно-правових актів органами державної влади, посадовими особами, органами місцевого самоврядування, громадськими організаціями та на рівні окремих суб'єктів. Така діяльність є необхідною для встановлення змісту, який набувають нормативно-правові акти після їх застосування, виявленні ситуацій та обставин за яких такий зміст розходиться з цілями закладеними в нормативно-правових актах та принципах правового регулювання [5, с. 183]. Це питання є дискусійним, тому що, вважаємо, що метою моніторингу є не просто збір інформації, а реальні результати, які мають бути використані на практиці з метою удосконалення правозастосовної роботи органів виконавчої влади. За таких обставин і, враховуючи процес децентралізації, пропонуємо в кожному регіоні здійснювати моніторинг застосування норм права органами виконавчої влади. Окрім того, авторка пропонує уніфікувати правову систему України. Уніфікація правозастосування - це спосіб інтеграції спрямований на встановлення одноманітності в правовому регулюванні, який дозволяє забезпечити належне правозастосування, реалізацію прав та свобод особистості. А. Монастирський під нормативно-правовою уніфікацією розуміє спосіб створення одноманітних нормативно-правових приписів з метою забезпечення ефективності правового регулювання суспільних відносин. Станом на сьогодні потребують уніфікації як правові норми, так і практика їх тлумачення та застосування [6, с. 102]. У загальному вигляді, як вважає А.М. Перепелюк, уніфікація - це є приведення до одноманітності, до єдиної форми та системи. Надзвичайно важливим є визначення на законодавчому рівні єдиних правил, принципів, методик, якими повинні керуватися в своїй діяльності як суб'єкти застосування норм права, так і органи, які забезпечують тлумачення норм права. В юридичній літературі неодноразово обговорювались питання інтерпретаційно-правової уніфікації або уніфікації застосування норм права. Основою уніфікації правозастосування в сфері управління є повторюваність управлінських ситуацій та рішень, що документуються, необхідність фіксації типових процесів та явищ, головною метою уніфікації є

створення уніфікованої системи документів, що може дати високий економічний ефект. Це виявляється за рахунок зниження витрат часу на складання текстів службових документів, оформлення їх, виготовлення бланків документів, а також підвищення якості технологічних процесів роботи з документами, особливо під час користування ними з метою отримання необхідної інформації. Проблема удосконалення правозастосування може бути вирішена за умови використання комплексного методологічного підходу до вивчення можливостей впливу на правову реальність, котрий знаходить прояв у залученні здобутків філософії права, позитивної теорії права, логіки, лінгвістики, інженерної психології, інформатики та інших наукових дисциплін з метою генерування та аналізу напрямків інтенсифікації правозастосовного процесу. Правозастосування являє собою динамічний елемент правової системи, котрий в умовах реформування системи законодавства набуває виняткової соціально-політичної ваги [7, с. 12]. Слід приділити увагу основним напрямкам розвитку системи інформаційного забезпечення процесу застосування норм права - це: впровадження єдиної політики інформаційного забезпечення; створення багатоцільових інформаційних систем діяльності органів виконавчої влади; переоснащення інформаційних підрозділів сучасною потужною комп'ютерною технікою; створення умов для ефективного функціонування інформаційних обліків, забезпечення їхньої повноти, вірогідності, актуальності та безпеки; розбудови інформаційної мережі; удосконалення організаційно-кадрового забезпечення інформаційних підрозділів; поширення мережі комп'ютерних робочих місць користувачів інформаційних систем; подальшої комп'ютеризації інформаційних обліків; впровадження сучасних інформаційних технологій. Сьогодні в Україні відбувається процес створення правової бази для розвитку інформаційного суспільства та сфери інформатизації, що позитивно вплине на удосконалення форм та методів управління системами інформаційного забезпечення, централізацію та інтеграцію комп'ютерних банків даних, впровадження новітніх комп'ютерних інформаційних технологій, розбудову та широке

використання ефективних та потужних комп'ютерних мереж, застосування спеціалізованих засобів захисту інформації, налагодження ефективного взаємообміну інформацією на міждержавному рівні. Згідно з новим розпорядженням Національного агентства з питань запобігання корупції, з 1 вересня 2016 року офіційно стартувала подача електронних декларацій усіма державними службовцями. Це є прикладом застосування принципу прозорості і відкритості в діяльності органів державної влади. Система електронних декларацій існує в багатьох країнах світу, проте єдиного стандарту немає, і в кожній країні система має свої особливості. Введення декларацій про доходи та майно державних посадових осіб закріплено в Конвенції Організації Об'єднаних Націй проти корупції, найбільш змістовному міжнародному акті, спрямованому на запобігання та боротьбу з корупцією, як у світовому, так і національному масштабі, та в ряді документів Світового банку, Організації економічного співробітництва та розвитку й інших міжнародних інститутів. Так, у ч. 5 ст. 8 Конвенції ООН проти корупції зазначено, що «кожна Держава-учасниця прагне, у належних випадках і згідно з основоположними принципами свого внутрішнього права, запроваджувати заходи й системи, які зобов'язують державних посадових осіб надавати відповідним органам декларації, серед іншого, про позаслужбову діяльність, заняття, інвестиції, активи та про суттєві дарунки або прибутки, у зв'язку з якими може виникнути конфлікт інтересів стосовно їхніх функцій як державних посадових осіб».

Починаючи з 2004 р., Конвенцію ратифікували мало не всі держави світу (Україна ратифікувала цей міжнародний акт Законом України «Про ратифікацію Конвенції ООН проти корупції» від 18 жовтня 2006 р.). Росія ухилилася від імплементації положень Конвенції щодо кримінальної відповідальності за незаконне збагачення, але такий підхід у цілому є винятком із загального правила. У всьому світі, згідно з дослідженнями Світового банку, 137 країн у тому чи іншому вигляді містять в антикорупційному законодавстві вимоги до чиновників декларувати свої доходи і витрати. Проте, як зазначають експерти Світового банку, тільки 43% країн надають громадськості відкритий

доступ до фінансової інформації чиновників. Головне завдання декларацій полягає в підвищенні прозорості та довіри громадян до політичного керівництва за допомогою оприлюднення інформації про активи політичних діячів і державних службовців, щоб продемонструвати, що їм нема чого приховувати. Також однією з найважливіших цілей є моніторинг змін матеріального добробуту чиновників, з тим щоб запобігти зловживанням з їхнього боку, захистити їх від несправедливих звинувачень і встановити повний масштаб неправомірного збагачення та іншої незаконної діяльності завдяки наданню додаткових відомостей. Все більше країн сьогодні вимагають від державних посадових осіб заповнювати декларації саме в електронному вигляді. Серед переваг електронного декларування слід виділити можливість застосування автоматизованих систем обробки інформації. Публічне розкриття змісту декларацій може здійснюватися в різних формах, але найчастіше через Інтернет. Подібна практика існує в ряді країн Західної Європи – Німеччині, Сполученому Королівстві, у Скандинавських країнах тощо. Передовим досвідом щодо розкриття даних про доходи чиновників може похвалитися Латвія. За індексом про сприйняття корупції Transparency International оцінка цієї прибалтійської країни зросла з 3,4 (з 10) в 1999 р. до 4,9 у 2012 р. Латвійська система розкриття фінансової інформації про доходи чиновників вважається однією з всеохоплюючих у Європі. Крім того, у Латвії в 2002 р. створили Спеціальне бюро по запобіганню і припиненню корупції (KNAB). Воно займалося тим, що перевіряло правильність декларацій чиновників. Відомості про тих, хто жив невідповідно до своїх доходів, передаються до Служби держдоходів для накладання штрафу. У США державний службовець зобов'язаний надавати в Управління з питань етики інформацію про свої видатки й доходи, а також видатки і доходи його близьких родичів – дітей, дружини (чоловіка), батьків, у т. ч.: відомості про джерела походження майна, його склад і вартість; відомості про наявні депозити, отримані і видані позики, а також отримані кредити; перелік отриманих подарунків, вартість яких перевищує 50 дол.; перелік транспортних, розважальних й інших порівнянних послуг, оплачених не з особистих або бюджетних коштів (із вказівкою джерела).

Безапеляційно можна прогнозувати, що розвиток інформатизації викличе нові суспільні відносини, і головна функція правознавства та публічного права - своєчасно визначити такі відносини, що мають важливе суспільне значення, та врегулювати їх на потрібному рівні. Суттєво покращити роботу органів державної виконавчої влади можливо шляхом аналізу засобів доступності інформації про діяльність органів та їх рішень, в тому числі інформації на сайтах; здійснення оцінки реагування органів державної виконавчої влади на громадські ініціативи; узагальнення відомостей про розглянуті пропозиції і скарги громадян, а також про звіти та інші публічні акції органів державної виконавчої влади і посадових осіб перед населенням; дослідження інформації про співпрацю органів державної виконавчої влади з громадськими об'єднаннями; збору інформації про проведення публічних слухань громадських обговорень проектів правових актів.

Список використаних джерел:

1. Скакун О. Ф. Теорія держави і права: [підручник для студ. вищ. навч. закладів] / Скакун О. Ф. - Харків: Консум, 2005. - 656с.
2. Денисюк М. В. Правовий механізм контролю громадянським суспільством діяльності органів державної влади / М. В. Денисюк // Держава і право. - 2011. - Вип. 53. - С. 99-103.
3. Кузьменко Б. Політологічний і кримінологічний аналіз корупції, тіньової економіки і організованої злочинності у пострадянській Україні / Б. Кузьменко // Право України. - 1998.- № 6. - С. 103.
4. Про участь уповноважених з прав людини (омбудсменів) на місцевому й регіональному рівнях у захисті прав громадян : Рекомендація Конгресу місцевих і регіональних влад Ради Європи № 61(1999) // Бюлетень бюро інформації Ради Європи в Україні. - 2005. - № 11. - С. 71-72.
5. Перепелюк А. М. Механізм застосування права: структура та критерії ефективності (загальнотеоретичний аспект): дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.01 / - Київ, 2016.- 224с.

6. Монастирський А. Нормативно-правовая унификация в Украине: некоторые теоретические и практические аспекты / А. Монастырский // *Legea si Viata*. - September, 2014. - С. 102-105.

7. Швецов С. Б. Эффективность правоприменительных актов: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.01 / Швецов С. Б. – Санкт-Петербург, 2004.– 200с.

УДК 334.012. 82: 93(045)

Г. М. Красніцька, к.і.н.

Вінницький торговельно-економічний інститут КНТЕУ

ЄВРОІНТЕГРАЦІЯ УКРАЇНИ: ІСТОРИЧНИЙ АСПЕКТ

У статті розглядаються ключові проблеми реалізації орієнтирів європейської інтеграції України. На основі деяких наукових досліджень зроблено висновки щодо основних викликів, пов'язаних з євроінтеграцією України.

Ключові слова: *Європейський Союз, євроінтеграція України, економічні перетворення, проекти, методи, принципи.*

З моменту проголошення незалежності стратегічною метою України стала економічна інтеграція в європейській структурі. Глибока соціально-економічна криза, яку пережила Україна, залишає інтеграційні питання відкритими.

Постановка проблеми. За таких умов швидко реформувати виробничий комплекс України дуже складно. В першу чергу, слід дати оцінку щодо можливості використання пріоритетного міжнародного досвіду на користь національної економіки.

Актуальність теми полягає в тому, що інтеграція України до світогосподарської системи й налагодження багатосторонньої міжнародної кооперації визначено головними пріоритетами зовнішньоекономічної політики держави. На сучасному етапі найбільш оптимальною формою участі національної економіки в міжнародних інтеграційних процесах є розвиток вільної торгівлі з окремими країнами та економічними угрупованнями.

Метою статті є визначення основних історичних аспектів розвитку відносин між Україною та Європейським Союзом, характеристика основних етапів євроінтеграції та перспектив розвитку співпраці.

Дослідження проблеми інтеграції та співпраці України з ЄС знайшли своє відображення у роботах таких авторів, як І. Грицьак, О. Хоменко, М. Моїсеєнко, З. Умерова, О. Федоришина та інші.

Виклад основного матеріалу дослідження. Європейське інтеграційне об'єднання – це об'єднання груп розвинутих країн, які взаємодіють, торгують та переміщують в серединні угруповання товари, послуги, фактори виробництва та робочу силу. Тобто є зоною вільної торгівлі, але не просто зоною вільної торгівлі, а розширеною, оскільки саме розширена ЗВТ пропонує такий спектр мобілізації [6, с. 111]. Європейський Союз є унікальним міжнародним утворенням, що поєднує ознаки як держави, так і міжнародної організації. Одна з багатьох його особливостей – взаємовигідне співіснування під одним «дахом» близько трьох десятків суверенних держав. Кількість країн – членів ЄС від часу заснування й донині поступово збільшується, змінюючи як образ, так і сутність Євросоюзу.

Після здобуття незалежності Україна відразу стала помітним державним утворенням у європейському розкладі сил. В Європі вона посідає друге місце за площею та шосте місце за населенням, знаходячись в самому центрі європейського континенту на перехресті торговельних, фінансових, енергетичних шляхів та інформаційних потоків.

Сьогодні увага світу прикута до України. Відомий політолог З. Бжезінський у «Великій шахівниці» визначив її роль стратегічного геополітичного фактора на сучасному європейському просторі, а американський дипломат С. Телбот справедливо охарактеризував незалежну Україну як ключовий момент в новій Європі після холодної війни, зважуючи на її геополітичне становище. У зв'язку з цим «зовнішня політика України, її європейський вибір, повинна будуватися як на реаліях сьогодення, так і на історичних традиціях».

Позиція України щодо Євросоюзу була сформована вперше на законодавчому рівні в «Основних напрямках зовнішньої політики України», що були схвалені Верховною Радою України 2 липня 1993 р. Починаючи із цього моменту, Україна почала тяжіти до європейського інтеграційного об'єднання і від того моменту намагалася все ж таки приєднатись до ЄС, ці намагання ми можемо спостерігати і до сьогоднішнього дня. Крім того, укладено низку галузевих угод та документів міжнародно-правового характеру, згідно з якими здійснюється співробітництво між Україною та ЄС[3].

Україна стала першою серед країн СНД, що уклала угоду про партнерство і співробітництво з Європейським Союзом, де було визначено правовий механізм взаємодії між двома сторонами. Вона була підписана 14 червня 1994 р. у Люксембурзі та 10 листопада 1994 р. ратифікована Верховною Радою України. Угода набрала чинності з 01 березня 1998 р., після ратифікації УПС всіма державами-членами ЄС. Документ став базовим для розширення політичного діалогу та економічного співробітництва України та Європейського Союзу, відкриваючи нові можливості для поступового наближення України для вступу до ЄС.

Ще однією важливою віхою 1998 р. у розвитку двосторонніх стосунків України з ЄС стало ухвалення Указом Президента України «Стратегії інтеграції України до Європейського Союзу». Набуття Україною повноправного членства в Європейському Союзі було проголошено стратегічною метою, а отримання статусу асоційованого члена-головним зовнішньополітичним пріоритетом України [4].

Наблизити Україну до ЄС повинно було ухвалення нових документів. Так, у грудні 1999 р. було схвалено Спільну стратегію ЄС щодо України. У вересні 2000 р. Указом Президента України схвалено Програму інтеграції України до Європейського Союзу.

Підтримка курсу на інтеграцію до ЄС традиційно надається й на рівні Верховної Ради України, зокрема відповідні положення містяться в Постанові Верховної Ради України з приводу рекомендацій парламентських слухань про

співробітництво України та ЄС, ухваленій 28 листопада 2002 року, Заяві Верховної Ради України від 22 лютого 2007 року з приводу підготовки до початку переговорів щодо нової угоди між Україною та ЄС, Постанові Верховної Ради України з приводу рекомендацій парламентських слухань про стан та перспективи розвитку економічних відносин України з ЄС та Митним союзом, ухваленій 19 травня 2011 року, а також в Постанові Верховної Ради України від 20 березня 2012 року [1].

Слід підкреслити вигоди для України щодо вступу до ЄС:

1. Політичні вигоди – будучи членом ЄС, Україна буде залучена до Спільної європейської політики безпеки та оборони (СЄПБО), яка гарантуватиме Україні державний суверенітет та територіальну недоторканість.

2. Економічні вигоди – перш за все, це макроекономічна стабільність, додаткові інвестиції в економіку країни, надання субсидій сільському господарству та отримання позитивного сальдо торговельного балансу

3. Соціальні вигоди – передбачають ефективний захист прав людини в інституціях ЄС, відкриття кордонів для вільного пересування населення, тобто шенгенська зона, яка передбачає вільне пересування осіб в межах ЄС, забезпечення високого рівня життя населення та інше.

Перспективи та можливості щодо вступу до ЄС

1. Політичні перспективи – передбачають стабільність політичної системи, сприйняття України як важливого суб'єкта політичних відносин.

2. Економічні перспективи – передбачають забезпечення розвитку малого та середнього бізнесу, а також впровадження стандартів ЄС у виробництві.

3. Соціальні перспективи – мають на меті формування середнього класу та проведення реформування освіти, охорони здоров'я, соціального захисту.

Проте, не менш важливо врахувати і недоліки від вступу до ЄС [5]:

1. Політичні недоліки несуть із собою часткову втрату суверенітету та підпорядкування територій органам ЄС, невизначеність стратегії розвитку, що також не дуже добре вплине на економічний стан.

2. Економічні недоліки – передбачають втрату конкурентоспроможності певних галузей, складність переходу на європейський рівень цін, квотування певних видів товарів.

3. Соціальні недоліки – це ускладнення візового режиму із східними сусідами.

Наразі Україна, як і так і ЄС, висловлює зацікавлення у встановленні більш тісних відносин, які б виходили за межі співпраці й сягали поступової економічної інтеграції та поглиблення політичного співробітництва. Вступ до Європейського Союзу передбачає ефективний захист прав людини в інституціях ЄС, відкриття кордонів для вільного пересування населення в межах країн-членів союзу, забезпечення високого рівня життя населення та інше. Політика євроінтеграції надає цілу низку перспектив: формування середнього класу; проведення реформування освіти, охорони здоров'я, соціального захисту; встановлення стабільної політичної системи, а також сприйняття України як важливого суб'єкта політичних відносин.

Перший етап асоціації України з Європейським Союзом – формування повноцінної зони вільної торгівлі – ЗВТ. Під вільною торгівлею традиційно розуміють скасування імпорتنих тарифів і квот на торгівлю товарами. Угода про вільну торгівлю з державами ЄАВТ – Ісландією, Ліхтенштейном, Норвегією, Швейцарією, що набула чинності 1 червня 2012 року, заклала основу для формування великого економічного простору [2].

Цим документом передбачено встановлення нульових ставок митних платежів і прирівняних до них податків або їх значне зменшення на велику групу товарів українського походження при експорті до країн-членів ЄАВТ, передусім щодо експорту продукції хімічної промисловості, інгредієнтів для косметичних виробів. За договором про ЗВТ між Україною та ЄС, її складниками стануть: збереження квот на безмитний експорт з України до ЄС більшості видів аграрної та промислової продукції, безмитний імпорт більшості видів Український вибір –євроінтеграція: економічні вигоди та історичні засади продукції АПК до України з ЄС, скасування в ЄС субсидій на експорт аграрної

продукції до України, перехідні періоди для лібералізації ввізних мит та лібералізація торгівлі послугами в Україні, перехід на європейські стандарти і сертифікати. Нині є різні експертні оцінки щодо можливих вигод і втрат від упровадження угоди про ЗВТ між ЄС та Україною. Однак можна говорити, що Україна однозначно поліпшить інвестиційний клімат унаслідок пристосування національного законодавства до норм і правил ЄС.

Висновок. Таким чином, європейська інтеграція для України – це шлях модернізації економіки, подолання технологічної відсталості, залучення іноземних інвестицій і новітніх технологій, створення нових робочих місць, підвищення конкурентоспроможності вітчизняного товаровиробника, вихід на світові ринки, насамперед на ринок ЄС. А також, європейська інтеграція зміцнює безпеку держави та позитивно впливає на відносини України з іншими державами, підвищує рівень гарантій політичної незалежності України, сприяє зміцненню міжнародного авторитету України, розвитку громадянського суспільства і демократії, побудові соціально орієнтованої ринкової економіки. Успішна реалізація державної політики європейської інтеграції можлива лише за умови її стабільної підтримки більшістю українського суспільства.

Список використаних джерел:

1. Грицяк, І. Диференційована європейська інтеграція: аналіз концепцій, підходів та інструментів / І. Грицяк, О. Хоменко // Зб. наук. праць Нац. акад. держ. упр. при Президентові України. – 2009. – №1. – С. 182-193.

2. Моїсеєнко М. Історичні аспекти розвитку історичних відносин між Україною та Європейським Союзом [Електронний ресурс] / М. Моїсеєнко // Українська академія банківської справи НБУ. – 2013. – Режим доступу до ресурсу: <http://www.bulletin.uabs.edu.ua/store/soc/2013/11b62b096164625812efdb62f27a3db5.pdf>.

3. Умерова З. К. Проблеми та перспективи Євроінтеграції України [Електронний ресурс] / З. К. Умерова // РВНЗ «Кримський інженерно-педагогічний університет». – 2013. – Режим доступу до ресурсу: <http://intkonf.org/umerova-z-k-problemi-ta-perspektivi-evrointegratsiyi-ukrayini/>.

4. Управління з питань внутрішньої політики та зв'язків з громадськістю обласної державної адміністрації. Роль України на Європейському просторі [Електронний ресурс] / Управлінням з питань внутрішньої політики та зв'язків з громадськістю обласної державної адміністрації // Проблеми та перспективи Євроінтеграції України. – 2011. – Режим доступу до ресурсу: <http://pandia.ru/text/79/475/6471.php>.

5. Федоришина О. О. Проблеми інтеграції України до Європейського Союзу [Електронний ресурс] / О. О. Федоришина // Ефективна економіка. – 2014. – Режим доступу до ресурсу: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=1103>.

6. Шевченко О.О. Вплив євроінтеграційного курсу України на стан та перспективи розвитку національної економіки / О.О. Шевченко //Актуальні проблеми економіки. – 2013. – №5. – С. 110–117.

УДК 215:001.8 23/28

О.Л. Маскевич

Л.А. Бегей

Вінницький торговельно-економічний інститут КНТЕУ

ЦІННІСНІ ДОМІНАНТИ СУЧАСНОЇ УКРАЇНСЬКОЇ СІМ'Ї :

РЕЛІГІЄЗНАВЧИЙ АСПЕКТ

У статті розкривається релігієзнавчий погляд на сучасну українську сім'ю та утвердження в ній християнських цінностей, про які йдеться в соціальних вченнях православних церков. Також розглядається соціальна роль православної Церкви та її вплив на сімейні відносини в сучасних глобалізаційних умовах.

Ключові слова: *православні цінності, духовно-моральні цінності, шлюб, сім'я.*

Церква завжди намагалась здійснювати функцію соціального контролю на сім'ю, тому зараз, коли суспільство опинилось у становищі ідеологічної кризи, вона намагається повернути втрачені за Радянські часи можливості свого впливу на сім'ю, отже, зміцнити свої позиції. Сім'я, як мала Церква, є одним з основних елементів побудови церковного організму, тому її збереження є надзвичайно важливим для існування церкви.

Соціальні вчення православних церков багато уваги приділяють питанню сім'ї, оскільки в результаті втрати колишніх функцій і значення між сім'єю і церквою в сучасному суспільстві виникають розбіжності, яких раніше в такому розмірі не існувало. Сучасна сім'я не є більше тією соціальною одиницею, яка мала сакральне значення і в межах якої здійснювалася релігійне життя, релігійні ритуали, «соціальне тіло» яких вона складала. Вчення про сім'ю і шлюб, норми сімейних відносин надають певний вплив на поведінку віруючих.

Вивчення впливу християнських цінностей, зокрема православних, на збереження інституту сім'ї в сучасних кризових умовах розвитку українського суспільства досліджували як вітчизняні так і зарубіжні науковці Бергер П., Трауберг Н. Л., Форсова В. В., Франк С. Л., Санкевич О. Ю., Гудзяк Б. православні теологи Троїцький С. В., протоієрей Мейендорф І., Блум А. та ін.

Мета даної статті полягає в тому, щоб показати позицію та особливості ставлення православних церков на проблеми інституту сім'ї.

Сім'ю можна вважати початковою формою групового життя людей, оскільки саме тут закладається і формується вміння жити в суспільстві. Всі інші соціальні групи можна вважати "винаходами" культури, сфера їх існування - суспільне життя; сфера сім'ї, в першу чергу - особисте життя. Сім'я виступає як перший виховний інститут, зв'язок з яким людина відчуває протягом всього свого життя, в сім'ї регулюється ставлення дитини до навколишнього світу, тут вона отримує перші уроки моральності і досвід взаємин з соціумом.

Від стану сім'ї залежить стан держави, оскільки сім'я розглядається як найменший соціальний осередок суспільства. Сучасний інститут сім'ї переживає кризу. Свідченням цьому є багато ознак, що тлумачиться як симптоми занепаду і дезінтеграції: кількість розлучень катастрофічно зросла; рівень народжуваності знизився; збільшилося число матерів, які не перебувають у шлюбі; зросла кількість неповних сімей; матері, які мають маленьких дітей, істотно поповнюють трудову армію країни.

Спектр проблем, що характеризують українську сучасну сім'ю, також досить широкий, серед них найбільш яскраво вираженими є труднощі соціально-економічного характеру, які поглиблюють кризове становище сім'ї.

Протягом віків всі без виключення церкви претендували на право контролювати дії та вчинки віруючих, включно з сімейним та особистим життям. Розуміючи вкрай важливе значення інститутів сім'ї та шлюбу, відносин між статями для суспільства, православне духовенство також приділяє велику увагу їх регулюванню. Сім'я та жінка, як берегиня сімейного вогнища, цікавлять ідеологів церкви, в першу чергу, як засіб для збереження свого впливу на покоління, що підрастають. Тому вони розробляють систему норм релігійної моралі, що безпосередньо належить до шлюбно-сімейного кодексу та відтворенню населення, регламентують місце жінки в сім'ї та суспільстві, а також шлюбно-статеві відносини, норми, що формують погляди людей на дітонародження, багатодітність тощо. Посередництвом своїх соціальних вчень, ставлячи в центр її уваги глобальні проблеми сучасності, церква, як інститут, намагається подолати зазначену кризу сім'ї. Як і в минулому, вона бажає залишатися активною впливовою силою, яка здатна здійснювати вплив на розвиток життя суспільства та сім'ї як найменшої його соціальної спільноти. «Криза сім'ї», про яку в наш час багато пишуть та говорять у засобах масової інформації, православний клір вбачає в тому, що не кожна християнська сім'я є домашньою церквою. Богослови розглядають сім'ю як дещо протилежне суспільству з його соціальними конфліктами та суперечностями, як інститут, впливаючи на який, церква могла б впливати на мільйони людей. Патріарх Філарет в одному з своїх виступів зазначив: «Головним завданням європейської спільноти у третьому тисячолітті повинно бути відродження християнської сім'ї. Тільки через християнську сім'ю можна подолати сучасні пороки суспільства в тому числі й демографічну кризу. Сім'я може стати основою духовного оздоровлення. Для того, щоб створити нормальну сім'ю, треба не стільки турбуватися про створення матеріальних умов для сім'ї, але й виховувати дітей на основі християнської моралі і

готувати їх до сімейного життя » [1, с. 178]. Сім'я як об'єкт вивчення та впливу в наш час викликає надзвичайну зацікавленість як в наукових колах, так і в релігійних, та серед головних проблем, які привели даний інститут до дезорганізації, деградації та фактичного знецінення, більшість дослідників зазначають в першу чергу зникнення традиційних сімейних цінностей, які тривалий час виступали головними підвалинами існування сімейно-шлюбних відносин.

Поняття сімейні цінності у світському розумінні має досить широкий зміст, тому слід конкретизувати те, що більшість з нас має на увазі. Найголовніші з них базуються на принципах взаємин, як між подружжям, так і у відносинах батьків та дітей, які включають в себе: любов, турботу, взаєморозуміння, терпіння, вірність, жертвовність, повагу, співчуття, взаємопідтримку, чесність, щирість, довіру і багато іншого. Вони не просто важливі, вони є фундаментальними та складають непохитну основу благополуччя сім'ї.

Л. І. Савінов вважає, що до родових цінностей сім'ї відносяться:

- складний спектр взаємин між чоловіком і жінкою, найвищою цінністю якої є любов;
- народження дітей - цінність, в ході досягнення якої проявляються не тільки біологічний інстинкт, а й важливі духовні і соціальні якості;
- різні ціннісні орієнтації, завдяки яким у сфері спілкування члени сім'ї мають можливість зануритися в світ людяності. Цьому сприяють ролі дружини, чоловіка, батька, матері, сина, дочки і т. д. [2].

На думку О. В. Шубаро, для сучасного суспільства характерним є зміна ціннісних пріоритетів та світоглядних основ людини. Під впливом процесів глобалізації, відбулась трансформація, яка істотно вплинула на професійні, морально-психологічні, естетичні, сімейні стосунки між чоловіком та жінкою, а також в цілому на інститут сім'ї. Уявлення про жінку, її роль та місце в сучасному суспільстві набувають нового змістовного наповнення. Це суттєво впливає на формування системи сімейних цінностей. Процес формування

гармонійної особистості, основою якого виступає сім'я, повинен враховувати як традиційні морально-духовні цінності, так і сучасні соціальні ідеали та настанови. Падіння авторитету духовних цінностей може привести до духовної катастрофи. В цьому контексті цікавим є моральний досвід християнства, згідно нормам цієї релігії одним із шляхів віруючого є створення сім'ї, на основі шлюбу, який розглядається як таїнство [3].

Вчення про це таїнство трьох різних християнських сповідань - православного, католицького та протестантського подекуди відрізняються. Більше того, немає загальної згоди навіть у межах православ'я. Спірними питаннями залишаються наступні: хто здійснює це таїнство – священник або самі молодята; де головний момент таїнства; яке значення в шлюбі має фізична сторона. Виникають протиріччя в розумінні найсуттєвішою боку шлюбу – його мети. Тим не менш, можна позначити два основні положення: шлюб встановлений Богом; шлюб є образ духовного союзу Христа з церквою. Чоловік повинен піклуватися про жінку свою як Христос про церкву - якщо треба, віддати за неї душу, відчувати багаторазові втрати.

В сучасному світі православні цінності все більше привертають увагу та займають більш помітне місце, завдяки чому спостерігається збільшення інтересу до вітчизняної культури та духовності. Оскільки ми говоримо про християнські цінності, серед яких саме духовні є головними, згадаємо про зміст, який вкладає в це словосполучення досвід Православної Церкви.

Розглядаючи систему православних цінностей та роль сім'ї з точки зору православ'я В. В.Форсова спирається на вчення про сім'ю, що розробляли святі отці церкви та на роботи авторів більш пізнього періоду. В якості важливіших параметрів православної системи сімейних цінностей вона пропонує виділити наступні елементи: походження і сутність шлюбу; альтернативи шлюбу та сім'ї; допустимість до і позашлюбних контактів; вступ у шлюб; розпад сім'ї; обов'язки подружжя; виховання дітей в сім'ї.

Безперечно, що вказані цінності мають позачасовий характер, не пов'язаний з конкретною соціальною структурою, оскільки в змістовному плані ними затверджується та обґрунтовується пріоритет духовного над матеріальним [4].

Церква вбачає у шлюбі не тільки основу сім'ї та осередок суспільства, а й образ союзу Христа і Церкви. У своєму вченні Апостол Павло називає сім'ю «малою церквою», а шлюбний союз уподібнює союзу Христа і Церкви. Для православ'ї людини сім'я завжди була основою її життя, моральної та господарської діяльності. Якщо людина не мала сім'ї, то її жаліли, вважали скривдженою Богом і долею. Мати сім'ю і дітей було так само необхідно і природно, як і трудитися. Багатодітні сім'ї користувалися повагою, бездітність сприймалася як аномалія і нещастя.

Вчення про шлюб в Новому Завіті відрізняється від його розуміння у Старому Завіті саме тим, що основний зміст шлюбу вбачається в любові й вічній єдності подружжя. В період раннього християнства панували три розповсюджені точки зору на шлюб. Відповідно до першої з них шлюб – це дар Божий, його мета – дітонародження. Друга зводилася до того, що шлюб – це необхідне зло: краще одружитися, ніж «згоріти від любовної пристрасті». Тобто усвідомлювалася потреба задоволення сексуальних відносин, яку необхідно узаконити за допомогою шлюбу. Третя точка зору повністю відкидала шлюб: необхідно бути вільним, щоб присвятити себе релігії.

Православна церква, на відміну від католицької, допускала не тільки анулювання шлюбу, але і розлучення, хоча і прирівнювала його до тяжкого гріха. Ставлення до розлучення завжди було негативним. Але при цьому люди розуміли, що якщо розлучення поганий в принципі, то і шлюб гарний лише в ідеалі, тобто в разі, коли норми і правила сімейного життя дотримуються обома подружжям.

Православ'я підкреслює значення трьох основних стосунків у сім'ї: ставлення влади, відносини відповідальності і відносини любові. Головна перевага шлюбу перед безшлюбністю полягала в кращих умовах для виховання дітей.

Чоловік визнається єдиним главою сім'ї. Обов'язками чоловіка в християнській родині полягають в тому, щоб бути як духовним головою сім'ї, так і її захисником, приймати на себе відповідальність за долю сім'ї, дружини і дітей, самовіддано любити дружину і дітей, якщо знадобиться - віддати за них своє життя.

Дружині у православ'ї належить друге місце в сім'ї. Дружина повинна бути цнотливою, чистою. Вона заручена з чоловіком для спілкування, народження дітей, допомозі чоловікові, піклуванню про дім. Виховання дітей у сім'ї повинно ґрунтуватись на турботі. Не словом, а прикладом свого життя, так як діти схильні наслідувати батьків в добром і поганому. Корисно дітей вчити наукам і мистецтвам, але вчити їх жити по-християнськи вкрай необхідно.

Негативним, проте неоднозначним, залишається ставлення церкви до розлучення, що вважається гріхом з одного боку, оскільки дане явище призводить до негативних наслідків: психічних страждань, соціальної розгубленості, травмуванню незахищеної дитячої психіки. Зазначені наслідки, у свою чергу, породжують нові проблеми. «Те, що відбувається, стає справжньою трагедією для особи й народу» [5]. З іншого боку, православною церквою в деяких випадках «з причини духовної недосконалості подружжя» та заради «спасіння грішників», церква надає можливість брати шлюб другий, третій та навіть четвертий раз. Розпад шлюбу, що допускається в певних випадках, руйнує ідею про нерозривність церковного шлюбного союзу. Процеси, що відбуваються у сучасному світі та впливають на сім'ю, спотворюючи її зміст, викликають занепокоєння у діячів православної церкви. Про це також йдеться у соціальному вченні УПЦ. Особливу увагу привертають проблеми руйнування традиційних зв'язків між батьками та дітьми, приниження соціальної цінності материнства та батьківства, дитячого сиріцтва при живих батьках, статева розбещеність та дошлюбні зв'язки.

В сучасній Україні православні віруючі об'єднані навколо Української православної церкви – автономного церковного утворення при одночасному канонічному підпорядкуванні Московському патріархату (УПЦ МП); Української православної церкви Київського патріархату (УПЦ КП) та Української Автокефальної Православної Церкви (УАПЦ).

Православні священники зазначають, що церква має певний досвід впливу на сімейні стосунки, тому пропонують власний шлях подолання кризи інституту сім'ї. На Ювілейному Соборі Предстоятелем Української

Православної Церкви Блаженнішого Митрополита Київського та всієї України (Московського Патріархату) Володимиром йшлося про те, що сьогодні інститут традиційної сім'ї перебуває у кризовому стані та потребує захисту та поваги так само як й традиційні цінності, виразивши сподівання на те, що духовна допомога новоствореним сім'ям у підготовці до Таїнств Вінчання, Хрещення та виховання дітей, а також розбудови родини як малої Церкви стане питанням постійного піклування на всіх парафіях Української Православної Церкви, оскільки міцна та багатодітна родина, яка живе в православній традиції є основою майбутнього, як Церкви, так і всього українського народу [6].

Криза інституту сім'ї в сучасному суспільстві – одна з головних передумов активного поживлення інтересу до питань шлюбу в православному богослов'ї ХХ – початку ХХІ ст. Проблема збереження сімейних цінностей не тільки у світському середовищі, але й серед віруючих, недостатня розробленість «шлюбної» тематики, викликали закономірну реакцію Церкви в минулому столітті: осмислення і поглиблення християнського вчення про шлюбно-сімейні відносини.

Українська православна церква опублікувала Декларацію ювілейного помісного собору УПЦ КП «Церква і світ на початку третього тисячоліття», прийняту в м. Київ із нагоди святкування 2000-ліття Різдва Христового. Варто зазначити, що цей документ є в значній мірі міркуванням про ідеальні умови, в яких православна церква та віруючі, які її утворюють, могли б найбільш повно реалізовувати різні форми християнського служіння. Декларація складається з 16 розділів, у яких розглядається церква, суспільство, їхні взаємозв'язки й актуальні питання сьогодення

Розділ декларації, присвячений сімейним питанням має назву: «Проблема сім'ї». Погляди на більшість питань в розумінні української сучасної сім'ї, залишаються незмінними з боку православ'я. Сім'я повинна створюватись на основі любові, без якої вона не може існувати. Чоловік і жінка створені для цілісного єднання один з одним у любові. (Бут. 2:24)

Церква наполягає на нерозривній єдності чоловіка й дружини та єдиною можливою причиною для розлучення за Євангелієм вважає подружню невірність, проте дозволяє другий й іноді третій шлюб, як виправдання людської немочі та недосконалості. Можливо це є свідченням того, що таїнство шлюбу перетворилось просто на традицію, а вінчання – на данину моді. Проте, поділяючи думку, зазначену у Декларації, головна причина розпаду сім'ї лежить моральній площині. В результаті втрати духовних засад виникла ціла низка сімейних та суспільних проблем, серед яких так звана сексуальна революція, пияцтво та наркоманія, що є прямими наслідками відсутності нормальної сім'ї та робить неможливим існування в ній здорової психологічної атмосфери. Важливе місце серед кола актуальних проблем сучасної сім'ї, що не сприяють її зміцненню займає проблема свідомого припинення вагітності, яка також набула широкого розповсюдження. Церква прирівнює аборт до вбивства, оскільки вважає зародження людської істоти даром Божим, тому посягання на життя майбутньої особистості розглядає порушенням заповіді «не вбивай». Однак Православна церква не відкидає жінок, що зробили аборт, проте закликає їх до покаяння та наголошує на тому, що продовження людського роду є однією з цілей шлюбного союзу, встановленого Богом [1, с. 178].

Підводячи підсумок, зазначимо, що на існування української сучасної сім'ї та її еволюцію серйозно впливають зміни у соціально-політичній, духовно-культурній та освітній сферах нашого суспільства. Про це кажуть представники наукових кіл, що займаються вивченням інституту сім'ї. Сім'я є віддзеркаленням процесів, що відбуваються у суспільстві й не може залишатись осторонь від них. З свого боку, релігійні діячі вважають, що наслідком кризи сім'ї послужила секуляризація суспільства, яка проявилась і сімейному житті людини. Секуляризація дозволяє реалізовувати життєві цілі без необхідності враховувати у своїх діях світ надприродного, виходити з його можливого схвалення або засудження. Даний процес привів до втрати сім'єю сакральної, божественної сутності.

Виступаючи за збереження православних сімейних цінностей, церква повинна зайняти чільне місце в духовній сфері сімейно-шлюбних відносин. Та, на жаль, теоретична сторона переважає у поглядах церкви на існування сім'ї. Спостерігається відірваність її вчень від реалій сьогодення. Це унеможлиблює вирішення соціальних процесів, в яких православні організації прагнуть брати участь. Релігійна організація може відмовитися від держави, бути нейтральною в політиці і замкнутися в рамках релігійної культури, але відсунути від соціальних труднощів своїх віруючих вона не в змозі. Наслідком такої відстороненої позиції може стати втрата сили її впливу на кола віруючих та тих, хто прагне знайти в ній свого духовного провідника та захисника.

Список використаних джерел:

1. Декларація Ювілейного Помісного собору Української Православної Церкви Київського Патріархату «Церква і світ на початку третього тисячоліття // Документи Ювілейного Помісного собору Української Православної Церкви київського Патріархату, присвяченого святкуванню 2000-ліття Різдва Христового / Ювілейний Помісний собор Української Православної Церкви київського Патріархату 9 – 10 січня 2001 року. Документи і матеріали. – К.: 2001.–С.132-178.

2. Савинов Л. И. Семья и общество: история, современность и взгляд в будущее: [ред. В. В. Петров]. - Саранск: Изд-во Мордов.ун-та, 1992. – 49с.

3. Шубаро О. Б. Христианские семейные ценности в современном обществе / О. Б. Шубаро // Материалы Межд. науч. конф. «Семья и женщина в современном мире: социальные и культурные аспекты», г. Минск, Ин-т философии АН РБ. [Электронный ресурс: режим доступа: <http://elib.bsu.by/handle/123456789/39181>].

4. Форсова В. В. Православные семейные ценности / В. В. Форсова // Социс, 1997. - №1. – С. 64.

5. Основи соціальної концепції Української Православної Церкви/ [Електрон. ресурс] - Режим доступу: [//http://www/patriarchia.ru/ua/1207692.html](http://www/patriarchia.ru/ua/1207692.html)

6. Офіційний сайт «Православие Ру». – Режим доступу: <http://www.pravoslavie.ru/>.

**ВИКЛИКИ ЄВРОІНТЕГРАЦІЇ ТА ПЕРСПЕКТИВИ ПОДАЛЬШОГО
СПІВРОБІТНИЦТВА УКРАЇНИ З КРАЇНАМИ ЄС**

У статті розглянуто досягнення останнього періоду та основні проблеми зовнішньоторговельного співробітництва України з країнам ЄС. Основний зміст дослідження становить аналіз перспектив зовнішньоторговельного співробітництва з країнами ЄС, що відкрились перед Україною в результаті прискореного темпу євроінтеграційних процесів та викликів пов'язаних з ними. Оцінено сучасний стан зовнішньоторговельних відносин України з країнами Європейського Союзу, виявлено слабкі сторони, окреслено першочергові завдання та можливі шляхи забезпечення стійких позицій на європейському ринку що відкриваються у зв'язку із підписанням Угоди про асоціацію між Україною та ЄС та вступом в дію ПВЗВТ.

Ключові слова: *виклики, євроінтеграція, зовнішньоекономічна політика, експортно-імпортні операції, торгові преференції, ПВЗВТ.*

У системі зовнішньоекономічних пріоритетів України євроінтеграція посідає особливе місце. Сучасні зовнішньоекономічні трансформації характеризуються поглибленням процесу інтеграції України в європейське суспільство, що потребує якнайшвидшого подолання відставання розвитку країни у різних сферах національного господарства, а також покращення показників зовнішньої торгівлі та посилення позицій на світовій арені.

В зовнішньоекономічній політиці України провідну роль відіграє зовнішньоторговельна політика. Експортна спрямованість української економіки є одним із найважливіших шляхів її розвитку. На даному етапі, не зважаючи на велику питому вагу експортно-імпортних операцій у структурі ВВП України (так, наприклад, за останні десять років частка експорту у ВВП нашої країни коливалась від 40 до 60%), відсутні як чітко окреслена зовнішньоторговельна політика, так і концептуальні стратегічні документи

щодо її подальшого розвитку. Враховуючи широкий спектр перспектив зовнішньоторговельного співробітництва з країнами ЄС, що відкрились перед Україною в результаті прискореного темпу євроінтеграційних процесів, а саме: підписання Угоди про асоціацію з ЄС (2014р.), односторонніх торговельних преференцій з боку ЄС, що отримала Україна протягом 2014-2015 рр. та офіційного вступу в дію поглибленої та всеохоплюючої зони вільної торгівлі (ПВЗВТ) з ЄС (1 січня 2016 р.) та викликів пов'язаних з ними, які є на даний час мало вивченими – виникла необхідність у даному дослідженні.

Проблеми європейської економічної інтеграції та перспективи інтеграції України до ЄС досліджуються в роботах багатьох вчених, зокрема: В. Копійки, Т. Шинкаренка, М. Хейлієра, В. П'ятницького, та ін. Незважаючи на значну кількість розробок в галузі євроінтеграції України, малодослідженими є нові перспективи зовнішньоторговельного співробітництва України з країнами ЄС та виклики пов'язані із прискореними темпами євроінтеграційних процесів.

В Україні зовнішньоторговельні операції завжди були та залишаються пріоритетним напрямом політики держави. З 1 січня 2016 року в Україні офіційно почала діяти ПВЗВТ з ЄС. Але фактично багато економічних положень Угоди про асоціацію запрацювали ще до того. Від весни 2014 року діяли автономні торговельні преференції Євросоюзу (щодо скорочення або скасування митних зборів на товари, що походять з України), з листопада 2014 застосовувались положення Угоди про економічну та галузеву співпрацю [1].

ПВЗВТ між Україною та ЄС передбачає скасування (в окремих випадках – суттєве зменшення) експортних та імпортних мит Україною приблизно на 97%, ЄС - на 96,3%; ввізних мит на промислові товари Україною на 82,6%, ЄС - на 91,8%; для сільськогосподарської продукції мита скасовуються Україною на 35,2% тарифних ліній, у ЄС - на 83,1%. Для 52% тарифних ліній Україна запроваджує перехідні періоди тривалістю від 1 до 7 років, для 9,8% - часткову лібералізацію, для 3% - безмитні тарифні квоти. Все це означає, що для особливо чутливих секторів ПВЗВТ українським виробникам потрібен час для адаптації до конкурентного середовища. Таким чином, внаслідок скасування мит українські експортери будуть заощаджувати 487 млн. євро щороку, ЄС - 391 млн. євро відповідно [1].

ПВЗВТ з ЄС не означає автоматичного збільшення експорту та поживлення торгівлі. Вільна торгівля з ЄС – це, в першу чергу, можливість:

- виходу на один з найбільших, найпотужніших та найбільш захищених ринків світу;
- конкурувати на рівних умовах та нарощувати обсяги експорту до одного з найважливіших торговельних партнерів України;
- збільшення кола потенційних споживачів української продукції;
- знайти нових партнерів та диверсифікувати свої експортні потоки з метою мінімізації ризиків у разі неможливості доступу на ринки певних країн СНД;
- спрощення процесів залучення технологічних та інноваційних рішень, що реалізуються у країнах ЄС;
- зменшення нетарифних обмежень у торгівлі сільськогосподарською продукцією у рамках співробітництва у сфері санітарних та фітосанітарних заходів;
- покращення доступу до якісної імпортової техніки, насіння, засобів захисту рослин тощо; збереження суверенітету у визначенні та здійсненні зовнішньоекономічної політики.

ПВЗВТ ставить перед Україною певні виклики. По-перше, домовленості щодо вільної торгівлі передбачають проведення Україною низки реформ, в першу чергу в сфері технічного регулювання, санітарних та фітосанітарних заходів, підвищення стандартів якості та безпечності продукції. Такі нетарифні бар'єри стають справжнім викликом для українського виробника. Тому поки що поставлена лише амбітна мета – створити на внутрішньому ринку України систему контролю за безпекою продуктів харчування, яка б відповідала європейській. Це довгострокова перспектива, яка вимагатиме значних зусиль як з точки зору гармонізації нормативного поля (потрібно ввести в українське законодавство понад 250 нормативних актів ЄС), так і практичного впровадження нових норм як державними органами, так і підприємствами [1].

Робота в цьому напрямку ведеться. На початок 2016 року гармонізоване так зване загальне (горизонтальне) законодавство. З 27 галузевих технічних регламентів, передбачених ПВЗВТ, 8 – максимально приведені у відповідність з нормами ЄС, ще 16 базуються на нормах ЄС, але поки не ідентичні їм. Активно реформуються системи стандартизації, метрології, оцінки відповідності та ринкового нагляду [1].

По-друге, глобальний попит на ключові товари українського експорту залишається низьким в тому числі і в країнах ЄС- і це ще один виклик для українського товаровиробника. Вітчизняна продукція не є критично важливою для більшості європейських ринків і підприємств — вона складає лише 0,8% загального обсягу експорту на ринку ЄС [3]. Жорстка конкуренція, можливо, не дуже активна позиція вітчизняного виробника і не готовність держави допомогти українському експортоорієнтованому виробнику, створити максимально комфортні умови, не дали скористатись можливими і очевидними перевагами які мала Україна у 2014-2015рр.

По-третє, падіння українського експорту до ЄС під час дії автономних торговельних преференцій ЄС та несуттєве зростання у 2016р. пояснюється не ефективною роботою українських підприємств та елементарною непоінформованістю щодо нових можливостей. Цікавим є те, що рівень непоінформованості бізнесу суттєво відрізняється в окремих регіонах України, на сході він вищий, на заході – нижчий. За цим криється, ще один досить важливий виклик. Доступ до інформації це, в першу чергу, знання мов. Використання англійської мови для ведення бізнесу є проблематичним в усіх регіонах нашої країни. Однак є різниця, пов'язана з тим, що документи ЄС перекладаються всіма мовами країн-членів. Як правило, на заході добре розуміють польську, румунську або словацьку мови і це відкриває великі можливості для місцевого бізнесу [4].

По-четверте, до найбільш постраждалих галузей національної економіки в результаті трансформації інтеграційних процесів належать машинобудування, авіація, оборонно-промисловий комплекс, кондитерська і харчова

промисловість, вагонобудування – і це ще один виклик, так як ці галузі належать до переробних, тих що забезпечили б країні вигоди від отримання доданої вартості від експорту їх продукції. При цьому конкурентна боротьба на світових ринках стає дедалі жорсткішою. За таких обставин для забезпечення зростання обсягів зовнішньої торгівлі необхідно активізувати пошук внутрішніх резервів підвищення конкурентоспроможності вітчизняної продукції та диверсифікації експортних позицій у глобальному економічному просторі.

Не всі галузі української економіки перебувають у критичному стані. Українські аграрії на сьогоднішній день експортують свою продукцію до понад 190 країн світу та займають провідні позиції на світовому ринку. За підрахунками ФАО, українські аграрії годують 150 млн. людей у світі. У 2016, 2017 маркетингових роках Україна експортувала 39 млн. тон зерна. Вже в 2017 маркетинговому році Україна може посісти другу сходинку у рейтингу продавців збіжжя з часткою у 12%. Попереду лише США з 23%. Росія та Аргентина забезпечать по 10%, Австралія та ЄС — по 9%, а Канада з Бразилією — по 6%. Проте всього три роки тому ми мали лише 9% ринку, а ЄС — 13%. Уже сьогодні Україна посідає четверте місце на світовому ринку з експорту кукурудзи, третє — на ринку ячменю і шосте — на ринку пшениці, одинадцятье — з експорту борошна, дванадцятье — з експорту пластівців [5].

На сьогодні право експорту своєї продукції на територію Європейського Союзу мають 266 українських підприємств галузі. З них 86 підприємств – виробники продукції для споживання людиною, а 180 підприємств – виробники нехарчової продукції. На разі частка ЄС в загальній структурі зовнішньоторговельного обігу сільськогосподарської продукції України складає 33,9%. Загалом українська сільськогосподарська продукція користується попитом серед європейських споживачів, і тому зараз отримуючи такий виклик, Україна має шанс на додаткові можливості для розширення експорту [6].

У структурі аграрного експорту України в 2014 році європейський ринок зайняв близько третини, тоді як у 2013р. – п'яту частину. Обороти

сільгосппродукцією в 2014 р. склав \$7 млрд. 690 млн., експорт – \$5 млрд.. Незважаючи на існуючі преференції експорт сільськогосподарської продукції в країни Європейського Союзу за підсумками 2015 року скоротився на 16%, (або на 793,8 млн. доларів) до 4174,2 млн. доларів порівняно з 2014 роком. В 2016 р. обсяг аграрного експорту до ЄС значно зріс, перевищивши 15,5 млрд. дол. і склав 42,5 % від загального експорту України. У структурі аграрного експорту України в 2016 році європейський ринок зайняв 27,5% (4242,4 млн. дол.).

У 2016 році Україна повністю вичерпала квоти на безмитний експорт до ЄС меду, цукру, круп та борошна, солоду і пшеничної клейковини, оброблених томатів, виноградного та яблучного соків, пшениці, вівса, кукурудзи, ячменю і м'яса птиці. Всього в 2016 році були повністю використані квоти за 11 групами товарів, що свідчить про значне прискорення їх закриття, адже у 2015 році були вибрані квоти за 8 групами товарів (цукор на 99%), у 2014 році – лише на 6 груп [7]. Це означає, що українські експортери потрохи пристосовуються до нових ринків збуту та налагоджують нові торговельні зв'язки.

Основними драйверами прискорення закриття квот на експорт вітчизняної продукції до ЄС стали такі групи товарів, як глюкоза та сироп з неї (квота в 2016 році використана на 58,7% проти 6,1% у 2015), ячмінь (99,8% проти 77,7%), солод і пшенична клейковина (100% проти 72,9%), м'ясо птиці (додаткова квота, 43% проти 22,5%), висівки (42,8% проти 22,7%), крохмаль (18,8% проти 9,6%). В 2016 році Україна почала використовувати нові квоти. Зокрема, на безмитний експорт обробленої продукції з молочних вершків (квота використана на 24,4%), обробленої продукції з зернових (2,7%) та грибів (0,1%). Також Україна почала експортувати сухе молоко (30%) і масло (46%). Таким чином, українські виробники нарощують постачання продуктів з доданою вартістю тваринного походження.

Україна має право на безмитний експорт до ЄС 36 товарних позицій у межах затверджених обсягів тарифних квот. Зокрема, квоти на експорт для яловичини становлять 12 тис. тонн; молока, йогуртів, кисломолочних продуктів – 8 тис. тонн; сухого молока - 1,5 тис. тонн; вершкового масла – 1,5 тис. тонн; яєчних продуктів – 1,5 тис. тонн; яєць – 3 тис. тонн; свинини – 40 тис. тонн;

пшениці - 950 тис. тонн; ячменю – 250 тис. тонн; кукурудзи – 400 тис. тонн; цукру – 20 тис. тонн; меду – 5 тис. тонн; оброблених томатів – 10 тис. тонн; виноградного та яблучного соків - 10 тис. тонн; вівса – 4 тис. тонн; часнику – 500 тонн.

У кінці 2016 року Європейська комісія прийняла пропозицію українських виробників і збільшила квоту на крупи і оброблене зерно на 7,8 тис. тонн, овес - 4 тис. тонн, кукурудзу - 650 тис. тонн, мед - 3 тис. тонн, пшеницю - 100 тис. тонн, виноградний сік - 500 тонн, перероблені томати - 5 тис. тонн, ячмінь – 350 тис. тонн. Нажаль, наслідки девальвації гривні майже скасовують ефект від деяких з цих квот. Політика НБУ створює неможливість конкурентоспроможного експорту ряду продуктів (сирів та іншої молочної продукції) на зовнішні ринки.

Станом на 11 січня Україна вже повністю вичерпала річну квоту на 2017 рік на безмитний експорт меду в ЄС, а також на 64% - цукру і на 78% - виноградних і яблучних соків [7].

Але існує низка тарифних квот на групи товарів, які ще не були заповнені експортерами за умовами безмитних поставок до країн ЄС у повному обсязі (гриби, часник, яловичина, баранина, свинина, продукти з обробленого молока, крохмаль та багато інших позицій). На те є різні причини. Деякі групи квот потребують від українських виробників проходження особливих процедур сертифікації та отримання відповідних дозволів. Наприклад, процес отримання дозволу щодо доступу молока та молочних продуктів на ринки Європейського Союзу тривав 7 років. Було проведено 4 верифікаційні місії FVO [6]. Перш за все необхідно, щоб українська аграрна продукція відповідала європейським стандартам безпеки та якості.

Дослідження показує, що Україна перебуває в стійкому тренді деіндустріалізації, коли експорт продукції АПК зростає, а промислової продукції скорочується. Крім того, ми невпинно рухаємося в пастку глобалізації – нарощуємо експорт сировини, нехтуючи розвитком внутрішньої переробки і це ще один виклик. Для прикладу, замість розвитку експорту муки, яка дає +\$50 доданої вартості на кожній тонні, ми будуємо інфраструктуру під вивіз з країни зерна. Тому, коли говорять, що в Україні побудовано новий

зерновий термінал, не варто сильно цьому радіти. В довгостроковій перспективі ціни на сировину відносно цін на послуги і робочу силу знижуються. Тому країна, яка продає сировину завжди програє тій країні, яка виробляє кінцеві продукти з вищою доданою вартістю. Україна – країна, що виробляє і експортує в основному сировину та напівфабрикати. Це означає, що світовий цикл падіння цін на сировину призводить до зниження обсягів валютної виручки країни та є одним з факторів девальвації гривні.

Окрім цього, в 2016 році в Україні був історичний мінімум за обсягами експорту. Протягом 2012-2016рр. український експорт знизився на \$32,4 млрд. (з \$68,8 до 36,4 млрд.). Цей шок поки ще ніхто не оцінив. В 2016 році Україна експортувала товарів на \$36,4 млрд., коли в 2015 році наші обсяги експорту були \$38,3 млрд. Для прикладу, в 2013 році Україна експортувала товарів на \$63 млрд. А в докризовому 2008 році обсяги товарного експорту перевищували \$67 млрд.. Експорт в 2016 році скоротився за рахунок зменшення поставок металів та виробів з них на \$1,134 млрд.. Експорт хімічної продукції скоротився на \$579 млн., машинобудівної – на \$429 млн., мінеральних продуктів (в цю групу входить залізна руда) – на \$371 млн. На рис. 1. відображено товарну структуру українського експорту в 2016 році.

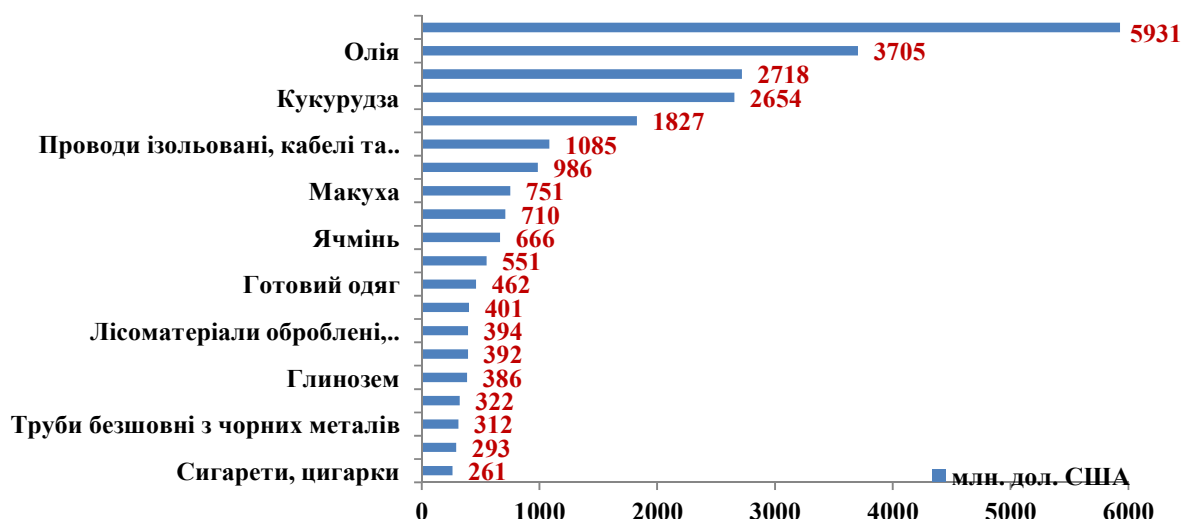

Рисунок 1. Товарна структура українського експорту в 2016 р. в розрізі основних позицій, млн. дол. США

Дослідження показало, що саме експорт аграрної продукції та продовольства, допоміг втримати баланс. Його обсяги в 2016 році зросли на \$721 млн. до \$15,3 млрд. Водночас зросли обсяги імпорту товарів в 2016 році, на \$1,4 млрд.. В першу чергу за рахунок росту ввезення в Україну машинобудівної продукції (+\$3 млрд.), де основна стаття – імпорт транспортних засобів, в тому числі, і вживаних автомобілів. Тобто, у нас населення, не довіряючи банкам, вкладає гроші не в економіку, а в товари тривалого споживання, в більшій мірі імпортні, наприклад, авто. Зросли також обсяги імпорту хімічної продукції на \$554 млн., в тому числі добрив та побутової хімії [8]. Географічна структура українського експорту показана на рис 2.

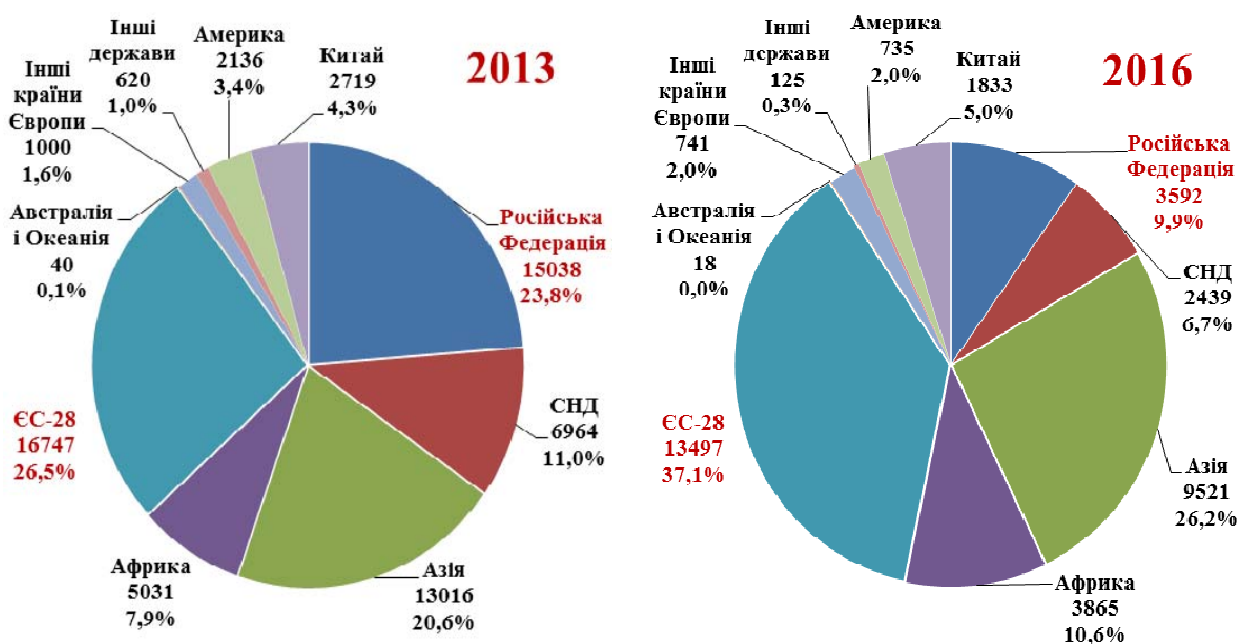

Рисунок 2. Географічна структура українського експорту в 2013-2016 рр. млн. дол. США

Географічна структура українського експорту в 2013-2016 рр. чітко відображає стрімке зростання питомої ваги експорту до країн ЄС в загальному експорті України.

В Угоді про асоціацію між Україною та ЄС відведено важливе місце сфері

послуг. Посилення акценту на експорті вітчизняних послуг допоможе зміцнити присутність України на євrorинку. Сьогодні він становить 17 % загального обсягу українського експорту, а у країнах, які мають збалансований підхід до експорту товарів і послуг – близько 30%, це ще один виклик для України. Це, насамперед, вимагає розвитку інфраструктури, кардинальної зміни бізнес-клімату, деофшоризації економіки.

Входження на ринок ЄС є непростим. Імпортні тарифи, нетарифні заходи регулювання, форми й методи комерційної присутності на зарубіжних ринках, рівень досконалості ринкових стратегій і систем маркетингу обмежують доступ на ринок ЄС. Українська економіка потребує структурних та інституційних перетворень, ефективного пристосування до чинних в ЄС систем сертифікації продукції, значних успіхів у приведенні вітчизняного виробництва у відповідність з найвищими світовими стандартами, належних реформ на рівні корпоративної стратегії розвитку українського бізнесу. Проте ринок ЄС є найважливішим з точки зору стратегічних перспектив. В короткостроковому періоді Україні вкрай важко буде реалізувати в повному обсязі переваги ПВЗВТ, для слабкої економіки з нерозвинутим внутрішнім ринком і проблемами політичного характеру, ця угода містить і певні ризики.

Хоча на даному етапі основна мета вітчизняної зовнішньоекономічної політики полягає у сприянні розвитку економіки, що повинно забезпечити виконання вимог і критеріїв щодо здобуття повного членства в ЄС, все ж актуалізується питання розробки довгострокової стратегії зовнішньоекономічної політики, яка повинна передбачати переосмислення старих і визначення нових пріоритетів у зовнішньоторговельній політиці, базуватися на системному підході та визначенні багатоваріантних сценаріїв, включаючи стратегічне планування відносин з окремими об'єднаннями, країнами та регіонами світу.

Зовнішньоекономічна політика України має бути ефективною і служити національним інтересам. Проте, Угода заперечує можливість проведення Україною активної протекціоністської політики щодо розширення внутрішніх ринків вітчизняних товарів і послуг. Вона передбачає, що процес виведення на

внутрішній ринок нових видів вітчизняної продукції має регулюватися виключно дією ринкового механізму й інвестиційними ресурсами українських підприємств, банків та іноземних компаній і не може стимулюватися заходами державної політики. Безпосередньо такі обмеження поширюватимуться на державну допомогу підприємствам, які реалізують свою продукцію на внутрішніх галузевих ринках, де присутні також товари з країн – членів ЄС. Це впливає з пункту 2(с) ст. 262 Угоди [9]. Це є ще одним викликом для національного виробника який конкурує або може конкурувати з виробниками з країн ЄС. Проводячи заходи імплементації Угоди про асоціацію між Україною та ЄС, не порушуючи її, важливо узгоджувати зовнішньоторговельну політику з політикою щодо захисту національного ринку та економічної безпеки країни. Це особливо важливо в умовах, коли українські компанії виходять на нові ринки і потребують системної та масштабної підтримки з боку держави.

Сьогодні для вирішення ряду проблем які існують у сфері зовнішньоторговельного співробітництва України з ЄС, потрібно здійснити ряд першочергових заходів:

— Усунути технічні бар'єри щодо виводу на внутрішній ринок нових видів вітчизняної продукції. У цій сфері співробітництво між Україною та ЄС буде спрямовано на реформування вітчизняної системи технічного регулювання, наближення її до технічних регламентів ЄС і систем стандартизації, метрології, акредитації, робіт з оцінки відповідності та ринкового нагляду ЄС (ст. 53–74 Угоди) [9].

— Нарощування і диверсифікація експорту продуктів харчування та вихід на нові ринки збуту. Для цього слід: створити єдиний державний орган з контролю харчових продуктів, тварин, кормів та інших об'єктів санітарних заходів; скасувати вимоги до одержання виробниками харчових продуктів документів дозвільного характеру, висновків, сертифікатів, експертиз тощо, які не застосовуються у практиці ЄС; провести державну реєстрацію лише тих об'єктів санітарних заходів, які підлягають відповідній реєстрації згідно із законодавством ЄС; встановити за прикладом Регламенту ЄС № 852/2004

загальних вимог щодо гігієни харчових продуктів; запровадити операторами ринку харчових продуктів системи управління безпечністю харчових продуктів, побудованої на принципах НАССР (Hazard Analyses and Critical Control Point – система аналізу ризиків, небезпечних факторів і контролю критичних точок, яка дозволяє гарантувати виробництво безпечної продукції шляхом ідентифікації та контролю небезпечних факторів) тощо.

— Важливим завданням для українського бізнесу в умовах широких можливостей сучасної євроінтеграції є пошук і обробка інформації, проведення маркетингових досліджень.

— Важливо створити всі умови промисловим підприємствам особливо машинобудуванню і сектору інформаційних технологій для виходу на європейські ринки. Для цього потрібно розробити певну стратегію на рівні держави, сприяти в модернізації підприємств, у створенні та активізації маркетингових і сервісних мереж на пріоритетних зарубіжних ринках – торгових домів, бізнес-центрів і технічних центрів на акціонерних засадах спільно з комерційними і банківськими структурами України. Відповідні установи повинні вести комерційно-посередницьку діяльність, пов'язану з торгівлею, а також виробничу, фінансово-кредитну, інвестиційну та зовнішньоекономічну; зусилля мають бути спрямовані на організацію вигідних контрактів з постачальниками, здійснення агентських, комісійних, консигнаційних та інших посередницьких угод з контрагентами на комерційній основі. Також необхідно активізувати зусилля на наданні рекламних і консультаційних послуг бізнес-представникам зарубіжних (особливо європейських) країн. Відновити при посольствах торгові представництва, що спростить малому і середньому бізнесу отримання потрібної інформації.

— В Україні доцільно створювати організації із сприяння експорту, які надаватимуть консультаційні послуги: інформуватимуть експортерів про положення законодавства та нормативної бази, торговельну практику та економічні умови інших держав, кон'юнктуру світових ринків, можливості для просування вітчизняної продукції та займатимуться пошуком ділових партнерів на зовнішніх ринках.

— Дефіцит фахівців і капіталу, відсутність технологій — ключові фактори, які потребують серйозної уваги для підвищення експортної орієнтованості України і мають бути враховані у процесі реформування багатьох компаній (зокрема, «Укрзалізниці», авіаційного транспорту, сфери морських, річкових та автомобільних перевезень). Для збільшення експортних активів слід вирішити проблему нестачі капіталу відповідних галузей. Уже сьогодні експортний потенціал можна було б значно розширити, своєчасно інвестуючи кошти в такі важливі проекти, як інфраструктурний розвиток. Ефективна взаємодія залізниці з митними та фіскальними органами, а також зняття технологічних бар'єрів, які перешкоджають оперативному проходженню тих чи інших документів є важливою умовою розвитку експорту в Україні.

— -У рамках трансформації зовнішньоторговельного співробітництва України важлива роль відводиться активізації прикордонної торгівлі. Наша держава бере активну участь у новому Європейському інструменті сусідства і партнерства у рамках Програми транскордонного співробітництва Польща – Білорусь – Україна 2014-2020. За аналогією з розвитком торгового співробітництва з прикордонними регіонами Польщі та Білорусі, існує потреба у розробці стратегії транскордонного співробітництва із Словаччиною, Угорщиною, Румунією, Молдовою і Болгарією. Вирішення існуючої проблеми має супроводжуватись удосконаленням нормативно-законодавчої бази шляхом прийняття нових законів, які б регламентували зовнішньоекономічну діяльність, з огляду на євроінтеграційний вектор України та нагальну необхідність компенсації втрат від згорання торгівлі з Росією за рахунок переорієнтації та диверсифікації товарної та географічної структур.

Реалізація окреслених заходів при синхронізації з політикою імпортозаміщення сприятиме оптимізації української зовнішньої торгівлі та підвищенню її ефективності.

Висновки. Перші кроки на шляху до ПВЗВТ виявились для українських експортерів і української економіки невдалими. Було не використано односторонні преференції надані ЄС українським виробникам. За останні роки

значно знизився зовнішньоторговельний оборот України в тому числі з ЄС. Помітною є зміна структури українського експорту, частка промислової продукції металургії та машинобудування в українському експорті поступається продукції сільського господарства.

Сьогодні важливим завданням державної зовнішньоторговельної політики є допомога національному виробникові вийти на європейський ринок з продукцією, яка буде відповідати всім вимогам і європейським стандартам, сприяти усуненню існуючих бар'єрів. Дії нашої держави мають бути швидкими і зваженими які не будуть суперечити Угоді про асоціацію в межах розробленої довгострокової стратегії зовнішньоекономічної політики.

Список використаних джерел:

1. Що змінилося в українській економіці від Угоди про асоціацію [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.eurointegration.com.ua/articles/2016/05/18/7049377/view_print/.
2. Хейліер М. Торгівля з ЄС в рамках поглибленої та всеосяжної угоди про вільну торгівлю / М. Хейліер, В. П'ятницький // СТА Economic & Export Analysts LTD. – 2013. – С. 18.
3. За даними Eurostat. [Електронний ресурс]. - Режим доступу: <http://ec.europa.eu/eurostat/web/international-trade/data/database>.
4. Чому український експорт до ЄС падає – погляд бізнесу [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.eurointegration.com.ua/articles/2015/07/30/7036468/>.
5. Агропрофи – тижневик ділової інформації. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://agroprofi.com.ua/statti/1482-vitchiznyanij-urozhaj-2017-bitva-na-dva-fronti-i-ne-tilki>.
6. Європейська правда [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.eurointegration.com.ua/experts/2016/11/8/7057104/>.
7. Україна в 2016 році [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.unian.ua/eurobusiness/1731212-ukrajina-v-2016-rotsi-povnistyu-vicherpala-kvoti-na-bezmitniy-eksport-do-es-za-11-grupami-tovariv.html>.

8. Український експорт досяг історичного мінімуму в 2016 році [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.fru.org.ua/ua/media-center/blogs/vlasyuk/ukrainskyi-eksport-tovariv-dosiah-istorychnoho-minimumu-v-2016-rotsi-ukrpromzovnishekspertyza>.

9. Угода про асоціацію між Україною та європейським союзом Урядовий портал [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.kmu.gov.ua/control/uk/publish/article?art_id=248387631.

УДК 331.52

Т.І. Павлюк, к.е.н.

Вінницький торговельно-економічний інститут КНТЕУ

УПРАВЛІННЯ ЗАЙНЯТІСТЮ НА ДЕРЖАВНОМУ РІВНІ

Розглянуто механізм управління зайнятістю на державному рівні. Оцінено сільський ринок праці, сформульовані пропозиції щодо поліпшення використання робочої сили в сільському господарстві. Сформульовані основні напрями поліпшення управління зайнятістю в аграрному секторі економіки та розроблені пропозиції до чинного законодавства.

Ключові слова: управління зайнятістю, державний механізм, оплата праці, ринок праці, мінімальна заробітна плата, рівень життя, соціальне забезпечення, ефективна зайнятість.

Постановка проблеми. Необхідною умовою функціонування ринкових відносин в процесі реформування економічних відносин є використання державних механізмів управління зайнятістю населення. Для досягнення стратегічних і практичних цілей щодо забезпечення належного рівня життя громадян, всебічного розвитку людини на основі зростання економічного розвитку країни держава як інститут влади здійснює управління зайнятості на регіональному та національному рівнях, спрямовану на створення умов ефективної, продуктивної зайнятості шляхом поліпшення використання існуючих і створення нових робочих місць та збалансованості попиту і пропозиції робочої сили.

Сучасний стан зайнятості населення у Вінницькій області, як і в Україні в цілому, не сприяє створенню стабільності та економічному зростанню регіону, подоланню безробіття, підвищенню соціального захисту громадян. Основною ж ринковою умовою економічного розвитку має бути така зайнятість, за якою кожен бажаючий працювати повинен мати таку можливість. У зв'язку з цим управління зайнятістю на національному рівні повинна бути спрямована, в першу чергу, на забезпечення повної та ефективної зайнятості, яка є основною умовою забезпечення високого рівня життя населення.

Значний внесок у дослідження теоретичних основ та практичних питань проблем управління зайнятістю населення внесли такі вчені: А.Г.Бабенко, А.Л.Баланда, М.Ф.Кропивко, Е.М.Лібанова, В.Ф.Онищенко, Г.В.Осовська, В.Н.Ягодкін, К.І.Якуба. Однак недостатньо уваги приділяється вивченню питання управління зайнятістю сільського населення на державному рівні.

Покращення ситуації щодо управління зайнятістю сільського населення та ринку праці має забезпечувати оптимізацію чисельності та поліпшення якісного складу сільського населення, ефективність аграрної праці, соціально-економічний розвиток сільських територій, створення повноцінного життєвого середовища для жителів села. Селяни повинні відчувати себе шанованими громадянами, а сільська місцевість має стати цивілізованою, сучасною, престижною сферою життя людей.

Формування мети статті та завдання. Мета статті полягає у поглибленні теоретичних і методологічних положень, розробці пропозицій щодо поліпшення управління зайнятістю сільського населення на державному рівні. Реалізація поставленої мети обумовлює необхідність вирішення наступних завдань:

- сформулювати основні напрями щодо поліпшення управління зайнятістю в аграрному секторі економіки;
- оцінити сільський ринок праці та розробити рекомендації щодо поліпшення використання робочої сили в сільському господарстві Вінницької області на сучасному етапі і в перспективі;

- розробити пропозиції щодо змін і доповнень до чинного законодавства України з питань зайнятості членів особистих селянських господарств та їх соціального захисту.

Виклад основного матеріалу. Управління зайнятістю на державному рівні являє собою конституційно закріплену систему зобов'язань держави щодо правового регулювання процесів праці та виробничих відносин, становлення соціальних гарантій зайнятості, оплати праці та прожиткового мінімуму, матеріальної допомоги соціально уразливим верствам населення. Згідно основного Закону України – Конституції України кожен громадянин “має право на працю, що включає можливість заробляти собі на життя працею, яку він вільно обирає або на яку вільно погоджується” [1]. Таким чином даний Закон є гарантом забезпечення права людини на працю. Тому управління зайнятістю на державному рівні, згідно Конституції України, спрямовано на досягнення повної, вільно вибраної зайнятості населення. Першочерговим завданням при цьому є заохочування ефективної зайнятості і задоволення основних потреб населення.

Крім Конституції України основні положення державної політики у сфері зайнятості населення закріплені такими нормативно-правовими актами як: Закони України: “Про зайнятість населення”[8], “Про особисте селянське господарство” [9], “Про оплату праці” [4], “Про охорону праці” [6], “Про забезпечення молоді, яка отримала вищу або професійно-технічну освіту, першим робочим місцем з наданням дотацій роботодавцю” [7], “Про оренду землі” [2]. Кодекси України: Кодекс законів про працю [6], Земельний кодекс [5], Господарський кодекс.

Основні функції управління зайнятістю на державному рівні полягають у дотриманні нормативно-правових норм, розробці і здійсненні фінансових механізмів державної політики зайнятості, здійсненні належної оплати праці населення за свою працю, забезпеченні працевлаштування безробітних, або їх перепідготовки, забезпеченні безробітних необхідною інформацією.

Більшість основних функцій управління зайнятістю на державному рівні виконує Державний центр зайнятості та його місцеві органи.

Закон України “Про зайнятість населення” [8], визначає правові, економічні та організаційні основи зайнятості громадян нашої країни та їх захист від безробіття, а також визначає соціальні гарантії держави щодо реалізації громадянами права на працю. Відповідно до цього Закону кожен громадянин може вільно обирати собі вид діяльності, професію, місце роботи відповідно до своїх уподобань, які не суперечать чинному законодавству. Примусова праця в Україні заборонена, крім окремих випадків. На ринку праці більш привабливими стають професії з високою заробітною платою (фінансисти, будівельники), і менш привабливими – професії з низьким рівнем заробітної плати (сільськогосподарські працівники: трактористи, комбайнери, доярки та ін.). Тому створюється дисбаланс між попитом і пропозицією робочої сили, що призводить до виникнення безробіття, особливо серед сільського населення.

Останнім часом для підвищення рівня зайнятості сільського населення загострилася увага щодо малого і середнього бізнесу, який збагачує приватну власність, поєднує її з працею товаровиробника, сприяє не тільки збільшенню зайнятості, а й покращує життєвий рівень населення. Тому для розвитку малого і середнього бізнесу уряд прийняв ряд нормативно-правових актів, які хоча суттєво й не покращили умови існування малого і середнього бізнесу, але завдяки йому частково працевлаштована майже третина сільського населення України.

В умовах зниження життєвого рівня добробуту населення виникають нові механізми управління зайнятістю, які пов’язані з посиленням регулюючої функції держави щодо найманої праці та сприяння самозайнятості. Ці механізми потребують більш детальної розробки моделі управління зайнятістю, спрямованої на підвищення продуктивності праці та зростання конкурентоспроможності вітчизняної економіки.

З розпаюванням земель велика увага держави приділяється приватній формі господарювання. Колишні особисті (підсобні), а зараз це особисті селянські господарства (ОСГ) стали основною сферою докладання праці і

доходів зайнятих у них селян. Для регулювання діяльності ОСГ уряд прийняв Закон України “Про особисті селянські господарства”. З одного боку, згідно цього Закону самозайнятість дала можливість сільському населенню повноправно займатися вирощуванням, переробкою та реалізацією сільськогосподарської продукції на власний розсуд. З іншого боку праця в особистих селянських господарствах переважно ручна, тому вирощування в них сільськогосподарської продукції надто трудомісткий процес, який потребує збільшення затрат праці і, відповідно, сприяє зростанню собівартості продукції яка тут виробляється.

Негативним моментом Закону України “Про особисті селянські господарства” є те, що “діяльність, пов’язана з веденням особистого селянського господарства, не відноситься до підприємницької діяльності” [9]. Отже члени ОСГ не сплачують податків від доходів отриманих від своєї господарської діяльності, що негативно відображається на державному бюджеті. Крім того, 13,6 тис. сільського населення зайнята “тіньовою економікою” (за результатами анкетування), яка не приносить не лише надходжень до бюджету, а й вимагає виплачувати 2,4 тис. селянам допомогу по безробіттю. Таким чином, бюджетні кошти, які виплачуються сільському населенню з “тіньовою зайнятістю”, могли б бути використанні на інші соціальні потреби. В 2015 р. майже третина сільського населення Вінницької області зайнята в ОСГ, з яких половина зайнята тіньовою (незарєєстрованою) економікою.

Отже, виходячи з вище зазначеного необхідно удосконалити Закон України “Про особисті селянські господарства” та Закон України “Про зайнятість населення” щодо надання статусу безробітних та розробити механізм, який дав би можливість здійснювати контроль сільськими і районними радам за виконанням районними центрами зайнятості цих законів, насамперед контроль за виплатами по безробіттю.

Вивільнення працівників з державного сектора у приватний, збільшення прямих затрат праці та собівартості сільськогосподарської продукції,

погіршення здоров'я сільського населення призвело до збільшення зайнятих у підприємствах з приватною формою власності, розвитку особистих селянських господарств. Не зважаючи на збільшення зайнятості в приватному секторі рівень зайнятості сільського населення в цілому знижується, що призводить до зниження рівня життя мешканців села, оскільки, від ефективності їх праці залежить добробут не тільки селян а й всього населення.

Механізм управління зайнятістю включає систему взаємопов'язаних елементів економічного, соціального та правового значення. У більшості випадків основна увага в управлінні зайнятістю приділяється правовому елементу, який базується на законодавчих і нормативних актах, розпорядженнях постановках, інструкціях, які регламентують відносини у сфері зайнятості.

Основним і найбільш суттєвим, на нашу думку, напрямом удосконалення державного механізму регулювання зайнятості сільського населення виступає механізм державного регулювання який сприяє підвищенню зайнятості молоді. Проблема молодого покоління на ринку праці у Вінницькій області надзвичайно актуальна і в динаміці набуває тенденції загострення. Значна частина не зайнятого сільського населення Вінницької області (56,6%) – це молодь у віці 16-35 років, яка не маючи ні досвіду роботи, ні належної освіти змушена шукати некваліфіковану і, як правило, низькооплачувану роботу.

В сучасних умовах, коли на ринку освітніх послуг разом з державними вищими навчальними закладами існує велика кількість комерційних вищих навчальних закладах, виникає проблема працевлаштування молодих спеціалістів, конкуренція на ринку освітніх послуг. Тому необхідно створити механізм, який регулював би необхідну кількість спеціальностей, що користуються попитом на ринку праці, переорієнтувати ринок освітніх послуг на потреби роботодавців. Це зменшить рівень безробіття серед молоді і дасть можливість збільшити кількість інших “дефіцитних” спеціальностей (слюсарів, крановиків, газозварювальників та ін.) Прогнозується, що впродовж 2015-2020 рр. в Україні обсяги навчання на виробництві за новими професіями зростуть до 500 тис. осіб щороку (40-50%), а обсяг кваліфікованого персоналу підприємств, установ, організацій в 2017 р. збільшиться в двічі [3,с.15].

Розв'язання проблем молоді на ринку праці повинно сприяти чіткому вирішенню і дотриманню Закону України “Про забезпечення молоді, яка отримала вищу або професійно-технічну освіту, першим робочим місцем з наданням дотацій роботодавцю” що набув чинності з 01.01.2006 р. Прийнявши даний Закон державі необхідно подбати про належну роботу і створити необхідні умови для молоді, яка навчалася за державні кошти, працювати за одержаним фахом і отримувати за свою працю гідну винагороду. Згідно цього Закону молоді люди зможуть отримати роботу та професійні навички за допомогою служби зайнятості, оскільки за рахунок коштів Фонду загальнообов'язкового державного соціального страхування України на випадок безробіття, а також за рахунок асигнувань Держбюджету надається дотація підприємству на оплату праці молоді строком на два роки. Але дотації, що передбачені Кабінетом Міністрів України, будуть надаватися не на всі професії та спеціальності, що таким чином забезпечить можливість держави контролювати попит та пропозицію робочої сили на конкретні спеціальності і тим самим підвищувати рівень зайнятості серед молодих спеціалістів. Але дієвість цього Закону, як і інших Законів України, повинна закріплюватися відповідними підзаконними актами, які ще не напрацьовані належним чином.

Одним із головних напрямів підвищення ефективності управління зайнятістю населення на державному рівні є запровадження комплексу матеріальних стимулів, які забезпечують зв'язок між якістю роботи та оплатою праці. В березні 1995 р. прийнято Закон України “Про оплату праці”, який визначає економічні, правові та організаційні засади оплати праці працівників, які перебувають у трудових відносинах, на підставі трудового договору з підприємствами, установами, організаціями усіх форм власності та господарювання, а також з окремими громадянами сфери державного і договірною регулювання оплати праці і спрямований на забезпечення відтворювальної і стимулюючої функції оплати праці [6]. За 1995-2015 рр. оплата праці у Вінницькій області в середньому зросла майже в 31,7 раза, а в галузі сільського господарства – в 28 раза. Але проведені дослідження

показали, що такий показник як оплата праці не має суттєвого впливу на зайнятість сільського населення, хоча вона виступає важливою складовою його добробуту.

Як зазначається в цьому Законі, заробітна плата є винагородою за відповідно виконану роботу. Але у галузі сільського господарства вона найнижча. У зв'язку з цим необхідно удосконалити Закон “Про оплату праці” і розробити механізми збалансованості заробітної плати між галузями економіки, адже праця комбайнера, тракториста чи доярки не легша за працю фінансиста чи управлінського працівника, де рівень оплати праці в 2,8 – 2,2 раза вищий. Держава повинна не лише приймати законодавчі акти, а й здійснювати контроль за їх виконанням на всіх рівнях управління економікою, у тому числі аграрного.

Добробут сільського населення залежить від його доходів, серед яких важливою складовою механізму державного регулювання зайнятості населення виступає заробітна плата, яка регулюється прожитковим мінімумом. Закон України “Про Державний бюджет України на 2015 р.” визначає розмір прожиткового мінімуму на працездатну особу на 1 січня у розмірі 1176 грн. та розмір мінімальної заробітної плати, яка на 1 січня цього року становила 1218 грн. Відповідно до статті 9 Закону України “Про оплату праці” “мінімальна заробітна плата встановлюється у розмірі не нижчому від розміру прожиткового мінімуму для працездатних осіб” [6].

Для підвищення рівня життя та сприяння зайнятості сільського населення необхідно удосконалити механізм підвищення рівня заробітної плати у сільському господарстві шляхом зближення мінімальної заробітної плати і прожиткового мінімуму, тим самим домогтися не лише теоретичної а й практичної дії Закону України “Про оплату праці” – підвищити рівень мінімальної заробітної плати до рівня прожиткового мінімуму на працездатну особу.

Висновки. 1. Найбільш суттєвим напрямом поліпшення управління зайнятістю на державному рівні має бути збільшення кількості зайнятої молоді,

що контролюється відповідним Законом України “Про забезпечення молоді, яка отримала вищу або професійно-технічну освіту, першим робочим місцем з наданням дотацій роботодавцю” що набув чинності з 01.01.2006 р. Проблема молодого покоління на ринку праці на даний час є досить актуальною, адже необхідно не лише створювати належні умови для підготовки молодих спеціалістів, а й слідкувати за виконанням даного Закону тому, що дія його призупинена. Також необхідно розробити механізм контролю за кількістю необхідних спеціальностей, адже на ринку праці існує велика конкуренція.

2. Управління зайнятістю на державному рівні здійснюється через механізм оплати праці який регулюється Законом України “Про оплату праці”. В 2015 р. у Вінницькій області середній рівень заробітної плати у галузі сільського господарства спостерігається найнижчий серед галузей економіки і в 1,1 раза перевищує розмір мінімальної заробітної плати. Пропонується на рівні держави підвищити оплату праці працівникам сільського господарства до середнього рівня в економіці, що сприятиме покращенню життєвого рівня селян.

3. Управління зайнятістю на державному рівні здійснюється на основі нормативно правових актів в яких не завжди вчасно і досконало розроблені механізми їх здійснення. Тому основна увага держави повинна бути спрямована на удосконалення законодавчої бази, що дасть можливість покращити рівень життя та підвищити рівень зайнятості серед сільського населення.

Список використаних джерел:

1. Конституція України (з офіційним тлумаченням Конституційного Суду України). – К. : Ліра-К, 2006. – 96 с.
2. Оренда в Україні // Бюлетень законодавства і юридичної практики України. – 2007. – № 1. – С. 248
3. Прокопенко Н.С. Управління зайнятістю сільського населення в аграрній сфері через податкові механізми / Н.С.Прокопенко // Агросвіт. – 2015. – № 23. – С. 15–21.
4. Україна Закони Про охорону праці : Закон ... від 14.10.1992 р. № 2694-ХІІ. Про оплату праці: Закон ... від 24.03.1995 р. № 108/95-ВР / Верховна Рада України : офіц. вид. – К.: Парламентське видавництво, 2006. – 42 с.

5. Україна. Закони. Земельний Кодекс України : офіц. вид. – К. : Концерн “Видавничий Дім “Ін Юре”, 2005. – 220 с.

6. Україна. Закони. Кодекс законів про працю України : офіц. вид. – К. : Видавничий дім Ін Юре, 2007. – 152 с.

7. Україна. Закони. Про забезпечення молоді, яка отримала вищу або професійно-технічну освіту, першим робочим місцем з наданням дотації роботодавцю : Закон ... від 04.11.2004 р. № 2150-III // Офіційний вісник України. – 2004. – № 47. – Ст. 3097.

8. Україна. Закони. Про зайнятість населення : Закон ... від 01.03.1991 р. № 803-XII, за станом на 25 трав. 2008 р. / Верховна Рада України : офіц. вид. – К.: Парламентське видавництво, 2008. – 32 с.

9. Україна. Закони. Про особисте селянське господарство : Закон ... від 15.05.2003 р. № 742-III // Офіційний вісник України. – 2003. – № 23. – Ст. 1014.

УДК [797.217+796.015.574]:796.015.572-055.2

М.І. Пуздимір

Вінницький торговельно-економічний інститут КНТЕУ

ДИНАМІКА ПОКАЗНИКІВ ФІЗИЧНОЇ ПІДГОТОВЛЕНОСТІ

СТУДЕНТОК ВНЗ ПІД ВПЛИВОМ ЗАНЯТЬ З ЛЕГКОЇ АТЛЕТИКИ

Перспективою вирішення проблеми побудови програм занять з фізичного виховання у ВНЗ є використання інноваційних видів рухової активності. Метою роботи є обґрунтування доцільності застосування у системі фізичного виховання студенток легкої атлетики із застосуванням бігових навантажень різних режимів енергозабезпечення. Встановлено покращення швидкості, вибухової сили, спритності, загальної витривалості. Доведена доцільність застосування новітніх видів рухової активності у системі фізичного виховання студенток ВНЗ.

Ключові слова: *легка атлетика, студентки, фізична підготовленість.*

Постановка проблеми та її зв'язок із актуальними теоретичними чи практичними завданнями. Прискорення темпів соціальних, економічних,

технологічних, екологічних і кліматичних змін у світі призвело до низки проблем, пов'язаних зі зміною стану здоров'я людства, в тому числі студентської молоді [3]. Останнім часом зростає кількість студентів із недостатнім рівнем функціональних можливостей. Таке явище спостерігається на тлі гіпокінезії та гіподинамії молоді [8, 11].

Процес фізичного виховання студентської молоді відіграє важливу роль у формуванні гармонійно розвиненої та конкурентоспроможної особистості. Рівень підготовленості випускників вищих навчальних закладів до майбутньої професійної діяльності залежить від багатьох чинників, таких як спрямованість навчального процесу, його зміст та структура, методи та засоби. Система засобів, які використовуються для корекції фізичної підготовленості студентів, часто не приваблює молодь, носить характер обов'язкових заходів, а не цікавих занять, які забезпечували б не лише фізичний розвиток, але й емоційне розслаблення [3]. Запорукою високих показників у майбутній виробничій діяльності має стати спеціалізована фізична підготовка, що забезпечує формування і вдосконалення тих якостей особистості, які мають суттєве значення для визначеної професії [7].

Аналіз даних спеціальної літератури дозволяє стверджувати, що думки фахівців щодо основних аспектів побудови програм занять з фізичного виховання у ВНЗ вкрай суперечливі. Перспективою вирішення цієї проблеми є використання у системі фізичного виховання студентів вищих навчальних закладів інноваційних видів рухової активності.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Існують відомості, які вказують на те, що ефективним й економічно вигідним шляхом підвищення рівня фізичної і функціональної підготовленості людини залишається впровадження у повсякденне життя різних засобів фізичного виховання із застосуванням різних оздоровчих технологій [0, 6, 9, 10, 12].

З метою успішного подолання труднощів, пов'язаних із переходом молоді до незвичних умов навчання у вищих освітніх закладах, порівняно з навчанням у школі (збільшення інформаційного навантаження, зміна побутових умов,

перехід на інший режим праці та відпочинку, тощо), особливого значення набуває проблема підвищення адаптаційних можливостей організму молодій людини [2].

У теперішній час заняття з фізичного виховання, які проводяться за програмою вищих навчальних закладів, не спрямовані на покращення адаптаційних можливостей студентів до фізичних навантажень аеробного й анаеробного спрямування [11], оскільки їхньою метою не передбачено врахування індивідуальних функціональних можливостей студентів.

Для корекції фізичного стану науковці пропонують застосовувати різні види фізичної діяльності. Серед них найбільш ефективними є циклічні вправи, до яких належить біг. Доступність бігу для осіб різного віку, статі і рівня фізичного стану дозволяє використовувати його для цілеспрямованої активізації аеробних або анаеробних процесів енергозабезпечення. Якість таких тренувань залежить від того, наскільки ефективно організм може мобілізувати та використати енергетичний потенціал, наскільки досконало буде сформована система регуляції цих процесів [12].

На думку науковців ефективність бігових тренувань залежить від періодичності занять, а також від співвідношення їх інтенсивності і тривалості [12]. Однак при цьому необхідно враховувати функціональну готовність організму до виконання фізичної роботи.

Ю.М. Фурманом [11] встановлено, що цілеспрямовану корекцію аеробної та анаеробної лактатної продуктивності можна здійснювати шляхом застосування бігових навантажень, збалансованих за режимом енергозабезпечення й величиною внутрішнього об'єму, враховуючи при цьому періодичність занять і метод тренувань. Вченим доведено, що зростання аеробної та анаеробної лактатної продуктивності можливе лише при застосуванні тренувань періодичністю не менше трьох разів на тиждень і величиною внутрішнього об'єму не нижче порогового рівня. Бігові тренування у змішаному режимі енергозабезпечення ефективніше підвищують аеробну продуктивність організму, ніж в аеробному. Тренування в аеробному режимі

енергозабезпечення більш ефективно впливають на аеробну продуктивність організму при застосуванні безперервного методу, ніж повторного. Підвищення анаеробної лактатної продуктивності можливе лише при застосуванні бігових тренувань змішаного режиму енергозабезпечення.

Мета роботи – за динамікою показників фізичної підготовленості студенток I-II курсів економічних спеціальностей ВТЕІ КНТЕУ обґрунтувати доцільність застосування у системі фізичного виховання легкої атлетики із застосуванням бігових навантажень різних режимів енергозабезпечення.

Для досягнення поставленої мети вирішувалися такі завдання:

Дослідити показники фізичної підготовленості студенток до застосування навчальних програм з дисципліни «Фізичне виховання» та спортивної секції «Легка атлетика».

Вивчити вплив занять за запропонованими програмами на показники фізичної підготовленості студенток.

Методи та організація дослідження.

Застосовано наступні методи дослідження :

- педагогічне тестування фізичної підготовленості;
- методи математичної статистики.

Обстеження фізичної підготовленості проводилися з урахуванням фаз менструального циклу. Вищевказані дослідження проводилися в післяменструальну фазу (6-12 доба по завершенню менструації) і в післяовуляторну фазу (16-24 доба по завершенню менструації). Обстеження студенток не здійснювалося у фази менструації та овуляції (на 12-13 день після припинення менструальної фази) через погіршення працездатності і координації рухів [1, 10]. Обстеження дівчат здійснювалося до початку занять (на початку навчального року) та через 24 тижнів.

В експерименті брали участь студентки віком 19-20 років. Перед початком експерименту нами створено дві групи: контрольну (18 осіб) та експериментальну (18 осіб). Тривалість кожного заняття фізичним вихованням в обох групах становила 90 хвилин, а періодичність занять 2 рази на тиждень.

Зміст занять контрольної та експериментальної груп відрізнялися тим, що на відміну від контрольної (КГ), яка займалася за робочою програмою «Фізичне виховання», студентки експериментальної (ЕГ) групи – у спортивній секції «Легка атлетика» із застосуванням бігових навантажень різних режимів енергозабезпечення.

Зміст програми занять у групі ЕГ визначався методом тренування (безперервний, повторний, інтервальний та комбінований), режимом енергозабезпечення роботи (аеробним, анаеробним та змішаним), інтенсивністю та об'ємом бігових навантажень.

Застосовані методи дослідження дозволили встановити ефективність занять за запропонованими програмами на показники фізичної підготовленості студенток, яку оцінювали за результатами тестів [4, 12], що характеризують швидкість, вибухову силу, спритність, силову динамічну витривалість м'язів плечового поясу, активну гнучкість хребта та загальну витривалість.

Для аналізу ефективності впливу застосування занять на показники фізичної підготовленості студенток порівнювали зв'язані вибірки, де ряди динаміки відображали зміни ознак залежно від етапу експерименту. Вірогідна відмінність середніх значень показників фізичної підготовленості здійснювалася за t-критерієм Стьюдента [5]. Відмінність вважалася вірогідною при рівні значимості $p < 0,05$.

Результати дослідження та їх обговорення.

Результати дослідження показали, що заняття фізичною культурою за запропонованими програмами викликають позитивні зміни фізичної підготовленості студенток 19-20 років.

До початку занять середні значення показників фізичної підготовленості у студенток контрольної і експериментальної груп вірогідно не відрізнялись між собою ($p > 0,05$).

Як свідчать дані таблиці 1, дослідження фізичної підготовленості студенток через 24 тижнів від початку занять дозволили виявити відмінності впливу занять фізичною культурою за запропонованими програмами.

**Вплив занять фізичною культурою на показники фізичної
підготовленості студенток 19-20 років (КГ n=18, ЕГ1 n=19, ЕГ21 n=18)**

Показники	групи	Середні значення, $x \pm m$			
		до початку занять		через 24 тижні	
		x	m	x	m
біг 100м зі старту, сек	Г	16, 84	0,9	15, 93	1,1
	Г	16, 91	0,7	14, 54*	0,9
стрибок у довжину з місця, см	Г	17 5,12	3,3 1	18 2,56	2,9 6
	Г	17 6,53	2,9 6	18 9,12*	2,1 1
човниковий біг 4*9, сек	Г	11, 02	0,4 1	10, 54	0,4 8
	Г	11, 32	0,3 8	10, 02*	0,4 2
згинання-розгинання рук в упорі лежачи, макс. кільк. разів	Г	12, 03	0,5 9	13, 05	0,5 3
	Г	13, 05	0,7 7	14, 21	0,6 9
нахил тулуба вперед з положення сидячи, см	Г	8,9 4	1,5 9	10, 03	1,2 1
	Г	9,1 2	1,8 9	13, 04	2,0 5
рівномірний біг 2000 м, хв	Г	12, 06	0,9 6	11, 32	0,3 4
	Г	12, 21	0,6 3	9,9 5* ^Δ	0,3 1

Примітки:

1. * – $p < 0,05$ – вірогідна відмінність значень відносно величини, зареєстрованої до початку дослідження;

2. Δ – $p < 0,05$ – вірогідна відмінність значень відносно показників контрольної групи

У студенток експериментальної групи під впливом тренувальних занять у секції «Легка атлетика» із застосуванням бігових навантажень різних режимів енергозабезпечення через 24 тижні від початку дослідження зареєстровано вірогідне покращення результатів виконання тестів, які характеризують швидкість (на 14,01%), вибухову силу (на 7,13%), спритність (на 11,48%), а також загальну витривалість (на 18,51%).

Порівнюючи результати досліджень фізичної підготовленості студенток через 24 тижнів від початку занять, встановлено, що час подолання дистанції 2000м у представниць експериментальної групи по завершенні дослідження виявилися вірогідно кращими (на 12,10%) у порівнянні із результатами студенток контрольної групи.

Слід вказати, що, незважаючи на позитивну динаміку у результатах виконання контрольних тестів студентками контрольної групи, вірогідних змін через 24 тижні від початку занять не зареєстровано.

Отримані результати досліджень підтверджують існуючі відомості науковців про позитивний вплив засобів новітніх технологій фізичного виховання на організм людини.

Висновок. Здійснений аналіз дозволив встановити, що у досліджуваних студенток до початку занять за запропонованими програмами рівень фізичної підготовленості відповідав «середньому».

Заняття у спортивній секції «Легка атлетика» із застосуванням бігових навантажень різних режимів енергозабезпечення сприяють вірогідному покращенню показників виконання тестів, що характеризують швидкість, вибухову силу, спритність, а також загальну витривалість.

Доцільність застосування у системі фізичного виховання студенток легкої атлетики із застосуванням бігових навантажень різних режимів енергозабезпечення підтверджується вірогідно кращими результатами прояву загальної витривалості (12,10%) у представниць групи ЕГ у порівнянні із результатами студенток контрольної групи.

Перспективи подальших досліджень. Подальші дослідження будуть спрямовані на вивчення впливу інноваційних технологій фізичного виховання на фізичну підготовленість студентів-юнаків.

Список використаних джерел:

1. Апанасенко Г.Л., Попова Л.А., Магльований А.В. Санологія (Медичні аспекти валеології) : підручник / Г.Л.Апанасенко. – Київ-Львів, 2011. – 198 с.
2. Анікеев Д. М. Рухова активність у способі життя студентської молоді : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. наук із фізичного виховання і спорту : 24.00.02 / Дмитро Михайлович Анікеев. – К., 2012. – 20 с.
3. Базылюк Т.А. Игровой аквафитнес в физическом воспитании студенток / Базылюк Т.А., Козина Ж.Л. - Харьков. – Точка, 2013. – 144 с.
4. Карпман Б.Л., Белоцерковский З.Б., Гудков И.Л. Тестирование в спортивной медицине. – Москва: Физкультура и спорт, 1988. – 208 с.
5. Куликов М.А., Шастун С.А. Статистические методы обработки результатов физиологических экспериментов // Практикум по нормальной физиологии: Учеб. пособие для мед. вузов: Под ред. М.А. Агаджаняна и А.В. Коробкова. – М.: Высш. шк., 1983. – С. 261-279.
6. Онищук В.Є. Фізична реабілітація студентів, хворих на бронхіальну астму шляхом комплексного застосування методики "ендогенно-гіпоксичного" дихання та циклічних вправ аеробного спрямування / В.Є. Онищук // Молода спортивна наука України: зб. наук. праць з галузі фіз. культури та спорту. – Львів, 2011. – Вип. 15. – Т.3. – С. 171-177.
7. Петренко Н.В. Оптимізація фізичної та розумової працездатності студентів економічних спеціальностей засобами аквафітнесу : автореф. дис. ... канд. наук з фіз. вих. і спорту: 24.00.02 / Петренко Наталія Володимирівна. – Київ, 2015. – 20с.

8. Платонов В.М. Фізична підготовка спортсмена: Навчальний посібник / В.М. Платонов, М.М. Булатова. – К.: Олімпійська література, 1995. – 320 с. – ISBN 5-7707-5871-6.

9. Сальникова С. В. Удосконалення процесів аеробного енергозабезпечення жінок 37-49 років шляхом комплексного застосування занять аквафітнесом і методики ендогенно-гіпоксичного дихання / Ю. М. Фурман, С. В. Сальникова // Педагогіка, психологія та медико-біологічні проблеми фізичного виховання і спорту – 2015. – N 7. – С. 59-63. <http://dx.doi.org/10.15561/18189172.2015.0708>.

10. Сальникова С. В. Удосконалення фізичного стану жінок 30-36 років за показниками фізичної підготовленості за допомогою комплексного застосування занять аквафітнесом і методики ендогенно-гіпоксичного дихання / Ю. М. Фурман, С. В. Сальникова // Фізичне виховання, спорт і культура здоров'я у сучасному суспільстві : зб. наук. пр. Східноєвроп. нац. ун-ту ім. Лесі Українки / уклад. А. В. Цьось, С. П. Козіброцький. – Луцьк : Східноєвроп. нац. ун-т ім. Лесі Українки, 2015. – №2(30). – С. 103-107.

11. Фурман Ю. Статеві особливості вдосконалення аеробної та анаеробної продуктивності організму осіб постпубертатного періоду онтогенезу біговими тренуваннями / Юрій Фурман, Ольга Бекас // Фізичне виховання, спорт і культура здоров'я у сучасному суспільстві: Зб. наук. пр. Волин. нац. ун-ту ім. Лесі Українки: У 3 т. / Уклад. А. В. Цьось, С. П. Козіброцький.– Луцьк: РВВ "Вежа" Волин. нац. ун-ту ім. Лесі Українки, 2008.- Т. 3. – С. 350-353.

12. Фурман Ю.М. Перспективні моделі фізкультурно-оздоровчих технологій у фізичному вихованні студентів вищих навчальних закладів / Ю.М.Фурман, В.М.Мірошніченко, С.П.Драчук. – К.НУФВСУ, вид-во "Олімп. л-ра", 2013. – С.24-43.

**ВПЛИВ ЗАНЯТЬ ПЛАВАННЯМ ІЗ ВИКОРИСТАННЯМ
ЕЛЕМЕНТІВ АКВАФІТНЕСУ НА ФІЗИЧНУ ПІДГОТОВЛЕНІСТЬ
СТУДЕНТОК ВНЗ**

Перспективою вирішення проблеми побудови програм занять з фізичного виховання у ВНЗ є використання інноваційних видів рухової активності. Метою роботи є обґрунтування доцільності застосування у системі фізичного виховання студенток спортивного плавання із елементами аквафітнесу. Встановлено покращення швидкості, вибухової сили, гнучкості, силової динамічної витривалості м'язів плечового поясу, загальної витривалості. Доведена доцільність застосування новітніх видів рухової активності у системі фізичного виховання студенток ВНЗ.

Ключові слова: аквафітнес, плавання, студентки, фізична підготовка.

Постановка проблеми та її зв'язок із актуальними теоретичними чи практичними завданнями. Прискорення темпів соціальних, економічних, технологічних, екологічних і кліматичних змін у світі призвело до низки проблем, пов'язаних зі зміною стану здоров'я людства, в тому числі студентської молоді [3]. Останнім часом зростає кількість студентів із недостатнім рівнем функціональних можливостей. Таке явище спостерігається на тлі гіпокінезії та гіподинамії молоді [8].

Процес фізичного виховання студентської молоді відіграє важливу роль у формуванні гармонійно розвиненої та конкурентоспроможної особистості. Рівень підготовленості випускників вищих навчальних закладів до майбутньої професійної діяльності залежить від багатьох чинників, таких як спрямованість навчального процесу, його зміст та структура, методи та засоби. Система засобів, які використовуються для корекції фізичної підготовленості студентів, часто не приваблює молодь, носить характер обов'язкових заходів, а не цікавих занять, які забезпечували б не лише фізичний розвиток, але й емоційне

розслаблення [3]. Запорукою високих показників у майбутній виробничій діяльності має стати спеціалізована фізична підготовка, що забезпечує формування і вдосконалення тих якостей особистості, які мають суттєве значення для визначеної професії [7].

Аналіз даних спеціальної літератури дозволяє стверджувати, що думки фахівців щодо основних аспектів побудови програм занять з фізичного виховання у ВНЗ вкрай суперечливі. Перспективою вирішення цієї проблеми є використання у системі фізичного виховання студентів вищих навчальних закладів інноваційних видів рухової активності.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Існують відомості, які вказують на те, що ефективним й економічно вигідним шляхом підвищення рівня фізичної і функціональної підготовленості людини залишається впровадження у повсякденне життя різних засобів фізичного виховання із застосуванням різних оздоровчих технологій [0, 9, 10, 12].

З метою успішного подолання труднощів, пов'язаних із переходом молоді до незвичних умов навчання у вищих освітніх закладах, порівняно з навчанням у школі (збільшення інформаційного навантаження, зміна побутових умов, перехід на інший режим праці та відпочинку, тощо), особливого значення набуває проблема підвищення адаптаційних можливостей організму молодої людини [2].

У теперішній час заняття з фізичного виховання, які проводяться за програмою вищих навчальних закладів, не спрямовані на покращення адаптаційних можливостей студентів до фізичних навантажень аеробного й анаеробного спрямування, оскільки їхньою метою не передбачено врахування індивідуальних функціональних можливостей студентів.

Для корекції фізичного стану науковці пропонують застосовувати різні види фізичної діяльності. Серед них найбільш ефективними є заняття у воді.

На думку фахівців, оздоровча дія аквафітнесу обумовлена активізацією найважливіших функціональних систем організму, високою енергетичною вартістю роботи, феноменом гравітаційного розвантаження опорно-рухового апарату, наявністю стійкого ефекту загартування [10].

Систематичні заняття у воді показані всім практично здоровим людям будь-якого віку і характеризуються широким спектром дій: лікувально-профілактичної, навчальної, рекреативної, кондиційної, спортивно-орієнтованої спрямованості. Незалежно від мети занять всі програми з аквафітнесу, запропоновані науковцями, побудовані відповідно до загальноприйнятих основ теорії та методики фізичного виховання [7].

Залежно від спрямованості занять, фізичні вправи у водному середовищі можна застосовувати в формі дистанційного плавання з використанням спортивних, змішаних і прикладних засобів; ігор та інноваційних форм рухової активності, а саме: аквааеробіки, аквадансу, акваджогінгу, аквабоксу [8]. Причому інноваційним формам останнім часом надається певний пріоритет через забезпечення диференційованої дії на морфофункціональні показники організму, високий емоційний фон на заняттях, великий вибір додаткових технічних засобів, ефективного використання басейнів різної конфігурації та природних водоймищ [7].

Серед вітчизняних науковців Т.А. Базилюк було обґрунтовано та розроблено програму застосування інноваційної технології аквафітнесу ігрового спрямування з елементами баскетболу для інтегрального впливу на розвиток функціональних і психофізіологічних можливостей, а також підвищення фізичної підготовленості студенток [3].

Питанням застосування аквафітнесу у фізичному вихованні займалась Г.А.Жук [5], якою розроблено програму занять аквафітнесом для дітей молодшого шкільного віку з урахуванням рівня їх фізичного здоров'я. О.Ю. Фанигіна [17] обґрунтувала зміст програм фізкультурно-оздоровчих занять аквааеробікою, спрямованих на корекцію фізичної підготовленості та фізичного здоров'я студенток вищих навчальних закладів. В.П. Семененко [16] обґрунтовано застосування занять аквааеробікою, як один із засобів загартовування дітей молодшого шкільного віку, а Н.О. Гоглюватою [4] розроблені програми занять аквафітнесом для жінок 21-35 років з різним рівнем фізичного стану.

Результати досліджень Петренко Н.В. [7] довели ефективність оздоровчо-тренувальних занять із диференційованим використанням засобів аквафітнесу та можливість використання авторської програми у системі фізичного виховання студентів ВНЗ економічного профілю. Крім того, аналіз отриманих результатів застосування програми Петренко Н.В. свідчить, що така програма може використовуватися як підґрунтя для підвищення ефективності фізичної підготовки студентської молоді.

Мета роботи – за динамікою показників фізичної підготовленості студенток I-II курсів економічних спеціальностей ВТЕІ КНТЕУ обґрунтувати доцільність застосування у системі фізичного виховання плавання із елементами аквафітнесу.

Для досягнення поставленої мети вирішувалися такі завдання:

Дослідити показники фізичної підготовленості студенток до застосування навчальних програм з дисципліни «Фізичне виховання» та спортивної секції «Плавання».

Вивчити вплив занять за запропонованими програмами на показники фізичної підготовленості студенток.

Методи та організація дослідження.

Застосовано наступні методи дослідження :

- педагогічне тестування фізичної підготовленості;
- методи математичної статистики.

Обстеження фізичної підготовленості проводилися з урахуванням фаз менструального циклу. Вищевказані дослідження проводилися в післяменструальну фазу (6-12 доба по завершенню менструації) і в післяовуляторну фазу (16-24 доба по завершенню менструації). Обстеження студенток не здійснювалося у фази менструації та овуляції (на 12-13 день після припинення менструальної фази) через погіршення працездатності і координації рухів [1, 10]. Обстеження дівчат здійснювалося до початку занять (на початку навчального року) та через 24 тижнів.

В експерименті брали участь студентки віком 19-20 років. Перед початком експерименту нами створено дві групи: контрольну (18 осіб) й експериментальну (19). Тривалість кожного заняття фізичним вихованням в

обох групах становила 90 хвилин, а періодичність занять 2 рази на тиждень. Зміст занять контрольної та експериментальної груп відрізнялися тим, що на відміну від контрольної (КГ), яка займалася за робочою програмою «Фізичне виховання», студентки експериментальної (ЕГ) групи тренувалися у спортивній секції «Плавання» із застосуванням елементів аквафітнесу.

Заняття у групі ЕГ передбачали проведення після основної частини тренування двадцятихвилинних занять аквафітнесом, які склалися із загальнорозвиваючих вправ, комплексів вправ силового та аеробного спрямування та вправ на розтягування.

Застосовані методи дослідження дозволили встановити ефективність занять за запропонованими програмами на показники фізичної підготовленості студенток, яку оцінювали за результатами тестів [4, 12], що характеризують швидкість, вибухову силу, спритність, силову динамічну витривалість м'язів плечового поясу, активну гнучкість хребта й загальну витривалість.

Для аналізу ефективності впливу застосування занять на показники фізичної підготовленості студенток порівнювали зв'язані вибірки, де ряди динаміки відображали зміни ознак залежно від етапу експерименту. Вірогідна відмінність середніх значень показників фізичної підготовленості здійснювалася за t-критерієм Стьюдента [5]. Відмінність вважалася вірогідною при рівні значимості $p < 0,05$.

Результати дослідження та їх обговорення.

Результати обстежень показали, що заняття фізичною культурою за запропонованими програмами викликають позитивні зміни фізичної підготовленості студенток 19-20 років.

До початку занять середні значення показників фізичної підготовленості у студенток контрольної й експериментальної груп вірогідно не відрізнялися між собою ($p > 0,05$).

Як свідчать дані таблиці 1, дослідження фізичної підготовленості студенток через 24 тижнів від початку занять дозволили виявити відмінності впливу занять фізичною культурою за запропонованими програмами.

**Вплив занять фізичною культурою на показники фізичної
підготовленості студенток 19-20 років (КГ n=18, ЕГ n=19)**

Показники	групи	Середні значення, $x \pm m$			
		до початку		через 24	
		x	m	x	m
біг 100м зі старту, сек	КГ	16,84	0,9	15,93	1,1
	ЕГ	16,72	1,1	15,61	0,7
стрибок у довжину з місця, см	КГ	175,1	3,3	182,56	2,96
	ЕГ	174,3	3,2	188,43*	2,4
човниковий біг 4*9, сек	КГ	11,02	0,4	10,54	0,48
	ЕГ	11,48	0,5	10,48	0,51
згинання-розгинання рук в упорі лежачи, макс.	КГ	12,03	0,5	13,05	0,53
	ЕГ	11,86	0,9	16,09* ^Δ	0,86
нахил тулуба вперед з положення сидячи, см	КГ	8,94	1,5	10,03	1,21
	ЕГ	10,24	2,2	16,97* ^Δ	1,02
рівномірний біг 2000 м, хв	КГ	12,06	0,9	11,32	0,34
	ЕГ	12,29	0,5	10,02* ^Δ	0,48

Примітки:

3. * – $p < 0,05$ – вірогідна відмінність значень відносно величини, зареєстрованої до початку дослідження;

4. ^Δ – $p < 0,05$ – вірогідна відмінність значень відносно показників контрольної групи

У студенток експериментальної групи двадцятичотирихтижневі заняття спортивним плаванням із елементами аквафітнесу сприяли вірогідному покращенню результату тесту рівномірного бігу 2000 м. Так, за вказаний період середнє значення часу подолання дистанції у представниць групи ЕГ вірогідно зросло на 18,47% (див табл. 1).

Також у представниць експериментальної групи під впливом занять у спортивній секції «Плавання» із застосуванням елементів аквафітнесу вірогідно зросли показники вибухової сили – на 8,06 %, силової динамічної витривалості м'язів плечового поясу – на 35,67%, гнучкості – на 65,72%.

Порівнюючи результати досліджень фізичної підготовленості студенток через 24 тижнів від початку занять, встановлено, що середні значення результатів виконання тестів «згинання-розгинання рук в упорі лежачи» та «нахил тулуба вперед із положення сидячи», які характеризують силову динамічну витривалість м'язів плечового поясу та гнучкість, у представниць експериментальної групи вірогідно перевищували ці значення студенток контрольної групи на 23,30% та 69,19% відповідно. Крім того, час подолання дистанції 2000м у представниць експериментальної групи по завершенні дослідження виявився вірогідно кращим на 11,48% у порівнянні із результатами студенток контрольної групи.

Слід вказати, що, незважаючи на позитивну динаміку у результатах виконання контрольних тестів студентками контрольної групи, вірогідних змін через 24 тижні від початку занять не зареєстровано.

Отримані результати досліджень підтверджують існуючі відомості науковців про позитивний вплив засобів новітніх технологій фізичного виховання на організм людини.

Висновок. Здійснений аналіз дозволив встановити, що у досліджуваних студенток до початку занять за запропонованими програмами рівень фізичної підготовленості відповідав «середньому».

Заняття у спортивній секції «Плавання» із застосуванням елементів аквафітнесу вірогідно покращують показники виконання тестів, що характеризують наступні фізичні якості: вибухову силу, силову динамічну витривалість м'язів плечового поясу, гнучкість та загальну витривалість.

Перспективи подальших досліджень. Подальші дослідження будуть спрямовані на вивчення впливу інноваційних технологій фізичного виховання на фізичну підготовленість студентів-юнаків.

Список використаних джерел:

1. Анікеев Д. М. Рухова активність у способі життя студентської молоді : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. наук із фізичного виховання і спорту : 24.00.02 / Дмитро Михайлович Анікеев. – К., 2012. – 20 с.

2. Апанасенко Г.Л., Попова Л.А., Магльований А.В. Санологія (Медичні аспекти валеології) : підручник / Г.Л.Апанасенко. – Київ-Львів, 2011. – 198 с.
3. Базылюк Т.А. Игровой аквафитнес в физическом воспитании студенток / Базылюк Т.А., Козина Ж.Л. - Харьков. – Точка, 2013. – 144 с.
4. Гоглюватая Н. О. Программирование физкультурно-оздоровительных занятий аквафитнесом с женщинами 1-го зрелого возраста : автореф. дис. на соискание науч. степени канд. наук по физическому воспитанию и спорту : спец. 24.00.02 «Физическая культура, физическое воспитание разных групп населения» / Н. О. Гоглюватая. – К., 2007. – 22 с.
5. Жук А. А. Повышение физической работоспособности детей младшего школьного возраста средствами аквафитнеса / А. А. Жук // Актуальные проблемы теории и методики физической культуры, спорта и туризма : материалы IV Междунар. научно-практ. конф. молодых ученых. – Минск : БГУФК, 2011. – С. 106–108.
6. Карпман Б.Л., Белоцерковский З.Б., Гудков И.Л. Тестирование в спортивной медицине. – Москва: Физкультура и спорт, 1988. – 208 с.
7. Козина Ж.Л. Теоретико-методологические основы применения инновационных технологий для формирования здорового образа жизни людей разных возрастных групп / Ж.Л.Козина // Фізична культура, спорт та здоров'я нації: збірник наукових праць. Вінницький державний педагогічний університет імені Михайла Коцюбинського; гол.ред. В.М.Костюкевич. – Вінниця: ТОВ «Планер», 2015. – Вип. 19, т.1– С. 203-210
8. Колганова Е. Ю. Влияние занятий аквааэробикой на состояние организма женщин разного возраста : дис. ... канд. пед. наук / Е.Ю. Колганова; МГАФК. – Малаховка, 2007. – 158 с.
9. Куликов М.А., Шастун С.А. Статистические методы обработки результатов физиологических экспериментов // Практикум по нормальной физиологии: Учеб. пособие для мед. вузов: Под ред. М.А. Агаджаняна и А.В. Коробкова. – М.: Высш. шк., 1983. – С. 261-279.

10. Лоуренс Д. Аквааэробика. Упражнения в воде [пер. с англ. А.Озерова]. – М.: ФАИР-ПРЕСС, 2000. – 256 с.

11. Онищук В.Є. Фізична реабілітація студентів, хворих на бронхіальну астму шляхом комплексного застосування методики "ендогенно-гіпоксичного" дихання та циклічних вправ аеробного спрямування / В.Є. Онищук // Молода спортивна наука України: зб. наук. праць з галузі фіз. культури та спорту. – Львів, 2011. – Вип. 15. – Т.3. – С. 171-177.

12. Петренко Н.В. Оптимізація фізичної та розумової працездатності студентів економічних спеціальностей засобами аквафітнесу : автореф. дис. ... канд. наук з фіз. вих. і спорту: 24.00.02 / Петренко Наталія Володимирівна. – Київ, 2015. – 20с.

13. Платонов В.М. Фізична підготовка спортсмена: Навчальний посібник / В.М. Платонов, М.М. Булатова. – К.: Олімпійська література, 1995. – 320 с. – ISBN 5-7707-5871-6.

14. Сальникова С. В. Удосконалення процесів аеробного енергозабезпечення жінок 37-49 років шляхом комплексного застосування занять аквафітнесом і методики ендogenous-гіпоксичного дихання / Ю. М. Фурман, С. В. Сальникова // Педагогіка, психологія та медико-біологічні проблеми фізичного виховання і спорту – 2015. – N 7. – С. 59-63. <http://dx.doi.org/10.15561/18189172.2015.0708>.

15. Сальникова С. В. Удосконалення фізичного стану жінок 30-36 років за показниками фізичної підготовленості за допомогою комплексного застосування занять аквафітнесом і методики ендogenous-гіпоксичного дихання / Ю. М. Фурман, С. В. Сальникова // Фізичне виховання, спорт і культура здоров'я у сучасному суспільстві : зб. наук. пр. Східноєвроп. нац. ун-ту ім. Лесі Українки / уклад. А. В. Цьось, С. П. Козіброцький. – Луцьк : Східноєвроп. нац. ун-т ім. Лесі Українки, 2015. – №2(30). – С. 103-107.

16. Семененко В. П. Закаливание в физкультурно–оздоровительной работе с младшими школьниками : дис. ... канд. по физ. воспитанию и спорту / 24.00.02 : Вячеслав Петрович Семененко. – К, 2005. – 197 с.

17. Фанигіна О. Ю. Корекція фізичної підготовки студенток ВУЗу в процесі занять оздоровчими видами плавання : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. наук з фізичного виховання і спорту : спец. 24.00.02 «Фізична культура, фізичне виховання різних груп населення» / О. Ю. Фанигіна. – К., 2005. – 21 с.

18. Фурман Ю.М. Перспективні моделі фізкультурно-оздоровчих технологій у фізичному вихованні студентів вищих навчальних закладів / Ю.М.Фурман, В.М.Мірошніченко, С.П.Драчук. – К.НУФВСУ, вид-во "Олімп. л-ра", 2013. – С.24-43.

УДК 378

О.А. Слободиська, к.і.н.

Вінницький торговельно-економічний інститут КНТЕУ

**ВИКОРИСТАННЯ МВОК ЯК ЗАСОБУ ОРГАНІЗАЦІЇ
САМОСТІЙНОЇ РОБОТИ СТУДЕНТІВ**

Переформатування системи національної освіти потребує активних пошуків нових педагогічних технологій підготовки майбутніх фахівців, зорієнтованих на розвиток самостійності та пізнавальної активності. В статті аналізується використання у навчальному процесі масового відкритого онлайн-курсу (МВОК). Проаналізовано позитивні аспекти та недоліки у його використанні.

Ключові слова: *масовий відкритий онлайн-курс, завдання до самостійної роботи студентів.*

У наш час вимоги до знань і вмінь фахівців змінюються дуже швидко. Щоб постійно вдосконалювати свою професійну майстерність, необхідно опановувати нові засоби навчання і втілювати в життя нестандартні сучасні ідеї, фахівець повинен бути здатним до самонавчання і саморозвитку. Для формування даної компетенції необхідним є такий вид навчальної діяльності як самостійна робота. Тому не випадково, що сучасні педагогічні технології приділяють посилену увагу організації самостійної роботи студентів (СРС).

Адже саме СРС сприяє більш глибокому, детальному розумінню навчального матеріалу, дозволяє поглибити власні знання, вміння та навички і, головне – привчає людину до самоорганізації та самоконтролю, сприяє формуванню творчої особистості, яка здатна самостійно мислити, продукувати оригінальні ідеї та приймати нестандартні рішення.

Низка науковців досліджували умови ефективної організації СРС з різних позицій. Так, М.І. Дьяченко та Л.А. Кандилович, розглянули психологічний аспект проблеми, вказали на необхідність у стимулюванні студентів, розробці системи завдань для розвитку творчої активності студентів та створенні чіткої організації навчального процесу, що забезпечував би раціональне використання бюджету часу.

На думку Л.В. Онучак, яка досліджувала педагогічні умови організації самостійної позааудиторної роботи студентів, підвищенню ефективності організації СРС сприяють такі з них: створення мотиваційної основи позааудиторної діяльності; широке застосування різнорівневих професійно орієнтованих завдань для самостійної позааудиторної роботи студентів з наступним аналізом результатів їх виконання; упровадження системи позааудиторної роботи, використовуючи сучасні гнучкі педагогічні технології, що поєднують науково обгрунтовані індивідуальні й колективні форми роботи; індивідуалізація професійного навчання з урахуванням рівня підготовки кожного студента. [4]

Орел Л.О. виділила три основні напрямки зміни зовнішніх умов організації самостійної роботи студента (СРС), що взаємопов'язані між собою: 1) нормативний: згідно з нормативними документами СРС повинна займати понад 50% часу; такий обсяг часу неминує викликає глибокі зміни в навчальному процесі, орієнтує останній на організаційні та методичні зміни; 2) організаційний: великий обсяг часу, відведений на самостійну роботу, і завдання, поставлені перед нею вимагають її ефективної організації: дієвого управління СРС; впровадження інноваційних технологій: кредитно-модульної системи навчання, рейтингової системи оцінювання, особистісно-орієнтованого

підходу; 3) методичний: організаційні зміни будуть результативними за умови одночасних методичних змін, що передбачають: якісне інформаційно-методичне та комп'ютерне забезпечення та високий рівень методичної підготовки викладачів.[5]

Антошків М.С. та Требенко О.А. аналізують можливості використання відкритих онлайн-курсів для організації самостійної роботи у вищому навчальному закладі при викладанні окремих дисциплін. [7]

Метою статті є аналіз використання у навчальному процесі масового відкритого онлайн-курсу (МВОК) як елемента самостійної роботи студентів у контексті викладання дисципліни «Соціологія».

За сучасних умов навчання змінюються функції викладача в організації самостійної роботи студентів він повинен забезпечити не тільки якісні методичні розробки з свого предмету, підготовку і перевірку диференційованих завдань, індивідуальне консультування, але й здійснювати розробку індивідуальних стратегій навчання кожного студента тощо.

Так, наприклад, за кордоном одним із найновіших способів вдалої організації самостійного навчання є масові відкриті онлайн-курси – МВОК, які за кілька років свого існування внесли суттєві корективи до традиційних методик викладання в багатьох країнах. Все більше викладачів створюють відкриті онлайн-курси одночасно зі своїми лекційними курсами. Опрацювання подібних відкритих курсів сприяє глибшому засвоєнню навчального матеріалу та скеровує процес СРС. [7]

Термін МВОК (анг. MOOC) вперше використаний у 2010 р. Дейвом Корм'є (Dave Cormier) з університету Острова Принца Едварда (Канада) і складається з чотирьох окремих понять: Massive (масовий) – передбачає велику кількість учасників з усього світу; Open (відкритий) – курс безоплатний і будь-хто може приєднатись до нього; Online (онлайн) – курс знаходиться у відкритому доступі в мережі інтернет; Course (курс). [3]

Головними особливостями МВОК є вільний доступ до курсів кращих ВНЗ світу, навчання за індивідуальним темпом та різноманітність форм поданого

матеріалу. Головним джерелом знань виступає низка відеолекцій, пропонуються підручники, схеми, тести, форуми, консультації та багато іншого. МВОК-ініціатива була запроваджена в Канаді, згодом підхоплена США та Великобританією та підтримана навіть в таких консервативних країнах, як Індія, Китай, Іран, Йорданія, які на сьогодні мають свої платформи для створення МВОК. Найбільші провайдери онлайн-курсів – edX, Udacity і Coursera – підкреслюють глобальну демократизацію вищої освіти. В Україні мережа МВОК теж існує, серед найбільш популярних платформ слід назвати EdEra (Educational Era) та Prometheus.

У нашій практичній діяльності при викладанні дисципліни «Соціологія» для студентів економічних спеціальностей крім традиційних форм самостійної роботи, які себе виправдали протягом тривалого часу, зокрема, використання СУН MOODLE, здобувачам вищої освіти пропонувалось на вибір написання наукової статті або проходження МВОК «Соціологія та соціальні дослідження: що, як, навіщо» від Prometheus з подальшим отриманням сертифікату для зарахування як частини СРС.

Оскільки у навчальній програмі відводиться лише 8 год. аудиторних занять та 13 год. на самостійне опрацювання тем «Організація соціологічного дослідження» та «Методи збору соціологічної інформації», то такий потужний ресурс у вигляді МВОК від кращих викладачів та практиків відкриває перед студентами можливість в опануванні основ планування дослідницьких компонентів соціальних проектів, в розгляді ключових аспектів інтерв'ювання й анкетування з дослідницькою метою; в розумінні типових помилок в соціальних дослідженнях, в розвінчанні поширених міфів про соціологію та соціальні дослідження, зокрема про репрезентативні опитування громадської думки. [2]

Авторами МВОК «Соціологія та соціальні дослідження: що, як, навіщо», представленого на освітньому порталі «Prometheus», є О.В. Богдан - кандидат соціологічних наук, доцент кафедри соціології Національного університету «Києво-Могилянська академія» та І.Е. Бекешкіна — український соціолог, спеціаліст у галузі політичної та електоральної соціології, директор фонду «Демократичні ініціативи».[1]

Цей курс представлений теоретичним матеріалом у вигляді відеолекцій середня тривалість роликів становить 10-14 хв., в основі кожного ролику лежить завершена думка; pre-тестами для перевірки ступеня сформованості початкових уявлень про основні поняття теми; інтерактивних завдань та форумів для обговорення навчальних матеріалів; проходження post-тесту для перевірки ступеня сформованості практичних навичок з теми. Отримання ж сертифікату можливе за умови набору більше 60 балів. На жаль, даний МВОК не охоплює всієї навчальної програми дисципліни «Соціологія» для здобувачів освітнього ступеня «бакалавр» і може бути використаний у форматі «змішаної освіти» як частина СРС, так як створювався в першу чергу для громадських активістів, які працюють з соціальними проектами.

Необхідно зазначити, що студенти достатньо позитивно поставились до можливості альтернативного варіанту в частині СРС. Загалом, з 77 осіб, які проходили курс «Соціологія» у 2 семестрі 2016-2017 н.р., 33 особи (42,8%) отримали сертифікати з середнім балом 85. В основному, це студенти, які претендували на отримання оцінок А та В.

В результаті проведеного інтерв'ю з учасниками МВОК «Соціологія та соціальні дослідження: що, як, навіщо» вдалось виявити низку позитивних аспектів та недоліків. Серед переваг студентами названі: безкоштовність курсу (оскільки за публікацію будь-яких матеріалів необхідно сплачувати оргвнесок); можливість прослухати лекції з прикладами реальної практичної діяльності від засновників топових соціологічних організацій України; зрозумілість та логічність побудови курсу (знайомі форми: лекції, тестовий контроль тощо); можливість переглядати матеріали потрібну кількість разів у зручному темпі (курс стартував у 2016 році – зараз у вільному доступі). Однак, студенти відзначили і певні недоліки у вивченні матеріалу, серед них: проблеми з самоорганізацією (частина студентів не розрахувала час на весь курс і не встигла отримати сертифікат до терміну оцінювання СРС); обмеженість можливостей зворотного зв'язку, оскільки навіть числені канали не можна порівнювати з «живою» взаємодією на практичному або лекції в аудиторії; технічні проблеми – повільний та не завжди доступний Інтернет; фізичні недоліки – важко тривалий час працювати з гаджетами.

Висновки. На нашу думку, досвід проходження МВОК– це дієвий засіб формування навичок самостійної роботи, самоорганізації, самодисципліни і самоконтролю – навичок необхідних для успішної професійної діяльності, яка передбачає, зокрема, постійне вдосконалення професійних знань, вмінь і навичок, адаптування їх до вимог часу. Однак, слід зауважити, що впровадження такого досвіду може бути ефективним лише за умови «змішаної освіти», врахування існуючого досвіду, українських освітніх традицій та сучасних реалій. Отже, використання МВОК є допоміжною формою СРС, що формує позитивне ставлення студента не тільки до самостійної роботи, але й до самоосвіти загалом.

Список використаних джерел:

1. Богдан О. Соціологія та соціальні дослідження: що, як, навіщо»!: масовий відкритий онлайн-курс / Олена Богдан, Ірина Бекешкіна (електронний ресурс) - Режим доступу <https://prometheus.org.ua/about-us/>

2. Богдан О. Що варто знати про соціологію та соціальні дослідження? Посібник-довідник для громадських активістів та всіх зацікавлених / Олена Богдан; консультант-рецензент Володимир Паніотто. – К.: Дух і Літера, 2015. – 380 с.

3. Кузьменко Г.М. Масові відкриті онлайн-курси у контексті євроінтеграції вищої освіти України / Кузьменко Г.М., Хорольський О.В. (електронний ресурс) // Соціально-економічні трансформації в епоху глобалізації: матеріали 6 Всеукраїнської науково-практичної конференції (Полтавський національний педагогічний університет імені В.Г. Короленка). - 2015. – С.167-171. - Режим доступу: <http://dspace.pnpu.edu.ua/handle/123456789/4348>

4. Онучак Л.В. Педагогічні умови організації самостійної позааудиторної роботи студентів економічних спеціальностей: автореф. дис. ... канд. пед. наук: 13.00.04 / Л.В. Онучак. – К., 2002. - 21 с.

5. Орел Л.О. Педагогічні умови організації самостійної роботи студентів у контексті реформування вищої освіти України / Орел Л.О.// Нові технології навчання. — 2013. — N 76. — С. 265-270.

6. Слободиська О.А. Особливості організації самостійної роботи студентів економічних спеціальностей в умовах трансформації освіти (на прикладі викладання курсу «Соціологія») / Слободиська О.А. //Актуальні проблеми педагогіки, психології та професійної освіти. – 2017. - № 1. – С. 42-47. - Режим доступу - <http://journals.urau.ua/apppfo/5421>

7. Требенко О.А. Открытый онлайн-курс как эффективное средство организации самостоятельной работы студентов при обучении высшей алгебре. / Требенко О.А., Антошків М.С. // Науковий часопис НПУ імені М.П. Драгоманова (електронний ресурс). - № 3. – 2015. – С. 3-14. – Режим доступу -file:///C:/Documents%20and%20Settings/Admin/%/Nchnpu_3_2015_15_3

УДК 339.9:930.1(045)

М.В. Стопчак, д.і.н.

Вінницький торговельно-економічний інститут КНТЕУ

СПІВРОБІТНИЦТВО ЄС ТА УКРАЇНИ: СУЧАСНА ВІТЧИЗНЯНА

ІСТОРИОГРАФІЯ

У статті комплексно проаналізовано історіографічний доробок сучасних українських науковців: політологів, економістів, філософів, соціологів, істориків щодо еволюції співробітництва Європейського Союзу та України, визначені характерні риси історіографічного процесу, з'ясовані проблеми, що потребують подальшого наукового вивчення та інтерпретації.

Ключові слова: *Європейський Союз, європейська інтеграція України, розширення Євросоюзу, українська історіографія, історіографічний процес, тенденції історіографії, напрями досліджень.*

Євроінтеграційні прагнення України стали невід'ємними реаліями політичного сьогодення. Європейські орієнтири набули практичного втілення у низці рішень та дій як української держави так і офіційних органів

Європейського Союзу. Усвідомлення того, що європейський вибір України не є виявом амбіцій тих чи інших вітчизняних політичних сил чи результатом зовнішнього тиску з боку провідних "гравців" світового політикуму, а складова об'єктивного процесу, потребує прагматичних підходів до реалізації проголошених євроінтеграційних орієнтирів. Такі підходи передбачають не лише визначення послідовності "сходинок", які Україна повинна здолати, щоб реально претендувати на набуття рівноправного членства у Євросоюзі, а й аналіз уже зробленого на цьому шляху. Такий аналіз дасть можливість не лише реально оцінити стан співробітництва України з ЄС, а й виявити недоліки і прорахунки, основні тенденції і можливості його розвитку в політичній, економічній та культурній сферах.

Варто зауважити, що узагальнення практики співробітництва України з ЄС неможливе без ґрунтовного вивчення і використання наукового доробку із зазначеної проблеми, створеного сучасними істориками за роки незалежності України. При цьому, йдеться не про механічне засвоєння концепцій та висновків, зроблених дослідниками, а їх критичне осмислення, пошук більш дієвих і ефективних пізнавальних засобів. Адже при наявності досить значного масиву різнопланової літератури із зазначеної проблеми, має місце неоднозначне, часто суперечливе трактування євроінтеграційного досвіду української політичної еліти, в т.ч. і сфері співробітництва з ЄС. Все це зумовило мету статті, яка полягає у тому, що на основі комплексного аналізу наукових праць сучасних істориків та основних історіографічних джерел виявити повноту і достовірність вивчення еволюції співробітництва України з ЄС за роки незалежності і на цій основі визначити перспективні напрями конкретно історичних досліджень проблеми. Це тим більш важливо, що зазначена проблема, як об'єкт історіографії, висвітлювалась сучасними істориками лише в коротких історіографічних оглядах у статтях, монографіях або дисертаційних дослідженнях з євроінтеграційної проблематики.

Слід зазначити, що європейська інтеграція України – надзвичайно багатопланова тема. На кожному етапі історієписання вітчизняні фахівці

віддавали перевагу дослідженню найбільш актуальних для даного періоду проблем. Так, у 90-х рр. ХХ ст. українські історики активно обґрунтовували необхідність інтеграції України в європейську спільноту, допомагали формувати європейський імідж української держави, аналізували перші кроки України на шляху євроінтеграції. Активно працювали у цьому напрямку В. Шпак [1], О. Шеретюк [2], А. Юричко [3], Е. Воронова [4] В. Литвин [5], Ю. Бараш, О. Їжак, Г. Мерніков [6] та ін.

У перше десятиліття ХХІ ст. тематика досліджень українських фіхівців з проблем євроінтеграції стає більш різноманітною. Серед питань, які перебували в центрі уваги українських дослідників в цей період – діяльність українських урядових структур з метою поглиблення двосторонніх відносин України з ЄС у ключових сферах загальноєвропейської інтеграції, аналіз наслідків вступу до організації країн Центрально-Східної Європи, створення внутрішніх передумов вступу України до Євросоюзу. Цим аспектам євроінтеграційного шляху України присвячена низка праць таких вітчизняних дослідників як В. Вакулич [7], С. Василенко [8], О. Ковальова [9], С. Костюк [10], О. Ляшенко [11], О. Пристайко [12], О. Снігир [13] та ін. При цьому, поява певної "втоми від розширення" після приєднання до Євросоюзу низки східноєвропейських країн змушують українських дослідників аналізувати й можливі ризики для України на її шляху до об'єднаної Європи.

Значну увагу вітчизняні дослідники приділяють проблемам економічної інтеграції України з ЄС. Цій проблематиці присвячено праці Р. Айзена [14], І. Бураковського [15]. Цікавою в цьому плані є й монографія Б. Губського "Євроатлантична інтеграція України" [16]. У ній висвітлено особливості сучасного входження України у світове господарство в контексті поглиблення глобалізації світової економіки. Дослідник визначив чинники, пов'язані з глобалізацією економічного простору, що можуть спричинити низку загроз економічній безпеці України. Розглянуто також перспективи інтеграції України в Європейський Союз, сучасний стан економічного співробітництва з країнами Євросоюзу. Піддано аналізу як можливі позитивні наслідки набуття Україною членства у Світовій організації торгівлі, так і негативні.

Реалізація євроінтеграційних прагнень України передбачає здійснення низки заходів, спрямованих на гармонізацію її взаємин з Євросоюзом не лише в економічній, а й інших сферах життєдіяльності. Тому у працях вітчизняних істориків широко досліджувались правові аспекти європейської інтеграції, організаційно-економічні аспекти реалізації регіональної політики ЄС та багато інших проблем. У цьому плані заслуговують на увагу роботи Ю. Алексєєва [17], Т. Зінчука [18], А. Гальчинського [19], С. Віднянського [20], С. Толстова [21], Д. Дайнена [22], Є. Камінського [23], В. Копійки та Т. Шинкаренка [24], В. Посельського [25], О. Шниркова [26], І. Катеринчука [27], А. Євгенєвої [28]. Вартою уваги є монографія Д. Кулеби "Участь України в міжнародних організаціях. Правова теорія і практика" [29]. Дослідник з'ясовує механізм участі України у міжнародних організаціях, нормативно-організаційне забезпечення даного процесу. При цьому виклад теоретичного матеріалу супроводжується наведенням низки конкретних прикладів участі української держави у багатьох європейських організаціях, у тому числі таких, як Євросоюз.

Досить глибоко зазначені у праці попереднього автора проблеми розглянуті й у дослідженні авторського колективу Інституту держави і права ім. В.М. Корецького "Європейська інтеграція України: Політико-правові проблеми" [30].

В свою чергу, авторський колектив Інституту історії України НАНУ підготував двотомну історичну хроніку "Україна і Європа (1990–2000 рр.)" [31]. У ній не лише прослідковуються етапи євроінтеграційних процесів упродовж останнього десятиріччя ХХ ст., а й висвітлюється історія становлення зв'язків України з Євросоюзом, характеризується розвиток двостороннього співробітництва української держави з цією поважною європейською організацією у різних сферах. Зазначену працю вирізняє досить репрезентативна джерельна база. Вона представлена офіційними дипломатичними документами, низкою міждержавних договорів, угод між Україною та ЄС.

Оскільки реалізація євроінтеграційних прагнень України потребує демократизації усіх сфер життя держави, цей аспект також не залишився без уваги вітчизняних авторів. Сідченням цього є, зокрема, праця Ф. Барановського "Європейська інтеграція та демократичний розвиток України: концептуальний аналіз взаємовпливу" [32]. Дослідник проаналізував проблеми становлення вітчизняної політичної системи й інститутів громадянського суспільства, дослідив чинники та мотиви вступу країни до ЄС, звернув увагу на необхідність вивчення Україною досвіду розвинутих європейських країн у цій сфері.

Інший автор – О. Ковальова у монографії "Стратегії євроінтеграції: як реалізувати європейський вибір України" [33], узагальнюючи досвід відносин України з ЄС, акцентувала увагу на політичних аспектах співробітництва країн європейської співдружності, питаннях поглиблення політичної взаємодії, входження до атлантичного простору безпеки, зменшення політичних ризиків, запобігання негативним наслідкам, що виникають під час розширення ЄС.

Вітчизняний історик І. Тодоров, спираючись на значну джерельну основу, у праці "Україна на шляху до європейської та євроатлантичної спільноти" [34] не лише розглянув історичне та геополітичне тло європейської інтеграції України, особливості її співробітництва з Євросоюзом у перше п'ятнадцятиріччя XXI ст., а й проаналізував роботу центральних органів усіх гілок влади України в напрямку європейської та євроатлантичної інтеграції, дослідив місце і роль політичних партій, громадських організацій у реалізації курсу держави на входження до європейських та євроатлантичних структур.

Частина вітчизняних дослідників звернулася до розгляду концептуальних підходів щодо процесу європейської інтеграції. Ґрунтовними в цьому плані є монографії М. Михальченка [35], В. Сіденка [36], І. Грицяка [37]. Зокрема, у монографії І. Грицяка "Європейське управління: теоретико-методологічні засади" досліджено теоретико-методологічні основи європейського управління, проблеми формування інституційної системи ЄС, розглянуто можливість застосування досвіду Євросоюзу у цій сфері з метою вдосконалення

державного управління в Україні. В свою чергу, В. Сиденко у праці "Глобалізація – європейська інтеграція – економічний розвиток: українська модель", систематизував методологічні підходи до вивчення процесів європейської інтеграції України, розкрив політичні та правові засади її європейського вибору. Спираючись на конкретний фактологічний матеріал, вчений проаналізував стан співробітництва України з Євросоюзом, виділив ті проблеми, які потрібно розв'язати для успішної інтеграції української держави до цієї авторитетної європейської організації. Особлива увага звернута на необхідність адаптації українського законодавства до правових засад Євросоюзу, інтеграції української системи освіти до європейського освітянського простору. Становить інтерес і аналіз В. Сиденком програмних засад українських політичних партій щодо курсу України на європейську інтеграцію.

Близькими до праць І. Грицяка та В. Сіденка є вже згадувана монографія Ю. Алексєєва "Украина и европейский глобализм (1989–2009)" [17] та монографія "Україна як нова історична реальність: запасний гравець Європи" М. Михальченка [38].

Чимало авторів фокусують свою увагу на особливостях взаємовідносин між ЄС та Україною на сучасному етапі, аналізують як досягнення, так і прорахунки на цьому шляху. Змістовними у цьому плані є праці І. Бураковського [15], М. та Л. Алексієвець [39, 236], І. Яков'юк [40, 215] та ін..

Низка аспектів, пов'язаних з реалізацією євроінтеграційних прагнень України, стала предметом розгляду в більш ніж ста дисертаційних дослідженнях вітчизняних фахівців. Глибокі дисертаційні роботи підготували Т. Андрущенко, Ф. Барановський, Т. Білозерська, Н. Вінникова, О. Врадій, О. Ковальова, М. Курко, А. Лавренчук, О. Ляшенко, М. Назаренко, Ю. Палагнюк, Ж. Панченко, О. Полтораков, І. Сікорська, С. Степаненко, І. Тодоров, Р. Філоненко, О. Шеретюк, Д. Шпак та ін. З-поміж інших, особлива увага приділялась таким проблемам, як визначальні напрями розвитку України в контексті європейської інтеграції, сучасні політологічні та правові підходи до

проблеми модернізації українського суспільства, гармонізація законодавства України та ЄС, міжнародний досвід у галузі державного управління, спільна безпекова політика, проблеми міграції в контексті розширення ЄС тощо.

Одним з останніх дисертаційних досліджень з євроінтеграційної проблематики стала праця М. Юрчак "Еволюція відносин ЄС–Україна у 1993 – 2014 рр.: історичний аспект", захищена у 2016 р.[41]. Спираючись на значну джерельну базу, яка містила низку нових іноземних джерел, дослідниця комплексно проаналізувала розвиток відносин між Євросоюзом та Україною, починаючи від 1993 р., коли ці відносини були встановлені, і до підписання Угоди про асоціацію у 2014 р. У роботі запропоновано власне концептуальне визначення поняття "європейська інтеграція України", розглянуто історичні та геополітичні передумови формування відносин у 1990-х рр., їх етапи. Охарактеризовано співпрацю між Україною і ЄС під час Помаранчевої революції 2004–2005 рр., названі причини, які нальмували реальне зближення держави з цією організацією. Досліджено зміст та значення Угоди про асоціацію та зону вільної торгівлі між ЄС та Україною. Значна увага приділена розвитку відносин "ЄС–Україна" в 2013 р., адже в умовах загострення політичної кризи в Україні, зміни влади та агресії Російської Федерації Євросоюз постав перед зовсім новими геополітичними викликами.

Науковець також проаналізувала ставлення усіх країн-членів ЄС щодо євроінтеграційних устремлінь України. Сформулювала ті аспекти євроінтеграційної проблематики, які потребують подальшого наукового дослідження.

Чимало ґрунтовних матеріалів, присвячених проблемам євроінтеграції України, розвитку її зв'язків з Євросоюзом, ми знаходимо на сторінках відповідних підручників та навчальних посібників, підготовлених спільно вченими провідних вітчизняних ВНЗ спільно з науковцями академічних установ, а також на сторінках наукових збірників. Серед останніх – наукові видання "Міжнародні зв'язки України" [42], "Україна–Європа–Світ" [43].

Узагальнюючи науковий доробок українських дослідників з проблеми співробітництва України з Євросоюзом у 1991–2016 рр., слід зазначити, що дана проблема посіла одне з центральних місць в сучасній вітчизняній історіографії. Спираючись на принципи історизму, об'єктивності, конкретності, плюралізму, та використовуючи як загальнонаукові, так і міждисциплінарні підходи, вітчизняні фахівці зосередились на вивченні наступних аспектів зазначеної проблеми:

- Історія становлення Євросоюзу, розвиток його правових та інституційних засад, еволюція його взаємин з Україною;
- зовнішня політика, міжнародні відносини, двосторонні зв'язки України з країнами Європи – членами ЄС;
- модернізації політичної системи та громадянського суспільства України у контексті її європейського вибору;
- євроінтеграція як складова національної безпеки України;
- правові, соціально-економічні, науково-технологічні проблеми реалізації Україною курсу на входження до Європейського Союзу;
- процес державного управління українською владою євроінтеграційними процесами;
- входження України до європейського економічного, освітнього, наукового, культурного просторів: досягнення та проблеми.

Разом з тим, варто зазначити, що чимало аспектів досліджуваної проблеми залишаються або недостатньо розробленими, або взагалі опинились поза увагою науковців. Серед них: передумови визначення європейської політики України, практичні кроки її реалізації в останні роки, особливо після Революції гідності; ставлення європейських держав до євроінтеграційних прагнень України, їх бачення місця нашої держави у концепціях розширення Європейського Союзу; комплекс викликів і ризиків, які постають перед Україною у контексті реалізації нею євроінтеграційної стратегії, особливо в умовах кризової ситуації в самому Євросоюзі – виходу з цієї організації Великої Британії, боротьби за перерозподіл повноважень і обов'язків між його

членами, проблеми з розміщення біженців тощо. Це залишає для вітчизняних істориків, соціологів, політологів, психологів, журналістів широке поле для продовження ґрунтовних досліджень складного, але доленосного поступу України до об'єднаної сім'ї європейських народів.

Список використаних джерел:

1. Шпак В.Т. Україна: від "осійського комунізму" – до європейської інтеграції. – 2. вид., доп. / В.Т. Шпак. – Черкаси: Брама, 2003. – 280 с.
2. Шеретюк О. М. Євроінтеграційні імперативи України / О. М. Шеретюк. –Рівне : Видавець Зень О. М., 2006. – 138 с.
3. Україна на шляху до Європи / А.В. Юричко (голов.ред.кол.), В.І. Шкляр (упоряд.), А.В. Юричко (упоряд.). – К.: Етнос, 2006. – 496 с.
4. Воронова Е.В. Европейский выбор и формирование региональной политики Украины: моногр. / Е.В. Воронова. – О.: Астропринт, 2002. – 143 с.
5. Литвин В. М. Україна: Європа чи Євразія? / В.М. Литвин – К.: Лі-Терра, 2004. – 512 с.
6. Бараш Ю.Н. Європейський нейтралітет і невизначеність України: моногр. / Ю.Н. Бараш, О.І. Їжак, Г.І. Мерніков // Національний ін-т стратегічних досліджень. Дніпропетр. філ. / А. Шевцов (ред.). – Дніпропетровськ: ДФ НІСД, 2002. – 166 с.
7. Вакулич В.М. Політичні детермінанти зближення України з Європейським Союзом: дис... канд. політ. наук: 23.00.04 / В.М. Вакулич; НАН України; Інститут світової економіки і міжнародних відносин. – К., 2001. – 165 арк.
8. Василенко С.Д. Європейський вибір України / С.Д. Василенко. – О.: "ВидавІнформ" ОНМА, 2003. – 212 с.
9. Ковальова О.О. Стратегії євроінтеграції: як реалізувати європейський вибір України: моногр. / О.О. Ковальова. – К.: Ін-т держави і права ім. В.М. Корецького НАН України, 2003. – 340 с.

10. Костюк С.М. Стан і перспективи співпраці України з Європейським Союзом: дис... канд. політ. наук: 23.00.02 / С.М. Костюк; Чернівецький національний ун-т ім. Юрія Федьковича. – Чернівці, 2004. – 193 арк.
11. Ляшенко О.О. Інтеграція України у Європейські та Євроатлантичні структури (90-і роки ХХ ст.): дис. ... канд. іст. наук: 07.00.02 / О.О. Ляшенко; Київський національний ун-т ім. Тараса Шевченка. – К., 2002. – 215 арк.
12. Пристайко О.Є. Політика Європейського Союзу стосовно України: дис. ... канд. політ. наук: 23.00.04 / О.Є. Пристайко; Київський національний ун-т ім. Тараса Шевченка. – К., 2004. – 192 арк.
13. Снігир О.В. Україна у геополітичних концепціях Європейського Союзу: динаміка "об'єкт-суб'єктних" відносин: дис. ... канд. політ. наук: 21.01.01 / О.В. Снігир; Національний інститут стратегічних досліджень. – К., 2004. – 178 арк.
14. Економічна інтеграція України в Європейський Союз: наукові рекомендації / Уклад.: Р. Айзен. – Т.: Економічна думка, 2003. – 185 с.
15. Розширення Європейського Союзу: вплив на відносини України з центральноєвропейськими сусідами / І. Бураковський, В. Мовчан, О. Вітер та ін.; Інститут регіональних та євроінтеграційних досліджень "ЄвроРегіон Україна". – К.: К.І.С., 2004. – 358 с.
16. Губський Б.В. Євроатлантична інтеграція України / Б.В. Губський. – К.: Логос, 2003. – 328 с.;
17. Алексеев Ю.Н. Украина и европейский глобализм (1989–2009) / Ю.Н. Алексеев. – К.: КСУ, 2010. – 415 с.
18. Зінчук Т. О. Європейська інтеграція: проблеми адаптації аграрного сектора економіки: моногр. / Т.О. Зінчук. – Житомир: ДВНЗ "Державний агроєкологічний університет", 2008. – 384 с.
19. Гальчинський А. С. Стратегія євроінтеграції та питання участі України у формуванні єдиного економічного простору: Аналіт. оцінки / А.С. Гальчинський. – К.: НІСД, 2003. – 23 с.

20. Віднянський С. В. Зовнішня політика України в умовах глобалізації, 1991–2003: анотована історична хроніка міжнародних відносин / С.В. Віднянський. –К.: Генеза, 2004. – 613 с.
21. Толстов С. Досвід політики європейської інтеграції: уроки та очікування / С. Толстов // Зовнішні справи. – 2012. – № 1. – С. 20–24.
22. Дайнен Д. Дедалі міцніший союз. Курс європейської інтеграції / Д. Дайден. – К.: К.І.С., 2006. – 696 с.
23. Камінський Є.Є. Світ переможців і переможених. Міжнародні відносини і українська перспектива на початку ХХІ століття: моногр. / Є.Є. Камінський. – К.: Центр вільної преси, 2008. – 336 с.
24. Копійка В.В. Європейський Союз: заснування і етапи становлення: навч. посібник для студ. вищих навч. закл. / В.В. Копійка, Т.І. Шинкаренко. – К.: Видавничий Дім "Ін Юре", 2001. – 447 с.
25. Посельський В. Європейський союз: інституційні основи європейської інтеграції / В. Посельський. – К.: Смолоскип, 2002. – 168 с.
26. Шнирков О.І. Україна – Європейський Союз: економіка, політика, право / О.І. Шнирков, В.В. Копійка, В.І. Муравйов. – К.: ВПЦ "Київський університет", 2006. – 268 с.
27. Катеринчук І.П. Співробітництво України та Європейського Союзу в правоохоронній сфері: моногр. / І.П. Катеринчук, Д.Г. Мулявка. – Чернігів: Черніг. ін-т ім. Героїв Крут МАУП, 2010. – 228 с.
28. Євгенєва А. Чому "Європа" має значення. Європеїзація законодавчого процесу та парламентських практик в Україні: аналіт. звіт: пер. з англ. / А. Євгенєва, Д. Ковриженко. – К., 2010.–74 с.
29. Кулеба Д. І. Участь України в міжнародних організаціях. Правова теорія і практика: моногр. / Д. І. Кулеба. – К.: Промені, 2007. – 301 с.
30. Горбатенко В.П. Європейська інтеграція України: політико-правові проблеми / В.П. Горбатенко, Л.А. Луць, В.С. Бігун та ін. – К.: Юридична думка, 2005. – 329 с.

31. Україна і Європа (1990–2000 рр.): Анотаційна історична хроніка. Ч. 1.: Україна в міжнародних відносинах з країнами Центральної та Південно-Східної Європи / І. М. Мельникова, І. В. Євсєнко, М. В. Знаменська та ін. – К., 2001. – 308 с.
32. Барановський Ф.В. Європейська інтеграція та демократичний розвиток України: концептуальний аналіз взаємовпливу: моногр. / Ф.В. Барановський. – Луганськ: Елтон-2, 2007. – 407 с.
33. Ковальова О.О. Стратегії євроінтеграції: як реалізувати європейський вибір України: монограф. / О.О. Ковальова. – К.: Ін-т держави і права ім. В.М. Корецького НАН України, 2003. – 340 с.
34. Тодоров І.Я. Україна на шляху до європейської та євроатлантичної спільноти: моногр. / І.Я. Тодоров. – Донецьк, 2006. – 268 с.
35. Михальченко М.І. Україна як нова історична реальність: запасний гравець Європи / М.І. Михальченко. – Дрогобич: Відродження, 2004. – 488 с.
36. Сиденко В.Р. Глобалізація – європейська інтеграція – економічне розвиток: українська модель: в 2 т. Т.1: Глобалізація и економічне розвиток / В.Р. Сиденко. – К.: Фенікс, 2008. – 376 с.
37. Грицьак І.А. Європейське управління: теоретико-методологічні засади / І.А. Грицьак. – К., 2006. – 398 с.
39. Алексієвець М. Україна та її європейський контекст: історія і сучасність / М. Алексієвець, Л. Алексієвець // Україна–Європа–Світ. Міжнародний збірник наукових праць. Серія: Історія, міжнародні відносини. – 2012. – Вип. 9. – С. 351–357.
40. Яковюк І. В. Європейський Союз і Україна: особливості взаємовідносин на сучасному етапі: наук. доп. / І.В. Яковюк, Т.М. Анакіна, О.Я. Трагнюк; Нац. акад. прав. наук України, НДІ держ. буд-ва та місц. самоврядування. – Х.: Оберіг, 2012. – 75 с.
41. Юрчак М.Б. Еволюція відносин ЄС–Україна у 1993 – 2014 рр.: історичний аспект : автореф. дис. ... канд. іст. наук: 07.00.02 / М.Б. Юрчак; Терноп. нац. пед. ун-т ім. Володимира Гнатюка. – Тернопіль, 2016 –19 с.

42. Міжнародні зв'язки України: наукові пошуки і знахідки: Міжвід. зб. наук.пр. / Відп. ред. С.В. Віднянський. НАН України. Ін-т історії України. – К., 1991–2009.

43. Україна–Європа–Світ: міжнародний збірник наукових праць / Ред.: Л.М. Алексієвець; Терноп. нац. пед. ун-т ім. Володимира Гнатюка. – Т., 2008. – 360 с.

УДК 342.9

Т.І. Сухоребра, к.ю.н.

Вінницький торговельно-економічний інститут КНТЕУ

**ОСОБЛИВОСТІ АДМІНІСТРАТИВНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ ЗА
ПОРУШЕННЯ ТРУДОВОГО ЗАКОНОДАВСТВА**

У статті досліджено правові аспекти адміністративної відповідальності за порушення законодавства України про працю. Розглянуто та проаналізовано основні зміни у сфері трудового законодавства стосовно посилення адміністративної відповідальності.

Ключові слова: адміністративна відповідальність; трудове законодавство; трудовий договір; колективний договір; охорона праці.

На даний час діюча система захисту прав громадян на гідні умови праці не відповідає належним чином сучасним потребам громадянського суспільства. Однією із причин є економічна ситуація в Україні, зокрема, інфляція та масове безробіття. Адже значна частина громадян, що мають проблеми із працевлаштуванням, готова до виконання будь-якої роботи за будь-яких умов.

Досить часто причиною порушень трудових прав громадян слугує формальна відповідальність роботодавців, які свідомо порушують трудове законодавство з метою зменшення витрат на виробництво та підвищення таким чином прибутковості бізнесу. Можливістю вплинути на незадовільну ситуацію є застосування державного примусу у вигляді певного виду юридичної відповідальності. Однією з найбільш ефективних у даному контексті є адміністративна відповідальність.

Загальні проблеми, що стосуються адміністративної відповідальності розглядались у працях В.Б. Авер'янова, Д.М. Бахраха, А.І. Берлача, Ю.П. Битяка, Т.О. Гуржія, Т.О. Коломоєць, В.К. Колпакова, Д.М. Лук'янця, О.І. Миколенка, та ін. Проблеми правового регулювання адміністративної відповідальності за порушення трудового законодавства висвітлювались в працях В.Ф. Усенка, І.І. Шемелинця, І.Р. Безпалько та ін. Водночас питання адміністративної відповідальності за порушення законодавства у сфері праці є недостатньо дослідженими у вітчизняній правовій науці, що разом із наявністю існуючих законодавчих прогалин у регулюванні відносин адміністративної відповідальності за порушення законодавства про працю обумовлює актуальність дослідження в цій сфері.

Недосконале закріплення і визначення протиправних діянь у сфері трудових відносин, за вчинення яких застосовуються адміністративні стягнення, недостатній превентивний та каральний вплив заходів адміністративної відповідальності на порушників трудового законодавства зумовлює необхідність різностороннього розгляду проблеми застосування адміністративної відповідальності за порушення законодавства про працю.

Метою статті є вивчення правового регулювання адміністративної відповідальності за порушення трудового законодавства, характеристика адміністративних правопорушень у сфері трудових правовідносин та розроблення пропозицій щодо вдосконалення адміністративної відповідальності в системі захисту трудових прав громадян.

Відповідно до ст. 265 Кодексу законів про працю України (далі — КЗпП) будь-який роботодавець, керівник підприємства чи інша особа, винна в порушенні трудових прав людини, буде нести відповідальність згідно з чинним законодавством. Однією з найбільш ефективних у контексті захисту трудових прав громадян є адміністративна відповідальність.

Адміністративну відповідальність визначають як «примусове, з додержанням встановленої процедури, застосування правомочним суб'єктом передбачених законодавством за вчинення адміністративного проступку

заходів впливу, які виконані правопорушником»[1, с.253]. Д.М. Лук'янець надає наступне визначення адміністративної відповідальності: «це відносини, що виникають між органами виконавчої влади і фізичними або юридичними особами (за умов відсутності між ними відносин службового підпорядкування) з приводу вчинення останніми передбачених законодавством протиправних діянь і полягають у застосуванні до них в адміністративному порядку передбачених законом стягнень» [2, с.34]. На думку І.І. Шемелинця, адміністративна відповідальність за порушення законодавства про працю – це вид юридичної відповідальності, що являє собою негативну реакцію держави на вчинене посадовою особою підприємства, установи та організації, а також іншими суб'єктами порушення трудових прав громадян, яке визначене як адміністративний проступок, і полягає у накладенні спеціально уповноваженими державними органами і судами на винних осіб адміністративних стягнень у вигляді штрафу [3, с.17].

Кодекс України про адміністративні правопорушення (далі - КУпАП) є правовою основою адміністративної відповідальності, в тому числі і за порушення законодавства про працю. Основний перелік правопорушень визначено главою 5 КУпАП «Адміністративні правопорушення в галузі охорони праці і здоров'я населення», а саме статтями 41, 41-1, 41-2, 41-3. [4].

За останній час, враховуючи необхідність підвищення відповідальності роботодавців перед працівниками та можливість зниження кількості правопорушень у даній сфері, перелік правопорушень було значно розширено. Статтю 41 КУпАП «Порушення вимог законодавства про працю та про охорону праці», що передбачає відповідальність для посадових осіб підприємств, установ і організацій незалежно від форми власності та громадян – суб'єктів підприємницької діяльності подано у новій редакції [4]. Суб'єктами адміністративної відповідальності можуть бути: власники підприємств, керівники, їх заступники, керівники структурних підрозділів, інші посадові особи, що безпосередньо відповідають за дотримання законодавства про працю, а також самі працівники.

Серед порушень законодавства про працю необхідно виокремити такі, як порушення встановлених термінів виплати пенсій, стипендій, заробітної плати, виплата їх не в повному обсязі, терміну надання посадовими особами підприємств, установ, організацій незалежно від форми власності та фізичними особами - підприємцями працівникам, у тому числі колишнім, на їхню вимогу документів стосовно їх трудової діяльності на даному підприємстві, в установі, організації чи у фізичної особи - підприємця, необхідних для призначення пенсії (про стаж, заробітну плату тощо), визначеного Законом України «Про звернення громадян», або надання зазначених документів, що містять недостовірні дані, порушення терміну проведення атестації робочих місць за умовами праці та порядку її проведення; порушення вимог законодавчих та інших нормативних актів про охорону праці; порушення встановленого порядку повідомлення (надання інформації) центральному органу виконавчої влади, що реалізує державну політику у сфері охорони праці, про нещасний випадок на виробництві.

Ч. 1 ст. 41 КУпАП передбачено також інші порушення вимог законодавства про працю. Напевне, що маються на увазі порушення законодавства, такі як непроведення індексації зарплати, порушення правил ведення трудових книжок, невстановлення власником підприємства скороченої тривалості робочого часу для неповнолітніх осіб та інші, які не містять ознак злочину. Але, на нашу думку, наявність такого нечіткого та надто широкого формулювання призводить до неоднозначного трактування законодавства, що може стати наслідком неефективності його застосування.

1 січня 2015 року набрав чинності Закон України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо реформування загальнообов'язкового державного соціального страхування та легалізації фонду оплати праці» від 28 грудня 2014 року № 77-VIII [5], яким було запроваджено відповідальність за фактичний допуск працівника до роботи без оформлення трудового договору (контракту), допуск до роботи іноземця або особи без громадянства та осіб, стосовно яких прийнято рішення про оформлення документів для вирішення

питання щодо надання статусу біженця, на умовах трудового договору (контракту) без дозволу на застосування праці іноземця або особи без громадянства, а також порівняно з попередньою редакцією, з'явилися санкції за повторні порушення. Також Законом України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо посилення відповідальності за порушення встановлених законом гарантій працівникам, призваним на військову службу» [6], було доповнено ст.41 КУпАП та передбачено відповідальність за порушення встановлених законом гарантій та пільг працівникам, які залучаються до виконання обов'язків, передбачених законами України «Про військовий обов'язок і військову службу», «Про альтернативну (невійськову) службу», «Про мобілізаційну підготовку та мобілізацію». Відповідні зміни було здійснено для забезпечення прав працівників, призваних на військову службу.

Важливим аспектом забезпечення трудових прав громадян є дотримання законодавства про працю в частині соціального партнерства. Тому значну увагу законодавець приділив відповідальності за порушення у сфері колективних трудових правовідносин. А саме, ст. 41-1 КУпАП передбачена відповідальність за ухилення осіб, які представляють власників або профспілки, представників трудових колективів від участі в переговорах щодо укладення, зміни або доповнення колективного договору, навмисне порушення встановленого законодавством строку початку переговорів або незабезпечення роботи комісій. Але необхідно зазначити, що адміністративна відповідальність передбачена не за відсутність колективного договору на підприємстві, а саме за ухилення від участі в переговорах, пов'язаних із його укладенням або внесенням змін або доповнень до нього. Законодавством також визначено відповідальність за порушення або невиконання зобов'язань колективного договору представниками роботодавця або трудового колективу(ст. 41-2 КУпАП); неподання інформації, необхідної для ведення колективних переговорів і здійснення контролю за виконанням колективних договорів або угод (ст. 41-3 КУпАП).

Необхідно зауважити, що адміністративна відповідальність за наведені вище та інші правопорушення настає лише за умови, що характер цих порушень не тягне за собою кримінальної відповідальності, тобто в діях відповідних посадових осіб відсутній склад злочину.

Враховуючи необхідність підвищення рівня забезпечення прав громадян у сфері трудових відносин, цілком закономірно, що законодавець значно розширив обсяг адміністративної відповідальності за правопорушення в сфері трудових відносин та посилив її, збільшивши розмір штрафів. Запровадження посилення відповідальності сприятиме отриманню позитивного ефекту у напрямі легалізації трудових відносин та підвищення заробітних плат в Україні. Але, зважаючи на збільшення кількості проступків, представляється доцільним виділити склади адміністративних правопорушень в галузі охорони праці в окрему главу Кодекса про адміністративні правопорушення.

З метою забезпечення належного правового регулювання адміністративної відповідальності за порушення законодавства у сфері трудових відносин необхідно більш чітко сформулювати ч. 1 ст. 41 КУпАП деталізувавши її в частині «інші порушення вимог законодавства про працю», з метою уникнення неоднозначності трактування.

Список використаних джерел:

1. Колпаков В. К. Адміністративне право України [Текст] : підручник / В. К. Колпаков, О. В. Кузьменко. – К. : Юрінком Інтер, 2003. – 544 с.
2. Лук'янець Д. М. Інститут адміністративної відповідальності: проблеми розвитку [Монографія] / Д. М. Лук'янець. – К.: Ін-т держави і права ім. В.М. Корецького НАН України, 2001. – 220 с.
3. Шемелинець І. І. Адміністративна відповідальність за порушення законодавства про працю : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.07 / І. І. Шемелинець / Нац. ун-т держ. податк. служби України. — Ірпінь, 2010. — 19 с.
4. Кодекс України про адміністративні порушення [Електронний ресурс] — Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/80731-10>

5. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо реформування загальнообов'язкового державного соціального страхування та легалізації фонду оплати праці: Закон України від 28.12.2014 р. № 77-VIII [Електронний ресурс] — Режим доступу : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/77>

6. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо посилення відповідальності за порушення встановлених законом гарантій працівникам, призваним на військову службу: Закон України від 03.11.2015 № 734-VIII [Електронний ресурс] - Режим доступу : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/734-19>

УДК 378.147(045)

Л.Д. Тунік

Вінницький торговельно-економічний інститут КНТЕУ

ІННОВАЦІЙНІ ТА ІНТЕРАКТИВНІ МЕТОДИ НАВЧАННЯ ТА ЇХ ІНТЕГРАЦІЯ В ОСВІТНІЙ ПРОЦЕС СТУДЕНТІВ ЕКОНОМІЧНИХ ВНЗ

У статті розглядаються інноваційні методи навчання, які використовуються у системі сучасного освітнього процесу. Визначаються характерні особливості засобів, форм і методів інноваційного навчання, розкривається специфіка їх використання в інтерактивному освітньому середовищі ВНЗ України.

Ключові слова: *інновації, інтерактивне навчання, інноваційне навчання, методи навчання, дидактична інтеграція.*

Постановка проблеми та її зв'язок із актуальними теоретичними чи практичними завданнями. Система освіти покликана чітко і своєчасно реагувати на досягнення виробництва, науки, культури, сприяти активному включенню студентів у суспільно-виробничі відносини, давати їм основні уявлення щодо нових технологій, сучасних економічних, правових, екологічних знань, забезпечувати постійну відповідність рівня освіти вимогам науково-технічного прогресу. Дуже складною виявляється задача пошуку шляхів своєчасного реагування освітніх закладів на швидкі зміни, що відбуваються у

всіх сферах суспільного життя. З давніх часів педагогічна наука намагалась знайти шляхи розв'язування даного питання. Свідченням даного може бути пошук різних методик і підходів до побудови навчального процесу.

Компетентнісний підхід у системі підготовки майбутніх студентів вимагає зміщення акцентів із засвоєння визначених державними стандартами знань, умінь і навичок на формування здатності практично діяти, приймати рішення, застосовувати технології у ситуаціях професійної діяльності [1].

Основне завдання інтерактивного навчання полягає в тому, щоб забезпечити максимально-продуктивну діяльність кожного студента.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Сутність процесу нововведень у технології і методи сучасного навчання стали об'єктом дослідження як зарубіжних, так і українських учених. Наукові розвідки А.М. Алексюка, І.І. Доброскок, В.П. Коцура, С.О. Нікітчиної, В.Г. Кременя, В.В. Ільїна, С.В. Пролєєва, М.В. Лисенка, П.Ю. Сауха та інших присвячені загально-теоретичним, науково-практичним проблемам інноваційної парадигми в економічних ВНЗ, окремим прогресивним формам і технологіям навчання, досвіду та перспективам їх використання в освітній практиці. Зокрема, автори пов'язують інновації у навчанні з необхідністю вдосконалення традиційного педагогічного процесу (модернізація, модифікація, раціоналізація) та трансформації існуючого традиційного освітнього процесу, тобто радикальних перетворень та комплексних видозмін [2].

Дослідники проблем педагогічної інноватики О.І. Абдалова, О. Ю. Ісакова, О.В. Василенко, І.О. Галиця і О.С. Галиця, В.В. Докучаєва, О.В. Фатхутдінова розуміння нового в освітньому процесі співвідносять із такими характеристиками, як корисне, прогресивне, позитивне, сучасне, передове [2].

Результати дослідження та їх обговорення. Сучасна освіта під впливом науково-технічного прогресу та інформаційного буму тривалий час перебуває у стані безперервного організаційного реформування. Необхідність докорінної зміни освітньої парадигми на етапі переходу до постіндустріального суспільства, економіка якого базуватиметься на інформаційних технологіях, ще

тільки починає усвідомлюватися освітою. У діяльнісному аспекті інноваційними слід вважати оригінальні, новаторські способи та прийоми педагогічних дій і засобів.

Отже, інноваційне навчання – це постійне прагнення до переоцінки цінностей, збереження тих, які мають незаперечне значення, і відкидання таких, що вже застаріли. Інновації у навчальній діяльності пов'язані з активним процесом створення, поширення нових методів і засобів (нововведень) для вирішення дидактичних завдань підготовки фахівців у гармонійному поєднанні класичних традиційних методик та результатів творчого пошуку, застосування нестандартних, прогресивних технологій, оригінальних дидактичних ідей і форм забезпечення освітнього процесу [3].

Відтак освітні інновації характеризуються цілеспрямованим процесом часткових змін, що ведуть до модифікації мети, змісту, методів, форм навчання, способів і стилю діяльності, адаптації освітнього процесу до сучасних вимог часу.

Інтерактивне навчання – це спеціальна форма організації пізнавальної діяльності, яка має конкретну, передбачувану мету – створення комфортних умов навчання, за яких всі студенти зможуть відчувати свою інтелектуальну спроможність та успішність. Організація цього навчання передбачає вирішення проблем на основі аналізу різних ситуацій [4].

Інтерактивне навчання відбувається, коли проходить постійна, активна взаємодія всіх учасників навчального процесу між собою. Це співнавчання, взаємонавчання (колективне, групове, навчання у співпраці), де і студент, і викладач є рівноправними членами навчального процесу. Таке навчання передбачає використання методу моделювання різноманітних життєвих ситуацій, вирішення завдань викладача на основі аналізу проблеми, використання рольових ігор та інших інноваційних методів навчання.

Впровадження й утвердження нового в освітній практиці зумовлене позитивними трансформаціями, а отже, має стати засобом вирішення актуальних завдань конкретного навчального закладу і витримати

експериментальну перевірку для остаточного застосування інновацій. Передусім, це має полягати в сучасному моделюванні, організації нестандартних лекційно-практичних та семінарських занять; індивідуалізації засобів навчання; кабінетного, групового і додаткового навчання; факультативного, за вибором студентів, поглиблення знань; проблемно-орієнтованого навчання; науково-експериментального при вивченні нового матеріалу; розробці нової системи контролю оцінки знань; застосуванні комп'ютерних, мультимедійних технологій; навчально-методичної продукції нового покоління.

Таким чином, серед сучасних технологій навчання слід виділити: особистісно-орієнтовані, інтеграційні, колективної дії, інформаційні, дистанційні, творчо-креативні, модульно-розвиваючі тощо. Вони мають стати основою для ефективної дидактико-методичної, психологічної, комунікативної взаємодії студента і викладача та прояву компетентних навичок.

Сьогодні в освітній практиці відомі педагогічні технології, які найбільш часто використовуються. Фахівці пропонують їх наступну класифікацію:

- інтеграційні технології: дидактичні системи, що забезпечують інтеграцію міжпредметних знань і вмінь, різноманітних видів діяльності на рівні інтегрованих курсів;

- тренінгові засоби: система діяльності для відпрацювання певних алгоритмів вирішення типових практичних завдань за допомогою комп'ютера;

- структурно-логічні технології: поетапна організація системи навчання, що забезпечує логічну послідовність постановки і вирішення дидактичних завдань на основі поетапного відбору їх змісту, форм, методів і засобів із урахуванням діагностування результатів [5].

В освітній практиці диверсифікація навчальних технологій дозволяє активно і результативно їх поєднувати через модернізацію традиційного навчання та переорієнтацію його на ефективне, цілеспрямоване. За такого підходу пріоритет акцентується на особистісному розвитку майбутніх фахівців, здатності оволодівати новим досвідом творчого і критичного мислення, рольового та імітаційного моделювання пошуку вирішення навчальних завдань та ін.

У цьому контексті інноваційну навчальну технологію та сучасні методи викладання, на нашу думку, слід розглядати як загально-дидактичний процес, що полягає у використанні сукупності оригінальних способів і прийомів спільної діяльності суб'єктів освітнього процесу, спрямованих на досягнення мети навчання, розвитку особистості та креативно-фахового здобуття знань і компетенцій відповідно до завдань підготовки професіоналів нового часу.

Аналіз сучасних інноваційних методів навчання. З точки зору термінології, в освітній теорії та практиці існує певна поняттєва розбіжність щодо розрізнення форм, методів, технологій навчання.

Коротко розглянемо найбільш вживані методи, які використовуються під час викладання дисциплін для студентів.

Метод конкретних ситуацій (МКС), або кейс-метод («case study» – вивчення ситуації) передбачає прийняття студентами конкретного рішення у запропонованій ситуації. Для ефективного використання цього методу інформація, що міститься в кейсі, має відтворювати проблему з точки зору майбутньої професійної діяльності студента і може бути розв'язана декількома варіантами.

Проблемний (проблемно-пошуковий) метод може застосовуватись при викладанні юридичних і неюридичних предметів. У процесі роботи з використанням цього методу застосовуються такі прийоми навчання, як створення проблемних ситуацій, організація колективного обговорення можливих підходів до їх вирішення.

Аудіовізуальний метод навчання. Спочатку цей метод застосовували для популяризації знань з метою залучення широкої аудиторії до навчання. Зараз за допомогою цього методу створюються аудіо-візуальні навчальні курси, електронні підручники, комп'ютерні тестові завдання.

Тренінги (індивідуальні та групові). Це ефективний для викладання метод, що підвищує інтенсивність навчання і спрямований на засвоєння прийомів практичного використання тієї чи іншої фахової технології. Метод виховує у студентів впевненість у власній компетентності.

«Мозковий штурм» (брейнстормінг від англ. brain storming) – один з найбільш популярних методів стимулювання творчої активності. Дає можливість знайти розв'язок складних задач, застосовуючи особливі правила обговорення проблеми.

Застосування інноваційних та інтеграційних технологій у навчальному процесі змушує викладача оволодівати новими засобами у навчанні – наочними, технічними, комп'ютерною технікою.

Висновок. Таким чином, удосконалення й реформування сучасної системи фахової підготовки правників у вищих навчальних закладах України є надзвичайно важливою науково-освітньою проблемою. Її можна вирішити лише комплексно, врахувавши усі вимоги до суспільних потреб України у створенні ефективної системи правового забезпечення; виконання основних завдань та принципів створення зони Європейської вищої освіти; найкращого вітчизняного та зарубіжного освітнього досвіду щодо розробки та застосування найбільш ефективних методів і форм навчання у вищій юридичній освіті.

Створення інноваційного та інтеграційного науково-освітнього клімату у вищих навчальних закладах визначає введення у навчальний процес інноваційних технологій, що в результаті збільшує творчу ініціативу студентів, оптимально поєднує їх навчальну і науково-дослідницьку роботу, теорію з практикою, класичних методів викладання з інноваційними. Це дозволить удосконалити сучасний навчальний процес при викладанні правових дисциплін у вищих навчальних закладах, підвищити його якість та ефективність.

Системне впровадження інноваційних технологій в усі форми навчання як по вертикалі навчального плану (навчальні дисципліни), так і по його горизонталі (види навчального процесу: лекції, семінари, практичні, лабораторні, самостійна робота студента, практика) за всіма спеціальностями та напрямками навчання дасть можливість за рахунок скорочення аудиторного навантаження збільшити час на самостійне вивчення чи поглиблення знань з окремих модулів (тем) кожної з навчальних дисциплін.

Отже, сучасний зміст освіти має орієнтуватися на використання інформаційних технологій, поширення інтерактивного, електронного навчання з доступом до цифрових ресурсів та інтелект-навчання для майбутнього. У зв'язку з цим невідкладного вирішення потребують такі нагальні питання: 1) внесення змін до Положення про організацію освітнього процесу ВНЗ; 2) передбачення механізмів просування навчання в Інтернеті (електронне навчання); 3) нормативне врегулювання використання електронних навчально-методичних ресурсів в освітньому цифровому просторі ВНЗ; 4) впровадження навчальних матеріалів та продуктів нового покоління відповідно до вимог сучасної економіки та соціального запиту ринку праці.

Список використаних джерел:

1. Інноваційні педагогічні технології: теорія та практика використання у вищій школі : монографія / І. І. Доброскок [та ін.] ; Переяслав-Хмельниц. держ. пед. ун-т ім. Г. Сковороди, Ін-т пед. освіти і освіти дорослих АПН України. – Переяслав-Хмельниц. : Вид-во С. В. Карпук, 2008. – 284 с.
2. Інновації у вищій освіті: проблеми, досвід, перспективи : монографія / П. Ю. Саух [та ін.] ; ред. П. Ю. Саух. – Житомир : Вид-во ЖДУ ім. І. Франка, 2011. – 443 с.
3. Коцан І. Інтерактивні технології як складова інноваційного перетворення системи вищої освіти / І. Коцан, М. Яцишин, Ю. Коренга // Міжнародний науковий вісник : збірник наукових праць / ред. кол. І. Артёмов (голова) та ін. – Спецвип. 1(10). – Ужгород : ДВНЗ «УжНУ», 2015. – С. 343–348.
4. Куклін О. Концептуальні засади інноваційного розвитку вищих навчальних закладів / О. Куклін [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://ekonomy/nauka.com.ua>.
5. Феномен інновації: освіта, суспільство, культура : монографія / В. Г. Кремень, В. В. Ільїн, С. В. Пролєєв [та ін.] ; Ін-т обдар. дитини АПН України. – К. : Пед. думка, 2008. – 471 с.

Вінницький торговельно-економічний інституту КНТЕУ
**ЄВРОПЕЙСЬКИЙ ВИБІР УКРАЇНИ ТА МІСЦЕ ПОЛЬЩІ В
УСПІХАХ ЙОГО РЕАЛІЗАЦІЇ**

З'ясовано місце Республіки Польща в реалізації Україною європейського вибору зовнішньої політики. Обґрунтовано причини заангажованості РП у співпраці України з Європейським Союзом. Доведено важливість політики сприяння, що її по відношенні до нашої держави реалізовує офіційна Варшава.

Ключові слова: Республіка Польща, Україна, Європейський Союз, європейська інтеграція.

Постановка проблеми. Європейський вибір зовнішньої політики України, декларований політико-владними колами держави і відображений у низці нормативно-правових актів та програмних документів, традиційно викликає стійкий дослідницький інтерес, зазнає відповідного теоретико-методологічного, концептуального осмислення в наукових публікаціях. У світлі підписання Україною Угоди про асоціацію, а згодом надання українським громадянам права безвізового перетину кордону з ЄС, науковий дискурс у проблему, в тому числі в ту її складову, що пов'язана з осмисленням місця й ролі в цьому процесі Республіки Польща – стратегічного партнера й загально визнаного лобіста українських інтересів на рівні Євроспільноти, є, безперечно, на часі.

Метою даної розвідки є з'ясування місця Республіки Польща в успіхах європейської інтеграції України.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Як засвідчило звернення до наукового доробку попередників, проблемам європейської інтеграції України присвячено низку праць як українських, так і зарубіжних учених. Що ж стосується осмислення європейської інтеграції України крізь призму сприяння Республіки Польща, ґрунтовністю аналізу увагу привертають напрацювання В. Гевко, А. Дудека, Р. Земби, О. Знахоренко, А. Киридон, Л. Стрільчук, О. Полторацького, К. Федоровіча, Л. Чекаленко, ін. Окрім потужного масиву тематичних розвідок, на користь актуальності проблеми, безперечно, свідчить

систематичне її обговорення на наукових семінарах, симпозиумах, конференціях, організованих та проведених за участі політико-інтелектуальної еліти держав-сусідів.

Виклад основного матеріалу дослідження. Не викликає заперечень, посередництвом сприяння Україні у зміцненні міжнародної її суб'єктності, активізації співпраці з Європейським Союзом, Республіка Польща має на меті не допустити повторного включення нашої держави в сферу впливу Кремля, а заразом, захистити власний східний кордон від можливих проявів російської агресії, зміцнитися у якості лідера Центрально-Східної Європи та увійти до «першого ешелону» держав-членів Європейського Союзу, утвердитися в якості експерта союзної політики щодо сусідів на східному кордоні.

Офіційні заяви, в яких Польща відкрито і однозначно почала заявляти про готовність сприяти євроінтеграційним прагненням України, польські урядовці почали робити вже впродовж першої половини 1990-х рр., а з приходом до влади президента А. Кваснєвського їх відчутно побільшало. Уперше в якості очільника Польщі про готовність офіційної Варшави надавати нашій країні практичні консультації з питань інтеграції в ЄС А. Кваснєвський заявив у червні 1996 р., ході офіційного візиту до РП президента Л. Кучми. Так, під час зустрічі президентами двох держав було підписано Декларацію, положенням якої визначалася готовність до взаємної підтримки на шляху інтеграції в Європейський Союз. Та, якщо Польща, лобіюючи інтереси України в Європі, прагнула прискорити власне входження до ЄС, посилити свій авторитет на міжнародній арені, то Україна, підтримуючи Польщу на шляху європейської інтеграції, сподівалася на якомога швидше набуття повноправного членства в ЦЄІ та СЕФТА. Крім того, зв'язки з Польською державою та спільні кордони з новими членами НАТО та ЄС розглядалися як такі, що сприяють безпеці України, стимулюють її вступ до них. «Більше не викликало заперечень, – переконані К. Кіндрат та С. Трохимчук, – що шлях до Європи проходить для України насамперед через Варшаву» [1, с. 72].

Місії досягнення спільної мети, безперечно, покликана була сприяти Варшавська зустріч парламентських делегацій держав із регіону Центрально-

Східної Європи, в грудні 1995 р. організована за участю української сторони. Повноважні представники країн-членів ЦЄІ, а одночасно кандидатів на членство в ЄС, серед іншого обговорили проблему співпраці України з Євросоюзом. І хоча Україна, враховуючи власні економічні проблеми, питання про членство в ЄС у той час не порушувала, в заяві О. Мороза, який представляв на зустрічі її інтереси, йшлося про прагнення Української держави до участі в процесах політичної інтеграції, в тому числі в рамках ЄС.

Відображенням підтримки Польщею прагнення України інтегруватися в загальноєвропейські економічні та політичні структури стало запрошення президентом А. Кваснєвським українського колеги Л. Кучми до участі в неофіційній зустрічі глав держав європейського регіону, що 7–8 червня 1996 р. відбулася у Ланьцуті. На користь співробітництву України та Польщі, покликаному сприяти входженню в ЄС, позначилася Постійна українсько-польська конференція з питань європейської інтеграції (1999 р.). Її засідання, що відбувалися під патронатом прем'єр-міністрів двох держав, не лише стали формою передачі українським колегам інтеграційного досвіду Польщі, знань про входження в ЄС, але й надали можливість комплексного аналізу співпраці двох держав у світлі їх наближення до стандартів ЄС.

Свідченням триваючої зацікавленості Польщі в поглибленні співробітництва України з Євросоюзом слід вважати також пропозиції щодо «Східного виміру» ЄС, наприкінці 2002 р. оприлюднені МЗС РП. З-поміж іншого, його положення передбачали надання Україні, за умови виконання «копенгагенських критеріїв», чіткої перспективи вступу до ЄС. І, на додачу, зусиллями сторін у 2003 р. було створено Парламентську асамблею України та Республіки Польща, одним із завдань якої визначалося вироблення загальних підходів до адаптації національних законодавств до нормативних актів Євросоюзу. На першій сесії, що відбулася в жовтні 2003 р., на обговорення високих представників держав-сусідів було винесено питання подальшого розвитку українсько-польських відносин у контексті розширення ЄС.

Вступ Польщі до Європейського Союзу (2004), аналогічно приєднанню до НАТО (1999), всупереч негативним прогнозам, не лише не спричинив до

погіршення взаємин між нашими двома державами, а навпаки, навіть дещо їх активізував. Так, вже в вересні 2000 р. Польща перебрала на себе виконання місії координатора дій НАТО в Україні, в жовтні 2004 р. на засіданні очільників МЗС держав-членів Євроспільноти презентувала розроблений у співпраці з Німеччиною план політики ЄС щодо України. Зі вступом до Європейського Союзу Польща отримала додаткові можливості не лише для впливу на східну політику Співтовариства, а й для безпосередньої участі в її реалізації. «Серед провідних членів ЄС вперше з'явилася країна, яка чітко заявила про підтримку курсу України на членство в ЄС. Таким чином, істотно поліпшилися умови лобіювання українських інтересів і позицій безпосередньо в центрах прийняття рішень Європейського Союзу», – зазначив Ф. Медвідь [2, с. 35]. Як член Євросоюзу Польща здатна сприяти підписанню угод між Україною та ЄС, розвивати спільні проекти за участю Української держави та країнами Євросоюзу на українсько-польському кордоні. Констатуючи важливу підтримуючу роль, яку по відношенню до України почала відігравати Польща, А. Пивоваров назвав її «послом європейського вибору» Української держави [3, с. 715]. Прикметно, що політика сприяння нашій державі в її відносинах з Євросоюзом підтримувалася на рівні вищих органів державної влади Польщі і не викликала суттєвих протиріч серед ідейно-політичних сил.

Суттєвим впливом на відносинах України з Євросоюзом позначилися події Помаранчевої революції. Зусиллями президента А. Квасневського події в Україні не лише склали головне питання європейської політики, але й зайняли визначне місце в біографії як самого глави РП, польських та євросоюзних високопосадовців, так і тисяч поляків, які особисто були присутні на київському Майдані, підтримували його учасників численними акціями на території Польщі. Завдяки активній позиції А. Квасневського, в тому числі особистій участі в якості міжнародного посередника в роботі круглого столу 26 листопада, 1 та 6 грудня 2004 р., ситуацію в Україні вдалося врегулювати мирним шляхом. Помітним є «польський слід» також і в суттєвому зміцненні авторитету нашої держави на рівні провідних європейських інститутів: згадати хоча б факт прийняття Європейським Парламентом безпрецедентної для

інститутів Євросоюзу Резолюції щодо України (13 січня 2005 р.) [4], підготовленої за активної участі польських євродепутатів та не без тиску на керівництво ЄС А. Квасневського, діючого в тісній співпраці з литовським колегою В. Адамкусом. У ній європарламентарі закликали Раду, Комісію та держав-членів розглянути додаткові форми асоціації з Україною, надати їй чітку європейську перспективу. Крім того, Європарламент зобов'язувався «допомагати і підтримувати Україну» в процесі трансформації, покликаної забезпечити їй повноправне членство в Євросоюзі.

Взаємовідносини з Польщею, яка в той час вже була членом ЄС і демонструвала виняткову активність в підтримці європейського курсу України, в такій ситуації стали виключно важливими для Української держави. Так, польськими фахівцями було підготовлено більшу частину документів, яких для переговорів з Україною вимагала Єврокомісія, відчутно почастишали заяви повноважних представників Польщі на рахунок підтримки розширення ЄС на Схід і вступу до нього України, а в 2009 р. в Управлінні Комітету європейської інтеграції Польщі заради цього навіть було створено спеціальний підрозділ – відділ технічної допомоги Україні. Попри те, що у жодній із країн Євросоюзу такого органу, який би займався проблемами країни-не члена об'єднання, немає, створений він був за ініціативою Польщі без наполягань української сторони. Окрім того, слід згадати представлення офіційною Варшавою на розгляд Брюсселя в 2006–2007 рр. документів «Європейська політика сусідства – Східний вимір» і «Відносини ЄС – Україна: польські пропозиції», наскрізною ідеєю яких було обґрунтування необхідності переглянути «політику сусідства», що її реалізовував Брюссель, та приділити більшу увагу взаєминам з сусідами на Сході, і презентацію 26 травня 2008 р. на засіданні Ради ЄС із Загальної політики Європейського Союзу та Ради з питань міжнародних відносин у Брюсселі польськими урядовцями програми «Східне партнерство»: розроблена в співпраці зі швецькими колегами й адресована шістьом державам Східної Європи, в тому числі Україні, вона передбачала зміцнення їхньої співпраці з Європейським Союзом.

Та з приходом до влади в Україні в 2010 р. команди В. Януковича – М. Азарова партнерство між нашими двома державами, його розвиток у напрямку європейської інтеграції зіткнулися з серйозними викликами. Так, кардинальних змін зазнала зовнішня політика України: вибір моделі «стратегічної рівноваги» виніс на порядок денний поєднання курсу на інтеграцію з ЄС з подальшим розвитком взаємин стратегічного партнерства зі США та співпрацею з НАТО із кардинальним поліпшенням взаємин із Росією. Все більше прагматизму у зовнішній політиці почала демонструвати Польща, очолювана Президентом Б. Коморовським. Констатуючи «втому» Європи від української багатовекторності, а також «вербальний характер» прагнення України будувати європейське майбутнє, політики та дипломати дедалі частіше ставили під питання подальше використання Польщею практики лобіювання євроінтеграційного курсу офіційного Києва.

Однак події, які почали розгортатися в Україні восени 2013 р., засвідчили безпідставність такого роду міркувань. Масові акції громадського невдоволення, що їх спричинили дії української влади, увінчані втечею з держави президента В. Януковича та групи найближчих його соратників, аналогічно подіям 2004–2005 рр., зустріли колосальну підтримку польських громадян. Незацікавлений у перетворенні України в сателіта Кремля, активно контактувати з українською громадськістю продовжував президент Б. Коморовський. Зусиллями польської сторони українська тематика в черговий раз перетворилася на головний предмет розмов на рівні провідних союзних інститутів, вищого керівництва держав-членів ЄС. І, нарешті, не без участі польської сторони можливими стали головні успіхи, що їх у поствільнюський період таки вдалося досягти нашій державі: підписання політичної (21 березня 2014 р.) та економічної (27 червня 2014 р.) частин Угоди про асоціацію з ЄС і наступної синхронної її ратифікації з Європейським парламентом (16 вересня 2014 р.).

З обранням президентом України П. Порошенка (травень 2014 р.) та відновленням курсу на європейську інтеграцію, активізація співпраці з

офіційним Києвом вкотре перетворилася на ключове завдання польської зовнішньої політики. Зростання зацікавленості РП в партнерстві з нашою державою, безперечно, засвідчив вже червневий 2014 р. візит П. Порошенка до Варшави: організований з ініціативи Б. Коморовського він відбувся напередодні інавгурації українського президента та співпав з відзначенням 25-ої річниці перших у посткомуністичний період польської історії демократичних виборів до парламенту. Другий – тепер уже в якості очільника держави – офіційний візит П. Порошенка до Варшави відбувся 17–18 грудня 2014 р. та співпав із підписанням Б. Коморовським ратифікованої Сеймом та Сенатом Угоди про асоціацію України з ЄС.

Висновки. Таким чином, незважаючи на ротації у владі, а також зміни, що відбуваються на рівні світового співтовариства, офіційна Варшава надалі залишається «адвокатом» України на рівні ЄС та опікується успіхами європейської її інтеграції. За підтримки Польщі наша держава робить дедалі помітніші кроки на шляху поглиблення співпраці з Брюсселем і, як свідчить розвиток подій, її динаміка є більше, ніж обнадійливою.

Список використаних джерел:

1. Кіндрат К. Українсько-польські стосунки на зламі тисячоліть : монографія / К. Кіндрат, С. Трохимчук. – Львів : Львів. нац. ун-т ім. І. Франка, 2002. – 112 с.

2. Медвідь Ф. М. Стратегічне партнерство України і Польщі в умовах багатопольярного світу / Ф. М. Медвідь // Наукові праці МАУП. – 2011. – Вип. 1 (28). – С. 33–38.

3. Пивоваров А. С. Основні аспекти українсько-польського стратегічного партнерства / А. С. Пивоваров // Держава і право. – 2008. – №1 (39). – С. 710–716.

4. Резолюція Європейського Парламенту щодо України від 13 січня 2005 р. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.kmu.gov.ua/control/uk/publish/printable_article?art_id=224180636

**ПСИХОЛОГІЧНІ ОСНОВИ УПРАВЛІНСЬКИХ ВПЛИВІВ ТА
ПРИЙНЯТТЯ РІШЕНЬ**

В статті розглядаються узагальнені результати дослідження особистісного профілю прийняття рішень та розроблені практичні рекомендації керівникам різних рангів щодо реалізації успішних управлінських впливів з урахуванням сформованих професійних якостей та спрямованості особистості.

Ключові слова: психологія управління, управлінські впливи, професійні якості керівника, типи управлінських рішень.

Обґрунтування сучасної філософії управлінської діяльності базується на новій парадигмі кадрової політики, що включає вимоги як до рівня професійної підготовки, фізичних, психологічних якостей, так і до загальнокультурного та морального розвитку. При цьому вміння керівника розуміти діалектику як об'єктивних, так і суб'єктивних засад у життєдіяльності системи управління, особливо у процесі прийняття відповідальних рішень, свідчить про його культуру мислення та професіоналізм. Саме тому інноваційність має стати притаманною управлінській еліті, що передбачає не лише глибинні якісні перетворення у свідомості, а й вироблення відповідної філософії та методології управління.

Головною метою сучасного управління людськими ресурсами, на думку багатьох дослідників (Авдеєв В., Альберт М., Дзвінчук Д., Кредісов А., Кулюткін Н., Мескон М., Рубінштейн С., Саламатов В., Хедоури Ф. та інш.) має стати безперервне досягнення високої продуктивності та результативності мотивованим і розвинутим колективом однодумців. Ці складові є рушіями безперервного розвитку людського потенціалу в організації, оскільки сконцентровані на максимальному професійному розвитку кожного працівника та визначають способи оптимального застосування цього потенціалу для досягнення не лише цілей організації, а й індивідуальних цілей кожного співробітника.

Метою статті є обґрунтування різновидів особистісних профілів процесу прийняття управлінських рішень з урахуванням сучасних вимог до керівників різних рангів та професійно значущих якостей і сутнісних пріоритетів особистісної спрямованості.

Вдосконалення системи управління вимагає всебічного її осмислення, що сприяє формулюванню нових підходів до організації такого виду діяльності та конкретизує сучасні вимоги до керівника. Проблема керівництва тісно зв'язана з проблемою управлінських впливів та прийняття рішень. Тому певний інтерес представляє особистісний профіль прийнятих рішень, вдослідженні якого виокремлено два напрями, а саме: якого виду тактики пошуку і прийняття рішення типові для різних людей та вивчення характеру впливу особистісного профілю на стан справ в очолюваному керівником колективі.

Ю. Н. Кулюткін досліджував перший напрям і виділив у залежності від особливостей управлінських впливів такі різновиди особистісних профілів рішення:

– урівноважений тип рішень. Керівник приступає до проблеми з уже сформульованою ідеєю, що виникає в результаті попереднього аналізу умов і вимог сформульованого завдання. Легко висуваються і перевіряються гіпотези. Урівноваженість виявляється в тому, що пропозиція і перевірка гіпотез є однаково значущими для керівника. Це найбільш продуктивний тип;

– імпульсивні рішення. Процес побудови гіпотези переважає над дією з метою їх перевірки та уточнення. При цьому керівник досить легко ігнорує думку підлеглих, і не піклується про їхню самооцінку. У практичній діяльності це часто приводить до того, що керівник прагне впровадити у життя рішення, які є поспішними, недостатньо осмислені й обґрунтовані;

– інертні рішення. У цьому випадку керівник здійснює невпевнений і обережний пошук. Після формулювання вихідної гіпотези процес її уточнення уповільнюється. Як правило переважають критичні судження. Процес прийняття рішення розтягнутий у часі;

– ризиковані рішення за своєю суттю нагадують імпульсивні. При

виникненні перешкоди в процесі пошуку способів вирішення завдання вкрай імпульсивний вплив керівника, на основі власного домислу негайно конструює остаточне рішення. Висунута пропозиція відразу ж змінюється новим припущенням;

- обережний тип управлінського типу характеризується старанністю оцінки гіпотез, критичністю. Такий керівник перш ніж перейти до висновку, робить безліч різноманітних підготовчих дій. «Обережні» керівники більш чуттєві до негативних наслідків своїх дій, аніж до позитивних, їх більше лякають помилки, аніж радують успіхи.

Характеризуючи дослідження з другого напрямку можна відзначити, що експериментаторами виділені особистісні профілі, які заважають у роботі керівника, зокрема:

- імітація бурхливої діяльності, що має за мету – створення сприятливого враження, однак бурхлива активність керівника не вирішує проблем, які виникають у процесі керівництва колективом. Такий тип керівництва створює передумови для оковамилювання;

- фрустраційний тип рішення полягає в первісній інтелектуальній активності керівника, що припиняється у разі найменшої невдачі. Причина цього – проблема, що виявляється не під силу керівникові;

- загальне керівництво – випадок, при якому керівник не вникає в суть справи, не виробляє ніяких рішень, він виявляє вимогливість з метою спонукати підлеглих самостійно знайти рішення в даній ситуації;

- напружений безуспішний пошук припускає прагнення діяти прямолінійно від початкової стадії до завершення. Причина цього – відсутність нестандартності мислення, гнучкості у процесі прийняття рішень.

У підсумку доречно згадати про принципи прийняття рішення, що були розроблені С. Рубінштейном і не втрачають своєї актуальності і у сучасних умовах:

- перш ніж вникнути в деталі, постарайтеся краще уявити проблему в

цілому; не приймайте рішення, поки не розглянете всі можливі варіанти; сумнівайтеся, навіть загальноприйняті істини повинні викликати сумнів, і не бійтеся відкинути їх;

– постарайтеся глянути на проблему, що виникла, із найрізноманітніших точок зору; шукайте модель або аналогію, що допоможе краще зрозуміти сутність розв'язуваної проблеми; задавайте якнайбільше запитань собі і оточуючим з проблеми, яку вирішуєте. Не секрет, що часом усього лише одне слово, сказане або почуте мимохідь, допомагає знайти правильне рішення. А правильно задане питання може радикально змінити зміст відповіді;

– не задовольняйтеся першим рішенням, яке ви знайшли. Знайдіть слабкі місця рішення. Запропонуйте інше рішення і порівняйте його з першим;

– перед прийняттям остаточного рішення поговоріть з ким-небудь про свої проблеми. Доведено, що така бесіда допоможе розслабитися, упорядкувати проблему, побачити в ній нові аспекти. Варто послухати, що скажуть інші, їм, можливо, вдасться побачити те, що вислизало від ваших очей;

– не зневажайте своїми почуттями; безумовно, що провідна роль у прийнятті рішення належить логічному мисленню, але не применшуйте значення, що його мають почуття, переживання й інтуїція; пам'ятайте, що кожна людина дивиться на життя і проблеми, що виникають повсякденно, зі своєї точки зору.

Для того, щоб слідувати виробленим правилам, у керівника мають бути сформовані певні професійні якості. З-поміж них виокремлюють *цілеспрямованість* як вміння підкорити свою поведінку стійким життєвим цілям. Цілеспрямована людина вміє формулювати суспільно значущі цілі й досягати їх. Недостатня цілеспрямованість волі, яка свідчить про слабовілля людини, характеризується відсутністю стійких цілей і схильністю в зв'язку з цим легко піддаватися випадковим бажанням.

Наполегливість – вміння активно, енергійно діяти з метою досягнення визначеної цілі. Наполегливість виявляється в подоланні зовнішніх і внутрішніх перешкод. Вольова людина здатна до великого напруження сил,

причому труднощі, які виникають, лише посилюють її бажання продовжити справу. Японська приказка стверджує: "Якщо ти молодим не відчув труднощів, то їх необхідно купити за великі гроші". Для того щоб досягти головної мети в житті, потрібна наполегливість: сотню разів випробувати, сотню разів виправити і досягти своєї мети (Т. Едісон).

Трапляються і викривлені прояви наполегливості, яка є ознакою слабкої волі. Насамперед це впертість. Впертість – це необдуманий, нічим не виправданий прояв волі, який полягає в тому, що людина наполягає на своєму рішенні, не враховуючи обставин, що змінилися. Впертість найчастіше виявляється тоді, коли людина переживає сильне почуття образи або перебуває у стані гніву, коли самолюбство вкрай загострене, коли звужується свідомість. У такому разі людина визнає лише свої аргументи і не хоче визнати об'єктивну точку зору.

Рішучість – позитивна якість волі, яка виявляється в умінні приймати рішення: своєчасно, тобто без марних витрат часу, але не поспішаючи; продумано, тобто в результаті обговорення, але без зайвих сумнівів; твердо, тобто не змінюючи без важливих причин, прийняте рішення.

Рішучість виявляється не лише у визначенні цілей, а й у доборі засобів і шляхів їх досягнення. Необхідна сторона рішучості – енергійний перехід від добору дій до способу їх виконання. Необхідно вирішувати проблему одразу, не відкладаючи. Найскладніше – розпочати, перебороти страх перед невідкладним рішенням. Не варто піддаватися спокусі відтермінувати процедуру прийняття рішення. Подолати власну слабкість волю буде легше, якщо наперед встановити для себе жорсткі терміни вирішення питань, розділити з'ясування проблеми на кілька послідовних етапів.

Особливо яскраво рішучість виявляється у складних життєвих ситуаціях. На перший погляд здається, що рішуча людина легко і вільно вибирає цілі, але це не так. Рішуча людина також переживає складну внутрішню боротьбу, долає суперечливі спонукання. Нерішучі люди довго обдумують, сумніваються. Роздвоєння думок, почуттів – характерна особливість нерішучої людини. Вона витрачає час, а потім все-таки приймає рішення, проте не найкраще. Свої дії визначає, часто орієнтуючись на чужі міркування.

Від рішучості слід відрізнити імпульсивність, яка характеризується поспішністю у прийнятті рішень, необдуманими вчинками. Імпульсивна людина не обмірковує своїх дій, не враховує, до яких наслідків вони призведуть, а поспішно приймає рішення, а потім розкаюється у зробленому. Поспішність часто пояснюється тим, що прийняти рішення для людини надто складний процес і вона намагається зробити це якнайшвидше. Нерішуча людина також постійно відкладає прийняття рішення і без кінця його переглядає.

Одним із найхарактерніших проявів волі в професійній діяльності керівника є вміння ризикувати.

Ризик – вміння суб'єкта діяти в умовах невизначеності, коли він передбачає можливі несприятливі наслідки у разі невдачі. Ризик може бути ситуативним. При цьому це – розрахунок на виграш, очікувана величина якого у разі успіху перевищує рівень несприятливих наслідків при невдачах. Надситуативна активність особистості відбивається в альтруїстичному ризику, ризику заради ризику. Ризик може бути виправданий і невиправданий, як розумне зважування всіх "за" і "проти" та як безрозсудство. Тому у діях керівника не може бути точних приписів з приводу ризикованих рішень. Він керуватиметься інтелектуальною розсудливістю, власним досвідом та розвинутою інтуїцією.

Процедура прийняття рішень тісно пов'язана із *відповідальністю*. У цьому зв'язку заслуговує на увагу поняття "локус контролю" (від фр. controle– місце, перевірка), яке ввів американський психолог Д. Роттер. Якщо працівник схильний пояснювати свою поведінку і свої вчинки зовнішніми факторами (доля, обставини, випадок тощо), то кажуть про зовнішню (*екстернальну*) локалізацію контролю. Особи, які належать до цієї категорії, завжди знайдуть пояснення незадовільній оцінці своєї діяльності (матеріали вчасно не підвезли, верстат зламався, бригадир погано пояснив) чи своєї поведінки (спізвився на роботу, через те що вчасно не було транспортних засобів, будильник зламався тощо). Психологами встановлено: схильність до зовнішньої локалізації

контролю пов'язана з такими рисами особистості, як безвідповідальність, невпевненість у своїх можливостях та здібностях, тривожність, схильність до відстрочення здійснення своїх намірів.

Якщо ж працівник, як правило, бере на себе відповідальність за свої дії і причину їх бачить у своїх здібностях і характері, то є всі підстави вважати, що у нього переважає внутрішня локалізація (*інтернальна*). Особистості, що мають внутрішню локалізацію, відповідальніші, послідовніші у досягненні мети, схильні до самоаналізу, товариські, незалежні.

Вирішального значення ця риса набуває в управлінській діяльності. Виправданою є теза про те, що обговорення – спільне, а відповідальність – особиста. Поки ми виробляємо управлінське рішення, обговорення відбувається спільно. А коли починаємо реалізувати управлінське рішення, відповідальність бере на себе керівник. Часто керівник і підлеглі виробляють управлінське рішення разом, а потім керівник передає відповідальність підлеглим і очікує остаточного результату. Відповідальність не може бути делегована. М. Фоллет у цьому зв'язку зазначила, що сутність управління полягає в умінні досягти виконання роботи іншими. Отже, вольовий вплив керівника на підлеглих виявляється в його вимогливості.

Вимогливість керівника повинна характеризуватися сміливістю, постійністю і гнучкістю прояву залежно від ситуації, самостійністю. Формулювати вимоги слід диференційовано, урахувуючи індивідуальні, постійні і тимчасові психологічні особливості й стан підлеглих. У кожного працівника свої права і обов'язки. Якщо обов'язків більше і результати праці кращі, то й прав більше. Стара управлінська приказка стверджує, що доброго коня тримають на довшому прив'язі. Це означає, що хорошому працівнику, який приносить організації багато користі, прибутків, надається відповідно більше прав і свобод, його дії меншою мірою контролюються, взаємодія побудована на високому рівні довіри. Вимогливість керівника виявляється в умінні примусити підлеглих працювати, використовуючи різні засоби – від жарту до наказу, впливаючи на підлеглих власним прикладом, ставленням до справи, до людей. Вимогливість тісно пов'язана з критичністю.

Критичність – це здатність керівника аналізувати відхилення від норми в діяльності та поведінці інших, яка виражається в самостійному, вільному, детальному аналізі. При цьому критика повинна бути аргументованою, глибокою, логічною. Саме цим вона відрізняється від проявів критиканства (критика заради критики). Однією з найважливіших характеристик критики є її доброзичливість. Підлеглі повинні бути впевнені, що критика керівника спрямована не на їх особистість, а на конкретні недоліки, помилки, допущені в роботі. Пряма критика, навіть справедлива, часто викликає у підлеглих агресивне ставлення до керівника, образу, стрес та інші негативні наслідки. Тому в управлінській діяльності рекомендуються непрямі критичні зауваження, впливи і по можливості не у присутності третьої особи.

Принциповість – уміння людини керуватися у своїх вчинках стійкими принципами, підпорядковувати їм другорядні. Принциповість поєднується з високою моральністю особистості, з умінням підкорити свої особисті інтереси і потреби інтересам і потребам організації, суспільства. Відсутність принципності призводить до непостійності у поведінці. Про таку людину важко сказати, який вибір вона зробить в конкретній ситуації. Вона вважає, що в житті слід мати якомога менше принципів – тільки ті, за які треба стояти на смерть. В усіх інших випадках слід бути безпринципним.

Самостійність – уміння підкорити свою поведінку власним поглядам, переконанням, принципам, а не орієнтуватися на тиск оточуючих. Самостійність виявляється в умінні критично ставитися до чужих впливів, оцінюючи їх відповідно до своїх поглядів і переконань. Самостійність виявляється як у мотивації вольової дії, так і в характері прийнятих рішень. Самостійна людина завжди готова розглянути чужі поради, оцінити їх і, якщо вони розумні, прийняти. Вона вміє бути самокритичною до власних дій, виявляє дисциплінованість. Керівників можна поділити на три типи. Представник першого типу вважає, що достатньо лише загального керівництва. Якщо йому лише натякнути на недоліки в роботі чи в його особистості – ночі не доспить, виправить усі недоробки і піде далі. Йому лише заважати не

потрібно, підприємство досягне найвищих результатів. Представник другого типу виконує стільки, скільки вимагають. Такий керівник прагне лише виконати план. Перспективними питаннями не займається. Мало будує, не розвиватиме підприємство, задовольняється мінімумом. Представник третього типу плану не виконує. А тому потребує постійного втручання вищого керівництва, що за нього працює, приймає рішення, примушує діяти. І якщо зверху сильний керівник – усе буде добре, але за рахунок часу й енергії цього керівника.

Витримка і самовладання – здатність володіти собою, постійно контролювати себе і свою поведінку, управляти своїми бажаннями, емоціями, вчинками. Це здатність гальмувати свої психічні та фізичні прояви, які заважають досягненню мети. Витримана людина терпляча і витривала. Такі люди здатні подолати свій страх, біль, утому, стримати гнів, зберігати спокій під час небезпеки. Витримка виявляється в умінні гальмувати імпульсивні дії, тобто вчинки, які виникають під впливом небажаних спонукань, почуттів.

Уміння керувати своїми емоціями вкрай потрібне керівникові. Спокійний, впевнений у собі керівник без потреби не підвищить голосу, вміє володіти собою і, як правило, користується авторитетом серед підлеглих. Витримка робить керівника самокритичним, допомагає утримуватися від необдуманих вчинків, фізіологічною основою витримки є високий рівень розвитку процесу гальмування в корі півкуль головного мозку. Це забезпечує можливість контролювати і регулювати підкоркові процеси, які зумовлюють емоційні стани та почуття. Разом з тим витримка певною мірою залежить від індивідуальних особливостей типу нервової системи. Так, врівноваженість збудження і гальмування сприяє формуванню цієї вольової якості, а їх неврівноваженість ускладнює його.

Спрямованість особистості. Сутність спрямованості особистості полягає в тому, що вона дає відповіді на питання не стільки про те, чого хоче людина, скільки про те, чому вона цього хоче, а відтак визначає її поведінку, діяльність. Наприклад, кілька людей виконують подібні завдання, але мотиви їх різні: для

одного – оплата праці, для другого – зміст роботи, для третього – цінність полягає у стосунках з оточуючими та їхня оцінка тощо. Спрямованість особистості – це інтегративна якість, яка визначає сукупність стійких мотивів, що орієнтують життєдіяльність особистості, та визначається її потребами, потягами, бажаннями, інтересами, схильностями, ідеалами, цінностями, світоглядом, переконаннями та мораллю.

Професійну спрямованість може охарактеризувати таке коло питань: професія обрана за бажанням, щоб її отримати – долалися перешкоди, і є повне задоволення; декілька разів виникало бажання щось змінити, але подолання попередніх перешкод на шляху до неї не дозволили зробити це і, як наслідок, – неповне задоволення; професія кілька разів мінялася, бо вибір був випадковий.

Незважаючи на величезну вагу цієї якості особистості для життєдіяльності людини, груп людей, суспільства загалом, надійного інструментарію виміру спрямованості особистості практично не існує. Виняток становлять окремі елементи цієї якості: певні потреби та мотиви, об'єктивна спрямованість і ціннісні орієнтації особистості. Отже, загальну характеристику спрямованості особистості можна викласти, лише спостерігаючи за життєдіяльністю людини. Практично важливим винятком з цього стану можна вважати розуміння спрямованості особистості, як системи її ставлень до дійсності. З цим підходом об'єктивна спрямованість визначається ставленням: до інших людей (як членів колективу) і характеризує спрямованість на взаємодію; до праці та її результатів, що дає можливість визначити ділову спрямованість на завдання; до себе, до своєї особистості, тобто – спрямованість на себе.

Спрямованість на взаємодію визначається потребою особистості у спілкуванні та прагненням підтримувати добрі стосунки з оточуючими. Люди з такою спрямованістю піддаються тиску групи, не беруть на себе керівництво, інтерес до спільної діяльності проявляють не стільки з погляду кінцевого результату, скільки з цікавості до спільного процесу, орієнтуються на соціальне схвалення.

Ділова спрямованість пов'язана з перевагою мотивів досягнення групових цілей. Люди цієї спрямованості беруть керівництво на себе при виборі завдань; намагаються довести свою точку зору, як корисну для виконання завдання;

прагнуть співпрацювати з колективом і домагаються найбільшої продуктивності своїх підлеглих. Для цих людей характерним є прагнення щодо засвоєння нових знань, навичок, умінь, задоволення самим процесом діяльності, взагалі – пізнанням.

Особистісна спрямованість (на себе) свідчить про перевагу мотивів власного благополуччя, прагнення до особистих переваг, престижу. Такі люди здебільшого зайняті самі собою, своїми почуттями, переживаннями і мало реагують на потреби оточуючих людей, ігнорують співробітників або роботу, яку мають виконувати. В роботі вбачають можливість задовольнити передусім свої домагання незалежно від інтересів співробітників.

Таким чином суттєвою ознакою повноцінної життєтворчості особистості є висока її суб'єктність, яка визначається значною мірою і особистісною спрямованістю, що забезпечує у професійній діяльності керівника необхідну самоорганізацію, взаєморозуміння та взаємодію.

Рівень професійної майстерності керівника проявляється у здатності переконувати підлеглих у процесі прийняття рішень. Уміння переконувати включає такі операції: інформування, роз'яснення, доведення, спростування.

1. Інформувати підлеглих означає повідомити основну ідею без надмірної деталізації з наміром окреслити мету наступних рішень і дій.

2. Роз'яснення – це своєрідний інструктаж щодо можливих способів виконання завдань на основі прийнятих рішень. У взаємодії із творчими людьми краще застосовувати варіант міркування, додавши до попередньої інформації перелік можливих переваг і недоліків та забезпечивши можливість самостійно визначати способи реалізації прийнятих рішень.

3. Доведення передбачає опору на перевірені факти. Але при цьому недоречно не вдаватись до дискусії, оскільки це може займати багато часу і відволікатиме увагу від основної ідеї, яка міститься у прийнятому рішенні.

4. Спростувати набагато складніше, аніж доводити. Тому завжди потрібно мати вагомі факти, які не були використані раніше і в даних умовах можуть підсилити психологічний вплив керівника та зміцнити його авторитет. При цьому доцільно: звертатися до почуття власної гідності; враховувати інтереси людини; виявляти увагу до співрозмовника.

Таким чином, усі перераховані правила в своїй основі мають сформоване вміння слухати, яке, на думку І. Д. Ладанова, включає три складові: підкреслення уважного ставлення до співрозмовника, що полягає: у *повазі* до того, хто говорить; у *терпінні*, що виявляється в тому, щоб дати співрозмовникові можливість висловити усе, що він бажає; *проявлення* дружелюбності, що припускає вміння не гнітити співрозмовника власним авторитетом; вміння стримувати свої емоції; відсутність зневаги стосовно підлеглих; в *активності*, що включає вміння підтримати розмову та у підсумку досягнення розуміння оточуючими.

Отже, проблема керівництва тісно зв'язана з проблемою психологічних впливів та прийняття рішень. Дослідження даного спектру у психології управління доводить, що суттєвий інтерес представляє особистісний профіль прийнятих рішень, що включає визначення тактики пошуку і прийняття рішення типових для різних людей та з'ясування характеру даного впливу на стан справ в очолюваному керівником колективі. У цьому зв'язку науково-практичну цінність становить визначення різновидів та принципів прийняття рішення, які можуть бути сповна реалізовані у вимірі продуктивного спілкування. Тому керівникам різного рівня важливо орієнтуватись на психологічні рекомендації та застереження щодо організації взаємодії із підлеглими, зважаючи на їх своєрідність застосування у конкретних виробничих ситуаціях, що і сприятиме оптимізації психологічних основ управлінських впливів.

Список використаних джерел:

1. Авдеев В. В. Управление персоналом: технология формирования команды. – М.: Финансы и статистика, 2002, С.17-29.
2. Гирнык А. Н., Саламатов В. А. Методологические аспекты поддержки принятия решений в кризисных ситуациях // Українська психологія: сучасний потенціал. Матеріали четвертих Костюковських читань (25 вересня 1996 р.): в 3-х томах. – К.: Вид-во ДОК-К, 1996. – Т.1. – 431 с. – С. 248-258.

3. Государственноеуправление: основы теории и организации: Учебник. В 2 т., Т. 1 / Под ред. В. А. Козбатенко. Изд-е 2, с изм. и доп. – М.: „Статут“, 2002. – 366 с.
4. Дзвінчук Д. І. Психологічні основи ефективного управління: Навч. посібник. – К.: ЗАТ „НІЧЛАВА”. – 2000. – 280 с.
5. Кнорринг В. И. Основы искусства управления: Учеб. пособие. - М.: Дело, 2003. - 328 с.
6. Кредісов А. І. Історія менеджменту: Підручник для вищих навч. заклад. – К: Знання України, 2001. – 300 с.
7. Мескон М. Х., Альберт М., Хедоури Ф. Основы менеджмента. – М.: Дело, 1992. – 701 с.
8. Штифурак В. С. Основи успішної управлінської діяльності: (психогігієнічний аспект): Навч-метод. посіб. – Вінниця, 2008. – 194 с.

ІНТЕРАКТИВНІ ТЕХНОЛОГІЇ ТА МЕТОДИ НАВЧАННЯ ЯК ЗАСІБ ФОРМУВАННЯ ІНШОМОВНОЇ ПРОФЕСІЙНОЇ КОМПЕТЕНЦІЇ

УДК 378:658:009(045)

Н.Д. Бондар, к.пед.н.

Вінницький торговельно-економічний інститут КНТЕУ

ФОРМУВАННЯ КЛЮЧОВИХ КОМПЕТЕНТНОСТЕЙ ФАХІВЦІВ ТУРИСТИЧНОЇ СФЕРИ В ПРОЦЕСІ ВИВЧЕННЯ ГУМАНІТАРНИХ ДИСЦИПЛІН

У статті проаналізовано психолого-педагогічні аспекти формування ключових компетентностей фахівців сфери туризму в процесі вивчення гуманітарних дисциплін. Описано педагогічні умови формування ключових компетентностей та їхня реалізація в процесі вивчення дисциплін гуманітарного циклу.

Ключові слова: компетентність, ключові компетентності, фахівці туристичної сфери, гуманітарні дисципліни, педагогічні умови.

Поглиблення інтеграційних процесів на європейському континенті, розширення географії туристичних центрів і маршрутів у глобалізованому соціально-економічному просторі, зростання привабливості України для іноземних туристів робить актуальним завдання подальшого розвитку вітчизняної галузі туристичних послуг. Успіх реалізації цього завдання значною мірою визначатиметься якістю теоретичної та практичної підготовки фахівців туристичної сфери, зокрема їхньою здатністю діяти в багатомовному та багатоформатному, з точки зору поширення інформації, середовищі [10, с. 150].

Професійна діяльність фахівців туристичної галузі підпорядкована особливостям цієї сфери в інформаційному суспільстві та вимогам ринку праці. Вивчення проблеми формування ключових компетентностей фахівців сфери туризму в процесі вивчення гуманітарних дисциплін дає можливість виявити суперечності між зростанням обсягів знань, вмінь і навичок, які необхідні сучасному фахівцю туристичної галузі, та недостатньою модернізацією,

сталими формами і терміном гуманітарної підготовки студентів у вищому навчальному закладі; новою структурою народного господарства, зумовленою інформатизацією суспільства, і рівнем професійної компетентності фахівців у сфері туризму [8, с. 38].

Метою статті є проаналізувати психолого-педагогічні аспекти формування ключових компетентностей фахівців сфери туризму та описати педагогічні умови їхньої реалізації в процесі вивчення дисциплін гуманітарного циклу.

Теоретичний аналіз праць вітчизняних і зарубіжних науковців дозволяє стверджувати, що проблема професійної підготовки фахівців туристичної сфери стала предметом досліджень багатьох учених, які, зокрема, вивчають теоретичні та методичні засади організації навчально-виховного процесу в закладах туристичного профілю (І. Зорін [5], В. Лозовецька [7], Л. Поважна [8], В. Федорченко [10] та ін.), зміст та дидактичні засади додаткової туристичної освіти (Ю. Земліна [4], І. Кухта [6]).

Для підготовки фахівців з питань туризму повинні бути враховані основні тенденції розвитку туристичної галузі як в Україні, так і за кордоном, різновиди туристських організацій, де може працювати майбутній фахівець, рівень та вимоги до підготовки фахівця туристичної галузі, підходи до організації практичної підготовки тощо.

Туристична галузь набуває дедалі більшого значення для розвитку економіки та соціальної сфери в Україні, стрімко інтегрується у світову туристичну індустрію. Пріоритетний напрям розвитку в'їзного та внутрішнього туризму є важливим чинником підвищення якості життя в Україні, утворення додаткових робочих місць, поповнення валютних запасів держави та підвищення її авторитету на міжнародній арені [5, с. 22].

Фінансова та політична криза в Україні майже вплинула на кількість виїздів українців за кордон. Однак число подорожей з метою “туризм” скоротилося майже вдвічі. Також у цих умовах в Україну приїждить менше іноземних мандрівників. Але не можливо не відзначити зріст внутрішнього туризму, оскільки туристична галузь завдяки багатим природним, історико-культурним,

трудовам ресурсам може претендувати на чільні позиції в економіці держави. Тому саме ця сфера залишає великі можливості для пошуків та активної діяльності.

Проведений аспектний аналіз досліджень щодо застосування компетентнісного підходу показав, що нині вчені зустрічаються з достатньо складним і неоднозначно розв'язуваним завданням визначення як змісту понять «компетенції» та «компетентності», так і достатньо аргументованих підстав розмежування ключових компетентностей та обсягу компонентів, що до них входять. Це, в свою чергу, ускладнює і розробку підходів (процедур, критеріїв, інструментів) до їхнього оцінювання.

Компетенція в контексті нашої роботи – заздалегідь визначена вимога до освітньої підготовки фахівця, галузь, коло питань, у яких він добре обізнаний.

Компетентність тлумачиться як складна за структурою особистісна якість, що набувається людиною в процесі навчання та практичної діяльності на основі знань, умінь, ставлень, цінностей, досвіду і дає їй змогу визначати та розв'язувати проблеми, притаманні певному колу діяльності, визначає рівень професіоналізму особистості та характеризується мотиваційно-ціннісним, когнітивним, діяльнісним і особистісним компонентами.

Ключові компетентності фахівців сфери туризму – це особистісно-усвідомлена система надпредметних і міждисциплінарних знань, умінь і навичок, що можуть використовуватися в різних видах туристичної діяльності, під час розв'язання складних завдань у повсякденних, професійних і соціальних ситуаціях.

Структура компетентності складається з мотиваційно-ціннісного (намір реалізувати здобуті знання й навички, ціннісне ставлення студента до майбутньої професійної діяльності), когнітивного (знання), діяльнісного (здатність виконувати професійні дії, уміння застосовувати отримані знання) та особистісного (особистісні якості, необхідні для ефективного виконання майбутньої професійної діяльності) компонентів.

Узагальнення різних підходів до класифікації ключових компетентностей (О. Овчарук, О. Пометун [9], А. Хуторський [11]) і врахування специфіки професійної діяльності фахівців сфери туризму дозволило виокремити такі ключові компетентності майбутніх менеджерів сфери туризму: навчально-пізнавальна (вмотивованість, здатність до інтелектуальної діяльності, вміння ставити цілі та досягати їх, розв'язувати проблемні ситуації, здобувати знання з різних джерел), загальнокультурна (усвідомлення цінностей загальної культури, вміння користуватися рідною та іноземними мовами, здатність толерантно відноситись до різних культур), інформаційна (здатність орієнтуватися в інформаційному просторі, одержувати інформацію та оперувати нею відповідно до власних потреб і вимог сучасного високотехнологічного суспільства), комунікативна (здатність використовувати внутрішні ресурси, необхідні для побудови ефективної комунікації, вміння орієнтуватися у різноманітних ситуаціях спілкування, заснованому на знаннях і життєвому досвіді індивіда, вміння співпрацювати), соціальна (здатність орієнтуватися в постійно мінливих соціальних умовах та ефективно взаємодіяти з соціальним середовищем), підприємницька (здатність організовувати власну трудову підприємницьку діяльність, працю колективу, вміння орієнтуватися в нормах і етиці трудових відносин, наполегливість при виконанні різних видів діяльності) [2, с. 8].

Комплекс ключових компетентностей є складником ієрархічної структури професійної компетентності фахівця сфери туризму, що включає рівень оволодіння професійними знаннями, вміннями та навичками і передбачає здатність фахівця приймати ефективні рішення в процесі здійснення професійної діяльності.

На основі аналізу наукових праць, присвячених дослідженню проблем гуманітарної підготовки фахівців (Г. Балл [1], Г. Васянович [3], П. Шляхтун [12]), визначено, що дисципліни гуманітарного циклу («Іноземна мова (за професійним спрямуванням)», «Ділова іноземна мова», «Історія України», «Психологія», «Друга іноземна мова», «Історія української культури»,

«Філософія», «Українська мова (за професійним спрямуванням)») спрямовані на підготовку майбутніх фахівців за такими напрямками: світоглядно-філософським, соціально-політичним, соціологічним, історичним, культурологічним, філологічним, етичним і естетичним, українознавчим, психолого-педагогічним. Проте важливим є те, що процес навчання дисциплін гуманітарного циклу дозволяє формувати студента не як «вузького» фахівця, який виконує призначені йому функції, що приводить до стандартизації особистості, а як багатогранну гармонійну особистість, здатну розкрити й реалізувати власний потенціал.

Вивчення гуманітарних дисциплін приведе до підвищення ефективності формування ключових компетентностей фахівців сфери туризму, якщо забезпечити реалізацію таких педагогічних умов: формування позитивної мотивації студентів щодо вивчення гуманітарних дисциплін шляхом професійного спрямування їхнього змісту; використання засобів дистанційного навчання для організації самостійної роботи студентів; забезпечення проблемної творчого характеру навчальних завдань шляхом використання веб-квестів; розвиток професійно-особистісних якостей студентів засобами ділових ігор [2, с. 10].

Реалізація першої педагогічної умови здійснювалась на основі створення дослідницьких, творчих, інформаційних проектів. Результатами стали проекти-екскурсії розроблені студентами українською та англійською мовами, в процесі підготовки яких формуються ключові компетентності майбутніх фахівців сфери туризму, а саме: навчально-пізнавальна (здатність здобувати знання з різних джерел інформації); загальнокультурна (здатність аналізувати й оцінювати найважливіші досягнення світової науки та культури, орієнтуватися в сучасному культурному просторі; уміння користуватись рідною та іноземними мовами); інформаційна (вміння знаходити інформацію й спроможність оперувати нею відповідно до власних потреб і вимог сучасного високотехнологічного суспільства); комунікативна (уміння будувати контакт з

людьми і впливати на одногрупників); соціальна (здатність продуктивно співпрацювати з різними партнерами в групі та команді, спроможність проявляти ініціативу); підприємницька (здатність до творчого мислення та креативності, наполегливість при виконанні різних видів діяльності).

Друга педагогічна умова передбачає формування ключових компетентностей під час викладання гуманітарних дисциплін шляхом самостійного виконання різноманітних завдань. Для виконання самостійної роботи було розроблено навчальний дистанційний курс «Ділова іноземна мова» на базі Інтернет-платформи Moodle, за допомогою якого відбувається ефективна взаємодія студентів і викладача, а саме: студенти мають змогу переглядати весь матеріал, котрий пропонується викладачем на лекційних і практичних заняттях упродовж усього навчання; виконувати домашнє завдання та здійснювати самостійне опрацювання навчального матеріалу; відпрацьовувати пропущені заняття.

Для реалізації третьої педагогічної умови розроблено та апробовано веб-квести з гуманітарних дисциплін, метою яких є забезпечення ефективного засвоєння користувачами базової термінології і понятійного апарату гуманітарної та туристичної сфери, а також формування ключових компетентностей на їх основі.

Четверта педагогічна умова передбачає використання ділових ігор для формування ключових компетентностей у процесі вивчення гуманітарних дисциплін (розроблено та апробовано ділові ігри відповідно до професійно зорієнтованих тем).

Висновки. Вивчення гуманітарних дисциплін слугує ефективним способом організації навчально-пізнавальної діяльності фахівців туристичної сфери; формує відповідні ключові компетентності: навчально-пізнавальну, загальнокультурну, інформаційну, комунікативну, соціальну та підприємницьку; розвиває творче мислення, допомагає формувати на цій основі мотивацію до навчальної, пізнавальної та професійної діяльності.

Список використаних джерел:

1. Балл Г. О. Гуманістичні засади педагогічної діяльності / Георгій Олексійович Балл. – К. : Педагогіка і психологія, 1994. – С. 3-4.
2. Бондар Н. Д. Формування ключових компетентностей майбутніх менеджерів сфери туризму в процесі вивчення гуманітарних дисциплін : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. пед. наук : спец. 13.00. 04 «Теорія і методика професійної освіти» / Н. Д. Бондар. – Вінниця, 2016. – 20 с.
3. Васянович Г. П. Актуальні проблеми гуманітарної освіти в ПТНЗ : монографія / [Васянович Г. П., Вдович С. М., Дегтярьова Г. С. та ін.], НАПН України. Львів. наук.-практ. центр проф.-техн. освіти. – К. : Педагогічна думка, 2012. – 159 с.
4. Земліна Ю. В. Формування професійної готовності майбутніх фахівців з туризму в процесі навчально-виробничої практики : автореф. на здобуття наук. ступеня канд. пед. наук : 13.00.04 «Теорія і методика професійної освіти» / Ю. В. Земліна. – Вінниця, 2014. – 20 с.
5. Зорин И. В. Экономика туризма : учебник для студентов вузов / В. М. Козырев, И. В. Зорин, А. И. Сурин и др. – М. : Финансы и статистика, 2001. – 312 с.
6. Кухта І. В. Формування іншомовної комунікативної культури майбутніх фахівців туристичної сфери: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. пед. наук : спец. 13.00.04 “Теорія і методика професійної освіти” / І. В. Кухта. – Тернопіль, 2011. – 22 с.
7. Лозовецька В. Т. Формування професійної компетентності фахівця сфери послуг і туризму: навчально-методичний посібник / [В. Т. Лозовецька, Л. Б. Лук'янова, Л. В. Козак та ін.] : за заг. ред. В. Т. Лозовецької – К. : 2010. – 382 с.
8. Поважна Л. І. Практична підготовка та її методичні особливості у процесі підготовки фахівців для сфери туризму : методика навчання та наукових досліджень у вищій школі: навч. посібник / [С. У. Гончаренко, П. М. Олійника ін.]. – К. : Вища школа. 2003. – 323 с.

9. Пометун О. І. Дискусія українських педагогів навколо питань запровадження компетентнісного підходу в українській освіті // Компетентісний підхід у сучасній освіті: світовий досвід та українські перспективи: Бібліотека з освітньої політики / Під. заг. ред. О. В. Овчарук. – «К.І.С.», 2004. – 192 с.

10. Федорченко В. К. Підготовка фахівців для сфери туризму. Теоретичні та методичні аспекти / В. К. Федорченко. – К. : Вища шк., 2002. – 249 с.

11. Хуторской А. В. Технология проектирования ключевых и предметных компетенций / А. В. Хуторской // Инновации в общеобразовательной школе. Методы обучения : сборник научных трудов ; под ред. А. В. Хуторского. – М. : ГНУ ИСМО РАО, 2006. – С. 65-79.

12. Шляхтун П. П. Методика викладання соціально-гуманітарних дисциплін : навч. посіб. / П. П. Шляхтун. – К. : ВЦ «Академія», 2011. – 224 с.

УДК 378.147:81(045)

О.В. Василюшина

Вінницький торговельно-економічний інститут КНТЕУ

АКТУАЛЬНІСТЬ ФАХОВОГО НАВЧАННЯ

ЗДОБУВАЧІВ ВИЩОЇ ОСВІТИ ЕКОНОМІЧНОГО ПРОФІЛЮ

У статті розглядається проблематика підвищення рівня якості професійної підготовки здобувачів економічних дисциплін. Йдеться про методи, завдання та цілі вдосконалення компетентності і майстерності спеціалістів відповідного профілю. Також, здійснено аналіз існуючих моделей навчання в сучасній системі вищої освіти, визначено їхні переваги і недоліки в контексті підготовки випускника ВНЗ економічного профілю до професійної діяльності.

Ключові слова: *модель навчання, професійна підготовка та компетентність здобувачів економічних дисциплін, міждисциплінарні зв'язки, економічні процеси, економічна інтеграція і глобалізація.*

Для сучасного етапу розвитку суспільства характерними є швидкі та інтенсивні трансформації в усіх галузях. Як важливий фактор формування

людської свідомості, система освіти реагує на переорієнтацією стратегічних напрямів і продукування нових педагогічних ідей. Наслідком цього процесу є формування принципово нової освітньої парадигми. Вона покликана задовольняти потреби суспільства в креативних особистостях, здатних мобільно реагувати на швидкоплинні умови, орієнтуватися і вибирати адекватні способи діяльності в кожній ситуації. Сукупність таких якостей можна охарактеризувати, як компетентність, або фаховість особистості, майбутнього спеціаліста.

У зв'язку із становленням нової вітчизняної моделі економічних відносин, головним і основним ресурсом є висококваліфікований людський капітал. Мова економіки нині є універсальною, вона репрезентує об'єктивне відображення універсальності економічних законів середовища. Глобалізація відносин України із світовим співтовариством, інтеграція до європейського єдиного економічного простору, відповідно до угоди про Асоціацію, потребує постійного зростання якості фахівців у галузі економіки. Г. Драйден і Д. Вос вважають глобалізаційні процеси головною причиною стрімких змін у сучасній системі освіти. «Дійсна революція в навчанні полягає не лише у змісті шкільної освіти. Вона полягає в навчанні того, як вчитися, як думати, у вивченні нових методів, які ви можете використовувати для вирішення будь-якої задачі, яка виникає перед вами в будь-якому віці» [1, с.122].

Між тим, аналіз останніх досліджень демонструє: проблему ефективної організації навчального процесу, що пов'язана з підвищенням якості професійної підготовки здобувачів економічного профілю, остаточно не розв'язано.

Метою статті є розкриття особливостей процесу формування професійної компетентності майбутніх спеціалістів економічного профілю, обґрунтування принципів методики навчання економічних дисциплін. Розглянути існуючі теоретичні підходи і проаналізувати зміст понять «компетенція» і «компетентність», якими повинен володіти сучасний здобувач освіти.

Професійна підготовка, як один з компонентів змісту освіти, спрямована на формування умінь здійснювати певні види діяльності, постійний розвиток інтересу, здібностей та якостей особистості. Основними компонентами змісту підготовки здобувачів економічних спеціальностей є: знання, уміння і навички, досвід творчої діяльності, а також емоційно-ціннісне ставлення до навколишнього світу. Сучасний економіст повинен володіти інноваційними методами, вміти їх використовувати для моделювання реальних економічних ситуацій. Це дозволяє краще засвоїти теоретичні питання сучасної економіки, сприяє підвищенню рівня кваліфікації і загальної професійної культури фахівця [17].

Досліджуючи професійну компетентність, варто зауважити: відповідне поняття умовно можна розподілити на дві складові: освітню, що моделює діяльність здобувача для майбутнього життя шляхом засвоєння компетентності громадянина в закладі освіти; життєвускладову, яка використовує сформовану на основі освітньої складової, сімейного виховання та соціалізації громадянської компетентності у самостійному дорослому житті [18]. Даний підхід формує уявлення про професійну компетентність, як про систему знань і вмінь. Між тим, обмежувати професійну компетентність лише знаннями й вміннями не зовсім правильно, тому що для успішного виконання економічної діяльності економісту необхідно також мати розвинуту самосвідомість і мотивацію. Це зумовлене тим, що економічна дійсність характеризується різноманітними за змістом і складністю як педагогічними ситуаціями, так і ситуаціями, котрі мають місце в сучасному динамічному світі. Французькі дослідники також працюють над вивченням компетентності спеціалістів. Так, на думку дослідника «мінімальної компетенції» Вівіан де Ландшеер: «компетентність – це такий рівень навченості, який потрібен громадянам, щоб успішно функціонувати у суспільстві» [16].

Одним з сновних базисів виникнення і розробки компетентнісного підходу в освіті може вважатися думка, що «світ, який стрімко утворюється від зіткнення нових цінностей і технологій, нових геополітичних відносин, нових стилів життя і засобів повідомлення, вимагає нових ідей і аналогій, класифікацій і концепцій» [2, с.14]. Ідеї компетентнісного підходу, як принципу

навчання, відображені в роботах відомих зарубіжних учених і практиків (Laura H. Salganik, Dominique S. Rychen, Urs Moser, John W. Konstant, Spector, J. Michael de la Teja, Marion F. Scott, Sheinker Alan та ін.). Однією з перших публікацій, присвяченій проблематиці компетентнісного підходу до результатів навчання стала стаття D. McClelland «Тестувати компетентність, а не інтелект» [3, с.7-8]. У відповідній науковій роботі професійна компетентність характеризується, з одного боку, як результат системної професійно-прикладної підготовки фахівця, з іншого – розвиває професійно важливі якості, забезпечує ефективність реалізації фахових обов'язків майбутнього економіста. У розробку концепції компетентнісної освіти істотний внесок зробили також Н. Бібик, Л. Ващенко, Л. Локшина, О. Овчарук, Л. Паращенко, С. Трубачова, Ю. Мальований, О. Сухомлинська.

Вагомим аспектом, що сприяє переходу на компетентнісну модель навчання, є орієнтація її компонентів: мотиваційного, змістовного, технологічного та результативного на потреби сучасного ринку праці. «Саме тому важливим є не лише вміння оперувати власними знаннями, а й бути готовим змінюватися і пристосовуватися до нових потреб ринку праці [5, с. 6].

Джон Равен у своїй книзі «Компетентність у сучасному суспільстві» дає тлумачення поняття «компетентність» через перелік тридцяти дев'яти важливих, на його думку, компетентностей. Їхній детальний аналіз дає підстави для визначення чотирьох базових категорій, які характеризують компетентність особистості – готовність, впевненість, здатність, відповідальність [7, с. 14-15].

Міжнародна комісія Ради Європи сформулювала перелік базових соціальних умінь, якими повинна володіти сучасна людина: вивчати – шукати – думати – співпрацювати – діяти – адаптуватися [8, с. 5-15]. На основі зазначених соціальних умінь був запропонований перелік ключових компетенцій, що сприяє навчанню протягом усього життя, зокрема:

- навички рахунку і письма;
- базові компетентності в галузі математики, природничих наук і технологій;
- володіння іноземними мовами;
- навички загальної культури та етики [8, с.4-8].

Дискусія вчених і практиків у галузі освіти також дозволила конкретизувати ієрархічну будову компетентностей, які повинні бути сформовані у сучасного фахівця після завершення вищого навчального закладу. Це дає можливість визначати рівні готовності випускника ВНЗ до професійної діяльності та виконання ним функціональних обов'язків. Окрім вищезазначених слід відзначити:

- загальногалузеві, що формуються у людини протягом оволодіння змістом тієї чи іншої освітньої галузі, а також уміння застосовувати їх на практиці в рамках культурної доцільності для вирішення індивідуальних і соціальних проблем;

- предметні, яких людина набуває внаслідок вивчення того чи іншого предмета, навчальної дисципліни в загальноосвітній середній школі, вищому навчальному закладі [12, с.5-6].

Крім того, серед груп професійно важливих якостей фахівця, науковці виділяють: соціально значимі (ініціативність, гуманітарна спрямованість особистості, моральність, відповідальність); професійно інтелектуальні (ерудованість, сформованість професійного інтелекту), професійно поведінковий (дисциплінованість, самостійність, соціально-професійна мобільність, сміливість своєї думки); інформаційно-пізнавальні (інформаційна й самоосвітня культура особистості; здатність до аналізу, систематизації, оцінки соціальних, економічних, наукових даних) [17].

Повноцінне входження України в Єдиний європейський освітній простір детермінує переорієнтацію української системи освіти від використання винятково «знанневої» моделі навчання до широкого використання процесульної та компетентнісної моделей організації навчально-виховного процесу, від академічних норм оцінювання до комплексної оцінки професійної і соціальної підготовки випускників вищих навчальних закладів. Цей поступ означає трансформацію «системи вищої освіти в напрямі більшої адаптації до світу праці в довгостроковій перспективі, а також освоєння освіти протягом усього життя» [13, с. 2].

Однією з актуальних проблем змісту навчання студентів економічних спеціальностей є проблема інтеграції навчальних дисциплін і розвитку міжпредметних зв'язків. Аналіз навчальних програм показує: інколи трапляються випадки повторювання тем у взаємопов'язаних дисциплін, що веде до втрати навчального часу. В свою чергу, наявність міжпредметних зв'язків підвищує якість засвоєння знань здобувачами. Необхідно відзначити: такий компонент змісту дисциплін економічного профілю, як досвід творчої діяльності також потребує особливої уваги. Саме творчий рівень є невід'ємною складовою професійної діяльності майбутнього економіста чи банкіра. Творча самостійність здобувача виявляється в сукупності взаємозалежних чинників: у наявності умінь і навичок, необхідних для самостійного творчого рішення завдань; у ставленні до процесу виробничої діяльності й у необхідності і здатності набувати нових знань й умінь для подальшого вдосконалення власного професійно-творчого досвіду.

Таким чином, «компетентність» - це інтегрована характеристика якостей особистості. Вона поєднує інтелектуальну і активну складові змісту навчання. До її складу, окрім когнітивної та діяльнісної складових, входять також ціннісний, мотиваційний, етичний, соціальний компоненти змісту навчання [15]. Компетентність проявляється у здатності мобілізувати засвоєні знання, вміння, навички, способи діяльності. Бажаним результатом в процесі професійної підготовки здобувачів є також оволодіння досвідом творчої діяльності, що характеризується умінням самостійно розробляти, знаходити необхідну інформацію за спеціальністю, аналізувати публікації фахівців у галузі економіки.

Список використаних джерел:

1. Драйден Гордон, Вос Джанет. Революція в навчанні. Навчити світ повному / Г. Драйден, Д. Вос. – М.: «Парвіне», 2003. – 670 с.
2. Тоффлер Є. Третя хвиля / Є. Тоффлер – К.: Вид. дім «Всесвіт», 2000. – 480с.
3. McClelland D.C. Testing for Competence rather than for «Intelligence» / D.C. McClelland. – American Psychologist. – Vol.28. – №1. – 1973. – P.1-14.

4. Програма розвитку ООН (ПРООН) / проект. – Доступ: [ukraine.unv.org / nc / ua / shcho-mi-robimo / print.html](http://ukraine.unv.org/nc/ua/shcho-mi-robimo/print.html)

5. Компетентісний підхід у сучасній освіті: світовий досвід та українські перспективи (Бібліотека освітньої політики) / [Бібік Н. М., Ващенко Л.С., Локшина О. І. та ін] / К: «К.І.С.», 2004. – 112 с.

6. Хуторський А.В. Технологія проектування ключових і предметних компетенцій / А.В. Хуторський // Інтернет-журнал «Ейдос». – 2005. – 12 грудня. – Доступ <http://www.eidos.ru/journal/2005/1212.htm> .

7. Сень Л. В. Розиток компетентісно орієнтованого навчання за кордоном / Л.В. Сень // Матеріали регіонального науково-практичного семінару «Професійні компетенції та компетентності вчителі», 28-29 листопада 2006 року. – Тернопіль: Тернопільський національний педагогічний університет ім. Володимира Гнатюка, 2006 – с. 14-17.

8. Овчарук О. В. Розвиток компетентісного підходу: стратегічні орієнтири міжнародної спільноти / О.В. Овчарук // Компетентісний підхід у сучасній освіті: світовий опит та українські перспективи. – К.: «К.І.С.», 2004. – 112 с.

9. Компетентісний підхід в сучасній освіті: світовий опит та українські перспективи: Бібліотека освітньої політики / За заг. ред. О.В. Овчарук. – К.: «К.І.С.», 2004. – 112 с.

10. Смагіна Т.М. Громадянська компетентність у контексті особистісного виміру / Т.М Смагіна. – Доступ <http://studentam.net.ua/content>

11. Пометун О.І. Компетентісний підхід до оцінювання рівня досягнень учнів – К.: Презентація на нараді Центру тестових технологій 19.10.2004. р. 10 с.

12. Там же, С. 5-6.

13. Palašćáková D. Informačnetechnologie, ako prostriedok zvyšovaniak valit y vyučovaciecho procesuna Prešovskejuniverzise. / Daniela Palašćáková – 2008. InHrabčak ,M. Multimádiána PC. Prešov : PrešovskauniverzitaPrešove, 2008 ISBN 978-80-8068-777-9.

14. Roháčová T. Učebné kompetencie – vyznasúčasnej edukácie / Tatiana Roháčová – 2010. In : Rozvoj všeobecných kompetencií študentov v podmienkach technologického zdelávania Katedre humanitných vied : zborník recenzovaných vedeckých prác. – Prešov : FVTTU, 2010 S. 92-96. – ISBN 978-80-553-046.

15. Тушева В.В. Компетентісний підхід в системі вищої педагогічної освіти / Матеріали Міжнародної науково-практичної інтернет-конференції «Інтегративний характер ціннісних вимірів освіти в стандартах Болонського процесу», травень 2008 року. – Бердянськ: Бердянський державний педагогічний університет. Доступ: http://www.bdpu.org/scientific_published/conf_2008

16. Аверина О.В. Формирование профессионально-математической компетентности будущих экологов в вузе / О.В. Аверина // Ученые записки РГСУ. – 2006. – № 4.

17. Зимняя И.А. Ключевые компетентности как результативно-целевая основа компетентностного подхода в образовании: [авторская версия] / И.А. Зимняя. М.: Исследовательский центр проблем качества подготовки специалистов, 2004. – 242 с.

УДК 378.1:34

N.V.Voinarovska, PhD in Education

Vinnitsia Institute of Trade and Economics of KNUTE

O.O.Samohval, PhD in Education

Vinnitsia State Pedagogical University named after M.Kotsiubynsky

TEACHING PRACTICAL ASPECTS OF JUDICIAL NOTIONS WITHIN PROFESSIONAL FOREIGN LANGUAGE LAWYERS' TRAINING

The article is dedicated to the problems of teaching practical aspects of judicial notions within professional foreign language lawyers' training. General impacts of social, economic and cultural transformations of the society on the content of judicial education have been analyzed. Significance of lawyer's communicational competence, especially foreign language competence, within the conditions of

modern democratization process, has been studied. Basic legal notions of job relationships and conditions, such as: seniority system, disparate impact, job attractiveness, structured interview, short-term disability, halo error, Wagner Act, employee referrals, employee orientation, career development, job description and job evaluation have been researched. Practical efficiency and application of these notions for professional activity have been identified.

Key words: *communicational competence, foreign language competence, lawyers' education, judicial notions of HR, legal job relationships, job conditions, HR regulations.*

Democratization of society, fundamental changing processes of international relationships' and social-cultural structures, developing international cooperation within European economic and political globalization caused remarkable impact to educational systems of nowadays. Therefore, it resulted in transformations of the requirements for higher education graduates and post-graduates of lawyers' specialization, from the point of view of enhancing their level of professional foreign language competence through the necessity of close cooperation with international colleagues in the International Organizations. Besides, in order to search and solve criminal actions of Ukrainian citizens' and providing assistance for clearing foreigners' actions on the territory of Ukraine, as well as actions of the international colleagues of different departments of legal judicial bodies, led to development of new priority directions of the organization of lawyers' professional training in the higher educational institutions, and especially their foreign language competence.

Professional foreign language competence of the lawyer is a system of interconnected and correlated components of this phenomenon (axiological, cognitive and actionable). Process of the development of this competence has definite peculiarities within the conditions of higher educational institution, providing professional judicial training to the specialized students.

Special position in the process of the lawyer's professional training belongs to foreign languages comprehension, providing possibility of its usage in the process of professional training and future professional activity. It is worth considering the fact,

that lawyer's communicational competence occupies a decisive role in his judicial activity, as far as lawyer's profession belongs to the specialties with high lingual responsibility, where every word can be applied as a professional tool, as well as a conditioner of the lawyer's professional activity, other people's and society's destiny in general. That is why, the key task of foreign language comprehension in the non-linguistic higher educational institutions is not simply to teach students to use foreign language as the means of communication in all spheres of lingual activity in various situations, but to apply foreign language in all communicational fields of professional activity and to be capable for foreign professional communication, dedicated to professional problems' solving.

Among these problems, lawyers are frequently conditioned to face issues of employees' legal relationships with their employers and colleagues, human resources regulations (HR), job conditions corresponding requirements, starting from the initial point of occupation till final dismissing. For that reason, we would like to draw particular attention to the legal aspects of some judicial notions of professional relationship, their foreign language equivalents and specifications.

First of all, this is seniority systems, which exist in companies granting preference to seniors corresponding to their length of service or seniority. According to L.Solotoff and H.Kramer, seniority systems are the guiding principle of most American labour unions, which are the results of labour-management negotiations [12]. Acknowledgment of these systems of rules and regulations is essential to HRM because it helps to define specific employment rights and obligations in the workplace. In practice, we recommend using it for creating the list of the company's employees according to the length of employment and keep the most experienced. It is impressing for students to know the fact that such procedure is widespread during layoffs.

As it has been stated by H.Messmer, "Actions that aren't intended of discrimination but have the effect of doing so are called disparate impact" [9]. It is vital for any HRM to know the techniques of disparate impact to avoid unduly affecting disable people or others, belonging to exceptional groups. In my practice,

knowing the consequence of it can help to estimate the correct development of actions. While teaching this concept, it was interesting for students to find out that even neutral policy can affect somebody.

As it follows from the study of K.Leithwood, J.Chapman, P.Corson, P.Hallinger and A.Hart, job attractiveness is the strength of recruitment approaches based on different sources of applicant motivation [7]. Analysis of job attractiveness helps HRM to realize the reaction of the candidate to his perspective position. For example, it can be used practically for emphasizing some certain qualifications of the job, such as economic benefits. Besides, it is interesting for students to learn, that organizational climate and psychosocial characteristics also belong to attractive job features.

Structured interview addresses specific topics, related to the study, while living space for participants to offer new meaning, as A.Galletta described it [5]. This concept is important for HRM because it provides the accuracy and steadfastness needed in certain situations. In practice, the structured interview can be very useful in the process of figuring out whether a worker is worth promoting or not. It is curious for learners to find out that it allows reaching the objectives very quickly.

Short-term disability as an inability to work, which can last up to one year. HRM should be well informed about all rules of using sick leave and its benefits for employee's job [10]. In practice, it must be based on the diagnoses and symptoms, because workers may apply for financial assistance during this period. Short-term disability insurance covers the period from 13 till 26 weeks.

Halo error occurs when the employee is rated either extremely high or low based on the evaluator's overall impression, rather than on their actual performance in various categories [3]. It is important to HRM to evaluate each question individually to evade halo effect. Practically it can be treated correctly by appraising each performance before starting the new one. Most exciting method to deal with it, to our mind, is "reverse wording".

Wagner Act, described by R.Dewhirst and J.Rausch, is the National Labor Relations Act of 1935, which was created by Congress to protect the rights of

workers to unionize [4]. Every HRM must be aware of it because this Law covers all employers' violations of labour and leaders should apply it in practice in critical situations for the benefits of workers and business. The most interesting fact about Wagner Act, as for us, is the guarantee of employees' right to self-organize.

According to S.Snell, S.Morris and G.Bohlander, employee referrals are the recommendations (often word-of-mouth) of the firm's current employees about potential candidates [11]. This information can be the best source for the HRM about the applicant. Besides, social networking tools make it easy for the employees to refer the most qualified, talented recruits within their social networks. Its negative feature is collective "inbreeding."

Conforming to B.Hampel and E.Lamont "employee orientation is the event that helps him or her understand organization's expectations, and convey what he or she can expect from the job and the organization" [6]. HRM can use employee orientation procedure in practice as a separate period of company's practice followed by training. I found the innovative concept of it, which suggests differentiation approach between onboarding and orientation.

According to S.Brown and R.Lent, "Career development is a continuous stream of career-relevant events that are not obligatory direct or positive in influence and that may or may not be subject to the personal agency" [2]. HRM can act within University's department of career development and assist graduates. Indeed, it means offering information to those who are trying to start their careers. It is worth mentioning the fact that this process can go on across the lifecycle.

Job description is simply a clear, brief description of a job's duties and requirements [8]. Such stage is necessary for the HRM as far as it informs about the expectations of the future employee. While applying for a job, it is good to compose a detailed and trustworthy job description. Most exciting about this concept was to learn that it plays the decisive role in searching for a new worker.

Rendering K.Aswhathappa, "Job evaluation involves the determination of relation worth of each occupation for establishing wage and salary differentials" [1]. This process is significant for sharing adequate payment between the positions. In my practice as a worker, expecting for my job's evaluation can motivate me to work my

best right before it so that I get an affirmative mark. Consequently, it was interesting to find out several possible methods of conducting job evaluation such as ranking, grading and comparison.

Basing on competence approach, the essence of the definition of “foreign language professional competence of the lawyer” has been identified. It has been scrutinized as a professionally significant integral quality of the judicial profession representative, systematically valuable development, which provides decoding foreign language law information (international law documents and judicial notions), as well as its practical creative application within judicial activity (in direct contacts with foreign colleagues) and ability fluently to perform international judicial activity concerning professional problems solving.

References:

1. Aswathappa K. Human Resource Management: Text and Cases / K.Aswathappa. Delhi: Tata McGraw-Hill Education, 2013. – p.150.
2. Brown S. D., Lent R.W. Career Development and Counseling: Putting Theory and Research to Work / S.D.Brown &R.W.Lent. Hoboken, NJ: Wiley Publishing, Inc, 2013. – p.10.
3. DeCenzo D. A., Robbins S. P., Verhulst, S. P. Fundamentals of Human Resource Management, Binder Ready Version / D.A.DeCenzo, S.P.Robbins, &S.P.Verhulst. Hoboken, NJ: Wiley Publishing, Inc.
4. Dewhirst R. E., Rausch J. D. Encyclopedia of the United States Congress / R.E.Dewhirst&J.D.Rausch, J. D. NY: Facts on File, 2014. – 532 p.
5. Galletta A. Mastering the Semi-Structured Interview and Beyond. / A.Galletta.NY: New York University Press, 2013. – p.24.
6. Hampel B., Lamont, E. Perfect Phrases for New Employee Orientation and Onboarding / B.Hampel&E.Lamont. NY: McGraw-Hill Education, 2011. – p.2.
7. Leithwood K. A., Chapman J. D., Corson P, Hallinger P., Hart A. International Handbook of Educational Leadership and Administration / K.A..Leithwood, J.D.Chapman, P.Corson, P.Hallinger &A.Hart. NY: Springer, 2012. – 290 p.
8. Mader-Clark M. Job Description Handbook, The Berkeley /M.Mader-Clark. California: Nolo, 2013. – p.3.

9. Messmer H. Jr. Human Resources Kit for Dummies / H.Jr.Messmer. Hoboken, NJ: Wiley Publishing, Inc, 2012. – p.26.

10. Smith T. HR Analytics: The What, Why and How / T.Smith. Luxembourg: CreateSpace Independent Publishing Platform, 2013. – p.47.

11. Snell S. A., Morris S. S., Bohlander G. W. Managing Human Resources 17th Edition / S.A.Snell, S.S.Morris&G.W.Bohlander. Boston: Cengage Learning, 2015. – p.176.

12. Solotoff L., Kramer H. S. Sex Discrimination and Sexual Harassment in the Work Place /L.Solotoff&H.S.Kramer. New York: Law Journal Press, 2016. – p.23.

УДК 81'243(045)

S.V. Gladio, Candidate of Sciences (Philology)

Vinnitsia Institute of Trade and Economics of KNUTE

**SECOND LANGUAGE ACQUISITION IN THE EFL TEACHING
CONTEXT**

The purpose of the article is to outline basic theoretical issues and educational reflections on the mechanisms of second language acquisition (SLA) implementation into learning and teaching a foreign language in the contemporary classroom. Second language acquisition theory focuses on the ways in which a second language is learned. It is considered both a subconscious process which happens while students with a wide variety of background knowledge in language/s and linguistics are involved in communication and as conscious processes in the domain of formal second/foreign language learning.

The research deals with the findings concerning the second/foreign language acquirement, including theoretical models that range from linguistic and cognitive to cultural and functional ones. The postulate about the SLA theory and the methods of teaching FL is being explored, which, in its turn, helps investigate the relationship between achievement in FL studying and classroom instruction.

Key words: *second-language acquisition, native language, target language, foreign language, language behaviour, language methodology.*

Introduction. The scholars for centuries have been fascinated by the questions posed by the nature of foreign language learning as well as language teaching. In the past decades the field of second language acquisition has developed into an independent and autonomous discipline, complete with its own research agenda. The major aim of SLA theory is to study how learners create a new language system with a limited exposure to a foreign language environment. There exist numerous subareas of research concerning a possibility to achieve proficiency in a second language, the issue of multilinguality, the rules that are created by second language learners and the like [1, p. 27].

The areas mentioned and second language data are examined from various approaches, each of which brings to the SLA study its own goals, data-collection methods and analytic tools. From linguistics point of view SLA is researched within the frame of language in general and language behaviour in particular. N. Chomsky wrote that “when we study human language, we are approaching <...> the human essence, the distinctive qualities of mind that are <...> unique [3, p. 100]. In the field of methodology educators (teachers and curriculum designers) have become aware that language learning involves not only memorization or translation. It primarily deals with the satisfaction of communicative needs. At the same time, the domain of SLA is the process of acquiring the second/foreign language (S/FL) in terms of forms and rules. In other words, teachers’ concern is the appropriate language behaviour of S/FL students. Similarly, the created stereotyped interaction (when the reactions are artificially taught rather than naturally acquired) may be not completely justified as frequently teachers make judgements about people on the basis of non-native speech patterns. Here come the issues of cross-cultural communication which allow scholars to handle stereotyped language behaviour. Thus, SLA is a complex field of studies that aims at an attempt to analyze and comprehend the processes underlying S/FL learning and an important component of successful FL mastering.

Rationale. Understanding the core principles of SLA means comprehending what material should be taught and learned as well as the ways teachers should implement to achieve if not the proficiency of native speakers, but a foreign language

competence Traditionally students start with vocabulary and grammar / grammatical structures, which are easily articulated and translated from a target language to a native language, but not necessarily consciously understood and used in a real-life interaction. The complex knowledge including the background knowledge people have about their native language (their mother tongue, or first language) is largely unconscious. The knowledge is not automatically applied to the mastering of a target language – the language being taught and learned.

The numerous researches on the processes of learning a target – be it a second or foreign – language as well as the ways of language development do not have straightforward implications for language teaching. However, there are suggestions that teachers should not expect immediate accuracy when teaching a new structure, or that they should give up on closely prescribed grammar structures but rather choose functional and/or task-based models. In this sense most language educators have actively welcomed the role of 'facilitator' rather than 'shaper' of development, imposed by such models [4, p. 345].

The article aims at giving a critical overview of learning models within the framework of SLA theory and highlighting their prospects in the EFL classroom. The aim determines the practical tasks of debating the main advantages of SLA theory concepts, analyzing basic language learning models and highlighting their value for the EFL classroom, outlining the perspectives of the implementation of SLA theory to develop language learners' proficiency and satisfy their S/FL communicative needs.

The theoretical approaches which have been used in order to investigate S/FL learning models may be divided into four major groups: a linguistic model, a universal grammar model, a cognitive model, and a functional- sociocultural model.

A linguistic model is based on the postulate that language is a system of rules rather than patterned behaviour. It compiles a set of aspects that seem to be universal in terms of world's categorization and can be described systematically. They include phonology, morphology and vocabulary, syntax, semantics and pragmatics. The rules of TL are compared with the ones predetermining the NL language system, being

adapted to the latter. According to N.Chomsky humans inherit a mental language faculty which highly constrains the shape that human languages can take. Properties of the language are mentally represented by means of an unconscious, internalized linguistic system. There is “a certain mental structure consisting of a system of rules and principles that generate and relate mental representations of various types’ [2, p. 48]. Thus children acquire linguistic competence in the NL entertaining their first language easily and speedily, in spite of its complexity and abstractness, at an age when they are not cognitively equipped to deal with abstract concepts generally.

Following this approach, L.White suggests that learners create a language system known as an interlanguage and impose structure upon the available linguistic data. Thus, a universal grammar model is based on the concept that the NL grammar influences largely the form and functioning of the interlanguage grammar [17, p. 268]. As a result, educators have to get to the core of S/FL with the help of the NL structures acquired in the childhood. If the development of the S/FL language system is primarily driven by learner-internal mechanisms, educators need to provide certain linguistic (grammar-based) data so as the learning takes place automatically. Thus, S/FL students do not need to be taught grammar specifically in order to become fluent native speakers. The knowledge of the NL system helps to build language patterns that are adapted to the S/FL laws and rules. Putting together these views of learning and teaching, S. Krashen suggested that this model was influential, powerful and dominant [8; 9]. The subsequent studies of the role of input and interaction helped educators better understand how different kinds of interactions may contribute to providing usable input for the learner [7; 15].

A cognitive model originated from neurolinguistics and psychology. Within its framework R. Ellis claims that language learning does not differ from other types of learning, being the result of the human brain building up networks of associations on the basis of input [5]. Within the frame of the cognitive model the process of learning is seen as the processing of information, namely as a certain shift from controlled processes that are determined by a short term memory to automatized processes stored in the long term memory [11, p. 132]. The latter form the background

knowledge and can get retrieved easily and without effort. Due to this shift the declarative knowledge (knowing 'that') becomes procedural knowledge (knowing 'how'). To achieve it educators have to stimulate S/FL learners who are considered to be central in the process of acquisition as they have to practise until patterns are well understood and remembered [13, p 89].

The models analyzed above focus on explaining learner-internal mechanisms, as well as the ways they interact with the input in order to stimulate learning. However, a linguistic model deals with the language system ('what' material), a universal grammar model focuses on the rules and forms ('how it is connected' data), while a cognitive model emphasizes the procedure of getting to know the rules of the S/FL system rather than the knowledge itself ('how it works' issue).

A functional model is based on the works by L. Vygotsky, who claimed that all learning is essentially social and interactive. "Every function in the child's cultural development appears twice: first, on the social level, and later, on the individual level; first, between people (interpsychological) and then inside the child (intrapsychological). This applies equally to voluntary attention, to logical memory, and to the formation of concepts. All the higher functions originate as actual relationships between individuals" [16, p.57]. Within the framework of this approach language learning is considered as a shift from internal to external processes. S/FL learners need the help of native speakers to appropriately use the newly acquired rules [10, p. 67; 14, p. 231].

These two contradictory approaches are actually the two sides of one coin as they reflect different aspects of SLA. Surely there exist other ones that have been used to study S/FL learning and teaching, but the four models mentioned above have been rigorously discussed and produced most empirical data. The scholars understand that grammar rules as well as the acquisition of syntax and morphology, lexical acquisition or the skills of using pragmatic and sociolinguistic patterns are not the only ones in the S/FL domain. The main concern remains the same: how learners develop their ability to use the system they have constructed. In other words, educators still need to understand how learners become fluent and proficient

undertaking S/FL challenges. The analysis of the researchers shows that to understand SLA an estimate its prospects in the EFL classroom, educators need to know 1) the language system constructed by learners, 2) the procedures which enable efficient use of this system, 3) the interaction of the declarative and procedural knowledge in real life, 4) the possibility of the development of language competence over time.

Similarly, if teachers have to find out what can facilitate the learning process, they need to gain a much better understanding of the kinds of interactions and social settings which promote learners' development [13, p. 69]. S.Gass, for example, argues that task-based methodologies in which learners have to negotiate with one another in order to perform a meaning-focused activity force learners to notice 'gaps' in their S/FL, a prerequisite for filling such gaps [6, p. 498]. M.Swain, in her 'pushed output hypothesis', argues that it is when learners' own productions fail to meet their communicative goals that they are forced to revise their linguistic system [15, p. 235].

Conclusion. Recent teaching/pedagogical methodologies have recognised the significant role played by the setting of learning as well as by the quality of interactions. The review showed that the various language learning models are in fact consistent with each other mainly because within their postulates S/FL learning is believed to take place on condition that the natural input is given. It is important to mention, though, that the abovementioned approaches developed independently pursuing diverse goals. The linguistic model focuses on the language itself, offering associations and making comparisons aimed at preventing interferences with the native language. The cognitive model is directed at understanding the nature of successes and failure in S/FL. The universal grammar model appeared as a result of numerous studies, the purpose of which was to understand how children acquire their mother tongue, and then was applied to S/FL acquisition. The functional model appeared as a contrast to traditional grammar-translation or audiolingual methods by teachers, who realized that they did not fulfil learners' real life communication needs.

References:

1. Byrnes, H. (2000). Languages across the curriculum – interdepartmental curriculum construction. In M-R. Kecht & K. von Hammerstein (Eds.), Languages across the curriculum: Interdisciplinary structures and internationalized education. National East Asian Languages Resource Center. Columbus, OH: The Ohio State University.
2. Chomsky, N. (1980). Rules and representations. Oxford: Blackwell.
3. Chomsky, N. (1968). Barriers. Cambridge, MA: MIT Press.
4. Elley, W. (1991). Acquiring literacy in a second language: The effect of book-based programs. *Language Learning*, 41 : 345-357.
5. Ellis, R. (1985). *Understanding Second Language Acquisition*. NY: OUP.
6. Gass, S. (1989). Language Universals and Second Language. *Language Learning* 39: 497-534.
7. Gass, S. (2001). Sentence matching: a reexamination. *Second Language Research* 17: 421–41.
8. Krashen, S. (1982). *Principles and practices in second language acquisition*. NY: Pergamon Press.
9. Krashen, S. (1985). *The input hypothesis: Issues and implications*. NY: Longman.
10. Lantolf, J. (1994). Sociocultural theory and second language learning. Special issue of *The Modern Language Journal* 78(4).
11. Lightbown, P. M. & Spada, N. (1993). *How languages are learned*. NY: Oxford University Press.
12. O'Malley, J. M., & Chamot, A. U. (1990). *Learning strategies in second language acquisition*. NY: Cambridge University Press.
13. Nunan, D. (2004). *Task-based Language Teaching*. NY: Cambridge University Press.
14. Singer, M. (1990). *Psychology of language: An introduction to sentence and discourse processing*. Hillsdale, NJ: Erlbaum.

15. Swain, M. (1985). Communicative competence: Some roles of comprehensible input and comprehensible output in its development. In S. Gass & C. Madden (Eds.). Input in second language acquisition. Rowley, MA: Newbury House: 235-53.

16. Vygotsky, L.S.(1978). Mind in society: The development of higher psychological processes. Cambridge, MA: Harvard University Press.

17. White, L. (2003). Second Language Acquisition and Universal Grammar. McGill University. Montreal: CUP.

УДК 378.147:81'243(045)

О.Д. Жлобницька

Вінницький торговельно-економічний інститут КНТЕУ

ІННОВАЦІЙНІ ТЕХНОЛОГІЇ ВИКЛАДАННЯ ІНОЗЕМНОЇ МОВИ

У статті висвітлено загальну суть інноваційних технологій навчання щодо розвитку творчих здібностей учнів, обґрунтовано доцільність впровадження інновацій у викладання іноземної мови.

Ключові слова: *інноваційні технології, педагогічні технології, прийоми та методи навчання, ефективність начального процесу.*

Стрімкі зміни, що відбуваються в українському суспільстві, осучаснення освітньої системи, досягнення в галузі теорії та практики навчання іноземних мов ставлять перед українськими навчальними закладами необхідність оновлення змісту, методів та технологій навчання іноземних мов. Залишається сьогодні дуже актуальним пошук ефективних технологій, які б не лише були спрямовані та засвоєння навчального матеріалу, а й на розвиток пізнавальних інтересів і виховання у кожного здобувача вищої освіти свідомого ставлення до оволодіння знаннями з іноземних мов.

Мета статті акцентувати увагу на важливості використання інноваційних технологій на заняттях з іноземної мови.

Термін «технологія» походить від грецьких слів "techne" мистецтво, майстерність, вміння, і "logos" – вчення, наука. Спершу його

використовували в системі технічних знань для означення наукової дисципліни, яка визначала сукупність даних про різноманітні засоби обробки сировини, напівфабрикатів і виробів у галузі виробництва. Пізніше цей термін отримав широке розповсюдження і в інших сферах суспільного життя: політиці, економіці, освіті [4, ел.рес].

У науково-педагогічній літературі зустрічається чимало різноманітних визначень педагогічної технології. Наприклад, російський педагог-новатор Ігор Волков описує педагогічну технологію як опис системи дій учителя та учнів, які необхідно виконувати для оптимальної реалізації процесу. Педагог-дослідник П.Москаленко тлумачить це поняття як послідовний ряд вказівок, діяльностей і операцій моделювання, реалізації діагности ефективності, корекції процесу навчання та виховання. Інший російський вчений Борис Ліхачов представляє педагогічну технологію як сукупність психолого-педагогічних установок, що визначають спеціальний набір і поєднання форм, методів, способів прийомів навчання, виховних засобів. Володимир Беспалько визначає педагогічну технологію як проект певної педагогічної системи, що реалізується на практиці, як змістову техніку реалізації навчально-виховного процесу. Асоціація з педагогічних комунікацій і технологій США трактує її як комплексний інтегрований процес, який включає людей, ідеї, засоби і способи організації діяльності для аналізу проблем, що охоплюють основні аспекти засвоєння знань [2,с.115].

Спільним у всіх визначеннях є орієнтація на підвищення ефективності начального процесу, що дозволяє досягнути поставлених навчальних та виховних цілей. Основним завданням викладача є навчити здобувачів вищої освіти вільно володіти мовою, спілкуватися без мовних бар'єрів, розуміти співбесідника та правильно і швидко реагувати на його репліку, а також підтримувати розмову. А це є неможливим без застосування таких прийомів навчання, що сприяють підтриманню інтересу до іноземної мови, підвищують ефективність заняття, допомагають залучити всіх здобувачів до мовленнєвої

діяльності. Це й спонукає до використання інноваційних методів і прийомів навчання, особливих завдань і вправ, які сприяють творчій роботі на заняттях.

Використання інноваційних технологій розвиває творчі здібності та трудові навички здобувачів, розвиває їх інтелектуальні якості, а також завдяки підвищенню інтенсивності навчання формує активну життєву позицію.

Організація інтерактивного навчання передбачає моделювання життєвих ситуацій, використання рольових ігор, спільне вирішення проблеми на основі аналізу обставин та відповідної ситуації. Освітня технологія інтерактивного навчання в процесі навчання дитини – це сукупність різноманітних педагогічних прийомів, які спонукають здобувачів до дослідницької творчої активності, створюють умови для усвідомлення ними матеріалу, узагальнення одержаних знань. Ця технологія готує спеціалістів нового покоління, які вміють спілкуватися, слухати та чути інших. При використанні цієї технології знання засвоюються краще, адже інтерактивні методики розраховані не на запам'ятовування, а на вдумливий, творчий процес пізнання світу, на постановку проблеми та пошук шляхів її вирішення [8, с. 56].

Умовою й змістом інноваційного типу навчання є орієнтація навчання на особистість і передбачає створення оптимальних умов використання різних джерел наукової інформації для кожного здобувача при опануванні знань.

Інтерактивне навчання – це діалогове навчання, яке заперечує домінування як одного виступаючого, так і однієї думки над іншою. Воно передбачає постійну, активну взаємодію, взаєморозуміння викладача та учасників процесу навчання, вирішення загальних, але значущих для учасника завдань та проблем. Інтерактивне навчання має на меті створення умов для залучення всіх здобувачів групи до процесу пізнання, формування як предметних, так і загальнонавчальних умінь та навичок; надання можливості кожному здобувачеві розуміти й рефлексувати з приводу того, що він знає і думає, вироблення життєвих цінностей, створення атмосфери співпраці, взаємодії, розвиток комунікативних якостей і здібностей, створення комфортних умов навчання, які б викликали у кожного здобувача відчуття своєї

успішності, інтелектуальної спроможності, захищеності, неповторності, значущості. Інтерактивне навчання передбачає: моделювання життєвих ситуацій, вирішення творчих завдань, використання розминок, використання рольових ігор, спільне розв'язання проблем тощо.

Упровадження методів інтерактивного навчання уможлиблює: для кожного конкретного здобувача усвідомлення залучення до спільної праці, розвиток особистісної рефлексії, становлення активної, суб'єктної позиції у навчальній(чи іншій діяльності), а для навчальної мікрогрупи - розвиток навичок спілкування і взаємодії у малій групі, формування єдності групи, заохочення до гнучкої зміни соціальних ролей залежно від ситуації прийняття морально-етичних норм і правил спільної діяльності [1, с. 110].

Важливим аспектом інтерактивного навчання є почуття групової належності, що дає слабшим здобувачам змогу почуватися безпечно, вселяє впевненість у можливості подолання труднощів. Навчання разом дає дітям відчуття суттєвої емоційної та інтелектуальної підтримки. Це відчуття допомагає високо піднятися за рамки їхнього нинішнього рівня знань і вмінь [1, с. 112].

Особливо ефективною технологією на заняттях є проектна технологія. Проектна технологія – одна з технологій інтерактивного навчання, яка забезпечує формування творчої особистості того, хто навчається. Метод проектів формує у здобувачів комунікативні навички, культуру спілкування, вміння коротко й доступно формулювати думки, терпимо ставитися до думки партнерів по спілкуванню, розвивати вміння здобувати інформацію з різних джерел, обробляти її за допомогою сучасних комп'ютерних технологій, створює мовне середовище, що сприяє виникненню природної потреби у спілкуванні іноземною мовою. Проектна форма роботи є однією з актуальних технологій, що дозволяють здобувачеві застосувати з уже набуті знання. Здобувачі розширюють свій кругозір, кордони володіння мовою, отримуючи досвід її практичного використання, учаться слухати іншомовне мовлення, чути й розуміти один одного при захисті проектів. Робота над проектом – процес творчий, що розвиває уяву, фантазію, творче мислення, самостійність та інші особистісні якості.

Висновки. Отже, існує чимало педагогічних технологій, які можуть допомогти досягнути максимально ефективних занять, підвищити комунікативні знання та навички здобувачів вищої освіти з урахуванням того, що навчання має бути різноманітним та наповненим, тому інноваційні технології навчання повинні стати невід’ємною частиною проведення занять іноземною мовою. Інноваційні методи навчання, спрямовані на розвиток творчої особистості учня і сприяють підвищенню якості знань молодших фахівців.

Список використаних джерел:

1. Богуєш Н.М. Упровадження інноваційних методів і технологій на уроках німецької мови як засіб розвитку творчого потенціалу учнів / Н. М. Богуєш // Таврійський вісник освіти. - 2013. - № 4. - С. 109-117.
2. Дичківська І. М. Інноваційні педагогічні технології / Ілона Миколаївна Дичківська. – Київ: Академвидав, 2004. – 218 с.
3. Пометун О. І. Сучасний урок. Інтерактивні технології навчання. – К., 2003. – 192 с.
4. Туркот Т.І. Педагогіка вищої школи: навчальний посібник [Електронний ресурс]/Т.І.Туркот.http://pidruchniki.ws/13680808/pedagogika/pedagogika_vischoy_i_shkoli_-_turkot_ti
5. Петрошук О. П. Навчальний посібник з курсу методики навчання іноземних мов. – К., 2002.
6. Інноваційні технології на уроці німецької мови / Упоряд.: Л. Горбач. – К.2008. – С. 4 – 9, 87 – 89.
7. Скляренко Н. К. Як навчати сьогодні іноземних мов (концепція) // Іноземні мови. – 1995. – № 1.
8. Скалкін В. Л Основи навчання іноземних мов. – М., 1982. – С. 65 – 66.

N.L. Zamkova, Doctor of Sciences (Philosophy)

S.D. Chugu, Candidate of Sciences (Philology)

Vinnitsia Institute of Trade and Economics of KNUTE

REINFORCING COMMUNICATION STRATEGIES IN EFL/ESL

The article discusses some theoretical perspectives in the pedagogical field, presenting recent research findings on the nature and peculiarities of communicative strategies, their role in the language learning, and the impact on providing context for effective communication in the classroom. The author argues that proper use of learning and communicative strategies ensures a much more favourable learning environment in EFL/ESP.

Key words: *communication, competence, communicative strategies, communication theory, cross-cultural communication.*

Introduction. Language as the primary means of conveying meaning has a rich and multifaceted system of linguistic devices that are used in various ways to present the verbal form of thought. Despite the wealth and variety of language means to express ideas and share information, still both native and non-native speakers may find it difficult to choose appropriate ways, moreover they have to look for adequate expressions or grammatical constructions in order to communicate their meaning and present their message properly. It is one of the main reasons for the need and importance of forming special strategies to help language learners know how to communicate properly in different social situations and settings. The aim of the article is to highlight the ways in which speakers can compensate for this gap between what they wish to communicate and the linguistic resources, that are available, are known as communication strategies.

The ideas of general communication strategy and the very concept of communication strategy came into existence as a result of the inadequacy of the old theories to offer a clear conception of what it means to know a language. Learners' use of the target language has repeatedly been studied with respect to grammatical correctness and sociolinguistic appropriateness. But according to Canale M. and

Swain M., none of the theories of communicative competence were adequate for a communicative approach to language learning because they did not take into consideration the communicative strategies that language learners employ in order to cope with the communicative problems arising in the course of communicative interaction [2].

Rationale. Critical analysis of recent research in the EFL field reveals that the notion ‘communication strategy’ has undergone significant changes in recent decades due to the intensive study in linguistics, pedagogy and communication theory. The results offered in the works of Bialystok E. (1990), Canale M. & Swain M. (1980), Cook V. (1993), Ellis R. (1984), Faerch C. & Kasper G. (1986), Gardner R. C. (1982), Haliday M., McIntosh A. & Strevens P. (1984), Tarone E. (1981), Yule G. & Tarone E. (1990), Zoltan D. (1995) are being developed further within a new context that is to meet the challenges of the global world. The majority of researchers focus on extended study of communication strategies that are regarded as the means to overcome difficulties in expressing intended meanings, as only a few studies in the past dealt with communication strategies from a pedagogical perspective.

Due to the complexity of the entity it has been problematic to find a properly formulated definition of communication strategies that covers all the aspects of teaching-learning process involved and which adherents of communication strategy approach have reached an agreement on as there have been many definitions offered for communication strategies of the second language learners. In our belief, the following ones give a clear insight into the nature of communication strategies. ‘Learners’ attempt to bridge the gap between their linguistic competence in the target language and that of the target language interlocutors’ [9: 288].

A different approach and consequently different understanding is presented by Cook V. ‘The conscious employment by verbal or nonverbal mechanisms for communicating an idea when precise linguistic forms are for some reasons not available to the learner at that point in communication’ [6: 180]. A commonly accepted definition of communicative strategies is as follows ‘communication strategies are potentially conscious plans for solving what to an individual presents itself as a problem in reaching a particular communicative goal’ [5: 36].

One of the main tasks of the EFL/ESP instructors is to help language learners improve their communicative abilities. Since non-native speakers often find themselves lacking the very resources needed to communicate their intended goal, it seems natural that language teachers should foster strategic competence among students and provide learning opportunities to develop communication strategies. Assuming a language teacher accepts this position and is convinced of the benefits of communication strategy training, still the problem of using the materials that assist instructional practices remains actual and urgent. So this study is expected to facilitate bringing theory and practice together by examining teaching approaches and materials as possible resources to help interested teachers use communication strategies in the classroom in a proper way.

The ultimate goal of language teaching is to develop the learners' communicative competence which will enable them to communicate successfully in real communication. Communicating successfully refers to sending comprehensible messages to other speakers. According to Yule G. & Tarone E. (1990) the role and necessity of teaching communicative strategies are undoubted as considering teaching of communication strategies in various domains of research, namely language learning strategies, listening strategies, strategy transfers, second language learning, procedural vocabulary, cultural differences in language use, learner autonomy and teaching of communication strategies leads to more effective communication [10]. The notion of communicative strategy encompasses four main language and communication aspects: grammatical competence traditionally dealing with syntax; sociolinguistic competence dealing with social appropriateness of communication; discourse competence dealing with cohesive and coherence in discourse; strategic competence focusing on pragmatic function of communication. Canale M. and Swain M. claimed that communicative competence comprised grammatical competence, sociolinguistic competence, discourse competence and strategic competence. Strategic competence refers to the individual's ability to use communication strategies, e.g., paraphrase, circumlocution, literal translation, lexical approximation, mime, to get their message across and to compensate for a limited or imperfect knowledge of rules or the interference of such factors as fatigue, distraction or inattention [2].

In second language learning, communicative strategy has been studied by Tarone E.(1980), Faerch C. and Kasper G. (1983), Bialystock E. (1990), Russell R., Loschky L. (1998). However, the focus tends to be on how learners manage a conversation when their knowledge of the target language is limited. It involves coping strategies of their interlanguage particularly in the context of increasing demand for competent language users in cross-cultural communication. So researchers have developed and proposed new taxonomies of communication strategies from time to time. On the basis of previous works on communication strategies taxonomy of communication strategies was developed. General categories included in the classification are as follows: avoidance of communication strategies that includes topic avoidance, message avoidance; approximation, circumlocution, appeal; language switching, foreignizing; paralinguistic communication strategies; modification devices (comprehension check, clarification request, backchannel cues, self-repair, confirmation check etc.) [10].

This taxonomy is not intended to be a final categorization of all existing communication strategies. Thus Bialystok E. commented ‘...the variety of taxonomies that have been proposed in the literature differ primarily in terminology and overall categorizing principle rather than in the substance of the specific strategies. If we ignore them, differences in the structure of the taxonomies by abolishing the various overall categories, then a core group of specific strategies that appear consistently across the taxonomies clearly emerges’ [1: 61]. The study of the recent findings in the field proves that differences in the definitions and illustrations for those core strategies across the various studies are trivial.

Another important issue to be regarded is the cultural background of language users as conversation permeates every aspect of interpersonal communication. Conversation is so widely used and accepted as a common verbal activity that its complexity tends to be taken for granted. However, since there has been a growing interest in the nature of conversation in the fields of artificial intelligence, communication disorders and intercultural communication, conversation has become an academic subject and has attracted the attention of researchers in traditional

disciplines such as sociology, psychology and linguistics. Still language learning cannot be considered separate from its culture. Language is a manifestation of culture in all its aspects and areas, for example a word has cognitive, language and cultural meanings. Cultural meaning refers to words and expressions which represent the peculiarities of cultural perception, values and behaviour norms and patterns accepted in a language community. Moreover, at discourse level, the links between language, communication and culture are virtually inseparable. As to misunderstandings and miscommunications, these occur when one speaker interprets communicative rules of his/her culture in terms of the rules of another culture, as many words express their cultural meanings in different ways which leads to more difficulties in expressing intended meaning adequately.

Similarly, there are different ways of using verbal means for different functions, for example complimenting, greeting, and complaining. Contrastive pragmatics studies the similarities and differences in cross-cultural (intercultural) discourse. Negative interference occurs when there is a cultural gap between two communicative systems. In the process of learning a second language, learners make numerous errors due to first language interference. Linguistic errors may cause mispronunciation, syntactic deviance and miscomprehension. Inter-discourse errors can create disharmony and hostility in communicative interaction between speakers of different cultural backgrounds. So the concept 'strategic competence' should be widened to include tactics or strategies of speech acts which are used by speakers when they use communication strategies in their native language, but less when they do it in their target language.

The crucial role of communicative strategies in promoting and developing the learning process in general and the verbal interaction skills in particular is undeniable. The recognition of their importance calls for a new teaching approach that enables language users to use these strategies to the full. The algorithm of teaching communicative strategies should be studied further. Still the most important research results in the field prove that the following stages should be taken into consideration to enhance teaching communicative strategies: a) identifying students' learning and communicative strategies, b) conducting training on these strategies, c) helping language learners become more independent [7].

These can be further subdivided into five groups (phases) that aim particularly at developing students' awareness of different strategies; developing their knowledge about strategies; developing students' skills in using strategies for academic learning; developing students' ability to evaluate their own strategic use; developing transfer of strategies to new tasks.

According to these phases, teachers should go through several steps while teaching speaking tasks in order to make sure that students would get benefits from them and would develop their speaking skill more effectively. Furthermore, teachers have to provide students with various activities that would enable them to use their strategies in new speaking tasks and to evaluate their use of these strategies critically.

The researchers are in support of the idea of raising the learners' awareness of the nature and communicative potential of communication strategies by making them aware of the benefits that communication strategies provide particularly when used appropriately. Students should also be encouraged to take risks and to use communication strategies. Language learners should use all their available resources to communicate language resources without being afraid of making errors [10]. Nevertheless not all communication strategies should be encouraged, if they are used too frequently. For example, topic avoidance, mumbling, language switch, repetition, and the message abandonment shouldn't be encouraged. Other strategies, such as circumlocution, appeal for help, self-correction, literal translation, word coinage, and all-purpose words such as 'like', 'things' and the like may be encouraged. This consciousness-raising approach is important for a number of reasons. First of all communication strategies can lead to learning by eliciting unknown language items from the interlocutor, especially in the appeal for help strategy; besides, communication strategies are an important part of language use. Moreover, the use of an appropriate communication strategy compensates for the lack of linguistic knowledge on the part of the student. In this respect it is team work the role of which should be emphasized. The development of teamwork skills organized either in pairs or in small groups helps maximize opportunities for students to speak. In this respect seating arrangements that allow the whole class to be the focus is an additional factor

to facilitate developing communication. Thus, it is advisable to encourage interaction and cooperation between students as they learn from each other and from working through mistakes.

Different aspects of communicative competence have received great attention in language and literacy education, particularly in second language learning. Still the field that deals with the ability of language learners to employ different tactics in achieving effective communication has not been explored widely. Thus this area of communicative strategic competence and its implications for research and teaching need further study. The development of sociolinguistics has shifted the attention of research from the nature of the mechanistic aspect of transmission to the significance of communication in its social context. The increasing demand for effective communicative competence is predetermined by the new changes in the global world and the requirements to language users who have to be fluent communicants in the context of intercultural social interaction.

Conclusion. Overall, communication and communicative competence have been studied widely from different perspectives and in various disciplines: pedagogical studies, education, linguistics, business, artificial intelligence etc. The radical change in the understanding of the basic approaches came with the development of sociolinguistics that deepened the understanding of the link between language and society in general and language in its social context in particular. The study of pragmatics has added a significant contribution to the concept of communicative competence, pragmatic competence emphasizes not only the appropriateness of language in its social context but also the functions of language use to achieve communicative goals. Yet cognitive aspects are significant too, as the encoding process is the primary source of communication in which encoders need to make use of all available resources, social as well as cognitive to achieve their communicative goals. Successful language learning in EFL/ESP is ensured by a number of interrelated factors, developing grammatical competence, sociolinguistic competence, discourse competence and strategic competence being of primary importance.

References:

1. Bialystok E. Communication strategies: A psychological analysis of second language use. – Oxford: Blackwell, 1990.
2. Canale M. & Swain M. Theoretical bases of communicative approaches to second language teaching and testing //Applied Linguistics. – 1980, No.1. – P.1-47.
3. Cook V. Linguistic and second language acquisition. – London: Macmillan Press, 1993.
4. Ellis R. Communication strategies and the evaluation of communication performance // ELT Journal. – 1984, No. 38 (1). – P. 39-44.
5. Faerch C. & Kasper G. On identifying communication strategies in interlanguage production. – New York: Practice-Hall, 1986.
6. Gardner R. C. Language attitudes and language learning: Attitudes towards language variation. – New York: Practice-Hall, 1982.
7. Haliday M., McIntosh A. & Strevens P. Learning foreign language: Teaching and learning English. 8th impression. – Harlow: Longman, 1984.
8. Russell R. G. & Loschky L. The Need to teach communication strategies in the foreign language classroom //JALT Journal. – 1998, Vol. 20, No.1. – P. 34-45.
9. Tarone E. Some thoughts on the notion of communication strategy // TESOL Quarterly. – 1981, No.15. – P.285-295.
10. Yule G. & Tarone E. Eliciting the performance of strategic competence: Communicative competence in a second language. – New York: Newbury House, 1990.
11. Zoltan D. On the teaching of communication strategies // TESOL Quarterly. – 1995, Vol. 29, No. 1. 1995. – P. 55-85.

**НАУКОВО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ПІДХОДИ ДО РОЗКРИТТЯ
ПРОБЛЕМИ ПІДГОТОВКИ ПЕДАГОГІЧНИХ КАДРІВ
ГУМАНІТАРНИХ СПЕЦІАЛЬНОСТЕЙ**

Проведено аналіз основних діалектичних закономірностей, що визначають специфіку підготовки вчителів гуманітарних спеціальностей у системі педагогічної освіти другої половини XIX – на початку XX століття як історико-педагогічного процесу, дає змогу відстежити їх у динаміці й структурно-функціональній залежності компонентів.

Ключові слова: гуманітарні спеціальності, підготовка вчителів, методологічні підходи.

Сучасні тенденції розвитку українського суспільства, інтеграція країни в європейський освітній простір потребують підвищення якості професійно-педагогічної освіти, підготовки вчителя, спроможного до активної творчості, професійної мобільності, гармонізації стосунків із соціумом. Це, у свою чергу, вимагає вирішення проблеми формування загальнокультурної компетентності майбутнього педагога – «людини культури», носія і творця культури, особистості, здатної до конструктивної праці й життя в полікультурному суспільстві (Закон України «Про вищу освіту», Державна програма «Вчитель», Національна доктрина розвитку освіти, Національна стратегія розвитку освіти в Україні на 2012– 2021 роки, Педагогічна Конституція Європи).

На загальнотеоретичному рівні нами було здійснено аналіз проблеми підготовки вчителів гуманітарних спеціальностей у системі вітчизняної педагогічної освіти досліджуваного періоду на підставі використання комплексу методологічних підходів:

- герменевтичного;
- культурологічного;
- системного;

- наративного;
- диверсифікаційного.

Герменевтичний підхід базується на уявленнях про універсальність мовних (знакових) структур; розуміння тексту передбачає розкриття його смислів; метою читання тексту є входження в герменевтичне коло твору, тобто в задум автора, і розуміння смислу цілого тексту на основі аналізу частин, що впливає з передбачення смислу цілого. Підхід передбачає розуміння тексту як структури, яка має певне значення, тобто як смислову єдність, наділену генеративною функцією смислотворення; враховує інтенціональність авторської свідомості та рецептивний характер самого процесу читання. Рецептивний аналіз скерований на дослідження явищ і епох з урахуванням складної взаємодії автора, тексту та читача. Вихідним положенням підходу є розгляд розуміння тексту як процесу інтерпретації. Підхід є методологічним підґрунтям історіографії дослідження, оскільки надає можливість для наукової рефлексії під час опрацювання й аналізу багатої історіографічної бази проблеми підготовки вчителів гуманітарних спеціальностей в системі педагогічної освіти України другої половини XIX – початку XX століття (архівні джерела, періодичні видання, мемуарна література, наукові монографії тощо).

Культурологічний підхід базується на положенні, що сфера освіти є складником загально-культурного простору на певному історичному етапі його розвитку. Культура при цьому виступає у трьох аспектах: 1) культура як програма діяльності й поведінки, як спонукальний чинник дії; 2) культура як наступність; культура є досвідом людської діяльності, який передається від покоління до покоління, при цьому культура не лише передається на засадах наступності, вона розвивається, збагачується; 3) культура як накопичення, акумуляція соціально-педагогічного досвіду. Цей аспект поєднує два попередніх: соціально схвалюваний і значущий досвід, що є програмою поведінки, не лише передається на засадах наступності, але й накопичується, що дає потім змогу представити його як соціально-педагогічне історичне явище, яке постає в нас як об'єкт пізнання. Складність підходу полягає у

необхідності співвимірності різних прошарків соціокультурного досвіду як унікальних, самоцінних й таких, що не перетинаються один з одним. Відповідно до положень підходу, розглядаємо підготовку вчителя в окреслений хронологічний період як явище суспільної культури, результат накопиченого у другій половині XIX – на початку XX століття суспільного досвіду, який вимагав саме такого фахівця, який був би затребуваним у вказаний історичний період. Підготовка вчителя розглядається не лише як культурологічний, але й аксіологічний феномен і тлумачиться як структурний компонент загального розвитку людської культури в регіональному та хронологічному контексті. Педагогічна освіта в межах підходу розглядається як інфраструктура, що забезпечує передачу соціокультурного досвіду від покоління до покоління.

У межах культурологічного підходу до проблеми підготовки вчителя в досліджуваний нами період виявляється ще одна його специфічна особливість: дослідник і досліджувана проблема знаходяться в різних соціокультурних умовах, в різних історичних і суспільних площинах. Тому аналіз досвіду підготовки вчителя у другій половині XIX – на початку XX століття з погляду сучасних дослідників дає змогу визначити рівень унікальності й самоцінності професійної підготовки вчителів досліджуваного періоду [1].

Наративний підхід базується на наданні подіям форми та змісту, здійсненні їх структурного поділу: початок, середина, кінець етапу, періоду, процесу тощо; надає можливість описувати історико-педагогічний процес як зв'язний контекст, зберігаючи цілісність різноманіття, специфічність та науковість. Головними характеристиками підходу є: ретроспективність – аналіз подій минулого крізь їх проекцію на сучасність і на майбутнє; перспективність – залежність історичної оцінки від власної авторської позиції дослідника з проекцією на майбутнє; вибірковість – добирання саме тієї інформації, яка б дозволила множинність інтерпретацій історико-педагогічних подій на фоні певного культурного контексту; специфічність – вплив історико-педагогічного знання на формування соціальної ідентичності з минулим; комунікативність –

вплив на історико-педагогічне знання культурного дискурсу; фіксивність – взаємозалежність історичних інтерпретацій і соціальних умов, у межах яких вони є значущими, суттєвими в очах дослідника.

Цей підхід дав можливість поєднати розрізнені факти, події, явища, представлені в історичних текстах, як зв'язний сюжет, який реалізується у висновках, що є об'єктивними, але й відображають суб'єктивне бачення науковця; окреслити людину як активного соціального суб'єкта; розуміти професію педагога як соціально й професійно активну, а його підготовку – як процес просування до такої соціальної активності. Підхід до проблеми підготовки вчителя дав можливість представити окремі історико-педагогічні факти, зафіксовані в джерелах дослідження, як підґрунтя для створення загального історико-педагогічного фону проблеми професійної підготовки вчителя [2, с. 36].

Системний підхід передбачає дослідження будь-якого явища як системного утворення, виділення ознак системи: наявність сукупних елементів, кожен з яких є мінімальною одиницею, що має межу подільності в рамках цієї системи; наявність певних зв'язків і відношень між елементами системи; функціонування системи та її властивості зумовлені її структурною специфікою; наявність у системі певного рівня цілісності; наявність спільної структури, яка об'єднує всі елементи системи й забезпечує їх повноту та узгодженість; наявність зв'язків з іншими системами; цілеспрямованість системи на вирішення якоїсь проблеми. Підхід дав можливість розглядати професійну підготовку вчителів гуманітарних спеціальностей як єдність трьох взаємопов'язаних компонентів (загальнотеоретичних знань, практичної підготовки, позааудиторної роботи). Професійна підготовка вчителів розглядається як складова частина діяльності освітніх закладів у другій половині XIX – на початку XX століття.

В основі диверсифікаційного підходу лежить принцип детермінізму, згідно з яким будь-яке історико-педагогічне явище обумовлене сукупністю відкритих чи прихованих причин. Цей підхід дав можливість акцентувати увагу на

перетворювальному потенціалі позитивного досвіду вітчизняних освітніх педагогічних закладів другої половини XIX – початку XX століття. Його використання дозволило виявити в процесі підготовки вчителів гуманітарних спеціальностей основні тенденції, домінантні та потребові ситуації розвитку знання, причиново-наслідкові зв'язки й залежності.

Список використаних джерел:

1. Андрійчук Н.М. Підготовка вчителів народної школи в учительських семінаріях України (1860-1917 рр.): дис. ... кандидата пед. наук : 13.00.01 / Андрійчук Наталя Михайлівна. – Житомир, 2009. – 262 с.

2. Сухомлинська О.В. Концептуальні засади розвитку історико-педагогічної науки в Україні / О. В. Сухомлинська // Шлях Освіти. – 1999. – №1.(11). – С.41-45.

3. Ферлюдин П. Исторический обзор мер по высшему образованию в России. Вып. 1: Академия наук и университеты / П. Ферлюдин. – Саратов, 1984.

УДК 811.111'255

Н.Б. Іваницька, д.філол.н.

О.А. Мацера

Вінницький торговельно-економічний інститут КНТЕУ

ВИКОРИСТАННЯ ДВОМОВНИХ ВПРАВ В ІНШОМОВНІЙ ПІДГОТОВЦІ ПЕРЕКЛАДАЧІВ

У статті проаналізовано сучасні погляди щодо доцільності використання у процесі підготовки перекладачів двомовних вправ. З'ясовано позитивні та негативні наслідки залучення перекладних вправ на різних мовних рівнях для формування професійної перекладацької компетенції. Проаналізовано особливості введення в навчальну діяльність вправ на прямий та зворотній переклад.

Ключові слова: *іншомовна підготовка, професійна перекладацька компетенція, двомовні вправи, прямий переклад, зворотній переклад.*

Постановка проблеми. Переклад тією чи іншою мірою завжди використовували у викладанні іноземних мов. Проте ставлення до нього до цього часу залишається неоднозначним, а кількість супротивників залучення такої форми роботи не поступається кількості прихильників.

Однією з основних причин негативного ставлення до перекладу виступає стійка асоціація перекладу з граматико-перекладним методом викладання іноземної мови (Grammar-translation method), у межах якого переклад реченневих конструкцій із рідної мови на іноземну використовувався для з'ясування змісту тексту і тренування використання мовних засобів. Virізнювальними ознаками цього методу були: а) аналіз речень позакомунікативною ситуацією; б) «штучність» завдань, відсутність комунікативної спрямованості; в) пріоритет вивчення граматичних правил і лексики; г) відсутність завдань на аудіювання і говоріння; г) формування в студентів помилкового уявлення про існування стійких і зафіксованих двомовних відповідностей, за допомогою яких завжди можна здійснити переклад з однієї мови на іншу. Не дивно, що асоціювання з граматико-перекладним методом не сприяло популярності перекладу у колі викладачів іноземних мов.

Найбільш активна критика використання перекладу в контексті навчання іноземним мовам спостерігається з боку прихильників комунікативного підходу, який ставить студента в центр уваги, передбачає вивчення мови в контексті реальних життєвих ситуацій і акцентує на активному використанні досліджуваного мовного матеріалу в процесі говоріння, а також відводить важливу роль аудіюванню.

Противники використання перекладу на заняттях з іноземної мови стверджують, що переклад: 1) є нудним, авторитарним, монотонним [2] видом діяльності, який демотивує студентів [4] і здійснюється на самоті (a lonely activity) [5]; 2) не пов'язаний з реальним контекстом вживання мови, тому що постає беззмістовним завданням, відірваним від реальної мови [4, с. 5]; 3) негативно впливає на процес оволодіння іноземною мовою, оскільки

викликає інтерференцію, залежність іноземної мови від рідної, пригнічує мислення і вираження думок на мові, що вивчається [6], робить акцент на мовній формі, а не на використанні й функціонуванні мовних одиниць у динаміці; 4) не пов'язаний з уміннями говоріння, письма, читання [2, с. 36]; 5) формує неправильне ставлення до мовних засобів, оскільки призводить до «залежності від окремих слів» (obsession with the individual word) [6, с. 73], передбачає сприйняття іноземної мови через призму рідної, формує хибне уявлення про повну взаємозамінність відповідностей у двох мовах і можливість їх використання в будь-яких контекстах [7]; 6) знижує ефективність навчального процесу, оскільки забирає час, який міг бути використано для розвитку мовленнєвих умінь. У свою чергу, прихильники використання перекладу аргументують свою позицію тим, що переклад: 1) має розвивальний і комунікативний характер, сприяючи розвитку аналітичних, творчих здібностей і вмінь вирішувати проблеми [8], розвиваючи гнучкість мислення, активізуючи різні когнітивні процеси [9], розвиваючи особистісні якості, такі як дисципліна, інтерес до нової інформації, скрупульозність, вміння міжособистісного взаємодії; підвищуючи мотивацію до вивчення іноземної мови, сприяючи «навчанню через діяльність» (learning by doing) [10, с. 43] та розвиваючи навички самостійної роботи [11].

Прихильники використання перекладу у навчанні іноземної мови також вказують на те, що перекладу тісно пов'язаний з реальним контекстом використання мови, оскільки є білінгвальною практикою і завжди переслідує досягнення суто комунікативної мети [4]. Крім того, переклад на рідну мову є природною стратегією, яку використовують всі студенти, не залежно від волі викладача [5]. Слід згадати і про те, що переклад позитивно впливає на вивчення іноземної мови через створення ситуації сприяє кращому розумінню і запам'ятовуванню іншомовних мовних явищ, забезпечує більш якісне і осмислене володіння мовою і, на думку багатьох, створює свого роду «імунітет і опірність інтерференції», допомагає її контролювати і створює передумови для позитивного перенесення [3, с. 7]. Доведено також, що переклад сприяє

вдосконаленню основних мовленнєвих умінь [8], зокрема, сприяє більш глибокого аналізу тексту в процесі читання та аудіювання, розвитку навичок говоріння та письма іноземною мовою в процесі створення переказного тексту, який повинен бути оформлений відповідно до норми і узусом цієї мови. Не зайвим буде згадати і про те, що переклад сприяє формуванню більш осмисленого ставлення до мов з точки зору знання форми мовних засобів і їх значень, а також розвиває міжмовну і міжкультурну обізнаність, оскільки взаємодія двох мов неминуче «висвітлює» подібності та відмінності двох культур, а також специфіку їх відображення в різних мовах. Дослідники говорять і про те, що переклад збагачує процес навчання, створює стимулюючу конструктивну ситуацію на занятті (Powerful learning environment) [12].

Мета статті. Критичний аналіз аргументів противників і прихильників використання перекладу в процесі навчання іноземної мови дає змогу окреслити мету нашої розвідки щодо з'ясування ключових позицій сучасного розуміння перекладу в площині комунікативних, функціональних, прагматичних та когнітивних парадигм мовознавчої науки для екстраполяції їх на процес формування іншомовних навичок майбутніх перекладачів.

Виклад основного матеріалу дослідження. У контексті іншомовної підготовки перекладачів ставлення до використання вправ в перекладі також неоднозначне. Висловлюються думки про те, що проблеми, створювані за рахунок використання таких вправ, переважають користь від них (Н. Krings, Н. Hönl, Р. Kussmaul, М. Snell-Hornby, Е.Р. Поршнева). Уважаємо, що основні претензії до використання перекладу в процесі іншомовної підготовки перекладачів можна сформулювати наступним чином: 1) відсутність комунікативного контексту, оскільки студенти перекладають текст або речення без контексту їх функціонування для адресата, якого вони не знають [13, с. 142]); 2) формування уявлення про достатність знання двомовних відповідностей для перекладу і спрощеного підходу до перекладу як підстановці іншомовних відповідників. Такий підхід суперечить суті перекладацької діяльності, і згодом може створювати проблеми у процесі оволодіння перекладацькими навичками; 3) формування непрофесійного

підходу до роботи з довідковою літературою, який може виявлятися в беззастережній опорі на двомовні словники і недостатньому використанні інших типів словників; 4) формування оцінки якості оформлення висловлювання на іноземній мові з точки зору вживання необхідних відповідників.

Вважаємо, що ці поняття значною мірою обґрунтовані, що, однак, не виключає можливості використання вправ на основі рідної мови в процесі іншомовної підготовки перекладачів. На нашу думку, врахування зазначених попереду міркувань, пов'язаних із використанням перекладу, помножених на методичне правильне використання таких вправ створюють підстави для можливості використання перекладу для вивчення іноземної мови в процесі підготовки перекладачів.

Для з'ясування сприятливих умов використання вправ на перекладу, звернемося до металінгвістичного аспекту цієї проблеми. Як зауважує Д. Крістал, сам по собі термін «переклад» є нейтральним і може використовуватися для позначення будь-якого завдання, що передбачає передачу повідомлення іншою мовою [14]. Залишаючи осторонь певну суперечливість цього твердження, відзначимо, що широко вживаними в сучасній літературі є також такі терміни, як «професійний переклад (professional translation)», «переклад, що виконується в контексті професійної перекладацької підготовки (vocational translation)», «навчальний переклад (pedagogical / school translation)».

Якщо перші два різновиди перекладу мають багато спільного, то навчальний переклад прийнято відокремлювати від професійного. Ми вважаємо, що в контексті іншомовної підготовки доречно говорити саме про навчальний перекладі. К. Шеффнера визначає навчальний переклад як «відтворення повідомлення вихідного тексту з особливою увагою до різних лінгвістичних структур» [15, с. 131]. Власне ж вправи, що використовує навчальний переклад, зазвичай називають двомовними, або вправами з використанням рідної мови.

Навчальний характер перекладу передбачає врахування низки факторів у процесі розроблення та організації виконання вправ. Доцільним видається їхній

поділ на ключові та організаційні. До ключових здебільшого відносять: 1) доречність і відповідність цілям навчання іноземної мови; 2) рівень перекладу; 3) напрямок перекладу. До організаційних належать: 1) формулювання завдань; 2) пояснення для виконання вправ; 3) обсяг та характер використовуваних матеріалів; 4) форми роботи; 5) позиція і роль викладача.

Слід вказати і на те, що в контексті вивчення іноземної мови використання перекладних вправ дає змогу: а) загострити увагу на адекватних ситуації мовних засобах; б) сформувати навички роботи в умовах визначених мовних засобів; в) удосконалити володіння іноземною мовою; г) зміцнити зв'язок між іноземною мовою і концептуальною системою; д) привернути увагу до ізоморфних та аломорфних засобів рідної та іноземної мов; е) підвищити усвідомленість володіння різними мовами; ж) створити передумови для запобігання інтерференції.

Більш глобально в контексті професійної підготовки використання двомовних вправ сприяє: а) формуванню професійного підходу і професійних навичок в роботі з мовними засобами в двох мовах; б) створенню умов, наближених до реальних умов перекладацької діяльності; в) формуванню навичок самостійної роботи і оцінки її якості, навичок управління та розширення знань; г) розвитку професійно значущих особистісних якостей.

У літературі, присвяченій питанням використання перекладу в контексті навчання іноземної мови, виділяють три рівні перекладу: словосполучення, речення і текст. Ми вважаємо за можливе використовувати всі три рівня перекладу з урахуванням їхньої специфіки, потенційних складнощів і «небезпек» в контексті підготовки перекладачів. Так, рівень словосполучення активно використовується при роботі з досліджуваної лексику, коли її джерелом є прочитаний або прослуханий текст.

Такі вправи припускають пошук і підбір міжмовних відповідностей в контексті, встановлення відносин паралелізму між мовними засобами в рамках певної тематики. Потенційною небезпекою роботи на даному рівні може бути абсолютизація відповідностей.

Робота на рівні речення викликає критику багатьох перекладознавців через ізольованість речень від комунікативного контексту. З іншого боку, в практиці викладання іноземних мов з цим рівнем пов'язують такі недоліки, як відсутність комунікативної потреби і відсутність у студентів інтересу до виконання вправи через її одноманітність. Повною мірою поділяючи ці принципи, ми вважаємо, що двомовні вправи на рівні речення може бути корисна для відпрацювання типових синтаксичних моделей речень. Що стосується рівня тексту, то він має найбільшу схожість із професійним перекладом, що робить його дещо «небезпечним» в контексті навчання перекладачів іноземної мови. Ми вважаємо, що продуктивне використання матеріалів на рідній мові можливе за умови дистанціювання від власне перекладу і створення комунікативних умов, аналогічних роботі з іншомовними текстами. Це можливо за рахунок використання завдань, що фокусуються на передаванні змісту тексту. Це може бути: а) переказ / перефразування прочитаного тексту на цій же мові з подальшим переказом на іноземній мові; б) обговорення тексту іноземною мовою; в) виконання мовних вправ, які передбачають повідомлення інформації з тексту іноземною мовою у вигляді доповіді, презентації та ін. При цьому оцінка якості мови в процесі виконання даних вправ повинна ґрунтуватися не на ступені еквівалентності, тобто лінгвістичної близькості до тексту рідною мовою, а на ступені повноти і адекватності передачі сенсу і доречності використання тематичних мовних засобів.

У такий спосіб можна виділити двомовні вправи, спрямовані на: а) міжмовна зіставлення, встановлення та відпрацювання міжмовних відповідностей в межах тематики (рівень словосполучення, пропозиції) і б) використання мовних засобів для передачі повідомлення (рівень тексту).

Іншим ключовим фактором, врахування якого є вкрай необхідним при включенні рідної мови в навчальний процес, є напрямок перекладу - переклад з іноземної мови на рідну (прямий переклад) або з рідної на іноземну (зворотній переклад). Важливість даного чинника зумовлена тим, що напрямки перекладу є абсолютно різними видами діяльності з когнітивної та психолінгвістичної точок зору, а отже, вимагають різних підходів [4, с. 16].

Специфіка зворотнього перекладу полягає в тому, що він: а) спирається на концептуальні / семантичні зв'язки, тобто передбачає активацію концептів і вимагає наявності міцного зв'язку між мовними засобами та концептуальною системою; б) є більш «слабким», особливо в контексті вивчення іноземної в досить дорослому віці; в) здійснюється повільніше і в більшій мірі детермінує проблеми щодо пошуку адекватних мовних засобів в іноземній мові; г) загалом відрізняється більшою складністю порівняно з прямим перекладом.

Вважаємо, робота з даним напрямком може бути корисна, оскільки вона: а) вимагає когнітивного зусилля з боку студентів; б) не дає можливості спиратися на мовну здогадку, що має місце в перекладі на рідну мову; в) перевіряє міцність зв'язків між вивченими мовними засобами і концептуальною системою; г) наочно виявляє проблемні ділянки, де ці зв'язки відсутні.

Аналіз досліджень з даного питання показує позитивне ставлення до використання даного напрямку як з боку педагогів, так і з боку студентів [4]. Ймовірно, що даний напрямок може бути задіяний: а) на рівні словосполучення при роботі з активною лексикою з метою асоціювання іншомовних слів із відомими нам концептами, засвоєними через рідну мову; б) на рівні речення для створення необхідності вжити конкретну модель речення; в) на рівні тексту, що трактується вихідною точкою для обговорення інформації іноземною мовою.

Прямий переклад спирається на лексичні зв'язки, частіше використовується і здійснюється набагато простіше, вимагає навичок аналізу контексту і з'ясування змісту, але при цьому створює передумови для «приписування» іншомовних слів до слів в рідній мові. У контексті іншомовної підготовки перекладачів даний напрямок може бути корисним на рівні словосполучення при необхідності підібрати оказіональні або міжрівневі відповідності в рідній мові, що вимагає як аналізу сенсу іншомовного висловлювання, так і вміння знаходити адекватні відповідності, що відповідає нормі та узусу рідної мови.

Не можна не відзначити роль викладача в організації виконання двомовних вправ. Безперечно, що він повинен розуміти цілі, завдання, сутність, цінність і потенційні складнощі двомовних вправ залежно від рівня і напряму перекладу. Не останнім видається розуміння важливості інструкцій для виконання завдання і вміння методично грамотно формулювати ці конструкції .

Висновки. Отже, в контексті іншомовної підготовки перекладачів доцільніше говорити про двомовні вправи або вправи з використанням рідної мови, а не вправи на переклад. Такі вправи можуть бути орієнтовані на: а) міжмовне зіставлення, встановлення і відпрацювання міжмовних відповідностей в межах тематики (рівень словосполучення, речення); б) використання мовних засобів для передавання повідомлення (рівень тексту). Методично коректна організація виконання двомовних вправ сприяє формуванню перекладацької компетенції в межах оволодіння іноземною мовою, що формує передумови для дієвого формування професійної перекладацької компетенції.

Список використаних джерел:

1. Cook G. Translation in language teaching : an argument for reassessment / G. Cook. – Oxford : Oxford University Press, 2010. – 177 p.
2. Zojer H. The Methodological Potential of Translation in Second Language Acquisition : Re-evaluating Translation as a Teaching Tool / H. Zojer // Witte A. (et. al.). (Eds.). Translation in Second Language Learning and Teaching. Bern : Peter Lang, 2009. – P. 31–51.
3. Shiyab S. Translation and foreign language teaching / S. Shiyab, M. Abdullateef // Journal of King Saud University Language & Translation. – 2001. – Vol. 13. – P. 1–9.
4. Carreres A. Strange bedfellows : Translation and language teaching. The teaching of translation into L2 in modern languages degrees : Uses and limitations / A. Carreres // Sixth Symposium on Translation, Terminology and Interpretation in Cuba and Canada. Canadian Translators, Terminologists and Interpreters Council. – 2006. – Mode of access: [http:// www.cttic.org/publications_06Symposium.asp](http://www.cttic.org/publications_06Symposium.asp)

5. Duff A. Translation / A. Duff. – Oxford University Press, 1994. – 160 p.
6. Druce P. M. Attitudes to the use of L1 and translation in second language teaching and learning / P. M. Druce // Journal of Second Language Teaching and Research. – 2012. – Vol. 2. – Issue 1. – P. 60–86.
7. Newson D. Making the best of a bad job : The teaching and testing of translation / D. Newson. – Paper presented at the Annual Meeting of the International Association for Teachers of English as a Foreign Language. 1988. – Edinburgh, Scotland. – Mode of access: <http://files.eric.ed.gov/fulltext/ED302096.pdf>
8. Leonardi V. The Role of Pedagogical Translation in Second Language / V. Leonardi. – Acquisition. Bern : Peter Lang, 2010. – 178 p.
9. Swain M. Problems in output and the cognitive processes they generate : A step towards second language learning / M. Swain, S. Lapkin // Applied Linguistics. – 1995. – Vol. 16.3. – P. 370–391.
10. Nida E. Learning a foreign language / E. Nida. – Friendship Press, 1957. – 199 p.
11. Mahmoud A. Translation and Foreign Language Reading Comprehension : A Neglected Didactic Procedure / A. Mahmoud // English Teaching Forum. – 2006. – № 44 (4). – P. 28–33.
12. Machida S. A Step Forward to Using Translation to Teach a Foreign/Second Language / S. Machida // Electronic Journal of Foreign Language Teaching. – 2008. – Vol. 5. – Suppl. 1. – P. 140–155.
13. Menck P. Looking into Classrooms : Papers on Didactics / P. Menck. – Ablex Publishing Corporation, 2000. – 143 p.

**СТАНОВЛЕННЯ ОСОБИСТОСТІ ТА ІНТЕГРАЦІЯ ФАХІВЦЯ У
ПРОЦЕСІ НАВЧАННЯ АНГЛІЙСЬКОЇ МОВИ**

У статті надано характеристику умовам становлення особистості фахівця та ролі навчання іноземної мови у цьому процесі, особливості застосування контекстного навчання у процесі викладання англійської мови студентам немовних спеціальностей вищих навчальних закладів. Розкрито суть використання технології контекстного навчання іноземної мови, яка полягає у створенні специфічних педагогічних умов і адаптації форм роботи зі студентами. Реалізація педагогічних умов розподілялась на три етапи: когнітивно-збагачувальний, комунікативно-діяльнісний та рефлексивно-оцінний. Зауважується, що реалізація потенційних можливостей контекстного навчання іноземної мови полягає в розширенні та поглибленні професійних знань засобами іноземної мови, актуалізації професійних здібностей. Значну увагу приділено тому, що контекстний підхід передбачає реалізацію у процесі викладання іноземної мови низки професійно-педагогічних функцій: загальнокультурної, порівняльно-педагогічної, дидактико-методичної та розвиваючої. Зазначеним формам діяльності відповідають три навчальні моделі: семіотична, імітаційна і соціальна.

Ключові слова: становлення особистості, контекстне навчання, принципи контекстного навчання, професійне іншомовне спілкування, методи моделювання, квазіпрофесійна та комунікативна ситуація.

В умовах, що склалися професійна освіта наповнюється новим змістом і передбачає підготовку фахівця, здатного формувати особистісне ставлення до діяльності, проектування її способів, перетворювати виробниче середовище. У структурі професійної діяльності майбутнього фахівця значна увага приділяється комунікативній компетенції, що дозволяє самостійно опанувати професійною інформацією і творчо використовувати її в умовах конкретного виробництва.

Відповідно до вимог Болонського процесу висувуються нові пріоритети для висококваліфікованих фахівців: конкурентоспроможність, уміння працювати в команді, спроможність приймати рішення та готовність нести відповідальність за його результати. Вищі навчальні заклади повинні готувати фахівців з фундаментальними знаннями як з професійних дисциплін, так і з англійської мови. Вони повинні бути готовими до сучасних умов ринку праці.

Таким чином, становлення висококласного професіонала на сьогодні вимагає активного залучення всієї системи професійної підготовки з перших днів навчальної діяльності студентів. У якості основного орієнтира при підготовці фахівців повинна виступати модель професійної діяльності фахівця, що передбачає моделювання освітнього середовища, максимально наближеного за формою і змістом до професійної діяльності [5].

До базових принципів контекстного навчання відносять: психолого-педагогічну забезпеченість особистісного включення студента в навчальну діяльність; послідовне моделювання у навчальній діяльності студентів цілісного змісту форм і умов професійної діяльності фахівців; проблемність змісту навчання; адекватність форм організації навчальної діяльності студентів цілям, змісту освіти; провідна роль спільної діяльності, міжособистісної взаємодії і діалогічного спілкування в освітньому процесі; педагогічно обґрунтоване поєднання нових і традиційних педагогічних технологій; відкритість у використанні для досягнення конкретних цілей навчання і сприйняття будь-яких педагогічних технологій, запропонованих у рамках інших теорій і підходів; облік культурного, сімейного, національного, релігійного та інших контекстів навчання; єдність навчання і виховання

Становлення особистості фахівця в контекстному навчанні здійснюється в ході послідовного включення студента в базові форми діяльності: навчальну діяльність академічного типу, наприклад, інформаційна лекція; квазіпрофесійну – моделювання умов, змісту і динаміки професійної діяльності, відносини людей (наприклад, ділова, функціонально-рольова і імітаційні ігри); навчально-професійна діяльність, під час якої студент виконує реальні дослідні

та практичні функції, використовуючи при цьому інтелектуальні дидактичні компоненти адаптивних освітніх систем в поєднанні з традиційними формами вдосконалення професійних компетенцій. На даному етапі відбувається процес вдосконалення професійних компетенцій за рахунок трансформації навчальної діяльності в професійну. А також проміжні – будь-які, що забезпечують поетапну трансформацію одного виду діяльності в інший. Прикладами можуть служити проблемна лекція, семінар-дискусія, групове практичне заняття, тренінг, аналіз ділових відносин, спецкурси. Наявність даних умов надає цілісність, системну організованість і особистісний смисл засвоєваних знань, умінь, навичок. Загальнопрофесійні дисципліни в теорії контекстного навчання викладаються виходячи з майбутньої професії [1].

Здійснення контекстного навчання дозволяє здолати суперечності, властиві існуючій системі підготовки спеціалістів у вищих навчальних закладах: між цілями, змістом і умовами учбової діяльності студента і професійною діяльністю спеціаліста; між системним використанням знань у здійсненні професійної діяльності та «розпорошеністю» їх засвоєння за низкою навчальних дисциплін; між пізнавальною мотивацією учбової діяльності і професійною мотивацією практичної діяльності; між роллю студента, що є об'єктом керування викладача, і роллю фахівця, що є суб'єктом професійної діяльності; між індивідуальним характером навчання і командною діяльністю фахівця [2, с.39–40].

У концепції контекстного навчання виділяються три базові форми діяльності і ряд проміжних. Базовими є власне навчальна (наприклад, лекція, семінар), квазіпрофесійна (аналіз конкретних ситуацій, ділова гра та інші ігрові форми) і навчально-професійна (науково-дослідна робота, практика, підготовка дипломного проекту) діяльності. У формах навчальної діяльності здійснюється, головним чином, передача і засвоєння інформації; у формах квазіпрофесійної – моделюються цілісні фрагменти майбутньої професійної діяльності, її соціально-рольовий і предметний зміст; у формах навчально-професійної діяльності студенти здійснюють дії і вчинки, які відповідають нормам майбутньої професійної діяльності.

Зазначеним формам діяльності відповідають три навчальні моделі: семіотична, імітаційна і соціальна. Семіотична містить завдання і проблемні ситуації, що передбачають роботу з текстом як знаковою системою і забезпечують засвоєння студентами лексико-граматичних знань. Імітаційна модель забезпечує вихід навчальних завдань на майбутню професійну діяльність студентів. За таких умов навчальна інформація виступає засобом виконання професійної діяльності і набуває особистісного змісту. У соціальній моделі навчальні завдання подаються у вигляді проблемних ситуацій і задач, що імітують різні випадки професійної взаємодії. Вони розгортаються у парних і колективних формах діяльності, внаслідок чого студенти набувають умінь і навичок іншомовної комунікації, необхідних для виконання майбутньої професійної діяльності.

Контекстний підхід передбачає реалізацію у процесі викладання іноземної мови низки професійно-педагогічних функцій: загальнокультурної, порівняльно-педагогічної, дидактико-методичної та розвиваючої. Загальнокультурна функція полягає в розширенні світогляду студентів, країнознавчих, суспільно-політичних, спеціально-наукових знань; порівняльно-педагогічна функція – в ознайомленні із зарубіжними системами виховання, виробленні умінь їх методологічного аналізу, навичок відбору цінного зарубіжного досвіду; дидактико-методична функція – у навчанні студентів різних форм і методів, прийомів пізнавальної діяльності; розвиваюча функція – у формуванні розумових операцій, пов'язаних із засвоєнням іноземної мови, навичок аналізу й оцінки різних методичних прийомів навчання [4].

Використання технології контекстного навчання іноземної мови студентів університетів полягає у створенні специфічних педагогічних умов і адаптації форм роботи з студентами до контекстної технології. Реалізація педагогічних умов розподілилась на три етапи: когнітивно-збагачувальний, комунікативно-діяльнісний та рефлексивно-оцінний. На першому етапі реалізовано такі педагогічні умови – використання міжпредметних зв'язків с фаховими

дисциплінами, забезпечення професійно спрямованої позитивної мотивації – з використанням традиційних академічних занять з англійської мови на матеріалі фахових дисциплін економічного циклу, рецептивно-репродуктивні, питально-відповідні вправи, проектування професійно-мовленнєвих ситуацій, ділові ігри, імітація іншомовних виробничих ситуацій. На комунікативно-діяльнісному етапі реалізована умова застосування комунікативного підходу формування готовності до іншомовного спілкування. Студентів навчали будувати професійно спрямовані діалоги, полілоги, організовувати дебати, дискусії на професійні теми, «круглі столи». На третьому етапі за умови занурення студентів в іншомовну імітаційно-ігрову і квазіпрофесійну діяльність стимулювалися творчі прояви і ініціативність студентів щодо активного використання англійського мовлення у вибудовуванні діалогів, мовленнєвих виробничих ситуацій, підготовці проектів перемов, угод за самостійно обраними професійними темами під час імітаційних ділових ігор, презентацій, брейн-рингів, наукових конференцій і в процесі складання письмових документів: листів, угод [3].

Таким чином, можемо стверджувати, що використання контекстного навчання під час вивчення іноземних мов має позитивний вплив на розвиток умінь проведення презентацій, вирішення проблемних ситуацій, а також для роботи в команді, сприяє інтеграції фахівця та становленню особистості здобувачів вищої освіти. Контекстне навчання є чудовим засобом інтеграції специфіки предмету у навчанні іноземної мови. Використання даного методу у навчанні мови сприяє поєднанню використання методів, спрямованих на виконання певного завдання і проблемного навчання, оскільки студенти зустрічаються з конкретною (автентичною) проблемою, яку мають розв'язати шляхом аналізу матеріалу, представленого мовою, яку вивчають.

Список використаних джерел:

1. Вербицкий А.А. Активное обучение в высшей школе: контекстный подход / А.А. Вербицкий. – М.: Высшая школа, 1991. – 208 с.

2. Вербицкий А.А. Компетентностный подход и теория контекстного обучения / А.А.Вербицкий. – М. : ИЦ ПКПС, 2004. –84 с.

3. Вишневська К. Контекстне навчання іноземної мови як чинник успішності формування професійної компетентності майбутніх фахівців економічного профілю / К. Вишневська // Проблеми підготовки сучасного вчителя. No. 8 (Ч. 2), 2013. – С.143 -151.

4. Комарова І.І., Калініченко А.І. Шляхи підвищення професійної спрямованості викладання іноземної мови / І.І. Комарова, А.І. Калініченко // Філологічні студії: Збірник наукових статей. – Вип. 4. – Вінниця: Вид-во Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського, 2006. – 421 с. – С. 381-384.

5. Лопушанська Ю. М. Контекстний підхід у навчанні студентів-соціологів професійній англійській мові / Ю.М. Лопушанська // Наукові праці. Педагогіка. Випуск 176. Том 188 – С. 98-101 // [Електронний ресурс] Режим доступу: <http://lib.chdu.edu.ua/pdf/naukpraci/pedagogika/2012/188-176-22.pdf>.

УДК81'25+316.734

V.O. Nechyporenko, Candidate degree in Philology

Vinnitsia Institute of Trade and Economics of KNUTE

**INTERCULTURAL SENSITIVITY AS A CONSTITUENT ELEMENT OF
TRANSLATORS' INTERCULTURAL COMPETENCE**

The article analyzes some peculiarities of intercultural communication in frames of the process of translation. The translator is described as a specialist who performs not only the translation in a traditional meaning but also acts interculturally. Major emphasis is put on intercultural sensitivity as a constituent element of translators' intercultural competence.

Key words: *intercultural communication, intercultural competence, intercultural sensitivity, translation, ethnocentrism, ethnorelativism.*

The topicality of the article. The increasing diversity of cultures, which is fluid, dynamic and transformative, implies specific competences and capacities for individuals and societies to learn, re-learn, and unlearn so as to meet personal fulfilment and social harmony. Nowadays, multicultural studies are on the rise in

Ukraine, just as they are in other countries, where multicultural contacts have engendered both a multicultural and multilingual society. Although during the last years these studies in Ukraine were considered mainly from a social and political perspective, they are having certain repercussions on literary and educational fields as well. It is a challenge – to become an effective and successful intercultural communicator when you interact with neighbours who might speak a strange language. To be successful in these interactions in this new world you must be able to communicate with people whose entire backgrounds, whose way of viewing the world and doing things may be completely different from yours. Functioning in this new world means that you understand the theories, principles and dynamics of intercultural communication. Intercultural communication is the circumstance in which people from diverse cultural backgrounds interact with each other.

With the heightened profile of language learning in a global community, language education is exploring a new model of intercultural language learning and teaching. The goal of intercultural language learning is to produce language users equipped with explicit skills in understanding connections and differences between their own culture and the culture of the target language [5, p.2].

Today, however, scholars in translation studies seem to take a greater interest in communication and culture than linguistic issues as such: translation is seen rather as action between cultures than between languages [6, p.279]. Up until today, students studying translation have been taught that as culture is the central issue in translating they should be not only bilingual but bicultural. Cultural references usually pose greater difficulties for translators than mere linguistic problems, since translators have to overcome cultural barriers, a task at which they have to be more creators than transcribers. Of the many factors that may lead to misreadings in translation, cultural presuppositions merit special attention from translators because they can substantially and systematically affect their interpretation of facts and events in the source text without their even knowing it. It causes the necessity of getting new types of knowledge – the competence in intercultural competence.

The previous studies. Over the last ten years there has been considerable attention to language education, but the problem of the competence in intercultural communication remains one of the relevant and unsolved. Intercultural competence is the ability of successful communication with people of other cultures. A person who is interculturally competent captures and understands in interaction with people from foreign cultures, their specific concepts in perception, thinking, feeling and acting. Linguists study this process from the position of interrelation of language and culture. Psychologists studying the problems of intercultural communication pay special attention to the cognitive resources of discourse activity and describe special features of cognition. And, as T.G.Bortnikova notices, all these studies have unacceptable influence on the methods and methodology of the intercultural competence development as immanent condition in solving the problem [4, p. 475].

The aim of the article is to describe the translator as a specialist who acts interculturally, whose profession evolves around cultures and communication between persons belonging to different cultures and to highlight the importance of intercultural competence for the successful intercultural communication process.

Discussion. As it known, the basis of the intercultural competence is the background knowledge of an educated person of a certain lingua-cultural society. An effective approach to language learning and teaching which highlights an intercultural perspective is important in the development of all language students. A. Wierzbicka writes: “It is increasingly acknowledged that cross-cultural learning, and the ways of speaking associated with different languages and cultures need to be properly described, understood, and taught” [9, p. 735].

Intercultural communication means taking on roles, switching between varieties of identities in different culture-specific situations. The crucial element in this form of communication is culture and the impact it has on our communicative behavior. Culture strongly influences our beliefs, values and world views, it is reflected in our use of language, our nonverbal behavior and how we relate to others. It shapes our relationships with our family and friends, it teaches us how to raise our children, and provides us with prescriptions for forms of communication appropriate to a variety of

social situations. The researches mention that people nowadays often construct their individual repertoire of behaviour out of two or more cultural systems [2, p. 812]. For many people it is no longer that easy to draw a clear line between original and target cultures.

Communication is always culture-specific, that no perception of and reflection on something can be impartial. Translators/interpreters perform the function of an intercultural mediator by questioning given aspects in any culture and trying to break free of their culturally bound position. Culture learners and teachers as well as translators must act as intercultural communication experts. The translator/interpreter should be trained to mediate between cultures in real life situations, i.e. should obtain academic training based not so much on linguistic exercises in a vacuum-like classroom situation but shaped by an interactionist approach.

As Milton Bennett notices, “Intercultural sensitivity is not natural. It is not part of our primate past, nor has it characterized most of human history. Cross-cultural contact usually has been accompanied by bloodshed, oppression, or genocide” [3, p. 21]. He describes a specific developmental path, which was divided into six stages. The first three stages (Denial, Defense-Reversal, Minimization) are “ethnocentric” and the latter three stages (Acceptance, Adaptation, Integration) are “ethnorelative”.

M. Bennett's point is to help us understand the scope and scale of the obstacles we humans confront in the task of getting along, so that we can get better at it. One of many important obstacles on the way to effective intercultural communication is the problem of ethnocentrism. “Ethnocentrism” is a commonly used word in circles where ethnicity, inter-ethnic relations, and similar social issues are of concern. Ethnocentrism is the tendency to believe that one's ethnic or cultural group is centrally important, and that all other groups are measured in relation to one's own. The term was coined by American Yale professor, William Graham Sumner in the early twentieth century. Sumner defined ethnocentrism as the view of things in which one's group is the center of everything, and others are scaled and rated with reference to it. Each group nourishes its own pride and vanity, boasts itself superior, exalts its own divinities and looks with contempt on outsiders. Ethnocentrism can be

understood as the disposition to read the rest of the world, those of different cultural traditions, from inside the conceptual scheme of one's own ethnocultural group. The ethnocentric attitude assumes that one's own ethnic worldview is the only one from which other customs, practices, and habits can be understood and judged. So the notion of ethnocentrism is conceived as a profound failure to understand other conceptual schemes, and, by extension, practices, habits, expressions, and articulations of others on their own terms. Standing inside our own conceptual schemes, we are blinded even to the possibilities of other ways of thinking, seeing, understanding, and interpreting the world, of being and belonging—in short, other ways of worldmaking.

In this case we are talking about allusion or reference to a more generalised kind of cultural information, the so-called ‘cultural stereotypes’. These are beliefs, values, attitudes or principles specific to a certain national, rather than the international, community. Cultural stereotypes are usually intimately connected with the country’s history, economy, and politics, and are the products thereof. They can be more or less general in themselves, that is, they can also be seen as a multi-level structure [1, p. 5].

As to prejudices, they include both positive and negative ones on at least three levels: prejudices about their own culture, about the other, about what one thinks the other thinks of one’s own culture. These three levels of ‘images’ determine any communication with and perception of the other within and between cultures, and must necessarily be taken into consideration when reflecting upon the constituents of the professional translator’s cultural competence.

Jason Patent gives us brief characteristics of each stage of M.Bennett's “developmental model” [7]:

- Stage 1. Denial is the most basic form of ethnocentrism: no other groups even exist that are worthy of attention.

- Defense/ Reversal is stage 2. In Defense there is open acknowledgment of difference, and along with it a sense of threat. We defend ourselves against the threat by insisting that “our way” is better. Denigration is the hallmark of the Defense stage.

Reversal, the mirror image of Defense, occurs when we denigrate our own culture, having become immersed in another culture which we have decided is superior.

- Minimization, stage 3, is further along the developmental path, because not only is cultural difference recognized, but it is no longer denigrated. What unites all humanity is put at the forefront; cultural differences are presumed to be less important than what we all share.

Jason Patent explains the difference between ethnocentrism and ethnorelativism: the key shift is from threat to non-threat: in the ethnocentric states we relate to difference as a threat to our own cherished ways of being and doing, and the actions we take in response are protective and defensive in nature — and possibly counter-threatening. In the ethnorelative stages the focus shifts to adding, as we realize that new categories can supplement, instead of threaten, our existing categories. Curiosity and thirst for learning take over, and make the intercultural experience something we are more likely to enjoy [8].

Fundamental to ethnorelativism is the assumption that cultures can only be understood relative to one another and that particular behaviour can only be understood within a cultural context. In the ethnorelative stages, difference is not any more perceived as a threat but as a challenge. An attempt is made to develop new categories for understanding rather than to preserve existing ones.

Ethnorelativism begins with the Acceptance of cultural difference. First, this acceptance begins with accepting that verbal and non-verbal behaviour varies across cultures and that all of these variations deserve respect. Second, this acceptance is enlarged to the underlying views of the world and values. In this stage we are willing to accept another mindset as potentially as valid as our own. And, crucially, we respect other mindsets, including both values and associated behaviors. We also begin to understand culture as a process, rather than as a “thing” that we “have.”

As we move from Acceptance into the next stage, Adaptation, the focus shifts to developing the concrete skills that allow us to genuinely shift from our own default cultural point of reference to a point of reference based in another culture. In Adaptation, the additive nature of ethnorelativism really kicks in: we see that we can

approach the world through frameworks other than our own default framework, without our default framework being threatened. We have more arrows in our quiver, more tools in our toolbox. We can view life through many different lenses, and engage with the world through many different means. All the while, though, our default framework remains primary. Central to adaptation is empathy, the ability to experience a situation different from that presented by one's own cultural background. It is the attempt to understand the other by taking up his or her perspective.

In the final stage, Integration, we cease to have a single primary cultural framework as a reference point for thought and action. Instead, we are able to draw equally on whatever frameworks we have become fluent in through our experiences. "Marginality" is a key marker of people in this stage: "They are outside all cultural frames of reference by virtue of their ability to consciously raise any assumption to a metalevel (level of self-reference). In other words, there is no natural cultural identity for a marginal person"[7]. Whereas in the adaptation stage several frames of reference exist next to each other within one person, in the integration-stage an attempt is made to integrate the various frames to one that is not a re-establishment of one culture, nor a simple comfort with peaceful co-existence of different worldviews. Integration demands an ongoing definition of one's own identity in terms of lived experiences. It can lead to not belonging to any culture any more, but being an integrated outsider always. Contextual evaluation as the first stage of integration is about the ability to evaluate different situations and worldviews from one or more cultural backgrounds. In all other stages, evaluation has been avoided in order to overcome ethnocentric evaluations.

Conclusion. The specialists describe the translator as a professional who acts interculturally rather than merely possesses the abstract knowledge of this acting. In this context, the nonverbal and behavioural aspects of this acting play a very important role. Major emphasis must be put on close contacts and exchanges with members of the cultures concerned in multicultural working groups and during longer stays in those cultures. Bennett's model has proven to be a good starting point for the

design of trainings and orientations that deal with developing intercultural sensitivity. It underlines the importance of difference in intercultural learning, and points out some of the (non-efficient) strategies of how to deal with difference. Bennett implies that intercultural learning is a process that is characterized by continuous advancement (with the possibility of moving back and forth in that process), and that it is possible to measure the stage an individual has reached in terms of intercultural sensitivity. While 'learning' a culture and later on when communicating with its members the translator should approach the members of this culture with the tools of cultural relativism as a remedy against ethnocentrism and prejudices. Intercultural competences are abilities to adeptly navigate complex environments marked by growing diversity of peoples, cultures and lifestyles, in other words, abilities to perform effectively and appropriately when interacting with others who are linguistically and culturally different from oneself. Nevertheless, given their relevance for social and political life, the scope of intercultural competences is much wider than formal education.

References:

1. Голубина К. В. Лингвострановедение Великобритании и США / К. В. Голубина. – М.: МГЛУ, 2002. – 138 с.
2. Bahadır Ş. Moving In-Between: The Interpreter as Ethnographer and the Interpreting-Researcher as Anthropologist / Şebnem Bahadır // *Meta*. – 2004. – XLIX, № 4. – P. 805-821.
3. Bennett M. Towards Ethnorelativism: A developmental model of intercultural sensitivity / Milton Bennett // *Education for the Intercultural Experience* [M. Paige (Ed.)]. - Yarmouth, ME: Intercultural Press, 1993, P. 21.
4. Bortnikova T.G. Development of Intercultural Competence through Students' Socio-Cultural Activity / T.G.Bortnikova // *Вестник ТГТУ*. – 2013. – Т. 19, № 2. – С. 475-480.
5. Moloney R.A. Intercultural Competence in Young Language Learners: a case study [Thesis submitted in partial fulfillment of the degree of doctor of Education, at the University of Sydney, September 2007] / Robyn A. Moloney. - <http://ses.library.usyd.edu.au/bitstream/2123/2440/2>

6. Pascua I. Translation and Intercultural Education / Isabel Pascua // Meta. – 2003. – XLVIII, № 1-2. – P. 276-284.

7. Patent J. A New Look at Ethnocentrism / Jason Patent. - [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.jasonpatent.com/2013/06/18/a-new-look-at-ethnocentrism/>

8. Patent J. Ethnorelativism/ Jason Patent. -[Електронний ресурс]. - Режим доступу : <http://www.jasonpatent.com/2013/06/20/ethnocentrism/>

9. Wierzbicka A. Intercultural Pragmatics and Communication / Anna Wierzbicka // Encyclopedia of Language and Linguistics. – Elsevier: Alex Barber (ed.), 2005. – P. 5-735.

УДК 316.454.52:81'42(045)

І.Б. Паславська

Вінницький торговельно-економічний інститут КНТЕУ

ЛІНГВОКУЛЬТУРОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ ФОРМУВАННЯ МОВНОЇ ОСОБИСТОСТІ

Стаття присвячена питанням людського спілкування та впливу людини на мову, як головного засобу спілкування, та роль мови у формуванні особистості та характеру людини, як індивідуального, так і національного. Процес вивчення мови неможливий без знання культури мови яка вивчається. Оточення носія мови не просто відображається у мові, воно формує як мову так і носія мови, та визначає особливості її використання. Приділяється особливе питання особливостям співвідношення мови, мислення та культури, які практично складають єдине ціле і разом вони співвідносяться з реальним світом, протидіють йому, відображають та водночас формують його.

Ключові слова: мова, культура, мислення, мовний бар'єр, культурний конфлікт, культурний бар'єр.

Ситуація в спілкуванні сьогодення така, що, навіть володіючи однією мовою, люди не завжди можуть зрозуміти один одного, а причиною є саме розбіжність культур [2, с. 24]. Мова нації та її культура становлять органічне

ціле. Мова – це безперечно засіб спілкування між людьми, і вона тісно пов’язана із життям та розвитком тієї мовної спільноти, яка використовує її як засіб спілкування. Питанням впливу людини на мову та роль мови у формуванні особистості та характеру людини, як індивідуального, так і національного приділяється багато уваги. Протягом досить тривалого часу особливості співвідношення понять «мова» та «культура» розглядалися у працях лінгвістів, філософів, логіків, у дослідженнях з теорії та історії культурології. Цю проблему досліджували ще Й. Гердер, В. Гумбольдт, Д. Ліхачов, Ю. Лотман, О. Потебня. Метою цієї роботи є визначення концептів «культура» та «мова», а також дослідити їх функціональні відносини.

Мова не може існувати окремо від культури «як соціально успадкована сукупність практичних навиків та ідей, які характеризують спосіб життя» [3, с. 49]. Мова є одним із видів людської діяльності та є складовою частиною культури. Між мовою та реальним світом стоїть людина. Власне людина сприймає та усвідомлює світ за допомогою органів відчуття та на їх основі будує свою власну систему уявлення світу. Пропустивши через них свою свідомість, осмисливши результати сприйняття, людина передає їх членам своєї власної мовної спільноти за допомогою мови. Іншими словами можна сказати, що між реальністю та мовою стоїть мислення. Мова як засіб висловлювання думок та передачі їх від людини до людини тісно пов’язана з мисленням. Слово відображає не сам предмет реальності, а то його бачення яке нав’язано носію мови уявленням та поняттям про цей предмет, яке вже міститься в його уявленні. Поняття ж складається на рівні узагальнення деяких основних ознак, які формують це поняття, і тому являє собою лише абстракцію. Шлях від реального світу до поняття і далі до словесного висловлювання різниться у різних народів, що обумовлено відмінностями історії, географії, особливостями життя цих народів та, відповідно, відмінностями розвитку їх громадської свідомості. Оскільки наша свідомість обумовлена як колективно (способом життя, звичаями, традиціями, тобто культурою в широкому, етнографічному сенсі), так і індивідуально (сприйняттям світу, яке притаманне лише

конкретному індивідууму), можна зазначити, що мова відображає дійсність від реального світу до мислення, та від мислення до мови. Таким чином, мова, мислення та культура взаємопов'язані настільки тісно, що практично складають єдине ціле, яке мітить у собі ці три компоненти, ні один з цих компонентів не може існувати та функціонувати без двох інших. Всі разом вони співвідносяться з реальним світом, протидіють йому, відображають та водночас формують його [6, с.46].

Взаємозв'язок мов і культур, необхідність їх спільного вивчення не викликає сумніву. Однак тут необхідно зробити важливе методологічне зауваження: справа в тому, що суттєві особливості мови і культури розкриваються при зіставленні, при порівняльному вивченні мов і, тим більше культур. Це «тим більше» покликане підкреслити особливу невидимість культурного бар'єру на рівні однієї культури. Якщо мовний бар'єр абсолютно очевидний, то бар'єр культур стає явним тільки при зіставленні рідної культури з чужими, відмінними від неї. В рамках власної культури створюється міцна ілюзія свого бачення світу, способу життя, менталітету і т. п. як єдино можливого і, головне, єдино прийнятного. Дивним чином, переважна більшість людей не усвідомлює себе частиною своєї культури навіть у тих рідкісних випадках, коли вони розуміють, що поведінка представників інших культур визначається іншою культурою. Тільки вийшовши за рамки своєї культури, тобто, зіткнувшись з іншим світоглядом, світовідчуттям і т. п., можна зрозуміти специфіку суспільної свідомості та можна «побачити» відмінність або конфлікт культур [5, с. 96]. Американський соціолог Джонатан Тернер визначає культурний конфлікт як конфлікт, що відбувається внаслідок «відмінностей культурних цінностей і переконань, які служать предметом розбіжностей між людьми» [9]. Культурний конфлікт має місце тоді, коли очікування людей певної поведінки від інших, обумовленої їх культурним походженням, не виправдовуються. У свою чергу, у людей іншого культурного походження ці очікування зовсім інші. Граматичні або фонетичні помилки в мові свідчать лише про те, що людина недостатньо добре володіє іноземною мовою. У свою

чергу, соціолінгвістичні та соціокультурні помилки викликають певні почуття й емоції у комунікантів (здивування, обурення, образу, недовір'я та ін.). Культурний бар'єр, таким чином, набагато небезпечніший і неприємніший мовного. Можна стверджувати, що культурні помилки зазвичай сприймаються набагато болючіше, ніж помилки мовні. Відмінності культур не узагальнені в систему правил, як відмінності мов, адже не існує ані граматик, ані словників культур. Культурні помилки, як правило, складають негативне враження. Для ефективного спілкування між представниками різних культур подолання лише мовного бар'єру є недостатнім, важливим є подолання саме культурного бар'єру. В актуальному дослідженні І.Ю. Марковиної та Ю.А.Сорокіної наведені національно-специфічні компоненти культур, які створюють проблеми міжкультурної комунікації: «У ситуації контакту представників різних культур (лінгвокультурних спільнот) мовний бар'єр – не єдина перешкода на шляху до взаєморозуміння. Національно-специфічні особливості самих різних компонентів культур комунікантів можуть ускладнити процес міжкультурного спілкування. До компонентів культур, які несуть національно-специфічне забарвлення можна віднести наступні:

а) традиції (або стійкі елементи культури), звичаї та обряди;

б) побутова культура, яка тісно пов'язана з традиціями, внаслідок чого її часто називають традиційно-побутовою культурою;

в) повсякденна поведінка (звички представників деякої культури, норми спілкування прийняті в деякому соціумі, а також пов'язані з нею мімічні та пантомімічні коди, які використовують носії деякої лінгвокультурної спільноти.

г) «національні картини світу», які відображають специфіку сприйняття навколишнього світу, національні особливості мислення представників тієї чи іншої культури;

д) художню культуру, яка відображає культурні традиції того чи іншого етносу.

Специфічними особливостями володіє і сам носій національної мови та культури. У процесі міжкультурної комунікації необхідно враховувати особливості національного характеру комунікантів, специфіку їх емоційного складу, національно-специфічні особливості мислення» [8].

Дізнавшись нове слово, еквівалент рідного, слід бути обережними з його вживанням, оскільки за словом стоїть поняття, за поняттям – предмет або явище реальності світу, а це світ іншої країни, іноземної, чужої. Особливо в процесі побудови висловлювання гостро постає проблема культурного бар'єру, культурного компоненту, наявності культурних фонових знань про світ мови, яка вивчається. Дійсно, для того щоб не тільки дізнатись, розпізнати слово в тексті продукований кимось, а самому продукувати (активно використовувати активні навички користування мовою) текст, важливо знати не тільки власне значення слова, але як можна більше про те, що стоїть за цим словом, про предмет-поняття, про його місце та функціях в тому світі, де дана мова використовується у якості реального засобу спілкування [6, с. 28].

Оточення носія мови не просто відображається у мові, воно формує як мову так і носія мови, та визначає особливості її використання. Процес вивчення мови неможливий без знання культури мови яка вивчається. Жива мова живе у світі його носіїв і надає можливість використовувати її як засіб спілкування [op.cit., с.30]. Важливим фактором щодо вивчення мови як засобу реального спілкування є створення умов «живого спілкування», активно використовувати мову в живих та природних ситуаціях, які дають можливість зрозуміти інформацію та передати її належним способом. У поняття «живе спілкування» входить вміння диференційовано застосовувати мову у різних ситуаціях спілкування та знання культурологічного аспекту. В основі володіння мовою лежать наступні компетенції: загальна компетенція, що являє собою суму знань, умінь і навичок, які дозволяють здійснювати мовленнєві дії; комунікативна компетенція, що дозволяє реалізувати дію з використанням певних мовних та мовленнєвих засобів та її складові, як-от: соціокультурна та соціолінгвістична; дискурсивна та стратегічна. Особливе місце в умовах

взаємодії виокремлених складових займає соціолінгвістичний компонент, що є зв'язуючою ланкою між комунікативною та іншими видами компетенцій, підкреслюючи тим самим важливість культурної складової для комунікативної компетенції.

Висновки. Навчити людей спілкуватися (усно та письмово), навчити не тільки розуміти, але й продукувати іноземну мову є достатньо складним завданням. Розуміючи той факт, що спілкування – це не просто вербальний процес, його ефективність, окрім знання мови, залежить від багатьох факторів: умов та культури спілкування, правил етикету, знання невербальних форм вираження (жестів та міміки), наявності глибоких фонових знань [6, с.27]. Функціонування національної культури, її розвиток, животворні зв'язки з іншими культурами забезпечуються тільки вільною і живою, динамічною і повноправною національною мовою.

Список використаних джерел:

1. Елистратов В.С. Сниженный язык и национальный характер / В.С. Елистратов // Вопросы философии. – № 10. – 1998. – С. 49-58.
2. Верещагин Е.М., Костомаров В.Г. Язык и культура / Е.М. Верещагин, В.Г. Костомаров. – М.: Индрик, 2005. –138 с.
3. Гумбольдт В. фон. Избранные труды по языкознанию / В. фон Гумбольдт. – М: ЧеРо, 2000. – 234 с.
4. Компетенция / Словарь методических терминов. ГРАМОТА. РУ – справочно-информационный интернет-портал «Русский язык» Словари. [Электронный ресурс]
5. Корнилов О.А. Языковые картины мира как производные национального менталитета / О.А. Корнилов. – М.: ЧеРо, 2003. – 349 с.
6. Тер-Минасова С.Г. Язык и межкультурная коммуникация / С.Г. Тер-Минасова. – Москва: Слово / Slovo, 2000. – 146 с.
7. Цатурова И. А., Каширина Н. А. Переводческий анализ текста. Английский язык: Учебное пособие с методическими рекомендациями / И.А. Цатурова, Н.А.Каширина. – 2-е изд., испр. и доп. – СПб.: Перспектива, Изд-во «Союз», 2008. – 296 с.

8. Sinyavsky A. Soviet Civilization. A Cultural History/ Sinyavsky A. New York: CUP, 1988. – 98 p.

9. Turner Jonathan H. Sociology / Jonathan H. Turner. – New York: PrenticeHall, 2005. – 187 p.

УДК 378.147

Л.О. Сікорська, к.пед.н.

Вінницький торговельно-економічний інститут КНТЕУ

**УДОСКОНАЛЕННЯ ПРОФЕСІЙНОЇ ПІДГОТОВКИ МАЙБУТНІХ
КЕРІВНИКІВ ІНТЕРАКТИВНИМИ МЕТОДАМИ НАВЧАННЯ**

У статті проаналізовано проблеми формування іноземної компетентності майбутніх керівників. Висвітлено інтерактивні форми та методи викладання іноземної мови. Проаналізовано потенціал такої комунікативної форми роботи для оволодіння соціокультурними та лінгвістичними знаннями в процесі вивчення іноземної мови, як ділова гра.

Ключові слова: спілкування, комунікативна компетентність, іноземне спілкування, інтерактивні методи навчання, ділова гра.

Початок нового тисячоліття ознаменувався корінними перетвореннями в усіх сферах життя – в економіці, громадських відносинах, у світі науки, техніки та освіти, в психології людей. Інтеграція у світову спільноту і процес побудови відкритого демократичного суспільства ставлять перед українською системою освіти нову мету – підготовка фахівців, які мають загальнопланетарне мислення, здатні розглядати себе як громадянина світу, які сприймають себе суб'єктами діалогу культур і усвідомлюють свою роль, значущість та відповідальність у розвитку світових процесів.

В умовах ринкової економіки змінюються вимоги до ділових якостей керівника. За даними статистики, у нашій країні більше 2 мільйонів керівників різних статусних груп. Нікому не прийде в голову довірити керування потягом або літаком людині, яка не має відповідної освіти, а керівництво колективом часто доручають фахівцям, що абсолютно є некомпетентними в управлінні людьми. Професії керівника потрібно вчити так само, як професії лікаря або педагога.

За роки незалежності Україна розширила зовнішньоекономічні зв'язки, вийшла на світовий ринок, посилюється процес вивчення світового досвіду і його адаптації до соціально-економічних умов нашого суспільства. Знання іноземної мови стало однією з найважливіших вимог до керівників в умовах ринку праці. Сьогодні суттєво підвищуються вимоги до володіння керівниками усіх рівнів іноземною мовою, першочергове значення набувають практичні навички, які передбачають знання ділової мови в усній та письмовій формах, вміння використовувати іноземну мову у своїй професійній діяльності.

Вивчення іноземної мови стає одним з провідних компонентів системи професійної освіти. Між іншим, вивчення стану викладання іноземної мови в професійних навчальних закладах показує, що рівень володіння іноземною мовою їх випускників не відповідає вимогам сучасного ринку праці. Більшість випускників вміють читати літературу із словником за спеціальністю, відтворювати завчені побутові теми, але неспроможні висловлювати свої думки на іноземній мові. Вони не в змозі сприймати іноземну мову на слух, приймати участь в акті усної комунікації. Причиною існуючого становища є недостатня розробка проблеми навчання іноземній мові у професійних навчальних закладах у тісному зв'язку з майбутньою професією з урахуванням потреб сучасного ринку праці.

Питання теорії та методики навчання іноземній мові у професійних навчальних закладах розглядалися в роботах О.О.Миролюбова, І.М.Берман, Р.О.Кузнецовой, С.К.Фоломкиной, С.О.Тилкіной та ін. Питання природи комунікативної техніки та її розвитку у суб'єкта, теорія спілкування як специфічна діяльність висвітлені у працях М.М.Бахтіна, А.А.Бодалева, А.А.Вербицького, Л.С.Виготського, Г.О.Китайгородської, О.О.Леонтьєва, С.Л.Рубінштейна. Поряд з цим, зв'язок навчання іноземній мові у немовних вузах з професійною підготовкою спеціалістів за конкретним фахом досліджували О.А.Олейник, Г.П.Савченко, О.А.Калашнікова, А.С.Беляєва та ін.

Аналіз програм з іноземних мов у немовних вузах показує, що практичне оволодіння іноземною мовою складає лише одну сторону професійно

направленого навчання предмету. Принцип професійно-орієнтованого навчання іноземній мові втілюється не тільки у професійному характері змісту навчального матеріалу, але й включає заходи які формують професійні уміння.

В умовах ринкової економіки відбувається зміна профілю необхідних керівникові якостей. Якщо раніше провідне місце займала професійна компетентність, то тепер у сучасних умовах разом із нею, якщо не більше, значення мають методична й комунікативна компетентність.

Всі ми знаємо, що успіх підприємства або фірми в значній мірі залежить від здатності керівника спілкуватися з людьми всередині колективу й поза ним, а в сучасних умовах глобалізації саме знання іноземної мови має першочергове значення.

Зараз у багатьох інститутах і школах бізнесу в США та західної Європи читається курс «Процеси комунікації», де можна знайти такі розділи, як «Уміння бути зрозумілим для співбесідника», «Уміння переконувати й умовляти». У цих курсах велика увага приділена процесу бесіди. На жаль, подібних курсів немає в планах підготовки керівників у нас. Адже тільки через спілкування з людьми можна добитися чіткого розуміння цілей роботи колективу, створюючи, тим самим, основу мотивації співробітників. При цьому неформальному спілкуванню іноземною мовою потрібно приділяти не менше уваги, ніж формальному.

У програму підготовки менеджерів Вінницького торговельно-економічного інституту КНТЕУ включені такі дисципліни, як «Управління персоналом», «Психологія управління», де навчання спілкуванню з людьми є лише частиною начального курсу. Більше того, одна з цих дисциплін читається тільки один семестр на третьому курсі, а інша - на першому курсі магістеріуму, і лише близько половини навчального часу, відведеного на ці дисципліни, складають практичні заняття. У той же час протягом трьох років у вузі майбутніми менеджерами вивчаються такі предмети, як «Іноземна мова за професійним спрямуванням» і «Ділова іноземна мова», які й можуть стати основою для формування необхідних комунікативних умінь і навичок.

Навчання іноземній мові в немовному вузі носить специфічний характер. Якщо на спеціальному факультеті мовного вузу основна мета навчання - знання іноземної мови, його теоретичних основ і практичне володіння нею, то на факультетах немовних вузів іноземна мова є однією із загальноосвітніх дисциплін, і вивчення її носить допоміжний характер, сприяючи особистісному й професійному становленню майбутніх керівників. Тому навчання майбутніх керівників може й має будуватися так, щоб дати студентам не тільки уміння й навички практичного володіння іноземною мовою, але також сприяти спеціальній підготовці, цілеспрямовано формувати окремі уміння й навички управлінської культури, культури ділового й повсякденного спілкування, які впливатимуть на ефективність управлінської діяльності менеджера.

Основною передумовою розвитку професійних умінь, пов'язаних з мовною діяльністю є включення діяльності по вивченню іноземної мови в аналог майбутньої професійної діяльності: моделювання у навчальних ситуаціях іншомовного спілкування процесів вирішення професійних завдань.

В цьому випадку навчальний процес є такою формою організації активності студентів, при якій слухання усних повідомлень на іноземній мові і наступне засвоєння інформації виступає основою розвитку професійних умінь. При організації такої навчальної діяльності практичні цілі підпорядковуються формуванню професійних умінь студентів, розвитку їх професійної компетентності та навичок соціальної взаємодії. Так відбувається накопичення професійного досвіду, що забезпечує готовність майбутнього спеціалісту до самостійного удосконалення професійних умінь. При такому підході до вивчення іноземної мови реалізуються принципи професійної орієнтованості та комунікативної направленості.

Поряд з цим ще однією важливою передумовою навчання майбутніх фахівців є формування комунікативних умінь студентів, оскільки життєдіяльність людей неможлива без їх спілкування, її результат визначається культурою відносин. Людина, яка володіє в доступній мірі розвинутими комунікативними уміннями, почуває себе впевнено у різноманітних ситуаціях побутового, ділового та професійного спілкування.

Найефективнішою формою розвитку комунікативних умінь студентів є практичні заняття, на яких використовуються інтерактивні методи навчання. До них відносять презентацію, евристичні бесіди, рольові ігри, дискусії, «мозковий штурм», конкурси з практичними завданнями та їх подальше обговорення, проектування бізнес планів, проектів, проведення творчих заходів, використання мультимедійних комп'ютерних програм та залучення англомовних спеціалістів [4].

Практичні заняття, проведені у формі ділової гри, інтегрують всі напрямки удосконалення професійної підготовки майбутнього фахівця. Зокрема, ділові ігри сприяють оптимізації процесу формування організаторських, комунікативних і конструктивних умінь майбутнього фахівця, створюють сприятливі умови для інтеграції знань, умінь і навичок, що складаються у студентів при вивченні гуманітарних дисциплін та використовуються у спілкуванні з викладачем та один з одним, а в майбутньому – і в суспільстві.

Гра є найбільш доступним для студентів видом діяльності, способом переробки отриманих із зовнішнього світу вражень [2]. У грі яскраво проявляються особливості мислення та уяви, емоційність, активність. Цікава гра підвищує рівень активності студента, і він може вирішити більш складну задачу, ніж на звичайному занятті. Але це не свідчить про те що всі заняття повинні проходити в формі гри. Гра – це один з методів, і вона дає гарні результати тільки у поєднанні з іншими методами: аудіюванням, бесідами, читанням тощо.

Обираючи певний інтерактивний метод, а саме “Interview”, “Round Table”, “Project”, “Reflexive Circle”, “Expert Groups”, “Dozen of Questions”, “Excursion”, викладач формує у студентів відповідні навички, інтегрує всі напрямки удосконалення професійної підготовки майбутнього фахівця, сприяє оптимізації процесу формування його організаторських, комунікативних і конструктивних умінь, створює сприятливі умови для інтеграції знань, умінь і навичок, що використовуються у спілкуванні з викладачем, а в майбутньому – і в суспільстві [1].

Отже можна дійти висновку, що використання інтерактивних форм та методів в реалізації особисто орієнтованого підходу та викладанні іноземної мови дають змогу практично збільшити кількість розмовної практики на занятті, виявляються цікавими для студентів, допомагають засвоїти матеріал, виконують дидактичні та різні розвивальні функції. Але треба пам'ятати, що при частому застосуванні сприймання інтерактивних ігор стає механічним, втрачає творчу зацікавленість, тому необхідно комбінувати інтерактивні методи навчання з традиційними.

Список використаних джерел:

1. Гуцин Ю.В. Интерактивные методы обучения в высшей школе / Ю.В. Гуцин // Психологический журнал. – 2012. - № 2. – С. 1-18.
2. Крамаренко С.Г. Інтерактивні техніки навчання, як засіб розвитку творчого потенціалу учнів // Відкритий урок. – 2002. - № 5-6. С. 7-10.
3. Ментс М. ван. Эффективный тренинг с помощью ролевых игр /М. ван Ментс. – СПб.: Питер, 2002. – 198с.
4. Філіпішина Л.М., Діордіященко О.В. Ділові ігри під час вивчення іноземної мови у професійній підготовці економістів / Філіпішина Л.М., Діордіященко О.В. // Економічна стратегія і перспективи розвитку сфери торгівлі та послуг. – 2010. – Вип. 1. – С. 706-713.

УДК 378.001.76 (045)

Н.С. Смагло, к.філол.н.

Вінницький торговельно-економічний інститут КНТЕУ
ІННОВАЦІЇ В СИСТЕМІ ОСВІТИ

Для підвищення якості підготовки майбутніх фахівців у вищих навчальних закладах освіти використовують різні інноваційні технології. Їх розробка і застосування спрямовані на вибір і обґрунтування способів і прийомів навчання, форм контролю знань і умінь, на підготовку дидактичних і технічних засобів навчання, на вибір методів мотивації і активізації пізнавальної діяльності, на планування навчального процесу тощо.

Ключові слова: інновації, технології, освіта, навчальний процес, особистість, індивід, компетентність, індивідуалізація.

Постановка проблеми. За умов сьогодення із головних завдань будь-якого вищого навчального закладу стає забезпечення конкурентоспроможності випускників на ринку кваліфікованої праці в умовах жорсткої конкуренції змін кон'юнктури. Нові актуальні завдання висувують на порядок денний необхідність пошуку нових інноваційних технологій, а також відповідей на питання стосовно чому навчати майбутніх фахівців і як організувати та провести навчальний процес, щоб забезпечити формування сучасного фахівця, здатного максимально реалізувати свій потенціал.

Потреба практики в розвитку теорії освіти призвела до виникнення інноваційних технологій навчання, які на рівні вищої школи пов'язані з розробкою цілісної концепції підготовки спеціаліста та системною організацією навчального процесу. Виникає потреба в необхідності приведення існуючих теорій навчання у відповідність з вимогами сучасної практики підготовки фахівців, додати їм більш операційний і інструментальний характер з погляду сучасних цілей і завдань.

Виклад основного матеріалу. Питання якості вищої економічної освіти набуває сьогодні особливої актуальності за низькою об'єктивних причин, які полягають у прискоренні темпів зростання суспільного виробництва, його інтенсифікації, підвищення рівня вимог до економічного мислення і прийняття управлінських рішень. За цих умов навчальний процес має будуватися на сучасних інтенсивних навчальних технологіях з обов'язковим урахуванням індивідуальних здібностей, самостійності та здатності до самореалізації кожного студента, його творчої активності.

Метою освіти є «...усебічний розвиток людини, як особистості та найвищої цінності суспільства, розвиток її талантів, розумових і фізичних здібностей, виховання, досягнення високих моральних якостей формування громадян, здатних до свідомого суспільного вибору підкреслюється у Законі України «Про освіту» [1]. Досягнення даної мети можливо шляхом вирішення

низки завдань, серед яких основними є створення відповідного навчального середовища, що забезпечує реалізацію таких соціальних цінностей, як знання, компетентність, професіоналізм, повага до людей, бізнесу і закону.

Соціально – економічні потреби суспільства, що розвивається виступають як вимоги до системи освіти і, в головному полягають у створенні умов для забезпечення:

- гармонійного становлення і розвитку особистості як індивіда і члена суспільства, в відтворенні у підростаючого покоління соціальної, національної і світової культури, формуванні ціннісної системи, яка базується на загальнолюдських і загальнокультурних цінностях;

- освіти, яка передбачає формування у особистості відповідних властивостей, що забезпечує її конкурентнозданість на ринках праці і, таким чином, можливість її активної участі в соціально-економічній діяльності суспільства;

Загальна мета освіти включає **так основні цілі:**

- забезпечення всебічної соціалізації та ефективної адаптації тих, хто навчається, в соціально – економічних умовах суспільства, що розвивається;

- формування і розвиток професійно значущих якостей, конкурентоспроможної компетентності;

- поглиблення розвитку особистості, перш за все її почуттєвої сфери, способів продуктивного мислення і пізнання, вміння вчитись і самовдосконалюватись протягом всього життя, здатності до творчого наукового пошуку щодо вирішення завдань;

- формування і розвиток цінностей особистісного розвитку, рефлексивно-гуманістичного менталітету майбутнього спеціаліста.

У інноваційній системі навчання модернізована мета освітнього процесу полягає в розвитку творчого потенціалу студентської молоді – у навчальній діяльності; розвитку почуття гуманізму, відповідальності та творчої ініціативи – у виховній роботі; демократизації та гуманізації відносин між учасниками навчально-виховного процесу – в управлінській діяльності. Це досить нове

інтегративне поняття, яке включає в себе принципи, закони та закономірності навчальної діяльності, які, на нашу думку, обов'язково треба розглядати, щоб надати навчальній системі організаційну спрямованість.

Визначення інноваційних технологій навчання в контексті системного підходу не може обмежуватися простим виявленням умінь, компонентів – таке завдання успішно вирішує і чисто аналітичний підхід. Системний підхід виходить із уявлення про систему як про цілісність, що не зводиться до її окремих частин, тому розгляд її, по-перше, не може бути обмежений описом цих частин, по-друге, визначення компонентів, що утворюють таку цілісність, повинно представляти їх як необхідні і достатні для самого існування системи навчання. Ефективний шлях виконання цього завдання – структурний аналіз. Його застосування дає змогу розв'язати чотири завдання:

- виявити закономірності взаємозв'язків основних компонентів системи навчання, які надають їй цілісності і тим самим сприяють появі деяких нових властивостей її складових;

- визначити ступінь складності освітньої системи, яка залежить від того, на скількох рівнях розміщуються їх компоненти (або підсистеми);

- порівняти дану інноваційну систему з іншими з метою виявлення ізоморфізму (структурну подібність двох систем, що мають різний склад) або гомоморфізму (структурну подібність двох систем, за якою кожному елементу однієї може відповідати група елементів іншої);

- перейти до функціонального аналізу системи.

Навчальний процес розглядається як самостійно активний та конструктивний процес, що спрямовується, підтримується та оптимізується через відповідну підтримку викладача. Таким чином, той, хто навчається, займає, як правило, активну позицію, що час від часу переривається рецептивними фазами, тобто фазами пасивного сприйняття. Викладач при цьому виступає переважно як консультант, головною функцією якого є мотивація студентів, їх підтримка, а також презентація матеріалу та пояснення. У своїх діях викладач орієнтується на оптимальне сприяння процесу навчання.

Автентичність і прив'язка до ситуації застосування. Навчальне середовище має бути побудоване, щоб воно дозволяло й сприяло роботі над реальними проблемами в автентичних ситуаціях. Таким чином, ті хто навчаються, вступають у конфронтацію з автентичними задачами, які сприяють набуттю практично орієнтованих знань.

Мультиконтекстність і мультиперспективність. Навчальне середовище повинно бути сформовано таким чином, аби воно дозволяло розглядати специфічний зміст у різноманітних ситуаціях та з різних кутів зору; найбільш ефективно здійснюється при роботі з конкретними ситуаціями. У такій спосіб здійснюється сприяння перенесення знань: розвивається здатність у різних ситуативних умовах гнучко звертатися до набутих знань застосовувати їх, вдосконалювати, доповнювати й розвивати.

Соціальне середовище навчання. Навчальне середовище повинно пропонувати соціальну складову для сприяння кооперативному навчанню й спільному вирішенню проблем, а також для підтримки процесів, які стимулюють виникнення груп зі спільного набуття знань. Увага при цьому концентрується на набутті соціальної компетентності, в т.ч. на координації групової роботи, комунікативних навичках, на розвитку когнітивних здібностей, що набуваються й поглиблюються завдяки спільній роботі та розв'язання складних задач.

Інструктивні вказівки та підтримки. Навчання у проблемно-орієнтованому контексті потребує наявності інструктивного керівництва та підтримки, оскільки спрямоване на розв'язання складних задач засвоєння великих обсягів інформації, а також врахування численних перспектив та взаємозв'язків одночасно з цілями навчання та шляхами досягнення зазначених цілей.

Проблемно-орієнтоване навчання передбачає, що учасники навчального процесу мають певну компетенцію у сфері самоуправління та кооперації, хоча ці якості одночасно розвиваються за рахунок особливої організації процесу навчання. Лише у тому випадку, коли той, хто навчається знає як отримати доступ до певної інформації, яким чином її опрацювати та використати для

вирішення проблем, тільки тоді він буде здатний засвоїти практично значимі та корисні знання. Отже, когнітивні та мегакогнітивні стратегії, за допомогою яких регулюється, планується, контролюється й скеровується процес засвоєння нових знань є наріжною передумовою успішного процесу навчання.

Особистісна орієнтація як пріоритетний напрям у розвитку освіти передбачає реалізацію принципів індивідуальної навчальної діяльності, що є визнаною світовою тенденцією розвитку освіти.

Принцип індивідуалізації необхідно розглядати в двох аспектах. Перший – як процес, в основі якого є діяльність, що пов'язана з психологічними потребами і мотивами конкретного студента, а другий як форма або спосіб індивідуальних варіантів досягнення цілей навчання.

Проведені дослідження свідчать, що індивідуалізація навчання у системі вітчизняної освіти у минулі роки розглядалася з позиції лише першого з аспектів, тобто як організації навчально-пізнавальної діяльності з урахуванням суто індивідуальних можливостей особистості, рівня розвитку її здібностей до навчання. Крім того, «особливостями вітчизняних освітніх технологій було і досі є те, що вони сфокусовані на викладачах» [3, с.74]. Разом з тим, європейський вимір освіти полягає у перенесенні акцентів з викладача безпосередньо на студента, з урахуванням його індивідуальних вподобань, що втілюється у складанні ним індивідуального навчального плану, підвищенні питомої ваги самостійної роботи. Це, в свою чергу, зумовлює необхідність застосування акмеологічного підходу до сучасних технологій навчання, професійній майстерності викладача, в основі якого є сукупність таких методів, які зорієнтовані не на пріоритетність знань і типовість виконання, а на варіативність, у певному ступені, суб'єктивність та індивідуальність мислення при розв'язанні теоретичної або практичної проблеми.

З позиції системного підходу можна виділити три рівні організації навчального процесу, що засновується на принципах індивідуалізації. Перший – це індивідуалізація в процесі проведення аудиторних занять, другий – індивідуалізація самостійної роботи, третій – індивідуальний підхід при контролі і оцінюванні навчальних досягнень студентів.

У процесі навчання необхідно врахувати попередні знання тих, хто навчається. Кожен студент, який бере участь у занятті, спирається на вже наявні в нього набуті ментальні схеми, індивідуальним чином структуровані знання, а також на давно сформовані переконання щодо того, як функціонує цей світ. Тому врахування такого попереднього когнітивного досвіду як похідної точки для процесу навчання має особливе значення для набуття нових знань: тільки в цьому випадку нові концепції та нова інформація, які пропонуються викладачем, можуть бути адекватним чином інтегровані до вже існуючих когнітивних структур того, хто навчається.

Для участі у навчальному процесі обов'язково є наявність певних передумов, необхідних для засвоєння нових знань. Аби набути нові бажані компетенції, студенти повинні:

- мати базові знання;
- розуміти певні факти і процедури в межах того чи іншого концептуального теоретичного контексту;
- вміти організувати та структурувати отримані знання таким чином, аби забезпечити швидкий доступ до них, й тим самим – оперативне використання у конкретній ситуації [4, с.275].

Ці вимоги сформульовані на основі численних досліджень діяльності фахівців у різних галузях, які чітко продемонстрували, що для фахівців високого класу, характерний більш високий ступінь розвитку концептуального мислення. Ця здатність дозволяє їм планувати свою діяльність, ставити задачі, розпізнавати закономірності, виробляти обґрунтовані гіпотези, знаходити переконливі (задовільні) пояснення та встановлювати аналогії з іншими типами проблем незалежно від конкретної галузі знань. Для формування такого типу знань, орієнтованих на практичне застосування, необхідно чітко та систематизовано викласти ті теоретичні концепції, на яких базується та чи інша сфера науки. Без цього перенесення засвоєного в процесі навчання змісту на нові ситуації буде неможливим, а узгодження взаємопов'язаної інформації – ускладненим.

У навчальному процесі необхідно надавати підтримку тим, хто навчається у засвоєнні ними нових знань шляхом підвищення їхньої компетентності у метакогнітивної сфері. Студенти після спеціального відповідного інструктивного введення можуть оптимізувати й самостійно контролювати власний процес навчання за рахунок застосування метакогнітивних стратегій. Такі метакогнітивні стратегії включають в себе формулювання відповідних цілей навчання, контроль засвоєння знань згідно зі сформульованими навчальними цілями й перевірку відповідності набуття знань зовнішньому середовищу. При цьому дуже важливими є передання цих метакогнітивних дій у тісному зв'язку з предметом, що вивчається, а також й тими фаховими навичками, що мають бути засвоєні.

Висновки. Отже, важливим етапом інноваційного процесу є формулювання мети впровадження. Кожний етап інноваційного процесу може бути ефективно реалізований за умов застосування відповідних методів і певних організаційних форм, які потребують ініціативи, творчого підходу, швидке реагування на зміни, що відбувається під час навчального процесу.

Список використаних джерел:

1. Козловська І.М. Закони і закономірності дидактики // Розвиток педагогічної і психологічної наук в Україні 1992 – 2002: /І.М. Козловська// Збірник наукових праць до 10-річчя АПН України. – Харків: «ОВС», 2002. – Ч.2. – С.348-258.
2. Національна доктрина розвитку освіти України в ХХІ столітті. Педагогічна газета. – 2001. – 7лип. – С.4-6.
3. Нісимчук А.С., Падалка О.С., Шпак О.Т. Сучасні педагогічні технології. Навчальний посібник. – К.: Просвіта, 2000 – 368с.
4. Соціально – педагогічні проблеми підготовки фахівців у вищих навчальних закладів: Матеріали Міжнародної науково-практичної конференції /За заг. ред. В.В. Сагарди, М.В. Опачка.- Ужгород: УЖНУ, 2010. – 277с.

ВИКОРИСТАННЯ ІНТЕРАКТИВНИХ ТЕХНОЛОГІЙ

НАВЧАННЯ ІНОЗЕМНИХ МОВ

У статті розглядаються інтерактивні методи навчання іноземних мов професійного спрямування та впровадження у навчальний процес сучасних інформаційних технологій формування професійної іноземної компетенції, проаналізовано поняття «технологія», «інтерактивна технологія навчання».

Ключові слова: *інтерактивні технології, іноземна компетенція, інформаційні технології, мовленнєва діяльність, комбіноване навчання.*

Сучасній стан міжнародних зв'язків України в різноманітних сферах, вихід її у європейський і світовий простір, нові політичні, соціально-економічні та культурні реалії потребують певних трансформацій і у сфері освіти, в тому числі й у галузі навчання іноземних мов. Збільшені вимоги до випускників вищих навчальних закладів і реалії життя спонукають викладачів вивчати і впроваджувати в навчальну практику найбільш ефективні методики і технології, творчо розвивати набутий практичний і теоретичний досвід викладання дисципліни.

Модернізація суспільного розвитку в Україні потребує оновлення системи освіти. На сучасному етапі, коли соціально-економічна ситуація в Україні знаходиться в стані перманентних трансформацій і змін, як ніколи зростає потреба в нестандартно мислячих творчих особистостях, потреба у творчій активності спеціаліста, в його умінні оцінювати, конструювати, раціоналізувати. Вирішення цієї проблеми багато в чому залежить від змісту і методики навчання майбутніх фахівців. Сьогодні, як ніколи раніше, роль іноземної мови постійно зростає, що зумовлює необхідність упровадження сучасних освітніх інформаційних технологій у практику вищої школи, подальшого аналізу можливостей використання інтерактивних технологій і дидактичних особливостей технологій навчання з використанням мультимедійних засобів у процесі викладання дисципліни «іноземна мова».

Відповідно до Національної доктрини розвитку освіти, основними напрямками оновлення змісту вищої освіти є: особистісна орієнтація системи освіти, пріоритет національних цінностей, забезпечення якості освіти на основі новітніх досягнень науки, культури і соціальної практики. Формується тенденція до посилення комунікативної спрямованості навчального процесу, його наближення до реального процесу спілкування. Для більшості фахівців у сфері викладання іноземних мов інноваційність розглядається як комунікативність. Отже, методичним змістом сучасного заняття з іноземної мови має бути комунікативність та формування у студентів відповідної комунікативної компетенції, яка визначається як уміння ефективно застосовувати знання в різноманітних умовах професійного спілкування з різними комунікантами та здатність користуватися мовою залежно від конкретної ситуації [5, с.65]. Найважливішою характеристикою комунікативного підходу є наявність автентичних матеріалів, тобто таких, які реально використовуються носіями мови. Автентичні тексти фахового спрямування є джерелом поповнення фахового термінологічного словника, предметом для комунікативно-мовленнєвої діяльності студента [7, с. 69].

Основною метою іншомовної підготовки є формування, вдосконалення та розвиток особистості, здатної до досягнення необхідного рівня комунікативної компетенції. Слід зазначити, що виклад власних думок, особливо іноземною мовою, досить складний процес, як з лінгвістичної, так і з психологічної точки зору. Досить часто під час виступу люди не можуть структурувати мову, чітко сформулювати ідеї, спонтанно підібрати необхідні мовні засоби, вони відчують скутість, відчуття невпевненості і сильно хвилюються, що позначається на їх фізичному стані і, звичайно, на результатах їх виступу. Доведено, що однією з головних причин страху висловлюватися перед незнайомими людьми іноземною мовою є відсутність у них комунікативних навичок.

В сучасних умовах особливий інтерес представляють інтерактивні технології, метою яких є створення сприятливих умов навчання, за яких

студент відчуває свою успішність та інтелектуальну спроможність. Інтерактивні технології навчання іноземних мов – це така організація іншомовного мовленнєвого спілкування суб'єктів навчання, яка передбачає відповідно до цілей навчання, індивідуальних особливостей тих, хто навчається, найраціональніше комплексне застосування методів, прийомів, засобів і форм навчання з метою досягнення заздалегідь запланованого відповідного рівня іншомовної комунікативної компетенції [1]. До інтерактивних методів належать: тренінги, ділові ігри, групова робота, дискусії, дебати, «мозковий штурм», метод проектів, вебквести, метод кейс-стаді, «аналіз ситуацій» і т. д.

Низка вчених визначають інтерактивне навчання як одну з форм діалогового навчання: інтерактивний – означає здатність взаємодіяти чи знаходитись у режимі бесіди, діалогу з чим-небудь (наприклад, комп'ютером) або ким-небудь (людиною). Інші вчені трактують інтерактивне навчання, як взаємодію студента та викладача, основою якого є суб'єкт-суб'єктні стосунки. Сутність інтерактивного навчання полягає в тому, що навчальний процес відбувається за умов постійної, активної взаємодії всіх студентів; це співнавчання (колективне, групове навчання в співпраці) [8, с. 5].

Рівень інтерактивності може бути підвищеним за рахунок використання новітніх інформаційних та телекомунікаційних технологій: телеконференцій, форумів, чатів, електронної пошти тощо. Студенти можуть спілкуватися в режимі on- або off-line. Телекомунікації дозволяють студентам в індивідуальному темпі формувати і формулювати свої погляди, розвивати критичне мислення, порівнювати різноманітні явища, аналізувати та досліджувати поставлені завдання з різних точок зору тощо. Стає зрозумілим, що використання сучасних телекомунікаційних технологій сприяє підвищенню рівня інтерактивності у процесі навчання іншомовному мовленнєвому спілкуванню у професійному ракурсі.

Серед методів, які активно використовуються у навчальному процесі, слід зазначити так зване комбіноване навчання: викладання мов у вищих навчальних закладах освіти (Blended Learning), що об'єднує інтерактивні

методики з інформаційними технологіями. Цей метод навчання з використанням комп'ютера, підручників та різних додаткових матеріалів стає все більш популярним у вітчизняних вищих навчальних закладах і досить вдало впроваджується в навчальний процес. Популярністю серед студентів користується робота з блогами або вебсайтами, що висвітлюють актуальні події у порталах відомих видань, де можна ознайомитися з потрібною інформацією, розмістити коментар [4]. Перспективи використання інформаційних технологій навчання передбачають участь у міжнародних відео-конференціях, мультимедійних презентаціях, фахових проектах, дистанційне навчання тощо.

Комплексне навчання іншомовній професійно-орієнтованій діяльності у контексті інтерактивного підходу передбачає не лише взаємозв'язок, але й взаєморозвиток всіх видів мовленнєвої діяльності, їх переплетення при вирішенні складних професійних завдань. У контексті інтерактивного навчання знання набувають іншої форми. З одного боку, вони являють собою певну інформацію про навколишній світ. Особливістю цієї інформації є те, що студент отримує її не у вигляді уже готової системи від педагога, а в процесі власної активності. З іншого боку, студенти у процесі взаємодії з іншими студентами опановує систему випробуваних (апробованих) способів діяльності по відношенню до себе, соціуму, світу загалом, засвоює різні механізми пошуку знань. Тому знання, отримані студентом, є одночасно і інструментом для самостійного їх здобування.

Н.П. Кочубей поділяє інтерактивні методи навчання на ситуативні і неситуативні, враховуючи комунікативний підхід і ситуативність навчальної діяльності як основні критерії формування іншомовної комунікативної компетенції [3]. До неситуативних інтерактивних методів вона відносить такі методи як діалог, опитування, взаємоопитування та мовний портфель учня. Ситуативні інтерактивні методи дослідниця представляє двома групами методів: ігрові й неігрові методи. Неігрові методи включають аналіз ситуацій, аукціон ідей, різного плану диспути, дебати, форуми, дискусії, «мозковий штурм». Серед ігрових ситуативних інтерактивних методів виділяє імітаційні (рольові і ділові ігри) і неімітаційні (моделюючі ігри, проектні ігри, тренінги,

обмін знаннями) методи. Т. І. Коваль ділить інтерактивні методи навчання іноземних мов на групові (фронтальні) і колективно-кооперативні, залежно від способу організації колективної навчально-пізнавальної діяльності. Групові (фронтальні) методи навчання іноземних мов передбачають навчання однією людиною (здебільшого викладачем) групи студентів. Усі студенти в кожен момент часу працюють разом чи індивідуально над одним завданням із наступним контролем результатів. Колективно-кооперативні методи навчання іноземних мов передбачають організацію навчання в малих групах, об'єднаних спільною навчальною метою, наприклад метод співпраці в малих групах [2].

Нині актуальності набуває поняття компетентності студента, що визначається багатьма чинниками, оскільки саме рівень компетентності, на думку багатьох міжнародних експертів, є тим індикатором, що дозволяє визначити готовність студента-випускника до життя, його подальшого особистого розвитку й до активної участі у майбутній фахово-трудої діяльності. На сучасному етапі розвитку методики зміст навчання конкретизується через іншомовні комунікативні компетенції: мовну, мовленнєву, соціокультурну, стратегічну.

Викладачу іноземної мови потрібно враховувати дані психології мовленнєвої діяльності. Відповідно до чотирьох видів мовленнєвої діяльності розрізняють мовленнєві вміння аудіювання, читання, говоріння (у діалогічній та монологічній формах) та письма.

Як відомо, ці чотири вміння складають мовленнєву компетенцію, а мовні знання та відповідні мовленнєві навички складають мовну компетенцію студентів. Знання професійні, країнознавчі та лінгвокраїнознавчі утворюють соціокультурну та соціолінгвістичну компетенції студентів. Всі ці види компетенцій складають вкупі іншомовну комунікативну компетенцію студентів, формування якої є основною глобальною метою навчання іноземних мов.

Положення, покладені в основу сучасного навчально-виховного процесу вищих навчальних закладів, орієнтовані саме на досягнення цієї практичної мети для професійного спілкування – сформувати у студентів загальні та

професійно орієнтовані іншомовні комунікативні мовленнєві компетенції для забезпечення їх ефективного спілкування в академічному та професійному середовищі в обраній галузі народного господарства. Цього можна досягти шляхом розвитку та вдосконалення вищезгаданих чотирьох видів мовленнєвої діяльності, поєднуючи традиційні та інноваційні методи із дотриманням принципів комунікативності [6, с. 35-37].

Відтак можемо констатувати, що використання сучасних новітніх технологій під час вивчення іноземних мов дає можливість студентам засвоїти більше матеріалу за короткий термін, активізує їхню навчальну діяльність, відкриває можливості для індивідуального навчання, посилює мотивацію вивчення мови, забезпечує ефективну наочність навчального процесу і тим самим сприяє поступовому формуванню у студентів відповідної до сучасних вимог іншомовної комунікативної компетенції. Отже, інтерактивні технології навчання іноземних мов є перспективними, оскільки визначають діалог як провідну форму навчально-пізнавальної інтерактивної взаємодії та передбачають врахування основних методичних принципів навчання іноземних мов комунікативності й ситуативно-тематичної організації навчання. Використання інтерактивних методів в організації навчального мовного процесу у ВНЗ підвищує якість професійної та комунікативної підготовки студентів як майбутніх фахівців.

Список використаних джерел:

1. Інтерактивні технології навчання: Теорія, досвід: метод, посіб. / авт.-уклад.: О. Пометун, Л. Пироженко. – К. : А.П.Н., 2002. – 136 с.
2. Коваль Т. І. Інтерактивні технології навчання іноземних мов у вищих навчальних закладах / Коваль Т. І. // Електронне наукове фахове видання / Інформ. технологій і засобів навчання АПН України, Ун-т менеджменту освіти АПН України; гол.ред.: В. Ю. Биков – д. техн. н., проф. член-кор. АПН України. – 2011. – №06 Том 26. – 291 с.
3. Кочубей Н. Характеристика інтерактивного навчання англійського діалогічного мовлення молодших школярів / Н. Кочубей // Теоретичні питання культури, освіти та виховання : зб. наук. праць / за заг. ред. проф. Матвієнко О. В. – К. : Вид. центр КНЛУ, 2010. – Вип. 42. – С. 133–139.

4. Плугатарьова О.І. Використання Інтернет-контенту під час вивчення іноземної мови / О.І. Плугатарьова // Англійська мова та література. – 2011. – №11. – С. 14.

5. Романова О.В. Модель формування професійної компетентності учителя / О.В. Романова // Педагогіка. – 2012. – № 2. – С. 63–70.

6. Сініцина В.В. Розвиток професійно спрямованих комунікативних навичок студентів у процесі вивчення ділової англійської мови. / В.В. Сініцина. – Донецьк: Науково-методичний збірник, вип. 4, 2009. – С. 35-37.

7. Черемська О. Формування мовної і комунікативної компетенції мовної особистості у вищій школі / О. Черемська // Вища освіта. – 2010. – №12. – С. 63–72.

8. Шевченко Є. Використання інтерактивних технологій для розвитку пізнавального інтересу на уроках англійської мови / Є. Шевченко // Англійська мова та література. – 2005. – № 24. – С. 4–6.

УДК 378.147.88

Г.В. Швець, к.пед.н.

Вінницький торговельно-економічний інститут КНТЕУ

ВИКОРИСТАННЯ ДІЛОВИХ ІГОР В ПІДГОТОВЦІ ФАХІВЦІВ ТУРИСТИЧНОЇ СФЕРИ

У статті розглядається поняття ділової гри, її структура, особливості, а також обґрунтовується її значущість як засобу підвищення комунікативних навичок і доцільність застосування в професійній підготовці фахівців сфери туризму. Адже однією з найбільших проблем, з якою стикаються бакалаври з туризму у своїй професійній діяльності є відсутність або недостатність комунікативних та професійних навичок. Ділові ігри можуть допомогти вчителям вирішити цю та багато інших проблем в сфері професійної підготовки фахівців з туризму. Типові ділові ігри складаються з наступних етапів: етап підготовки, розвиток гри, постановки і фази аналізу і синтезу.

Вони допомагають спілкуванню, полегшують передачу набутого досвіду та сприяють отриманню нових знань. Під час рольової гри, студенти повинні вирішувати різні проблемні ситуації, які сприяють використанню іноземної мови не тільки для повсякденного спілкування, а й для вирішення професійних завдань.

Ключові слова. *Ділові ігри, комунікативні навички, професійні навички, процес навчання, вивчення іноземних мов, сфера туризму.*

За останні сім десятиліть, туризм зазнав значного розвитку та диверсифікації, ставши одним з найбільших і швидко зростаючих секторів економіки в світі. Окрім традиційних напрямків, з'явилося багато нових. Незважаючи на періодичні потрясіння, кількість міжнародних туристських прибуттів показує практично безперервне зростання від 25 мільйонів в 1950 році до 278 мільйонів в 1980 році, 528 млн. в 1995 р., 1035 млн. на 2012 році та близько 1,2 млрд. в 2015 році (за даними Всесвітньої туристичної організації) [6, с. 15].

Така зростаюча галузь потребує фахівців, які можуть правильно організувати і просувати її. Однією з найбільших проблем, з якою стикаються бакалаври туризму у своїй професійній діяльності є відсутність або недостатність комунікативних та професійних навичок. Туристична освіта є відносно новою сферою досліджень, яка виникла у професійній освіті. Більш того, туристична освіта в Україні є молододу галуззю освіти. Таким чином, не вистачає фахівців, які можуть представляти Україну в світі туризму та залучати туристичні потоки в Україну.

Аналіз останніх досліджень та публікацій з проблеми свідчить, що останнім часом питанням підготовки фахівців туристичної сфери присвячено все більше наукових досліджень, а саме: теоретичним та методичним засадам підготовки фахівців для сфери туризму (В. Федорченко, Г. Цехмістрова, Н. Фоменко, В. Лозовецька та ін.), використанням ділових рольових ігор у вищій школі (К. Вишневська, Н. Кардаш, Т. Квасова та ін.).

Метою статті є обґрунтування потреби застосування ділових ігор в процесі фахової підготовки бакалаврів сфери туризму.

Сучасні вимоги до фахівців у сфері туризму включають в себе не тільки високий рівень професійних знань і навичок, а й володіння іноземними мовами як інструментом для пошуку професійної інформації, опублікованої в міжнародних журналах, для створення реклами туристичних послуг на різних мовах, а також для професійного спілкування.

Основні напрямки діяльності фахівців з туризму пов'язані з спілкуванням з людьми. Фахівці повинні бути компетентними, а їхня мова – зрозуміла та ефективна. Під час розмови, працівнику сфери туризму слід брати до уваги ситуацію, культурний і професійний рівень співрозмовників. Є деякі вимоги, що пред'являються до їх мислення і мовлення: логічне мислення, вміння спілкуватися, хороша дикція, хороше усне та письмове мовлення, емоційна стабільність, організаційні навички, самоконтроль, відповідальність, наполегливість, комунікабельність, рішучість, чесність, терпіння, справедливість та інші.

Сучасні дослідження в сфері професійної підготовки в галузі туризму зосереджені на ролі інтерактивних навичок, які впливають не тільки на вміння спілкуватися рідною та іноземними мовами, але й також на здатність взаємодіяти з людьми, вирішувати професійні завдання і виконувати різні соціальні ролі. Комунікативна компетентність характеризується цілою низкою інтерактивних навичок людини, як уміння слухати, сприймати і відтворювати інформацію; брати участь в діалозі та полілозі; брати участь в дискусіях і переговорах; переконувати; одним словом, спілкуватися. Крім того, інтерактивні навички відіграють важливу роль у формуванні особистісних якостей лідера. На наш погляд, ділові ігри можуть допомогти викладачам вирішити всі ці проблеми в сфері професійної підготовки фахівців з туризму. Зазвичай у вищій школі ігри використовуються для активізації пізнавальної діяльності студентів; для підвищення інтересу до дисципліни; для формування вміння самостійно працювати; для формування професійних умінь і навичок на основі моделювання [4, с. 38].

Ділова гра допомагає спілкуванню, сприяє передаванню набутого досвіду, здобуттю нових знань, правильній оцінці вчинків. Під час гри розвиваються соціально-психологічні та невербальні комунікаційні вміння. На заняттях з іноземної мови ділова гра дозволяє майбутнім бакалаврам сфери туризму розширити асоціативну базу під час засвоєння мовного матеріалу. У ході ділової гри студенти змушені розв'язувати різноманітні проблемні ситуації, що сприяють використанню іноземної мови не лише для повсякденного спілкування, а й для вирішення професійних завдань.

Перевагами ділових ігор вважаються такі якості, як максимальне наближення до реальних умов виробництва та наукової діяльності або до реальних життєвих ситуацій, широка самостійність учасників гри, прийняття рішень в умовах творчого змагання. Ігрові процеси в навчанні є важливим засобом збудження інтересу до навчання, підвищення мотивації, і їх потенціал дуже значний, оскільки студент залучається до діяльності, накопичує пізнавальний досвід під час вирішення квазіпрофесійних завдань.

Ділові ігри спрямовані на приведення в дію механізмів мотивації, а тому й на підвищення ефективності навчання спілкування. Ділова гра є особливим типом діяльності, у якому мотив полягає в самому процесі, у змісті самої дії. Вона одночасно спирається на свідоме й підсвідоме оволодіння навчальним предметом, зокрема передбачає вплив на емоційну сферу студентів з метою полегшення запам'ятовування матеріалу. Саме в діловій грі створюються передумови для використання всіх засобів впливу на психіку студентів, а також дотримується принцип індивідуального навчання через групове [5, с. 196]

Суттєвою перевагою ділової гри перед іншими формами навчання є повна зайнятість студентів, а також концентрація уваги учасників упродовж усієї гри. І хоча ділові ігри дещо спрощують процес навчання й сприяють збільшенню помилок у студентів, їх дидактичну, освітню й практичну цінність не можна відкидати.

У процесі підготовки бакалаврів сфери туризму застосовуються різні модифікації ділових ігор: імітаційні, операційні, рольові ігри, діловий театр,

психо- і соціограма. Сценарій імітаційної гри, крім сюжету подій, містить інші структури і призначення імітованих процесів та об'єктів. Операційні ігри допомагають відпрацювати конкретні специфічні операції. Рольові ігри сприяють відпрацюванню тактики поведінки, дій, виконання функцій і обов'язків конкретної особистості. Для проведення гри з використанням ролі розробляється модель ситуації, розподіляються ролі.

Ділові ігри можуть бути надзвичайно різноманітними. Вони можуть бути дуже простими (наприклад, телефонний дзвінок) або складними та багатоетапними (проектування і запуск об'єкта). Реальність сценарію і її зв'язку з особистим досвідом також різна - від вигаданих ситуацій (на кшталт поведінки під час надзвичайних ситуацій) до класичної співбесіди. Застосування навіть найпростішої ділової гри є демонстрацією набутих знань, навичок і вмінь. Ділова гра може також використовуватися для інтеграції та практичного застосування здобутих знань і вмінь в професійному контексті.

Технологія ділової гри включає в себе наступні етапи:

1. Етап підготовки (постановка мети, аналіз проблеми, обґрунтування завдання, планування, загальний опис процедури гри, зміст ситуації та характеристика дійових осіб).

Розробка гри (розробка сценарію, плану ділової гри, загальний опис гри, зміст інструктажу, підготовка матеріального забезпечення, постановка проблеми, цілей, умови, регламент, правила, розподіл ролей, формування груп, консультації).

2. Етап проведення (входження в гру (робота з джерелам тренінг, мозковий штурм); групова робота над завданнями (виступ груп, захист результатів, дискусії, робота експертів).

3. Етап аналізу та узагальнення: вихід з гри, аналіз, рефлексія, оцінка та самооцінка, висновки та узагальнення, рекомендації.

Поступово у процесі гри за допомогою діалогового спілкування виробляються правила, необхідні для ефективної комунікації:

- важливо не тільки вміти говорити, а й вміти слухати;

- необхідно говорити зрозуміло, чітко по темі;
- потрібно вміти ставити запитання, що допомагають спілкуванню;
- необхідно навчитись сприймати думку іншого, як свою або знаходити аргументи, щоб відстояти свою думку.

Створюючи ділові ігри, потрібно пам'ятати, що вони характеризується концептуальністю і когерентною послідовністю навчальних методів і процедур, які відповідають певній логіці. Ось ілюстративний приклад таких проблемних завдань:

Work in pairs.

Student A. You are a manager at a travel agency different people come to you to book a holiday trip. What will you recommend to these different customers? Use real travelling information, tourist's booklets and advertisements.

A middle-class family with 2 children (5 and 7).

An elderly couple eager to explore the world.

Three students on a budget, looking for new places and new faces,

A middle-aged businessman with his wife, tired of 5-star hotels and beaches, wanting something different.

A just-married couple on the honeymoon.

Student B. You are a customer. Swap roles.

USEFUL LANGUAGE:

What/ Where would you advise me to...

If you were me, what (where) would you?

What do you think... ?

Really? Are you sure ?

What can you recommend... ?

If you ask me...

If I were you, I'd... because...

How about... (-ing)?

Why not... (-ing)?

I really recommend you...

From my own experience I can tell you,...

Висновки. Ділова гра допомагає спілкуванню, полегшує передачу набутого досвіду, отримання нових знань, сприяє правильній оцінці дій. Вона розвиває навички спілкування, пам'ять, мислення та уяву. Під час рольової гри, студенти повинні будуть вирішувати різні проблемні ситуації, які сприяють використанню іноземної мови не тільки для повсякденного спілкування, а й для вирішення професійних завдань. Істотною перевагою ділової гри над іншими формами навчання є можливість формування не тільки комунікативних, а й професійних навичок.

Досвід використання ігор довів, що вони допомагають вирішувати складні професійні завдання, сприяють формуванню загальнопрофесійних навичок і розвитку творчості. Ділові ігри дозволяють студентам всебічно зрозуміти та опрацювати матеріал курсу. Ділова гра дає можливість кожному студенту відчувати себе професіоналом, який не лише прагне виконати свою місію якнайкраще, а й вчиться працювати в згуртованій команді заради досягнення спільної мети.

Список використаних джерел:

1. Вишневська К. Імітаційно-рольове навчання як процес підвищення комунікативної культури студентів економічної вищої школи /К. Вишневська // Педагогіка вищої та середньої школи : зб. наук. праць. – Кривий Ріг : КДПУ, 2005. – Вип. 11.–С. 211-216.
2. Кампов Н. С. Формування нових підходів до підготовки бакалавра для сфери туризму / Надія Семенівна Кампов // Туристична освіта в Україні: проблеми і перспективи : зб. наук. праць. – Київ : Тонар, 2007. – С. 180-183.
3. Кардаш Н. Ділові ігри як засіб формування креативності майбутніх менеджерів/ Н. Кардаш // Дидактика професійної школи : зб. наук. праць.– Хмельницький : ХНУ, 2006. – Вип. 4. – С. 118-122.
4. Квасова Т. З досвіду організації інтелектуально-творчих ігор як дидактичного засобу навчання / Т. Квасова // Освіта Донбасу. – 2006. – № 5. – С. 36-42.

5. Тер-Саакянц Г. М. Применение ролевой игры / Г. М. Тер-Саакянц, Н. А. Красовская // Методика интенсивного обучения иностранным языкам. – К. : Рад. шк., 1988. –С. 194-208.

6. Фоменко Н.А. Проблеми інноваційної методики освітньої підготовки бакалаврів для галузі туризму / Н.А.Фоменко // Туризм у ХХІ столітті: глобальні тенденції і регіональні особливості : матеріали II-ї Міжнар. наук. практ. конф. – К. : Знання України, 2002. – С. 455-462.

7. World Tourism Organization (2016), UNWTO Annual Report 2015, UNWTO, Madrid.

УДК 004:81'243(045)

У.В. Шостак, к.психол.н.

Вінницький торговельно-економічний інститут КНТЕУ

**ВИКОРИСТАННЯ ІНФОРМАЦІЙНО-КОМУНІКАЦІЙНИХ
ТЕХНОЛОГІЙ ЯК ЗАСОБУ СТИМУЛЮВАННЯ НАВЧАЛЬНОЇ
ДІЯЛЬНОСТІ СТУДЕНТІВ ПРИ ВИВЧЕННІ ІНОЗЕМНОЇ МОВИ**

У статті розглянуто переваги та недоліки використання інформаційно-комунікаційних технологій (електронні підручники, посібники, словники, енциклопедії, Інтернет, комп'ютерне моделювання тощо) як засобу стимулювання навчальної діяльності студентів при вивченні іноземної мови. Визначено, що застосування інформаційно-комунікаційних технологій в процесі вивчення іноземної мови, при правильному підході має набагато більше переваг чим недоліків.

Ключові слова: *інформаційно-комунікаційні технології, електронний підручник, Інтернет, моделювання, студент, викладач, іноземна мова*

Постановка проблеми. Одна із основних цілей сучасної вищої освіти полягає у розвитку в студентів потреби в самоосвіті і стимулюванні навчальної діяльності. Перетворення студента в суб'єкта, зацікавленого в трансформації себе як особистості і майбутнього фахівця, обумовлює необхідність зміни не

тільки змісту вищої освіти, а й тих умов, при яких вона реалізується – навчального супроводу освітнього процесу, його технологічного забезпечення, актуалізації самостійної діяльності студентів і викладачів у навчальному процесі вищої школи.

Дослідження [2; 4; 5; 6] показують, що навчання у ВНЗ має бути побудоване таким чином, щоб не тільки надавати студентам деяку суму мовних знань, умінь і навичок, а й навчити їх здобувати їх самостійно через механізми рефлексії та цілепокладання і, що не менш важливо, сприяти розвитку особистості студента в професійному, інтелектуальному і моральному плані, реалізуючи, таким чином, принципи проблемного, розвивального навчання. Оскільки іноземна мова нині розглядається не тільки як інструмент комунікацій, але, перш за все як засіб, що стимулює процес пізнання.

Аналіз попередніх досліджень. Аналіз робіт В.Бикова, Р.Гуревича, І.Захарової, М.Кадемїї, Г. Кедровича, І. Павлової, О.Полат, Е. Murphy, М. Warschauer та інших учених, показав, що інформаційно-комунікаційні технології (ІКТ) мають великий педагогічний потенціал, що дозволяє розглядати їх як перспективне середовище навчання іноземної мови, але в той же час ще мало вивчені реальні можливості використання комп'ютерної техніки як одного з основних засобів інтенсифікації навчально-виховного процесу при вивченні іноземної мови.

Незважаючи на чималий досвід використання ІКТ в освіті в цілому, і в навчанні іноземної мови зокрема, серед концептуальних педагогічних питань, які піднімають, Б. Гершунський, Ю. Машбиць, В. Монахов, С. Сисоєва, В. Шолохович, Р. Oxford, Т. Reeves, залишається невирішеною проблема пошуку оптимальних форм застосування комп'ютерів. Ключовим, на думку українських і зарубіжних дослідників, є розуміння того, яким чином має відбуватися включення ІКТ у процес навчання, щоб найбільш ефективним чином забезпечити залучення до процесів пізнання студентів на рівні творчого, діалогічного мислення і соціальної активності, як це і має місце в професійній діяльності.

Мета статті полягає в розгляді можливостей використання інформаційно-комунікаційних технологій як засобу стимулювання навчальної діяльності студентів при вивченні іноземної мови.

Виклад основного матеріалу. Інформатизація суспільства – це глобальний соціальний процес, особливість якого полягає в тому, що домінуючим видом діяльності в сфері суспільного виробництва є збирання, накопичення, продукування, обробка, зберігання, передача та використання інформації. Одним із пріоритетних напрямків процесу інформатизації сучасного суспільства є інформатизація освіти – впровадження засобів ІКТ в систему освіти. Це зробить можливим:

- удосконалення механізмів управління системою освіти на основі використання автоматизованих банків даних науково-педагогічної інформації, інформаційно-методичних матеріалів, а також комунікаційних мереж;

- удосконалення методології та стратегії відбору змісту, методів і організаційних форм навчання, які відповідають завданням розвитку особистості учня в сучасних умовах інформатизації суспільства;

- створення методичних систем навчання, орієнтованих на розвиток інтелектуального потенціалу студентів, на формування умінь самостійно здобувати знання, здійснювати інформаційно-навчальну, експериментально-дослідницьку діяльність, різноманітні види самостійної діяльності з обробки інформації;

- створення і використання комп'ютерних тестуючих, діагностуючих, контролюючих та оцінюючих систем [6, с. 12].

В даний час значні перетворення в галузі освіти торкнулися і вивчення іноземної мови у ВНЗ. Зокрема стали інтенсивно впроваджуватися в навчальний процес інформаційно-комунікаційні технології, такі як використання Інтернет-ресурсів, навчальних комп'ютерних програм і, т.п.

При цьому для розвитку якостей конкурентоспроможного фахівця велике значення має вивчення іноземної мови внаслідок властивих йому таких особливостей.

- професійний і соціальний зміст дисципліни передбачає оволодіння

іноземною мовою для міжособистісного спілкування, а також набуття навичок самостійної роботи як процес особистісного та професійного саморозвитку;

- лінгводидактичний, глобальний та етико-культурологічний зміст професійно спрямованого процесу навчання збагачує внутрішній духовний світ особистості, його загальну, професійну та мовну культуру (студент сприймає світ як цілісну структуру, засвоює загальнолюдські культурні і етичні цінності);

- інтелектуально-розвиваючий аспект процесу навчання іноземним мовам сприяє розвитку мовних здібностей, психічних функцій, уміння спілкуватися;

- іноземна мова розвиває творчі здібності студентів, вони навчаються по різному діяти в одній і тій же ситуації, креативно підходити до вирішення проблем;

- професійна спрямованість навчання робить предмет професійно значущим для студентів, вони вчаться використовувати різні джерела інформації для своєї майбутньої професійної діяльності, виробляють професійно важливі професійні якості особистості;

- гуманістичний та особистісно орієнтований характер навчання сприяє розкриттю цілого ряду етико-культурологічних якостей особистості студента.

Перед вищою освітою сьогодні не стоїть питання – чи потрібно застосовувати ІКТ, оскільки вони вже увійшли до життя суспільства в усіх його галузях, включаючи освітню.

Одним з важливих питань є використання інформаційно-комунікаційних технологій при вивченні іноземної мови. Робота студентів з комп'ютером має ряд переваг, наприклад, можливість реалізації принципу індивідуальності, наявність моментального зворотного зв'язку, значні можливості наочного представлення мовного матеріалу, об'єктивна оцінка результатів дій студентів, запис протоколу подальшого аналізу роботи студентів, їх активність, обумовлена інтерактивною формою роботи з навчальним матеріалом.

Студент працює на комп'ютері самостійно, не відволікаючись від вирішення завдань, і має можливість розгорнутого контролю власних дій. Крім того, студенти знаходяться в умовах більшого емоційного комфорту, оскільки немає негативного емоційного впливу з боку викладача або однокурсників.

Усі перераховані характеристики навчальної діяльності студентів при роботі з комп'ютером дозволяють звільнити викладача від значної частини рутинної роботи, такої як перевірка виконання окремих вправ, фронтального опитування, представлення великого обсягу мовного матеріалу та інших рутинних дій. Це дозволяє проводити аудиторне заняття більш ефективно, організувавши режим активної комунікації – повноцінного людського спілкування, де засобами спілкування стає іноземна мова та культура країни, що вивчається. Оволодіння мовою в режимі тренінгу може здійснюватися студентами також на самостійних підготовчих заняттях засобами ІКТ.

Проведений аналіз літератури [1; 3; 4; 5] та власний педагогічний досвід дозволили нам виділити засоби ІКТ, які доцільно застосовувати при вивченні іноземної мови: електронні підручники та посібники; електронні словники, енциклопедії та довідники; електронні бібліотеки, електронні каталоги бібліотек; тренажери і програми тестування; освітні ресурси Інтернету; інтерактивні карти і атласи; інтерактивні конференції та конкурси; науково-дослідні роботи і проекти; дистанційні курси; DVD і CD диски з ілюстраціями та аудіо та відеоматеріалами; інтерактивна дошка, мультимедійний проектор.

Розглянемо переваги та недоліки використання деяких з них при вивченні іноземної мови. Електронні підручники та посібники – література нового покоління, що об'єднує достоїнства традиційних підручників і можливості комп'ютерних технологій. Основні властивості електронного підручника: достовірність, повнота, системність, модульність, інтерактивність, можливість актуалізації, адаптивність до студента, адаптивність до викладача, масштабованість, ергономічність та ін. Вони доступні з будь-якого комп'ютера, який підключено до мережі Інтернет, існує можливість включення в електронний підручник будь-якого додаткового матеріалу через гіперпосилання на зовнішні ресурси Інтернет. Перевагами електронних підручників є: по-перше, їх мобільність, по-друге, доступність зв'язку з розвитком комп'ютерних мереж, по-третє, адекватність рівню розвитку сучасних наукових знань. З іншого боку, створення електронних підручників сприяє також розв'язанню і

такої проблеми, як постійне оновлення інформаційного матеріалу. Вони можуть включати велику кількість вправ і прикладів, детальні ілюстрації різних видів інформації. Крім того, за допомогою електронних підручників може здійснюватися контроль знань – комп'ютерне тестування. Проте, більшістю електронних підручників (навчальних матеріалів) є спрощені популяризаторські довідники, дуже поверхневі, які не можуть стати джерелом системного, поглибленого знання. Методично не продумана (а іноді і просто шкідлива) подача навчального матеріалу. Користувачам наказують діяти за певною досить жорсткою схемою, тим самим сковуючи їх самостійну діяльність, що не сприяє розвитку творчого мислення [1, с. 130].

Інтернет-підручник має ті ж властивості, що і електронний підручник, плюс можливість: тиражування практично без носія – є одна версія навчального матеріалу в мережі Інтернет; скорочення шляху від автора підручника до студента; скорочення витрат на виготовлення підручника; вирішення проблеми сумісності (на усіх апаратних платформах матеріал підручника виглядає практично однаково); забезпечення доступу до Інтернет-підручника з будь-якого комп'ютера, який підключено до мережі Інтернет, можливість включення в електронний підручник будь-якого додаткового матеріалу через гіперпосилання на зовнішні ресурси Інтернет.

Електронні словники, енциклопедії та довідники поєднують функції пошуку інформації, демонстрації мовних закономірностей і дають можливість засвоїти навчальний матеріал за допомогою спеціальної системи вправ. Ми проаналізували електронні словники, що поділяються на online словники та offline словники. Останні, у свою чергу поділяються на РС-словники та CD-словники. Нині в мережі іншомовного простору розміщено понад 800 словників 160 мовами. Усі словники мають розширені інформаційні можливості, а також багато лексикографічних та інформаційних джерел і гіпертекстуальних форм. Вони підключені до різних макро- та мікроструктурних з'єднань, крім з'єднання всередині самого словника та поєднання словників один з одним. Усі сучасні електронні словники використовують звукові засоби мультимедіа для відпрацювання вимови [7].

Сучасна електронна енциклопедія, у порівнянні зі своїм «паперовим» аналогом, пропонує не тільки тексти, а й відеоролики, діаграми, анімацію, звуковий супровід, а також забезпечує інтерактивний зв'язок. На початку роботи з такою енциклопедією на екрані комп'ютера з'являється головна сторінка, що містить назви розділів. Користувач має можливість обирати будь-який розділ на свій розсуд і переходити від одного до іншого за посиланнями, що забезпечують одержання контекстної довідки. Також є можливість пошуку потрібної інформації за заданими параметрами, що значно полегшує і прискорює роботу. За необхідності одержані дані можна роздрукувати. Є. Полат виділяє такі переваги енциклопедії: свобода пересування текстом; стислий (реферативний) виклад інформації; необов'язковість безперервного читання тексту; довідковий характер інформації; використання перехресних посилань [5, с. 161]. Наприклад, паперова версія комп'ютерної енциклопедії – Compton's Interactive Encyclopedia складає 26 томів, інформація згрупована за 19 тематичними розділами. Крім пошуку за темами, можливий пошук за змістом, що вміщує понад 32000 статей. Дуже зручний апарат перехресних посилань: після того, як знайдено потрібну інформацію, можна одержати список ілюстрацій, відеофрагментів, звукових прикладів і таблиць.

Електронні бібліотеки, електронні каталоги бібліотек – матеріали бібліотек світу і їх каталоги в електронній версії. Особливі достоїнства – доступ до інформації в наукових центрах світу, бібліотеках, що створює реальні умови для самостійного вивчення іноземної мови, розширення кругозору; доступність ресурсів бібліотечної системи користувачеві цілодобово [2, с. 282].

Питання застосування Інтернету при вивченні іноземної мови, в даний час досить актуальне. Це стосується як технології дистанційного навчання, так і розробок використання служб Інтернету у викладанні.

Інтернет як технічний засіб обміну інформацією збільшує дальність і розширює зону дії вербальних форм інформації, як система масової і міжособистісної комунікації дозволяє довести інформацію до багатьох споживачів і встановити обмін інформацією між ними, а також з авторами того

чи іншого сайту. Спектр ресурсів Інтернету, які можуть застосовуватися для навчання іноземної мови, досить широкий, наприклад, одним з варіантів використання ресурсів глобальної мережі є пошук матеріалів для занять. Крім застосування матеріалів, знайдених в Інтернеті, можна проводити заняття, за планами які розміщено в мережі [1, с. 376].

Безпосереднє вивчення іноземної мови з використанням Інтернету має відповідати наступним положенням: самостійна практика кожного студента, керівництво викладача інтерактивними засобами, ефективний зворотній зв'язок, колективність занять, різноманітність видів самостійної діяльності.

Крім того, необхідно дотримуватися основних методичних принципів: комунікативності, свідомості, опори на рідну мову студентів, наочності, позитивного емоційного фону.

Використовуючи інформаційні ресурси мережі Інтернет, викладач інтегруючи їх у навчальний процес, має можливість більш ефективно вирішувати ряд дидактичних завдань при вивченні іноземної мови: використовуючи матеріали глобальної мережі різного ступеня складності сформувати навички та вміння читання; вдосконалювати вміння писемного мовлення; поповнювати словниковий запас студентів; удосконалювати вміння аудіювання на основі автентичних звукових текстів мережі Інтернет; удосконалювати вміння монологічного і діалогічного висловлювання на основі проблемного обговорення матеріалів мережі; налагоджувати і підтримувати ділові зв'язки і контакти; формувати стійку мотивацію до вивчення іноземної мови.

У процесі навчання з використанням Інтернету у студентів виробляються і удосконалюються навички та вміння здійснення пошуку матеріалів з даного питання, їх читання, перекладу та оцінки, конспектування, написання листа для пересилання електронною поштою, спілкування в он-лайн та оф-лайн режимах написання статті або доповіді з викладом різних точок зору. Можна говорити про те, що за допомогою Інтернету можливо ефективно проводити не лише навчання читання іноземною мовою, а й здійснювати комунікативність навчання, що не завжди можливо при використанні друкованих підручників.

Крім того, існує можливість технічно більш швидкого коригування і зміни текстів і завдань.

Таким чином, інтенсивний розвиток ІКТ знаходить відображення в навчальному процесі ВНЗ, які вже сьогодні мають можливість використовувати переваги електронної пошти, відео-конференцій та інших можливостей Інтернету. Застосування цих технологій в навчанні іноземних мов дозволяють розширити навчальне середовище, забезпечуючи доступ до світових, наукових і культурних ресурсів, що в свою чергу вимагає пошуку нових підходів до навчання.

В останні роки велика увага приділяється комп'ютерному моделюванню процесу навчання іноземної мови у ВНЗ. На базі новітніх інформаційних технологій створюються програми та електронні посібники з іноземної мови. Комп'ютерне моделювання іноземної мови включає створення моделей універсальних структур граматики та лексики для іноземної мови, створення програмного комплексу з іноземної мови та засобів мовної комунікації, розробку, дослідження та систематизацію в галузі вивчення іноземної мови для комп'ютерного моделювання.

При комп'ютерному моделюванні іноземної мови слід виділити наступні аспекти. По-перше, моделювання виступає як зміст, який повинен бути засвоєний студентами в результаті навчання і як спосіб пізнання, яким вони повинні оволодіти. По-друге, моделювання є одним з навчальних засобів, за допомогою якого формується навчальна діяльність студентів. Реалізація першого аспекту передбачає формування у студентів уявлень про модельний характер досліджуваних закономірностей, введення в зміст навчання поняття модель, моделювання, ролі моделювання в пізнанні, навчання побудові моделей. Торкаючись другого аспекту використання моделювання у навчанні, необхідно підкреслити, що моделювання служить засобом, за допомогою якого відбувається пізнання. Студенти повинні вміти не тільки будувати моделі, але і користуватися ними [3].

Використання комп'ютерного моделювання як інструменту навчальної діяльності дає можливість переосмислити традиційні підходи до вивчення іноземної мови, посилити експериментальну та дослідницьку діяльність

студентів, наблизити процес навчання до реального процесу пізнання. Комп'ютерне моделювання може бути використане при здійсненні самоконтролю навчальної діяльності за допомогою комп'ютера. Воно використовується при дистанційному навчанні іноземної мови, яке включає елементи Інтернет-технологій. При такому навчанні використовується електронна пошта, Інтернет для організації он-лайнних консультацій. Технологія комп'ютерного моделювання збагачує процес навчання іноземної мови у ВНЗ новими засобами, є необхідною базою для освоєння нових інформаційних технологій і глибокої взаємодії з комп'ютером у процесі майбутньої професійної діяльності.

Використання інформаційних технологій в процесі навчання іноземним мовам, при правильному підході, має набагато більше переваг, ніж недоліків. Одними з найбільш яскраво виражених позитивних сторін є наступні:

1. Глобальна мережа Інтернет є величезною бібліотекою автентичних матеріалів для вивчення іноземної мови, де кожен може знайти щось у відповідності зі своїми інтересами.

2. Отримуючи доступ до великих автентичних матеріалів зарубіжних країн, їх культурних надбань, студенти приходять до більш усвідомленого розуміння життя за кордоном. Інтернет дає їм можливість брати участь у житті багатомовних спільнот не тільки в своїй країні, але і по всьому світу.

3. Працюючи і навчаючись в Інтернеті, студенти починають по-іншому розуміти необхідність знання мови. Іноземна мова стає для них не просто предметом, а пропонує дивовижні можливості спілкування з іншими культурами. Завантаження та співробітництво з однолітками з інших країн робить процес вивчення мови ще більш захоплюючим.

4. Психологічним аспектом корисності Інтернету є: суть Інтернету полягає в спілкуванні, він пропонує такі можливості, які важко отримати на традиційних заняттях з іноземної мови. Мова, що використовується в Інтернеті є справжньою мовою, сучасною, а не адаптованою під підручники.

5. Більше того, використання ІКТ сприяє зрушенню в режимі роботи на занятті. Процес навчання змінюватись від традиційного, де провідну роль займає викладач, до того, в якому центром процесу стає студент.

6. Підвищується мотивація вивчення іноземної мови. Не усвідомлюючи того самі, студенти перестають вважати процес навчання нудним і одноманітним. Вони мотивовані дізнатися якомога більше. Крім того, оскільки створення повідомлень є найважливішим у спілкуванні, паралельно з мовними навиками студенти освоюють навички спілкування, етикету.

7. Одним з найважливіших навичок, які розвиваються при роботі з ІКТ є розвиток критичного мислення, яке є необхідним в умовах сучасного світу.

Таким чином, поєднання традиційних методичних прийомів навчання мови і нових дозволять забезпечити більш високий рівень засвоєння навчального матеріалу. Нині, коли в багатьох країнах комп'ютери широко входять у всі сфери людської діяльності, дуже актуальним є питання про використання комп'ютера як важливого складового компонента цілісної методики викладання іноземної мови, як засобу інтенсифікації самостійної роботи.

Висновки. Розгляд можливостей використання інформаційно-комунікаційних технологій як засобу стимулювання навчальної діяльності при вивченні іноземної мови дозволів зробити висновок, що використання електронних ресурсів для естетичного виховання студентів не замінює використання традиційних носіїв мистецтвознавчої інформації знань – книг, картин, скульптур, архітектурних об'єктів і так далі. Розширення доступу до електронних ресурсів повинне доповнювати, а не замінювати роботу з традиційними носіями інформації.

Проведений аналіз літератури та власний педагогічний досвід дозволили нам виділити, наступні особливості використання ІКТ як засобу стимулювання навчальної діяльності при вивченні іноземної мови:

- використання електронних джерел одержання інформації (електронні енциклопедії, довідники, експертні системи, комп'ютеризовані архіви, довідники, енциклопедії, система Інтернет, програмні засоби, автоматизовані системи і бази даних, телеконференції, електронні бібліотеки і мережеві предметні курси, віртуальні школи і ВНЗ, тематичні і установчі сайти (сервери і портали) тощо);

- використання телекомунікаційних засобів для одержання доступу до безлічі електронних баз даних, у тому числі професійних, навчальних;

- неоднозначність впровадження ІКТ в процес стимулювання навчальної діяльності при вивченні іноземної мови;

- доступ до культурних цінностей: відвідування віртуальних музеїв, можливість присутності на музичних вечорах, концертах, що транслюються через Інтернет, можливість займатися комп'ютерною графікою тощо.

З точки зору організації навчального процесу для підвищення мотивації студентів та активізації пізнавальної діяльності необхідно внести наступні зміни систему побудови навчального курсу:

1. Підготовка альтернативних завдань для поурочних планів з урахуванням різноманіття когнітивних і стратегічних характеристик студентів.

2. Забезпечення свободи вибору форми сприйняття, практики і творчої реалізації при вивченні кожного нового явища і реалізації кожної нової навчальної задачі за рахунок пропозиції йому педагогом декількох (як мінімум трьох-чотирьох) варіантів презентації, тренування та навчальної та природної комунікації, які вільно відбираються учнями. Так, пред'явлення нового матеріалу може здійснюватися шляхом пред'явлення картинок, розучування рифмовок, пред'явлення в діалогах або у вільній бесіді, шляхом концептуалізації – коли після пред'явлення безлічі прикладів учні роблять власні висновки про складне явище, або ж шляхом прямого пред'явлення і заучування правила, якщо в класі є учні, які мають подібні стратегічні переваги.

3. Введення системи гнучких оціночних контрактів, усних, а при необхідності, і письмових угод, чітко регламентують оціночно-самооцінюючої взаємодія викладача і учнів, характер, місце і час контролю, співвідношення самооцінки і формальної, поточної та екзаменаційної оцінки, їх кореляцію і взаємовплив, а також можливих заохочень і санкцій.

4. Забезпечення високої мотивації навчання за рахунок залучення чинника особистісної самооцінки, який здійснюється за рахунок введення балової системи самооцінювання, безпосередньо пов'язаної як з ініціативним застосуванням оригінальних стратегій, так і з оцінюванням в першу чергу навчальної активності учня.

Список використаних джерел:

1. Башмаков А. И. Разработка компьютерных учебников и обучающих систем / Башмаков А. И., Башмаков И. А. – М. : Информационно-издательский дом «Филинь», 2003. – 616 с.
2. Гуревич Р. С. Інформаційно-телекомунікаційні технології в навчальному процесі та наукових дослідженнях : навчальний посібник [для студ. пед. ВНЗ і слух. інст. в післядипл. пед. освіти] / Р. С. Гуревич, М. Ю. Кадемія. – Вінниця : ООО «Планер», 2005. – 366 с.
3. Жиліна Л. В. Використання інтерактивних моделей у професійній підготовці фахівців [Електронний ресурс] / Л. В. Жиліна, М. Ю. Кадемія. – Режим доступу : http://www.library.uipa.kharkov.ua/library/Left_menu/Zbirnuk/24-25/Жилина.doc.
4. Захарова И. Г. Электронные учебно-методические комплексы – опыт создания и применения / И. Г. Захарова // Образование и наука. – 2001. – № 5. – С. 44-56.
5. Полат Е. С. Новые педагогические и информационные технологии в системе образования / Е.С. Полат, М. Ю. Бухаркина, М.Ю. Моисеева, А.Е. Петров. – М.: Академия, 2001. – 272 с.
6. Технологія розробки дистанційного курсу [Биков В. Ю., Кухаренко В. М., Сиротенко Н. Г. та ін.] ; за ред. Бикова В.Ю. та Кухаренка В. М. – К. : Міленіум, 2008. – 324 с.
7. Электронные словари АBBYYLingvo [Електронний ресурс]. – Режим доступу : – www.lingvo.ru

НОВІТНІ ПІДХОДИ ДО ФОРМУВАННЯ ІНШОМОВНОЇ ПРОФЕСІЙНОЇ КОМПЕТЕНЦІЇ

У даній статті розглянуто найсучасніші методи вивчення іноземних мов в рамках професійної підготовки, наведені основні переваги та недоліки використання інтерактивних прийомів в процесі вивчення іноземних мов.

Ключові слова: *інтерактивне навчання, комунікативний підхід, методика викладання, іношомовна професійна компетенція.*

Реформування системи вищої освіти України в контексті Європейського освітнього простору зумовлює пошук нових підходів і шляхів до формування професійної компетентності майбутніх фахівців. Виникла необхідність поліпшити зміст і методику підготовки фахівців усіх напрямів. Особливої уваги потребують спеціальності, які сприяють налагодженню міжнародних зв'язків нашої держави, зміцнюють її авторитет на світовому рівні. Сучасний етап розвитку України характеризується розширенням та якісними змінами міжнародних зв'язків нашої держави, інтернаціоналізацією всіх сфер суспільного життя. Інтеграція України у світову спільноту потребує досконалості володіння іноземними мовами. У період упевненого переходу України до відкритого демократичного суспільства іноземна мова набуває пріоритетного значення в різних сферах діяльності людини. Життя вимагає від сучасної людини знання навіть не однієї, а кількох іноземних мов як важливого засобу міжкультурного спілкування. В Україні вивчається понад 15 іноземних мов, провідне місце серед яких займає англійська. Вивчення англійської мови сприяє значною мірою всебічному розвитку особистості, оскільки створює умови для вільного спілкування, відкриває для людини доступ до скарбниць світової культури [5, с. 115].

Процес формування іношомовної компетентності передбачає не лише орієнтацію викладачів вищої школи на нові освітні стандарти, але й виконання

одного з найважливіших завдань сучасної освіти – «не просто передавати студенту необхідний обсяг знань, а навчити останнього результативно їх використовувати в професійній та соціальній діяльності, синтезувати нові знання та виховувати творчу самодостатню особистість» [6, с.14]. Таке державне замовлення вимагає нових підходів до здійснення професійної підготовки майбутніх фахівців. Проблемі підвищення ефективності іншомовної підготовки у вищій школі за рахунок надання їй професійно орієнтованої та профільної спрямованості присвячено праці Г. Барабанової, О. Бернацької, Н. Драб, Г. Гринюк, Л. Личко, Н. Скляренко, О. Тарнопольського та ін. Сутність та структуру іншомовної професійної комунікативної компетенції розглядали А. Андрієнко, Г. Архіпова, С. Козак, О. Павленко, Н. Пруднікова, Ю. Федоренко, Н. Чернова.

Незважаючи на існування численних праць, проблема модернізації підходів до іншомовної професійної підготовки з урахуванням змін до Державного стандарту залишається й досі актуальною.

Метою статті є аналіз сучасних принципів та підходів до іншомовної професійної підготовки за умов упровадження нового Державного стандарту.

Вченими визначено змістові напрями іншомовної підготовки майбутніх фахівців, згідно з якими іншомовна професійна компетентність передбачає сформованість: мовленнєвої компетентності, яка складається з низки компетентностей: в аудіюванні, говорінні, читанні, письмі та перекладі/медіації; мовної компетентності – знання мовного матеріалу, рецептивних та продуктивних навичок його застосування; лінгвосоціокультурної компетентності, основними компонентами якої є соціолінгвістична, соціокультурна та соціальна компетентності [4, с.28]. Основними напрямками модернізації процесу іншомовної професійної підготовки майбутніх педагогів стали: впровадження нових підходів до навчання іноземної мови; створення відповідного освітнього середовища; розвиток пізнавальної самостійності студентів; формування їх самоосвітньої компетенції.

Практична мета навчання іноземної мови у вищих навчальних закладах полягає в тому, щоб навчити здобувачів вищої освіти спілкуватися іноземною мовою у межах професійної тематики, визначеної програмою. Навчання говоріння передбачає оволодіння студентами двома його формами: діалогічною та монологічною. Навчання монологічного мовлення передбачає досягнення такого рівня розвитку навичок і вмінь, за якого студенти можуть без попередньої підготовки в природному темпі мобілізувати засвоєні іншомовні засоби з метою здійснення реальної комунікації [1, с. 3].

Для розвитку вміння монологічного мовлення, розкриття творчих можливостей здобувачів вищої освіти, задоволення їх особистих та суспільних інтересів, викладачу необхідно володіти методиками, які стимулюють конструктивно-критичне мислення, розвивають творчі здібності. Цим вимогам відповідають інтерактивні методи навчання. Вони захоплюють студентів, пробуджують у них інтерес і мотивацію, навчають самостійності.

Використання інтерактивних прийомів сприяє формуванню внутрішньої, процесуальної мотивації, коли учневі подобається сам процес навчання та коли він відчуває свою успішність та інтелектуальну спроможність. Наступною перевагою інтерактивних видів діяльності є груповий характер виконання завдань, коли успіх усієї групи залежить від якості роботи кожного учасника. В ході групової взаємодії формуються такі риси, як відповідальність, взаємодопомога, вміння знаходити компроміс, терплячість [8, с. 254].

Враховуючи нескінчене різноманіття сучасних підходів до вивчення іноземних мов, варто зазначити, що організація навчальних занять з іноземної мови повинна здійснюватися відповідно до таких теоретичних положень (принципів):

1. Принцип комунікативної спрямованості навчання. За цим принципом багато уваги приділяється роботі студентів у парах, трійках, навчанню в командах. Студентам пропонуються «завдання контрольованого говоріння», за допомогою яких вони навчаються починати розмову, використовуючи ініціативну репліку, правильно і швидко реагувати на ініціативну репліку

співрозмовника та підтримувати бесіду. Формування іншомовної комунікативної компетенції також здійснюється у процесі функціонально прагматичного аналізу тексту, який вимагає від студента розвинутої інтерпретаційної здібності в розумінні процесів комунікації. Майбутні фахівці мають простежити соціальну функцію тексту, визначити його регулятивну функцію. У процесі аналітичної роботи студентами розкривається системна функція тексту в аспекті закономірності організації актів мовленнєвої діяльності соціальної взаємодії. Крім того, викладачі добирають вправи з комунікативно виправданими дефіцитом інформації, вибором та реакцією.

2. Принципи ситуативності та тематичної організації навчального матеріалу. Оволодіння мовою відбувається в межах тем, визначених програмою, а основною формою організації спілкування вважається мовленнєва ситуація. Спілкування студентів будується відповідно до ситуацій тих сфер комунікації, які зазначені в новому Державному стандарті: особистісної, публічної та освітньої.

3. Принцип діяльнісного характеру навчання передбачає цілеспрямоване оволодіння мовленнєвими діями з метою їх подальшого використання для розв'язання певних комунікативних завдань, забезпечуючи, таким чином, мовленнєву взаємодію студентів. Значна увага приділяється складанню мікродіалогів, власних висловлювань за мовленнєвими опорами та на основі власного досвіду. Такі діалоги-читання, навчально-мовленнєві ситуації, ігрові моменти розвивають уміння майбутніх фахівців спілкуватися в умовах спонтанної комунікації. Прослуховування аудіо- та CD-записів, перегляд DVD та відеозаписів сприяє розвитку комунікативної мовної свідомості студентів. Крім того, студенти навчаються створювати тематичні презентації та лексичні портфоліо, розробляють сценарії та розігрують рольові ігри професійного спрямування, які формують творчі здібності. Ще однією ефективною технологією навчання в нашому закладі є робота над навчальним проектом, яка передбачає самостійну діяльність студентів – індивідуальну, парну або групову – з метою розв'язання певної професійної проблеми, що вимагає, з одного боку, використання різноманітних методів, засобів навчання, а з іншого – інтегрування знань, умінь з різних галузей науки, творчості.

4. Принцип соціокультурного спрямування навчального процесу, який полягає в роботі із автентичними матеріалами. Країнознавчий та лінгвокраїнознавчий компонент змісту навчання іноземних мов представлено в таких курсах, як лінгвокраїнознавство та історія літератури англomовних країн, що покликані формувати у студентів ціннісне ставлення до мови як культурного феномена та стимулювати сприйняття й рефлексію власних цінностей.

5. Принцип домінуючої ролі вправ і завдань полягає в організації інтенсивної тренувальної діяльності студентів та реалізується на заняттях з іноземної мови за допомогою використання групових технологій, які передбачають підготовку до виконання завдання, вирішення пізнавальної задачі, групової роботи (знайомство з матеріалом, планування роботи, виконання індивідуальних завдань, обговорення отриманих результатів) та підведення підсумків про роботу групи і виконання поставленої задачі. На заняттях з іноземної мови також активно використовуються ігрові технології: ділові, рольові, імітаційні, операційні ігри, які дають можливість майбутніх фахівцям зрозуміти навчальний матеріал різних позицій і набути первинного педагогічного досвіду [7, с. 16].

У викладанні спецкурсів та спецсеінарів іноземною мовою одним із ефективних методів навчання є інтерактивна лекція. Така форма теоретичного навчання містить проблемні питання з боку викладача, допускає переривання розповіді педагога й обговорення теми, яка викликала труднощі або зацікавила, імпровізований виступ студента або декількох студентів з теми лекції. Різні типи інтерактивних лекцій можуть містити вікторини, різноманітні завдання, що передбачають командну взаємодію. Також у професійній підготовці студентів на заняттях з практичного курсу іноземної мови широко використовуються технічні інформаційні технології. Перегляд фрагментів фільмів, серіалів із взаємопов'язаним виконанням завдання на цілеспрямоване спостереження за навчальним процесом, їх подальше обговорення й пошук шляхів оптимізації певної професійно-педагогічної ситуації поєднують особистісний і діяльнісний компоненти навчання. У такий спосіб суб'єктний досвід студента спочатку розкривається, а потім узгоджується зі змістом освіти.

Список використаних джерел:

1. Алексич Т.М. Використання інтерактивних технологій на заняттях іноземної мови як засіб підвищення ефективності навчання // Англійська мова та література. – 2008. – №13. – С. 2-4.
2. Бех П.О. Концепція викладання іноземних мов в Україні // Іноземні мови. – 2002. – № 2. – С.3-8.
3. Владимірова Л.П. Інтерактивні прийоми навчання іноземних мов: досвід впровадження та перспективи застосування // Іноземні мови в ВНЗ. – 2003. – №11. – С. 39-41.
4. Гапонова С.В. Сучасні методи викладання іноземних мов за кордоном // Іноземні мови. – 1998. – №1. – С.24-31.
5. Маслак Л.П. Проблеми підготовки спеціаліста в контексті євроінтеграційних процесів в Україні / Л.П. Маслак // Модернізація вищої освіти в контексті євроінтеграційних процесів : [зб. наук. праць учасн. Всеукр. методолог. семінару з міжнар. участю]. – Житомир : ЖДУ, 2007. – С. 114-120.
6. Ніколаєва С. Ю. Цілі навчання іноземних мов в аспекті компетентнісного підходу / С. Ю. Ніколаєва // Іноземні мови. – 2010. – № 2. – С. 11-17.
7. Соловова Е.Н. Формирование филологической компетенции в профильной школе и вузе / Е. Н. Соловова // ИЯШ. – 2006. – № 8. – С. 13-18.
8. Шевчук В.О. Іноземні мови у вищому навчальному закладі: теоретичні засади та прикладні аспекти // Матеріали Всеукраїнської науково-теоретичної конференції. 10 квітня 2014 р. – Вінниця: Нілан-ЛТД, 2014. – 253 с.

ДЛЯ КОПИЯТОК

Наукове видання

**СОЦІАЛЬНО-ПОЛІТИЧНІ, ЕКОНОМІЧНІ
ТА ГУМАНІТАРНІ ВИМІРИ
ЄВРОПЕЙСЬКОЇ ІНТЕГРАЦІЇ УКРАЇНИ**

**ЗБІРНИК НАУКОВИХ ПРАЦЬ
V Міжнародної науково-практичної конференції**

07-09 червня 2017 року

Частина II

Редактор: Фатеева Т.Д.
Комп'ютерна верстка: Шуляк Н.В.

Підп. до друку 11.07.2017р. Формат 60x84/16. Папір письм.
Друк різнографічний. Ум. друк. арк. 37,43
Обл.-вид. арк.29,77. Тираж 5. Зам. № 318

Видавничо-редакційний відділ ВТЕІ КНТЕУ
21000, м. Вінниця, вул. Хмельницьке шосе, 25